This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Rozpravy České akademie věd a umění, Třída 3

Česká akademie věd a umění. Třída 3

Digitized by Google

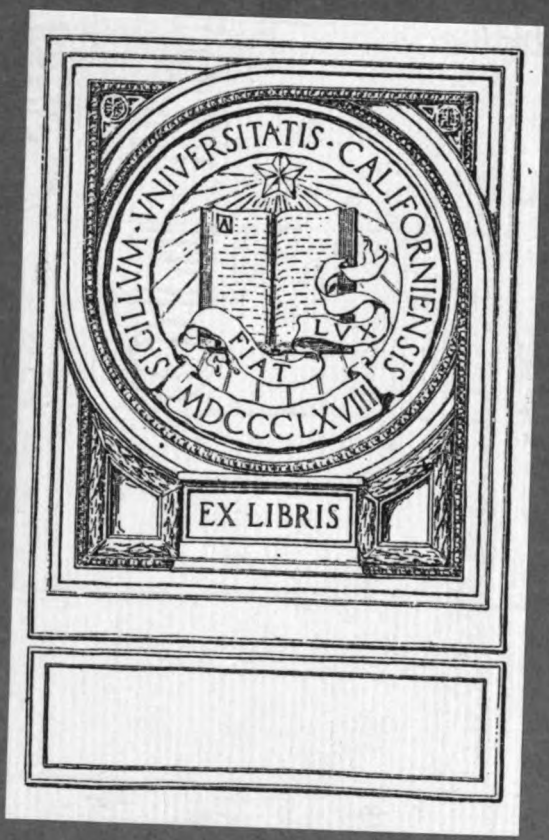

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ROZPRAVY 26-29
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 26.

UNIV. OF CALIFORN

POPIS A ROZBOR NÁŘEČÍ STŘEDOBEČEVSKÉHO

PODÁVÁ

DR. ANT. KAŠÍK.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1908.

Digitized by Google

PUBLIKACE
III. TŘÍDY ČESKÉ AKADEMIE POSUD VYDANÉ
ROZPRAVY.

ROČNÍK I.

Čís. 1. Dr. *Jan Kvíčala.* Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergiliově Aeneidě. . . . . Cena 3 K — h
2. *Adolf Patera.* Jana Amosa Komenského korrespondence. Cena 3 » 60 »
3. *K. Truhlář:* Počátky humanismu v Čechách. . . . Cena — » 80 »
4. *Robert Novák,* Grammatická, lexikální a kritická pozorování u Velleja Paterkula. . . . . Cena 1 » 80 »
5. Dr. *Jiří Polívka.* Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře. . . . . Cena 2 » 80 »

ROČNÍK II.

1. Dr. *V. Mourek.* Syntaxis složených vět v gotštině. Cena 6 » 40 »

ROČNÍK III.

1. Dr. *Jan Kvíčala.* Bádání v oboru skladby jazykův indoevropských. Část I. . . . . Cena 4 » 80 »
2. *Robert Novák.* Mluvnicko-kritická studia k Liviovi. Cena 4 » — »
3. *Vavřinec Josef Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. I. Část: Consonantismus. . . . . Cena 1 » — »
4. *Josef Truhlář.* Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. . . . . Cena 3 » 20 »

ROČNÍK IV.

1. *Ferdinand Menčík.* Příspěvky k dějinám českého divadla. Cena 2 » 60 »

ROČNÍK V.

1. Dr. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám I. Faidros, Gorgias. . . . . Cena 7 » — »

ROČNÍK VI.

1. *Josef Zahradník.* O skladbě veršů v Iliadě a Odyssei. Cena 2 » 80 »
2. *Vavřinec Josef Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. II. Část: Vokalismus. . . . . Cena 1 » —
3. Dr. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. II. Protagoras. Symposion. . . Cena 6 » 40 »
4. *Ignác Hošek.* O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí. . . . . Cena — » 40 »

ROČNÍK VII.

1. *Jan Loriš.* Rozbor podřečí Hornoostravského ve Slezsku Cena 1 » 50 »

ROČNÍK VIII.

1. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl I. Podřečí polenské. Cena 2 » 60 »

ROČNÍK IX.

1. *Vavř. Jos. Dušek.* Kmenosloví nářečí jihočeských. Cena 1 » 50 »
20. *Dr. Václav Vondrák.* Studie z oboru církevněslovanského písemnictví . . . . . Cena 3 » 20 »
21. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. I. 1. Mluvnický nástin . . . . . Cena 2 » 70 »
22. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. II. 2. Ukázky podřečí . . . . . Cena 2 » 70 »
23. *Jan Máchal.* Staročeské skladby dramatické původu liturgického . . . . . Cena 4 » — »
24. *Vavřinec Jos. Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. III. část. O změnách slabičných a o kvantitě. . . Cena — » — »

Digitized by Google

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 26.

UNIV. OF CALIFORNIA

POPIS A ROZBOR NÁŘEČÍ STŘEDOBEČEVSKÉHO.

PODÁVÁ

DR. ANT. KAŠÍK.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1908.

Digitized by Google

AS142
C44
v.26-29

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE,
KNIHTISKAŘE ČESKE AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

Digitized by Google

PŘEDMLUVA.

V této práci vytkl jsem si následující cíl: zachytiti v hlavních rysech ráz nářečí, zejména po stránce fonetické (sem hledí mimo kapitolu o fysiologicko-fonetické stránce také kapitoly o kvantitě, přízvuku, výšce hlasu, spodobě a j.), o věcech charakteristických pojednati souvisleji a důkladněji, věci pak ostatní připojovati více méně poznámkovitě. S tím souvisí také uspořádání poněkud odchylné od obyčejného pořádku v grammatikách. Zachovati veskrze systematičnost a souměrnost nemělo by při jednotlivém nářečí, vlastně jen části nářečí, mnoho smyslu; vedlo by to k opakování věcí odjinud známých a k omezování věcí charakteristických. Podati systematickou práci o nářečích a nikoliv nářečí jednom a dáti jí základ čistě vědecký jest prozatím jen krásný sen. Zatím nutno hlavně materiál sbírati, ovšem materiál přesný a správný, a všímati si všech stránek mluvy lidové, jichž moderní dialektologie všímati si musí.

Správnost, přesnost a všestrannost byla také mým ideálem. Abych se tomu ideálu mohl aspoň poněkud přiblížiti, k tomu mi napomáhala ta okolnost, že jsem příslušníkem popisovaného nářečí, v němž jsem prožil své mládí a k němu se vracel také později po delším pobytu na různých místech. Bylo mi tedy možno postřehnouti i takové podrobnosti, které tomu, jenž není příslušníkem nářečí, buď úplně neb aspoň částečně unikají. Čerpal jsem tedy látku bezprostředně z živé mluvy lidové, prodlévaje v kraji popisovaného nářečí a pouštěje se s jednotlivci do rozhovoru, neb jsa svědkem rozhovoru jiných jako osoba nezúčastněná, prostě pozorující anebo konečně dávaje si od nich vypravovati různé příhody. Při tom dbal jsem toho, aby ukázky týkaly se rozmanitých stránek života lidu, aby v nich zastoupeny byly nejen vypravování příhod vlastních i cizích, nýbrž také popisy, rozhovory týkající se všedního života, vzpomínky, stesky, úvahy atd.

Ukázky zaznamenal jsem věrně a podal bez oprav a úprav. Mimo ukázky nářečí střb. uvádím na konci pro přirovnání také několik ukázek z pohraničních osad nářečí sousedních.

797621

Digitized by Google

Neomezuji se však na pouhé pozorování a zaznamenávání materialu, nýbrž pokouším se také o vědecký rozbor a výklad jednotlivých zjevů jazykových. Věci obecnější nebo takové, které již na příklad v Bartošově Dialektologii nebo v jiném obecně známém díle jsou zaznamenány, namnoze vypouštím, spokojuje se s pouhými odkazy k dotyčným pracím. Uvádím-li je, děje se to buď za příčinou souvislosti, nebo opravy. Tak zejména ve slovníku uvádím často také slova, která jsou sice i u Bartoše a jinde, avšak často s významem ne původním, nýbrž namnoze již specifikovaným. Hleděl jsem se dobrati, pokud možno bylo, významu původního; při tom byla mi vodítkem jednak etymologie slova, jednak také polština, jakožto jazyk sousední a nejblíže příbuzný; význam, který je společný nářečí střb. i polštině, beru za původnější, nežli jiný, který se vyskytá jen na straně jedné. Také jinak neomezil jsem se na úzkou basi nářečí jediného, nýbrž všímal jsem si též podobných zjevů nejen v jednotlivých nářečích českomoravských, pokud ovšem v uveřejněných pracích byla mi přístupna, ale i z jiných slovanských jazyků neopomenul jsem uváděti parallely a srovnávati podobné zjevy nářečí střb. se zjevy nářečí a jazyků jiných. Tímto způsobem pokusil jsem se pod větším zorným úhlem řešiti otázku dialektologickou, než se to obyčejně děje.

Některé věci, zvláště ve fysiologii, fonetice a skladbě nejsou výhradně nářečí středobečevskému vlastní, nýbrž vyskytají se porůznu také v nářečích jiných, nebo jsou dokonce známkou lidové mluvy vůbec. Uvádím-li je, činím tak hlavně proto, že k nim nebyla posud v dialektologických pracích obrácena pozornost. A jasnost obrazu nářečí středobečevského tím také neutrpí, poněvadž všude při popisu a konstatování zjevů jazykových je patrno, náleží-li zjev ten neb onen pouze nářečí střb. nebo je-li společný též nářečím jiným po případě mluvě lidové vůbec.

Ku zpracování látky dostalo se mně cenných pokynů od pánů prof. dra Františka Pastrnka a dra Josefa Zubatého, začež jim vzdávám srdečné díky.

V Žižkově v dubnu 1907.

Dr. *Antonín Kašík.*

Digitized by Google

Název a zeměpisná rozloha.[1])

Osady mluvící nářečím středobečevským roztroušeny jsou v okolí Valašského Meziříčí. Bylo by lze nářečí to nazvati valašsko-meziříčským, kdyby město samo i s přiléhajícím městečkem Krásnem netvořilo různorodý ostrov dialektický, jenž hlavně kvantitou zcela zřejmě se liší od svého okolí. Volím tedy název: *nářečí středobečevské* a to proto, že osady náležející k nářečí tomu rozkládají se po obou březích středního toku řeky Bečvy; stok obou Bečev, Bečvy Horní a Dolní, tvoří takřka střed celého území, jak z přiložené mapky jest patrno. Osady ty jsou: Loučka, Podolí, Láze, Oznice, Jarcová, Bránky, Poličná, Choryňská Lhota, Choryň, Juřinka, Lhotka, Lešná, Perná, Jasenice, Vysoká, Mčenovice, Příluk, Binina, Krhová, Křivé, Hrachovec.

S nářečím středobečevským. hraničí na severu nářečí starojické, na západě kelecké, na jihu vsacké, na východě rožnovské. Hranice tohoto nářečí nejsou na všech stranách stejně zřetelny. Nejurčitější ohraničení jest na straně nářečí keleckého. Zde se může určitě říci, kde jedno nářečí končí a druhé začíná. Není zde toho mírného, pozvolného přechodu, jaký lze obyčejně mezi dvěma sousedními nářečími pozorovati, tak že dvě sousední osady, sotva tři kilometry od sebe vzdálené, zcela zřetelně nářečím od sebe se liší; tak na příklad Kunovice a Loučka, Kladeruby a Choryň, z nichž ony mají všechny známky nářečí keleckého, tyto pak opět nářečí středobečevského a také obyvatelé těch vesnic jsou si toho jasně vědomi, že mluví jinak než ve vesnici sousední. Ani v osadě Policích nelze mluviti o přechodu, třeba že se tam obě nářečí stýkají. Původně zde bylo nářečí kelecké; avšak vlivem kostela a do nedávna také školy — jsou totiž Police přifařeny k Brankám a dříve ani školy vlastní neměly — ujímá se tam nářečí středobečevské. Ostré toto rozhraní má příčinu v různorodosti obyvatelstva, zakládající se na historickém vývoji.

[1]) Viz přiloženou mapku.

Digitized by Google

Přechod k ostatním sousedním nářečím jest mnohem mírnější; tak zejména k nářečí rožnovskému jest přechod sotva znatelný. Rozdíly jazykové jsou celkem nečetné a rázu podřízeného; jest to zvláště dlouhé *é* v příč. min. činném všech rodů: umřél, umřéla a také v ind. praes. idéte. Poněkud příkřeji vystupují rozdíly na přechodu k nářečí vsackému; jest to zejména 3. os. pl. sloves III. třídy, kde místo středobečevského hoří, klečá, umá jest trojslabičný tvar hořijă, klečijă, umijă, pak četnější případy nepřehlášeného ‚u': ludé, błusknú ; dále tvary písaf, pítaf (= psáti, ptáti; střb. psaf, ptaf) a první osoba sg. slovesa ‚býti': su. (Jiné rozdíly viz Bartoš I. 59.)

Digitized by Google

Stránka fysiologicko-fonetická.

Fysiologicko-fonetické stránce věnuje se v dialektologických pracích našich až dosud málo pozornosti. Nikde nenajdeme zmínky o tom, jak se ta neb ona hláska artikuluje, za jakého utváření mluvidel je vyslovována. A myslím, že právě tato okolnost má nemalý význam pro správný popis nářečí. Nestačí zde ukázati na to, že se ta neb ona hláska vyslovuje neb nevyslovuje jako v češtině obecné, nýbrž je nutno stanoviti, kde a jak se která hláska artikuluje. Takové vyšetřování působí ovšem veliké obtíže, které snad odstrašují dialektologa i od pouhých pokusů. Co se týče způsobu, jakým pozorování nutno činiti, lze u některých částí mluvidel (rty, konec jazyka, střed jazyka, zuby) pozorovati bezprostředně buďto mluvícího neb před zrcadlem vyslovovati si hlásky v souvislosti slovní. Způsob tento jest však obtížný: jednak musel by býti pozorovatel schopen výslovnosti pozorovaného nářečí — což úplně jest možno toliko u rodného nářečí — a pak dbáti toho, aby pod vlivem pozorování utváření mluvidel nevystoupilo z přirozené polohy. O vzdálenostech lze se v některých případech měřením přesvědčiti. Pro místa zraku a hmatu nedostupná musí na místo pozorování bezprostředního nastoupiti studium fysiologie. Avšak takové artikulující části, které způsobují největší variace, jsou většinou přímému pozorování buďto zrakem nebo hmatem přístupny.

Celkový ráz artikulace v nářečí střb.

Než počneme vyšetřovati tvoření jednotlivých hlásek, všimněme si celkového rázu artikulace.

Hlásky vyslovené příslušníkem určitého nářečí nesou na sobě ráz individuality a liší se podstatně od hlásek nářečí jiného. Tento ráz sám o sobě ani vlastně popsati nelze, toliko přirovnáním dvou nářečí vysvitne povaha jeho jasněji. Přece však možno udati aspoň několik základních znaků.

Digitized by Google

Jazyk nachází se často v ploché poloze; jest-li třeba prohloubiti jazyk, jest toto prohloubení široké a mělké. Rozevírání úst je značné; rty účastní se článkování, avšak bez energického stahování, špulení a opírání. Hlas má jasný zvuk a hojnou modulaci. Exspirace je rovnoměrná a kloní se ke *crescendo*. Samohlásky zachovávají střed mezi širokou a úzkou výslovností. Jsou-li krátké, nebo před přízvukem, kloní se více k výslovnosti široké. Proti jasné a zřetelné výslovnosti samohlásek jest nápadný nedostatek energie při článkování souhlásek. Souhlásky podléhají hojným změnám, spodoba a míšení naskytá se všude, kde k němu příležitost.

Digitized by Google

Vysvětlení značek.

â = temné a

ŭ, ĭ } otevřené u, i

ę, į, ẏ } zavřené samohlásky

û = *u* s přídechem *h*-ovým

ñ = hrdelné *n*

à krátká, à dlouhá } samohláska s přízvukem slovným

ã krátká, ã dlouhá } samohláska s přízvukem větným.

Při více přízvucích jest samohláska s přízvukem hlavním vytištěna tučně.

Digitized by Google

Samohlásky.

Při článkování samohlásek jest pro jejich ráz na předním místě důležito rozevření rtů. Měřením bylo lze zjistiti tyto rozměry při jednotlivých samohláskách:

a :	16	*mm*	výška	45	*mm*	šířka
e :	10	,,	,,	40	,,	,,
ě :	15	,,	,,	30	,,	,,
i :	8—15	,,	,,	35—25	,,	,,
y :	7	,,	,,	37	,,	,,
o :	9	,,	,,	25	,,	,,
u :	3—4	,,	,,	20	,,	,,

Největší rozevření rtů jest tedy při *a* (16—45), nejmenší při *u* (4—20). Třeba ovšem podotknouti, že tato čísla nejsou fixní; mohou kolísati, avšak poměr šířky a výšky celkem zůstává týž.

Samohlásky hrdelné.

a

Jazyk v poloze normální, jen střed hřbetu jazykového nadzdvihne se mírně, rty jsou široce rozevřeny, zuby značně oddáleny. Krátké *a* jest temnější dlouhého, rovněž v násloví, po hrdelnicích a před slabikou přízvučnou jest temné *a* (*ȧ*), na př.: (kåměnek, ånděl, åpatýka, å (slovce odmítací). Příčina leží v tom, že jazyk zdvihá se dále v zadu, čímž způsobuje se větší hloubka. Pošinel-li se zdvihnutí jazyka do předu, vzniká jasné *a*. Toto zní hlavně po souhláskách podnebných a měkkých vůbec: ťampa, šatka, zástěra a j.

u

Místo, kde se *u* článkuje, leží nejzáze ze všech samohlásek. Zadní část jazykového hřbetu zdvihne se k měkkému patru, čímž přední část

Digitized by Google

jazyka, dolů skloněná, stáhne se dozadu. Rty tvoří jen málo zaokrouhlený otvor, proto se musí jazyk tím více dozadu stáhnouti. Zuby jsou jen nepatrně od sebe oddáleny. Krátké *u* jest otevřenější nežli dlouhé, to jest: při krátkém *u* zadní část jazyka zdvihne se méně vzhůru a následkem toho také konec jazyka pošine se méně dozadu. Okrouhlost rtů zůstává stejná. Ještě otevřenější nežli obyčejné krátké *u* jest *u* v dvojhlásce *au*, *eu*, *ou*, není-li na něm přízvuk: nèu̯měť, nèu̯žìlý, nàu̯čiť, pàu̯k, pàu̯z; je-li však *u* dlouhé, zní zavřeně a to i v tom případě, když nemá přízvuku: nèústùpný, nèúròku, dòúnòra.

o

Dlouhé *o* jest zavřenější nežli krátké, ač ani toto otevřeně nezní. Krátké *o* jest asi uprostřed mezi *u* a *a*, dlouhé se blíží více k *u*:

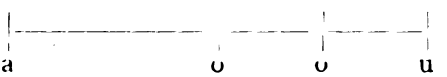

Poloha jazyka a rtů jest uprostřed mezi polohou při zavřeném *u* a *a*. Otevřené *o* liší se od zavřeného ochablejší činností svalů retních.

Podnebné samohlásky.

e, è

Při článkování *e* má nejdůležitější funkci jazyk. Rozevření rtů jest menší nežli při *a* a také vzdálenost zubů jest vždy menší. Otevřené *e*, které se poněkud blíží jasnému *a*, jest každé *e*, ať krátké nebo dlouhé. Konec jazyka dosahuje k spodním zubům, na přední části hřbetu jazykového utvoří se mírná žlábkovitá prohlubenina. Toliko u příslušníků nářečí keleckého pozorovati lze silně zavřené *e* (ẹ) ve spojení *ej* = *í*, *ý*: rohlẹjk, křivẹj, psẹjk, kẹjška.

Při měkkém *e* (*ě*), které jest zavřené a blíží se *i* co do artikulace, přijme na sebe jazyk polohu *j*-ovou, to jest, pošine se více do předu, konec opře se těsněji o spodní zuby a postranní okraje zdvihnou se k hořením zubům, takže prostor mezi jazykem a patrem se značně zmenší; průlina, kterou vychází proud výdechový, tvořena jest žlábkem přední části jazyka a horními řezáky. Rty se zaokrouhlují a protahují ku předu.

i

Střední hřbet jazyka přiblíží se při *i* ke středu předního patra, průlina mezi žlábkovitým koncem jazyka a řezáky jest těsná; postranní kraje jazyka opírají se částečně o vnitřní stěny hořeních zubů, částečně

Digitized by Google

o postranní tvrdé patro. Toto *i* jest zavřené (*i̯*); jest to totéž *i*, které Broch nazývá „das absolute narrow i".[1]) Jazyk zdvihne se při něm tak vysoko, že překročním toho zvednutí povstala by již hláska třená. Toliko po *č š ž ř* jest *i* otevřenější.

Klesne-li konec jazyka a stáhne se mírně do zadu, povstává široká hláska *i*-ová, která se blíží již zavřenému *e*. Jest to

y

Poloha jazyka jest jako při *e*; také žlábkovitá prohlubenina na přední části zůstává, jen střední hřbet jazyka nadzdvihne se poněkud do výše, vlastně zůstane v téže výši jako při *i*, avšak více v zadu. Zaokrouhlení rtů a protáhnutí do předu, jakým se vyznačuje *i*, při *y* není. [2])

Jest tedy toto *y* asi uprostřed mezi zavřeným *i* (*i̯*) a velárním *y*, jaké nacházíme v polštině, ruštině a částečně také v nářečí valašském. Rozdíl mezi *i* a *y* jest docela zřetelný. Příčina toho jest jednak ve vzdálenosti *i* od *y*, jednak také v povaze předcházejících souhlásek. Jsou totiž proti souhláskám tvrdým: *d t n b p v m l* také měkké: *ď ť ň b̓ p̓ v̓ m̓ l̓* a se zřetelností rozdílu mezi souhláskami tvrdými a měkkými jest v přímém poměru také rozdíl mezi *i* a *y*. Kde měkkost souhlásek zmizela, zanikl také rozdíl mezi *i* a *y*; vidíme to při souhláskách c z s, po nichž vyslovuje se jen jedno *i*; jest to vlastně *y*, avšak zavřené (y). Tato výslovnost počíná již v češtině staré od století XV.; již tehdy se nejen psalo: cyzý, sýla a j., nýbrž i vyslovovalo.[3])

Také po *r* se vyslovuje *y*, tedy ryba, rýl, koryto, rynský, přerývať, na rozdíl od českého *ri̯*, popsaného Dolanským.[4]) Příčinu rozdílu mezi střb. *ry* a čes. *ri̯* dlužno hledati v různém znění a článkování hlásky *r*, o čemž viz při *r*.

Souhlásky.

Hrdelnice.

ch

Poloha jazyka jest jako při *u*; zadní část hřbetu jazykového zdvihne se však výše k měkkému patru tak, aby povstala průlina, kterou se pak prodírá nezvučný proud výdechový a vzbuzuje tření.

---

[1]) Olaf Broch: Zum Kleinrussischen in Ungarn I., Archiv für slav. Philologie XVII. 326.

[2]) Srov. Broch: „ungerundeter mid-back-Laut", Zum Kleinrussischen in Ungarn II., Archiv XIX. str. 3.

[3]) Srov. Gebauer: Historická mluvnice I. 212.

[4]) „*i*, které se vyslovuje po *r* stojí na rozhraní mezi úzkým a širokým." Č. Č. M. 1899, 285.

Digitized by Google

h

Hlásek se základem *h*-ovým jest několik: 1. Proud výdechový prochází beze zvuku ústy a tato se nastrojí k vyslovení následující samohlásky; jest to mírný přídech, provázející samohlásky, vyslovují-li se tyto novým nasazením výdechového proudu. Proud výdechový začíná slabým přídechem *h*-ovým a teprve při následující samohlásce dosahuje plného rozvoje. Při rychlé mluvě sklesne také *h* uprostřed dvou samohlásek na takovýto přídech: do huby = doûby, po hulici = poûlici, na humně = na ûmně.

2. *h*-ový zvuk při spojce *a* s významem odmítavým: å, co! nepůjdu nigde; — å, šag jaksi zazbude. — Zvuk tento povstává tím, že proud výdechový zatarasenou štěrbinu hlasovou náhle protrhne a současně s protržením, při čemž způsobuje se šum, zazní hláska *a*; zvuk *h*-ový a *a* splývají v jedno a tvoří hlásku hrdelnou okamžitou.

Podobná hláska provází, vlastně následuje za *e* v záporce *ne*. Proud výdechový, jímž se vyslovuje *e*, se náhle zarazí stažením štěrbiny hlasové, pak se zase uvolní a utajený dech prochází štěrbinou, způsobuje tření a vyluzuje *h*-ový zvuk.

3. Při obyčejném *h* počíná důraz na *h* a následující hláska se hned připojuje: hltať, hŕkať, hampasiť.

Rozlišování toto spočívá jednak na modifikaci proudu výdechového — moment kvantitativní, jednak též na rozdílu kvalitativním.

g k

jsou hrdelnice okamžité, *g* zvučná, *k* nezvučná. Přehrazení dutiny ústní děje se mezi hřbetem jazyka a zadním patrem. Místo, kde se přehrazování děje, není vždy stejné; z pravidla to bývá uprostřed měkkého patra, avšak sousedství hlásek podnebných způsobuje, že se místo přehrazení pošinuje dále do předu.

Souhlásky podnebné.

j

Článkování této hlásky vychází z polohy *i*-ové; zúžení průliny jest však tak veliké, aby povstalo tření proudu výdechového. Čím zavřenější *i*, tím více blíží se podnebnici třené.[1]) Průlina vyslovením *j* se ruší; při tom jazyk učiní kmit z polohy vyšší do nižší. Z toho úkazu lze si vysvětliti na jedné straně nemožnost vysloviti skupinu *jj* a na straně druhé vznik

[1]) Srov. Broch: Zum Kleinrussischen in Ungarn: „Absolute Grenze zwischen wide *i*, narrow *i* und wirklichem *j* ist bekanntlich nicht zu ziehen," Archiv XVII. 331.

Digitized by Google

průvodného *j* mezi souhláskami *i—a*. Má-li se po *j* vysloviti *i*, musí býti mezi polohou jazyka při *i* a při *j* nějaká difference, aby jazyk mohl učiniti onen kmit, jímž jest výslovnost *j* podmíněna; není-li žádné vzdálenosti, splyne *j* v *i*. To nastává jen při *i* úplně zavřeném (*i*), při němž dosahuje jazyk polohy *j*-ové. Takové *i* jest právě v nářečí středobečevském, proto tam také není skupiny *ji*; místo ní jest pouhé *i*.[1]) Někde ovšem může toto *i* býti etymologicky oprávněné, jako ve slovech: íť, inovátka, iný, istý, izba[2]), avšak pouhé *i* vyslovuje se také všude jinde: í (= jí, gen. a dat. sg. zájm. ona), ím, ich; iščerka (z ješčerka, jiščerka), itrnica; -ímať ve složeninách: naímať, poímať, zaímať a j.

Jako jest fysiologickou takřka nemožností vysloviti skupinu *ji*, tak zase docela snadno vysvětliti si lze vznik *j* mezi samohláskami *i—a*: jazyk kmitne z vyšší polohy *i*-ové do polohy nižší *a*-ové a tím vznikne skoro mimo *j*; tak ve slovech: fijalka, fijákr, lilija, ľetanyja, komedyja, komedyjant, ľutryja, ľutryján, Maryja, haľadryja.[3]) Někdy se jazyk v poloze *i*-ové vůbec nezastaví, nýbrž kmitne po předcházející plynné souhlásce polohou *j*-ovou do polohy samohlásky následující; tak ve slovech: Marja, ve spojení: Ježižmarja; svatámarja, matko boží; Marjána; *j* také, jsouc jasnou souhláskou, způsobuje ve spojení s následující samohláskou spodobu předcházející temné v jasnou: tag já ti to povím; dybyz ju potkál . . . ; prodž je tag hlúpý? — lez je daleko.

Následuje-li za souhláskou měkkou skupina *j* + *samohláska*, tu *j* splývá v mluvě rychlejší s měkkostí souhlásky předcházející a mizí; na př.: běžu hledať (běž ju . .)! — todě to! (= toť je to.); prodže to takové? (= proč je . .). dyďá vím (= vždyť já vím), dyďáho znám; dyďu nechaj (= vždyť ji nechej); dyděto dobré (= vždyť je . . .); dyžáto naisto nevím (= když já . . .) užeto hodně dávno (= už je to . . .).

j má také *vliv dloužící na předcházející samohlásku*. Avšak dloužení nastupuje jen za určitých okolností. Vlivem *j* mají zdlouženou samohlásku následující slova:

bójím sa (vlastně bóim sa); brójím, brójiť; dójím, dójiť; hnójím, hnójiť, hnójnica; hójím, hójiť; kójím, kójiť, kójna; rójiť; strójím strójiť; tájím tájiť, tájný, tájnosť; sloveso *íť* (jíti), složené s předponami: dójdu dójíť (vlastně: dóíť); prójdu, prójíť; nájdu, nájíť; pójdu, pójíť; přéjdu, přéjíť; odéjdu, odéjíť; zájdu, zájíť; nadéjdu, nadéjíť; zéjdu, zéjíť a j.

Že *j* je zde příčinou dloužení, jest, myslím, nade vši pochybnost jasno; neboť když *j* zmizí, ztratí se i délka: prójdu, avšak: prondu; zájdu —

---

[1]) Srov. Dušek: Hláskosloví nářečí jihočeských 45-46: iný, íst, im, indy . . . (Rozpravy České Akademie, roč. III.); Hošek: Nářečí českomoravské I. 35. (Rozpravy České Akademie, roč. VIII.).

[2]) Gebauer I. 532.

[3]) Srov. Dušek: Hláskosloví 47. Jan Biela: Gwara Zebrzydowska, Rozprawy Akademii Umiejętności, wydział filolog. Tom IX. 151.: lelija, letanija, kalvarýja, maryja a jinde.

Digitized by Google

zandu; nájdu — nandu; véjdu — vendu atd. Naproti tomu jsou však případy, kde *j* jest a přece samohláska předcházející zůstává krátkou, na př.: najať, dojať, pojať; najímať, dojímať; pojéť, odejéť; najesť sa, piju, leju a j. Jest tedy otázka, za jakých okolností působí *j* dloužení předcházející samohlásky. Slova, kde po samohlásce následuje *j*, rozděliti lze ve tři skupiny:

1. případy, kde po *j* následuje souhláska (*ajt*): dójdu, příjdu, tájnosť;
2. kde po *j* následuje samohláska *i* (*aji*): hójiť, prójiť, ale: ujímať, najímať, přejímať atd.
3. kde po *j* následuje samohláska jiná nežli *i* (*aja*): najať, dojať, zajéť, přejéť, hnojůvka a j.

V případě prvém nastupuje dloužení vždycky, v případě třetím nikdy; v případě druhém dloužení někdy nastupuje, jindy nenastupuje; rozhodujícím je přízvuk: je-li přízvučna samohláska předcházející, dlouží se tato (*âji*: nâjíť, přêjíť, přîjíť, dôjíť, dôjiť; je-li přízvuk na samohlásce následující (aji), dloužení samohlásky předcházející nenastupuje: najímať, pojímať, přejímať, vyjímať.

Z toho lze odvoditi toto pravidlo: Když *j* náleží k slabice předcházející — ovšem foneticky a nikoliv etymologicky — dlouží se její samohláska. To je jasno v případu *ajt*: prójdu, nájdu, néjsem, hnójnica. Avšak v případě *aji* zdá se samozřejmým, že také foneticky se rozdělí slabiky a—ji: ná-jíť, pró-jíť. Věc se má však jinak: v nářečí střb. a také jinde, kde toto dloužení se vyskytuje, nevyslovuje se souhláska *j* před *i* (srv. str. 13.), takže *a* + *i* splývá v dvojhlásku s dvojvrcholovým přízvukem: nâìť (= najíti), přêìť dôìť, vŷìť, hôìť, napôìť atd. V těchto případech mocnější část dvojvrcholového přízvuku spočívá na první polovici dvojhlásky, k níž se druhá polovice dvojhlásky, prvek *j*-ový (resp. *i*-ový), přikloňuje, kdežto ve slovech více než dvojslabičných se hlavní těžiště dvojvrcholového přízvuku přenáší na druhou polovici dvojhlásky: nâìmať, přîìmať, dôìmať, ûìmať, vŷìmať a j.

Dloužící vliv souhlásky *j* lze pozorovati také v nářečích jiných; na př. hornoostravsky: schovoj, zaviroj, doj (= daj), dočkoj . . ., kdež *o* ukazuje na pův. dlouhé *á*; hřij, přij, okřij, mij, kdež *i* vzniklo z dlouhého *é*; duj, dujće; ňebuj, ňebujće (kdež *u* z *ó*).[1]) Srov. také tvary: gnuój, buój, ruój, kde před koncovým *j* je *ó* „ścieśnione“ [2]); méj, léj, śéj; dźéj, tydźej . . . ; [3]) nechâj, voláj . . . dziśâj, vcoráj a j.[4])

---

[1]) Loriš 8, 53, 11, Rozbor podřečí hornoostravského, v Rozpravách České Akademie, tř. III., roč. III.

[2]) Jan Leciejewski: Gwara miejskiéj Górki i okolicy, Rozprawy Akademii Umiejętności, wydział filolog. Tom IX., str. 120.

[3]) Biela 162.

[4]) Łoś 196.: „Imperativ przed *j* ma zawsze pochyloną samogłoskę.“ Porównanie fonetycznych właściwości kilku gwar polskich. Rozprawy Akademii Umiejętności. Tom XI.

Digitized by Google

Souhlásky plynné.

Při souhláskách plynných je průlina velmi volná, skoro jako u samohlásek.

r ř

Při *r* tvoří se průlina mezi hřbetem přední části jazyka a předním patrem nebo dásněmi; dle toho jest také jeho znění buď temnější nebo jasnější, tvrdší neb měkčí. U *r* nářečí střb. tvoří se průlina mezi jazykem a předním patrem; také zuby jsou při tom značně oddáleny. Chvění jazyka děje se tedy pod tvrdým patrem. Následkem toho jest znění tohoto *r* tvrdší, nežli *r* obecně českého, které jest dásňové.[1]) Při článkování *r* chvěje se obyčejně konec jazyka; může se však také článkovati laterálně: jazyk opře se jednou stranou o zuby a druhá se chvěje. Ostatní část jazyka, která nemá účasti na chvění, nadzdvihne se poněkud.

ř

Vznik *ř* není dosti jasný.[2]) V nářečí střb. jest *ř* dvoje: *ř* jasné a *ř* temné, jako v češtině staré, kde po souhláskách temných vyslovovalo se temné *ř*, po jasných jasné.[3]) Rozdíl spočívá v tom, vyslovuje-li se *ř* za proudu zvučného nebo bezzvukého. Také na místě článkovacím při tom záleží: při *ř* temném se chvěje jazyk v předu za samými zuby, *ř* jasné se článkuje v končinách palatálních.

ľ l ł

Při *ľ* a *l* tvoří se průlina mezi postranními okraji jazyka a stoličkami; jazyk přehradí dutinu ústní tím způsobem, že se opře koncem buď o hoření dáseň nebo přední patro; dle místa opření vzniká dvojí *l*: *ľ* (měkké) a *l* (střední).

l se tvoří buďto apikálně-alveolárně, nebo apikálně-dentálně, to jest přední okraj jazyka se opře buď o hoření dáseň nebo o kořeny hořeních zubů. Příklady: láska, loket, lúka, slech, ohlechnuť, popel, kotel, anděl, manžel, šindel.

---

[1]) Dolanský v ČČM. 1899.

Z povahy českého *r* si také vysvětluji tak častou záměnu mezi zubnicemi *d* a *r* v některých jihočeských krajích; viz Dušek 10: radášek, kladynet, Kadel ... a 15, 19: děrek, serum, svarba ...; *r* narazí při prvním záchvěvu o dásně neb zuby a tím vznikne zubnice; zvratnou pak analogií vzniká záměna *d*—*r*. Konečně jest také znění tohoto střídného *r* poněkud jiné právě tím elementem zubným, nežli obyčejného *r*, jak mi bylo příslušníkem nářečí jihočeského sděleno.

[2]) Dle Siverse *ř* = *r* + stimmhaftes *sch*. ale tím není podstata *ř* vystižena. Purkyně (Kwartalnik naukowy, Krakov 1836 III. 125.) považuje *ř* za zvuk jednoduchý a zdá se, že také podstatu jeho ve svém popise náležitě vystihuje.

[3]) Gebauer I. 330.

Digitized by Google

Při *ľ* jest palatální zdvihnutí jazyka, jehož okraje se přimknou těsněji ku přednímu patru a ku postranním zubům, čímž se postranní průliny zúží. Nezáleží tedy jen na větším nebo menším zdvihnutí hřbetu jazykového,[1]) nýbrž na místě, kde se okraj jazyka opře. Hřbet jazyka klesá a zdvihá se i se špičkou a rozdíl *ľ* a *l* se zdá býti také odvislý od velikosti postranních průlin. Zuby při *ľ* jsou dále od sebe nežli při *l*. Příklady: ľampa, košuľa, chľópať, ľetos, ľíto, kľúč, motýľ, uheľ, mozoľ, hýľ, hrboľ a j.

Změna ľ v l. Deminutiva utvořená od substantiv vycházejících na *-ľ, -ľa* mají *l* střední: maštaľ — maštálka; kužeľ — kužélka, kužélek; hůľ — hůlka; kabeľa — kabélka; košuľa — košúlka. Jindy však *ľ* zůstává: oceľ — oceľka; tabuľa — tabuľka; pistuľa — pistuľka; peciváľ — peciváľek; hrboľ — hrboľek. Říci, kdy nastupuje tvrdnutí *ľ* v *l* a kdy nikoliv, jest pro malý počet příkladů nemožno; pozoruhodno však jest, že ve případech, kde se *ľ* mění v *l* jest také krátká předcházející samohláska zdloužena. Jest tedy pravděpodobno, že změna kvantity má za následek změnu *ľ* v *l*.[2])

ł. Na místě *l* středního vyskytuje se u některých jednotlivců *ł* tvrdé. Článkování jeho shoduje se úplně s popisem Husovým; jazyk se stáhne do zadu, zadní jeho část přiblíží se k měkkému patru, přední zůstane skloněna a utvoří mírnou kotlinu. Tak třeba rozuměti i slovům Husovým: „*ł* generatur linguam in finem sub dentibus ponendo et superiores dentes ultra inferiores protendendo," a na jiném místě mluví o „linguam in medio elevando per modum circuli."

V nářečí střb. se vyskytují všechny tři druhy *l*, avšak ne u téhož jednotlivce zároveň. Každý jednotlivec má toliko dvě různá *l* a to buď *ľ* a *l* nebo *ľ* a *ł*. Skupina prvá jest obecnější. Patrný jest zánik tvrdého *ł* a nahrazování jeho *l*-em středním. Ačkoliv pak článkování *ľ* a *l* jest značně podobno, přece rozdíl mezi oběma *l* je zcela markantní a zachovává se přesně. *ł* shoduje se se staročeským ł; také toto zaniklo a na jeho místě ovládlo v češtině nové *l* střední.[3])

Poloha jazyka při *ł* jest téměř stejná jako při *u*; tím lze si vysvětliti proměnu *ł* v polosamohláskové hrdelné ụ, tak zvané *obalování*, které děje se jen lehkým stažením úst do polohy *u*-ové, ježto jazyk již při *ł* v poloze *u*-ové jest.

Obalování.[4]) Toto není nic jiného nežli spodoba *ł* k sousední hrdelné samohlásce *a, o, u*. Toto obalování vyskytuje se z pravidla všude tam,

---

[1]) Mínění to vyslovuje Dolanský: O výslovnosti českého *i* a *y* v ČČM. 1899, 285.

[2]) Srov. Loriš: Rozbor podřečí hornoostravského ve Slezsku 18: maštal — maštołka.

[3]) Jaké bylo strč. *l* netvrdé, těžko rozhodnouti. Dolanský „v Rozpravách filologických věnovaných Gebauerovi" (Praha 1898) vyslovuje se pro *l* měkké. Souhlasil bych s ním, ač ovšem citát uvedený z Husa mne nepřesvědčuje. Slova „generatur adponendo linguam ad superius palatum sive dentes" hodí se stejně pro *ľ* i *l*.

[4]) Pojednávám zde o obalování šíře, poněvadž považuji za správnější objasniti zjev ten v celém jeho rozsahu a jeho podstatě, nežli vytrhnouti ze souvis-

Digitized by Google

kde jest, nebo bylo tvrdé *ł*. Jsou to kromě některých krajin na Moravě[1]) zejména dialekty polské, které mají obalené *ł*.

Při obalování třeba lišiti dva případy:

1. Případy, kde se obaluje *ł* souhláskové. Zde jest pouhá změna *ł—ɣ*; vaɣach, ɣáska, ɣopata, opɣata . . .; v příčestí minulém činném: nés, nésɣa, védɣa a j. Totéž se vyskytá také v nářečích polských, na př.: chaupa, dwuǵi, powúnek, powedne; v příčestí: pisáw, spaw, kuřyw, byw, gńetwa, ńeswa, pletwa;[2]) taktéž se vyslovuje ve slovinštině: byl, radil . . . jako byɣ, radiɣ.

2. Obalování *ł* samohláskového a to buď původního *ł* nebo *ł* vzniku pozdějšího. Zde se vyvinula fysiologicky nejprve hrdelná samohláska svarabhaktická a ł se pak k ní spodobilo, až konečně s ní úplně splynulo. Jest zde tedy postup tento: : čłn — člun — čún; słza — słuza — sɣuza — suza; žłna — žluna — žɣuna — žuna. V nářečí střb. a také jinde vyskytá se namnoze toliko tvar poslední. Z toho bychom tedy nemohli s jistotou usuzovati na postup nahoře vyložený. Jsou však nářečí, kde jest zachován střední člen; tak v nářečí starojickém[3]), lašském: słuza, jihočeském: sluza, slouze, sluzičky[4])

V nářečí střb. se vyskýtá obalené *ł* v následujících slovech: čún; húbí (hloubí); huk (č. hluk); hučná cesta (= silnice); hutať (hltati); kupko (klubko); kučovať (kłuk — kłk — kłučovať — kučovať = něm. roden); kučky (= chumáč vlasů; kłk — klk — kłuk — kuk); kukučky (= bubliny na vodě, klokůčky); kuznať (kłznať); puť (= plť, vor), suza; uškuhnúť (čes. klouzati se změnou *z* v *h*: klouhati[5]); žuna (= žluna).

Za střední člen na přechodu *ł* — *łu* — *u* lze považovati také tvary: uvadłu, lehłu . .[6])

Také souhláskové *ł* splývá s následující samohláskou a to:

a) s *u*: chaupa, uh (łuh), úka (łúka a j.[7]). Jest tedy dvojí původ tohoto výsledného *u*:

α) *ł* — *łu* — *u* (suza), kde za původní hlásku jednu hláska jiná, a

β) *łu* — *u* (chaupa), kde za původní hlásky dvě (*łu*) hláska jedna (*u*).[8])

---

losti pouze to, co se týče nářečí střb. V nářečí střb. vyskytuje se obalování jen po různu (u některých jednotlivců), nebo jen v některých případech (při samohláskovém).

[1]) Viz o tom Bartoš: Dialektologie a Pastrnek v Archiv für slavische Philologie XX. 67 a násl.

[2]) Jah Biela: Gwara Zebrzydowska 152.

[3]) Bartoš I. 86.

[4]) Dušek.

[5]) Gebauer I. 494.

[6]) Bartoš I. 93.

[7]) Srov. Pastrnek, Archiv XX. 67.; Biela 171: gupi z głupi a j.

[8]) Splynutím *ł* + *u* lze si vysvětliti též vznik jihočeského *pou* (Dušek 6.): půł — půɣ — pú, z toho rozšířením *pou*.

Digitized by Google

b) s *o*, jemuž však *ł* dodává hrdelního přídechu: poo̯žil, doo̯žil. Jest to stejný zvuk, jaký se vyskytá v některých nářečích polských.[1])

c) s *a*, dodávajíc mu rovněž přídechu hrdelného: bya̯, povídaa̯; také v jihočes. nářečích: bya, povídaa[2]).

d) s *y*: mynář, hyboký, zhýbka (z młynář, hłyboký, zhłýbka).

Jsou to vesměs případy, kde hrdelná samohláska pohlcuje takřka předcházející *ł*; opačný případ jest v polštině, kde do *ł* vplývá hrdelný přídech následující samohlásky.[3])

Nesnadná výslovnost *ł* v sousedství některých hlásek vede ještě ke změnám jiným:

1. *ł* se odsouvá v příčestí minulém činném kmenů zavřených: nés, moh, zjev, který jest mnoha nářečím společný.[4]) Při výkladu nutno vycházeti od *ł*, nikoliv od *l* nebo *ľ*. *ł*, jak nahoře vyloženo, článkuje se kořenem jazyka a měkkým patrem. Je-li předcházející souhláska zubná, je nesnadno skočiti se zubnice na velárné *ł*. Stejná obtíž je po *k*: článkování *k* vyžaduje přehrady poblíž rozhraní předního a zadního patra středem jazyka. *l* měkké neb střední se vysloví po *k* bez obtíže; tu skoro v stejné době, co zadní část jazyka je ještě zdvihnuta k patru, aby utvořila přehradu ke *k*, může se již současně zdvihnouti pružný konec jazyka, aby utvořil předopatrové neb alveolární *l*. Zcela jiná jest poloha jazyka při *l*, proto také obtíž vysloviti po zubnici nebo *k ł* jest mnohem větší. Při *h* jest opět ta obtíž, že *h* co do způsobu článkování spadá téměř v jedno s velárním *ł*.

2. Vysloví-li se však *ł* po těchto souhláskách přece, tu zazní mimoděk nějaký element samohláskový buď před anebo po *ł*. Tím způsobem vznikají průvodné hlásky; jest to buď: *α*) *u*: uvadłu, zavedłu, lehłu,[5]) o čemž již nahoře se stala zmínka, nebo *β*) *e*: nesel, mohel,[6]) védeł, néseł,[7]) moheł, vedeł, upadeł vedle tvarů bez *ł*: nimuh, ved, upod.[8])

3. Ve kmenech otevřených, kde tedy před *ł* samohláska již jest, nevzniká samohláska průvodná, avšak děje se změna jiná: nehrdelná samohláska mění se v hrdelnou; *i* a *y* v participiu *l*-ovém se mění v *u*: buł

---

[1]) Srov. Leciejewski: Gward mieskiéj Górki i okolicy a Biela 154: czystego głosu *o* nieudało nam się nigdy dosłyszeć, lecz zawsze uo lub ou uokuo, kuośćuół.

[2]) Dušek 6., uvádí jako „jediný" případ, kde *ł* mezi dvěma samohláskami mizí.

[3]) Leciejewski 115: „Jeżeli się schodzi ł + uo, w ten czas ‚u' zlewa się z „ł", w skutek tego daje się słyszeć ‚ó' czyste, u př.: łopata, głoska, błotuo.

[4]) Viz Bartoš; Loriš: přod — přadla, Bystroň: O mowie polskiej w dorzeczu Stonawki i Łucyny w księstwie Cieszyńskim, v Krakově 1885 ńós, ńosła . . . a jiní.

[5]) Bartoš I. 93.

[6]) Pastrnek: Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache 110., Wien 1888 (Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften CXV. Bd., I. Hft.).

[7]) Bartoš I. 62, 67.

[8]) Loriš, 52.

Digitized by Google

(= bil), zruobuł, buł (= byl),[1]) robóu, sadźóu, kuřóu,[2]) buł, puł[3]) Tato změna jest toliko v rodě mužském. Femininum k *ṕul* zní *ṕiła* (lašsky), rovněž śiła, żyła,[1]) poněvadž zde následující samohláska hrdelná poskytuje jazyku oporu.

Při *l* netvrdém vyvíjí se svarabhaktická samohláska; jest to *y*: vyĺna, pyĺný, kyĺnúť (klnouti).[4]) Znění jeho v nářečí středobečevském jest zřetelné *y*, které se od jiného *y* ničím neliší.

Samohlásky anaptyklické. Při souhláskách plynných vznikají často samohlásky anaptyktické; takovou samohláskou průvodnou jest na př. *a* ve slovech: halas, halašta, haltať, kalabisovať (hlas, hltať, klábosiť); srv. pols. charczeć, charkać a j.[5])

Souhlásky zubné.

Tyto se článkují koncem jazyka, anebo povrchem jazyka hned za předním okrajem a zuby neb horními dásněmi, neb předním patrem; podle toho rozeznáváme polohu zubnou, dásňovou, podnebnou.

Sykavky.

Sykot povstává lomem proudu výdechového o okraj zubů.

Při š jest průlina širší a vyšší nežli při *s*. Konec jazyka jest při š massivnější a stažen poněkud dozadu, při *s* je špička jazyka tenší a pošinuta do předu v bezprostřední blízkost zubů; také přední část jazyka je při tom zdvižena k patru, takže jen tenká vrstva vzduchu může projíti mezi jazykem a patrem. Při š je tato vrstva mohutnější. Rozevření rtů jest při š vyšší a užší, při *s* nižší a širší. Poloha rtů je při *s* normální,, při š jsou rty zaokrouhleny a dopředu vychýleny. Průlina mezi horními a dolními zuby je při š volnější.

s a *z* se článkují dorsálně-alveolárně: okraj jazyka se nachází za spodními zuby, jazyk jest jen málo zdvižen a pošinutí do předu nepatrné neb žádné; odtud si lze vysvětliti tvrdou povahu středobečevských sykavek *s z c*. Na špičce jazyka se utvoří sotva znatelná podélná prohlubenina.

Při *c* a *dz* otvor ústní se zatarasí asi jako při *t* a *d* a protrhne se proudem *s*- a *z*-ovým. Článkováním tím vzniká tvrdý zvuk sykavek těchto (srv.

[1]) Leciejewski, 114.

[2]) Dobrzycki: O mowie ludowej we wsi Krzęcinie (powiat Podgórski), Rozpr. krak. Akad. Ser. II. Tom XI.

[3]) Bartoš, lašsky

[4]) Ve staré češtině se zde vyskytují tvary bez l: prziemikni = taceas Ž. W. 27, zmykly sú (koř. mlk-); s tím srov. týž zjev při *l* ve slovech: mynář (mlynář), hyboký (hlyboký) str. —. Ve staré češtině však dle Gebauera i to neoznačené *l* znělo, ač by dle výslovnosti v nářečích nynějších bylo lze připustiti úplnou nehlasnost tohoto *l*.

[5]) O vzniku těchto samohlásek v. Brugmann-Delbrück IV. I. 2. 819.

Digitized by Google

stejné znění ve strč. od století XV.).[1]) Při tom nezní prvý člen *t* a *d* tak zřetelně jako *d* a *t* samo o sobě, nýbrž splývá úplně s následující sykavkou ve zvuk jednotný.

Při *š* a *ž* zdvihne se přední okraj jazyka k dásním, jest to článkování apikálně alveolární, nebo apikálně-palatální. Článkování *š*, *ž* zasahuje tedy do palatální oblasti *j*-ové.[2])

Při *č* a *dž* (*ǯ*) otvor ústní se zatarasí jako při *ť* a *ď* a protrhne se proudem *š*-a *ž*-ovým.

Při *c ʒ č ǯ* jazyk jest pošinut více do předu než při sykavkách ostatních. Způsobuje to element *t*- a *d*-ový.

d t ď ť.

Při článkování *d t* jest nejdůležitější jazyk a hoření zuby. Přehrazení děje se tím způsobem, že se přední okraj jazyka opře o hoření zuby — článkování apikálně-dentální nebo též apikálně interdentální. Přehrada při *d*, *t* shoduje se s průlinou při *z* a *s*; výslovnost *d t* dělá však dojem zubnic užších, jazyk jest pošinut rázněji do předu.

ď ť jsou souhlásky palatálně-dentální. Přehrada se tvoří dorsálně-palatálně; konec jazyka se nastrojí na *j*, přední část hřbetu jazyka opřena jest o tvrdé patro a tím zatarasen otvor ústní. Při protržení přehrady zazní následkem nastrojení konce jazyka prvek *j*-ový, který ovšem splývá s hláskou *d t*.

Neprotrhne-li se přehrada, uchází proud nosem a poněvadž ustrojení jazyka při *ď* jest celkem stejné jako při *ň* palatálním, zazní *ň*; tak lze vysvětliti záměnu *ď—ň* ve slově drážniť (m. dráždiť) a imperativě pohleň (m. pohleď, pohledni).

Někdy nastupuje případ opačný, záměna *n—d*, kde proud, místo aby ucházel nosem, proráží přehradu v ústech: enem (= jenom) — edem. (S tím srov. záměnu m-b: réma [rýma] — réba.)

Retnice.

f.

Jest to vlastně hláska retozubná, povstávající třením výdechového proudu o stěny těsné průliny tvořené dolením rtem a hořeními řezáky. Při *f* ostrém spodní ret se přimkne těsněji k hořením zubům, průlina se zúží a proud výdechový vyráží prudce; toto *f* zní zvláště před samohláskami měkkými: fiknúť, fíknúť, fík, fifidlo, fěrovať, fěrtoch a j.

Před samohláskami jinými a před souhláskami zní *f* obyčejné: fajka, fúsa, flékať, fŕkať, fňukať. — Skoro stejné jako toto *f*, neb snad ještě poněkud jemněji zní *f* na konci slov na místě *v*: kréf, páf, plef (gen. pl. k pleva).

[1]) Gebauer I. 212.

[2]) Tím se také vysvětlí vznik *š* a *ž* z pův. *sj* a *zj*.

Digitized by Google

Rozdíl těchto *f* závisí od prudkosti výdechového proudu a od energie, s jakou spodní ret se přimkne k hořením zubům. Při prvním *f* je proud nejprudší a přimknutí rtu největší, kdežto při *f* posledním je proud mírný, skoro jako při *v* a spodní ret přibližuje se ochable k hořením řezákům.

v.

Při *v* jest průlina menší než při *f*, dolní ret se přikládá skoro až k samým zubům hořením; vyslovením *v* se průlina ruší (podobně jako při *j*). Jestliže průlina přejde v přehradu, pak při proražení přehrady zazní zvuk *b* velmi podobný. Tím se vysvětlí častá záměna *v*—*b*: pobaba (= pobava, beseda), střízbý (= střízvý, střízlivý), hřiba (hřiva), břítenica, brstva, ščáb (šťavel). Týž zjev se vyskytuje také v nářečích jiných, zejména v hornoostravském: brstev, ščob [1]) a v počtu zvláště hojném v nářečí jihočeském.[2])

b, p.

b se tvoří bilabiálně, oba rty se k sobě přimknou a utvoří přehradu. Totéž se děje při *p*; rozdíl jest jen v síle proudu.

Při měkkých retnicích *v̓ b̓ p̓* jest energičtější přimknutí rtů, respektive rtu spodního k zubům (při *v̓*); při *b̓* a *p̓* vychýlí se spodní ret poněkud do předu. Jazyk nastrojí se na *j*, takže při explosi proudu zazní *současně j*; touto současností se liší *v̓ b̓ p̓* od *vj bj pj*, při nichž zazní *j* až po *v b p*.

Následuje-li po retnicích praejotovaná samohláska, jest slyšeti v nářečí střb. rovněž jen *v̓ b̓ p̓* a nikoliv *j*: ryb̓e, stav̓at, rozpráv̓at, v̓adnúť, zdrav̓ú (dat., lok. k zdraví); hříb̓a, chláp̓a, p̓atro, vrb̓ú (dat., lok. k vrbí); ob̓eť, v̓éť (víti) — na rozdíl od objéť, vjéť kde se zcela zřetelně slyší skupina *b* + *j*, *v* + *j*. Stejně asi zní také hornoostravské: stav̓ać, rozprav̓ać, v̓adnuć, zdrav̓u.[3])

Nosovky.

n.

Při *n* se přední okraj jazyka opře o hoření dásně a zatarasí tím dutinu ústní; proud výdechový uchází nosem. To jest při apikálně-alveolárním *n*.

Před hrdelnicemi *k*, *g* se tvoří hrdelné *n* (ñ), jako jest na př. ve slovech: teñký, ziñgnúť; přehrada se tvoří zadní částí jazyka a měkkým patrem s čípkem. Toto hrdelné ñ působí změnu následující souhlásky nehrdelné v hrdelnou ve slově: lañgvéři m. landvéři.[4])

V jiných případech se *ň* mění v palatální *n* (*ň*) a to zvláště ve slovech cizích: truňk, íbuňk a j., ale i v domácích: proštraňky, žbluňk, snad assimilací k předcházející palatální souhlásce.

---

[1]) Loriš 8.

[2]) Dušek 24—25.

[3]) Loriš, 17.

[4]) Dobrzycki: langwera, při čemž podotýká, že jest to „trudne do vyjaśnienia."

Digitized by Google

Při *ň*, jehož poměr k *n* jest jako *ď* k *d*, jest přehrada buď na rozhraní zadního a předního patra neb na předním patře; postranní okraje jazyka jsou těsně o hoření zuby opřené.

m.

Tvoří se bilabiálně, jako *b*, *p*; proud však vychází nosem. *m* palatální (m̓) má se ku *m* jako *ṕ* ku *p*. Následuje-li za *m* samohláska praejotovaná, vyvíjí se mezi *m* a samohláskou tou průvodná souhláska *ň* a *m* se pak nepalatalisuje: mňa (akk. zájmem *já*, z pův. mⁱa), mňadžgať mňáždiť, mňamčat, zemňák; zjev ten se vyskytá také v nářečích jiných [1]) V některých slovech původní *m* odpadlo a zůstalo toliko průvodné *ň*; tak vznikl akk. *ňa* vedle *mňa*, dat *ně* vedle *mně*, *ňamčať* vedle mňamčať. Před retnicemi se vyslovuje někdy *m* místo *n*. Příčina je prostě fysiologická: ústa se předčasně nastrojí k vyslovení následující retnice a místo *n* zazní *m*: pámbu, klemba a j.

---

[1]) Broch, Archiv XVII. 341, toto *ň* nazývá „secundären euphonischen Konsonanten". — Dušek 13: mněsto, mniláček, mněsíček, mněl ....

Digitized by Google

Kvantita.

Kvantita nářečí střb. se značně liší od kvantity jazyka obecného. Podstatným rozdílem jest již delší trvání slabik dlouhých, zvláště pod přízvukem. Samohlásky se vůbec vyslovují velmi zřetelně, tím více samohlásky dlouhé. Kdežto v češtině obecné podle pokusů Krále a Mareše [1]) jsou toliko samohlásky nejdelší o $^7/_{10}$ delší než vokály krátké a nejkratší, samohlásky dlouhé pouze o $^1/_{10}$, tedy poměr krátké a dlouhé samohlásky jest: 1 : 1·1 — 1·7, jest v nářečí střb. ona nejvyšší krajní mez: 1 : 1·7 asi průměrem rozdílu mezi samohláskami dlouhými a krátkými. Je zde tedy tedy spíše shoda s rozdílem, který stanovil Brücke, totiž: ā : ă = 5 : 3 = = 1·66 : 1.[2])

Délka nadměrná se vyskytuje zvláště v slabikách přízvučných a na konci jednotek výdechových. Souvisí to se způsobem zarážení dechového proudu. Opomene-li se proud výdechový zaraziti náhle, jak toho slabiky krátké vyžadují, prodlouží se slabika o jistou míru. K tomu přistupuje ještě síla proudu dechového. Jest také známo, že čím hlasitěji se mluví, tím více a tedy také tím déle hlasivky se chvějí a tím slabiky se prodlužují. A obě tyto okolnosti, totiž málo energické zarážení proudu, jakož i větší hlasitost v nářečí střb. skutečně jsou. Ještě jinou příčinu delšího trvání samohlásek viděl bych ve způsobu vyslovování souhlásek. Souhlásky se vyslovují takřka na útraty samohlásek; to jest: kdežto by na př. při samotném *a* proud dechový nezarazil se tak náhle, jak na krátké *a* třeba a tím by se *a* prodloužilo, následuje-li po *a* nějaká explosiva, na př. *t*, přerušuje se jí proud výdechový dříve, než při *a* samotném; tím se stává, že slabiky zavřené explosivami bývají kratší, než samohlásky základní samy; *at* < *a*, tedy *t* vysloveno takřka na útraty *a*. Jest to jen příklad pro porozumění a nemyslím ani, že by střb. *at* se vyslovovalo jinak, nežli v češtině obecné, ač do jisté míry i to lze připustiti, jelikož souhlásky v nářečí střb. se vyslovují méně rázně než v češtině obecné. A jestliže to

[1]) Listy filologické XIX. 257—290.

[2]) Poměr tento stanovil jsem pouze dle odhadu; přesnými nástroji jej zjistiti bylo mi nemožno.

Digitized by Google

platí již o souhláskách jednoduchých, lze to tím spíše říci, když po samohlásce následuje skupina souhlásek; tak na př. ve slově *prázdný*, vysloví-li se *prázný*, připadne na *a* delší doba, než kdyby se v témže čase vyslovilo *prázdný*.

Všechny dlouhé samohlásky nejsou stejně dlouhé; bylo by třeba rozeznávati několik stupňů délky a také krátkosti. Uvedu příklad. Ve slovech: choďâ?, skovâvā, vìdâvâl? všimněme si proložených *a*. Všechna jsou dlouhá, ale nestejně dlouhá: nejdelší jest první, nejkratší poslední. Jiný příklad: *e* ve vidʼêlʼs? je patrně delší, než ve: vidʼêlʼs ho?

Zvláště před důraznějším přízvukem větným se délka redukuje na poloviční, neb i úplně krátí, na př.: to bylo tedy, co sa tȳ štvŕtky trhaly-; ač jinak je *tȳ* dlouhé; nebo: půldňa, ale půlòsma. Pro zjednodušení však rozeznáváme toliko slabiky krátké a dlouhé a k nahodilým změnám kvantitativním ani nepřihlížíme.

Nositelkami délek v slabikách dlouhých jsou obyčejně samohlásky; tak je tomu v češtině obecné. V nářečí střb. a j. může však jimi býti také samohláskové *r* a *l*. V nářečí střb. omezují se však případy s dlouhým *r* a *l* většinou jen na slova onomatopoická, zvláště v iterativech, na př.: frrkať, chrrkať, chllpať, vrrkať (proti krátkým: frčať, chrčať, chĺpnúť, vrčať).

Při následujícím pojednání o kvantitě v nářečí střb. se přidržím tohoto rozdělení:

I. Kvantita kmenová jednoduchých slov kořenných;
II. Změna kvantity kmenové při ohýbání: 1. jména, 2. slovesa.
III. Změna kvantity při tvoření slov: 1. jméno, 2. sloveso (infinitiv, příčestí, substantivum verbalné, iterativa).
IV. Kvantita v příponách ohýbacích.
V. Kvantita v příponách slovotvorných.

I.

Uvedu jen slova s kvantitou od spisovné češtiny odchylnou, roztříděná dle samohlásek a dle slovních i mluvnických kategorií.

dlouhé *á*: dáň, svatý Ján, hrábě (titul šlechtic.), chrást, chrástí, stán, vlák pl. vláky (u pluhu); láskavý, láskavosť, márný, márnosť, tájný, tájnosť; v cizích slovech: fára, kápľa, Lábe, pátr, pápež.

krátké *a*: 1. ve slovech jednoslabičných: hrach, kaď, mak, pas, plač, prah, raj, skřaň (skráň).
2. ve slovech dvojslabičných vzoru *a*) *ryba* a *duša*: baba, baňa, blana, draha, drahy, jama, kľača (klęk-ja), panva (pánev), para, paža, přaza (pręk-ja), rana, skala, vlaha, vrana, žaba.
b) město: blato, ňadro, radlo;
c) pomnožná: hrabě (nástroj), saně;
d) jednotlivé: kameň.

Digitized by Google

dlouhé *é*: čért, krév, réž; číslovky: šéstý, sédmý (srov. nářečí opočínské: šosty, šodmy, kdež *o* je samohláska ścieśniona)[1]; dvojslabičná: kléšče, plévňa, šéĺma, Jéžiš; adjektiva stéjný, čérvený, čérný (délka zde mohla vzniknouti z dlouhého slabičného *r*)[2];

krátké *e*: *a*) vzor ryba: březa, mřeža, pleva, řepa;
b) město: dělo (= dílo), leto, steblo, věko;
c) jednotlivá: větr, dveři.

dlouhé *í*: opíca.

krátké *i*: 1. jednoslabičné: snih;
2. dvojslabičné vzoru *a*) ryba, duša: hlina, hřiva, chviĺa, kyča (chumáč), lipa, misa, mizga, sila, slina, špina, žila.
b) město: sito, šidlo;

dlouhé *ó*: slón, óbr, ósmý (ač osum!)

krátké *o*: koĺňa, koža, mora, noša, smola.

dlouhé *ú*: čún (člun), súkno, zúřivý (stč. zóřivý), žúlty, žúltnúť, umúčený, múčiť, múka, umúčení.

krátké *u*: 1. jednoslabičná: buh, dum;
2. dvojslabičná vzoru *a*) ryba, duša; hruda, huba, kĺuka, luža, mucha;
b) vzor město: puto;
3. pomnožné husle.

dlouhé *ý*: tŕýĺ, týgr, býtosť (inf. krátký: byť), chýtrý, kýprý.

krátké *y*: dyňa, kyča, kryda, skyba (skýva), lyko, mydlo, tylo (týl).

Odchýlky kvantity pocházejí jednak z doby pozdější, jak ukazuje kvalita samohlásek; tak na př. dloužení ve slovech: slón, dólu, a krácení ve slovech: snih, buh, dum; jednak z doby prastaré, o čemž svědčí zejména rozšířenost a obecnost tohoto zjevu. Vyskytá se ve větší neb menší míře na celé východní oblasti českého jazyka, počínajíc nářečím českomoravským.[3] Také v polštině se zdá, že byla kvantita stejná, pokud lze ovšem souditi jednak z jednotlivých slov, kde kvantita jest patrna, jako na př.: przędza, gęsl, pręt, węgiel (č. úhel), pęto, jednak z nářečí, kde jsou „samohlásky pochýlené" namnoze na místě délky nářečí východomoravských.[4]

---

[1]) Łoś: Gwara opoczyńska 158, Krakow 1886.

[2]) Pastrnek: Beiträge.

[3]) Hošek I. 13, II. 8: blato, rana, saně, skala, vrana. žaba, draha.

[4]) Pozoruhodno jest přirovnání kvantity nářečí východočeských s kvantitou srbskou u slov jednoslabičných a dvojslabičných; v mnohých případech, kde se kvantita slov těchto odchyluje od kvantity západočeské, shoduje se s kvantitou srbskou. V následujícím kladu pro srovnání ke slovům s odlišnou kvantitou do závorek slova srbská:

jednoslabičná: hrach (s. grȁch), mak (s. mȁk), plač (s. plȁč), prah (s. prȁg), raj (s. rȁja v. rȁj);

Digitized by Google

Jak vyložiti rozdíly ve kvantitě u slov kořenných mezi nářečími východočeskými a češtinou západní? Leskien[1]) a Jagić[2]) vykládají různost kvantity v srbštině z různé kvality přízvuku. V slabikách původem dlouhých se délka v srbštině udržela, byl-li přízvuk sestupný („geschleift"), zkrátila se, byl-li vzestupný („gestoßen"). Pravidlo to applikuje Jagić i na češtinu, avšak obráceně: v češtině zůstává délka pod přízvukem stoupavým, mizí pod padavým.[3])

Z toho bylo by lze souditi, že se ve východní Moravě a na Slovensku krátí délka za stejných podmínek jako v srbštině, tedy při přízvuku stoupavém. Naproti tomu však stojí úkaz jiný: v srbštině se při přízvuku padavém délka udržela, v nářečích východomoravských však nikoliv, nýbrž se zkrátila jako v češtině ostatní; je tedy proti srbskému: dûh, krûg, lûg, rûb, glâd, glâs, vlâs střb. a j. duch, kruh, luh, rub, hlad, hlas, vlas jako v češtině obecné. Mysliti, že by se délka jednou shodně se srbštinou krátila a podruhé se opět krátila shodně s češtinou proti pravidlům srbštiny, jest nemožno. Lze-li však z toho na něco usuzovati, jest to jednotnost přízvukové kvality; ovšem nemyslím to považovati za stav původní.

II.

Při slovech jednoslabičných, která v češtině spisovné krátí dlouhou samohlásku v pádech, kde jsou tvaru víceslabičného, nastala uniformace: mráz — mrázu, pás — pásu, kůl — kůla, játra — játer, méno (jméno) — mén, jádro — jáder, záda — zád, péro — pér. Výjimku činí: ráz gen. razu koligrazů (= kolikrát), moc razů (= častokráte), odrazu (= pojednou, najednou), ráz po razu (= jednotlivě).

Substantiva vzoru *ryba* nekrátí kmenové slabiky; tedy: sláma — slámou, tráva — trávou, kráva — krávou; jedinou výjimku činí dat. lok. a intr. pl. substantiva kráva: kravám, kravách, kravama (srov. nářečí

---

dvojslabičná: baba (s. bȁba), blato (s. blȁto), březa (s. brȅza), dělo (s. djȅlo), dyňa (s. dȉna), drahy (s. drȁga), hlina (s. glȉna), hrabě (s. grȁblje), hřiva (s. grȉva), hruda (s. grȕda), huba (s. gȕba), husle (s. gȕsle), jama (s. jȁma), kameň (s. kȁmen), kyča (s. kȉka), koža (s. kȏža), kľuka (s. kljȕka), leto (s. lȅto), lipa (s. lȉpa), lyko (s. lȳko), maro (s. mȍra, č. můra), mucha (s. mȕcha), mydlo (s. mȳlo), mřeža (s. mrȅža, slov. mrěža), ňadra (s. njȅdra), para (s. pȁra), pleva (s. pljȅva), přaza (s. prȅdja), puto (s. pȗto), radlo (s. rȁlo), rana (s. rȁna), řepa (s. rȅpa), sila (s. sȉla), sito (s. sȉto), skala (s. skȁla), smola (s. smȏla), šidlo (s. šȋlo), větr (s. vȅtar), vidly (s. vȉle), vlaha (s. vlȁga), vrana (s. vrȁna), žaba (s. žȁba), žila (s. žȉla), žito (s. žȉto).

Poměr češtiny západní k nářečím východním má co do kvantity jakousi podobnost s poměrem slovinštiny k srbštině. Také ve slovinštině jest na př.: kámen, rána a j. proti srbs. kȁmen, rȁna a j. (Srov. Pastrnek, Listy filologické XXV. 223.).

[1]) Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen, Abhandlungen der Königlichen Sächsischen Gesellschatf, philol,-historischer Classe A. 13. 1893.

[2]) Referát přednášky Jagićovy v Indogermanische Forschungen III.

[3]) O tuto zásadu opírají se také výklady Černého v Listech filologických 1897.

Digitized by Google

zlíns.[1]) — Taktéž substantiva vzoru *duše* nekrátí dlouhé kmenové samohlásky.

Slovesa krátí dlouhou kmenovou samohlásku v imperativě: báťsa — bojsa, stáť — stoj, obrátiť — obrať, řídiť — řiď, chrániť — chraň, stúpiť — stup, mýliť — myl, kúřiť — kuř, súdiť — suď, hráť — hraj, kráť — kraj, přiť (= přáti) — přej, séť — sej a j.[2])

Dlouhá samohláska jest zkrácena ve splynulinách a ustrnulých rčeních: diš, vidiš (ve spojení: vidiš, hleď, přízvuk je na slabice druhé a tak lze si vyložiti tvar *diš* z *vidiš* odsutím bezpřízučné slabiky první — srov.: *mu dušu* z *namudušu* = na mou duši; mohlo sice *diš* povstati zkrácením pouhým z *dieš*, ale stejný význam s *vidiš* svědčí pro výklad prvý). — Jiné ustrnuliny: vitaj,; vitamvás; dovidokáť (= kdo ví dokud t. j. příliš dlouho: si tam dovidokáť); dovijaký; hybaj (skleslé mezislovce: já hybaj pryč = dal jsem se na útěk).

III.

1. Jméno.

Kollektiva kmenové samohlásky z pravidla nedlouží: bor — boří, borčí; buk — bučí; březa — březí, březičí; hrab — hrabí, hrabčí; olša — olší; vrba — vrbí. Vyjímají se: lístí, chvójí (list, chvoj, chvojina).

Deminutiva.

V deminutivech dvojslabičných na *-ek*, *-ko* krátká kmenová samohláska se z pravidla dlouží: les — lísek, měch — míšek, břuch — břúšek, břeh — břížek, *struh (struhadlo) — strúžek, obraz — obrázek, chlad — chládek, květ — kvítko, dno — dénko, ucho — úško.[3])

Někdy krátkost zůstává: drob — drobek; dřevo — dřevko, hrob — hrobek, kraj — krajek, krok — kroček, most — mostek, plot — plotek, tělo — tělko, vrata — vratka, vrch — vršek, roh — rožek, obuch — obušek. Ve víceslabičných jest buďto typus ⏑ – ⏑: kopyto — kopýtko, oheň — ohének olovo — olůvko, prsten — prstének; semeno — seménko, svořen — svořének, hrnec — hrnéček; nebo typus ⏑ ⏑ ⏑: lyžica — lyžička, odkor — odkorek; *osuch (suché místo) — osušek, píseň — pěsnička, sochor — sochorek. Typus tento jest zvláště při odvozeninách od slov na *-ьcь*, *-ьca*, *-ьco*: kopec — kopeček, ovca — ovečka, srdce — srdečko, kolce — kolečko, slúnce — slúnečko.

---

[1]) Bartoš I. 9.

[2]) Srov. Gebauer III. 305.

[3]) Srov. Gebauer I. 595/6.

Digitized by Google

Deminutiva na -ka: Krátká kmenová samohláska se z pravidla nedlouží: hlina — hlinka, hřada — hřadka, hruda — hrudka, huba — hubka, chviľa — chviľka, kosť — kostka, kuľa — kuľka, jama — jamka, lipa — lipka, lava — lavka, misa — miska, mucha — muška, pila — pilka, skala skalka, strana — stranka, střecha — střeška, veža — vežka, žaba — žabka, žila — žilka.

Zřídka se dlouží: hlava — hlávka (zelná), chuť — chútka, kniha — knížka, pec — pécka, zeď — zédka.

Dlouhá kmenová samohláska zůstává i v deminutivech: brána — bránka (Bránky), búda — búdka, míra — mírka, sláma — slámka, trúba — trúbka. Krátí se jen: kráva — kravka, tráva — travka.

Z víceslabičných některá dlouží, jiná nedlouží. Dlouží: čeleď — čeládka, chalupa — chalúpka, *ještěr — iščérka, komora — komůrka, křepeľa — křepélka, košuľa — košúlka, kabeľa — kabélka, kobyla — kobýlka, laštůvka (strsl. lastovica), otep — otépka, stodola — stodůlka; stolůvka (pokrývka na stůl), tájnosť — tájnůstka, inovať — inovátka, maštaľ — maštálka.

Nedlouží: buchta — buchetka, konva — konevka, osoba — osobka, plachta — plachetka, smetana — smetanka, oceľ — oceľka, stařena — stařenka; duběnka (plod dubu). Zdá se, že jednou z příčin dloužení jest plynné *r* a *l*; těžko si jinak vysvětliti, proč na jedné straně jest komora — komůrka atd., na druhé: osoba — osobka, stařena — stařenka, duběna — duběnka.[1])

e jerové se z pravidla nedlouží: buchetka, konevka, plachetka a j.

Osobní jména rodu ženského, utvořená od jmen mužských na *ák* příponou *-ъka* podržují kvantitu slova základního: žák — žáčka, školák — školáčka, štverák — štveráčka, piják — pijáčka, Hanák — Hanáčka, Slovák — Slováčka. Slova stejně tvořená mohou však také znamenati buďto práci, zaměstnání, nebo dobu, kdy se určitá práce koná; tak na př.: *oračka* znamená buďto práci *orání* nebo dobu, kdy se oře. Tu však jest *a* před suffixem *-čъ* krátké: oračka, kopačka, šuchtačka, zabijačka.

Od sloves (iterativ) utvořená substantiva suffixem *-čъ*, znamenající osobu, která má vlastnost shodnou s významem onoho slovesa, mají kmenovou samohlásku krátkou: pomáhať — pomahač (t. j. ten, kdo pomáhá); postávať — postavač (kdo postává, zahálí), zaháľať — zahaľač, opletať — opletač („kdo sa opletá" překáží svou přítomností při práci), pomlúvať — pomluvač. Naproti tomu jsou slova s dlouhým *-áč* utvořena ode jmen (suffix *-ačjъ*[2]): střapáč, břucháč (srov. čes. břicháč, hlaváč.).

Substantiva na *-ka*, z nichž četná jsou utvořena od participia *n*-ového, mají samohlásku před suffixem *-ka* dlouhou: tlučénka (chalupa z udupané

[1]) Srov. v tom ohledu Lecicjewski str. 119, jenž rovněž připisuje *r* a *l* vliv dloužící a Łoś 196: „*a* pochyla się przed każdem *l*" v nářečí opočínském, opolském, zebřidovském a v Gorce.

[2]) Miklosič: Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen.

Digitized by Google

hlíny), pražénka (pokrm z mouky), smažénka, kvačénka (uplakané dítě), zelénka (člověk bledých, „zelených" tváří), hlavénka (zimnice).

Substantiva složená s předponami.

Předložky vlastní samy o sobě nepodléhají změnám kvantitativním. Předložky jako předpony u sloves brzy zůstávají krátké, brzy se dlouží.

Předpony otevřené v substantivech dvojslabičných jsou dlouhé: základ, náklad, výklad, příklad. Krátkou zůstává zejména předpona *po*: poklad, pokos. Ve slově póčka je dlouhé *o* patrně vlivem *j*, které za ním následovalo, pův. pójčka (spisov. půjčka z požitčiti).

Délka předpony vznikla vlivem přízvuku; u substantiv se pošinul přízvuk s kmenové slabiky na předponu (srov. něm. ertèilen — ùrteil, enbeeìen — ìnbis).

Substantiva trojslabičná jsou buďto typu — ◡◡, tak zvláště ta, jimž základem je dvojslabičný typus — ◡: zákaz — zákazka (dělati na zákazku = na objednávku), základ — základka, příklad — příkladek; dále: závdanek, zástavka, zátoka, zásmažka; náščeva, námaha; příčinek (= příhrada), přídanek, důminek (sloveso domníti), úminek; výkruta (kdo se něčemu „vykrúcá", vyhýbá), výmysla; anebo typu ◡ — ◡: naházka, natážka (= namáhavá práce), navážka, zanáška, zatáčka, pokládka, přeháňka, odháňka, omítka, obrátka (= obrat: přišél enem na obrátku), oháňka; jsou to substantiva utvořená většinou od iterativ.

Adverbia: věc, meň, spěš (více, méně, spíše) mají krátkou kmenovou samohlásku (srov. pols. więc) [1]) Přesmyknutí délky se slabiky koncové na kmenovou — patrně pod vlivem přízvuku jest ve slovech: dólu, dómu, včéra (proti odvečerá, dopoleďňá); dlouhou kmenovou samohlásku mají ještě adverbia: lóní, vzímě vlétě.

2. Sloveso.

Infinitiv. Kvantita infinitivu se liší namnoze od kvantity češtiny spisovné, shodujíc se s kvantitou nářečí valašského, dolnobečevského a zlínského.

Infinitivy dvojslabičné odsutím koncového *i-* se stávají jednoslabičnými a mají krátkou kmenovou samohlásku, je-li před *ť* samohláska: dať, duť, kryť, měť (míti), pluť. Vyjímají se: dříť, jéť, íť, mříť, příť (spis. příti), tříť, vříť, tedy mimo jéť a íť vesměs případy s pův. *-er-* ve kmeni: derti, merti, perti, terti, verti.

---

[1]) Lorenc v Archivu XIX. 348. považuje tuto krátkost za následek nepřízvučného postavení.

Digitized by Google

Kde je délka etymologicky oprávněná, tam zůstává: báť sa (bojati sę), stáť (stojati), -kříť (-krijati), smíť sa (smьjati sę), hříť (grêjati), příť (prijati), véť (vêjati), léť (lьjati), séť (sejati v. sêti). U infinitivů kmene zavřeného je kmenová samohláska dlouhá: véct (vedu), péct, kvéct a j. Vyjímají se: hryzť, jesť, klasť, krasť, mocť, přasť.

Infinitivy druhé třídy mají *-nu-* dlouhé: namanúť sa, zběhnúť, zdvihnúť.

Složeniny s předponami jakýmikoliv podržují kvantitu tvaru základního; toto platí bez výjimky: dať — rozdať, přidať, nedať; pluť — vypluť, obepluť pľuť — vypľuť; duť — naduť; ṗať — podṗať; báť sa — nebáť sa; stáť — postáť; smíť — nasmíť sa; příť — zapříť; séť — zaséť; véť — zvéť, převéť; vříť — zevříť; péct — dopéct; mécť — zamécť; krasť — vykrasť; přasť — napřasť; hryzť — ohryzť; strójiť — odstrójiť; klóniť — poklóniť sa; zvoniť — odzvoniť; vybírať — pozvybírať; natáhať sa — poznatáhať sa atd.

Dlouhou kmenovou samohlásku mají slovesa: clóniť (zacloňovať = = zacláněti), dúpať, chřádnúť, klámať, kľápať, klóniť, róchať, rúbať, uščípnúť, zůřiť (zůřivý).

O slovesech se zdlouženou samohláskou vlivem následujícího *j* viz při *j* ve fonetice str. 14.

Zkrácenou samohlásku má: tahnúť, zapřihať, dosihať.

Participium l-ové.

1. Kmeny zavřené odsouvají koncové *l* a kvantita samohlásky kmenové jest táž jako v infinitivě. Tedy: *a*) dlouhá a to ve všech rodech a obou číslech: nés, nésla; véd, védla; ték, tékla; bód, bódla (bůsti), rósť, róstla. (Srov. Loriš: nis nisła, plit, plitła, vlik, vlikła, bud, budła, rust, rustła; Łoś: bód, vód, ńós . . .);

b) krátká, opět ve všech rodech a číslech: krad, kradla, přad, přadla; slovesa druhé třídy, která -nu- nepodržují: spad, spadla, trh, trhla, zdvih, zdvihla, odběh, odběhla, škrk, škrkla. (Srov. Loriš: krod, kradli, kde tedy v rodě mužském *o* = á.)

2. Kmeny otevřené mají veskrze dlouhou samohlásku před *l*, ale toliko v rodě mužském jednotného čísla: býl — byla, krýl — kryla, žil — žila, chodíl — chodila, kupovál — kupovala, dál — dala, začál — začala. (Srov. Dobrzycki 341: dą̆ų dą̆ųa dą̆ųo, bráų, ṁáų; Biela: bráw, gₒořáw, spáw; Bystróň: mřél, třél . .; Loriš: třil — třeła, začoł — začała, zajoł — zajała, vźół — vzała; srov. dále Bartoš, Bartocha [1]) a j.).

-nu- u sloves II. třídy, pokud je tato podržují v partic. *l*-ovém, je veskrze dlouhé: zdvihnúl, zdvihnúla, minúl, minúla, změknúl, změknúla. Kmenová samohláska má opět touž kvantitu jako v infinitivě: písknuť —

[1]) Listy filol. 1885, 1887, 1891.

Digitized by Google

písknúl, písknúla; chľóstnúť: chľostnul, chľóstnúla; zakříknúť — zakříknúl atd. Vznikla-li samohláska stažením, zůstává veskrze dlouhá (srov. kvantitu infinitivu): stál, stála, bál, bála, příl, příla, smíl sa, smíla sa, v̓él, v̓éla, sél, séla. (Srov. Loriš: v̓oł v̓oła, loł, loła, sm̓oł, sm̓oli śe, śol, śoli.)

Participium -nъ, tъ.

Ve formě jmenné vyskytá se jen v modlitbě a má před příponou krátkou samohlásku: ukřiżovan, korunovan, bičovan (srov. Dobrzycki: ukřyżovan). Jinak užívá se tohoto participia jen ve formě složené. Samohláska před *-nъ*, *-tъ* je krátká: pečený, nesený, utečený, kradený, krytý, bitý, napitý, zap̓atý, nažhratý (= napitý), nažhraný (= nakrmený), braný, tesaný, zdvihnutý.

Vyjímají se:

1. Slovesa třídy I. 6. na *-tъ*: zemřítý, zavřítý, prostřítý, utřítý (srov. Bystroń 67: mřéty, třéty . . , Bartoš I. 26. a j.) — avšak: umřený, zavřený, prostřený, utřený.

2. Slovesa s délkou etymologicky oprávněnou: rozesmítý, ustátý, vystátý, uhřítý, zv̓étý.

Substantivum verbale. Substantiva tvořená z participia *t*-ového mají slabiku kmenovou krátkou: pití, bití, krytí . . .

Vyjímají se:

1. Slovesa třídy I. 6. mřítí, prostřítí, dřítí, vřítí. (Srov. partic. -tъ a infinitiv str. 30.)

2. Slabika vzniklá stažením zůstává dlouhá: stání, státí, bátí, hřítí, smítí, létí, v̓étí; avšak setí (srov. setý, kmen сѣт-).

3. Slovesa tř. V. mají z pravidla dlouhé *á*: krátí, hrátí, zrátí; krátké *a* je v žhratí.

Substantiva tvořená z participia -n-ového.

1. *—ení*; *e* je z pravidla krátké: chodění, modlení, dójení, sečení, tření, stavení, dovolení. Místy však, zvláště na rozhrání nářečí vsackého, rožnovského a starojického, vyskytuje se dlouhé *é*: choďéní, sečéní, modléní. (V týchž osadách vyskytá se odchylná kvantita také v jiných tvarech, ind. praes. idéte, chcéte, doběhnéte; v participiu *l*-ovém: nechťél — nechťéla, umřél — umřéla, slyšél — slyšéla a j.)

2. *-aní.*

a) ve slovech dvojslabičných je *a* z pravidla krátké: praní, ptaní, žvaní, řvaní, spaní, stlaní, žhraní;

b) ve slovech troj- a víceslabičných řídí se kvantita samohlásky předposlední podle slabiky třetí od konce: je-li tato dlouhá, je předposlední krátká a naopak (srov. strč., Gebauer III. 2. 107.). Pravidlo to platí jak ve slovech jednoduchých, tak i ve složených s předponami — typus—◡—:

Digitized by Google

kázaní, stávaní, léhaní, přemáhaní, rozkládaní, vyvolávaní, vybíraní, napomínaní; typus ∪ – – : nadání, nacpání, stěhování, kupování, milování, jednání, potkání, vyrovnání, orání; avšak v některých slovech vyskytuje se také krátké *a*, tedy typus ∪ ∪ – : kopaní (vedle kopání), bliskaní (vedle bliskání), kašlaní (vedle kašlání).

Iterativa.

Dloužení v iterativech souvisí s jejich funkcí.[1]) Rozeznáváme několik způsobů dloužení iterativ:

1. Kmenová samohláska dlouží se dloužením starým: ь—i, ъ—y, e—ê, o—a;
2. novým dloužením: e — é, a — á, i — í, y — ý;
3. oběma způsoby: ъ — ý, o — á, ь — í;
4. některá iterativa podržují krátkou kmenovou samohlásku;
5. jiná zdlouženou krátí, nebo
6. dlouhou krátí.

Doklady:

1. schnu (kořen sъch-) — sychať, vysychať; blьsk — (strč. bliščieti[2]) — bliskať, bliščať sa; žhnu (koř. žьg) — žihám, zažihám, rožihám; zabu, zebu (koř. zęb-, strč. ziebsti) — ozíbať (*í* vzniklo úžením z *ie*, toto dloužením z *é* tedy postup: e—ê—í); teku — tíkám, zatíkám, přetíkám; peču — píkám, dopíkám; seju — sívám, dosívám, rozsívám (vedle rozsévám, zdlouženého způsobem novým); třepu — třípám, vytřípám; věřím — vířám, dovířám, nedovířám; dъch — zdychať.

2. teču — tékám; ležím — léhám, poléhám; myslím — vymýšľam; hryzu — ohrýzám; křičím — okříkám; hledím — nahlédám (koř. ględ-); tahnu — natáhám sa, poznatáhať sa; lúdiť — zlúzať; stačiť — stáčať, rostu — vyróstám; duju — nadúvám sa, rušiť — rúšať[3]) rúšať boty = = kaziti, ničiti boty chozením po mokru). — Slovesa třídy VI.: kupovať — kupúvať; pravovať — pravúvať (m. pravovať — pravúvať s vysutým *v*); nocovať — nocúvať a j. Myslím, že v těchto iterativech jest dloužení *o—ó*, z čehož pak vzniká *ů*, jako v mnohých jiných slovesech a nikoliv analogie dle *čúvám, dúvám.*[4]) Působení analogie jest již pro různost kvantity dějové pochybné: -čúvám, -dúvám mají význam trvací, kupúvám atd. však zřejmě opakovací.

Dále sem náleží: oščádať sa (strsl. štędêti, strč. ščędêti sě); frčať — fŕkať; vrčať — vŕkať; trčať — vytŕčať.

---

[1]) Pastrnek: Beiträge 288.

[2]) Gebauer I. 279.

[3]) Gebauer III. II. 342.

[4]) Analogii vykládá to Smetánka v Rozpravách filologických, věnovaných Gebauerovi, str. 22.

Digitized by Google

3. žnu — obžínám; třu — utírám; usnu — usýnám (koř. sъp-); vodím — vyváďam; honím — naháňám; topiť — vytápať; prosiť — doprášať sa, nosiť — odnášať; soliť — přisáľať; robiť — narábať (s někým zle = nakládati s někým špatně).

4. metu — zametám; pletu — zapletám, spletám; kvetu — odkvetám; sedím — posedám; oběcati (iterat, k obvětiti). U sloves: piť (koř. pi-) — vypijať, dopijať; minúť — vymiňať, pomiňať; biť — zabijať, dobijať; viť — povijať, zavijať, svijať těžko rozhodnouti, patří-li sem nebo pod 5.

5. teku — těkám (voda zatěká; zkrác. z tiekám); zapřihám (koř. pręg-); dosihám (koř. sęg-; sahu — siehati — síhati).

6. mlátím — vymlacám; vrátím — vyvracám; clóním — zacloňám; lúdím — vyluzuju; púdím — zapuzuju.

Kmenová samohláska se krátí také při slovesech deminutivních a intensivních: skákať — skokýcať; hópať — hopkať; cápať — capkať; dúpať — dupkať; kľápať — kľapkať.

IV.

Kvantita v příponách slovotvorných.

Proti čes. suffixu *-oun* je krátký suffix *-oň*: křikľoň, slepoň, zdechľoň, zmrzľoň.

Suffix *-in* ve zpodstatnělých přídavných jménech possessivních je dlouhý: Pavlín, Karolín (jména vlastní; srov. Tetín, Libušín).

Odchylnou kvantitu v koncovce mají substantiva: pani, záři, kraic, zaic; krokoďíl.

Zdrobňující přípona *-učký*: tepľučký, maľučký, suchučký — má v adverbiu dlouhé *u*: tepľúčko, máľúčko, suchúčko, slabúčko. Je-li v tom reflexe kořenového přízvuku, který měla adjektiva středního rodu, nebo pouhý rhythmický požadavek, těžko rozhodnouti.

Dlouhou samohlásku koncovou mají adverbia: nigdá, ľedvá, sotvá, indá, ináč; pak předložky: stranivá, podľevá, koľevá.[1])

Také výrazy předložkové ve funkci adverbií mají dlouhou koncovou samohlásku: zvýšá, zšířá, zhlýbá, zdéľá; jsou to původně akkusativy po předložce *vz*[2]); dopoleďňá, odvečerá.

Vedle adverbielních tvarů: věc, meň, spěš, výš, níž jsou také tvary s koncovým *e*, kteréžto jest však dlouhé: věcé, meňé, spěšé v. věcéj, meňéj, spěšéj; dlouhá kmenová samohláska se při tom krátí: výš — vyšé, vyšéj; níž — nižé, nižéj; déľ — deľé, deľéj. Také v suffixu *-lê* je é dlouhé; koľé, koľéj; toľé, toľéj (rus. kolê). Dlouhé *é* mohlo vzniknouti vlivem *j* (srov.

[1]) Srov. Gebauer I. 607, Bartoš I. 8, Bartocha 446.

[2]) Gebauer III. 1. 217.

Digitized by Google

dloužící vliv souhlásky *j* str. 14.), které se k adverbiím často přisouvá a zůstati pak trvale i ve tvarech bez *j*. (Srov. pochýlené *é* v polštině v příponě -ej: wyżéj, stromiéj, przykrzéj, barżéj a j.)

V.

Kvantita v příponách ohýbacích.

Pádová přípona dat. a lok. pl. *-om, -och* je krátká; krátkost je již ve strč. památkách doložena.

-ám, -ách je vždy dlouhé.

-em -ech jako v češtině spisovné.

Zájmeno: *ten tá to*; pl. tí tý (f. a n.) má kvantitu sklonění složeného.

on má v dat. pl. *ím*; rovněž

náš, dat. pl. naším, instr. našíma; gen. pl. je však krátký: našich. taktéž při *můj*: mo(j)ím, mo(j)íma; mo(j)ich.

Instr. pl. náměstky osobní 1. a 2. os.: nama vama.

Číslovky. Nom. pl. dvá, obá,[1]) tře, štyře.[2])

Sklonění složené má v gen. pl. krátkou příponu: dobrych, pěšich.

Dloužení emfatické.

Zvětšuje se jím intensita, kvantita významu: dáleko (= velmi daleko), véliký kús, ták (toš ty ták! smysl překvapení, zklamání, roztrpčení); máměnečko moi! (v úpěnlivé prosbě; význam deminutiva se stupňuje.)

---

[1]) Gebauer I. 601.

[2]) Gebauer I. 592.

Digitized by Google

Přízvuk.[1])

Přízvuk slabičný. Máme na mysli případy, kde jedna slabika obsahuje dvě samohlásky, vzniklé synicezí; tu jest přízvuk buďto stoupavý (crescendo <), nebo padavý (decrescendo >). Crescendo jest, když před splynutím v slabiku jednu měla druhá samohláska přízvuk: praȕvat, pòzdraȍvať, výpraȍvať, nàščeȍvať, neùměť.

Decrescendo jest, když před splynutím v dvojhlásku měla prvá samohláska přízvuk, ať již hlavní nebo vedlejší: nàučȅný, dòopràvdy, nàopràvdu, pàuz, pàuk.

Přízvuk slovný.

Hlavní přízvuk slovný je z pravidla na slabice předposlední. Pravidlo to platí všeobecně, tedy i ve slovech na *-yja, ija,* (kde v polštině je přízvuk na slabice třetí od konce.[2])

Přízvuk vedlejší při slovech trojslabičných není buďto žádný, nebo je na slabice poslední: dodnèšká, navȁžká, natȁžká, napòtèm (= na pozdější dobu). První slabika je v tom případě nepřízvučná. Je-li však dlouhá, tu má přízvuk vedlejší: nèumírať, nàučȅný, zàklȁdka, přiklȁdek; slabika poslední je pak úplně bezpřízvuká.

Když je slovo více než trojslabičné, má první slabika přízvuk vedlejší a druhá od konce přízvuk hlavní: pòlévȁný, pòzukradȅmky, dòodvečȅrá, nȁjpěkňější, pòzvynadȁvať (jest zde úplná shoda s polštinou: pògorzelisko, pràwdopodobiȅnstwo, kòlopołùdnia a j.[3])

---

[1]) Všimněme si také přízvuku v okolí nářečí střb. Na Karlovsku a Rožnovsku přízvuk přesmykuje se z pravidla na slabiku předposlední (Bartoš I. 66.); na Starojicku jest přízvuk na slabice předposlední (Bartoš I. 88.). Na Zlínsku jen v hovoru důvěrném jest přízvuk na slabice předposlední. V nářečí dolnobečevském pošinuje se přízvuk na slabiku předposlední ve větách vybízecích. V ostatním okolí je přízvuk obyčejný.

[2]) Některá polská nářečí mají ovšem přízvuk v tomto případě také na slabice předposlední; tak na př. v nářeží zakopaňském: panìja, komisỳja a j., srov. dále Kryński, Malinowski, Zawiliński, Rozpr. Akad. Krak. Tom IX., X.

[3]) Małecki: Grammatika 408., Brandt: Načertanie slavjanskoj akcentologii 169. Petrohrad 1880.

Digitized by Google

Když slabika před přízvukem jest dlouhá, mívá slabika, před touto předcházející (čtvrtá od konce), přízvuk vedlejší a slabika první pak jest bezpřízvučná; to bývá zvláště v tom případě, když prvá slabika jest předložka nebo předpona: naskòvávànú (hráti si na schovávanou), nanebèvstúpění, nà zàkládku.

Někdy při důrazné předponě přechází přízvuk hlavní na slabiku první; to bývá zvláště při superlativní předponě *naj-* a záporce *ne-*; slabika předposlední má pak toliko přízvuk vedlejší: nàjlèpší, nàjmilèjší, nèmožu (také krátkost druhé slabiky od konce zde nastupuje proti kladnému: mòžu).

Při složeninách se složkou jednoslabičnou jest kolísání: [1]) neznàboh, darmòdaj, kazìsvět, vedle nèznabòh, kàzisvìèt; dŕžgrèšla i držgrèšla. Příčina toho kolísání spočívá v pojetí, bere-li se výraz za slovo jedno nebo dvě. Který přízvuk jest hlavní a který vedlejší, těžko poznati (tak tomu jest také v polštině: jedni považují za náležité: pędziwiàtr, drapichrùst, lomignàt, jiní: pędziwiatr, okpiswiat . . .[2])

Když jsou obě části složeniny dvojslabičné, má druhá část přízvuk hlavní, prvá přízvuk vedlejší: hòlohlàvý, čèrnoòký, tmàvohnìědý, čèrvenobìlý a j.

Reflexivum *sa* splývá se svým slovesem, stojí-li za tímto, v jeden celek, rozmnožuje tak počet jeho slabik a následkem toho se pošinuje přízvuk na poslední slabiku slovesa, ba může přejíti dokonce i na reflexivum samo, jestliže za tímto následuje ještě jedna bezpřízvučná příklonka: nebòjsa, pòdívàťsa; pòdivsànaň. Totéž pravidlo platí také o jiných příklonkách: nechòť tam, kupsìho.

Stojí-li však *sa* u slovesa jiného, k němuž nenáleží, nezpůsobuje pošinutí přízvuku: màš sa ho zèptať (Splývání reflexiva *se* s příslušným slovesem známo jest také v jiných slovanských jazycích, na př. v polštině a rušt ně nie błazni się, cieszy się,[3]) vylezałò śe [4]) a j.

O přízvuku slov jednoslabičných platí totéž, co uvádí Gebauer v Histor. mluvnici I. 578 a násl.

Na poslední slabice bývá přízvuk v otázkách slovných: položìť to na stůl? — půjdèš do kostelà? [5]) Přízvuk jest zde stržen na slabiku poslední zvýšením hlasu.

Při slovech jednoslabičných spojených s předložkou přizvukuje se předložka: nà stůl, nà vlas, nà kraj, nà ráz (odchýlně od polštiny, kde jest též: na włòs, na kràj, za nòc).

---

[1]) Srov. Brugmann-Delbrück IV. I. 2. 950: Die beiden Accente bei den Nominal-Composita sind oft dem Grad nach nur wenig voneinander unterschieden und können die Rolle wechseln."

[2]) Brandt 178.

[3]) Brandt 173.

[4]) Łoś 63.

[5]) Srov. Kryński: Gwara Zakopańska 209: idziecie jeśće do domů?

Digitized by Google

Při slovech dvoj- a víceslabičných jest předložka jednoslabičná bez přízvuku: do lèsa, na nèbi; nebo má přízvuk vedlejší: dòposlednìho, òd včérajška; zřídka mívá předložka v těchto případech přízvuk hlavní a to jen tehdy, spočívá-li na ní zvláštní důraz: bèz peněz (vedle bèz pèněz), bèsteho, bèzgréjcàra (v. bèzgréjcàra), pròboha (v. probòha); jsou to většinou případy, kde předložka splývá se substantivem v jeden celek.

Když mezi předložkou a substantivem stojí přívlastek, má předložka přízvuk vedlejší, přívlastek je obyčejně bez přízvuku a hlavní přízvuk má substantivum a to i tehdy, je-li jednoslabičné: dò tych lèsů; pò naším dvòře; zà náš stůl; avšak také: na pànskéj zahràdě; od zlého člověka, zvláště když přívlastkem je výraz významu důležitého pro smysl výpovědi,

Přízvuk větný.

Základní pravidla přízvuku slovného podléhají pod vlivem přízvuku větného mnohonásobným změnám. Přízvuk větný nemusí spadati a také často nespadá s přízvukem slovným v jedno, na př.: povìdať, ale: toš pòvídaj, jak si jèzdil. Vůbec lze říci, že ve větě dělá přízvuk namnoze *dojem přízvuku volného*; k tomu zvláště slova příklonná mnoho přispívají, na př.: pichni sa, pìchni! — vidìš, uš sa ňa bõiš; — jà sa ťa nèbõim; němaš sa ho bắť; — klekni si! — klèkni si dắl.!

Někdy mohou míti ve větě všechna slova přízvuk stejný, na př.: příjdeš ešče sèèm? Jindy opět celá řada slov ztrácí přízvuk slovný pod vlivem mocnějšího přízvuku větného: a toš ten milý ogarec sa zèbrál a ùték.

Jako přízvuk slovný chýlí se více ku konci slova — typus *crescendo* tak i přízvuk větný táhne se ku konci věty a klade se na *první* slabiku logicky významného výrazu: Dyž neměl pòhúnka, tož jél ai hòspodář (jindy totiž hospodář nejezdil, nýbrž pouze „pohúnek“.). — já ò vozi a on ò kozi, (avšak přízvuk slovný jest: o vòzi o kòzi.) — Pro výrok Delbrückův, „daß das hervorzuhebende Wort nach vorne rückt“,[1]) našel jsem málo dokladů. Spíše konec věty, zdá se, že poskytuje místa pro silnější přízvuk: si ešče slàbý. — ráno musíš skoro stàvať. — tož ho nèchál. — ale on nàschvál zàspál. — hde dotáď bỹl — ten má hlúpòsti v hlavě pořáť. — a nízké dveři byly. — tych děvčat bylo mòc. — jak ten tàbág nosívali ten prājský.

Naproti tomu typus *decrescendo* je dosti řídký; nejčastěji vyskytuje se ještě ve větách tázacích: Tag zme s nima správu ùdělali (= vyjednali), jàg daleko a zắč. — všèci . . ., cò ich tam bylo. — cò ty móžeš saztať za slùžbu? — ptám sa: jè tu co naložiť? — Ale i zde bývá typus <: už mu tady hrozí dráp, gde dotáť bỹl. — nevěděli zme, co to jè.

Následkem pravidla, že přízvuk klade se na první slabiku smyslem významného výrazu, stává se, že v souvislosti větné přízvuk se slabiky

[1]) V. 38.

Digitized by Google

předposlední přechází na slabiku prvou; to nastupuje zvláště při živějším, energičtějším vypravování: idu pôt kolňu, seno rôzházené a koně ûtečené. — Tak potem zme ujéli až dô Tovačova —; jakmile však vypravovatel přejde do důvěrnějšího tónu, tu přízvuk vrací se opět na slabiku předposlední: tag zme jéli až dô Továčova, nè°, pôčkať! do Napajâdel (vypravující uvedl omylem Tovačov a proto se opravuje: do Napajâdel.)

Někdy dodává přízvuk na předposlední slabice celé výpovědi výsměšné příchuti: pravíl si, že sa nebôíš (a včil si v ûskych.) — na rozdíl od: pravíl si, že sa nèbóíš (bez příhany neb výsměšku). — máš dukâty! (proč tedy nabízíš měděné peníze?).

Přízvuk větný může býti též na poslední slabice na konci věty, jíž není smysl výpovědi ukončen; s přízvukem pak je na té slabice zároveň zvýšení hlasu; na př.: dyš tôť nejél, jag bylo zmrzlě, tož už tàké moch pôčkať. — Tož jâ víte, jak to na mňa spadlô, tosem (= tož jsem) prosíl . . . — chyba, já ti spravím šaty muskě (mužské), ty si ich òblečeš . . . (předchází: v ženskych šatech to nevyvedeš).

Co se týče logické důležitosti jednotlivých členů větných, je výrok důležitější, nežli podmět, proto jest také častěji nositelem přízvuku větného. Podmět má při tom přízvuk jen vedlejší. Doplněk a předmět, jakož i jiná důležitější určení větná mají silnější přízvuk nežli výrok nebo podmět: zme si složili ôheň a pékli zèmňáky (vedle: zemňâky) — tèn býl tedy obdarovàný vělice. — já sem šél na prûtí řezať v nôci. — ogàři uš choďá bôsky. — Někdy však má výrok větný přízvuk, ač bychom jej čekali spíše na slově jiném: a tý koně nemohly vèn, dyž byly òsedlâné a níské dveři bŷly. — nodz bŷla, a oni ešče museli jéť. — pořáď enem dôstává (= dostává bití.)

Je-li u slovesa záporného ještě záporka kvantitativní, mívá tato přízvuk: dì a zàplať a neboj sa nìc. — nìc sa ti nestane. — nebylo to nìc platné.

Přívlastek a apposice. Přívlastek má obyčejně slabší přízvuk, nežli slovo, k němuž náleží: čèrný chlôb; buhòtec. — také tam dlûhý čâs strašilo. — Je-li však zvláštní důraz na kvalitě nebo na kvantitě přívlastkové, má přívlastek přízvuk hlavní: a toš potem ich byla pŷlná hôspoda. — je tu pŷlná ďědina vojska. — chlàpi Zétkòvi pásli kòně v Korečku a dvâ. — Je-li přívlastek nebo přístavek oddělen od slova, k němuž náleží a celý ten výraz jest té důležitosti, že mu náleží přízvuk větný, jest tento přízvuk rozdělen na části obě: jak ten tâbák nosívàli, ten prâjský. — cô ty móžeš zastať za slûžbu. — to by museli byť ešče stařènka živi, tí prvňější. — Tètka ju (= krávu) kúpili ot Stýskâlů od nás (t. j. tetka Stýskalova koupila ji od nás).

Výška hlasu.

Od přízvuku třeba rozlišovati výšku hlasu. Avšak v nářečí střb. výška hlasu se často stýká s přízvukem na téže slabice.

Digitized by Google

Výška hlasu jest velmi rozmanitá; rozdíly jsou nejen mezi jednotlivými slabikami a slovy v téže větě, nýbrž i mezi celými větami; tak na př. líčí-li se něco hrozného, užívá se hlubokého hlasu. Ale také v řeči obyčejné se hlas mění ustavičně: hned stoupá, hned zase klesá. Vyšetřovati však pouhým uchem výšku hlasu jest nemožno; nuance tady unikají skoro úplně pozorování, takže lze postihnouti toliko rozdíly hrubší.

Při oslovování a volání zvyšuje se hlas v slabice předposlední, na níž zároveň spočívá přízvuk: tatíčku! Marùšo! Inócu!

Opakuje-li se při volání jméno dvakráte po sobě, zvyší se v prvém předposlední, v druhém poslední slabika, při čemž se poslední poněkud prodlouží: Jozèfe Jozefè! Marùšo, Marušô! [1]) Tón tedy v jednom slově vuďto stoupá a klesá (∧), anebo jen stoupá (/), neb jen klesá (\), v tomto posledním případě spojuje se zvoláním smysl výtky, prosby neb rozhořčenosti: Jòzefe!: Jòzefe, dyď ňa přec pòslechni!

Na konci vět, jimiž nekončí smysl výpovědi, stoupá hlas značně: dyš nepřišèl, dokáď býl zdravý, toš včil uš tàké nepřijde.

Výška hlasu ve větách oznamovacích, obsahujících něco neočekávaného, překvapujícího, liší se od výšky jiných vět oznamovacích: první slabika přízvučného slova a poslední slabika slova předcházejícího se pronesou hlasem zvýšeným: Ale oni ňa vracali spátky. — A toš koně si chtěli nèchať. — Jdu pòt koľňu, koní nigde. — Milý chlap chťél zostàť nå noc.

Ve větách, jimiž podpíráme něčí výpověď, má sloveso tón vzestupný: Já sem téj sklénky nebrål stamocáť! (s přídechem roztrpčenosti.)

---

[1]) Srov. Loriš str. 9., pozn. 2.: při volání přes pole „poslední slabika se prodlouží a pronese hlasem mnohem vyšším než předcházející"; kdežto Łoś 163 poznamenává o nářečí opočínském toto: przy wołaniu na kogo włościanie w opoczyńskiem powtarzają dwa razy jego imie z rozmanitym akcentem, i tak: pierwszy raz akcent pada na ostatnią sylabą a powtórnie na pierwszą.

Digitized by Google

Hláskosloví.

I. Samohlásky.

Přehláska *a*.

1. *a za prsl a.*

Přehlásky není ve slovech: jahňa (agnę), Jan, vok. Jane!, jaro, jařina, jaseň (rus. jasenь), jasľa, javo, zjaviť sa, uřasnúť (= užasnouti, leknouti se), uřaslý, škľáb, žal; substantiva *-aje*: obyčaj, obyčajný, důčaj; píščaľ. — U sloves třídy III. jest *a* po podnebnicích shodně se strsl.: ječať (v. jačať, strsl. jęčati), kľečať (klęčati), brečať (brękati), držať (drьžati), běžať (bêžati), bliščať (blьštati sę) atd. proti hořeť (gorêti), osiřeť (osirêti), hleděť (ględêti), letěť (letêti). Rovněž v V. tř. u vzoru *sázeti* je *a*: sázať, pokúšať, napájať a j.

Nepřehlasuje se v pádových příponách vzoru *oráč*, *moře*, *duša*, *naša*, *moja*; u vzoru *znamení* je kolísání.

Přehlásky zpáteční při *-aj* není: dělaj, kraj, nájvěc, gajdovať, vajce včérajší.

Přehláska je ve slovech: jeptiška, jestřáb, iščérka (starojicky jaščerka), jezovec (zlíns. jazovec), řísný (řása, pols. rzęsa), příteľ pl. příteli, pečeť.

Infinitivy: příť (= přáti), křiť, okřiť (okřáti), smiť sa, véť, léť mohou býti novotvary utvořené dle praesentu analogií dle sloves třídy I.: spěju — spěť; hřeju — hřéť, hříť; seju — séť, a dle těchto také: přeju — přéť, příť; křeju — křéť, křiť; směju — sm̀éť, smiť sa atd. (Srov. kuju — kuť, pluju — pluť a také Bartocha,[1]) kde podobná analogie: infinitiv dle 1. os. sg.: zabijám — zabijať.)

2. *a za psl. ę.*

Přehlásky není ve slovech: hřada, jačať, mňáždiť, ňaténka (z mňaténka koř. męt-), přadu, přasť, přaza, přaslica, přástva (v. přístva), přadľena,

[1]) Listy filologické 1887, 263—9.

Digitized by Google

přadeno, střapiť sa (kor. stręp-), oščádať sa (kor. stęd-), rukojať (rąkojętь), kľača (kor. klęk- strč. klečeti), přazka (pręg-), proľáčina (lęk-); prokľatý, řetaz; tahnu, třasu, vadnu; ďať, ťať, žať, vzať (v. vzíť.) — V příponách: ve vzoru kuřa, v přechodnících: kryja, teša, seďa; 3. os. pl. trpá, prosá; akk. zájmena: ma, ňa, ťa, sa.

Přehláska jest ve slovech: děkovať, vděčný (slc. ďak-), dětělina, hledět, ječmeň, ledvina, leknúť sa, spomenúť, paměť, žížeň (strsl. žęžda, slc. žížen vlivem češtiny[1])), měký (mękъkъ, ale: mňadžgať), změsť sa (kor męt- = zmýliti se, avšak: ňaténka od téhož kořene); píď, pěkný, zapřihať, řídiť, dosihať, síha, vsíknúť, světiť, stihnúť, víznúť (uvíznúť = uváznouti.) — V příponách: devět, deset, kněz, peníz.

Již z těchto pouhých příkladů vidno, že se přehláska v některých případech vyskytá, jinde opět nikoliv. Záleží to hlavně na dvou věcech: *a*) na původu samohlásky (a—ę), *b*) na místě, kde samohláska jest, je-li ve kmeni nebo v příponě. *a* jako střídnice za prsl. *ę* přehlasuje se častěji, nežli *a* původní. Zvláště tam, kde se vyskytuje přehláska ve kmeni, jest to skoro výhradně *a* vzniklé z ę; příkladů s přehlášeným původním *a* ve kmeni je velmi málo. Tak na př.: měsť — kor. męt-; -síknúť — kor. sęk-; — přihnuť — kor. pręg-; ozíbať — kor. zęb-; dosihať — sęg-; spomínať — męn-; — hlédať — ględ- . . . Slova s přehlášeným původním *a* ve kmeni mají buďto vedle tvarů přehlášených také nepřehlášené; (jestřáb — jastřab, iščérka — jaščerka . . .): nebo jsou to slova přejatá (jeptiška, pečeť) z češtiny západní, anebo konečně jejich úzká samohláska se dá snáze vyložiti způsobem jiným, nežli přehláskou: jsou to infinitivy příť, křiť, smíť sa, véť, léť, které mohly vzniknouti analogicky dle 1. osoby za podpory sloves I. třídy (Srov. str. 41. a —). Ale i kdybychom připustili, že jest zde přehláska, přece nelze zde mluviti o původním *a*, nýbrž o *a* vzniklém z pův. *-ija*, *-ъja*.

Co se polohy týče, vyskytá se přehláska častěji ve kmeni nežli v příponách.

Změna *u ú v i í.*

Slova nepřehlášená: bľuju, břuch, cúdiť, čeľusťa, čubrek, čuť, počúvať, čuch, čuchať, čujný, čuprný, hľuza, hňus, hrúznúť, juch (jugъ), Juří, kľúč, kľuka, -kľud, pokľud, pokľúzať, kľuju, kľuť, košuľa, kožuch, kožúšek, lušňa, záľušek, lutý (lutý čért), lútný, pľúca, pľuju, pľuvať, pľuscať (pljusk-), pľuskanica, řeřucha, řújny, ščukať, ščúplý (polsky szczupły), ščúr, ščuka, šutý, žuť, přežúvať, žúžala (žuželь).

V příponách: maľučky, slabučký, máľúčko, tepľúčko; ve vzoru oráč, Juří, znamení (lok. v zeľú, vrbú, húščú), dat. moru, poľu (lok. moři, poli!); duša, kosť; akk. sg.: ju, našu; instr.: s ňú, našú. — 1. os. kryju, laju, kupuju; adverbia: zvýšú, zdélú, zšířú, stářú (akk. od subst. výša, déľa, šířa).

[1]) Pastrnek: Beiträge.

Digitized by Google

Přehláska je ve slovech: cítiť, cizí, číhať, líbiť, políbiť (vedle políbiť a políubiť), slíbiť, lidé (v. ľudé na rozhraní nářečí), ľítosť (v okolí: ľútosť), líto, říjen, Jéžiš; ve vzoru: pěší, čí v akk., instr. fem.

Jak z tohoto patrno, podléhá *u* v míře mnohem menší změně v *i* nežli *a* přehlásce v *e*. Přehláska vnikla do vzoru Juří a znamení; následkem toho dat. splynul s lok.: Juřú, znameňú; kde přehláska nepronikla, je dat. přesně rozlišován od lok.: dat. mořu, polu, lok. moři, poli.

Úžení é.

Tvrdé *é* se neúží; je tedy křídélko, okénko, prstének, dénko, chléb, zelé, mléko, podmáslé, kořének, svořének, řéct, hňéct atd. Jak z posledních dokladů patrno, neúží se é ani po měkkých souhláskách (ľ, ř, ň); srov. nářečí zlínské a kelecké.[1]) Zúženo je místy *é* ve slově *obilí*.

Úží se však dlouhé *é* měkké (*ê*, strč. *ie*): tříť (třieti, tьrêti); smím (smiem); mříť, dříť, hříť; kúščíček; dále v iterativech: pršívať, hořívať, povídať (vedle nezúženého povědať, povědá sa, povědajú, kdež *e* pravděpodobně před zúžením bylo zkráceno; srov. také v nářečí opočinském: povedać.[2])

Toto zúžené *í* se někdy krátí: zapřihať, dosihať, sviží (z pův. svieží). Krácení jest z doby pozdní, jak tomu nasvědčuje kvalita samohlásky.

II. Souhlásky.

Spodoba, splývání, míšení.

Nejvýznačnějším zjevem u souhlásek v nářečí střb. jest častá změna souhlásek jasných v temné a naopak, splývání, míšení, konečně odsouvání a přisouvání.[3]) Jsou to vesměs úkazy, které nejsou snad jen jednomu jazyku resp. nářečí vlastní, nýbrž, jak při fysiologickém jejich podkladu vysvětlitelno, vyskytají se ve všech jazycích, jen ovšem v různé míře.

Souhláska jasná mění se v temnou, když za ní následuje:

1. souhláska temná v témž slově: japko, nátka (nádcha — nátcha — nátka), potkova, lechký, těšký, zétka, zatknúť (zatknúť se = zaraziti dech, kol. dьch—).

2. souhláska temná ve slově následujícím a to v tom případě, když se dvě slova v souvislosti větné těsně k sobě přimýkají. Tak při předložkách: s tebe (z tebe), s trávy (= z trávy i s trávy), s prachu; mimo předložky: aš k tobě; aš černo; — nemúš sa k němu dostať (= nelze).

3. Na konci slova: zup, hat, buch (= bůh), bes, kříš. Příčina této změny není dosti jasná. Sievers[4]) vysvětluje to z obtíže zvuk a šum úplně

---

[1]) Bartoš I. 92.

[2]) Łoś 148.

[3]) O fysiologických příčinách těchto úkazů viz Gebauer I. 321 a násled. a Listy filologické 1874.

[4]) Grundzüge der Lautphysiologie 1885.

Digitized by Google

současně zaraziti. Avšak jest pravděpodobnější, že úkaz ten souvisí spíše s větší silou výdechového proudu na konci slov, čímž se zvučné hlásky mění v bezzvuké.

Souhláska temná se mění v jasnou:

1. Když následuje za ní souhláska jasná téhož slova, anebo 2. slova následujícího těsně připojeného: zbírať, prozba, svaďba, zhořeť, zhodiť, zhoda, zmíšať; g bohu, z hubú, z nikým, z málem, nidz do školy!, ťáb do blata!, smýg za ním![1]) Zde tedy souhláska následující mění souhlásku předcházející, kdežto v nářečích českých jest tomu u náslovného *sh* naopak: schořel, schodil, schromáždění, schoda.[2])

Souhláska *v* před samohláskou neb před jinou souhláskou jasnou spojenou se samohláskou zachovává své jasné znění a způsobuje změnu předcházející souhlásky temné v jasnou: jag v ohni; drag volál; zaidz v dětělině (zajíc v . .); prodž v něm chodíš? Avšak před souhláskou temnou se *v* samo ztemňuje; pak ovšem také souhláska předcházející buď zůstává temnou, neb je-li jasná, mění se v ni: jak f sedle; dyš f tem nidz néni; zotfšúť (= odevšad), je uš f sakry! (= zmizel). — Někdy dokonce podléhá *v* vlivu předcházející souhlásky temné: k fám, potfora, potforný, břitfa.

3. Když následuje hláska co do síly proudu výdechového indifferentní (samohlásky, souhlásky l, r, m, n, j), ale jen v určitých případech, když totiž hláskou tou počíná nová slabika a hláska temná nachází se na konci slabiky předcházející: dat. sg. sedlá*k*u, ovšak: sedla*g* u něho stál; gen. sg. chlapa, avšak: chlab ani sa nehýbal . . .; chlab nemože; kub-me! = kupme); drag mél; *sm*ekať, avšak: zaz má neco.

K příčinám, jež zde působily, náleží nepochybně přízvuk: v slabikách nepřízvučných zůstaly neb vznikly souhlásky jasné; a pak okolnost, patří-li souhlásky ty k slovu jednomu, neb jednomu výdechovému celku, nebo k slovům a celkům různým.

Předložky *k* a *s* se mění před každou indifferentní hláskou v příslušnou jasnou souhlásku, vyjma před zájmeny osobními; tedy: g městu, g rodičom, g ohňu, g uchu, g ničemu, g inému (k jinému), g ťedačemu; z masťú, z ničím, z ťékem, z uchem, z ohněm, z iným atd. ale: k němu, k nám, k vám, s nama, s vama atd., kdežto u zájmen přisvojovacích změna nastává: z mým synem, z mojú matkú; g moí chalupě; až g našému (= až před náš dům); g moí matce. Při vokalisované předložce je vždy jen *ke*, *ku*, ale při *s* zpravidla jen *ze* a *se* toliko při zájmeně osobním: ke všeckému, ke koňom, ke hrobu; ze všeckým činem, ze vším činem, sám ze sebú, ze zlú; ale poť se mnú.

4. Změna temných hlásek jednotlivých neb i celých skupin v jasné za tím účelem, aby se naznačila větší intensita děje, neb velikost předmětu:

---

[1]) Srov. Hošek, Nářečí českomoravské I. 34, II. 41.

[2]) Dušek 31. a také v češtině obecné.

Digitized by Google

k—*g*: mňaka — mňaga (koř. męk-); viklať — viglať; cinknúť — cingnúť.
p—*b*: pĺkotať — bĺkotať; pláskanica — blázganica.
št—*žd*: štourati (něm. stören) — ždúrať; šťárať — ždárať (vedle žgárať).
s—*z*: sýpati — zýpať (= těžce oddychovati)
šp—*žb*: šplúchať — žblúrať;
šk—*žg*: škamrať — žgamrať;
t—*d*: tlapa — dlapa;
sh—*zg*: shŕňať — zgrýňať.

Jsou to často změny nejen mezi příslušnou jasnou a příslušnou temnou, nýbrž také mezi jasnou a temnou vůbec.

Ve všech těch případech, nevyjímajíc ani číslo 4. byla spodoba co do zvučnosti proudu. Mimo tuto spodobu jest ještě spodoba jiná, kde dva zvuky buďto sousední, nebo blízké místem se mají vysloviti dvěma od sebe vzdálenými polohami mluvidel; tu nastává spodoba hlásek co do polohy mluvidel. S touto spodobou souvisí také splývání a míšení, neboť příčina všech těch zjevů je stejná a často také vyskytují se zjevy ty pospolu.

Spodobují, splývají a mísí se hlásky sousední buď v témž slově, anebo ve dvou sousedních slovech, vyslovených týmž proudem výdechovým: pojďte — poďte — poťte — potte pote; nechote; hleďte — hlete, no hlete!; klaďte — klaťte — klate (v rychlé výslovnosti); chotito ai řekne (= chof ti to, ať ti to třeba řekne, i když . .)

Dvě stejné souhlásky vůbec vedle sebe neobstojí; splynou v jednu: pana (panna); onaněho (on na něho); tenabýl strachu (= ten nabyl . .) dostakovych (= dost takových), strahoobešél (= strach ho obešel).

Změny tohoto způsobu jsou hojné, zvláště při sykavkách. Jsou-li dvě sykavky stejné, splynou; jsou-li různé, spodobují se buď úplně a pak opět splynou, neb se spodobují aspoň částečně, anebo se smísí.

Celkem lze pozorovati při sykavkách pravidlo toto:

1. při *z s ž š t*+*sykavka* nastupuje zpravidla spodoba a splynutí s převahou sykavky následující: těší (= těžší), bezeľé (= bezzeľé), prozanás (= pros za nás); uzme nešli spať (= už zme . . .); tozme jéli (= tož zme . .); uzas (= už zas); usaně chtělo spať (= už sa ně . . .), dysi čért, tosi čért (= když si, tož si). (Srov. v tom ohledu také nářečí česká: rosedlina, rosápať, roskřípal; muský, boský atd.[1])

2. u *c č* rozeznáváme 4 případy: *a*) sykavka měkká (*š ž č*) + *c č*; sykavka ona se vysouvá: čagľe (m. ščagle = dlouhé nohy, srov. strsl. scêgolъ, rus. ščegolь); póčiť (z požitčiti, požčiť), pčkať (= kýchati, koř. ščьk-, *p* přisuto asi vlivem onomatopoickým); koce (= kočce), v máce (v máčce), panáci (= panáčci = kněži); avšak v těchto posledních případech jest jakési nasazení na *č* patrno. *b*) sykavka *s z ž* + *c č*; zde nastupuje spodoba sykavky předcházející: beščeho (= bez čeho), beščítání, bescitu, přeš čísi zahradu (přes čísi = přes něčí); běš čítať! (= běž, jdi

[1]) Dušek 38, 43.

Digitized by Google

čítat); *c*) *c*+ *sykavka*; sykavka se vysouvá: policí (= policští), oznicí (= oznicšší); *d*) *č* + sykavka *s z*; nastupuje míšení: pro cem (= proč sem); proci nepřišél?; prodzaním stóíš? (proč za . . ., srov. Dušek 14: prodzaněj . .[1]).

3. zubnice a sykavka se mísí: čiščí, slačí (ze sladší; ze *slazší* bylo by vzniklo slaší); přecamú zahradú (= před samú . . .); napřeca umyj (= napřed sa . . .); vedzme teho dostali! (= veď zme . . = to toho bylo!); nechaci (= nechať si).

Výklad leží na snadě: zubnice je explosiva a zvuk vzniká teprve proražením přehrady; před sykavkou však nastrojí se jazyk na zubnici, ale přejde bez zřejmého protržení přehrady na sykavku.

Kde se chce zameziti, aby předložka nesplynula s náslovnou sykavkou slova následujícího, musí se předložka vokalisovati: sám ze sebú; ze saní; jinak sykavka předložky splývá s náslovnou sykavkou: besaní (= bez saní), besena (= bez sena), besebe, přezahradu.

Zmínky zasluhuje také spodoba co do měkkosti souhlásek: vlivem následující měkké souhlásky mění se předcházející neměkká v měkkou: oď ňikoho; půl ďňa (deň); žáďeň naň nedosvěčí (spodoba souhlásek vzdálených); žížeň; choďník; půl vám í bylo bílej (= vám jí . . .); useďní neviďela (už jsem jí . .). — Jinde opět souhláska měkká vlivem spodoby tvrdne: denzeďňa, ač v jednoduchém *deň* je *ň* měkké.

Spodobě podléhají také *souhlásky nesousední* (Fernassimilation): mľaga — gľaga; viglať — gyglať; duchnúť — chuchnúť; spodoba progressivní: drchať — drdať; žířlavý (koř. ger-[2]) — žížlavý; pobava — pobaba. (Srov. strsl. žegą — *gegą — degą, chuchota — suchota.[3])

Přisouvání.

Přisouvání hlásek se děje z různých příčin a to:

1. z příčin fysiologických, aby se usnadnila výslovnost; jsou to souhlásky vsuté do skupin souhláskových, na př.: vésti z ved*s*ti; stč. hřésti z greb*s*ti; handra z hadra; nebo souhlásky přisuté k samohláskám pro zamezení hiatu: hapatyka, hulica atd.

2. Analogií dle *slov* jiných; na př.: ovad — hovado (= moucha; *h* přisuto dle slova *hovado*); pořekadlo — podřekadlo (záměna předložky po — pod); pozemek — podzemek; pozemný — podzemný; pochytnúť — podchytnúť; posud — pocúť (*c* vzniklo analogií dle odsúď — ocúť, kde je tedy *c* náležité, vzniklé míšením *d* + *s*); bosky, pěšky; *-ky* přisuto dle jiných adverbií na *-ky* k původnímu tvaru jmennému bos, pěš, který byl již v stč. ustrnulý.

3. analogií dle *představ* jiných: škrobľa ze skoble (strsl. skobl*ъ*[4]); *r* vsuto vlivem významu slovesa škrábati; hrtúsiť z dusiť + hr-, které

[1]) Toto *dz* jest fysiologického původu, vzniká při rychlé mluvě a nelze je přirovnávati k východnímu *dz* za *ď*.

[2]) Gebauer I. 350.

[3]) Brugmann-Delbrück IV. 1. 2. 849.

[4]) Gebauer I. 484.

Digitized by Google

předsuto vlivem představy hrdla, hrtanu (kořen. гър-); prepust z prepus, lat. praepulsus, patrně přikloněním ke slovu půst; pčkať ze ščkati (kořen ščьk-); *p* přisuto buď vlivem onomatopoickým, nebo příbuzností s kořenem pьch-, stč. pšiti.

4. Konečně jsou ještě neznámé příčiny přisouvání.

Souhlásky, které se nejčastěji přisouvají, jsou: *h j c k* (*-ka*).

h. *h* se přisouvá pro zamezení hiatu v nářečí střb. dosti zřídka; jsou to jen případy obecně české: hapatyka, húsenka . ., pak hulica, Hanča. Ve slově *hovado* (= ovad) není *h* hiatové; jest to splynutí dvou pojmů pod jedním slovem. (Srov. stč., kdež je to však obráceně: lidé a ovada = homines et jumenta. Ev. ol.) Hiat se tedy nezamezuje z pravidla ani v násloví: armara, arešt, oje, Oznica, oves, otava, oskominy; ani ve středosloví: paus, pauk, paučina, černooký; ba dokonce se ještě druhdy souhláska mezi dvěma samohláskami vysouvá: pozdraovať, naščeovať, piovár a j. Jazyk si zde pomáhá synizezí, to jest, vysloví se obě samohlásky jedním nasazením bez přetržení výdechového proudu: vypraovať, neužilý . . . *h* se vsouvá do skupiny *žr* ve slově žráti: žhrať, nažhratý, nažhraný.

j. *j* se nepřisouvá před *i* nikdy; je tedy: istý, iný, ískať, ich, izba, ím, indy, iščérka. (Srov. str. 14., dále Gebauer I. 532, Dušek 45.) Naproti tomu přisouvá se *j* velmi často na konec adverbií: dneskaj, fčéraj, fčilkaj, henkaj, přecaj; při komparativech: vyšéj, meňéj, dáléj, věcéj. Není to snad zjev vlastní toliko úzké oblasti nářečí střb., nýbrž vyskytá se nejen v nářečích československých, ale i v jiných jazycích slovanských, slovinsky: kdaj, ondaj, tadaj . . pols. wczoraj, v pols. nářečích dźišáj, fcoráj, tutáj tamoj[1]); vcoraj, dziséj.[2]) Původ tohoto *j* vykládá se různě.[3])

c se přisouvá k číslovkám: jednúc, podruhúc. (Srov. stsl.: jediną̋šti, jedinušть, slovins. prvič, drugič.)

k, *-ka*. Přisouvá se k neurčitým náměstkám a adverbiím: kdosik, cosik, kerýsik, dneska, fčilka. (Srov. Dušek: tedyk; Loriš: kdošik, cošik; Dobrzycki: kdošik, któryšik; Biela: tamok, javok, dzišak; bulh. deka, nigdeka, tuka; slovins.: tukaj; rus.: gděka, zděka, tamoka a j.) Jest pravděpodobně původu zájmenného.[4])

r vsuto ve slově drepsiť (stč. depsati) a šmátrať (stč. šmatati.) [5])

---

[1]) Biela 175.

[2]) Łoś 148.

[3]) Gebauer I. 533: -ěji—ej: hrději — hrděj; Pastrnek vykládá to z deklinace složené: pilnějšeje; Blatt ve své studii: „O pochodnej spólgłosce końcowej *j* v języku polskim . . ." Rozpr. Akad. Krak. Ser. II. Tom IX. považuje toto *j* v češtině za vliv polštiny, a vychází z případů, kde toto *j* jest etymologicky oprávněné: gęścieje, pięknieje, kterážto forma zkrátila se na piękniej vlivem tvaru piękniejszy.

[4]) Gebauer I. 451. Solmsen v Zt, für vergl. Sprachforschung XXXV. spolu s řec. κα̃, κε(ν) uvádí je v souvislost se sti. ‚kam', jehož vedlejší nenosová forma byla ‚ka', analog. litevs. ‚sa' k sti. ‚sam'; v ‚ka' vedle ‚ko' spatřuje zdloužení z rhythmických důvodů.

[5]) Gebauer I. 98.

Digitized by Google

Odsouvání.

Děje se namnoze z týchž příčin jako přisouvání. Vysouvají se:

1. hrdelnice *h g*: řmí (hřmí), řměť; řbet; řbetovanina; dež (hdež, gdež), dežpak, dyž; pámbu, bodaj, rožnúť, ornódľa, tajak (= tak jak). — Ve slově *tedy* (= tehdy) mám za to, že *h* vysuto není, nýbrž že užívá se slova *tedy* ve smyslu *tehdy*. Důvod: *h* se v tomto spojení nikdy nevysouvá; je: hdy, nehdy, onehdy, nihdy, proto se ani v *tehdy* nevysulo.

2. zubnice *d t*: céra, prázný, vlasní (vlastní), křesný (křestný), ščasný, pozní (pozdní), stamotel, převčérajšky, brce (= brdce). (Srov. Dušek: honej, převčírem; Loriš: vlasni, křesny, prozny, pozni, ztamotela a j.) — Ve slově *hóně* vysuto *j* a nikoliv *d*, jakby se mohlo zdáti z toho důvodu, že se *hojně* v nářečí střb. neužívá, nýbrž užívá se *hodně* ve smyslu *hojně*; zdloužení *ó* však svědčí pro *hojně* (srov. póčiť z pojčiť a j., kde *j* má vliv dloužící.)

3. *j* se odsouvá: *a*) v násloví: enem, ešče,[1]) esli, iščérka; *b*) na konci imperativu *počkaj*: počka; patrně dle slov, u nichž *j* někdy se přisouvá, jindy nepřisouvá: fčiľka — fčiľkaj, přeca — přecaj a j.; v superlativní předponě *náj-* místy slyšeti jen *ná-*: náľepší (co náľepší květlo). (Srov. Biela: náľilsy, nálepsy; Dobrzycki, Kryński,[2]): nà pierwéj; Dušek 46: nestarší a j.) d) uprostřed slova: pote (pojďte), deštopámbu (dejž to . .). (Srov. také str. 14.: dyďá, dyďu, dyžu.)

4. nosovky *m n*; *m* vysuto ve slovech: žúřiť z mžúřiť (sotvá na oči žúří, ľampa žúří = nejasně svítí), souvisí-li se slc. mružiť, čes. mhouřiti; zdá se však, že spíše souvisí se slovem *žúr* = kal; ež (= než), jehož se jen po různu užívá.

5. retnice: osa (= vosa); ve skupině *vz, vš*: zdychať, šak, dycky, dyť, skřísiť, stanúť, zbudiť, skázať . . .; avšak neodsouvá se ve spojení *vz* + samohláska: vzať, vzácný atd.; slovo: roztopášný nevzniklo z prostopášný pouhým odsutím *p*, nýbrž příklonou ke slovům počínajícím se *rozto-*.

6. plynné *l*: japko, masnica, řemesník, mynář, ľechkomysný (srov. Dobrzycki: lehkomyśńe). — (O odsouvání *l* v příčestí min. činném viz str. 19.)

Někdy je příčinou vysutí *dissimilace* (dissimilatorischer Schwund); tak ve slovech: babrať (z brabrať); pozdraovať, naščeovať (kde dvě *v* vysuta), piovár.[3])

Přesmykování.

Vyskytuje se jen zřídka v nářečí střb. Slova, v nichž se vyskytuje, jsou: províslo, markotný, ľesti (z jestli),[4]) pahnost; oškvrknúť, koř. skvьr-, skvr-; přesmyknutí téhož způsobu, jako ve slově prostřed, prostraněk:

---

[1]) Původní tvar je vlastně bez *j*: *eske, jak dovozuje Zubatý.

[2]) Rozpr. Akad. Krak. Tom X.

[3]) Srov. Brugmann-Delbrück IV. I. 2.

[4]) Viz o tom Gebauer I. 543, 544.

Digitized by Google

ze skvr- přesmyknutím vzniklo svrk-, švrk; *k* pak ještě jednou položeno na původní místo, tedy: škvrk. Pouhé přesmyknutí je ve slově švrkľa = = smrk, koř. skvьr-, stč. skvřieti = liquefieri, název podle rozpraskané, pryskyřicí oplývající kůry.

Některé změny jednotlivé.

O měkkém *ň* ve slovech: kameň, hřebeň, prsteň, kořeň, ľedeň, srpeň a j. viz Gebauer I. 371. Měkká souhláska jest také v adverbiích: ocáť (= odsud), pocáť, dokáť, dotáť, otkáť, stamocáť a j.

s mění se v *š* velmi často v násloví ve skupinách: sk- skv- skr- svr- str- spr-: škařúpka, škvařiť, oškvarek, škřaň (skráň), škřek, škřékať, škřečať, škřípka, škřítek, švrkľa, oškvrknúť, šprúčiť sa (prohnouti se).

Tvrdnutí souhlásek. ň ztvrdlo v předponě *ne-*: negdo, nejaký, neco, negde. *r* ztvrdlo ve slovech: uderyť, hore, strela, kryda.[1])

Záměna. r—d: Karel — Kodľáci (srv. v němčině v podřečí imstském: Kχadl m. Karl, Tiede m. Tierlein.[2]) Více o záměně této viz při *r* v poznámce, str. 16.

r—l; *l—r*: rypkať — lypkať; chmura — chmúliť sa; pryskýř — pliskýř; pliskyřica; chabrať — chablať; lupotať — rupotať; mlholiť — mrholiť; močál — močár. Při *l — r* jsou záměny takové velmi časté; doklady pro to jsou již ve stsl.: krikъ, kričati vedle kliknąti, klicati. zvláště při slovesech označujících zvuk.[3])

m — b: machlať — bachlať; mručať — bručať.

v—b: pobava — pobaba; vřítenica — břítenica (= had); hřiva — hřiba; vřeščať — břeščať (čes. vřeštěti, koř. versk-, *ersk;[4]) šťovík (pols. szawik) — ščáb. Táž záměna také v nářečích českých: břasa, pobříslo, břeteno, říba.[5]) (srov. str. 22).

n—m: pámbu, pochvaľembuť. (Srov. něm. Ambau, Glaubm a str. 23.)

ž—ř: užaslý — uřaslý, uřasnúť.

š—ř: gestalt — křtaltovný.

s—c: sukrvica — cukrvica.

n—d: enem — edem.

nd—ng: ľandvéři — ľangvéři.

---

[1]) Gebauer I. 337.
[2]) Vondrák v ČČM. 1900 str. 29.
[3]) Vondrák, Grammatik 107
[4]) Погодинъ, Русс. филологич. вѣстникъ XXXII. 125.
[5]) Dušek 24.

Digitized by Google

Kmenosloví.

I. Kmeny jmenné.

Tvoření jmen zdrobnělých a zhrubělých.

Od podstatných jmen rodu mužského tvoří se deminutiva příponou *-ek, -ec* (1. stupeň); *-ečeк* (2. stupeň), nebo příponou *-ík, -íček*: vůz — vůzek — vůzeček; roh — rožek — rožeček, oheň — ohének — ohéneček; svořeň — svořének — svořéneček; 0 — zhlavec — zhlaveček; 0 — paľec — paľeček; kus — kúsek — kúseček, ale i kúšček — kúščíček; kúšček vzniklo ze základního kus dvojnásobnou příponou: kąsъkьkъ; je tedy to 2. stupeň deminutiva a kúščíček je pak třetí stupeň.[1]) *-ík -íček.* hřeb — hřebík — hřebíček: vůz — vozík — vozíček; chlap — chlapík — chlapíček; pes — psík — psíček; *tat — tatík — tatíček; stařec — staříček (= dědeček).

Přípona feminin jest buď *-ka -ečka*, nebo *-ica -ička* (*ečka*): hůľ — hůlka — hůlečka; chuť — chútka — chútečka; chviľa — chviľka — chviľečka; mucha — muška — mušečka. *-ica -ička -ečka*: hlava — hlavica — hlavička vedle hlávka — hlávečka; lava — lavica — lavečka vedle lavka — lavečka; deska — deščica — deščička vedle deščka (desk-ьka). Duplikáty na *-ka* mají přenesený význam: hlávka zelná, lavka přes potok, deščka část klády, z níž se drou dračky.

Neutra. Přípony *-ko -ečko* neb *-ce -ečko*: kladivo — kladívko — kladívečko; kuřa — kuřátko — kuřátečko; kolo — koľce — koľečko; *sьrdo — srdce — srdečko; *sluno — slúnce — slúnečko; okno — okénce — okénečko.

Někdy nastává differenciace významu: slovo základní má jiný význam než 1. neb 2. stupeň zdrobnění: podklad = lem na spodní části sukně, podkladek = vejce na hnízdě; rožeň s týmž významem jako v češtině obec., roženec část kosy („hrabíce"). syn — synek = chlapec. Někde slovo základní zaniklo a zůstalo jen zdrobnělé: knoflík (v nářečí lašském je též knofel). — Zdrobněliny utvořené různými příponami od téhož slova základního mají z pravidla také různé významy (o čemž viz nahoře); při příponách *-ík -íček, -ica -ička* mění se jen kvantum, velikost, při *-ek, -eček, -ka -ečka* mění se i kvantum i kvale: chlapík = malý chlap, chlapec =

[1]) Dušek 19. mylně považuje *t* ve tvaru kouštíček za přisuté.

Digitized by Google

= hoch; vozík = malý vůz pro potah; vůzek = ruční vozík; lavica = die Bank, lavka = der Steg.

Deminutiua tvořená příponou, kterou se tvoří jmena mláďat. Ze jmen mláďat, která se mohla tvořiti jen ode jmen živočišných, vzata přípona za známku malosti a připojována též ke slovům jiným na označení zdrobnění: ruka — ruča, ručata; noha — noža, nožata; chalupa — chalúpa, (srov. v polštině: nożęta, rączęnta).

Naproti tomu se zase u jmen mláďat nezdála malost dostatečně naznačena a proto k nim připínány přípony zdrobňující: teľa — teľátko — teľátečko; húsa — húsátko — húsátečko; avšak i u jmen neživotných se to děje: místo — místa — místátko (= malá usedlost). Jmena mláďat tvoří se jednak ze slov základních: kuřa z *kurъ, jednak ze slov již zdrobnělých: lvíča ze lvík, psíča ze psík, mašíča z mašik (vepř); dle toho koncovka *ča* (*-k* + *ja*) považuje se za příponu deminutivní a připíná se všude tam, kde chceme docíliti významu deminutivního, hypokoristického: jahníča z jahnica (= jahňa žens. pohlaví); Hana — Hanica — Haníča; syn — synek — synča; děva — děvka — děvča; všude zde může býti přípona *-ča* etymologicky odůvodněna: synča ze synъk + ja; ve většině případů však připojováno již hotové *-ča* mechanicky: prasa — prašča, košuľa — košúlča; huba — hubča a j.

Deminutiva utvořená příponou *-ęt* jsou schopna přijímati i přípony zhrubující: teľacko (teľatsko), děvčacko, prasacko. Povahu deminutiv mají také odvozeniny utvořené od kollektiv příponou *-ičí* a *čí* (-ič-ьje, -ьč -ьje), březí, — březičí; boří — borčí; haluzí — halúščí, kamení — kaménčí.

Přídavná jména na *-ký* tvoří tvary zdrobnělé těmito příponami: *-avý*: měkavý, slatkavý, hořkavý, trpkavý; dle těchto též jiná, bez kmenového *-k* mají tvary na *-kavý*: hlupkavý (= přihlouplý), kyselkavý, zeľenkavý, červenkavý; ve vetkavý je *ch* analogií změněno v *k*.

-ovatý (kmenové ъ + atъ [1])): podluhovatý (pols. podługowaty), kuľovatý.

-učký, *-unečký*, *-unenký* a j.: maľučký, maľunečký, maľunenký (srov. pols. mały, maleńki, maluchni, malutki, maluczki, maluśki, malineczki, malusinki, malucineczki [2])). Slabika *-ne-* může se opakovati vícekráte: maľunenečký.

Přípony sesilovací u adjektiv:

-úcí: horúcí, ľedúcí (ľed ľedúcí; voda chladná jag ľedúcí let), pravdúcí: pravda pravdúcí (srov. div divoucí). Přípona *-úcí* je patrně původu participialního: *-úcí* v nesúcí [3]); *-úcný*: dveři starúcné; kyselúcný.

Některé přípony jsou složeny z několika částí: hrom-úc-ený, zatracen-úc-ený, dlúh-at-án-ský, velič-an-z-ný a j.

[1]) Miklosich, Stammbildungslehre 184.

[2]) Małecki 233.

[3]) Gebauer III. 2. 89.

Digitized by Google

Význam zdrobňování a zhrubování.

Slov zdrobnělých a zhrublých užívá se v nářečí střb. velmi hojně. Účel, k jakému se jich užívá, je různý. Jest to předně potřeba vyjádřiti větší nebo menší míru obsahu určitého významu, naznačiti různé kvantum, na př.: kůň: koníček, konisko; roba: robečka, robsko. Ale často zdrobňování nebo zhrubování dodává slovům subjektivního, ethického zbarvení a to buď v dobrém smyslu — kvalita se zlepšuje, zjemňuje; tak při většině deminutiv, na př.: psíček, kuřátko, slúnečko, travička, březičí, kaménčí; anebo ve špatném smyslu — kvalita se zhoršuje; tak při slovech zhrublých: chlapisko, chlapčisko, ogařisko, děťčacko, robsko, kuřacko, prasacko, teľacko, trafsko atd. V tomto případě přípony zhrubovací -cko, -sko, -isko neznamenají zvětšení kvantity, tak na př. *chlapisko* neznamená velikého chlapa, nýbrž špatného, zlého chlapa, tedy zhoršení kvality. Příklady: Jde sem jakési chlapisko (= tulák), dajte na něho pozor, ať neco nezebere! — Už nevím, co mám s tým chlapčiskem dělať; neposlechne, dyby ho rostrhál. — Takové děťčacko už by mohlo pásť krávy. — Poslala sem ju na trávu a toš přinesla takového trafska, že to krávy ani nechcú žhrať. — Dá to moc dožery,[1]) tý kuřacka. — Pořaď by to enem žhralo, tý prasacka.

Týž význam mají však také některá jména zdrobnělá; tak zejména deminutiva na -ča: Haníča, prašča, jahníča; na př.: Má enem to košúlča na sobě a potem mu nemá byť zima, t. j. chatrnou košilku. — Není to zde tak význam malosti, jako spíše slabosti, chatrnosti, bezcennosti. Téhož významu nabývají také jména neživotná příponou, jíž se tvoří jména mláďat: ručata, chalúpa, mísťátko; příklady: Máme enem to chalupa a kúsek poľa k temu. — Na takovém mísťátku sa nedá moc hospodářiť. Co móže unésť f tyh ručatoch?

Jiný účel deminutiv jest ten, aby se jimi označily nové věci, nové pojmy, na př.: hlava — hlávka, o čemž viz nahoře.

U přídavných jmen některé přípony základní vlastnost sesilují;jsou to přípony: -úcí, -úcný, -úcený, -anzný, -ánský, -učký, -unký, -unenký, na př.: starúcný = velmi starý, prastarý; jinými příponami se základní vlastnost oslabuje; jsou to přípony: -avý, -ovatý, na př.: sladkavý, hořkavý, zelenkavý, podluhovatý, kulovatý; téhož významu dodávají přídavným jménům některé předpony: na-, při-, po- (s komparativem), za- na př.: nasládlý, přihořklý, postarší, zahořklý.

Komparativ.

Tvoří se příponou *-ší* a *-ejší*: bílý — běľší, bohatý — bohačí, trpký — trpčí (proti spisov. trpčejší); stáléjší, čérňéjší, múdřéjší, chladňéjší, zaďňéjší. Obvyklejší jest přípona *-ší*; *-ejší* užívá se z pravidla jen tam, kde toho výslovnost vyžaduje.

[1]) vyžadují mnoho péče.

Digitized by Google

Adverbia mají stejnou formu v komparativě jako jméno přídavné [1]): lepší (= lépe), horší (hůře), slabší (slaběji). Vyjímají se toliko tato adverbia: věc, meň, dáľ, výš, blíš, spěš, déľ.[2])

Komparativ se tvoří také od příslovcí původu substantivního: honem — honemší, tma — tmější.

Jednotlivé přípony.

-a: ná-db-a (od slovesa dbáti); míti „v nádbě" = míti čáku.

-ja: kyča, koř. kъk-, stsl. kъkъ = vlasy, stč. kčicě [3]); zdlouž. kyk + ja = kyča (chumáč, kytice, kštice); — *kuča, demin. kučka, pl. kučky z koř. kļk + ja = kļča, obalením ļ: kuča; kučkať (= táhati za vlasy), kučovať (= roden).

-ьje v kollektivech: bučí, vrbí, olší, lípí, pcháčí, maliňáčí, ostí, podhoří.

-ь: súš m. i f.[4]) (stsl. sušь = siccitas); — vrš m. (stsl. obrъšь = pars superior; vrš = horní část svahu); — rúz (rus. ružь = obličej; na porúzi = po ruce); rozpřež f.

-ľavý (ljavъ): smradľavý (slovins. smradlav), křapľavý, chytľavý (vznětlivý).

-livý (-li-vъ): kormútlivý.

-ľé (lê, li): koľé, otkeľ, poteľ, stamoteľ, dokeľ. (Srov. pols. dokiela, dotela; rus. kolê, otkelь; hornoostravs. odkel, stamotel).

-ál (-aljь): břuchál, gembáľ (slovo pols.), nohál; (pols. brzuchal, gębal, nogal).

-oň (-onjь): zmrzľoň, zdechľoň, křikľoň, švidroň (šilhavý), zerzoň (= rezavovlasý), hľtoň (srov. Dobrzycki: vargoń, dżystoń, gluchoń).

-ula (ulja): sivuľa (slovins. sivulja, Łoś: sivula), černuľa (malorus. čornuľa); jména značící krávy skoro ve všech jazycích slovanských (srov. srbs. maculja, rogulja a j.).

-va: kurotva (stč. kuroptva, malorus. kuropatva), kotva, mrkva, konva (konev), panva (pánev).

-ivo: dóivo, jezivo (= pokrm), kášivo, mľezivo (= kravské mléko hned po otelení).

-ava: dáľava, střížava (deštivé mlhy).

-avý: ščikavý (štěpný), šmatlavý.

-tva: přástva.

-stvo; nejen od jmen životných: koňstvo, pernactvo, ale i od neživotných: zemňactvo.

---

[1]) Srov. Bystroń 45: comparativus adv. brzmi jak compar. przymiotnika w rodzaju męskim: myhmy kúpili łacńejši, wy drogši.

[2]) Srov. Bystroń: deli, vęncy, mńeńi, vyši . . .).

[3]) Gebauer I. 452, 514.

[4]) súš m. = plástev medu, súš, súška f. = suchý strom.

Digitized by Google

-ba: úzkoba, tíhoba, tesknoba.

-na: mrzena (koř. mrz-, mrzeti).

-ėna; jména krav: ryběna, stopěna, strojena, kropěna, stračena, slova tvořená ze základních: ryba, stopa, *kropa (kropka), straka, jako adjektiva dřevěný, slaměný ze základního: dřevo, sláma a znamenají nositele vlastnosti slova základního. Stejnou příponou tvoří se jména ženská od příjmení mužských: Brachánek — Brachánčena, Borovička — Boroviččena, Mánek — Mánčena, Výrek — Vyrčena, Zétek — Zétčena.

-enъ: šušeň.

-nja ve shodě s ostatními slovanskými jazyky proti českému *-na*: ovčírňa, kovárňa, sušírňa, řízňa (místnost u stáje, kde se řeže řezanka), plévňa, střebaňa (nápoj pro krávy), krbaňa (rozbitá nádoba); (srov. pols. owczarnia, rus. kavalьnja); syrkovňa (sirkárna).

-ina: četina, chvojina, smetina, proľáčina (lęk-ina), hořčina, kobylina (přístroj k navalování klad), dubina, dubinka, jařina, ozimina; (srov. Łoś: kobelina, lescyna, ořesyna, dębina.).

-ъkъ: opadek (= padavka), omladek (kvásek), odzemek (spodní část kmene).

-ъka: járka (mladá ovce).

-ьka; touto příponou tvoří se m. j. jména ženská od jmen mužských: Vachník — Vachníčka, Štverák — Štveráčka, Cahlík — Cahlíčka, Bátrľa — Bátrľka, Můcaka — Můcalka, Skýpala — Skýpalka.

-ák (akъ): lživák, chýtrák; pečák (pečený brambor), druhák (druhý roj včel), prvák, dvoják (dvojí roj). (Srov. Łoś: dwojski, svojok.)

-ják: zdechľák (pols. zdechlak); vyčák, lyčák, dřevěňák (dřevěný vůz), železňák, prošák (dál sa do prošáka = jal se prositi, srov. Łoś 173 proścák), držák (řetěz, jímž koně zadržují vůz).

-ka (*-en-ka*): tlučénka (chalupa z hlíny stlučená), pražénka (moučný pokrm), škvařénka (vaječina), zelénka (bledá osoba), múčanka (-ěnьka, pokrm z mouky); první část přípony jest původu partic. *n*-ového.

-ka (*óv-ka*): poledůvka (náledí), podborůvka (houba), hnojůvka, prachůvka (houba); prvá část přípony jest souhlasná s příponou přídavných jmen přisvojovacích -ův; -ova, -ovo.

-isko: sedlisko, ležisko, hrachovisko, ječmenisko (srov. pols. grochowisko, jęczmenisko, pole, na nichž byl hrách, ječmeň . . .), přízvisko (příjmení, pols. przezwisko), chlapčisko, ogařisko, konisko (pols. chłopczysko).

-sko (ьsko): robsko, babsko (slc. ženska, koňsko, pols. babsko), trafsko.

-ač: zahaľač, pomahač, postavač („kdo postává", nepracuje), (Łoś: wyłygac, pogóńac); rvač (je to jag na rvač = jde to rychle na odbyt), na rozdíl od rváč (srov. kopáč, oráč).

-ačka: opľetačka (mél s tým opľetačku = nepříjemnosti), kopačka, kopání; oračka, orání.

-tь: dobroť (po dobroti = po dobré, srov. pols. dobroć, podobroci).

Digitized by Google

-ta (ota): hlúpota, slabota; od těch opět tvoří se další odvozeniny příponou

-in, která jest totožná s *-in* v přídav. jmenech possessiv.; také význam se shoduje: ***hlúpota*** je vlastnost, ***hlúpotina*** jest konkretní případ hlouposti. Jiná: slabotina, drobotina; stejnou příponu mají: pustatina, odrobina, puchéřina.

-istъ (suffix v polštině a ruštině velmi častý [1])): bakešistý (viz slovník: bakeša), babušistý (babuša, kráva) (srov. pols. błotnisty, wodnisty, rus. bołotistyj, vodnistyj).

-ús: mrcús, mrcúsek (krátký pletenec); srov. Bartoš: divús, čes. morous, licous; Łoś: pęcusek.

-úch: lopúch (podbíl), osúch (placek).

-ucha: děvucha (pols. dziewucha), řeřucha.

-uša: babuša, černuša (jména krav; srov. malor. babuśa, pols. babusja, srbs. roguša).

-och: bzďoch, smraďoch.

-yha: ovsiha.

-eg : drobjazg (malor. drôbjazok).

-izeň: jalovizeň (jalovina), syrovizeň.

-izňa: turečizňa (turecká země; srov. Loriš: jałowizna, maceřizna, otčizna, pols. ojczyzna).

Kmeny jmenné složené.

1. Spřežky:

a) slovce neohebné a jméno: hlava nehlava, kmotr nekmotr, bratr nebratr; roztomilý roztodivný, roztopěkný, roztomanitý.

b) tvar slovesný a jméno: vydřiduch, utřidupský, vyliždúra, mlatiluža, třasořitka, utřinos, chvalimaťa = chlubná žena, odrachmeľ, suchomeľ (pols. pasibrzuch, dławimuška [2]); dovijaký, dovidokáď, dajpozornanic, budižgničemu.

c) předložkový výraz: odjagživa, nicponěm, nicpotem (srov. pols. nicpoń, nicpotym [2])).

2. Složeniny vlastní: svatosvatý, jistojistý.

Kmeny slovesné.

Iterativa[3]). Při frekventativech se přípona *-va-* zřídka zdvojuje: bývávať, chodívávať.

Slovesa IV. tř. tvoří vedle pravidelných iterativ dle tř. V. (prosiť — prášať, mlátiť — mlacať) také iterativa dle tř. VI.: radiť — raďovať:

---

[1]) Malinowski v Pr. fil. 1888 str. 762 praví, že jest „najczęstszy w językach polskim i rosyskim; nieznamy zaś prawie w czeskim i serbo-horwackim.

[2]) Courtenay v Kuhn-Schl. Beitr. 6. 207.

[3]) O iterativech viz také při kvantitě str. 33.

Digitized by Google

iným dobře poradoval. — Dle tř. VI. tvoří iterativa také slovesa třídy V. hrabať — zahrabovať, pohrabovať; zhrňať — zhrňovať; sypať — přesypovať; kázať — kazovať (srov. Łoś: zagrabować, zgarnować, přesypować; Kryński: obiecować; Bystroń: muśi robić, co mu lekarz kazuje).

Na označenou různé kvantity dějové se užívá tvarů zdrobnělých a zhrublých. Tvoří se tím způsobem, že se základní kořen rozšíří buďto jednotlivou hláskou nebo celou slabikou, jindy opět změní se kmenová souhláska Má-li se označiti zdrobnělá kvantita dějová, přisouvá se ke kmeni *-k-*: hópať — hop-k-ať; cápať — cap-k-ať; střebať — střeb-k-ať; běžať — běž-k-ať; *-č-*: drobiť — drob-č-iť, ťápať — ťap-č-iť; jak patrno, není zde *-č-* nic jiného, nežli změna *k* před *i*; *-ol-*, *-on-*: pršať — prch-ol-iť; sih-ol-iť; babrať — babr-on-iť (srov. spis. žebroniti).

Zhuštění kvantity vzniká připojením *-n-*: drkať — dr-n-kať (při rychlé jízdě vozem po nerovné cestě); *-ot-*, *-uk-*, *-ug-*, *-yk-*, *-yg* : drkať — drk-ot-ať; vrzať — vrz-uk-ať; čmárať — čmar-yk-ať.

Na označení zhrubělé kvantity se mění jednak kmenové souhlásky: žďuchať — ždúrať; drkať — drcať; makať — macať, jednak se rozšiřuje kmen příponami: *-ýň-*, *-úň-*, *-úc-*, *-ýc-*, *-íc-*, *-c* , *-g-*: ščekať — ščeк-ýň-ať; chrápať — chrap-úň-ať; krhať — krh-úc-ať (srov. veliký — velik-úc-ný, horký — hor-úc-í); skákať — skok-ýc-ať a j.-)

Kvantita dějová mění se také reduplikací: drdlať, brblať, chrchlať a j.; nositelem významu je kořen, respektive skupina souhlásek dr-, br-, chr-, po případě *dl- bl- chl*; dissimilací vzniká záměna *r—l*: dldlať — drdlať.

Slovesa složená s předponami mohou míti několik předpon současně, jimiž se děj buď ve smyslu kvalitativním nebo kvantitativním blíže určuje: říkať — naříkať (určení, omezení kvality), nanaříkať sa (omezení kvantity). Oblíbené jest zvláště spojení předpon: *po-z-vy-*: pozvykládať, pozvynadávať s významem distributivnosti neb vyčerpání obsahu neb obého zároveň. Při tom má každá předpona svůj vlastní význam: první předpona *na-*, se slovesem bezprostředně spojená, určuje význam základního slovesa: dávať — nadávať (= spílati), druhá předpona: *vy-* značí vyčerpání obsahu: vy-nadávať, třetí předpona: *z-* dodává slovesu významu perfektivního, který ostatně již v předponě *vy-* jest částečně obsažen a předpona čtvrtá: *po-* má význam distributivnosti. Některé předpony omezují pouze trvání děje, jiné mimo to také význam slovesa základního určují: dělať — udělať, *u-* dodává slovesu toliko významu perfektivního; dělať — vydělať, *vy-* mimo význam perfektivní určuje také kvalitu slovesa.

---

[1]) Více dokladů viz Bartoš I. 158 a násl.

Digitized by Google

Tvarosloví.

I. Skloňování.

A) Skloňování jmenné.

Kmeny -o.

Vzory: chlap, dub; skloňování úplně jako v nářečí zlínském.[1]) Také o jednotlivých pádech platí namnoze totéž, co Bartoš uvádí.

Nom. sg. U slova *chléb* se bere často genitivní tvar chleba za nom.: ten chleba néni dobrý; — častým užíváním genitivu ustrnuje slovo to ve formě genitivní a bere se i za nom.

Akk. neživ. -a: duba, bora, o čemž viz Gebauer III. 1. 29., Bartoš I. 18.

Starý akk. (chlap) se udržel ve rčení: zbuhdarma = vz-bůh-darmo (srov. stč. vzbóh s významem frustra), každá část sama o sobě: vzbůh-darmo má týž význam jako obě dohromady (srov. staro-dávný). Starý akk. je též v pojmu časovém: na svatý duch.

V *gen. sg.* neživ. platí pravidlo toto:

I. přípona *-a* celkem převládá; tuto mají:

1. slovesa významu konkretního, znamenají-li předměty jednotlivé: stroma (jednoho, vrazíl do stroma); hracha (zakús' do hracha, t. j. do jednoho zrnka hrachu); brava (srov. stč.: střeva některého brava[3])); sem náleží též gen. *kusa*: nemáme kusa dřeva, tedy ve významu konkretním, ale také: nemá kusa rozumu. — Výjimek jest velmi málo: hrobu, krku.

2. slova, která mají v akk. příponu *-a*, mají ji ovšem také v gen. (je to vlastně týž pád, gen. přejat do akk. dle jmen osobních): duba, bora, steka.

3. slova, která mají v češtině spis. jen *-a*, mají je také v nářečí střb.; která mají v češtině *-a* i *-u*, mají v nářečí střb. jen *-a* (výčet u Gebauera, III. 1. 35.).

---

[1]) Bartoš I. 17.

[2]) Gebauer III. 1. 27

[3]) Gebauer III. 1. 88.

Digitized by Google

II. Příponu *-u* mají

1. slova nehmotná: hladu, hlasu, hněvu, rozumu, divu, smíchu, smutku, súdu, času, dýmu;

2. slova hromadná: hrachu, bravu, prachu, vosku, domu, ledu, medu.

Co se týče kategorie I. 1., myslím, že je zde souvislost s češtinou starou zachována; ve stč. u těchto substantiv byly namnoze tvary oboje[1]); z těch ovládly tvary s *-u* na západě, tvary s *-a* na východě.

V *lok.* přípona *-u* je po hrdelnicích *h ch k*; po retnicích, zubnicích, nosových a plynných bývá vlastní přípona *-ě*: v popeli, o hladě, po rozumě, na stavě, v klíně, po hněvě, v klúbě, na dvoře, v únoře. Rozdíl mezi *-u* a *-ě* řídí se tedy skoro výhradně dle předcházejících souhlásek.

Nom. pl. Přípona *-i* bývá někdy i u neživotných jmen: chlapi jag buci (více o tom viz Gebauer III. 1. 46., Bartocha 179). — Přípona *-é*, přejatá ze sklonění souhláskového, vyskytá se jen u některých substantiv na *l d n* a to jen vedle *-i*: židi — židé, pohani — pohané; ve jménech vlastních ve významu celé rodiny: Pavlíňé (t. j. celá rodina Pavlínova), Karolíňé, Stýskaľé (srov. kováře, rodina kovářova; starosťé, rodina starostova). — Přípova *-ové* jen ve slově *lidkové* ve rčení: lidkové dobří!

Gen. pl. Zbytek původního tvaru genitivního je ve slově záda — zád; tvar ten však udržel se jen přechodem k *-o*-kmenům středním; z Valach, ze Slovák (viz Bartoš I. 19.) — Fúsa, prsa, vlasy mají genitiv na *-í*: fúsí, prsí, vlasí; ale slova ta i jinými pády přecházejí ke vzorům cizím.

V *lok.* je přípona *-och*: chlapoch, duboch; táž přípona jest také v měkkých *o*-kmenech. (Srov. Bystroń: lasóch, mastóch, panóch; Kryński: *-ach*, kdež jest „á pochylone i często brzmieniem nie różni się od zakończenia *-och*, właściwego w staropolszczyźnie tematom miękkim: krajoch, konioch, uczynkoch). — Přípony *-ech* užívá se jen zřídka: na hodech.

Instr. má příponu *-ama* (srov. také: Hošek: lesama, mužama); je přejata z *a*-kmenů a doložena v češtině již v století XVII.[2])

Měkké o-kmeny.

Vzory muž, nůž. Sklonění jako v různořečí zlínském. Jména osobní mají v dat. a lok. sg. vždy *-ovi*, v nom. pl. mají *-i*; jména ostatní mají v lok. sg. původní příponu *-i*: o noži.

Akk. sg. neživ. rovná se nominativu; genitivní tvár na *-a* jest jen při pojetí personifikujícím: zavolaj na teho pňa! (Ve větě: daj ně noža, jest noža gen. celkový, nikoliv akk.)

O gen. *-u* u slov pepř, kúř, kašeľ, handľ, plač viz Gebauer III. 1. 100, Bartoš I. 18.

Pl. nom. *-i* u osobních, *-e* u ostatních. Kromě toho *-é* u jmen vlastních: Kováře, Pagače, Andrysé (srov. *o*-kmeny: Pavlíňé, Karolíňé).

---

[1]) Gebauer III. 1. 31—34.

[2]) Gebauer III. 1. 65.

Digitized by Google

Gen. pl. *-í* dle *i*-kmenů mají slova: kůň, loket': koní, loktí. Původní gen. ve rčení: do kořeň.

Instr. pl. *-ama*; kůň má též koňma vedle koňama.

mosaz je rodu ženského, má gen. sg. mosaze, dat. a lok. mosazi, instr. mosazem v. mosazú.

Kolísání mezi *o-* a *jo*-kmeny je nejčastěji ve slovech cizích na *-l*; některá mají *l* neměkké: kardinál, krokodíl, šindel, jenerál, kanál, šál, sklánějí se tedy dle *o*-kmenů; jiná mají *l* měkké, jako: špitál', cól', handl' (genitiv však handlu), korbel', mandel', kapral', sál', konsul' a náleží k *jo*-kmenům.

Slova domácí na *-l* zachovávají rozdíly mezi *l* a *ľ* a tedy také rozdíly *o-* a *jo*-kmenů; měkké *ľ* však mají od češtiny odchylně substantiva na *-ál'*: nohál', nosál'; běl', bol' (strsl. bolь), cumel', hýl', horal', hranól', kužel', mozol' (slc. mozol', stsl. mozolь), pahýl', plevel', sokol'. Substantiva na *-s*, *-z*: hlas, nos, oves, vůz, les, obraz, vlas, pes, řetaz tvoří dle *jo*-kmenů lok. sg.: po hlasi, na nosi, v ovsi, na vozi . . ., nom. a akk. pl.: hlase, nose, ovse, voze. (Srov. Kryński 187: kupił dwa pse góralskie). — *c* jest hláska měkká, přece však cizí slova na *-c* mají gen. dle *o*-kmenů: plac — placu, truc — trucu (srov. kúřu, pepřu, handlu).

Pod měkký vzor přecházejí substantiva na *-ň* vzniklé z *-ьnъ*: ledeň, dubeň, gen. ledňa, dubňa; podnětem byla slova na *-ň*, kteréž vzniklo z *-ьnъ*.[1])

Kmeny -ьjo. Zachovaly se jen nepatrné zbytky: *Juří* jméno svátku jako údaj časový o 3 tvarech: Nom. gen. akk. Juří, dat. lok. Juřú, instr. Juřím. — Září vypadlo ze své třídy, zkrátilo *-í* a stalo se nesklonným: září. — Pondělí se rovněž nesklání; kde je třeba tvaru skloněného, užívá se substantiva pondělek.

Střední o-kmeny.

1. Vzor město, sklonění viz Bartoš I. 19.

Lok. sg. Nejčastější je přípona *-e*; *-u* kromě po hrdelnicích zřídka: po městě, po ráně, v koleně, v méně (jméno), na jezeře; ve vojsku, ve mléku, v uchu, po stu. — Substantiva na *-so*, *-zo* tvoří lok. na *-i*: železo — v železi (srov. stč. masi. [2])).

Dat. pl. vedle *-om* někdy *-ám*: drvám v. drvom, dveřám, střevám v. střevom.

Lok. pl. nejčastěji *-och*; řidčeji *-ech*: městech, letech, kolech, slovech, kamnech; zřídka *-ách*: pérách, střevách.

Instr. pl. na *-y* jen v jistých rčeních: za ňadry; jinak pravidelně *-ama*.

2. *Střední jo-kmeny.* Vzor moře. Sklonění viz Bartoš I. 19.

V *dat. pl.* bývá též přípona *-ám*: poľám (slc. poliam), mořám. — Také v *lok.* vedle *-och* někdy *-ách*: poľách.

---

[1]) Gebauer III. 1. 85.

[2]) Gebauer III. 1. 147.

Digitized by Google

Dle moře sklánějí se mimo jiné: prose, plúce, voľe, vajce, líce; cizí sólo.

Substantiva na *-isko* (spis. iště) náležejí pod vzor město. — Slovo nebe má tvary přehlasované: gen. nebe, dat. nebi, vlivem jazyka knižného.

3. *Vzor psaní.* Sklonění vit Bartoš I. 19.

Nezúžené *-é* v nom. sg. má jen zeľé, podmásľé a místy též obiľé. Rozdíl mezi dat. a lok. není patrný: někdy je v obou pádech *-ú*, jindy *-í*, patrně vlivem proniklé přehlásky. V gen. vyskytá se též přípona *-a*; není to však zkrácená původní přípona *-á*, nýbrž je to novotvar dle gen. moŕa. V nom. pl. je často přípona *-a*: zeľa, zboža.

a-kmeny.

1. *Vzor ryba*; sklání se jako v češtině spis. se změnou hláskoslovnou v instr. sg.: rybú a rozdílnou příponou v instr. pl.: rybama.

Gen. pl. na *-í* z pravidla jen u substantiv na *-s -z -c*: kosa — kosí atd., zřídka v jiných: svaďbí, izbí. Jinak jest ľamp, paṇev, barev, zim . . zcela pravidelně.

Nom. pl. na *-a* vyskytá se u slov: lúka a zahrada, na př.: za zahrady, tam sú veliké kurotvy.

Slova na *-la*, ať domácí, ať cizí náležejí pod tento vzor, je-li jejich *l* neměkké: vidly, berla, perla, truhla, kapitola; je-li však jejich *l'* měkké, sklánějí se dle *duša*: jeďla, meľa, kyčľe; tak většina slov přejatých: buľa, kabeľa, ceduľa, kápľa, ľevanduľa, pistuľa, tabuľa. Pod vzor *ryba* náležejí dále četná substantiva na *-va*; toto *-va* jest jednak staré, původní, jednak za *-ev* kmenů *-ū*. Slova se starším *-va*: kurotva, přástva, vrstva, kotva. Ruka, noha mají pravidelný plural dle ryba: ruky, nohy, gen. ruk, noh,

2. *vladyka.* Nom. pl. buď *-é*: Můcaľé, Kývaľé, starosťé, nebo *-i*: Pečénci. Svobodi, Husiti. — Gen. vždy *-ů*; dat. *-om*, lok. *-och*.

3. *duša.* Substantiva sem náležející neodsouvají koncové samohlásky v té míře jako v češtině spisovné. Výčet těch slov viz Bartoš I. 11. Kromě těch pak ještě následující: díža, kratochviľa, mřeža, paža, pl. paže, žáža. Proti češtině spis. odsouvá vždy *zem*; v tom však může býti reflex starého *i*-kmene.[1]) — Dle *duša* se skloňovala také substantiva déľa, výša, šíŕa, hlýba, která se zachovala jen v adverbielních rčeních: zdéľú (vzdéľu), sšířú (vz šířu). — Substantivum *rovně* = aequalis vyskytá se v podobě *roveň* jako ustrnulina: nájdi si děvčátko sobě roveň (píseň). — Jiné slovo *roveň* = rovina; pl. *rovňa* jako záda, lúka, prsa a j. — Ke vzoru *duša* přešla v pádech, kterými se liší *ryba* od *duša* substantiva na *-sa, -za, -ca* (týž přechod také v jiných východomor. nářečích). Příčina tohoto přechodu substantiv na *s, z* do vzorů měkkých leží asi v povaze hlásek *-s -z*. Nutno při tom vycházeti od měkkého *ś ź*, které vzniklo z tvrdého *s z* před určitými samohláskami; před praejotovanou samohláskou *i, e*, vyvinulo se z tvrdého *s z* měkké *ś ź* (srov. týž úkaz v nářečí lašském a také v stč.); substantiva

[1]) Vondrák, Gr. 121.

Digitized by Google

ta se souhláskou tímto způsobem v některých pádech změkčenou přešla v těch pádech pod vzory měkké a zůstala tam i po zániku měkkosti *ś ź*; byl na př. dat. sg. kozě dle rybě, z toho kożě, pak dle duši — koži, po ztrátě měkkosti kozi. Měkkost mohla přejíti i do jiných pádů a přechod úplný byl hotov.

4. vzor *paní* a *sudí* zanikl. Slova ze vzoru paní jsou nahrazena slovy příbuznými jiných kmenů, *paní* samo zkrátilo *-í*: pani, kterýžto tvar zůstává ve všech pádech (srov. záři). — Vzor *sudí* ustoupil složenému sklonění (pěší), anebo vzorům jiným.

Jmenná adjektiva kmene -o, -a.

Adjektiva přivlastňovací: tatíčků, -ova, -ovo; maměnčin, -ina, -ino. Tvary jmenné jsou jen v nom. sg., akk. mask. neživ., fem. a neutr.; pl. nom., akk. mask., fem. (neutr. = fem.).

Některé tvary ustrnuly; na př.: *Bartošů* označuje příslušníky rodiny Bartošovy; při různých rodech zůstává beze změny. Jedná se o to, jaký jest to tvar. Tvarově mohl by to býti nom. sg. mask. (srov. stč. *králóv* může býti buď sg. neb pl. possess)[1]). Významově však se lépe hodí výklad, že jest to gen. pl. poss. Řekneme-li: býl tu Jozef Můcalů, nevznikne nám představa otce Josefova, nýbrž představa Můcalovy rodiny, jejímžto členem Josef jest. Pak si tak také vysvětlíme, proč se ty tvary nesklánějí: jsou to genitivy possessivné. Tomuto pojetí by též nasvědčoval Gebauerův výklad possessivního *Tomečkoj* v nářečí valašském jako nom. *pluralis*, v nářečí březovském rovněž plural; taktéž v nářečí záhorském, kdež jest ustrnulý týž pád: chlapci Formánkoch, tedy gen. pl.[2]); (srov. také místo ve „Vlku Krampotově": Martin Krampotů zapomjél, že už majú . . . výrok v pluralu.)

Číslovky druhové mají tvary jmenné jen v pl. fem.: kolikatery šaty, štvery gatě; pak adverbia: na štvero, v patero . . . Číslovky řadové ve spojení s *půl*: půlpata (pátý), půlosma (ósmý), po pulpatu, ale: půldruhého, po půldruhém půltřeťa je novotvar.[3])

Tvary jmenné v adverbiích: zvysoka, znenáhla, donaha, zamladu (*u*-kmen), dočista, dozajista, odjagživa; na nově (měsíc je na nově), po práznu (jede po práznu), zhruba; vlhko, sucho, mokro, horko. (Srov. Łoś 176: zdavna, od nova, bez mała, z grubsa, do cysta, do cała.) — V nom. sg. přicházejí tvary jmenné u adjektiv: vinen, -a, -o; všecek, žáden, sám, rád, nerád, živ (bezrodé: *jag živ* pro všecky tři rody; avšak jindy jest shoda náležitá: kerag budu živa?); ustrnulý tvar bosky, pěšky (s přisutým *-ky*); hoden; zdrav, zdravi (toliko ve rčení: zdrav si pomáhal, zdravi poščávali; *a* zkráceno jako *i* ve slově vitaj, vidiš a j.). — O komparativech adv. věcé

[1]) Výklad Gebauerův III., I. 268.
[2]) Gebauer III. 269.
[3]) Gebauer III. 319.

Digitized by Google

bližé, meňé, deľé, dáľé, vyšé, pak z věča, z krača; z dalša, pak o novotvarech na kračo, nadelšo . . . viz Gebauer III. 304, 306.

Jména vlastní jako Olomúc, Plzeň a j. přešla k mužskému vzoru *meč*, jiná ztvrdla a přešla k žens. *ryba*: Břeclava, Boleslava.

Kmeny ĭ.

Vzor *hosť* a *kosť*:

	sg.	pl.	sg.	pl.
1.	hosť	hosti	kosť	kosti
2.	hosťa	hostí, hosťů	kosti	kostí
3.	hosťovi	hosťom	kosti	kosťám
4.	hosťa	hostě, hosti	kosť	kosti
5.	hosťu	hosti	kosťo	kosti
6.	hosťovi	hosťoch	kosti	kosťách
7.	hostěm	hosťama	kosťú	kosťama

Kmenové *t* jest veskrze měkké. Jak vidno, jest u tohoto vzoru z původního *ĭ*-sklonění velmi málo zachováno. Původně náleželo pod tento vzor mnoho substantiv, která přešla pod vzory jiné, jiná opět nahrazena slovy příbuznými od vzorů jiných. Dle vzoru *duša* tvoří nom. a akk. pl. slova: žerď, púť, mysľ, štvrť. Úplně dle *duša* sklánějí se hůľ, pec, pěsť, píď, lúkoť, plť, debř (dьbrъ). — Do ženských *a- ja*-kmenů přešla slova: osa (osь), lata (lať), oprata (oprať), smrťa (vedle náležitého smrť; nejdříve se utvořil gen. sg. dle *duše* a k tomu přitvořen i nom.). — Jiná se nahražují slovy příbuznými: pláň — pláňka; *plésň — plesnivina, jinovať — inovátka, osť — ostina, ostí; smeť — smetina, smetí; obruč — obrúčka. — V původní podobě udrželo se slovo *hus* (stsl. gąsь, pols. gęś); sklání se dle vzoru kosť. — *prs*. fem. gen. prsi, pl. prsi, gen. prsí; dat. prsom, lok. prsech (dle dub (na rozdíl od prsám, prsách od prsa); říká se však: míti dítě *při* prsu, odstaviť *od prsu*; jsou to novotvary dle *dub*.

K *ĭ*-kmenům náležejí také číslovky tře, štyré :

1.	tře	štyře
2.	třech, třoch	štyrech
3.	třem, třom	štyrem
4.	tři	štyry
6.	= 2.	
7.	třema	štyrma.

Kmeny souhláskové.

Slova na *-nь* mají v nářečí střb. veskrze *-ň* a sklánějí se dle mužských *jo*-kmenů: hřebeň, ječmeň, kameň; *deň* mága n. dňa, dat. dňu, lok. *-e*, ve spojení vedně, jinak dni, instr. dněm; pl. nom. akk. dni, gen. dní (dle

Digitized by Google

i-kmenů), dat. dňom, lok. dňoch, instr. dňama. — *týdeň* má nom. a akk. pl. týdně.

Střední *n*-kmeny se sklánějí dle středních *o*-kmenů: rameno, semeno, méno.

Kmeny *-t* jako v nářečí zlínském, v instr. však vedle *-ama* jest též *-y*: kuřaty.

B) Skloňování zájmen.

1. *rodových.*

Při skloňování jmenném bylo lze pozorovati časté shody s různořečím zlínským; při zájmeně však jest zřejma větší podobnost s nářečími valašskými.

Nejvýznačnější známky tohoto sklonění jsou: *a*) míšení tvrdých a měkkých kmenů. Tvrdý kmen *tъ* přibírá přípony kmene měkkého *jь*: teho, temu, tem, tým, pl. tych, tým, tyma (výklad viz Gebauer III. 1.437.) — *b*) míšení kvantity: kvantita sklonění složeného působila na sklonění zájmenné: akk. sg. fem. tú; pl. nom. tí, tý, dat. tým, ale také naopak: gen. lok. pl. dobrych dle tych. — Vlivem sklonění složeného jsou též délky v zájmenech: náš, váš, a číslovce jeden: gen. našého, vašého, jedného, dat. našému, jednému atd.

Zájmeno *ten* se sesiluje předsutím *to-*, při větším důrazu *toť-*, *toťka-*: toten, toťten (to + ť, stč. toti, toty), toťkaten, toťkajten; *toť* znamená také onehdy; má tedy význam blízkosti místní i časové, rovněž toťkaj = = zde i nedávno; dále se předsouvá *hen* a *tam*: henten, tamten, tamdoteho lesa i do tamteho lesa; těmito spřežkami se nahrazuje demonstrativum onen, jež jest známo jen v některých rčeních: na oném světě.

dvá, obá má gen. a lok. dvoch, oboch podle lok. chlapoch, instr. dvoma, dat. dvom, akk. dva, dvě; rozdíly rodové bývají kromě nom. a akk. také v jiných pádech: dvom chlapom, dvěm robám, instr. dvoma, dvěma.

Také *gdo* přibírá přípony kmenů měkkých: keho, kemu, kem. — Adjektivní *ký* (strsl. kyj, kaja, koje) vyskytá se ve rčeních: ký čért, ký strela: ký strela ťa tam býl dlužen! (srov. stč. ký veles neb ký zmek, Gebauer III. 1. 464), gen. kýho, zkrác. kyho: kyho ďasa.

jь ja je; po předložkách a v instr. také bez předložek mění se *j* v *ň* (srov. stč. nechlub se nimi Žer. kat. 3. 116). Akk. *ň* velmi často po některých předložkách: proň, zaň, naň, veň pro rod mužský i střední.

gen.	m. jeho, ho	f.	í	pl.	ich
dat.	jemu, mu		í		ím
akk.	= gen.		ju		ich
lok.	něm		ní		nich
instr.	ním		ňú		nima

Digitized by Google

V gen. se po předložkách *e* často vysouvá: doňho, proňho, zaňho, uňho.

náš, váš; gen. našého i našího fem. naší i naší; naší mohlo jen z našie vzniknouti a nikoliv z naše, poněvadž *é* se v nářečí střb. neúží, *ie* se však úží; z té příčiny lze také souditi, že tvary *našího* atd. vedle *našého* vznikly přímým napodobením skloněnísloženého a nikoliv zúžením *é* v *í*. Dat. naší vedle řidčího naší; *naší* může býti buďto původní dat. anebo vznikl tvar ten ze složeného našiej. Je-li v tom naší dochován původní tvar pak také gen. naší může se považovati za dat. vniklý do gen., jak jest to také u naší.

můj, tvůj, svůj. Tvary vesměs nestažené a dle skloněnísloženého zdloužené.

	m. n.	f.	pl.
1.	můj, moje	moja	moji, moje
2.	mojého, mojího [1])	mojí [1]), mojéj	mojich [1])
3.	mojému, mojímu	mojí, mojéj	mojím
4.	= 2.	moju	moje
6.	mojém, mojím	mojí	mojich
7.	mojím	mojú	mojíma

Tvary stažené jsou však ve rčeních ustálených, tedy patrně starší: na své! (volá se na dobytek, aby šel na své místo.); šél po svéj (práci); šél po svych; chce měť všecko po svém (rozumu), po svéj (hlavě); néni ešče na svém chlebě; svávoľně; namudušu, namudušku, namumilú dušu (= na mú); i bez předložky: mu dušu! (= na mou duši).

čí se spojuje s příponou *-si* a nabývá tím významu neurčitého; skloňuje se toliko část prvá a *-si* se prostě připíná: čísi, číhosi, čímusi . . .

veš přichází toliko ve slově všecek a všelijaký; ve všecek se sklání část druhá a to skloněním složeným: všeckého, všeckému, po všeckém (co je po všeckém!).

2. *Zájmena bezrodá.*

	sg.		
1.	já	ty	
2.	mňa, ňa	tebe, ťa	sebe, sa
3.	mně, ně	tobě, ti	sobě, si
4.	= 2.		
6.	mně mni	tobě	sobě
7.	mnú	tebú	sebú.

Plural skloňuje se jako v češť. spisovné, jen instr. je *nama*. — *mňa, ťa, sa* jsou původní akk. (stsl. mę tę sę), přešly však i do gen.: vyprovoď ňa! — co sa ňa ptáš? — hrom do ťa bije! — jsou původní

[1]) Tvary, v nichž po *j* následuje *i* krátké neb dlouhé, psány jsou etymologicky, foneticky by byly: mo͡iho, mo͡i, mo͡ich atd.

Digitized by Google

akk. (stsl. mę tę sę) přešly však i do gen.: vyprovoď ňa! — co sa ňa ptáš? — hrom do ťa bije! — Dat. *mně* po předložce, jinak *ně*: daj ně to; *ně* vzniklo z *mně* tím způsobem jako *ňa* z *mňa* (srov. str. 23.) — V lok. se kratších forem neužívá.

C) Skloňování složené.

Gen. a lok. pl. má krátkou příponu: dobrych, pěšich. V sg. fem. je dativní *-j* také v gen.: dobréj. — V pl. pro rod ženský i střední jsou přípony stejné: dobré ženy i dobré seťa (osení). — K měkkým kmenům přešla adjektiva: ničemní, darební.

II. Časování.

Infinitivy se končí vesměs na *-ť*: péct, moct, pleť, hříť.

1. *os.* ind. praes. má příponu *-u*, vyjma tř. III., IV., V. 1., některá slovesa z V. 2. a slovesa bezpříznaká; z V. 2. jsou to slovesa: pleskám, bliskám sa, flágám, mňágám, žducháin. *-u* je také u novotvarů třídy V. 1*a*.: kľápu, kopu, škřípu, zýpu; čícu, kucu, lácu, mocu (motati), vícu (vítati), chľášču, chvíšču, šúscu; V. 1 *b*.: kúľu, váľu, házu, spívu, dívu sa, zívu. Celkem tvary na *-u* v tř. V. převládají (srov. nářečí valašské, Bartoš I. 79.).

1. *os. pl.* má všude tam, kde nevznikají tvary stejné s 1. os. sg., příponu *-m* (*-mъ*).

3. *os. pl.* má příponu *-ú* vyjma tř. III. IV. a bezpříznaké věděť, jesť, kdež jest *-á*: uma, choďá, věďá, jeďá. V nářečí zlínsk. jakož i vsackém jest v těchto případech *-íja* (vlastně *íʲa*, *ía*). Není tedy přípona *-á* všude oprávněna a nekryje se s psl. *-ętъ*. Bylo správné trpá za psl. tъrpętъ a prosá za prosętъ, ale umějú za umějątъ; rozdíl mezi 3. os. pl. sloves uměti a trpěti trval pravděpodobně potud, pokud také první osoby se lišily; když pak se místo uměju utvořilo umiem a pak také z trpu — trpím, zmizel rozdíl v 1. os. a následkem toho se vyrovnala též 3. os. pl.: uma dle trpá, jako jinde naopak: trpějí dle umějí.

Z participia nt-ového zachovaly se toliko některé absolutivní tvary. Jsou to: 1. ustrnulé tvary na *-a*: přinda, sedna, chťa, nechťa, nepřimířaja, hleďa a se změkčenou souhláskou před *-a*: přiňďa, seďňa, výjďa. 2. tvary na *-aci*: buďaci, mějaci, řekňaci, říkajaci, chťaci, přiňďaci, dajaci (srov. Kryński: *-ęcy* místo obec. pols. *ąc*: odpocywający, robiący, mówiący; Bystroń 63: chcęncy, nechcęncy; nepřiměrającc ožrál se jak šviňa; ve slc. jsou absolutiv. tvary přechodníkové na *-úc*: zastanúc nad riečkou = stanuv . . .). — S těmito tvary souvisí adverbia stojačky, ležačky (srov. bos bosi — bosky, pěš — pěšky str. —.); k těmto adverbiím opět přitvořena substantiva: stojačka, ležačka.

Participium l-ové odsouvá v rodě mužském koncové *-l* při kmenech souhláskových: nés nésla, pad padla, zdvih zdvihla, uték utékla, pék

Digitized by Google

pékla (srov. str. 19. Bartoš, Loriš, Dušek, Bystroń a stč. wiwed, syed, krad a j.)

Particip. pț. pass. *-nъ*, *-tъ* se vyskytá výhradně ve tvaru sklonění složeného. Duplikaty s *-t* vedle *-n* jsou zvláště ve tř. I. 6. (viz tuto) a u některých sloves jednotlivých: hnatý, datý -žhratý, krátý (= krájený), minutý, ve spojení: minutý týdeň (srov. Kryński 201.: umarty, Bystroń 64: śaty, láty, kráty, vyśmaty — na rozdíl od spis. polštiny, kdež jsou tvary na *-nъ*.)

Třída I.

Kořenné *d*, *t* splývá s koncovým *-t* v *st*, vsouvá se však pod vlivem praesentu znova (Gebauer III. 2. 123.). To však jest toliko po samohláskách dlouhých: véct (vésti), plést, kvéct, méct, bóct, mácť; avšak krast, klast, přast; dokladů pro krátké *e*, *o* nemám. — Při kmenech hrdelných, kde hrdelnice splývají s *t* v *c*, přisouvá se koncové *t* znovu: moct, péct, séct, tlúct, vléct.

peku, mohu, teku mají v praes. ind. a imperat, veskrze *č*, *ž*: 1. os. peču, móžu, 3. os. pečú, móžú, imperat. peč, mož. — řku užívá se jen jako interjekce: jářkú.

K inf. *dut* utvořen novotvar dle kryť — kryju: duť — duju, duješ. Ke *kyĺnu* (klnu) opět novotvarý inf. kyĺnúť.

Vedle náležitých participií *n*-ových mají slovesa I. 6. třídy novotvary *-t*: třítý, dřítý, mřítý, vřítý . . .

mlĕť s předponou jerovou podržuje pohybné *e* také v indik.: *zemelu*; vedle toho je *zmelu* s významem: zbíti někoho.

Sloveso *dieti* = facere zachováno v četných složeninách a také ve formě jednoduché: děť sa (= podíti se): neví, gde sa má děť; k tomu se utvořilo iterativum dle tř. V.: dívať se: gde sa to f tobě dívá! (když někdo mnoho jí).

seju séť (sêti, sêjati); sél séla sélo, setý, setí (srov. tř. V. 4.).

Třída II.

V partic. *l*-ovém podržují příponu *-nu-* slovesa s kořenem otevřeným; slovesa s kořenem zavřeným buďto podržují *-nu-* také veskrze, neb jen v sg. rodu mužs., neb je nepodržují: pominúl, pominúla; usnúl, usnúla; tahnúl, (v. tah, vytah), tahla, tahlo; spad, spadla; vyskyt, vyskytla sa; leh, lehla; uvad, uvadla; trh, škrk, odběh.

Sloveso *stihnúť* = stačiti něco vykonati souvisí se strsl. **стигнѫти**; blíží se významem stč. netáhneš co učiniti, až . . . (liška toho řéci netaže, až ji čbán k sobě přitaže, R. Hr.): tak tag že stihli dojéť dómu, než začalo léť (sotvaže přijeli domů, začalo pršeti).

Třída III.

Změna kmenotvorné přípony *ē* v *a* po palatálkách, která se jeví ve strsl., vyskytuje se také v nářečí střbč.: mlčať (mlъčati), slyšať, slušať

Digitized by Google

ležať, kvočať, jačať (jęčati), kľečať (klęčati), vrčať (vrъčati), břečať (bręčati), držať (drъžati), běžať (běžati), bliščať sa (blьštati sę), pršať, hrčať, držať. — — Po souhláskách jiných zůstává *-e-*: trpěť (slc. trpeť), hořeť (stsl. gorêti), mrzeť, boleť (bolêti), osiřeť (osьrêti), hleděť (ględêti), seděť (sêdêti), letěť (letêti), viseť (visêti), za-pomeť (pomьnêti), vrtěť (vrъtêti), sipěť (stč. sipěti), zněť (gnêtiti). — Po palatálkách nových jest také *-a-*; avšak tato slovesa náležejí do tř. V. 1 *b.*: zeľeňať, zeľeňať sa; běľať, běľať sa; červeňať, mokřať, modřať, černať: černám, zeľeňam, běľám . .; černajú, zeľeňajú; černál, zeľeňál . . . Reflexiva zeľeňati sa, černati sa . . . znamenají míti barvu zelenou, černou . . = grünen; zeľeňati, černati . . = grün werden (srov. spis. zeleniti se a zeleněti).

chtíti. Tvary praesentní se tvoří od kmene chc-: chcu, chceš, chce; také v 3. os. pl. je analogický tvar chcú; imperat. chci! (v. chtěj!), přechodník: chťa, nechťa. — Od plného optativního kmene je ustrnulý tvar choť (stsl. choštь); tvar ten však patrně přejat z polštiny: choć, pro což svědčí koncové *-ť*; z chotj (stsl. choštь) bylo by čes. *choc*.

Třída IV.

Slovesa sem náležející jsou buď děje trvacího, nebo denominativa, nebo kausativa: nosiť, -pučiť, vypučiť = učiniti vypouklým (koř. pąk-); nastraholčiť = učiniti načechraným; mňáždiť od mňazga.

V imperativu se odsouvá *-i* častěji než v jazyku spisovném: polepš, šetř, otevř (v. otevři), avšak zavři!

V partic. *-n*-ovém se souhláska před -en z pravidla nemění: prosený, nosený, pokazený, nasaděný, oběsený, zavěsený, ohraděný, zhasený; subst. verbale: ohradění, prosení, nosení atd. — Obměna náležitá bývá při *t*: vymlácený, zaplacený, vyvrácený, uřícený, donucený, zamlácený, zablacený.

Třída V.

1 *a*. Slovesa této skupiny jsou jednak denominativa, jednak deverbativa: oščádať sa (štędêti = parcere), zapřihať, dosihať, zdrhať (= utíkati), nasýsať (= nahlížeti zvědavě někam).

V. 1 *b*. ; kmenotvorná přípona nepřehlášená, změna souhlásky náležitá; imperativ zní: oháňaj, pokúšaj, rozprávaj . . .

Jednotlivá slovesa: -súšať, přesúšať sa (choditi s místa na místo); rozvijať, rozbijať, popijať, vracať, vykrúcať sa (= vytáčeti se); obúzať; ohrážať, vyhrážať (hroziti), poklúzať (-klízeti), ponúcať (stč. nucěti); opáľať (poleti = ardere, v t. VI. palovať); rúšať (rušiti, stč. rúšěti), porúčať, osíkať (seku, séci); slovesa zeľeňať, běľať atd. viz u tř. III.; zavazať (vaditi = býti v cestě, překážeti, stč. zavazěti); oběcať, -věcať (slc. obecať = = věnovati, stsl. obêštati = polliceri). O iterativech utvořených od sloves tř. VI. viz str. 33., 68.

Digitized by Google

V. 2.; v 1. os. sg. z pravidla *-u*; výjimky viz na str. —. Více novotvarů je v imperat.: kolébu — kolébaj, hýbu — hýbaj (interjekce hybaj!), říču — říkaj, výšču — výskaj; spíru — spíraj, štípu — štípaj (v. štip, neštip!), ňuhňu — ňuhňaj (z huhňati, gugnati). Imperativy náležité: *a*) *-i*: pichlu — pichli (stč. pichlati = palpare [1])), pyplať — pypli; babrať — babři, čabrať — čabři; chabrať — chabři, štibrať — štibři, beblať — bebli, šmatlať — šmatli; *b*) bez *-i*: drápu — drap, střebu — střeb, třepu — třep, škrábu — škrab, rúbu — rub, štípu — štip, páru — pař, skáču — skač. — Sem patří též iterativa utvořená od sloves V. 3.: beru — -bíru, sbíru; peru — -píru, opíru; deru — -díru, vydíru; žeru — -žíru (v. žírám). (Možno, že sem také náležejí slovesa uvedená v Gebauerově mluvnici III. 2. 380, na př.: ty vábíš k sobě myši a žíreš je, Aesop. — tulák ožijrze se, Rokyc.)

V. 3 *b.*; *kovati, kuju.* Inf. utvořen dle praesentu: kuť; partic. praet. kúl, kula; kutý, subst. verbale kutí (i o konkretním významu: železné kutí). — Jiná slovesa: kľuju — kľuť, pľuju — pľuť (pljują — plьvati), snuju — snuť; žuju — žuť a žvu žvať s různým významem: žuju chléb, kráva žve šatku (= žvýkáním ničí šátek).

V. 4. *láti.* V participiu *l*-ovém zůstává *á* dlouhé veskrz: tál, tála, tálo.

Infinitivy: véť, děť, příť, kříť, léť, smíť sa, jsou nepochybně novotvary utvořené dle praes. indik.: věju, přeju, křeju, leju, směju sa právě tak, jako nahoře kuju — kuť, pľuju — pľuť; a jako utvoření těchto novotvarů našlo oporu v třídě I.: čuju — čut, -uju — -uť, tak i novotvary véť, příť . . . měly v tř. I. své vzory u sloves, z nichž některá jsou stejného kořene: spěju — spěti, děju — díti, hřeju — hříti, seju — séti. Tak na př. hříť má vedle kořene grê- i grêja-; séť vedle sê- i sêja-; a na utvoření tvaru příť mohl působiti vliv slovesa hříť právě tak, jako působilo v jazyce spisovném přáti na hřáti.

Třída VI.

Slovesa tř. IV. tvoří vedle pravidelných iterativ dle tř. V. také iterativa dle tř. VI.: radiť — raďovať, dušiť sa — dušovať sa. Také slovesa třídy V. tvoří iterativa dle třídy VI.: hrabať — hrabovať, kázať — kazovať, o čemž viz str. 56. Slovesa sem náležející tvoří namnoze iterativa dle tř. V.: kupovať — kupůvať, -praovať — -praůvať, nocovať — nocůvať.

Sloveso *býti.*

Odsouvá hiatové *j*: sem, si, zme, ste, sú. Při záporu *j* zůstává a záporka se dlouží: néjsem, néjsi, néni, néjzme, néjste, néjsú. — Kondicional: by sem (v. bych), bysi, by, byzme, byste, by (srov. Loriš 68. bysym). V 1. os. sg. užívá se často také pouhého *by*: já by tam přišél, dybych věděl, gde to je. — Toš sem si pravila: by to viděla (= viděla bych to, nechci toho viděti).

---

[1]) Gebauer III. 356. 2.

Digitized by Google

Skladba.

A) Větosloví.

I. Věty bezpodmětné.

Užívá se jich v těchto případech:

1. Kde není podmět znám, neb je jím nějaká tajuplná bytost, strašidlo a j.: Na tem místě každý deň pírávalo[1]). — Neboščík Francek vykládával, že tam dycky břinělo.

Jsou-li podmětem živelní síly: Jako se říká: prší, bliská sa, tak také: dře, zaṁetá snihem; zaṁetalo furt; skĺep zanéslo gĺánem. — Věty: Sena zebralo ai ľudom. — Valy dělalo a tak tým čúnem ťočilo. — Ľetos moc potlúklo — Zabilo ho . . . jsou toliko formálně větami bezpodmětými, nikoliv však psychologicky[2]); ona síla, jež je původcem děje, jest známa, i když není výslovně označena; tak jest to na př. v 1. větě povodeň, v 2. rozvodněná řeka, v 3. kroupy, ve 4. blesk, skála neb jiné. Podobně ve větě: Břed ho zaťál; tag mu rukama krútilo. — původcem kroucení je břed (padoucnice).[3])

3. Při ději, který neleží v moci podmětu, kde se něco stává bez vůle podmětu, třeba jest při tom podmět činný neb trpný: Ně zaľélo oči krvú. — Fíklo ím v noze. — Malému sa ščuká. — Pořáť sa ňe pčká, řihá atd. — Ináč se mnú nebylo, musél sem ľehnuť. [4]) — Šag mu tam vykřehne [5]) — Zaiskřilo sa mu v očách.

---

[1]) iterat. slovesa práti.

[2]) Zubatý, Kuhns Zeitschrift XX., 4., 513 ff.

[3]) Pedersen považuje takovéto věty za předmětné; přijmeme-li Delbrückův výklad vět bezpodmětých (Synt. Forsch. 5, 4) „welche wirklich als subjektlos gedacht sind, d. h. welche nach der Absicht des Sprechenden nichts als Erscheinungen ausdrücken sollen, welche also einer Anschauung entsprechen, bei welcher eine Sonderung in den Träger der Handlung einerseits und die Handlung anderseits gar nicht vorgenommen worden ist," tu bychom musili souhlasiti s Pedersenem, poněvadž mluvícímu nejde o původce děje, nýbrž o výsledek děje sám, při jehož namnoze hrozném obsahu pouští úplně se zřetele původce.

[4]) nezbývalo, než . . .

[5]) promrzne.

Digitized by Google

4. Při určení času: Jag bylo v noci.[1]) — Bylo už večér. — Bylo uš kus na deň. — Jag bylo Cyrýla a Metúdy.

Mimo to užívá se vět bezpodmětvch všude tam, kde v češtině spisovné.

Od vět bezpodmětých lišiti jest:

1. Věty s podmětem obecným, něm. *man*: Nehdy fčely uľeťá prydž do lesa, užih *nedostane*. — Jak sa ti jedenkráť vydře (kůň), už ho potem tak snadno *nechytne*. — Toš coš tam *uvidí*, chyba kameň. — Už mu to povídám po třetí, ale jag dyby sekyrú *zaťál*. — To je nasaděné třiadvacet roků; naša Lojska mela rok, gdy to *sadili*. — Křičá,[2]) že bude draho. — To fčiť enem na tý divy sa tag obľečú, jak prť chodili. — Tam sa už nosá[3]) podľe huti. — Taktéž ve vazbě passivné: To je uš kolnást[4]) ľet, ešče sa jezdilo přez vodu čúnem. Ai sa dosť na ubytí schránilo.[5]) — Někdy bývá podmět vyjádřen slovem *svět*: fčiť dyby to řek, toš *svět* to nevěří.

2. Věty, v nichž jest podmětem zájmeno rodu středního *to*. Vypravuje se na př. o strašidelném zjevu a v pokračování užívá se podmětu *to*: A potem to teho milého ogarca ze spaní zebralo a povláčilo — I když strašidelný zjev se blíže označí, užívá se přece v pokračování podmětu *to*: najedenkráť vidíme tam bílého psa; pěkně *to* sypalo tou loučinou. Jéli zme až g Vaškovému, to za nama šlo až . . . V těchto případech má *to* nejen význam rekapitulační, nýbrž vyjadřuje podmět, jejž pro záhadnost nelze určitěji označiti, jenž se vymyká přesnému pozorování. — Jindy má *to* význam rekapitulační; shrnuje se celá událost a vyjadřuje se podmětem *to*, zvláště má-li se označiti čas té události, neb okolnosti: Bylo to jaksi k podzimku. — To bylo v tý drahé roky. — Bude to tak s patnást roků. Růženec sem měla, ale to nepomohlo.

Někdy však událost, která je shrnuta v tento zájmenný podmět, následuje teprve: Bylo to jaksi g ránu. Tu sa otevřú dveři a gdo v nich nestóí, jak strýc Můcalovi. — Bylo ňe to divné, gde sa tu berú.

Jindy opět má *to* význam vytýkací. Dodává výpovědi významu něčeho překvapujícího, nemilého:[6]) Chceme jéť oraťa ono tam začne pršať. — Bylo tam jasno a uš sa to tam jaksi začíná chmúliť.

Zdánlivě stojí místo podmětu genitiv s předložkou: dyž ňa viďeli z druhyh dědin (= lidé z ostatních vesnic). — Choďá sem moc z města sa na ně dívať (měšťáci). Není to podmět sám, nýbrž vlastní podmět je vypuštěn a přívlastek jej zastupuje.

---

[1]) když nastala noc.
[2]) Předpovídají, bědují.
[3]) šatí.
[4]) mnoho.
[5]) obilí se sklidilo.
[6]) Srovnej Zubatý v Kuhns Zeitschrift XX. 4., 515.

Digitized by Google

II. Věty kusé.

Některá část věty se vynechává; nejčastěji přísudek a to i v případech, kde si ho nelze tak snadno doplniti; ale také jiná určení se vypouštějí: Máme troje statku a tož dycky jaksi chvála pánu bohu (t. j. se daří). A Haníča dycky pořáť, že to býl Otokár (rozum. tvrdila, že . . .). — Oni to zebrali do trávy, že do hnoja (= že to dají do hnoje). — Né lidu, býl by ho snáď zabíl (= nebýti lidu). — A postavaci šporhét, tož hrnců nic (nebylo hrnců).— Pustíl sem sa choďníkem a ten choďník zaz na tú cestu (vedl, ústil). — Cesty nigde, chodníka nigde. — Okna břaněly a všecko (břanělo) a nic (nepřicházelo). — Ale tí za nima! — Já bych rád do města (jel, šel, přišel, dostal se). — Zitra ráno na robotu! (máte jeti). — A cesta byla zlá a tí nemohli (jeti). — Zebrál sa do světa (sebral se a šel do světa). — Ten sa cítí (že je s to). — Dnes sem nevypad (dobře, „hlavitě"). — Často dva děje, dvě myšlenky bývají vměstnány do věty jediné: On dál tému chasníkovi pohlavek a hneď na věky — to jest: takový pohlavek, až jej zabil, tedy doplňkový výraz: a hneď na věky zastupuje větu účinkovou. — Řekni mu, co, lebo jak – místo věty předmětné: řekni, co se stalo. — Rozděl, kolik vás tam bude, t. j. rozděl chléb na tolik dílů, kolik vás tam bude. — Sloveso, k němuž nějaké určení náleží, se vypustí a určení to se pak spojí se slovesem, k němuž nenáleží: zebrál sa do světa (sebral se a šel do světa) — schyt sa do města (vzchopil se a šel . . .). — Místo slovesa určitého bývá často interjekce onomatopoického původu, neb slova jiná: okno břink! — Jag zme ih uviděli, my tamtí dómu!

Kusá věta vyjadřující míru: Toš tu z mosta se valí jakéhosi lidu, aš černo.

III. Slovosled.

Slovosled je sice značně volný, přece však jsou zde jisté zákony, jimiž se jazyk řídí. Určitá část věty nemá pevného postavení, může státi na místech různých, avšak nikoliv beze změny smyslu. Jest rozdíl, řekne-li se: ostatek uš sú *všeci mladí* pomřítí — *všeci mladí* je podmětem, mladí pak jest přívlastkem podmětu *všeci*; anebo: ostatek už sú *všeci* pomřítí *mladí*, kdež jest *mladí* doplňkem: všichni zemřeli, jsouce ještě mládi. — Veliké důležitosti jest při tom větný přízvuk.

Otázkou slovosledu slovanského, tedy také českého zabýval se E. Berneker[1]). Vývody jeho mají však pro češtinu platnost značně omezenou, omezenou úzkou bází prozkoumaného materialu. Také pozorování nářečí střb. vede k výsledkům jiným, nežli k jakým dospěl Berneker.

Postavení *slovesa určitého* vzhledem k podmětu: Jsou zde možny tři případy:

[1]) ve spise: Die Wortfolge in den slavischen Sprachen. Berlin 1900.

Digitized by Google

1. sloveso stojí před podmětem,
2. sloveso stojí za podmětem, avšak uprostřed věty;
3. sloveso stojí za podmětem na konci věty.

Berneker shledal, že v češtině převládá koncové postavení slovesa určitého, pak že následuje začáteční a nejřidčeji že se vyskytuje postavení středové. Zdá se, že se dal Berneker příliš svésti texty staročeskými, jimž vlivu latiny co do slovosledu upříti nelze. Já aspoň jsem nalezl nejvíce dokladů pro postavení *středové*: sloveso následuje za podmětem buď bezprostředně, nebo je vsuto mezi sloveso a podmět buďto jeden nebo více, obyčejně slabě přízvučných neb nepřízvučných členů větných; za slovesem pak stojí ještě nějaký člen věty, nejčastěji předmět nebo příslovečné určení.

Ve většině případů sem hledících je větný přízvuk na konci věty na rozvíjejících částech přísudku nebo na doplňku, jejichžto důraznost zvyšuje se postavením koncovým (srov. nahoře o přízvuku str. 38.); v méně četných případech jest přízvuk větný před slovesem určitým na začátku věty buďto na podmětu nebo na předmětu, na slovese pak samém jest při středovém postavení přízvuk větný velmi zřídka. Podmět stojí před slovesem na počátku věty buďto proto, že jest podmětem pojem v řeči nově se vyskytající, nebo při změně podmětu ve věte následující, nebo že obsahuje vztah k větě předcházející, ve kterémžto případě vyjadřuje se demonstrativy. A takovýchto případů jest v řeči nejvíce, proto také toto postavení jest nejčastější.

Doklady: Co ty móžeš zastať za službu? Přízvuk je na *co*, nikoliv na *ty*, viz Přízvuk, str. 39. Začál tam zaic pčkať na lúce, a koňe začaly fŕkať. — .. a šli ke koňom, a koňe začaly už utíkať. — Ty tam dostaneš řezu uš.— A šeci hneď jéli dómu. — Jak sa vám ty koně stratily na téj lúce. — Tatíček ani nechtěli sa obrátiť. — A takový křik stál sa v dědině. — Kůň mu doběh kus ... — A tož on vyléz na ten parkan. — A dyž ho bratr uviděl tam ležať .. — .. toš suze mu vyhrkly z očí. — Tetka ju kúpili od nás. — Formani museli byť do rána v Hradišči. — Mýto tam bylo zatahlé. — Koně stály u mýta. — Dyby sa ně kupec trefil fčiť .. — Světlo sa udělalo ve světnici. — Matka teho hospodáře přišla z venku. — Dveři sa zaňú zapleščily na zámek. — Málo mu letí nadeň (= připadá). — On sa ze ženú nezhazoval dobře (= nesnášel). — Óbr ležál natahlý.

Na druhém místě stojí doklady s postavením *začátečním*. A tu jest sloveso buď *a*) na prvním místě, nebo *b*) předchází před ním nějaký jiný výraz. Skoro ve všech případech sem náležejících jest sloveso bezpřízvučné; přízvuk větný spočívá nejčastěji na podmětu, buď samém nebo na rozvíjející jej části a proto jest také podmět pošinut ku konci věty. Toto postavení se vyskytá nejčastěji u sloves pomocných a jiných rázu formálního, jako na př.: začať, přestať.

Doklady k *a*): A tož dyž tam přišél, začali zme metlama vyhazovať dovrchu. — Začál tam zaic pčkať na lúce .. — Tož my hodíme druhú metlu, začala vrana gdákať. — Jéli zme až g Vaškovému. — Jak šla toťka na

Digitized by Google

poľe . . , zjavíl sa tam had — zmija. — Sem teho ẏeděla spěš dosť. — Sem sa natlúk po světě dosť: — Býl jeden pastýř. — Sem býl v Mezříčú. — Býl sem až do fčiľšku na poli. — Dyš sa žňa přitahnú, nedá ňe to . . . — Sou tam takové příkopy. — Je tu pyĺná dědina vojska. — Přijéli sem dvá formani. — Byla ešče jedna cesta, třetí . . . — Začál pometať snich. — Vylés ẏekňe s potoka takový kľuk. — Fíklo ím v noze. —

Příklady k *b*): Napřeť přišél dráp. — Už mu tady hrozí dráp. — To ich tam také muselo cosi povodiť. — Jednúc také pásli chlapci koňe. — Z mosta sa valí jakéhosi lidu, aš čérno. — Potem ráno přišlo vojsko naše. — A za ňú stál ogarec. — Teprú na ňe přišél strach. — Ale, pane, spátky byly ešče inší kúsky! — V Kašavě byla noc.

Teprve na třetím místě stojí postavení *koncové*. Je zde sice dokladů značné množství, ale odmyslíme-li si věty holé — kde tedy při větě rozšířené by bylo pravděpodobně postavení středové — aneb takové, které kromě podmětu a výroku jen nepřízvučná neb slabě přízvučná slova obsahují, jež ovšem se k podmětu těsně přimykají, tedy nezbude mnoho nesporných dokladů pro toto postavení. Dosti často jest na slovese důraz a má tudíž přízvuk větný, ale zhusta také přízvuk větný vyvrcholil na některé rozvíjející části bezprostředně před slovesem, sloveso pak samo přiklání se takřka enkliticky k předcházejícímu silně přízvučnému výrazu.

Doklady: Ale on nàschvál zaspál. — Ten nájstarší sa do hŭti dostál. — Ale on ènem jél. — Já sem formanů něposlech. — Správčí mňe říká, že on nèvěděl, že já tolik fòrmanů nájdu . . . — Oholiť ho němohli. — Oni na mňa hlèďá . . . — Toš fšecko už v ŏhni bylo. — A níské dveři byly (srov. str. 39.). — v noci to bylo. — tož vĭte, jak to na mňa spadlŏ . . . — Věty s tímto slovosledem a přízvukem obsahují obyčejně příčinu neb okolnost hlavní děj provázející. Toto postavení se vyskytá zvláště ve větách záporných, kde přirozeně má sloveso určité větší důraz: Jesť co nèměl, tož rači odešél z domu. — Potem on už věckrať nèpřišél.

Jsou hlavně dvě okolnosti, které způsobují, že postavení toto není také časté, jako ona dvě předešlá:

1. Jak jsem se již při přízvuku o tom zmínil, klade se velmi často slovo, na němž spočívá přízvuk větný, na konec věty. Poněvadž pak obyčejně bývá větší důraz na slově určujícím, tedy spíše na předmětu, doplňku neb příslovečném určení, zřídka pak na slovese, proto také postavení koncové bývá řídké. Zvláště předmět klade se pravidelně za sloveso: Zme si složili ŏheň a pékli zèmňáky. — Příslovečné určení, je-li na něm přízvuk větný, bývá za slovesem určitým, zřídka před ním: tag zme celý àdvent pásli. — Ešče sem dŏ školy chodíl. — Ten býl tedy obdarovaný vèlice. — Ten má hlúpŏsti v hlavě pŏřáť. — Ty tam dostaneš řězu uš! — Tu zas křičaly kačěny tam. — Toš sa mu dala napiť vína fest.

2. Druhá příčina jest, že se velmi často některý člen větný položí za větu jen jako vysvětlívka některé části věty, aby nenastala nesrozumi-

Digitized by Google

telnost výpovědi. Na př.: Jak ten tăbák nosívali, ten prăjský. — Ím to žădnému nenapadlo tým pohůnkom. (Více o tom viz v následujícím.)

Doplněk. Stojí obyčejně za slovesem: ostatek uš sú fšěci pomřítí mlădí. — Dyby jăg žalůdek mél hlădný, toš . . . — V jistých případech se však položí na místo přívlastku k podmětu; sloveso určité má pak postavení koncové a větný přízvuk: pękný hrach jě, ale přeca sa ňe zdá trochu drăhý (hrách je sice pěkný, ale . . .) — A tý koně nemohly ven, dyž byly osedlăné a níské dveři bÿly (a dvéře byly nízké) — Ten to místo (statek) může udržať: silný chlap je a hlúpý tăké nébi. — Pevný chlap bÿl, dobře sa mél . . . Věta taková obsahuje často příčinu, důvod neb přípustku (srov. str. 39.)

Přívlastek. Obyčejné postavení přídavného jména v platnosti attributivní jest před substantivem příslušným. Avšak také postavení za substantivem je velmi oblíbené: fučí větr chladný (‚chladný' jakoby poznámkovitě přičiněno k hlavnímu pojmu, přízvuk větný spočívá na jméně podstatném: fučí větr). — Ty haľadrijo bohaprázná! — Vyléz na zeď hospodovú. — Byla ešče jedna cesta, třetí. — Vidím tam dva koňe bílé sa pásť. — Nevím, co s tú jakĺú cérnú. — Přišél k nám ze strachem hroznym. —Starosťé ně dali jalůsku steĺnú.—Takový dupot hrozný. — Mél vyplácaní hrozného. — Někdy se přívlastek oddělí od příslušného substantiva a toto se položí na konec věty, nemajíc žádného přízvuku: No pękný sem mela čepec. — Nebo sem mél složenú u Skočků slámu (je řeč o slámě, není tedy na slově tom žádného důrazu). Někdy přívlastek položen za substantivum a oddělen od něho jiným členem větným: Náš hospodář má slavný dětĕlinu na humně . . . Mnohem častější jsou však takové případy, kde se přívlastek odloučí od příslušného substantiva a položí se jako vysvětlívka na konec věty: Jak ten tăbák nosívali, ten prăjský. — Gde tá druhá cesta táhne, boční? — Hrăbăta sú zazdení skaličšší (místo skaličšší hrăbata). — Skalu tu mâme vápenú (skálu vápennou sice máme, ale nic více). — Dyš sa mŏst stavíl, ten năš.

Takovéto vyjímání některého členu ze souvislosti větné se děje nejen u přívlastku, nýbrž také u podmětu, předmětu a příslovečných určení. V souvislosti větné jest na místě náležitém toliko demonstrativum, a pojem vlastní, k němuž to demonstrativum ukazuje, stojí na konci věty: Já sem míval na hůře fúru sena a *ona* to tam nechce mieť *nevěsta.* — *Ím* to žádnému nenapadlo *tým pohůnkom.* — *Co* ty móžeš zastať *za službu?* — A tož mu *to* chtěli prodať *fšecko.* — A což ho *tam* našli *v téj hospoďe.* — A nechali *tam* enem vrátného a ordynanca *v tem zámku.* — Tak *ťa* sakra fiknu, budeš viďeť, *po tyh nohách!* — Tak i celá věta: Toš ten *istý* byl obdarovaný peňezama, *co bÿl ten nájhlupší* (toš ten istý, co bÿl ten nájhlupší, byl . . .). — Toto oddělování přívlastku nebo demonstrativa od příslušného substantiva má ten psychologický podklad, že mluvící uvede v souvislosti větné nějaký předmět jakoby známý, v tom však mu napadne,

Digitized by Google

že by mohla nastati pochybnost, o čem se vlastně mluví a proto uzná za nutné připojiti na konci bližší určení jmenovaného pojmu.

Někdy vyskytne se zvláštní důvod pro koncové postavení toho neb onoho slova: jest to vztah k větě sousední. Slovo, obsahující ten vztah, klade se na kraj své vlastní věty v sousedství oné věty, k níž má vztah: A přišél za nima jakýsi ogarec a set si k ním (podmět věty prvé je zároveň podmětem věty druhé). — Po třetí ňa vracali spátky tí formani, že tam byli. — Gdo to moh byď iný, chyba vasrman. — Dyby naša matka vedela .. následuje věta vedlejší, v níž je obsah toho vědění. Vylés s potoka takový kľuk *malý, ešče menší* jag Antož Burdů. — Starosťé ňe dali jalůfku *stelnú, už byla jakořka na oteľení.*

Číslovky. Číslovky, jakož i výrazy míru udávající se kladou před příslušné substantivum: Dával í na půlokťa míšek peněs (míšek půl lokte vysoký). — hromadu peněz; málo práce a j. Avšak, často se také kladou výrazy míru udávající, spočívá-li na nich přízvuk větný, na konec věty: Tí meli bídy doma hromadu. — Tyh ďeťčat bylo moc. — Múky je už enem trochu. — Móže to jak chce vyšacovať nísko. —

Zájmena přisvojovací mohou se stejně klásti před substantivum jako za substantivum; taktéž přídavné jméno přisvojovací: naša matka, moja neboška sestra; vojsko naše, strýc Můcalovi, Klanicovy děcka. — Genitivu possessivního pravidelné postavení jest za příslušným substantivem; avšak ani postavení před substantivem není řídké: teho hlúpého Jana matka; teho malého Pečénky žena.

Děje-li se určování pojmu dvěma slovy, klade se nejdříve výraz všeobecný a pak zvláštní: Přinda g ďedině g mostu. — Na Prajsku v Ratiboři. — Pustili sa lúkama chodníkem. — Do Příkaz na kopec. — Z obľeku s pravéj strany kapkala mu voda. — had zmija. — na dveřách u kľučky. — V Mezříčí v piováře.

Jednoslabičná slova bezpřízvuká táhnou se do předu, v blízkost slovce vztahového: Ten sa už bál. — Co ich tam bylo. — Tí ňa tam pořaď zdržovali. Tak zvláště náměstka zvratná odlučuje se od svého slovesa a pošinuje se dopředu k slovu vztahovému: Co sa to s ním enem stalo! — Toš sa mu dala napiť. — Móže sa človek jak chce oháňať,[1]) nic to není platné. Takovýmto postavením příklonek dociluje se rhythmičnosti jazyka, tím že se doplňují jednotlivá slova ve větě buďto v trochaje nebo daktyly, na př.:

Co sa to s ním enem stalo!
– ◡ | – ◡ | – ◡ | – ◡ |

Toš sa mu dala napiť.
– ◡ ◡ | – ◡ | – ◡ |

Móže sa člověk jak chce oháňať, nic to néni platné.
– ◡ ◡ | – ◡ | – ◡ ◡ | – ◡ | – ◡ | – ◡ | – ◡

[1]) přičiniti se.

Digitized by Google

Ten sa už bál . .
– ⏑ ⏑ | –
Co ich tam bylo . .
– ⏑ ⏑ | – ⏑

Ojedinělý jest příklad: dyby to byli tí předkové zakúpili *si*.

Pomocné sloveso *sem* jakož i jiná slova bezdůrazná mohou státi na prvním místě ve větě: sem teho ňeďela prv dosť — Toš sem si pravila: by to viděla! — Sa ně zdá, že ťmí.

IV. Anakoluth.

1. Výšin z vazby vyskytá se dosti zhusta: A ten druhý, teho sa to nechytlo (= A toho druhého se to nechytlo). — Hde sem vyšél večér s teho místa, zaz na to místo sem přišél. — A tí ostatní, tož jedni pozutíkali a trochu ich ai chytli. — A ňéru ešče ten pán, co ich to vét tý desentýry, co sa s tým stalo? — Ten jeden, teho vrátili spátky. — Ten druhý, temu žáden do huby nepohlédne. Psychologický podklad tohoto obratu jest ten, že když vystoupí nový předmět ve vypravování, dá se jakoby aviso, jmenuje se ta osoba neb věc obyčejně v nominativě bez ohledu na závislost a teprve ve vypŕavování dálejším se učiní zadost požadavku náležité závislosti tím, že demonstrativum, odnášející se k uvedenému pojmu, položí se do pádu náležitého.

2. Věty vložené jsou rovněž jakýmsi výšinem z vazby. Obsahují obyčejně děje vedlejší, hlavní děj provázející, okolnosti, vysvětlívky, objasnění situace a j. Příklady: Jednúc Hanča — také sa vozily — gdesi si vevalila rukú a toš si ruce ai cosi uďelala. — Tož ve strachu, co to je — neďeďeli zme, co to je — uzme nešli spať. — A za půl hodiny — koňe byly pot koľňú — idu pot koľňu, koní nigde. — Naši tatíček — pámbu ím tam otpusť — tí s teho vzali smrť. — Celý čérný (chlapisko) — měsíček svítil — ai hubu měl čérnú. — Toš ten vrchní — tedy byli ešče tí fortášé — toš ten vŕchní zebrál . . .

V. Attrakce.

Bývá nejčastěji při pojmech míry, kolikosti; vysvětliti to lze tím, že pojmy takové splývají se svým substantivem v jeden celek a tím náležitá flexe se ztrácí a nastupuje:

a) flexe jednočlenná u členu druhého: po půl patu; do půl devátéj, po půl třeťu gréjcaru . . .

b) flexe oboučlenná, avšak nenáležitá: s pětima gréjcary vedle s pěti gréjcarama; s tolikati peňezi; *tolikati* patrně podle číslovek: devěti, deseti. Vedle toho jsou také vazby náležité: nés trochu zemňáků; — šél do města s trochú zrna — jél s párú koní (vedle: s páru koňma).

Jiné příklady attrakce: Tu máte, to šecko příjde do Bystřice (*to šecko* je předmětem věty prvé a zároveň podmětem věty druhé). — To je nic, co já unesu nošu = to je nic proti té nůši, kterou já unesu.

Digitized by Google

VI. Souvětí.

Souvětí souřadné.

Že v řeči lidové nacházíme souvětí souřadné často i tam, kde bychom chtěli míti souvětí podřadné, nepotřebuje zvláštních výkladů ani dokladů. Souvisí to s prostotou myšlení klásti jednotlivé děje vedle sebe bez ohledu na podřazenost. Zvláště na místo, kam bychom položili věty vztažné, kladou se věty hlavní s demonstrativními náměstkami. Příklady: Tam zme potkali starú mynářku a tá měla moc peněz. — A naši tatíček, tí přišli zatým dómu a tož ich spořádali.

Co se spojování vět týče, jest oblíbeno polysyndeton: di a zaplať a neboj sa! — A toš sem slúžíl u jedného sedľáka a jél sem a zvrátíl. — Zebrál sa a šél a vléz na jedľu na vrch. — Co je on za člověk a hde býl a jag býl. — Jindy je opět spojení asyndetické: Potem už nemoh, nepřišél. — Poď, ňe ukaž! — Nevím, mám to řécť, nemám to řécť.

Spojka *a* má často smysl odporovací: A tí nemohli ani žádný síhnúť (ač jim peníze předložil).

Proto uvozuje větu příčinnou hlavní s významem podřadné spojky *protože*: On si moh vzíť lepší nevestu, proto on býl bohatý.

Souvětí podřadné.

Z vět vedlejších v souvětí podřadném nejčastěji se vyskytují věty vztažné. Uvádějí se absolutivním relativem *co*. Příklady: Tož hábky mám, co do kostela obľeču. — ..že ho žádný nezabije, enem vlasním obuchem, co s ním chodí. — Dyž nebylo mašiny, co sa vozili (Když nebylo dráhy, po níž by se vozili). — Co sú s katolické strany, choďá do Lúčky (do kostela) = katolíci chodí.., věta podmětná. — Enem dvá, ľebo tře, co sú katolíci — věta doplňková. — To sem už moc slyšala, co tag jeden druhému řekne Lutryjána, — věta předmětná. Jiný příklad věty předmětné: Ľebo já vám to spravedlivě mluvím, co on ňa o to prosíl. — Koňe ľeťely, co sme ih nemohli udržať, až dómu ke vratom — není to věta přívlastková: koně, jež..., nýbrž věta účinková: koňe *tag* ľeťely, *že* zme ih nemohli . . .

Je-li třeba při relativu *co* označiti pád, mimo nom., připojuje se k němu náměstka *on* v náležitém pádě: Byli tu tí chlapi, *co* zme *ím* prodali teho koňa. — To je ten samý žid, co zme *u ňeho* byli fčéra.

co uvádí také věty účelové: dyby enem vďél, gde je, co by sa s ním ešče zešél (= abych se s ním sešel); věty časové s dějem pomyšleným: čekám, co by trochu přestalo pršať (= až by, srov. Kosiński 252: pedźałmu, co by tego koňa ńebrał z huzdom. — Odjehali, coby ik ńik ńimóg hyćić.)

Ve větách účelových s přibarvením mírného vyzvání užívá se spojky *ľesti*: Naši skazujú, ľesti byste nám nešli mlátiť. — Tatíček ňa poslali, ľesti byste nám nepřivézli ječmeň.

Digitized by Google

Jiné druhy vět vedlejších. Věta způsobová: Jaký olej máte tak, ale dajte mu světlo, t. j. jaký olej máte, takové mu dejte světlo —, ač by to mohla býti také věta přípustková: ať máte olej jakýkoliv, jenom mu dejte světlo. — Přípustková věta jest též v souvětí: dyš si čért, toš si čért, šak já ti posvítím (= ať jsi čert). — Dyš si čért, toš si čért a bác do něho. —

Příslovečná věta časová: Nevečeřál jag rok zdéľú (= nevečeřel po celý rok).

Spojka *jak* může uváděti také větu podmínkovou: Jak sú šaty dobré, tož néni zima (= jsou-li . . .).

Vedlejší věta, uvedená spojkou *až* obsahuje určení, kdy nastoupí, neb kdy skončí děj věty hlavní, určuje tedy krajní meze děje věty hlavní. Toto omezení může se však státi nejen positivním, nýbrž i negativním dějem věty vedlejší: Vypraoval sa dotáď, až nešél nigde. — Vypraovala sa na púť, až nešla. — Jsou to věty účinkové, jež obsahují negativní výsledek děje věty hlavní.

Vývoj spojek:

Spojky vyvinuly se částečně z jiných druhů slovních: změnil se způsob myšlení a s ním také význam uvozovacích slov. Tak vznikly také spojky následující:

choť. Je to vlastně imperativ, pols. choć, stsl. choštь (srov. str. 67.), vědomí imperativního tvaru sice zaniklo, ale význam imperativní zůstal (srov. Miklosić III. 2. 91.)= ať, třebas, dejme tomu: nebylo to nic platné, choť si tam býl. — Nic mu to nepomohlo, choť si ai dochtora zavolál.

veď; druhdy indikativ praes. *vědě*. Slovo to v skleslém významu již v stč. se vyskytá: čso vedie mně jest, Ž. W. 72. — ved přídeť ten den, že . ., Štít. uč. 4. — V mluvnici Blahoslavově praví se o *veď*: „est particula expletiva, idem valet, quod germanicum noch, habe ich doch . ." [1] — Užívá se ve větách smyslu negativního: veť to stój za řeč! (t. j. nestojí to ani za řeč.) — veď zme teho dostali! (t. j. málo) — veť si přišé! brzo! (pozdě jsi přišel).

chyba s významem výlučnosti = leda, kromě že, jen: Nač si to dělál, chybas ho tým podrážníl. — Moh si to rači nechať tak, chyba's to ešče pokazíl.

B) Skladba ve smyslu užším.

Číslo.

O pošinutí grammatického čísla ze singularu do pluralu jako projevu zdvořilosti viz Bartoš I. 163; pošinutí ze sg. do pl., které se děje při 2. os. v češtině vůbec, podržuje se v nářečích východních i za nepřítomnosti té osoby, tedy v osobě třetí. Co se shody týče, má přívlastek i výrok také při osobě ženské tvar rodu mužského: By*li* u nás tetka Stýskalo*vi*.— Naš*i* maměnka sú už zdrav*í*. (Srov. Bystroň 71: mama tam byli a j.)

[1] Listy filologické 1880. 294.

Digitized by Google

Plural místo sg. u náměstky 1. osoby: My zme šli s tatíčkem do kostela = já jsem šla s tatíčkem . . ., náměstka zahrnuje v sobě také osobu v následujícím zvlášť uvedenou.

Při abstraktech mívá plural někdy význam příhany: to sú rozumy! (špatné nápady); všelijaké chutě (špatné). — Pluralu užívá se často při pojmech časových: to trvalo roky (celá řada roků); — už je to tolikyh roků; — to bylo v tý drahé roky; bylo f sena, f seťa. — Při pojmech místních: toľké světy (= tak daleko): dyž je to toľké světy do téj Ameriky.

Rod.

U slov významu adjektivalního nemá rod střední zvláštních koncovek, nýbrž přijímá přípony rodu ženského: pěkné kvítka, jedovaté slova. — U děvčat, pokud nejsou dospělá, užívá se rodu středního: Ach dyby aspoň to Marušča bylo ostalo! Také tak mladé sa to minúlo (= zemřelo). S tím souvisí význam slova *děcko* = děvče. Děvče však, mluvíc samo o sobě, užívá rodu ženského. Gde si bylo? Usi zasé ľétalo po dědině!, obrací se matka na vracející se sedmileté děvče, které odpovídá: Byla sem enem před naším (rozuměj: domem).

Rodové odchylky u jmen podstatných.

ohlav m., stč. ohlav f. (Gebauer III. 1. 361.); — bot m., čes. bota (srov. střlat. vedle botta též botus); — posteľ m. i f.; — líc m. ve spojení *na líc*; byl adverbialní výraz *na líce*, *e* odsuto a *líc* přejato do rodu mužského; — tylo n., čes. týl m. — toporo n., č. topor m.; — jásno n., č. dáseň f.; kvítko n., č. kvítek m.; krúžka f. — č. kroužek m.; — šestka f. — č. šesták m.; — síha f. (zakopans. sąga), č. sáh m. (pols. sąg). Kromě toho četná substantiva rodu mužs. a žens. mají v pluralu neutralní příponu *-a*: prsa, žňa, čeľusťa, jasľa, rovňa, dvérca a j.; jest to přechod ze sg. hromadného na -ьja do plur. neutr., přivozený stejnou koncovkou a možným významem jmen hromadných.

Odchýlky od shody v čísle a rodě.

Neutra sg. *všecko* se užívá ve významu hromadném, výrok pak jest v čísle množném: Toš všecko si zbudovali krávy (všichni si opatřili . .) — Ešče jak prvéj chodívali fšecko f tych šatoch. — Co sem kerého Mořkovana popat, fšecko sem poslál . . . — Tedy byli ešče tí fortášé; toš ten vrchní to zebrál fšecko (t. j. ty fortáše).

Často se užívá neutra sg. ve výroku, ať jest podmětem kterýkoliv rod jiný; podmět vlastní jest v těch případech zastoupen grammatickým podmětem *to*: Najedenkráť vidíme tam bílého *psa*, *pekňe to sypalo* tú lúkú, ľeti víte, gde je ten Váľků potok . . . — Hľedíme na *tú robu*, díváme sa, *gde to půjde*. — Tí *Slováci*, *to je vám tvrdé* jak kamení. — De to dotáť

Digitized by Google

je, dyš to neide dómu (řeč o dětech). — Dyš ſ takovych dírách je to brzo pyĺné a brzo prázné (malé stodoly). — Bylo tam múky přes pětadvacet měřic; tož hneď ňa to připĺaščilo. — Košuľu měl bílú, péknú; tak sa mu to svítilo. — Je to ešče takové malé (t. j. koroptve), co na tem popadne (= nic toho neužije). To sa vzalo bečka piva . . .[1]) Kýsik strela na ně přišlo.

Zhusta bývá v takovém obratu obsažen smysl znehodnocující: To je chlap! Dyť to větr sfúkne. — Je tady svet fčiĺéj špatný, enem to četníci vláčá; sú tady Češi, sú tady Charváti . . .

Kolisání mezi rodem přirozeným a rodem grammatickým: Takové veliké chlapisko, celý čérný. — Takové ogařisko šél proti mňé —; přívlastek se shoduje dle rodu grammatického, výrok dle přirozeného. Avšak ani přívlastek se vždy neshoduje; on měl tych lidu kolik (měl mnoho lidí). — Máme troje statku; zde jest *troje* substantivně užito. Přívlastek se neshoduje se svým substantivem, nýbrž s jiným, k němuž vlastně nenáleží: lidu nesmírný pyĺný kostel (= lidu nesmírného pyĺný kostel).

Adjektivum.

Ve výroku užívá se výhradně tvaru složeného (srov. Loriš a j.). — O adjektivech, jichž se užívá ve formě jmenné, viz str. 61. a násl. — U přívlastku jest zřejmá snaha, aby byl ve formě adjektivní; místo gen. possess. se užívá adjektiva possessiv., tvořeného nejen od jmen osobních, nýbrž i věcných: zeď hospodová, voda potoková, potůčkové seno; ba i od výrazů předložkových může se tvořiti adjektivum koncovkou possess.: Pečénka Zapaľérňový (bydlí za palírnou); podobně: Zapotokový, podhorový, Noviny Podradoščové (Noviny z Pod-Radhoště). — Jiné příklady přívlastkového adjektiva: truhla šatní a stravní (= na šaty a stravu); práca peněžitá (= výnosná, srov. Chelčic.: moc pracovitá); hodina pracovitá: fčiĺé sú hodiny pracovité umenšené; žeľezný kveľp (obchod se železem); hustá dědina (vesnice s chalupami „na husto"); rozházaná dědina (vesnice s rozptýlenými chalupami). — V doplňku nejeví se snaha po formě adjektivní: Je do práce jako kat. — Je do bitky jag oheň. (Srov. Kosiński: on je do bitki.)

Někdy se substantivum vypouští a přívlastek přejímá jeho funkci: Ďekňe ju připravíl do muského (t. j. oděvu). — Dál sem si naľéť štvrťák silnéj (kořalky). — Tři měřice zme měli ozyměho (obilí). — My zme ho kúpili od Pečénky, ot teho, co to má postavené (t. j. stavení, nově postavený dům). — Dál sa letos do tesařskéj (práce). — Ale toš to fšecko ze zlým (duchem) sa ďelalo. — É toš to už néni z dobrým (duchem). — Namu dušovanú (dušu, na mou dušovanou duši); och, to prý bude dobrá (věc). —

[1]) Tento doklad bylo by lze považovati za větu bezpodmětou; srov. doklady uveřejněné Theodorem Vodičkou v Č. M. M. XX, 129.: přídáno mu pluh s železy . . — přidáno mu koně tažné dva, voza žádného, pluh nuzný; doklady z r. 1668.

Digitized by Google

No, to je pěkná (věc); néni možná; co néni možná; — jakáš?; — No jakáš, co nového?; — tisícová (bankovka): ten vyhodil tisícovú na stůl. — To už je tady také panské (pole).

Komparace a gradace.

Pojem, nad nějž jiný předčí, vyjadřuje se nominativem se spojkou *jak, než*: On nebýl starší jag já nic. — Předložkou *od s gen.*: On býl starší ale o deset roků ode mňa. — Míra, oč pojem jeden nad jiný předčí, určuje se blíže různým způsobem: adverbiemi, substantivy v akk. buď prostém neb předložkovém, nebo v instrumentálu: hodně, dobře, hrubě, velice, mocně, pořádně, stokráť, málo, moc, cosi, neco, krapku, trochu, krapečku, trošíčku, belinku, špetku, kanutku: Daj mu teho trošku vec! — O takovú špetku vec lebo meň, to je už jedno. — Temu si naľél o kanutku vec. — Týmž způsobem vyjadřuje se též elativ: My teho velice hrubě máme málo. — Mocňe chťela ten čepec kúpiť. — Je to všecko mesícem opozděné na poli.

Komparace se neguje různými slovy: ten je čérta lepší (není o nic lepší); — to je po čértech věc; — to je pekňe lacinší! — Při komparativech se slovy takovými popírá kvantita, při positivu kvalita: Sem na tem po čértech lepší neš ty (nejsem na tom lépe). — Sem na tem po čértech dobře (nejsem na tom dobře).

Význam se sesiluje jednak různými předponami: pra- roz- roztopře- a j., jednak zdrobňováním a zhrubováním: prastarý, rostomilý, drobučký, drobúnenký, drobušinký, drobulinký; chútka, chútečka: nemá to ani chútečky; též zdvojování jest dosti časté: svatosvatý, istoistý. — Kvantita se dále stupňuje výrazy předložkovými: na divy, na čérty, na šlaky, na sakry, do pánaboha, do niti: Bylo tam lidí na divy. — Je tu teho hydu na čérty. — Máme do pánaboha co jesť. — Zmokli do niti. — Slovem ‚kus': To je kus čérta, kus potvory!

Zájmena svůj se užívá často substantivně ve smyslu *vlastní*: až budeš na svém (chlebě, hospodářství a j.), bude zaz ináč. — Uzme ve svém (už jsme ve svém vlastním domě). — Šak to nenahospodářil ze svého! (majetku). — *ten* mívá smysl vytýkací: Francek Kovářů, ten co si vzál Marjánu Hadašovu. — Často se klade nadbytečně: A nejaký sedľák, ten sa opovážil . . — Moi nebožčík tatíček, tí jak šli jednúc s kostela . . . (Vysvětlení viz na str. 76.) —

to expletivní je velmi časté: Ten, co sa to zastřelil. — Ten člověk, co to fčéra u náz býl.

Zájmena a číslovky neurčité. samý ve významu totožnosti: Tož já sem to, já samá (a nikdo jiný); význam kvantitativní: Kubějová, tá je samá řeč. — *takový* se užívá velmi zhusta v živém vypravování; souvisí to s živou představivostí vypravujícího, jenž tak živě se vmyslí do líčené situace, že vše takřka má před očima: Býl takový okľuk; — taková roba tam

Digitized by Google

stála; — měl takové krpce; — byly tam takové tři kříby; tam byly takové hrušky. — *nekerý, kerýsi, jakýsi* ve významu *několik*: Daj mu nekerú hrušku! — Mám ešče kerýsi gréjcar. — Ešče je tam jakési seno (= něco sena.) — *pozdeonde* = pořídku. Letos je málo hrušek, enem tak pozdeonde jedna. — *takový čebo takový* = ledajaký, lecjaký: Aby sis nemyslél, že sem takový čebo takový. — *takový* ve smyslu tantus: takových peněs sem ešče v ruce neměl (= tolik). Význam mnohosti má též *nejaký* a *kolé*: Ten má nejakych peněs! — Žádný ho nechytíl, dyby kolé přišlo (= sebe více). — Místo nesklonného tolik je *toliký*: nadž má tolikého sena? — *jeden* po záporu mívá význam *ani jeden*: Fčil už neuhlédne jedného, co by ešče takové šaty nosil.

Z tázacích náměstek: kdo, co, jaký, kolik tvoří se náměstky neurcité příponou *-si, -sik*: kdosi, cosik, jakýsi, koliksi . . .

Pády.

O jednotlivých pádech viz Bartoš 1. 178.; k tomu jen ještě některé dodatky.

Nominativ nespojitý: Že to ďeďá po Marija Svoboda (vlivem soudního řízení). — ‚Dyď je to takový šprček!' „Šag byz viďél šprček!' — Vazba *dvou nominativů* u slovesa *přijíti*: Ona přišla učiteľovi sestřenka, t. j. žena X jest učitelovou sestřenkou. — On ně příjde strýc (t. j. osoba X jest mym strýcem). Můj neboščík staříček přišél temu brněnskému biskupovi jako stařík.

Akkusativ.

Akk. předmětný: Co ťa napadá? — Nač sa to budež učiť? — Co ťa nemá! (= ani pomyšlení). — Co ťa má; — dohoví (= kdož ho ví, kdož ví). — Při slovese říci: To sem už moc slyšala, co tag jeden druhému řekne Lutryjána. —

Akk. příslovečný a) místa: bǫk, konec, kraj, prostřeď: Cesta ide bog ďediny. — Neostaň stáť prostřeď cesty! — *b*) způsobu: siľno, slabo, rovno, ňeko, tvrdo, ľedabylo, snadno, ľechko, těško, bľedo, piľno, čisto, prosto (srov. Kriński 202: pilno, pľetko, pośrednio, prosto, cysto). — *c*) míry: šél do světnice štvrť hodiny (= na štvrť hodiny). — . . . a pentlí takovú baňu . . . (Ukázky 39.); jest to stejný akk. jako *mnoho, málo.*

Slovo *kata* ustrnulo ve formě akkusativní s významem negace; souvislost s nominativem *kat* vešla úplně v zapomenutí; z původního spojitého akkusativu se vyvinula nejdříve vazba nespojitá, až konečně slovo skleslo v pouhou negaci. V polštině se slovo to vyskytá ještě ve vazbě spojité, ale též jako pouhá negace: kataci da; — kata tam to byly žarty; vědomí souvislosti s nom. *kat* tam rovněž zmizelo.[1]) — Vyskytá se též

[1]) Tak na př. Bystroń považuje tvar *kátać* za stažení z *kaj tam ći* a *katańi* z *kaj tam ći ńi*, ovšem mylně.

Digitized by Google

tvar zdvojený: *katakata* a tvar s přisutým *-ť*: katať. Negaci *kata* nesesiluje, nýbrž ruší: ‚Tys tam nebýl!' „Kata né!" (= byl.) — ‚Ty ho nemáš ráda.' „Kata né!" (= mám.) — Podobný akk. je *šmaka, čérta*: ba šmaka! (s významem podivu, překvapení). — Při čérta vědomí sounáležitosti k nom. čért zůstává. Ustrnulý výraz *mu dušu* (= na mou duši) vznikl odsutím předložky.

Genitiv.

Genitivu záporného užívá se téměř bez vyjímky: Prosim vás, neprodali byste ňe teho čepca? — Klade se i po slovese kladném, když toto závisí na jiném záporném: Teho noža nemáš dávať ot sebe!

Genitiv kvantitativní. Po pojmech mnohosti klade se často gen. na místě pádů jiných; děje se to tak, že slovo, které znamená mnohost, a má platnost substantiva (mnoho, ťolik, plno) se promění v adjektivum a pak jako přívlastek genitivu vstoupí do téhož pádu, čímž nastává souřadnost místo podřadnosti, anebo se pojem kolikosti vypustí a zůstane pouhý genitiv kolikosti. Příklady: Už je to tolikyh roků (= tolik roků, mmnoho roků). Ľetos vám bylo zemňactva hrozného (vedle zemňáků až hrůza = mnoho). — Nebylo žadnyh nás rob doma (= žádná z nás rob nebyla doma). — Ňeli zme tolikého sena a gde sa to fšecko poďelo? — Celú Porubu máte samyh vozíků. — Pan Kubeša ňél tu na cestě takovych tych žerdí (= mnoho). — Hore, tam v Lidečku, tam je inačího kamení. — Set sakrů do ňeho bije! — Genitiv u sloves spojených s předponou *na-*: Uzme sa í neco navyhľédali! — Dosť sem sa téj trávy navláčila. Je to namnoze genitiv celkový. Rovněž v případech následujících: Neveďél, gde by popad peňes. — Fik tam na nás tych poľen! — Při slovese *poščať*: poščaj ňe teho noža! je zde také část z celku, totiž požitek z toho předmětu. Rovněž v příkladě: daj ňe teho noža! t. j. na okamžik.

Genitiv po slovese *ňeť* (= míti): my tu sami máme štyroch, počkajte, šest Čechů na bytě; třech tu máme už dávno.

Genitiv při slovese *vítať*: vitam vás fšeckych.

Genitiv odluky: Gde kerý býl, toš tam téj noše nechál.

Dativ.

Dativ účelový: Čemu je to? (= nač).

Dativ příčinný: Nemám sa čemu těšiť. Tak sem sa temu děcku natěšila!

Dativ prospěchový a neprospěchový: Fíklo ím v noze. V příkladech: Udělál si cosi ruce; ublížil si oku; on nemože na nohu, dohoví, co si í udělál... je dativ prospěchový spojen s *dativem vztahovým*. — Dativ prospěchový a ethický dodává výpovědi sdílnosti, názornosti, přesvědčivosti; vedle kratšího tvaru *si* vyskytá se též delší tvar *sobě:* Dívaj se na ňeho, jag on sobě hoví! — Jag on sobě pěkně píská! (Srov. rus.: видишли, какъ себѣ дитя лежитъ.) — Tag ňe štyry roky ľežala (nebožka žena). — Přišél jednúc *nám* ze strachem hrozným.

Digitized by Google

Prospěchový neb neprospěchový význam mají také dativy ve větách: Tým (lilkem) sa tu už na Lázoch otrávíl chasník, šag *Holubovi* chlapeček. — Staří néjsú doma a děcka *ím* dělajú, co chcú (k jich hanbě, škodě). — Sama si chodí jak panička a děcko *í* nemá co jesť. — Jedného zastřelili a kůň mu doběh kus, aš ke kostelu.

Dativ po slovesech názvu: Kostrbály temu sem slyšela praviť (Ukázky 40). — A paramíty temu také povedajú. — Puť sa temu říká, alebo kus (Ukázky 49).

Pády předložkové.

Uvedu jen některé zvláštnější případy. Jednotlivé předložky:

na: Aleže by na tem byla zbohatla, toš to né. — Co bych si na to udělál, nevím (proti nedoslýchavosti). *na* s lok. ve významu časovém: Bylo na ráně = k ránu. — Při zaklínání se předložka *na* někdy vypouští: mu dušu! dušu milú! (na mou duši). —

o: o světlo chodíl = přicházel žádat světla (nebožtík). —

od: néjsem od teho (= souhlasím s tím, srov. Łoś: já ńe od tego; opak: jsem při tem). — Od razu ho nezabíl (srov. Leciejewski: ot razu go ńezabuł.) — ot strachu nemoh na nohách stáť (srov. Biela 199: a Kaśa ledw$_{u}$ö za ńem swa $_{u}$öt strachu) —

po: nosila sem po košoch máslo do mesta (= plné koše). — Býl takový osmahlý po hubě (ve tváři osmahlý). — Ale toš střechu musím obrátiť po cestě (= parallelně s cestou; srov. po větře). —

při: ona je tak při bratrovi (= žije společně s bratrem). — Slúžila tak při městě (= v okolí, poblíže města). — Při Podoľú = v okolí Podolí. — Býl ve dvoře při koňoch. — Býl při vojsku (Srov. Kryński 208: wesłuzył trzy lata przy wojsku.). —

s: navyklý z nečím: sú s tým uš tak navyklí. —

v: neh je tá kráva v osumdesáti rynskych, šag za věc istě nestójí. —

z: deňzedňa, nodznoci (noc z noci); — vy nemáte s práce ruky, dyž vám to psaní tak ide.

Opakování předložek.

Nejčastěji se předložka opakuje při slovech: *ťšecek, každý, sám*: Pro ňeho pro samého tam nepůjdeš. — Na ňem na samém to nezáleží. — Po nich po každém aby uchraňoval. — Po tem po ťšeckém néni nic. — Jinak dosti zřídka: Toš tudy přišél do hája do Sýkorca. Klade-li se demonstrativum i předmět, který jest demonstrativem zastupován, užívá se předložky u obou: Přišél k němu, k temu člověkovi.

Předložka spojena s adverbiem:

na zytra, na dycky, na stojačky, na ležačky, na potem, na honem. Avšak snaha, aby při předložce byl tvar náležitý, způsobuje, že adverbielní výrazy se mění v substantiva: od lonska, od le-

Digitized by Google

toška, do dneška, ot fčerajška, přetfčérajškem, o fčilšku, naprotivo, sprotiva; *proti* adverbiálně položeno: šél í na to proti (= šel jí tedy naproti, vstříc); na stojačce; z domy, říká se *doma* a to vzato za nom. fem. dle ryba a dle toho utvořen gen. *domy*; za ľedvo (= sotva).

Hromadění předložek.

Někdy se stává, že k výrazu předložkovému položí se předložka nová buď jedna neb i více k označení nového vztahu: pot kopcem — z potkopca; od zdola sa jasní, od zhora sa mračí; — přišél sem zafčasu, t. j. během té doby, kdy bylo ještě *včas*. — Časté jest spojení předložek *z-po-za*; základní předložka *za* znamená místo, za kterým něco je, za kterým něco se děje — význam klidu: za horou, za kopcem, za stromem; předložky *z* užívá se k naznačení, že děj odněkud vychází: jdu z domu, z města; tak i jdu z zahory, z zastromu; předložka *po* udává pak způsob, jakým se to vycházení děje: jdu po vodě = podle vody, po stěně atd., děj šine se tedy blízko něčeho, po povrchu; *po* tedy modifikuje význam předložky *z*; *z* samotného užívá se o vycházení děje z nitra, *zpo* o vycházení děje z za ńěčeho a podél něčeho, po povrchu. — Jindy se klade předložka nová k označení téhož vztahu, jaký předložka stará označuje; to se děje v případech, když předložka první splynula se slovem tak, že se toto jeví výrazem jednoduchým bezpředložkovým, a nad to ještě někdy význam předložky se pozměnil a nevidí se v něm již takového vztahu, jaký potřebujeme: naschvál (na-vz-chválu), naspátky (na-vz-pęťь), napozdél (na-po-vz-déľu); *vz* nebylo již dosti jasno, přidáno tedy *na-po*: poznof (srov. Kosiński 251: na znova); naopravdu (jakoby bylo substantivum *opravda*), naporůzi (základní slovo ruz- ružь, naruža rus. = obličej) = po ruce, po hotově; naozaist (Kosiński: na ozaist); v nádbě, mám neco v nádbě (dba, stč. tba = starost, péče).

Toto splývání předložky se slovem má za následek ještě jinou změnu, v adverbiích tak hojnou: je to změna koncovky. Byl na př. dat. po předložce *po*: po mály,[1]) pomáľúčky, potichúčky, poľehúčky; předložka splynula se slovem v celek jeden a pak také jiná adverbia tvořila se suffixem -ky: stojačky, ľežačky, bosky, pěšky, napředbížky, pozukrademky (z instrumentalu *úkradem*, jako honem, hupkem, pols. ukradkiem). Tak se stalo, že ze základů různých dospělo se k tvarům formalně stejným; výrazy mající ve větě stejnou funkci snaží se míti též stejný tvar.

Sloveso.

Časy.

Praesentu historického užívá se v živějším vypravování; i když se vypravuje v čase minulém, tu na místech živějších, vyžadujících

[1]) Je-li správný výklad Vondrákův, Gram. 51.

Digitized by Google

více názornosti, přechází se do praesentu: U lesa sem sa zastavíl a co tak stóím . . . — Spravíl si koně a jél; jak tady jede, už mu tady hrozí dráp. Do praesentu se kladou zvláště slovesa uvozující řeč přímou: „Fčil si posedajte za stůl!", pravá staříček a šli ven. — On chtél zostać na noc. Ale hospocký povídá: „. . . . (Ukázky 5.). — Povídá si: co!, a zostál na kérchově ležać. — Toš potem Jan povídá: „Néni s teho nic," a hodili sme třetí metlu (Ukázky 4.). — Přišél aš k nám a povídá: „. . (Ukázky 6..). — A matka teho hospodáře přišla z venku a povídá: „. . . . (Ukázky 7.).

Praesens někdy zastupuje futurum: zytra máme pilno. — Už idu (třeba ještě sedím). — Jsou to případy, kdy děj buď neprodleně neb zcela jistě nastoupí. Budoucnost se zde označuje buď adverbiem nebo zůstává neoznačena; v souvětí vysvítá z poměru obou vět: Neš sa ty vrátíš, sem už hotový. — A dyž ai nigdo nepůjde, já idu.

Způsoby.

Indikativ může znamenati též děj neskutečný, pomyšlený: Já budu čekać a on nepříjde (= kdybych i čekal, on přece nepřijde). — Já budu šetřić a on to rozháže (= kdybych šetřila . . .); neb děj blízký nastoupení, snadno uskutečnitelný: Dyby já to býl s předy ľeďél, tož Jozef býl dycky zvoľený (byl by býval zvolen). — Jindy opět stojí kondicional místo indikativu: Běž mu pomoćt! Odpověď: To by sa ňe chtělo (= nechce se mi), tedy místo záporného indikativu, stojí kladný kondicional; není však v tom významu zmírňujícího, nebrž naopak význam sesilující.

Ve větě: Pořadek pry přišel, udělal, aby nezustal žadnemu grejcara dlužen (Krasno) — zdá se, že jest ind. udělal místo inf.: přišel udělat, jest to však spíše věta stažená: přišel a udělal pořádek; předmět pořádek je však cílem děje obou sloves.

Imperativem může zastupován býti indikativ: Já hybaj přes pole (t. j. pustil jsem se . .) — A on ani hni (= ani se nepohnul); to jest, jakoby podmět dával sám sobě rozkaz. — Imperativ se také zdvojuje; význam rozkazovací se tím však nestupňuje, nýbrž naopak zmírňuje: nebuď, nebuť!, didi (jdi jdi) s významem chlácholivým; tvary takové ostatně ztrácejí svůj význam kvalitativní: *didi* říká se, aniž máme úmysl pobídnouti někoho k chůzi. — Také dva různé imperativy kladou se nespojitě vedle sebe; tak při slovesech značících pohyb: běž, zavři dveři! poď, vem to!; totéž vyskytá se také v jiných jazycích, na př. slovin.: pojdite, povejte mojim bratom! pojmo, poglejmo! němec. geh' gib mir . . . !; geh' sei nicht . . ! I zde ztratila slovesa pohybu částečně svůj realní význam a znamenají pouhý výzev k činnosti.

Infinitiv.

Infinitiv účelový: Hospocký dál ľatérňu posvítić. — Budú-i, dáme, nebudú-i, postlać (Ukázky 52.). — Ale vzímě hoďa teho kravám, toš

Digitized by Google

přeberú a ostatek postlať (Ukázky 52.). Di uzbírať hrušek, Jozefovi tam vziť! (Ukázky 39.). — Šabľe meli hore, enem sekať. — Měl pistuľu nabitú, enem střeliť.

Infinitiv s významem možnosti, nemožnosti, nutnosti, slušnosti, povinnosti: Přišli zme g vodě; tož bylo fest skočiť. — To sa neptať, jak sem sa poľekál. — Toš sem dostál štrnást dní a šedesát rynskych položiť. — Šak sem ten týdeň byla třikrát v Mezříčí a pokaždé hoďne nabrať (Ukázky 60). — Podívať sa tam nesmím a dycky topiť (Ukázky 25). — Ani ľežať, ani nic (stěžuje si nemocný, že nemůže ani ležeti ani což jiného činiti). — Gdy, to že neveďá, ale nachystaní byť (= mají býti připraveni, Ukázky 19). — Inádž by sa to nedalo, chyba nekeho najať (Ukázky 38.). — Téhož významu jest infinitiv při adjektivu *hoden*: Toš ten by nebýl hoden, chyba štyrma volama ho rostrhať. — Taktéž po slovese *přijíti* ve významu potřeby, nutnosti: [1]) Já, dyš přišlo íť na žňe, šél sem na žňe (Ukázky 53.) — A ten desátý přišél zastřeliť (padl na něj los, aby byl zastřelen). —

Infinitiv vztahový: Enem že je to daľeko velice chodiť (Ukázky 38).

Infinitiv při slovese *nevěděti*: Já ím prosim nevím menovať fčiľé (Ukázky 52).

Infinitiv nespojitý: pachtu musím zaplatiť a nic s teho neměť (Ukázky 53.). — Jag bylo osum hodin, tož zeberaci sa ven a zebrať ľedagde na dvoře saňe a tož vozif.

Rod.

Některá participia *n*-ová mají aktivní význam: nemožný = nemohoucí: ľetos sem jakási velice nemožná (slabá, churavá); utečený: šag už byla od něho jedenkráť utečená (žena od muže); odeítý; ujetý (na rozdíl od ujétý = uježděný, cesta ujétá): edem že je za sestrú ujetý; umřítý, zhnitý (= zhnilý); dožhraný (rozzlobený); minutý = minulý: minutý týdeň; (srov. Kryński 201: umarty, zgnity, upadniony).

Kolikost děje.

Sloveso *býti* s významem perfektivním: A já sem chtél byď do rána doma) = dojeti do rána domů, vypravující jest mimo dům) — Matka byla za synem (vracela, neb vrátila se však již nazpět) ; původní význam slovesa býti byl skutečně *γενέσθαι*.

Spojí-li se iterativa neb durativa s některými předponami, znamenají, že po delším trvání neb opakování děj se ukončuje: pobízať — vypobízať (t. j. po delším pobízení pohnouti někoho k něčemu); dýchať — podýchať; dělať — podělať: Musím zostať stáť, aš podýšu (naberu dechu).

[1]) Srov. Hošek II. 128.

Digitized by Google

Už ľetoz nemožu dělať; jag neco podělám, zas sa krčím. — Di uzbírať hrušek! — Přeca ho tam vypobízál. — Iterativ užívá se k označení snahy: Uš štrnást dní tam chodím a nigdy sa nemožu vypraviť (t. j. chci tam jíti). Také děj, který jest blízek nastoupení, označuje se durativy: uš padál, jak sem ho zachytíl. — Opakování může se naznačiti také slovesem okamžitým, spojeným s adverbiem, které má význam opakování: Tak co chviľa prchne (= pršívá často, avšak v malém množství); téhož významu je iterativum *překrápá*.

Digitized by Google

SLOVNÍK.[1])

a i = také.
b á, n o b á značí pohrdání: nobá, to je cosi!
b a b r o v a ť = úsilovně prohledávati, zvláště kapsy, malorus. babraty, pols. babrać = kriebeln, maď. babrálni.
b a b ú ľ a ť, z a b a b ú ľ a ť s a = důkladně se zabaliti; Jg.: babule, mor. babuľka = husa; pols. babula = baba, babica.
b a g a n č e = dratařské opánky, Dobrz. niezgrabne buty.
b a i = ano, b a i ť, b a ť, n o b a; Lor. baj, bajć; s tím patrně souvisí slovesa b a j k a ť a b a ť k a ť = namluviti někomu něco, přemluviti, pohnouti k souhlasu s věcí nepravdivou.
b a k e š a, pols. bakieszka = owce biała, policki ma cisawe abo ćarne.
b a ľ ú c h a ť = plésti, másti.
b a ň a = 1. nádoba, 2. koule, 3. úder do těla, zvlášť do zad; Bart. poliček, Loriš pohlavek.
b a ň d o c h = břicho, pols. bańdżoch.
b a n o v a ť = litovati, Dobrz. banować śe = baviti se, malor. banovaty, sich sehnen; Miklosić odvozuje od maď. banni, Malinowski z rumuns. a bănui = žalovati, truditi se.
b a ť k a ť = viz b a i.
b a ž i ť s a, baží sa něčeho = toužím; Dobrz. bažy śe = zachciewa, což Malinowski vykládá z češtiny.
b e b l a ť = nejasně mluviti, totéž Bartoš a Karł; bebłać = mówić szybko a niewyróżnie.
b e d r ú n k a = brouk sluníčko; Karł. biedronka, biedrunka.
b í r k a = ovce jemnovlná na rozdíl od v a l a š k a = ovce hrubovlná, pols. bierka.

---

[1]) Ku přirovnání slov použito těchto slovníků: Miklosić: Etymologisches Wörterbuch (M.) Jungmann: Českoněmecký slovník (zkr. Jg.). Karłowicz: Słownik polskich (zkr. Karł. neb pols.), dále použito slovníků připojených k jednotlivým pracím dialektologickým, jichž v této práci bylo použito.

Digitized by Google

bláznivý = snadno se plašící: bláznivé koně.
bočiť sa = škarediti se, dívati se bokem, Leciej: buočyć śe = ὑποδραίδειν.
bodaj z bohdaj, pols. bogdaj i bodaj, Loriš bodej.
*bóh, doboha = dosytosti, mám doboha = mám dosti, jsem syt; pols. doboga.
brusák = brousek.
brúsiť po nekem = jezditi jazykem po někom: já si to nenechám, aby negdo po mně brúsil; Bartoš toulati se.
bruchlek, pols. brzuszlak = brustfleck, gilé.
bŕaňk = zvuk kovu, hlas, Loś brzęńk; kosa má dobrý bŕaňk.
bŕed = padoucnice: zafál ho bŕed.
bŕedisko = rheumatismus.
bŕítenica (kož. verten —, vřeten —) = had, Lor. vřećinica.
budúcnosť: kúpil deset měřic pola na budúcnosť.
buchanec = rána do zád, sloveso: vybúchať nekomu; búchať sa = bíti se v prsa, pols. buchaniec, dzbuchaniec = szturchaniec.
cárek = ohrada ve stáji pro hříbata.
cpeliť = štouchnouti.
caheľ = výrostek (Kož. scêgl-, viz čagle).
cuchtať = muchlati, cuchta = lehké děvče (srov. následující).
cundrať sa = pols. cądrać się = choditi po rose, v dešti; zacundrany; cundra, pols. cądra = lehká ženská.
cúrať sa = přecházetí s místa na místo; také = cundrať sa.
cycek = bradavice na prsu, vymeni, Loriš cycek; kozí cycky = druh hrušek.
cycať = ssáti, Loriš cycać.
cyckať = 1. ssáti, pols. cyckać; 2. úsilovně žádati, louditi: všecko by na tobě vycyckál.
cyconiť sa = plakati (o dětech).
cycúr = proud; voda teče cycúrem, bečka teče cycúrem.
cygániť = klamati; Kryński cegánić, cegáństvo.
cyzyna = cizí lidé: tak všecko, milý bože, na cyzynu přišlo! (všechen majetek dostal se do rukou cizinců).
čabrať sa = rousati se ve vodě, pols. ciabrać, Bartoš pomalu jíti.
čagľe = dlouhé nohy; souvisí se stsl. scêglъ, rus. ščegolь, čes. štíhlý' srov. cahel (srov. str. 45.)
čananý = pěkný (v dětské řeči), Loriš ćaćany, pols. cacany, ciaciany.
čechman = čert, Lor.: čechmun, pols. czechman, Dušek: čerchmant.
čeľusťa = otvor do pece, Karł.: czeluść, czeluście, Biela celuśće.
čepcovať = bíti po hlavě, pak vůbec bíti (čepec); pols. czapkowanie = chłapcy biją czapkami; Bartoš: táhati za vlasy.
česno = prkénko před otvorem do úlu.
čítať: číce tam dómu = považuje za svůj domov.
čurčať: voda čurčí, Loriš: curčeć, pols. ciurczeć, Dobr.: ćurceć.

Digitized by Google

darebný = špatný; darebné roky = neúrodné r.; darebnina = špatná látka, darebnica zlá věc, špatná žena.
daremek: podaremky, podaremku = nadarmo.
dať sa; dál se mu do teho brant, chytíl sa ho brant (rakovina).
debřa = sluj, rokle, pols. debra, debrza.
dezentýr = deserteur.
dčť sa = dívať sa = podíti se: gde sa to v něm dívá! (když někdo mnoho jí).
divy = podívaná: to včil enem na tý divy sa tag obleče (o nošení kroje v městech).
dlamsiť = cuchati, Karł.: dłamsić = gnieść.
dobrá myšl = mateřídouška, pols. dobrá myśl.
dobroť, pols. dobroć; Ký milijón, je-li to po dobroti, lebo po zlosti.
dočkať = počkati, dočkaj na mňa!
dojka = dojná kráva.
dopařiť sa = dopíditi se, pols. doparzyć, Bartoš: dopažiť.
dostať sa za neco: dostál sa za starostu = stal se starostou.
dotlévať; temu dotlévá = je s ním zle, je v úzkých; Karł: już mu dotléwa.
dútné vrby = vyhnilé, práchnivé; Bartoš: doudlý pařez.
dovířať = příliš důvěřovati; temu néni co dovířať; Karl.: dowierać.
drapák = silný chlap.
drapiť = chytnouti, popadnouti.
drbka, drbús = opička; Jg. drbám = chlastám, pols. drbús, drybus = beczka na trzech nogach, tryfus (dreifuß).
dření, abstr. dření v nohách (bolesti), konkret. metelice, vánice sněhová, dřenica.
drepčiť = drobným krokem jíti, pols. drepcić = stąpać drobno a szybko.
dříť: dře snihem; cesty sú zadřené = zaváté, snihem dře do očí.
drobný: drobný po hubě = hubený ve tváři.
druhý = předešlý: dostál si druhý týdeň pět korun.
důčaj = dolík naplněný vodou, pols. duczaj = okrągły otwór na środku wierzchniego młyńskiego kamenia; též dučа, pols. ducza, Bartoš: dúča = bařina.
dudlať = bručeti; pols. dudłać = vydlabávati dřevo (srov. dútný); ududlaný = rozbručený, Karł.: dudławy = spróchniały.
dúliť = píti neomáleně.
dundať = dúliť, pols. duldać.
fedrovať: mlékem sa celý deň fedrujú = ubudou o mléce celý den.
fěrovať; vyfěroval ho = odbyl ho z hruba, vyhnal; uš fěruje = utíká; z něm. führen.
fifrať sa v jídle; pols. fifrać = mówić cos pod nosem; zafifraný = umouněný.

Digitized by Google

f i k a n t též pols. = prohnaný člověk.
f ĺ á g n ú ť = udeřiti.
f ĺ u n d r a, pols. flądra = ženská s ucouranými sukněmi, lehká ženská.
f ŕ k a ť, koně fŕkaly; pols. farkać = smarkać.
f u j a n i c a = sněhová vánice; Karł.: fujawica, chujawica.
g a ł g a n, pols. gałgan = člověk nemotorný.
g e m b a = ústa, pols. gęba.
g ĺ a g a = něco řídkého; malor. gľag = syřidlo, rumuns. kiag z lat. coagulum (M.).
g ĺ á n = báhno, koř. glên, pols. glan, glon, čes. hlen.
g v a l t o v a ť, zgvaltovať = zmoci, Karł.. gwałtować.
h á b y = odčv.
h á j n i c a = louka u háje; Jg. das Gehäge.
h a j z e l, Karl.: hajziel = záchod, Häusel.
h a ĺ a d r y j a, Jg. dryáčnice, pols. hołodryga; střhň. karadrîus = fabelhafter weißer Vogel, též galadrius, řec. χαραδριός.
h a m r a z i ť sa, nahamraziť sa = napracovati se; Bartoš: domáhati se čeho, žebrati.
h a r t a ť = hladiti po tváři, po vlasích; lašs. harcať, souvisí asi s něm. Herz; Bartoš: spáti.
h e ĺ e k a ť, pols. halakać = zpívati.
h l a v e ň. = ohořelé poleno; ščérňál jag hlaveň.
h l y b o č e k = úval; Karl.: głęboczek = dół.
h y b o č i n a = hlubina; głęboczyna.
h n ó j n i c a = postranní deska na „hnójnicovém vozi"; Dobrz.: gnójńice = deski wozu.
h ó j š a ť s a = houpati se.
h ó j š a č k a = houpačka.
h o ň k y n y, mostiny = oblé trámce, jimiž se dláždí cesty na místech močálovitých.
h o r k á n e m o c = horečka.
h o v á r a ť = rozmlouvati, hovořiti.
h r o t e k, h r o t i c a = dřevěná nádoba, Loriš: hroćica.
h r t ú s i ť = namáhavě pracovati (srov. str. 46.)
h r u b o h ĺ e d = dalekohled.
h ú k a ť sa; sviňa sa húká, pols. hąkać się = parzyć się.
h u n c ú t = zlý člověk.
h u p k e m; běžál hupkem = skokem.
h u r t o, z h u r t a = příkře, rázně; střhn. hurt = Anprall.
h u t n ý = tlustý, pevný, silný (o látce); Karł. hutny = silný, zdravý.
h y p k ý = pružný, svižný, pols. gibki, gibko.
h y t a = oděvačka; v dětské řeči: poď hyté, poď do hyty; Loriš heta, hytka, laš. hafka.

Digitized by Google

chalan, rus. cholonъ (kor. help — helpti, got. hilpan, stupň. holp-[1]) = výrostek.
chamuľa, pols. chamuła = pokrm z ovoce, Bartoš. chamúľať.
chľastnúť = ukousnouti (o koni); pols. chlasnąć = udeřiti.
chľóstnúť = udeřiti, chlóstať.
chľustnúť = spadnouti.
chmúliť sa = kaboniti se (snad obměnou z mhuriť, slc. hmuriť, změna r — l, h — ch, jako hmat — chmat, (srov. str. 49).
chovanica = schovanka, Karł.: chowanica.
chrčať = těžko dýchati.
chŕkať = kašlati; pols. charczeć a charkać.
chrnúť = chřadnouti, schnouti (o stromech).
chybný; réš tá je velice chybná (špatná rež); Bartoš: chybný na oko.
chylý; bylo to tak s pochyla; pols. chyły pochyły; jméno vlastní Pochyla.
istý = spolehlivý, věrný: mám ženu spořádanú a istú; = určitý: ten istý t. j. člověk, o němž byla řeč.
jahly = kaše z pohanky, pols. krupy jaglane.
jardať, najardaný = načechraný; Bartoš: jargať lašs. = třásti; pols. jargać się = sich ärgern.
jasať = ničiti oděv; pols. jasiek = duch, ďábel.
jehliť sa, najehlený = podrážděný, nazlobený.
jéj, jéjda, jéjdarači, jéjdanky, jéjdanečky, citoslovce údivu, překvapení, úzkosti; Loriš: jej.
karuca = vozík; střhň. karutsch, střlat. carruca.
kérovať, pols. kérować; někoho zkérovať = vyplatiti někomu náležitě, prohnati někoho, něm. kehren.
kľača = herka, pols. klacza, malor. kľača, kor. klęk-.
kľače = dlouhé nohy.
kľapěť = býti svislým; Bartoš kľapatý; Loš: kaplate usy; kľapaté uši = svislé uši.
kopčiť = „ohrňať zemňáky".
korubica = korouhev (stol. chorągy).
koty, Loriš = končetiny: natah koty (= otrčil hučky) = zemřel, zdechl.
krab, krabatý = vráska, vráskovitý.
krpec, Kryń. kirpce = trzewiki góralskie.
kranec = roh u kamen, Karł.: granec, z němec. Kranz jako čes. krancle.
krepinky, pols. krepinka, franc. crépine.
króidlo = nůž u pluhu.
krvavý nepříteľ = úhlavní n.
kukučky = bubliny, kukučky výjdú z vody, dyš sa do ní hodí kameň.

[1]) Pogodin v Rus. fil. věstn. 30., 125.

Digitized by Google

k u p o v a n ý chléb, na rozdíl od domácího, chléb u pekaře pečený.
k u s, nebo puť = vor.
k u š a při zaříkání: na mu kušu, na méj kuši, místo: na mu dušu.
ľ á k = bařina, rozlétá tekutina (leji).
ľ a m e n t i ť = naříkati.
l e b a ň a = lebka, hlava; ty lebaňo, čértova lebaňo!
l e t ě ť: ach dyď on na to neľetí na tý hrušky = nejsou mu vzácné.
ľ e t i n a = sušené větve s listím pro ovce; Loriš: lečina.
ľ é t i n a = litina.
ľ ú t n ý = čistý; to je ľ ú t n é! = to je čisté!; slovins. lutny z něm. lûter, sthň. hlûttar.
m a c h ů v k a = meretrix.
m a k o t a = zaorané strniště.
m a k ů v k a = makovice.
m a m r a ť = bručeti; Dobrz.: mamlać = nevýrazně mluviti.
m a n d r č i ť, přemandrčiť = zaměniti z něm. ändern, umändern; Bartoš: handliti, lháti.
m a r k o t n ý = smutný; Dobrz.: markotno.
m a š k r t n ý = mlsný, též u Jg. (Prusík odvozuje z koř. las-)
m e d o m é t; „tým sa ten med ze súša vystříká".
m ň e n i ť; mění sa ně to v očách (= špatně viděti).
m í s ť á t k o = malá usedlost: a co my sa natrápíme na tem místátku!
m í s t o = statek: on je z místa (= ze statku).
m ň e ť: co ťa má, co ťa nemá = co ti to napadá.
m ň a m č a t, ň a m č a ť, m ň a n č a t = mňoukati.
m r t v é k n í ž k y = knížky od pojištění na vystrojeuí pohřbu.
m r v a, pomrvená sláma = zcuchaná sláma.
m r v i ť = zcuchati.
m u ň k y, bradavičky, které mívají ovce pod krkem.
n a p e k a ť, napeká mu = je v nesnázích; bulh. pikoć = urina.
n a p t a ť = najmouti na práci: naptať sekáče do lúky (ke kosení);
n a r á b a ť = zacházeti (špatně); nenarábaj s tým tak! Zle s tým děckem narábál.
n a s t r a h o ľ n i ť = učiniti načechraným, koř. strem-.
n a s ý s a ť = zvědavě nahlížeti (může býti z něm. siehst do řeči často vkládané).
ň a t é n k a = otep zcuchané, „pomrvené" slámy; (koř. męt-, męsti, miesti).
n á ť e s t a, nátěstko, u Bartoše: nátěsta, nátěstek = kvásek.
n á t k a = nádcha: vyhodila sa mu na pysky nátka.
ň u h ň a ť z huhňati (viz Gebauer I. 46, h — ň změněno vlivem onomato poickým).
o d e s p a ť: ona tag odespala = zemřela ve spánku.
o d h a z e k = úlomek kamene při tesání.

Digitized by Google

odrachmeľ = otužilý chlapec.
ohrabečnica = řešeto na prosévání ohrabků.
ohraňelé trnky = ztrouchnivělé švestkové stromy.
olépať = dohola ostřihat, špatně ostřihat.
oṁeřiť = maß nehmen.
omésť = oklamati; tag ho omét o to; zmésť sa = zmýliti se, zklamati se.
opadek, opadky = padanky.
opařisko = močál.
opařitý; je opařito = horko, dusno.
opisovať = jmenovati se; on sa opisuje Pavel.
osľáknúť = povoliti, zhoršiti se; též ve formě osaknuť (Krásno).
osobitě = svou vlastní osobou; sám sa člověk straší, sám osobitě.
ostrévka = kůl, jenž se zarazí do země a kol něhož se kupí seno.
oškéřať sa = ušklíbati se; oškéřený.
ozora = člověk nepěkného vzezření, koř. zer-, zor-, bělorus. ozorъ = Spion.
ožeho = „takový ľedajaký kůl".
odúvať, krávu odúvá = nadouvá.
pácem; všecko je hore pácem (lat.).
ṗ'aček = malý člověk
páčiť = vzpomínati si: cosi trochu páčím, aľe už je si zľe spomínať.
pajty; to sú pajty! = to nic není; pfeitel, pfeit = hemd, hemdähnliches Kleidungsstück, z řec. βαίτη.
paľandrovať = pomateně pobíhati z itals. palandro; der Palandran = Art Reisemantel.
pantať vedle pľantať, pols. plątać, stněm. plantan, got. blandan (Matzenauer).
pasynek = pastviště.
paskudiť = vyváděti hlouposti; Dobrz.: paskudować, Biela paskuda = zloděj, paskudżić = bráti něco úkradkem.
paškřivec = šelma, „co to pestvo ľedajaké vyváďá".
patlucha = tulák; gde sa potlúká tá patlucha jedna (koř. tluk-).
pčkať = kýchati, koř. ščьk-.
ṗečka = na polo upečená hruška.
petružeľé = petržel, Loriš: petruzeli.
pobaba = zaměstnání, zábava při společné práci.
podkovňák = podkovák, Loriš: podkovňok.
podělať = něco zlého učiniti: cos tu zas podělál?
podýžď (podjížď) = příčka u vozu, držící oj vzhůru.
podľudník = „hofer", nájemník, „ten nemá nic".
podstata = postava, vzezření; tag býl téj podstaty jag náš kaplan. — Aľe v ženskej podstatě to nevyvedeš (= šat, oděv).
ponadať sa: na ten kříb sa žádný neponadál, že by tam moh byť (někdo skrytý), Bartoš: ponadáť sa.
porostlina = mlází.

Digitized by Google

p o s k o č e k = malý rozdíl: tam už jakýsi poskoček bude.
p o ř p ó n = vorspann.
p o z u k r a d e m k y = tajně.
p o z v o l i ť s a = svoliti: nepozvoľuj sa k temu!
p ř e k r á ň a ť = přeprchávati.
p ř e m ř í ť = promrznouti, přemřítý = zimou zkřehlý.
p ř e n é s ť = snésti, vydržeti: to ešče tí selščí suchomeli, tí to ešče přenesú (neschůdnou cestu).
p r e p u s t, zvoňá prepust = sezvánějí na pohřeb (lat. praepulsus).
p ř i k o t i ť s a = zdlouhavě přicházeti, zdlouhavě se do něčeho pouštěti: než on sa k temu přikotí!
p ř í ľ a z e k = průchod v plotě.
p r o ľ á č i n a = kotlina, koř. lęk-.
p r o ľ é h a ť, sproľéhať = znásilniti: že já ti tú ženu sproléhám téj noci.
p r v ň ú s k a = kráva s jedním teletem.
p u m p r t o v a ť = obstakovati, něm. pumpern.
r a p a t ý = drsný; rapatý ľed.
r e c h o t a ť, rechotka = řehtačka.
r e t y ve rčení: b ě d a r e t y! pols. rety, z něm. retten.
r o z p ľ á z i ť = rozhaliti šat u krku; Bartoš: rozplaziť.
r o z p ř e ž = spor; to je tá rozpřež mezi nima.
r o z ř e k n ú ť = rozpovídati se: jag uzme sa tag rozřekli.
r o ž é n e k, u kosy ‚hrabíce' dřevěný prut.
r o z z í b n ú ť = rozmrznouti; na tři cóle že je rozíblé (rozmrzlá země).
r ú š a ť boty = kaziti boty chozením po mokru; Bartoš: vyhrúžané boty = ve vodě vymočené a uschlé; iterat. k. rušiti, stč. rúšěti.
s e d l i s k o = sedadlo; pot kľňú byly nadělané takové ty sedliska = prkna na kolech.
s l o t a = nezdara, vlastně špatné počasí, nepohoda; Leciej: słota = niepogoda, Biela swota.
s m o t l a k a = nečisté obilí; i u Jg., rus. sumotocha, malor. mutljaga, srbs. mutljati.
s m y č k a ř = pytlák, jenž líčí oka na zvěř.
s p r a š n ý, Łoś prośna świynia, która ma mieć prosięta.
s t a k r a; stakra do ťa bije! *t* vsuto za příčinou zmírnění slova s a k r a; srov. Dušek: tatra, m. zatra, tatrapeně, kakraholte, kakraporte.
s t a r o s ť = stáří: Tak to potem na starosť zavazá = ve stáří překáží.
s ú š k a = suchý strom, u Jg. suchá ženská.
s v í č k y; hneď mu vyskočily svíčky (v očích) = dal se do pláče; Dobrz.: świecki mu v wocak stanęły.
s ý r ň a; je tu zyma jag v sýrni; = psýrňa, *p* odsuto.
š a t a = šátek: a na boku taková červená šata.
š č á b; kyselý jak ščap, Loriš: ščob = šťovík.
š č á c h a ť = šplouchati vodou.

Digitized by Google

š č i c a = kštice; lóní tu jedna ščica vedľe druhéj visela.
š č i k a ť = štípati, Loriš: ščikać, Bartoš: ščigať; halus, panoha sa uščikla.
š č i k a v ý = štěpný, koř. ščьp-.
š e p e l i ť = drobno posypati; pošepeľený; Dušek: šebelí = ševelí, třese se, Bartoš: šepoliť.
š e t a ň a = drobná planá tráva; „to krávy hruše nežerú."
š k a l b i n k a = štěrbina, Jg. šklabina, sklabina = Ritze.
š k ř í p k a = nesvár: a toš mám dělat škřípku?
š k u h n ú ť, Bartoš: šklhnúť; uškuhnúť = sklouznouti: noha mi uškuhla,
š ľ é p e č e k = košílka, dětská suknička.
š m i g r ú s t, pols. śmigurst (něm. Schmeckostern).
š m ú r a ť = mazati, ušmúraný = zamazaný na tváři.
š o p r s t a ť s a = obskakovati; Bartoš: šoplstať sa: rukávy kol ruk sa jim šoplstaly = brouzdati se. (Souvisí patrně se šprtať, šprtálka.)
š p a č o v i t ý kůň = jankovitý (spáčiti se).
š p o r h e l t = krb.
š p r t á l k a = knoflík s dírkou uprostřed.
š t a b a r c o v a ť, Bartoš: štabárať, pols. śtarbać = upadać na nogi; židovsko-něm. štarben = sterben; = klopýtati o předměty v cestě ležící a vrážeti do nich.
š ú k a ť = pomalu, ale ustavičně něco dělati; Jg. hledati, pols. śukać z něm. suchen (srov. šuchtať téhož významu).
š ú p l a t a, čes. šuplata (Schublade).
š u t ý = chatrný, ošumělý; srbs. šût = bezrohý, malorus. šuta = bezrohá práva.
š v o r v e r k = beran; tým švorverkom tlučú, prť palicú museli hňápnať na kůly.
t á h n ú ť, přetahnúť sa = objeviti se, jíti mimo: ľesti sa tu negde nepřetáhne.
t ě h n i ť s a: celá dědina byla zatěhněná od Prajzů.
t i s k = tlačenice: toš tisku moc bylo; Bartoš: pilno.
t o č e n í = závrať: tož dyš to takové točení na mňa ide (= popadá závrať).
t o p á r k a, Loriš: toporka = tlukadlo v máselnici.
t r m á z g a ť s a = trmáceti se.
t r ú d = trubec včelí, Bartoš: trut.
u c h o d i ť: roky uchoďá furt (= plynou).
u í t ý = cestou unavený: tož dyž býl uítý s cesty, tož mu třeba šmakovalo.
u k o n a n ý = unavený.
ú ľ e h ľ a = pastvisko, úhor.
ú r o k: „neúroku bez úroku," říká se při pohledu na mladé dobytče.
u s t a n o v i ť s a = ustáliti se; uklidniti se.
u t r h n u ť s a = osopiti se, Loriš: urvać śe.

Digitized by Google

v a c h o v s k ý, V a c h o v s k é název pole od vacha,[1]) pols. wacha = nocne czuwanie, wachować.
v a j d a = náčelník cikánů.
v a j d ě n a = nepořádná ženská.
v a s k ý = vlhký, Ig. vaskavý; vasko = vlhko.
v ě d ě ť = poznati: nedala sa mu vedeť.
v e l o = mnoho: to za velo nestói.
v e s n o = jaro; navesno = na jaře.
v e v a l i ť s a: bolela ňa hlava a včil sa ně to vevalilo do jásen.
v í t k a, v ě ť obilí = čistiti obilí.
v i d ě ť = líbiti se; dyš sa ím to tu nevidělo, tož jéli pryč.
v r a p = záhyb.
v r á ž = stopa zůstavená na těle šlehnutím biče neb hole.
v r t ě ť = vrtochy činiti; sa ně to navrtělo.
v ť a ľ ú p i ť = vetříti se někam.
v y k ř é ť = okřáti.
v y ň ú r a ť = vyslíditi: že tý děcka vyňúřú ty hřebíky!
v y r ú b a ť = vypráskati někoho; vyrúbaj temu ogarovi.
v y s l ú ž i t = posloužiti; ani ti to nevyslúžím.
z a j a t ý: zajatý nemocú = sklíčený.
z a ľ e h n ú ť = onemocněti: neboška žena zaľehla nadobře.
z á l u d a = úskok.
z a n o ř e n ý kanál = zanesený, ucpaný.
z á r u b = křoví, mlází; šél do záruba; Bartoš: záruba = ohrada.
z a t a r m a n i ť = ztratiti, založiti.
z á t a ž n ý kůň, který dobře táhne.
z á ť e r k y = moučný pokrm; Biela záćérka — (tru, třiti).
z a u j a ť s a za nekoho = ujati se.
z a v d y = občas, pols. zawżdy, Dobrz. zavdy, Łoś. zavdyk.
z a v i j a n á = obřad při svadbě, dávání čepce.
z b í r a ť s a = bráti se: dyž zme sa zbírali = ženili.
z b y t e k: šag my zme nedčlali zbytků a též nám chybí = zbytečně jsme neutráceli.
z d e c h l ý = lenošný.
z e m ľ e ť; zemľela ho zyma = dostal horečku.
z d r a p a = propast, rokle; Bartoš: zdrap = neúrodné pole.
z d y m n ú ť = utéci.
z e m ľ e ť s a = státi se: do tej doby sa móže ešče všelico zemľeť; — zbíti se, poprati se: zemľeli sa až do krvi.
z g a r b y = bezcenné věci.
z g r a p a = sluj, skrýše, srbs. hrapc = Unebenheit.
z g r ý ň a ť = prohledávati.

---

[1]) Bartoš odvozuje od Vachník.

Digitized by Google

zibnúť = pojíti (o zvířeti).
změtať = utíkati.
zmířať = míti úmysl; on na to zmířál už dávno.
zmrk = soumrak: už zme tak šli hesky v zmrk.
zmýliť chodník = zblouditi.
ztratiť sa ve smyslu uplynouti: půlhodiny sa ztratí na Mikolůvku (udání vzdálenosti).
zvrtať sa = obraceti se, Dobrz. zvyrtnąć śe: tá sa umí zvrtať = je obratná.
žbľáchať = šplouchati.
žbľura, malorus ľura = schlechtes Getränk, sthň. lūrā, lat. lora; = špatný nápoj.
žbľúrať sa v nečem = přebírati se v nápoji, v tekutině.
žhrant = žleb.
žibrovať = s chutí pojídati; Bartoš: žibrovať sa = káceti se s vrchu.
žídeľná voda = pramenitá voda.
živ; tož jak živo = no ovšem.

Digitized by Google

UKÁZKY.[1])

Bránky.

1.

O zbójníkoch.

Moi mamenka dycky nám to vykládali. Ale toš sa to melo stať — počkajte, jag byh vám to řekla — toš to byli moího staříčka staříček.

Toš oni byli s Kunčic a byli velice bohatí. Tož na ňe skazovali zbójníci, že si na tý peníze příjdú. Tož oni pravili, aby enem přišli. Toš ti pekňe přišli. Měli krpce na nohách, jak to nosá Slováci. Toš tý krpce vyzuli a dali na pec. „Fčil si posedajte za stůl!", pravá staříčk a šli ven a přinésli pylnú opálku peněs a vysypali ih na stůl přet tý zbójníky. „Toš fčil si berte!" A tí nemohli ani žádný síhnúť rukú.[2]) Toš tí staříček popadli tatar a jag ih řežú, tag ih řežú. A tí ven bes tych krpcú a venku mrzlo aš fičalo tak a krpce ostaly na peci.

2.

No, že byh vám poveděl, jag robota spadla[3]) a jak císař Jozef přišel jednúc k sedlákovi a chtél u ňeho slúžiť.

Toš přišél k sedlákovi, a ten mu povídál: Co ty móžeš zastať za službu, si ešče slabý, ráno musíš skoro stávať, na robotu jéť. — Ale on

---

[1]) Ukázky tyto vypravovány byly vesměs osobami staršími. Při rozhovorech v závorkách uvedeny jsou mé otázky, ne doslovně nýbrž jen obsahově. Kde jest to patrno již ze stilisace, že jsou to odpovědi na mou otázku, otázky výslovně neuvádím.

Výklad k transkripci. Pravopisu užívám důsledně fonetického. Měkkost označuji na souhláskách, nikoliv na samohláskách následujících a to jednak z toho důvodu, že ony jsou skutečnými nositeli měkkosti, jednak že by se často na samohlásce setkalo označení měkkosti s označením délky.

l měkké označuji *l*, vyjma před *i*, kdež jest vždy měkké *l*,; *l* tvrdé neoznačuji.

[2]) sáhnouti rukou, vztáhnouti ruku. Staříček zbojníky začaroval, proto tito nemohli dotknouti se peněz.

[3]) byla zrušena.

Digitized by Google

prosíl, že bude stávať. Tož ho nechál.[1]) Ale on naschvál zaspál. A sedlák pravíl: O chudáku, ty tam dostaneš řezu uš! — Ale on enem jél; spravíl si koňe a jél. — Jak tady jede, už mu tady hrozí dráp, hde dotáď býl a přijeďa na roľu, tož mu dál[2]) bai čaganem. Ten sa už bál věc tyh ran, tož odepál vestu a ukázál sa, že je císař. Ten hneť pad na koľena, aby mu to otpustíl. —

A íšeci hneď jéli z roľe dómu, co ih tam bylo.

3.

O vasrmanovi.

A ešče to pověste, jak sa vám tý koňe stratily na téj lúce mynářovéj hdysi, to už je neco tak šikovného! (vybízí syn otce k vypravování.)

Tedy[3]) zme pochodili u dolního dvora, za hájem, doma ľesti néjsú, a potem byly až dólu u potoka. Toš co ich tam donéslo? To ich tam také muselo cosi povodiť.

Jednúc také pásli chlapi Zétkovi koňe v Korečku, a dvá, a složili si tam oheň. A složa oheň, toš si sedli okolo ňeho, a přišél za nima jakýsi, ogarec a tož ím oheň roskutovál a rozhazovál. A oni mu začali hřešiť,[4]) proč ten oheň roskutuje. A toš ten milý ogarec sa zebrál a uték. — Oni sa ohlédli a koní nigde. A tož ih našli až gdesi na ovesnisku. Sednú na ňe a jedú tak vedľe potoka a v potoku mľásk, mlásk!, a koňe začaly utíkať a utíkaly až dómu.

4.

Tož býl jeden hoch a véd tři koňe na pašu: dva brauny a jedného čérného. A druhý — to bylo na svatého Jána — nés za ním metly. A tož dyš tam přišél, začali zme[5]) metlama vyhazovať do vrchu. Začál tam zaic pčkať na lúce, a koňe začaly fŕkať. Tož my hodíme druhú metlu, začala vrana gdákať. Toš potem Jan povídá: „Néni s teho nic," a hodili zme třetí metlu a šli ke koňom, a koňe začaly uš utíkať. Jéli zme až g Vaškovému, to za nama šlo až g Vaškovému, a od Vaškového toš trapem koňe ľetěly, co zme ih nemohli udržať, až dómu ke vratom.

Tag byla myslím jedna hodina, dyž zme přijéli dómu.

---

[1]) přijal jej, podržel jej.
[2]) uhodil jej.
[3]) tehdy.
[4]) hroziti.
[5]) Vypravující s počátku nechce prozraditi, že to byl sám, jemuž se to přihodilo; proto začíná vypravovati ve 3. osobě, pak se však zapomene a vypravuje dále v 1. os.

Digitized by Google

5.

Tož jedenkráť také v jednéj hospoďe také tam dlúhý čas strašilo; dycky na večér sa vystěhovali pryč z domu, protože neměli pokoja: búřilo, třískalo všeckým a ráno nebylo nic porušené, ai okna břaňela a všecko — a nic [1]).

Jedenkráť tam cestovál pocestný při špatném povetřú pozdě na večér, a tí domácí sa stěhovali pryč. On chťél zostaď na noc. Ale hospocký povídá: „Příteľu, nemožete tu byť, tu néni pokoja, tu je veliké pokušení[2])." „ „Ať sa děje, co sa děje, já sem unavený, a špatně je, dál nejdu." " — „Tak si dělajte, co chcete a ostaňte!", a fšeci sa vytratili.

Ten si lehnúl pekňe do lúška — dyž býl unavený — a přikrýl sa a spál. Jag bylo jedenást hodin, takové praščení, takové třískání, až hrůza. Světlo sa uďelalo ve světnici a on enem pozorovál, co bude. Tu přivédli štyře škaredí muži jedného ke stolu a rozložili břitfy a razyrovali ho. Fšecky břitfy zatupili a tag ho dořezali, aš tak kréf tékla, a oholiď ho nemohli.

Ten pohlédál milosrďňe, suze mu tékly, a tí od ňeho otstúpili a cosi sa mezi sebú hašteřili.

Tak ten nabýl srce a vyskočí s posteľe a aľo! ke stolu a praví: „Já ťa budu razyrovať."

Na svém opasku břitfy si nabrúsíl, tý jeho, tag ho namydlíl a razyrovál. Třiced břitfí zatupíl a tag ho orazyrovál. A za hodinu to muselo byť fšecko udělané, proto před dvanástú hodinú to muselo byť fšecko orazyrované.

Tag dyž býl hotový, ten sa mu poďekovál a povídál: „Já sem bývalý hostinský. Já sem si jedenkráď udělál s chudého človeka posmech, kúsek brady sem mu oholíl a ostateg nechál — a toš sem mél za trest." — A už veckráť nepřišél.

6.

Dyš sem býl doma, kľuk, ešče sem do školy chodíl, tag zme celý advent pásli, protože nebyla žádná zyma, ale bylo sucho — v mokře to nesmelo byť.

Toš tam f potoku při lúce sa tam zdržovál vasrman. Zme si složili oheň — dyš fučál větr chladný — a pékli zemňáky.

Vylés pekňe s potoka takový kľuk, malý, takový skrčený — ešče menší jag Antoš Burdů — a přinés ryby na oheň a s pravej strany mu kapala voda. Ryby upék pekňe a dávál nám, a my zme nechťeli — býl nám podezřelý — a pečáky brál z ohňa a jed.

---

[1]) a ráno nebylo pozorovati žádného účinku.

[2]) znepokojování.

Digitized by Google

Přiženu dómu a povídám to staříčkovi. A staříček povídajú: „Nemejte prý s pagážú nic, to je vasrman! A šag já ho vychráním.[1]) Matka bude péct zytra chlép a tož já mu pomožu," — chleba po nás také prosíl. —

Matka pékla chléb, dobrá! staříček vzal kúsek těsta, uválál a první ho vsadíl do pece a zaz vytah a zaz fsadíl, a tag býl třikrát pečený.

Dyš sem ráno hnál, povídá: „Tod máš ten pagáček! Rozděl kolik vás tam bude, ale nezeste ho!, a čekat, až on přijde."

Tozme[2]) složili oheň, do ohňa dali zemňáky a on zas přilés. Zdaleka pořát: „Pfy, pfy! co tu smrdí?" Přišél aš k nám a povídá: „Vy máte třikrát pečený chleba fšeci u sebe!", a my zme mu ho dávali. Ale on nechtél ani přistúpit. Přinéz ryby, tý hodíl z daleka, aby zme mu ih upékli. Tozme ryby upékli a zme ho volali, aby si pro ňe šél, ale on nešél. Azme[3]) oteho[4]) ohňa odešli, toš teprú přišél.

7.

Prf sa ledaco spěš stalo cosi dysi. Šak tof, jak sa to povídá u Ščepánů, toš tam strašilo přes troje pokolení.

To sem také delál v jedném fčeliňe, v zahrade, móže to byt tak spět roků. Večér zme sedli g večeři, a matka teho hospodáře přišla z venku a povídá: „Už zaz Barbora Sadílčena utíká!", a já sa ptám, proč. A toš to vykládali.

Ten istý Sadílek delál v Mezříčú f piováře za pomocníka a potem ostál nemocný doma, nekolik ňeděl ležál a uš sa vec nepozdravíl, až zemřél. Dyž viděl, že uš s teho nevyleze, poslál si pro panáčka. Toš přišél k ňemu s pánem bohem.

On mél nejakú částku peňes při sobě, tag mu ih dál, temu panáčkovi a prosíl ho, aby zaň slúžíl mšu svatú.

Jeho žena šla do piovára pro mzdu, a to mu vyplatili až do smrti, tajag dyby býl delál, ai f téj nemoci, třebaže uš štyry týdňe ležál.

Prosíl svoju ženu, jak tý peníze dostane, aby ešče nejakú částku tych peňes vzala a dala temu istému kňezovi ešče na mšu svatú. Ona slíbila a nedala nic. On na to zemřél. Ve špinavéj košuli ho pochovala a f potrhanych gaťoch.

Za nekolik dní po pohřebě, po záchodu slunca přišél. Tak f téj špinavéj košuli a f tych špinavych gaťoch, jag ho pochovala. Páseg držál v ruce. Tag ju tým páskem po rukáh zbíl, až ih mela celé černé. A povídál í: „Ty haladryjo bohaprázná, proč si nedala temu kňezovi, dys[5])

---

[1]) odstraním.
[2]) = tož jsme.
[3]) = až jsme.
[4]) = od teho.
[5]) dys = když jsi.

Digitized by Google

peníze dostala, ešče na mšu svatú a proč si ňa neumyla do hrobu a prodz[1]) ňa oblékla do špinavéj košuľe a do špinavyh gatí?" Ona hrúzú utékla pryč.

Opakovalo sa to nekolikrát. Tak šla potem na radu k pánu farářovi a on í říkál tak: „Zeberte čistú košuľu a tý gaťe dobré a doneste mu ih na hrob sama, buď před východem slunce anebo po západu, a to musíte uďelať."

Ona to donésla a ot téj doby ńela pokoj.

To je věc pravdivá; dyby to nechťél negdo věřiť, ešče žijú, co to dokážú.

8.

Francka moja vykládala, jak šla toťka na poľe a přišla tam, jak pomine Tvrdoňova zahrada, zjavíl sa tam had—zmija, takový maľovaný, samé kostečky, tenký jag oprátka.[2]) Já by býl už za ním ťerovál; ale de pag ona!, tý roby, to je dycky bojácňéjší. —

9.

A dólu pod nama ť tem potoku, to sem slýchávál za slobodna, že tam dycky pírávalo.[3])

Ten istý sa ze ženú nezhazovál dobře; tá snáď dělávala veliké pokušení.[4]) Šag museli ťšecko prodať. Měli krávu, ai tú prodali. Šag ju kúpíl do Krhovéj jeden. Ona byla velice rostopášná. A radili mu: tú Haňu vezmi na kračo![5]) A potem bylo už neskoro. — On nebýl zdéjší. On býl desi tam, ale bože,[6]) z Vlachovic.

10.

Přijéli sem dvá formani. A cesta těšká, a tí nemohli. Tak sa ptali, gdo by ím tady založíl, a dvá tag dyby ím založili. Tag ím poradili, že já a toť Pečénka, a tozme jéli.

Tag zme s nima správu uďelali, jag daľeko a zač: do Příkaz na kopec dva rynské. Přijeďa do Příkas, toš ten jeden, teho vrátili spátky, aď jede dómu a mňa že si nechajú, abyh jél do Bystřice.

Já sem správu s nima uďelál: koňom oves a zaz dva rynské. Z Bystřice do Hoľešova zaz dva rynské, koňom oves. Z Holešova blata bylo dosť, ten jeden slabo jél, zaz na Machovú! [7])

---

[1]) prodž ňa = proč's ňa = proč jsi mne.
[2]) tenký provaz, jímž se koně uvazují.
[3]) pírati iterat. k práti.
[4]) pohoršení.
[5]) kratčeji.
[6]) vypravující nemůže si hned vzpomenouti.
[7]) vyzvali ho, abych jel ještě na Machovou.

Digitized by Google

No toš potem sem sa chťél vrátiť; nodz byla, a oni ešče muséli jéť; tag ňa zabrali[1]) zaz dál, za tři rynské. Tak potem zme ujéli až do Tovačova, ne, počkať! — do Napajadel. Už bylo na noc kus, do rána muséli byď v Hradišči: „Jeď s nama ešče do Spytinova!" No, tag ňe vyplatili a jél sem.

Ale pane spátky, byly ešče inší kúsky! Bylo na ráňe, uš sa ňe chťelo spať, koňe do hospody, dál sem ím požhrať tam sena, a za půl hodiny — koňe byly pot koľňú — idu pot koľňu, koní nihde; seno rozházané a koňe utečené.

Idu kus g Hradišču, koní nihde, toš spátky g Napajedlom! Koňe sem dohnál. Tak sem sa s nima obrátíl a na Želechovice! Tak sem ím tam dál požhrať a zašél g Hanči.[2]) Tí ňa tam zdržovali, nedali ňe jéť a já sem chťél byď do rána doma. Tak sed na koňe a jedu až do Kašavy. V Kašavě — byla noc — vsypnúl sem koňom štvrcu ovsa, šél sem do izby štvrť hodiny.[3])

Vyndu ven, koní nigde; korýtko vyvrácené, oves ešče v ňem. — No tag ľetím ke Vsetínu skokem, potkám dva lidi a ptám sa ich: „Potkali ste pár koní?" „ „Ne!" " — Ptám sa hospockého, gde tá druhá cesta tahne, boční. „Ta tahne do lesa!" Já ňú kuz ľetím, aš tam g bráňe, tam bylo zavříté, tam koní néni.

Hm! tag byla ešče jedna cesta, třetí; zas tú ženu. Tak sem ľeťél půl hodiny; mýto tam bylo zatahlé, tma bylo, koňe stály u mýta. Tak sed na koňe a na hospodu zas. Hospocký dál ľatérňu posvítiť.

„A dyby sa ňe kupec treťíl ťčil, za štyry sta ich prodám!"[4]) Tak práve šli z Hradišča dvá handľéři — šak sedľáci, chlapi — a práve sa na to treťili. „ „My ich kúpíme." " Tak sa pozvolili[5]) a zebrali ňa hneť sebú. S tamotáď do Drščkovéj zme dojéli — no to už bylo g ránu — koňe oprubovať, súli dobré, esli dobře tahnú. Zapřihli do voza a prubovali do kopca a koňe bes chyby. Koňe byly zátažné![6]) — No toš spátky a toš koňe si chťeli nechať. Tak sa ptali, jak sú staré. No já pravím: toš ten má štyry roky a ten druhý, temu žáden do ûby[7]) nepohlédne. No ten jeden sa tu obrál,[8]) že mu pohlédne do huby. Ten ho kopnúl přední nohú a spál sa pánem, tož ho musél pustiť a bylo hotové.

Tag já potem sem mél pěšky íť enem z bičem. Tož na jedného sem si sed a jedného sem ím tam nechál. Příjďa dómu sem si to rospakoval[9]), závdanku nedali, peněs hneď neměli, tag já sem sa spáčíl.

---

[1]) sebrali, vzali s sebou.
[2]) příbuzná vypravujícího.
[3]) na čtvrt hodiny.
[4]) rozhodl se vypravující, jsa rozmrzen nehodami.
[5]) souhlasili.
[6]) dobří tahouni.
[7]) do huby, viz fonetiku při *h*, str. 13.
[8]) odvážil se.
[9]) rozmyslil.

Digitized by Google

11.

Toš to bylo málo ináč jag o fčiľšku. Začál pometať snich a bylo to f pátek, akorád jag dnes. Já pᵒám:[1]) nebudu stáď doma! Já vzál otépku sena, na jeden deň futra a pustíl sem sa z vozem přez Oznicu — snihu už bylo po koľena, zametalo furt[2]).

Ozničané na mňa hľeďá, s takovým zapraveným[3]) vozem hrubým gde já tam jedu. Já pᵒám: „Já chcu na Vsetín jéť."

No, přijedu do foroty[4]) a chcu klasť a ptám sa, gde to přinde. „Do Polomy!" „ „Já do Polomy nechcu jéť, já by málo vyďelál." " — Tak sem sa pustíl dáľ, až na Halénkof. Přijedu do fabriky, ptám sa o náklad;[5]) slibujú nákladu dosť. Já sa ptám, co otteho; vyčícu formanku, útraty — málo oteho platili.

Tak sem ešče dál jél, do druhéj fabriky. Tam sa ptám: je tu co naložiť? Spráfčí otpoveďél: „O ja, je dosť; a hde chcete jéť?" „ „Já byh rád do Bystřice!" " Na to mňe otpoveďél: „Hdo vás sem poslál? Uš čekáme na formana dlúhý čas. Tu máme, to fšecko přijde do Bystřice, ai sto fúr."

No dobrá. Tag dyž ňa viďeli z druhyh ďedin, hneť sa ňa ptali, ľesti by tam dostali naložiť. Já pᵒám: dosť je, dostanete fčiť. — Potem sa za týdeň zjélo deset, dvacet vozů. Za štrnást dní bylo po forotě.

Tag já jedu zaz ešče podruhéj, a po třetí. Po třetí ňa vracali spátky: tí formani že tam prosili, ai na noc tam byli a naložiť ím tam nedali. No, ale já sem formanů neposlech, já sem jél o svéj hlavě enem furt. Přijedu tam, spráfčí ňe říká, že on neveďél, že já tolik formanů nájdu. Ale ňa popráznu nepustíl, protože sem býl prvním. Zebrál, co moch, a dál naložiť.

12.

Sem teho veďela spěš dosť, ale fčiť mám — hlavu celú splantanú.[6]) Dyš sa šlo na pobabu, to sa tam fšelico vykládalo. — „Pobaba" — to sa pozve tak páru lidu a to sa buď drhne ľen, alebo ai mlátiť, ľebo péří drhnúť, co sa hoďňe lidu zebere; jeden, dvá, tře toš to neᶜ[7]).

Dyzme prvé chodívaly na tý přístfy, toš já sem byla malé ďecko, tož ňa nechťely bírávať sebú; tyh ďefčat bylo moc, a ony sa šly voziď na saňách. Jag bylo osúm hodin, tož zeberaci sa ven a zebrať ledagde na dvoře saňe a tož voziť.

---

[1]) pᵒám = povídám.
[2]) chumelilo se.
[3]) vypravený, vším potřebným opatřený.
[4]) zásob dříví.
[5]) ptám se, mají-li náklad.
[6]) pomatenou.
[7]) *e* s *h*-ovým pazvukem; viz str. 13.

Digitized by Google

Jednúc Hanča — také sa vozily — gdesi si vevalila[1]) rukú a toš si ruce cosi uďelala. Dyš sa tý saňe s kopca rozeženú, toš kolig razú ai neščestí nejaké. — Tož já sem byla ďecko malé, a toš sem na ňe dycky žalovala a tož ňa nechtěly na tú přístfu brať.

Nevím, co ňa f téj ruce tak pchá. Naši tatíček, pámbu ím tam otpusť, tí s teho vzali smrť. Fíklo ím v noze a toš potem ńeli f téj noze až do smrti dření. A tá noha dycky ím tékla, dycky ńeli na ní takové boľačky[2]), celé živobytí. —

Ešče pamatuju, dyž naši tatíček naskřížení nosívali modrú župicu. A roby chodily také ináč obľečené jak fčil. Vyľňáků nebývalo, tag nosily do kříža jak široká odívačka.[3]) A potem takové šorce[4]) ńely.

Poličná.

13.

Ale dyď žádnych strašidel néni. Sám sa člověk straší, sám osobitě. Co sem sa najezdíl po světě! Po jarmarkoch tady obližé sem všade jezdíl; sem sa natlúk po sveťe dosť. A nigdy ňa nic nepostrašilo. —

Dybyh enem moh dobře slyšať.[5]) Ale co bych si na to uďelál, nevím.

(Pamatuje-li povodeň.) Trochu cosi páčím, ale už je si zle spomínať. To je uš kolnást ľet. Ešče sa jezdilo přez vodu[6]) čúnem; tedy ešče býl nebožčík Skýpala fojtem. — To sem sa akorát začál učiť tesařem, dy sa most stavíl, ten náš. — Ai pamatuju ten snich; tož dyž zme šli na hrubú,[7]) tož u svatéj Troice zme šli po téj zdi.[8]) Tedy neboška moja žena zaľehla nadobře; také ňe štyry roky ľežala, a já sem s ňú utratíl peněs! ach, Jezusmarja, dyby sa ně vrátily! —

Naž hospodář má slávný ďeťelinu na humňe a nemá ju gde dať. Já sem mívál na humňe fúru sena a ona to tam nechce ńeť nevěsta; nebo sem ńél složenú u Skočků slámu. Dyš f takovych dírách je to brzo pylné a brzo prázné. — Ale ľetoší zboží velice nesporé je, samá voda. —

Tož jak to chceš ńeť postavené? (obrací se na souseda). Ale toš střechu musím obrátiť po[9]) cestě. — To dřevo, co sem ti natesál, tož už máš vypotřebované? — Dycky sem čekál, že k temu přikúpím, a tož už néni možné A mohlo to byť. —

---

[1]) vrazila.
[2]) rána.
[3]) plachta podélného tvaru, v níž se dítě chová.
[4]) zástěra.
[5]) vypravující nedoslýchá.
[6]) přes Bečvu.
[7]) roz. mši.
[8]) zeď přes 2 *m* vysoká byla zaváta sněhem.
[9]) podél.

Digitized by Google

14.

Pohádka o palici, pantoku [1]) *a kočce.*

Býl jeden pastýř a ten mél tři syny. A jag umřél, tož necstalo po ňem nic, chyba palica a pantok a kočka. Toš ten nájstarší povídá: „Co prý fčil? Otec nám nidz nezanechál, tož enem o to prý sa rozdělíme; každý dostane jedno.“ Toš sa rozdělili. Toš potem ten s tú palicú zebrál sa do svéta. Jde pořáď, aš přišél g jedné vodě a tam dělali most. A jak ten most ďelali, tož nevěďeli si rady, jaj by tý kůly zatlúkli. „Ach, to máte zlú věc, praví ím ten s tú palicú, já prý mám na to správu.“ Že gde to má? Že v měše. Och, to prý bude dobrá. Co prý za to chce. „Toš padesát rynskych!“ Toš očítali mu ich a šél dómu.

A ten mlačí, co to dostál ten pantok, šél také do svéta. Iďaci příjde do jedného lesa a tam řezali provazem buka. „Vy sa moc našpihlete, neš to zřežete dólu. Já prý tu mám takovú správu, že to bude hneď dólu.“ Že gde to má? V měše! A zač prý to prodá? „Za sto rynskych!“ Toš mu napočítali sto rynskych a šél dómu. Tí potem sťali buka brzo. Ten ide, najedenkrát slyší volať; ohlédne sa a vidí, jag za ním leťá. Praví si: co tí za ním leťá? Že co prý to žere? Povídá: lišky! Toš tí chytli lišku a dali mu žhrať. Potem rúbali dál. Chlapi byli vypočinutí, zas lepší rúbál ten pantok.

A ten najmlačí, co to dostál tú kočku, šél také do svéta. Příjde do ďediny, tam měli moc myší a nevěďeli, jag by si od nich pomohli. „Já prý mám na to zvířa, co prý to všecko vám vychytá.“ Tož ím tu kočku prodál za dvě sta rynskych. Ale jag už neviděli myší žádnych, chťeli sa téj kočky zbyť. Ale nevěďeli jak. Toš tí pekňe ďedinu zapálili a zapáľaci poslali tam jedného, lesti uš to zvířa je zhořené. Ale tá jag uviďela člověka, toš smýkla k ňemu a uš sa í nemohli zbyť.

15.

Tož býl jeden sedlák a ten velice píl. A dyš píl, ide dómu večér a nemoh dóiť. Povídá si: co! a zostál na kerchově ležať — šél akorát tag okolo teho kerchova a toš tam zostál.

A býl kosteľníků syn. Toš ten ho tam nájde a povídá: co prý mu uďeláme? Tož ho oblékli do kněských šatů — starych. Oblečaci ho, odešél oď ňeho pryč. Ten potem sa probudí, hledí: co prý fčil? Sem já to, či néjsem já to. Mám byť knězem a nevím nic.[2]) Povídá si: půjdu dómu; lesti na mňa pes zaščeká, tož nejsem já to.

---

[1]) těžká sekyra na štípání dříví.

[2]) nic o tom nevím, jak se to stalo.

Digitized by Google

Přišél dómu, toš pes ščeká. A toš uš sa vrátíl. Tož ide a povídá: Toš už dómu nepújdu, půjdu si hľedať negde inde ščestí. Toš příjde do jednéj ďediny. Našél zaséj takového jedného pasáka. „Gde ideš?" „ „No tam a tam." " Povídá: „Počkaj, půjdeme spolem." Toš šli do světa. Příjdú do jednéj vsi, ptajú sa, co nového. „Že ím tam panáček[1]) umřél." Tož dobrá. Hneť sa meľdoval, že on je panáček. A jag bylo kázaní, toš kázál. A ten druhý, ten zasé ďelál rechtora.

Toš ten vypověďel to kázaní a pravíl: Na druhú ňeďelú, povím vám věcéj. A rechtor zasé hrál: „jako iní rechtoři, jako iní rechtoři" a věc nevěďel nic. Na druhú ňeďelú sa ptál, ľesti si co pamatujú. Že nic. „Tož dyby sa rostrhál, vy si pamatovať nebudete" a s pánem bohem!, zebral sa pryč.

16.

Počkajte, tož vám povím, co sa ně toľkaľ zdálo.

Toš sem šla do ḿesta (Val. Meziříčí) a příjdu toď[2]) za mýto, toš po téj cestě velice moc koní šlo (vojska), no pyľná cesta. A tí vojáci tag ḿeli tý šabľe nachystané hore,[3]) enem sekaľ. Ňa zastavili na mosťe nad Bečvú. Dyš sem nevěďela, co ťčil — — koní všade pyľno, jak šířá cesta šla, koňe chľástaly hubama — — toš co? Toš uš sem chťéla skočiť do téj vody — tí vojáci také tý šabľe ḿeli enem sekaľ, toš ť tem sem sa dala do modľení: Bože, nech sem de chcu,[4]) buh ňa vidí, neh ňa chrání od zlych lidí."[5]) A tož dyš sem sa tag začala modliť, tož ňa to otstúpilo. —

Juřinka.

17.

Ach, díťa milé, uš sem jakási darební. Jag bylo Cyrýla a Metúdy, toš to sem byla ť kosteľe a ot teho sem nebyla aš toťka. — Toš kúščeg idu a musím ostať stáť, aš podýšu; toš dyš to takové točení[6]) na mňa ide. Ale tag říču[7]) bez brýlí; že uš toľké roky![8])

[1]) kněz.
[2]) hned za vesnicí je mýto u mostu přes Bečvu.
[3]) = tasené.
[4]) = ať jsem kdekoliv.
[5]) Patrně úryvek z nějaké modlitby.
[6]) závrať.
[7]) čtu.
[8]) ač jsem již tak stará.

Digitized by Google

A mladí ňe hruře nepřejú. Tož hábky[1]) mám, co do kostela obľeču; toš si pravím: uš to doteľ nebude, jak to bylo. Každá by to nepřetrpéla,[2]) a tož mám ďelať škřípku?[3]) Šag ňe nedajú ani to, co mám upsané. Toš sem si pravila: by[4]) to viďela! Ach, díťa milé, tož uš tí staří lidé sa majú všelijak. Šag né že by mela mlsy, jak starým lidem sa neco zabahne.

Já sem byla z místa.[5]) Tož ňe dali rodičé tři měřice zeme na budúcnosť, kúpili ňe krávu, starosťé[6]) ňe dali jalůfku, steľnú, už byla jakořka na oteľení. Pravíl ňe: „Rozíno, já ti dám jalůfku steľnú.“ My zme byli tam ve fčelině, tam byly přípatky[7]); nosila sem po košoch máslo do města. Ale nepšú takovú hlúpotu! (obrací se na mne, vidouc, že zapisuji). —

Jeden (syn) je v Byniňe ženatý, šag on vozí pivo panské. A tož býl ve dvoře při koňoch a toš přišél jednúc nám ze strachem hroznym: jél na poľe a měl bláznivé koňe a tý sa mu splašily v oračce, a tož jeden jaksi sa zapľantál a spadnúl naň. No nic sa mu nestalo, ale potlučený býl. — Toš potem, jak přišél dómu, toš pravíl pánovi co, ľebo jak A tož. oď ňeho odešél, dyž mu nechťél přidať.

A céru mám, ta slúžila tak při městě, ne tadyk; měla ai tref[8]) mcc, ai v Holomúci měla dobrú trefu, a tož dyš to nemelo byť. A je to toľké svety!

(Hošík se vrací ze školy). To je ot syna.[9]) A prf se dobřa učíl, ale fčil jaksi osľáknúl.[10]) —

Hospodář šél do záruba. Zárub to je takové kříbí, ľéščí. —

S tú vodú[11]) to bylo prv zle, dokáď ešče nebylo mosta. Tož býl čún, a dyž byla veľká voda, tož byly dva; a valy ďelalo a tak tým čúnem točilo. — Tož jag byla menší voda, co už byla malá, tož udělali lafky přez vodu a fčil tož už je most. —

(Na otázku o čarodějnicích.) Je-li to pravda o tych čarech, tož já nevím. —

Tady nejaká Kubějová, tá je samá řeč. Ona je tak při bratrovi[12]).

(Na otázku, kolik je jí let:) Ja už ňe moc nechybí do osumdesáti. A kolik si oni čícú roků? (obrací se na mne). — Ale jéj, to je málo!

---

[1]) háby = šaty.

[2]) sporadicky vyskytá se dlouhé *é* v příčestí min. činném vůbec, nejen v rodě mužs. sg.

[3]) svár, rozepře, křik.

[4]) viděla bych to!

[5]) usedlost, statek.

[6]) starostovi, starostova rodina.

[7]) případek, zdroj příjmů.

[8]) nábídka k sňatku.

[9]) synův hošík.

[10]) seslábl, povolil.

[11]) řeka Bečva.

[12]) bydlí u bratra.

Digitized by Google

18.

Tož vám budu vykládať, jag zme pozbyli krávu.

Napřeď zme ḿeli krávu, tá byla ṕekná; tozme ju prodali. Kúpili zme druhú a tá jaksi chorovala. Tozme ju celú zimu léčili a navesno zme ju museli zabiť.

Tož můj [1]) praví: „vezmi tú kožu a ponesem ju do ḿesta prodať." Na mostě potkáme neboščíka Hřivu; ten sa ptá, co to nesu. „Ê strýče, nesu krávu na zádoch." „„No, neplač, díťa, zas ti pámbu požehná.""

Příjdem do Krasna, můj povídá: „Stavme sa ke Lvovi[2]), co nám za ňu bude dávať." On sám podál deset rynskych — ale bylo to ešče šajnu, to sú už roky! — Nám sa to zdálo málo, tozme odešli. Ale inde nám dávali ešče meňéj.

Tož my idem spátky zasé k temu Lvovi. Ten praví: „Ani darmo ju nechcu; už děte, děte, ani viďeť vás nechcu."

Tozme šli ke koželuhovi; ten nám dával šest rynskych. Tozme si povídali, že enem přeca gdesi dostanem věc a šli zme do syrkovně[3]). Můj praví: „Uš to nenos, hoť to do struhy!" Toš potem zme v téj syrkovni za ňu dostali štyry rynské.

Tozme přišli dómu a dali zme si tý peníze do potstoľé[4]) — jag je to u sťeny, tak ten stůl býl[5]) — f takovych pěsničkách, v takovéj hunce.[6]) To byly tedy[7]) štvrtky; zlatka papírová, tá byla rozďeľená na štvero.

Potem potřebujem peníze na cosi, chcu ih brať, ale peňez nigde. No toš peněz nebylo. Zme ḿeli děťčátko, já povídám: „Vzala si peníze ve stoľe?" „„Oh, povídá, já sem ničeho neviďela."" Idu k moí maḿence, povidám: „Maḿenko, vzali ste peníze ze stolu?" „„Oh, ďefča, já sem nidz nevzala,"" a začali ľamentiť také.

Tož u okna ve sťeňe byla taková škalbinka[8]) a toš tú ďúrenkú ih myši vytahly, tý peníze z tych ṕesniček a vtahly do téj sťeny. — Tosem začala křičať, plakať, pozbírala sem tý kúsky do uzélka a nesu tam do města pot schotky[9]) — býl tam nejaký žid Zumr[10]) — a velice plaču. Dál ňe štyry funty soli za to. — To by ani každý neveřil.

---

[1]) rozuměj: muž.
[2]) žid, obchodník.
[3]) sirkárna.
[4]) příhrada, zásuvka ve stole.
[5]) při tom ukazuje, jak stůl stál.
[6]) písničky obsahu náboženského svazovány do obalu z houně.
[7]) tehdy.
[8]) štěrbina.
[9]) „Pod schodky" nazývána řada domů u schodů vedoucích na náměstí.
[10]) Sommer.

Digitized by Google

19.

Rozhovor selek z Juřínky, vracejících se s trhu.

Náž Jan musél také narukovať a tož nám psál, že sa tam majú velice zle. Kdo má jaké gréjcary z domu, tož ešče, ale kdo nemá . . .

Ai sem prý příjde vojsko. Naši chlapi pojedú také s pořpónem. Přišlo z hejtmanství, aby byli nachystaní. Gdy, to že nevěďá, ale nachystaní byť.

Šak to nebylo třeba dělať takové zbytky[1]) (řeč o hostině). To sa vzalo bečka piva, šunka sa kúpila, lukše pod poléfku[2]) . . . . a potem ím to má stáčať.[3])

A toš chvála bohu zme ešče tag dozď zdraví, enem Haníča je jakési nemocné. Onehdy, jak to bylo tag zima, tož vyběhlo ven enem f takovém tem šlépečku[4]) jednoduchém a bosky a do rána sa zdálo, že po ňem bude, takový kašeľ dostalo. Šag zme mu kúpili papuče, takové tý za dvě šestky, ale to si ih na nohy nevezme, dyby ho zabíl . . .

Šak néjsú spolem (dva bratři); ten dělá v druhéj fabrice a ten zaz v druhéj . . . .

20.[5])

(Vypravovala žena 70letá rodem z Chorýně, provdaná do Bránek).

Toš tedy bylo na deň svatéj Barborky a my zme šli s tatíčkem do kostela; a tma bylo tak, že by moh do oka pchať. A přinda na dědinu,[6]) toš tu z mosta sa valí jakéhosi lidu aš černo. Toš sa ptali: hde je tu ten pulmístr? A hde vy idete? My zme pravili: do kostela! Ale oni: nidz do kostela! Vemte kosu, ľebo vidly a pote s nama! A my zme sa obrátili, tatíček ani nechtěli sa obrátiť a já sem ich tahla za záda; a toš zme sa zebrali a utíkali kús, aš ke mlýnu.

Tam zme potkali starú mynářku a tá měla doma moc peněs. — Šly[7]) tedy tý peníze, co sa tý štvrtky trhaly na štvero. — Tož ih zazdila ai s košem.

A my příjďa dómu, tož ve strachu, co to je — nevěďeli zme, co to je — uzme nešli spať. Najednúc začali stříľať, bubnovať, šturmovať a takový křik stál sa v ďediňe.

---

[1]) zbytečnost.

[2]) nudlová polévka.

[3]) stačiti, pak mají vycházeti.

[4]) košilka.

[5]) Příběh z r. 1848, kdy uherští husaři opouštěli rakouské posádky a prchali do Uher, aby se přidali k povstalcům.

[6]) = na náves.

[7]) = byly v oběhu.

Digitized by Google

Toš tí gardisti vyjéli na tý husary, co to byli zavřítí v téj hospodě, a dvá vyjéli z hospody ven (roz. husaři); mysľeli si, že sa přeca nejag dostanú do poľa. Ale tí (gardisti) za nima a stříľali po nich a toš teho jedného zabili, a kůň mu doběch kus, aš ke kostelu a tam také sa zvalíl[1]). A ten druhý, teho sa to nechytlo.

A toš potem v hospodě ih byla pyľná hospoda. A nejaký sládek, ten sa opovážíl vyléšť na zeď hospodovú. A tož on vyléz na ten parkan a povídá: „Bratříčkové, nebraňte sa! Je tu pyľná ďedina vojska." A tož oni sa podali a ten býl tedy obdarovaný velice.

Ráno, jag už bylo na úsvitě, toš teho vojáka tam našli ľežať a dyž ho bratr uviďél, toš suze mu vyhrkly z očí a povídá: „Bratříčku, dyby naša matka ňeďela, hde ty budeš ľežať!"

A tí ostatní, tož jedni pozutíkali přezahrady tak postraňáh do poľa a trochu ih ai chytli. A jak sa rošeřilo, tož na voze ih dali, povázali provazama a tož ih védli do Mezříča, a ten desátý přišel zastřeliť.

A ňeru ešče ten pán, co ih to vét tý dezentýry, co sa s tým stalo! Toš ten přišél g jednéj seľce a prosíl ju proboha, aby ho negde skovala a dávál í na půlokťa míšek[2]) peněs. A tá selka ih nechtěla tych peněs, že ona ih nemá hde skovať. Toš potem on šél do stodoly a spadnúl mezi brstvu[3]) až do spotku. Potem na ráno přišlo vojsko naše a přežgárali píchama fšecko ve stodolách ai na koľňách a toš ho tam našli. — Toš co sa potem stalo, nevím. To besteho dostál oprátku[4]).

21.

Rozhovor zaslechnutý v hostinci v Choryni.

.... na mu dušovanú! Já si to nenechám, aby negdo po mňe brúsíl. Tí si na mňa otevřú hubu a tady začnú šimťovať po celéj ďedině, že sem já poslál pro četníky. Neh ňe dá dobrý pokoj! Šag ňeckráď mu to neponesu ...

Celú Porubu máte samych vozýků: budú ďelať regulaci.

Sem býl v Mezříču. Dyš příjde ten čas, tož musím ai zaplatiť.

De sú tý časy, jag zme byli mlačí! Já sem uš šedesátník. Inší lidé říkajú každý, že mám přes štyrycet roků. No a dobrého sem také moc nezakusíl. Enem sa ďříď od rána do večera, jag je rok dlúhý ...

To je tá rospřež[5]) mezi nima. Měli tam jakúsi litku, ale enem po takovéj píščalce[6]), jag já to mám ...

---

[1]) = klesl.
[2]) měšec půl lokte dlouhý.
[3]) vrstva, stoh obilí, slámy.
[4]) byl oběšen.
[5]) spor.
[6]) sklenice s dlouhým hrdlem.

Digitized by Google

To je prasa! Otkúť to vezeš? A enem toťkaj ze Lhotky. Co byz mu čítál? No 90 kilo má! Vzácný kus! To bude špek! . . .

Zač teho[1]) máš? Za šestku! To je gavaľ[2])! Na snídaní ho nezí, dyby jag žalúdek mél hladný. Kolig je vás tam?[3]) Osum. Jan je tam také? Je. Pane, zme ho tam chmatli na mosťe, ale sa nám už nevymluvíl. Co mél ďelať? Zme mu slibovali, že budem hodně piť gořalku . . .

A tož gdo je přece volený? Šag my si navolíme také jag budem chťeť. Já g voľbě půjdu, ale bo ne[c4]) Šag kolig mél Jozef hlasů! A to bylo enem ráno. Dyby já to byl s předy věděl, tož Jozef býl dycky zvoľený. Ten je hodný človek; že mňe dva rynské zadržál, to je pravda, to mózu řéct, ale ináč je dobrý človek . . . .

Lešná.[5])

22.

Býl sem až do fčiľšku na poli a to sem byl tak ukonaný[6]), to sem povídál: márné, musíš si odechnúť.

(O podloudnících). Ja, prv to bývalo všecko inší. To tu chodili moc pašeráci, nájvěc s tabákem. A obrajti[7]), tí ih zasé chytali; to chodili po ďedinách a hde nejakého dopadli, tož hneť s ním do mesta. To jeden také nés ten tabák a před tyma obrajty tam ten!, začál utíkať. Ale tí za ním. To bylo ešče tudy, jag říkajú na fojstťú. Toš ten milý přišél k temu fojtovi: „Ach, pantáto, proboha vás prosim, dyď ňa tady skovajte!" Toš ten ho skoval. A tí obrajtéři fšecko prohledali, ale nenašli nic. —

23.

(O starých časech.) Prť tý pančochy vám ďelali po celéj ďedině. — Večér byly přístvy a při tem sa fšelico mluvilo. A nekdy sa ai nejaká čértovina uďelala. Jedenkráť také komusi napadlo: udělajme prý si delegram. Tož rozumíte, toš kerýsi vyvrtál v lafce dírku, prostrčíl provázek a to sa pekňe natahlo přes celú izbu. A toš potem za to potahovali. — Třeba s tým světlem[8]), bože dobrotivý, to byla oštera.[9]) Já sem to musél opraovať.[10])

---

[1]) špeku, slaniny.
[2]) kus.
[3]) u opravy mostu.
[4]) nevím, půjdu-li nebo ne.
[5]) lidová výslovnost: Léšná.
[6]) ukonaný = unavený.
[7]) obrajt, obrajtér = finanční strážník.
[8]) s loučemi.
[9]) mrzutost.
[10]) dbáti, aby louč dobře hořela.

Digitized by Google

„Postrč, utři uheľ, zažni!“ a to bylo pořáď v jedném kusi. To prf nebylo inšího světla; to sa svítilo enem tyma světidlama[1]).

24.

Co moi tatíček vykládali, dyš pásli koňe na Pernéj. Toš tam býl jeden pohůnek a ten snáď býl hrozně nedobrý[2]). Tož védli na poľe[3]) koňe, ten ogar ešče s pacholkem. A už bylo tag hezky v zmrk[4]). A veďaci na poľe koňe, po edali, že dycky sa proti ním takový kohút čérný pantál[5]). Toš si ľehli a usnúli. A potem to teho milého ogara ze spaní zebralo a povláčilo „Budešli sa modliť, ľebo né!“, a tak mu hlavu vtentovalo do země. —

25.

A ešče vám povím, jak sa jeden dostál do pekla na službu.

To býl jeden — menovál sa Janek — a ten si hľedál služby. A toš přišél také do teho pekla. A toš mu tam dali službu. Posadili ho ke kotlu a měl přikládať. Ale měl zakázané podívať se do teho kotla. A měl odměřenú hránku dréf. To sa mu jaksi nezdálo[6]). „Podíváť sa tam nesmím a dycky topiť, drév ně nesmí chyběť . . .“ Otkryje ten kotel a vidí tam spráfce ze svéj ďediny. Fik tam narás tych polen, aby mu hodně přismažil. — A jak to čérti viďeli: Tag dyž nechceš poslúchať — na hodinu vyplacený, a vypakovali ho hneť s pekla.

26.

Jeden farář přišél do Poľska a tam pijú moc téj vůtky. A toš přišli k ňemu hříšníci ke spovedi: že sa moc ožhrali. A ten neviďél, co to je. Ptá sa teho jedného: „Jak, vy pravíte, že ste sa ožhrali a š čeho?“ — „„Jářku ze slibovice.““

A toš ten povídá: „Běšte dóm, pomodlete sa očenáš!“

A přišél druhý a také sa spovídá, že se ožhrál ze slibovice a třetí zasé. Toš ten[7]) si povídá, co je tá slibovica? Příjde dómu a káže svojí hospodyni: „Běž ňe a přines ňc hoľbu slibovice!“ —

Toš tá přinésla hoľbu slibovice a ten si sedne a začne popijať. — Brrr! a toš sa mu to začalo protiviť, tá milá slibovica. A toš to je to lákadlo! Napřeť pomaľunku začál si hutať, aš potem věc a věc, až mu to začalo šmakovať.

---

[1]) loučemi.
[2]) = rozpustilý.
[3]) = na pastvu.
[4]) = v soumrak.
[5]) = pletl se do cesty.
[6]) nezamlouvalo, nelíbilo.
[7]) farář.

Digitized by Google

Ale co na mú milú dušu! Najedenkrát se vyvrátí a zostál ležať. Nebýl na to zvyklý, toš sa mu to vevalilo do hlavy. Letá hneť pro doktora, ten přišél a povídá: „Co je, co je? No tož nechte ho ležať!" Toš teho faráře nechali ležať. —

Toš potem přišel hříšník, že sa ožhrál. „A kolikrát?" „„Petkrát!"" „Tož dete a ožerte sa desetkrát za pokání!" A přišél druhý a zas tak.

Tož se ožhrali a šli dómu. Přiňďa dómu, doma byla bitka. Toš co je? „Panáček nám to kázál, abyzme sa ožhrali." Toš to uďelali párkrát, ale brzo teho méli dosť. „A toš co, zme my otroci? Musíme my sa tak ožírať?" A toš si sami lumpi řekli: to je trest! A toš vychránil[1]) fšecky lumpy.

27.

Víte z ovoce je nájlepší tlačiť burčák. Ale gdo chce, víte, tlačiť burčák, omleť hneď dólu[2]) a hneť tlačiť. Enem ih nenechávaď ležať! Letoší rok je moc teho ovoca a tož byzme méli skutečně hřích, abyzme ím pohrdali. Já ho mám rači ten moščák[3]) než víno. Enem musí byď zaležely! — A bečky musá byď vypařené; jag néni čistota beček, je konec.

28.

. . . a tož já si to tag rozvažuju: chybíme fšeci; ono se chybí tam, chybí se tam a tož ono se chybuje, ale nesmí to tam valiť do teho sakramenského tisku! Nešpárať do osích[4]).

„Toš nájlepší to osí hnízdo zapálil!"[5])

A dyž ono je pot střechú! Tož zhoří potem celá střecha! — Šag já vím, gdo je ten počífka[6]) hříchu.

Jasenica.

29.

O Ondrášovi.

(Vypravoval 90letý stařec v Jasenici.)

Býl také jeden, ten býl raubíř, ale býl z Janovského fojství (rozum. naproti tomu, o němž vypravoval před tím). Toš ten fojt mél syna a dál

[1]) a tak odstranil . . .

[2]) jablka setřásti se stromu.

[3]) burčák, mošt, ovocné víno.

[4]) Místy již v Lešné vyskytá se u substantiv v gen. pl. tvar na —ch; vlivem sousedních obcí Perné, Příluku, Vysoké, Mčenovic, kde je obecnější.

[5]) poznamenává jiný, načež zase pokračuje v řeči předešlý.

[6]) podšívka.

Digitized by Google

ho do škol. A jag byly hody[1]), tož on přišél na tý hody a tam sa zemľeli[2]) a on dál temu jednému chasníkovi pohlavek a hneď na věky[3]).

Toš potem už nešél naspátek do tych škol, utég do lesa, bandu si uďelál a krad.

Tož jedenkráť také přišél k panáčkovi na peníze. Přišél na fáru a chťél peníze. Ale, pravíl, nesmíš muknúť! — ḿél pistuľu nabitú, enem střeliť. — V noci to bylo, hnuť sa nemoch, toš ten panáček co ḿél ďelať, musél mu tý peníze přinésť. „To néjsú fšecky! Máž dukáty!" Toš ten přinéz ai tý ostatní. A jag otchodíl, tož mu pravíl, aby dobře hospodářil, že zas příjde.

Potem psál až do Prešpurka jednému židovi, ten handlíl voly. Toš ten milý (Ondráš) mu psál, že ho příjde naščíviť, aby nachystál peníze. Milý žid dostál napřeď veliký strach, ale potem si pravil: šak to zasadíme[4]) vojskem, šag nám neuteče. Toš poslál pro vojsko, a na každém schodě býl jeden husar, aby (Ondráš) neuték. Ale nic to nepomohlo, Ondráš sa g židovi přeca dostál. Tož na něho, aby mu dál peníze. Ten vyhodíl tisícovú na stůl. Ale Ondráš ḿél oprátku, tož mu ju hodíl na krk a žid ani nemuknul. Ten sa sebrál a uték ai s penězi. — Potem hledajú žida a ten býl zavěsený na tych dveřách, pláščem přikrytý. —

30.

Potem z Janovic býl jeden chasník a ḿél moc dluhu; a tož mu to chťeli prodať fšecko. Tož ho potkál Ondráš. „Toš co plačeš? Di a zaplaď a neboj sa nic. On sa ťa bude ptať ten vrchní, kdes tý peníze nabrál. Ty mu řekni: Ondráž ňe ih dál." — Toš ten vrchní — tedy byli ešče tí fortášé[5]) — toš ten vrchní to zebrál fšecko (fortáše) a tí s teho zámku fšeci šli a čekali tam u ľesa na teho milého Ondráša, a nechali tam enem vrátného a ordinanca f tem zámku. — Toš tí čekali a čekali a pořáď nic. „Ale my zme přec hlúpí, gdo ví ľesti on nešél druhú stranú tam do zámku." A toš sa zebrali a šli naspátek. A milý Ondráž zatým fšecky tý peníze, co tam byly v téj kasi, fšecky zebrál a odešél. —

A jedenkráť tož ho přistihli v hospodě. Tož hneď zavolali vojsko, ale žádný ho nemoh zabiť, víte on býl zamrazený[6]). To sa ho nic nechytlo. A tí vojáci fšeci zostali tak, ani sa žádný nehnúl. Žádný ho nechytíl, dyby kolé přišlo[7]).

Atož on ḿél bratra. A temu slibovali moc peněz, aby nejag ho ze světa zhladíl. A ten ím prozradíl, že ho žádný nezabije, enem vlasním

---

[1]) posvícení.
[2]) servali se.
[3]) až jej zabil.
[4]) obsadíme.
[5]) lidový četník valašský.
[6]) nezranitelný, viz Bartoš: Dialektický slovník moravský 1906.
[7]) kdyby jich sebe více přišlo.

Digitized by Google

obuchem, co s ním chodí. Tož mu ten obuch zebrali a toš potem ho zabili; a také tý raubíře pochytali — on mél tych lidu štyryadvacet — a tož bylo konec fšeckému. —

Tož on býl z Janovic, to s tych bok Příbora.

31.

O čarodějnicích a strašidlech.

To ih bylo dostakovych, co čarovaly, no ale fčil to už néni. Ale prí to bylo, to ai v Jasenici byly takové ženské, ale toš to fšecko ze zlým[1]) sa dělalo. Ona mela užitek, ale že by na tem byla zbohatla, toš to né. —

Mňa samého postrašilo. Já sem šél na prútí řezať v noci. Přišél sem tu na hranicu, tu takový dupot hrozný, tak zem duněla. Bylo tam kříbí, tož za ten kříp čapnu a čekám, co příjde. Tu příjde takové veliké chlapisko, celý černý, měsíček svítil, ai hubu mél černú. Toš tam ten pryč! a utíkám až do ďediny až uš sem nemoch. Toš sem si myslél: ale toš co sa bóim, dyď za mnú nikdo neide. Pravil si, že sa neboíš, vidiš, hleť! — To býl duch, to nebýl člověk. Plášč mél na sobě černý obľečený.

32.

Tož ešče neco. To bylo v tý drahé roky, toš sem sa roznemoh — šak sem ležál toť na tem lůšku. „No jag ňe nebude lepší, toš já si musím poslať pro panáčka; ani véť[2]), ani nic!“ — Toš sem prosíl tak svatého Jána, abyh z lutrije vyhrál. Toš tag ležím a tu sa ňe ukáže takový mladík, pekňe býl obľečený a košuľu na vrchu, bílú, peknú, tak sa mu to svítilo. „Toš fčiléj, jak chceš[3]), tož vyhraješ. Ale lesti chceš byď zdravý, pámbu ťa požehná ai bez lutrije.“ No já sem prosíl, abyh rači býl zdravý. „Tož buď uiščený, že zdravý budeš.“ — Tag býl v téj podstaťe[4]), jag je náš kaplan; a trošku býl tag osmahlý po hubě.

33.

A to sem slúžíl u jedného sedláka a mél sem vésť múku do Ičína. A jak sem jél, toš sem zvrátíl tú múku. A bylo tam múky přes pědadvacet meřic. Tož hneď ňa to připlaščilo a g hnuťú nebylo[5]). —

Tož já víte, jak to na mňa spadlo, toš sem prosíl svatú Barborku, abyh enem neumřél bes panáčka. Toš tu cosi přišlo a ten vůz zdvihlo.

---

[1]) se zlým duchem.
[2]) převívati obilí.
[3]) chceš-li.
[4]) postavy.
[5]) nebylo lze se hnouti.

Digitized by Google

Toš přijedu do Ičína na ńesto[1]) a starám sa, gdo ňe tú múku znese. Tá kréf ve mňe byla srazená, hýbaf sem sa nemoch. Šél sem tam na policajdirekcí, aby ňe nekoho dál, co by ňe to pomoh znésf. „Ovečko, to vám nemožu vyslúžif, ani vám to nevyslúžím. Co sem kerého Mořkováná[2]) popat, fšecko sem poslál spraovaf cestu." — Toš co fčil? Tu příjde chlap a praví: Vitaj, Janku! Nestaraj sa nic, já ti to fšecko znesu; enem poď ňe ukaš, gde to nosif!" — Tož víte, tak to brál, jag dyby to byly otruby — tag býl f téj postavě jag já, takové štyblata ńél .... — „„Toš co ti budu, bratře, dlužen?"" Prý nic! — Ńél sem peníze, tož hneť sem vytah dvacítku a dávám mu ju. Ale on í nechfél vzíf c ten živý svět. „„Tož dyž nechceš peněs, toš poť, půjdem do hospody na víno."" Tož idem, a jak sem býl na tych schotkách, obrátím sa, ale teho nigde. Hneť sem ľefél sa dívaf, lesti tam třebas nezešél dólu, ale nebylo ho. — Toš to víte, to nebyl člověk; dyby býl člověk, tož by tý peníze vzál. —

A uš sem ńél byť štyrykráď zabitý. Jednúc zme dělali drva a tož ňa připadla švrkla tak f polovici a mňe sa nic nestalo. —

34.

Toš ten les, ten je panský. A mohla to ńeď obec. A pravíl sem ím: Jak to nezakúpíte, toš to pozbudete. Každý rok ai štyry sta by se bylo utržilo. Ale né! Takoví byli barani! Aš sem já potem býl púrmístrem, toš sem psál hráběti. Ten za to chfél, už nevím kolik, ale cosi málo. Nechtěli to daf a fčiléj zač by to bylo stálo, dyby to ńela obec! Dyby to byli tí přetkové zakúpili si, toš tu ai kostel moh už stáf. — Skalu tu máme vápenú, ta stói ai za tisýc rynskych. —'

Já sem slúžíl jedenást let. Ten sedľák, co sem u ňeho slúžíl, mél chovanicu[3]). A já sem si vzál tú chovanicu. Než sem já sa oženíl, toš tu nebylo nic. Na fšecko sem musél dávaf. Dyš sem po nich neco chfél, tož ňa odbyli: nám néni piľno, co by sa vydala. Až dyš sem kúpíl tú chalupu, toš p (: teprú sem si ju vzál. —

A uš sem stratíl bai dosť peněs mezi liďma. To sem také jednému půčíl pědasedumdesát rynskych. Ale zapřél ňe ih do duše. A ona také. To bylo takové robsko, jak kobyla, sa enem kurviť. A po musikách ľétala, třeba do štyroch hodin. Potem ona ńela bratra, ten otpřisahal, že nedostali nic. Ale pámbu to potrestál. Za osumnást ńeďelí umřél a šťérňál jag hlaveň[4]); ńél za to.[5]) — A ten istý ešče žije. Je tu zděná chalupa, hneď na tem kopečku, tož on tam býVá.

---

[1]) na náměstí.
[2]) obyvatelé sousedního Mořkova.
[3]) schovanku.
[4]) oharek.
[5]) to byla odplata, trest.

Digitized by Google

Vysoká[1]).

35.

(Návštěva v sušírně.)

(Přichází hospodář, soused, pomáhá čeledínovi a dává pokyny.)

‚To darebňe je utrefené, ta sušírňa; moc to kúří.‘

„Protože bije větr henka z vrchu.“

‚A hore, tam uchodí teplo. — To tu máte mieť ináč; to si tam pekňe nohy dá, sedne. Tady[2]) si pekňe vykopte takovú díru pro nohy. A tá sláma sem také nepatří, dyť to móže chytnúť.‘

„To ogaři navrtili.[3])“

‚Proč ste si to tu nespravili? To má tak ty dveři pasovať.‘

„To sú japka staréj Orlitky; napadalé japka, ty néjsú hrube parádní. Musím ih dať na jednu lésu, lebo by sa baba žabila[4]) potem, že je moc lési a jableg nigde.“

‚Šag ih nemá spočítané.

To jedenkráť v Léšné, téš to mela jedna spočítané a potem ich chybilo cosi moc.

A už ih zďelaj![5]) Dyby to upražil, tož byz ih nemél nigde. Dyž ju[6]) nepřesuší zbytkem, je lepší. Ale dosušiť sa musí; potem jak příjde do vlchka nedosušená, tož ona neďelá dobře — plesniví. — Vybrať ih móžeš, ale ešče néjsú přeité[7]). Ty pečky tam neh ešče! To sú ty nájvečí hrušky, ony nemožú doschnúť, majú hoďne tela, toš to ony proto zustanú celé. — A hóří to vrbové[8])?‘

„Dyby to nebylo napité[9]), ale je to od déšča napité.“

(Máte dobré oči, že vás ten kouř neštípe.)

Né o to, ale jag už je při tem, toš to neškodí. —

Ten má zuby![10]) Ten štvrťňa piva unese v zubech a bai ho vypije.

To sú cvergľové japka. A je jich! Tag roščikaly sa ty stromy. A co to tady majú za jakési novotné[11]) za japka? — To je ořechůch! Ale doví,

---

[1]) Na Vysoké, Perné, v Jasenici a částečně již také v Lešné je pozorovati tvrdší výslovnost *l*; jest to přechod k nářeší starojickému, v jehož některých částech se *l* obaluje (v Hodslavicích). Také gen. pl. u substantiv, vyznívající na *-eh* svědčí o tomto přechodu. V prvních třech osadách vyskytá se gen.: holubůch, rolích, polích; (srov. Bartoš I., 87.); také nom. pl. vzoru chlap na *-é*: holubé.

[2]) u ohniště.

[3]) natrousili slámy, rozdrtili.

[4]) zlobila.

[5]) sundati.

[6]) hrušku.

[7]) přesušené.

[8]) dříví.

[9]) vodou, mokré; kdyby to nebylo mokré, hořelo by to, ale . . .

[10]) čeledín rozvazuje uzel zuby.

[11]) nový druh.

Digitized by Google

ľesti nebudú zamoklé. Dyš to pořáť celé ty žňa prší. — To sú voňatky; dyž ony uzdrajú, ony ꝑeknú vúňu majú. — Jak to[1]) uš chrne; toš sa to vykope a zasadí nový. —

Co tyh holubuch tady obľetuje, tí rádi pohanku. — No pravda — holuꝺé!

36.

U nás sú ťeší zeḿe, tož dycky spěš se žito urodí. — Tudy sú ſšade takové ty opařiska[2]) — místama takové tý výbuchy[3]) . . .

Uzme kolig dnih nebyli na poli. To už je tak človek mrzutý, jag má čučet doma a čeká práca na poli. —

Otec, ten býl dlúho živ. Chodíl za pluhem tak, to bylo jěho oraťˊ dycky a potem sa tag v roku potratíl[4]). — Tam dólu je ľevší[5]) práca.

Bylina.

37.

Já pamatuju ešče, jag byla tá vójna s Prajzem, a potem tá s Košutem. To tu ľežali vojáci. A potem přišly horké nemoce, nákažlivé. A drahé roky. Měřica zboží byla za pědadvacet rynskych. — A už zme bai vyhořéli; všecko nám zhořelo, ze životem enem zme utékli.

(Volá na hocha:) Podiv sa, běž, ľesti tá kráva je chycená. A hni sa, ty lebaňo, čértova lebaňo! Než on sa k temu přikotí!

Tumľuj sa! (volá na jiného syna). Máš otavu schraňovaťˊ a toľkého futra ešče séctˊ. A tož věru, jak ste s tým dopadli s tú dosečenú[6]), dostali ste co? — (Odpověď:) Pití bylo dosť: koľé by býl chťél vypiť, toľé by býl dostál. — (Selka pokračuje:) Fčéra oblék dobrú košuľu a tag ju zmastíl! — Ten nepije. Jag nečeho hutne, to ho hneď dusí, na prsách dlábí. Dál sa ľetos do tesařskéj[7]) a toš fčiľ ode žní nechodí a tož už nepůjde besteho.[8]) Je pořáť jakýsi darební; fčiľ mu zasé réma sedla na prsa, začalo mu piščať, jag dyby na husľe hrál. — Velice rád mľéko, toš tým sa uš celý deň fedruje.[9]) — A teho mlačího zaz zebrala hofrava do huti[10]). Fčéra tam býl,

---

[1]) strom; když starý strom hyne, usychá . . .
[2]) viz slovník.
[3]) zřídla v poli.
[4]) zemřel.
[5]) snadnější.
[6]) dožatá.
[7]) tesařská práce; tesařství se věnoval.
[8]) bez toho, beztak.
[9]) se přeživí.
[10]) vzala jej s sebou do práce do huti.

Digitized by Google

dnes tam je, tož jaký tam jeho kost je! A jeden je v ńestě. S tým sa znáte? No, hľeďme, jag zme se dorozprávali! Ten nás moc stál. On to dycky praví, že dyť to nebude stracené. Měl jéď do Prahy sa daď zapsať a toš to komusi dál, fšecko mu to ńekňe obepsál, jak to má daď a toš to to má zmachľované. Peníze mu poslál, měl to daď temu jakémusi — on to menoval, já si ani na tý krámy nedám pozor. — A ešče šest rynskych mu nadbylo, dyby mu gréjcar býl dál![1]) Tag ho omét[2]) o to. Toš koľéj prý ti ostalo tych peněs? Ale toš pravíl: Počka, šak prý já ti posvítím na oči! . . . Nebude prý mu to pasyrovať. —

Negdy idu do Čenovic. Ńeli zme tam roľe, sem tam chodívala. Toš tam bývám u tych B., tú nemocnú naščevuju, a inde tož né[3]). Och toš to víte, že majú oni, oni majú, oni hrabali peněs. — Tam daľé sú tí Horňáci, toš tí už majú dočista inší řeč. — Tož já uš to tak podľa stara[4]).

Výjda toš to máme najdálé tý roľa. Najbliž je toť tá roľka hen k tým trnkom[5]).

Krhová.

38.

Žena na mlatě.

(Úroda; jak sype obilí.) Chvála bohu, nemusí žáden naříkať. — My teho velice hrube máme málo. Ńeli zme enem tři hektolitry ozimého a potem štvrť hektolitra, co zme ńeli zeľé na půldruhém záhoně, toš tam. — A fčil to mlátíme zaz vyčák[6]). — Tata pojede pro jednu fúrku ešče, ľesti bude ńeď gdy. Tož musí uš také pomáhať (ukazuje na čtrnáctiletého hocha). Dyž aspoň drží notu[7]) edem. Ináč by sa to nedalo, chyba nekoho najať.

(Jde okolo soused, žena se táže, má-li už požato; na zápornou odpověď volá za ním:) To ešče bude pršať, až vy budete séct; šag víte, jak to povedajú.

(Na otázku, jak dávno je zalesněna sousední stráň:) Počkajte, toš to je nasaďené třiadvacet roků. Naša Lojska (dcera) ńela rok, gdy to sadili. To boří je ešče posleť saďené. Bude to tak s patnást roků. Ani myslím néni, ani néni. — My zme tú chalupu kúpili od P., ot teho, co to má postavené.[8]) Roľa by nebyly zlé; enem že je to daľeko velice chodiť. — Toš tak sa to zdá ešče doznaubytí[9]) (úroda), ale křičá[10]), že bude draho.

---

[1]) nedal mu, nevrátil mu ani krejcaru.
[2]) ošidil.
[3]) jinam nechodím.
[4]) rozuměj: mluvím.
[5]) role, táhnoucí se podél švestkové aleje.
[6]) oves s vikou.
[7]) takt v mlatě.
[8]) novostavba.
[9]) dost na ubytí, ucházející.
[10]) povídá se, naříká se.

Digitized by Google

Hrachovec.

39.

(Stařena nese nůši; na poznámku, že je to těžké, odpovídá:) To je nic, co já unesu nošu.[1])

(Na hlavě má pěkný bílý čepec, obrátím na něj řeč.) A měla sem ešče pekňejší. A to tu přišla jakási panička: „Prosim vás, neprodali byste ňe teho čepca?" No pekný sem měla čepec! Mocně chťela ten čepec kúpiť. To sem í ho prodala. — Fčil uš sa to málo nosí (kroj). To fčil enem na tý divy[2]) sa tag obľečú, jak prf chodili. To byla taková zeľená žubica[3]) a přez ňu taký bílý obrus[4]) a na boku taková červená šata[5]) a pentlí takovú baňu[6]) a za klobúkem vonička[7]).

(O majetkových poměrech.) Máme troje statku[8]) a toš dycky jaksi chvála pánu bohu[9]). Ale nahamrazíme[10]) sa dosť. A strava též néni hlavitá; nemáme do týďňa masovéj poléfky.[11]) — To sem slúžila tadyg ve mlýňe jedném; a toš sem sa tady vydala.[12]) Můj,[13]) dyzme sa zbírali,[14]) toš šél v poščanych šatech na svaďbu. A fčil máme aspoň to chalúpa a poľa také máme svoje. — Tož zme měli pět dětí, a chlapec nájstarší nám umřél. Ale byly šikovné ďeti, tagjag bič. Ten nájstarší sa do huti dostál. A céru máme vdanú f Krhovéj. Její muž zas fčiléj kúpil chalupu a toš sú na chalupe; majú zemňáky, svoje poľa . . . A pekná ďevucha! Jedenkraď byla na svaďbě v Ičíně; a šag ju tam chlapi chťeli rostrhať,[15]) tag byla pekná. — Tam (v Krhové) sa už nosá[16]) podľe huti. — (Muž se chystá na pole; žena jej vybízí): Di uzbíraď hrušek, Jozefovi tam vzíť[17])! (Odpověď): Ah dyď on na to neletí,[18]) na tý hrušky. (Ona o mužovi:) On nemože na nohu, on honem neutíká; dohoví co si í uďelál. Nejag mysím zle stúpil. — (Muž podává

---

[1]) To není ještě nic proti tomu, jakou nůši já unesu.
[2]) na podívanou.
[3]) žubica, župica svrchní šat, viz Bš, Slovník 563.
[4]) obrus = pokrývka, šátek ženský.
[5]) šata, šatka = šátek.
[6]) chumáč pentlí.
[7]) kytička.
[8]) tři kusy dobytka.
[9]) t. j. ujde to, daří se obstojně.
[10]) nadřeme, napracujeme se.
[11]) po celý týden nemáme . . . .
[12]) provdala .
[13]) manžel.
[14]) o svatbě.
[15]) při tanci.
[16]) šatí se.
[17]) má jíti do zahrady, nasbírati tam trochu hrušek a vzíti je synovi na pole.
[18]) nestojí o ně.

Digitized by Google

ženě vejce, jež našel na hnízdě:) Na, toď máž vájce! (Ona:) A dyť to je záprdek, to žbľáše. Jag néni dobré vajce, tož v ňem špláše. A to kuru sem ṁela nasaďenú a toš sem tam dala takový ten záškřeček. —

40.

Žena pracujíci na poli u Křivého.

(Na otázku, jak se nazývají pyramidy, na něž se kupí seno:) Kostrbály temu sem slyšala pravif. A paramíty temu také povedajú. — Bai jedni majú ešče ai ovse na poli. Dyž enem pršaf nebude! — Letos sem jakási velice nemožná[1]).

41.

Ja dyš človek ai ľedaco pozapomíná jak to bývalo[2]). Fšelico bývalo!

Byla povodeň hrozná, tam z lesa néslo kláty dólu ďedinú; tudy za potokem do izby sa valila voda. A potog býl potem celý vydřétý. Já sem tady nebýl, já sem slúžíl hen ve dvoře. Koľký je to kus od hratskéj[3]) a voda tékla až vedľa dvora. — Na Krasňe byly studňe, co sú, zebrané[4]), vrata vyrvané a voda stála ve žhrantoch[5]) a tam jag je v Krasňe kostel, tam šijával švec, toš tam mu vydralo podlahu v izbe. — Modz naďelalo škody! — Tam temu pánovi, co sem já tam býl, vázali zme žito a do rána bylo fšecko pryč; myslím ze sto mandľů.

Byly lipy, stromy hrozné, tož aš f tyh vrškoh byla voda vystúpená.

To bylo po poledni koľe štyroh hodin: též napájali krávy, sa blisklo nidz ničeho[6]) a stodoly hneď vyhořely. —

A tady jednému chlapca zabilo. Ve středu to bylo. Mlátili, chlapca mu zebralo do mašiny — posadili ho na to dřévce, co sa to s koňma jezdí — tož ho chytlo za šlépek a hneď mu to utrhlo hlavu. To už na nekoho tak příjde. Šag ṁeli štyry ďeťčata a jedno po druhém umřelo a tož ṁeli chlapca, temu sa to podařilo. —

A jednéj zasé sa tu obesíl muš. Štrnást dní po svaďbe! A už druhý! Ten první sa zasé zastřelíl; ale ešče před svaďbú. Fčiľka kňezi povedali, aby sa nevydávala. Fčiľ sa dala za babičku[7]). Tož uš sa nebude vydávaf. —

---

[1]) slabá, churavá.

[2]) vymlouvá se starý výměnkář, když jsem jej vybídl, aby vypravoval o starých časech.

[3]) hradská = silnice.

[4]) studně, které tam jsou, byly sebrané . . .

[5]) viz slovník.

[6]) nic z . . .

[7]) věnovala se porodnictví.

Digitized by Google

42.

O vodníkovi.

Ja[1]), též tu jedného utopíl. Utopíl jedného; tudy pod ďedinú. — Viďeli takového páníka chodiť. Na druhý deň ten istý[2]) šél sa kúpať a tož zme ho viďeli, jak tam zašél a než zme přišli, už ho nebylo. Potem zme přišli do ďediny, toš teprú ho šli vytahovať s téj žumpy. — Zuzaňák sa menovál. Bylo mu Jan a na svatého Jána akorát se utopil. — To fčíľ takyh vod néni; fčíľ to ľegurujú[3]), ale prť bývaly hrozné žumpy, ai půldruhé sýhy zhlýbá. — To je ešče dysik[4]), to já nepamatuju. — Jak sem ešče pásával krávy, tož za tým kopcem místama ani dna nebylo. — Toš též sa tam utopíl človek. —

43.

O tratích.

Tady, jak sa ide tým chodníkem, toš tam povedajú: Za Vychúry; a tam zaz Na Kopečkoch a na druhéj straně: Za struhy a Pod rybníky. Kinská hráběnka mela rybník, ešče jag byly roboty, to já nepamatuju; — jag uplácali roboty, to pamatuju — tož ona to darovala opci na seno[5]); toš temu povedajú: Pod rybníky. — A tam temu sa říká: Ve staryh vodách; voda, veďá, šla[6]) tým místem a tož vodu srazili[7]) tam, jag je, a toš posaváť povedajú: Ve staryh vodách.

44.

Rozhovor s 78letou stařenkou, která „obírá" housenky v zelí na poli.

No tož dozď ešče je pekné[8]). Šag dyby to dobře nehnóil a nehleďél, tož ľechko by to zebrál.[9]) — Tož já to mám g užívání tu roľu, dokáť sem živa. —

Ale ľagrmenské húseníce, vy potvory, gde ste vy sa nabraly![10]) — To oni naserú tí motýlé po rubní straňe[11]) takové vaíčka žluté. — (Na

[1]) interjekce.
[2]) co se utopil.
[3]) regulují.
[4]) to je už dávno.
[5]) aby si obec odtamtud sklízela seno.
[6]) tekla.
[7]) odvedli.
[8]) rozuměj: zelí.
[9]) pak by úrodnu lehce sklidil, bylo by jí málo.
[10]) Ničíc housenky přerušuje občas rozhovor se mnou a obrací se s rozhorčením k housenkám.
[11]) na spodní stranu listů zelných.

Digitized by Google

otázku, zdali říkají tam ‚žlutý' odpovídá:) Což my tu pravíme žúlté, ale dyž z nejakým pánem mluvím, což musím inač. —

(Táži se na druh trávy.) To je přeslička, to néni dobré pro krávu, ona s teho dříšče[1]) a víte jag ona začne tak, což ona ai schudne — kráva. —

O hyd jakýsi hydovský![2]) Já to mňágám[3]) furt prstama. Mám véct krávu pásť a což musím trčať tady. Zatrackaný hyd bezbožný. Jezuzmarkoty, teho tu je! Šag já vás pomadžgám, už nebudete žiť! —

A otkáť ste příteľu? A toš prosím vás, jag vy žijéte, dyž vy tak chodíte, vy musíte peněz mieť f kapcy! Což bes penčz by to nešlo. — Dyž je človek slobodný a což de sa obrátí, tam je. —

Oh jéjda! já už nemožu! Uš kolikráť večér sa ňe zdá, ráno sa už nepohnu. Nebyla by[4]) jag živ řekla, že toľké roky dočkám. — Víte můj muž neměl nic a já sem si ho vzala. Já sem to viďela po ňem, že je dobrý, víte, tag za slobodna. A toš sem si ho vzala. On býl starší ale o deset roků ode mňe. A dobře zme se chvalabohu meli. Ten býl dobrý na mňe. Jag živ na mňe rukú nesihnúl, ani nevyhřešíl[5]) velice. On býl krejčí vyučený[6]). — Já trochu sem tag uměla jehlú špárať a což dyž negde ušél,[7]) což ňe nastřihál a já sem šila. A uměla sem to. Zehřila sem tihličku, popigľovala a což byly gaťe. Víte já sem sa od malu naďelala. —

Co teho je! Jezuskovyrači! —

Za méj paměti, jak sem byla slobodná, doma, toš fšecko kosáky žali[8]). —

(Ptám se, kdo je onen muž, kterého jsem viděl před její chalupou, když jsem šel mimo.) To je takový jako trochu z rodiny, ale darebnina veľká[9]); ten hledí gořalky! Šag je ženatý[10]); a což ona — jeho žena — ho nechcela chovať[11]). — On už má darební zrak fčiľéj. A šag on to pozbýl s teho pití: on sa napíl a toš si leh na slúnko hore hubú a toš tag zrak pozbýl samochťa. — Fčiľ je ten svet tak skazený. Enem dyž dnes má podzvúľu, enem sa napiť, ó jejda, sú mrchy jedny! Fčiľ sú tí muscí vélice lechcí. Šak toťka sa jeden napíl, co dělá u mašiny, a což ho to chytlo a tag ho to zdruzgalo[12]), tý ruky, to fšecko jedno maso. Napřeď mu nedali ani pána boha[13]), protože neměl rozumu, býl tag napitý.

---

[1]) dostane průjem.
[2]) opět spílá housenkám.
[3]) mačkám.
[4]) bych.
[5]) nedomluvil, nepokáral.
[6]) byl vyučen krejčím.
[7]) odešel.
[8]) žali vesměs srpy; *všecko* je podmět.
[9]) lehký člověk.
[10]) je dokonce ženat.
[11]) živiti.
[12]) ztlouklo, roztrhalo.
[13]) zaopatřiti svátostmi umírajících.

Digitized by Google

To vám tam ńeli daŕ — dyby byla doma[1]) — páru jablek dobrych. — To sú slatké! — Víte tý paničky v tem ńesťe, tož ony enem kyslé chcú[2]).

45.

O nemocech.

Fčiľ to néni už tyh nemocí, tyh zimnic — ó to bylo zlé! Také sem to ńela. Třepalo mňú tak, zima mľéla a ten deň, co mňa mľéla, tož už nic sem nejedla. —

A hlavénky bývaly prvéj, to bylo také zlé. Toš to potem lidé bláznili, utíkali s póstele pryč, to vám ták utíkali s póstele,[3]) to ńeli co držeť človeka. — Takové nemoci bývaly divné; fčiľka už néjsú takové tý nemoci.

Fčiľ modz mřú tag a náhľe lidi; to praŕá: raní zlý ŕetr, to je zlé! To enem človekovi zabude mdlo a vyškobrtí sa a tož po nekom je hneť a negdo žije bai ešče kolig roků. Tu je jedna — Baúrka, ta už druhý rok ľeží a umříť, neumírá. Léží furt, chodiť nemože a dŕe děti už ńela, co je v tem.[4]) —

Toš tak prosím vás všelijak žijem na sŕetě jedni.

Štěpanov.[5])

46.

(Rozmluva s výměnkářem.)

Tady to byly fšecko[6]) mezřícké fčelíny. Tady sú lidé s Krhovéj, z Hrachovca, s Křivého . . . Nekerý sa přižení a zase sa nekerá provdá. — Fčiľ už néjsú tady fčely. Toť má súsed kerýsi ten[7]) úľ. Tož dyš fčiľ chodá do téj huti[8]) a zajedno sa to myslím fčiľ ani nevyplatí.

Ale před ľety — to už néni fčéra — to tu byly samé fčelíny. To každý dostál kuz lesa, jedľe vykučovál a nasadíl stromy[9]); koľký si ujáľ[10]),

---

[1]) škoda, že jsem nebyla doma.

[2]) paničky v městě kupují jen kyselá jablka.

[3]) patheticky proneseno, odtud délky: ták, s póstele.

[4]) v té nemoci, v tom stavu dala život dvěma dětem.

[5]) osada náležející k Val. Meziříčí. Byly to původně včelíny meziříčské, které se prodejem dostaly do rukou jednotlivých kolonistů z okolí. Nářečí osady neliší se tudíž ničím od sousedních vesnic. Srov. rozmluvu.

[6]) vesměs.

[7]) několik; tady soused má několik úlů.

[8]) do práce.

[9]) ovocné.

[10]) kolik půdy zabral.

Digitized by Google

toš tolik musél mieť brtí.[1]) Toš potem to uš tým istým ostalo beze fšech výminů[2]). —

Čéchmanský ogar![3]) Neh je to, co chce, toš se mu to fšecko zhodí do ruk. To je paškřivec! — No to je . . . jag dyž řekne šélma, co to pestvo ledajaké vyváďá[4]). — No to na mú hříšnú — nezadušaci sa, fčil to už nenájdu. —

Jednému Slovákovi umírala žena a měl půčenú svíčku; svíčka dohořívala a žena neumírala. Toš ten na ňu[5]): Ber sa, stará, ber, svíčka dohorývá a není naša! —

Fčilé je, tag dyby si teho lidé fšimnúli, lepší proti prfšku. Fčilé sú hodiny pracovité[6]) umenšené. — To je nájhorší, že lidé pána Boha odhodili a chytajú sa svého rozumu. Fčilé to ňe tak připadá ten svet jak pomňatený.

Gdysi to[7]) bývavalo, to uš fčilé pohynúlo.[8]) — Uš též jaksi vy sluhujú![9]) —

Ale ty[10]), my sa musíme brāť[11]), bude brzo večér. A ty di dómu a pozavíraj sa![12])

Jarcová.

47.

(Rozhovor o úrodě ovoce a obilí).

Bylo teho (ovoce), jag by nabíl; ale kýsik strela na ňe přišlo, a toš to spadlo fšecko dólu i z lístím.

Ofse sa ukazovaly[13]), eš[14]) ozimé zboža, tý sú hrozňe šidlavé. Letos to tag nesype jag lóní. Rža byly moc polehlé.

48.

(Rozmluva se staženkou.)

(Táži se jí, co se vypravuje o „Jarčovských kulách" t. j. velikých balvanech, strmících o samotě na návrší nad vesnicí.)

---

[1]) úlů, rojů.
[2]) beze všech poplatků.
[3]) hoch mu odnesl pouzdro z brýlí.
[4]) tak vysvětluje slovo ‚paškřivec'.
[5]) = se obořil:
[6]) viz slovník.
[7]) kroje.
[8]) vymizelo.
[9]) dvéře; dodělávají, jsou chatrné.
[10]) obrací se na dceru.
[11]) zdloužené ú s dvojvrcholovým přízvukem; vybízí dceru, aby šli na pole.
[12]) obrací se na vnuka; uzavři za sebou všechny dvéře.
[13]) zdálo se s počátku, že budou pěkné.
[14]) než, avšak.

Digitized by Google

„A toš to prý čért sem donés. Ai sem to f knížce čnúla. Šag na tem kameni ai byly dlapy vytentované, a šak sú tam ešče ai takové jamy v ňem.

Toš to prý si čért namluvíl jedenkráď nevestu. Ale mél zahradiď vodu[1]), neš kohút zaspívá. A jak tý kameňe nés, toš f tem[2]) ten kohút zaspíval. A toš milý čért, kde kerý kameň nés, toš tam prý ho musél nechaf; vody nezastavíl a nevesty nedostál.

Ale tož já nevím, lesti je to pravda, estli tí čérti prvé chodili po tem svefe. Ale fčiľ už je po tichu.[3])

Já sem tam ešče nebyla (t. j. u těch kamenů). Toš coš tam uvidí, chyba kameň.

Hore, tam v Lidečku, tam je inačího kamení![4]) Tam povedali, že čért nechál každý ten kameň ležaf, kde býl.

To nadávajú Jarčovanom „Jarčovské kuľe".

A oni tam nebyli ešče? (Obrací se na mne s otázkou). Choďá sem moc z města sa na ňe dívaf.

49.

(Rozhovor o vorech na Bečvě.)

Ach coš prí jezdívali moc s tyma puťama[5]).

P u f sa temu říká, alebo k u s. To je zlá práca! Co chviľa to žbľúchne dólu, ani kusa neviďeť a tyh muskych, co s tým jedú, také né. — Toš majú takové hránky,[6]) lésky[7]) tak uložené, toš tych sa chytnú. — Ach coš prv jezdívali moc. — Jak sa ím dobře vede, jedú daleko a jak špatňe, tož musá bliš složiť; jag je voda stálá.

Oznice.

50.

(Hostinská, na otázku, jak jde obchod.) Dyž je to v hustéj ďediňe, toš to ide, jag ale je to v rozházanéj ďediňe, tož je to zasé inší. Nájhorší je to, že človek ty dáňe veliké má. Je teho na čérty. A fčiľ ešče ten ánkomrštajér, može to jak chce vyšacovaf nísko. — A tam povyšéj je kveľbík[8]); ten ďelá rozhoďňe veliké konkerenci. On je na takovéj téj raňe, že viďeť zotvšúf. —

---

[1]) zastaviti Bečvu, tekoucí pod strání.
[2]) v tom okamžiku.
[3]) t. j. není nic slyšeti, nic se nevypravuje.
[4]) více takových kamenů.
[5]) vor.
[6]) hranice polen.
[7]) lískoví.
[8]) nálev kořalky.

Digitized by Google

Tady dólu, podľa potoka je velice výborné idění. Tu zrovna zéjdú[1]) dólu!

51.

(Starší žena vypravuje o svém synovci učiteli a o rodinných událostech.)

On je fčil v Ostravě. On fčil číce[2]) tam dómu. Velice bych si příla ešče ho uhlédnúť. Už je enem on. Ostatek uš sú fšeci pomřítí mladí. A on také je od maličkosti pryč. Tag je to, jag ďeti bez rodičú vyrostú. Onehdy sem byla na poli, chťela sem uzbírať kráve trochu téj trávy, aby lepší dóila — já sem mela teho mléka máľúnko a přijďaci dómu, toš Haníča už na mňa volá, že prý tu býl jakýsi pán. Ptál prý sa po mňe a fšecko prý znál. „Maměnečko, věřte ňe, že to býl Otokár." Ale gdež by! Dyď by přecaj neodchodíl. A Haníča dycky pořáď[3]), že to býl Otokár. Toš čekáme, lesti sa tu negde nepřetahne, ale už nepřišél. Dyž u nás býl naposledy, toš sliboval, že zas přijede. A potem už nemoch, nepřišél. Oca má pochovaného tady. Jemu tam z Ostravy přivézli kameň pekný — vyrysované![4]) — Ach dyby aspoň to Marušča bylo ostalo! Také tak mladé sa to minúlo[5]). Ona přišla učiteľovi sestřenka. Byla ai f kláštеře a potem sa vdala a byla siľná roba. Ale toš přeca enem byla zesláblá ze škol. A také chudera nemela umiňené[6]) umřít. Dež ona sa chudera nadala, že umře! A tož večér, dyžu tam byli naščívit ešče[7]) Jozef strýček: „Šak aš prý já vykřeju, já sa ti otslúžím." A toš potem usnúla, a už bylo po půlnoci, ona tag odespala[8]). — Tak fšecko, milý bože, na cizinu přišlo[9]). Ešče zakáď byla živa, dala fšecko mužovi připsať. — A otkeľ oni sú? — No hleďme! Ale dyď my sa z vašú maměnkú známe dobře. Oni néjsú starší jag já nic[10]). Toš to oni sú! Tož oni si ich přec dali do škol! A co my sa natrápíme na tem místátku![11]) Ach prosim vás pekňe a oni sú ešče slobodní? (Obrací se na mne.) — Prodž je to, že sa učitelé hneď nežeňá, až daľéj? — Ešče sme dycky pravili, že sa k nám neznáte. — Tú cestú nechote, tá je moc do kopca. To ešče tí seľščí suchomeli, tí to ešče přenesú[12]).

---

[1]) sejděte, sestupte. Prostý lid, mluví-li s pány, užívá často třetí osoby pl. při oslovování.

[2]) považuje Ostravu za domov.

[3]) t. j. stále tvrdila.

[4]) náhrobek s vyrytým nápisem.

[5]) zemřela.

[6]) nechtěla, nerada umírala.

[7]) už je nebožtík.

[8]) ve spánku zemřela.

[9]) do cizích rukou.

[10]) nejsou o nic starší.

[11]) malá usedlost.

[12]) Po takové cestě dovede jen choditi selský hubený člověk.

Digitized by Google

Láze.

52.

(Rozhovor s dvěma ženami „sbírajícími" na pasece uprostřed lesa na příkré stráni trávu.)

Ó to je sporý kopec! Tu je tak peprné, jak tá chudoba[1]) tý drva[2]) vleče hore. — Vyleza[3]) hore s téj rastoky, to je už veselo. — A vzímě také každý (t. j. vítr) nájde: neh je polský, (východní) moravský (západní), jaký je[4]) (vítr); vzímě to tady dře[5]).

(Vida hrubou trávu, kterou ženy žnou a vyrýpávají, táži se, budou-li to krávy žrát.) Budú-i dáme, nebudú-i postlať. Prv nedajú dostúpiť[6]). Tak by to pcháčí[7]) rády ropky vyrýpaly. A tož ono potem zbújní hneď z vesna, a žene jag búček hore. A fčil je to na nic, fčil uš to pchá. — Ale vzíme hoďa teho kravám, toš přeberú a ostatek postlať. — Sa člověk tak mosí fedrovať. — Tudy je vaščina[8]), močárek, na téj ploščině[9]).

(Táži se po výslovnosti některých tvarů:) A toš to u nás né. Mňe sa zdá, že při Podolú[10]) to praví.

Já co mám chlapíka[11]) na Domoracu, tam obałkujú a svečí[12]) ím tá řeč, tak to pekňe praví; to je ňe rozdivná věc. — Nám praví, že my tu velice tvrdo mluvíme. — V Rajnochovicách mluví trošku tak po hanácky. Iďaci k tem' stołu, sa praví: zeber łužice.

(Na otázku, čím se živí v Lázích:)

Jag gdo móže, jag je gdo f sile. To Láze sú tag nebohé; šak co je tu dřeva, fšecko vyvlečú hore, tož inših výdělků tu néni.

Koně sú tu dva: Hyňek má jedného a Skýpala druhého. (Pokračuje o svých rodinných poměrech.) — Já sem tudy[13]) šla slúžiť, mela sem deset roků a to uš sem tamtudy ostala. A fčil sem už dvanást roků vdovú. Pět dětí ňe ustalo,[14]) jeden menší jag druhý. Malé sem musela živiť a věčí ňe berú (na vojnu). Jedného chlapíka mám na tem Domoracu. Já sem tam byla

[1]) chudina, chudí lidé.
[2]) dříví, roští.
[3]) přechodník s významem podmiňovacím.
[4]) ať je jakýkoliv.
[5]) jsou vánice.
[6]) vrchnost nedovolí dříve vstoupiti na mýtinu.
[7]) bodláčí.
[8]) vlhká, močálovitá půda.
[9]) rovinka.
[10]) v okolí Podolí.
[11]) syna.
[12]) slouží.
[13]) sem, totiž na Láze; žena ta pochází z Kateřinek.
[14]) zůstalo.

Digitized by Google

fčiľ, iďa z jarmarku. On ňa tam dycky volá[1]). Je to tam v hoře[2]), tam neviďeť nic enem horu. Mňe sa tam zdá dycky teskno. — Je tam na štácu[3]). Prf slúžíl f Kelči. Mu néni ani fčiľ nidz na tem štácú, ale dycky praví, dyby tý časy sa mu vrátily; tag mu bylo dobře!

(Kam chodí do kostela.) Co sú s katolické strany[4]), choďá do Lúčky a my evaňďelíci chodíme do Ratiboře. — Na Lázoch sú samí evaňďelíci; enem dvá ľebo tře, co sú katolíci. V Podoľú sa ňe zdá, že už néni evaňďelíka.— To sem už moc slyšala, co tag jeden (katolík) druhému (evangelíkovi) řekne Lutryjána. — (O pohřbívání.) Malé ďíťa dyž umře, to sa naptajú[5]) chlapci a dyž je hrubý[6]), toš sa doveze (na hřbitov do Ratiboře); chyba malé díťa sa nosí. — To by si katolíci pravili, že majú potupu, dyby s nama ľežali. — Můj bratranec umřél f Kelči, teho velice strčili pot plot[7]). — Pambíček pokrapce fšecky pobírá. —

(O rostlinách.) To je „metlaňa". — A to je tam „ľuľek". Tým sa tu už na Lázoch otrávíl chasník; šak Holubovi chlapeček. Oni to zebrali do trávy, že do hnoja[8]), a ono sa to tam gdesi ujalo a narústlo to a toš tak to ten chlapeček sňet. A oteho umřél. Tá matka tak plakala; ai ju chťeli zebraf[9]); no že fšecky néjsú jednaké, ale tá nebyla chudera vina. — A jeden tú kuličku sňed a toš sa zblázníl. Ale ten neumřél; enem tak škřkal po sťeňe. — „Ožina", na tem sú tý maliny. Teho tu néni ešče moc narosteného.

(Slyšela-li něco o sporu arcibiskupa s občanem rajnochovským o hranice pozemků). Já ím[10]) prosím nevím menovaf fčiľé. Po čem ňe tag néni, toš sa na to neptám. To dyš tak slyším neco; ale že by sa na to ptala, né. —

(Jak daleko je do Rajnochovic.) To uš sa snese[11]) hodina. Ale z Lázů je uš cesta schodnější. — My ešče nepůjdeme dómu; ešče abychme chviľku tu byly.

Rajnochovice.

53.

(Rozhovor se starším mužem; stěžuje si do zdraví a vypravuje, co se již napracoval.) Dyby se mi[12]) vrátilo aspoň deset roků spátky. Včiľkej[12])

[1]) zve.
[2]) hora = les, v hoře = uprostřed lesa.
[3]) na nádraží.
[4]) katolického vyznání, katolíci.
[5]) najmou.
[6]) velký, dospělý.
[7]) pohřbili pod samým plotem hřbitovním.
[8]) vzali to mezi trávu, aby to dali do mrvy.
[9]) zatknouti a uvězniti.
[10]) ím = Vám.
[11]) = ztratí, uplyne.
[12]) Není to čisté místní nářečí; vypravující prodléval často mimo domov, chodě světem po práci.

Digitized by Google

vám tak povím, pane. Já, dyš přišlo íť na žňe[1]), šél sem na žňe. Jak přišél svátek Narození Panenky Maryje, fšecko sem zahodíl[2]) a šél sem do Rakús. Musél sem stávať třeba o dvuch a séť hon až do večera. Od hona sem mél rynský dvacet gréjcarů.

Jeden rok zme tam byli, a ono tam krúpy pohanku velice otlúkly. Tozme čekali tři týďňe na ňu. Ale potem zme sékli svátek nesvátek. V ňeďelu ráno hupky nás hospodyň volala, abyzme šli séť. A tozme sékli celú ňeďelu. A šlo nám to od ruky! Ono pohanka je pořezna[3]) věc. To zme kosívali dva hony za deň. — Takoví byli chlapi z pozahor, jag vrba velicí. Já maľučký chlápek a já sem ho dycky předsék. Tak to potem na starosť[4]) zavazá[5]). Myslím, že sem v sobě tý dychavičné žily potrhál. Fčiľ už nendu nihde. Dyš se žňe přitahnú, nedá ňe to, rád bych šél, ale už nemožu.

(Přichází známý, jemuž vypravující spravoval putýnku.) Josefku, vitej! Tož mama povídala tvoja, že mela byď okutá bílýma obručama. Ja bílýma kuřincama! pro krávy![6]) Ona si bude vytvářať![7])

(Vypravuje o občanovi, jenž se soudil s arcibiskupem Kohnem) Ten (t. j. sedľák) znál zákon ináč[8]) jak tí na kanceláři. Jemu nechťél žádný na kanceláři žaloby psať.

(Úvaha o postu.) Půst, půst; ja dyž néni co jesť, to je půst! — Kněs káže z obyčeju, on musí. — Ale jak sa praví: dyž dál pámbíček zajíčka, tož dál pro ňeho i trávníčka.

(O úrodě.) Já sem mél hore na tem Štrajtovém[9]) ječmeň. A ukazovál se pekný. To zme tedy spravovali pec a já sem tú pecovinu fšecku vyvéz na roľu. Na téj pecovině byl ječmeň nejvěčí;[9]) ale co! Třikráť ně ho zaic sežál a potem býl na píď zdéľú. Mél by sem na to vyvécť ádyjunka[10]). No ja: pachtu musím zaplatiť a nic s teho nemeť!

Podolí.

54.

(Rolník vypravuje o včelách.)

Dyš sa rójá, tož ono je tá matka taková žúltá; jak vyľézla ven, já sem ju chyt, a jak sa praví klatka[11]), tosemu[12]) dál do teho a položil na

[1]) Když nadešla doba, kdy se chodí na žně.
[2]) nechal jsem všeho.
[3]) dobře se seče, jde od kosy.
[4]) v stáří, na stará kolena.
[5]) vadí, překáží.
[6]) pro krávy není třeba bílých obručí.
[7]) vybírati, vymýšleti.
[8]) t. j. lépe.
[9]) na Štrajtově pozemku.
[10]) komisi.
[11]) klícka na matku.
[12]) tož sem (j)u . . .

Digitized by Google

véko; a ty fčely zas přiletěly na to véko. — Nehdy uleťá třeba pryč, do lesa, užih nedostane. Ale dyž je tá matka zavřítá, tož ony nendú pryč. Matka sa dá do úla, a tož ony sa ženú tú dirú do česna. — Dyž vyleťá, to ony sa chytnú ledagde na strom. — Jag je první roj, jag vyletí, toš ten je véčí než druhák; ten je už menší. Prvák bývá dycky nájvečí. — Dyž ony sa vyrójá prvníkrát, toš tá matka netrúbí na teho prváka, ale dyž má íť druhák, toš tá matka uš trúbí; a dyž neslyšeť matky, tož nendú, toš sa nerójá — Nehdy bai uleťá; hdož ich chytne. Gór dyž néni nigdo doma, dyš sú fšeci na poli. Šag hen, v Rajnochovicách u kostela, tam je taková lipa hrozná, tam létávaly kolik let fčely z téj lipy. — Dyž je teplý rok, to nanosá medu dosť; a nesmí často přeprchať. Letos to néni hrubě stálé; co chvila prchne. — Z rána, toš to nájvěc dú. Ale jag je chladno, tož nendú ven. Potem trúdy[1]) dyš si zasadá, toš tý nechoďá na pole, tý nenosá medu, a toš praví, že tá matka sa nahoní[2]) tyma trúdama, tož gdoš to ví; ale jag néni trúdů, toš sa nerójá. A potem ich fčely zaščípú; fčil už neuhlédne jedného[3]). —

Temu sa říká ďelo, lebo súš[4]). — To je takový medomét[5]) a to sa ten med z teho vystříká, to ostane bes teho medu. Lóní mely to pylné; bai tý medníky.

55.

(O majetkových poměrech.)

Sedláků je tu nekolik, ale z nekerýma to už ide dólu. Bai co vím: toš šak toť byl jeden hospodář, mél hodný pocedek a dostál sa za starostu, jekňe sa naučil pit — toš šak slúží gdesi, nemá nic. — A s tým ručením sa moc pozbude. To je tak: ručí jeden za druhého a potem nemajú ten ani ten. Příjde to k prodaju a ím nezbude než íť negde slúžit. — Tady moc kravama ďelajú, věc jak koňma. Krav je tady hoďne; bai štyry majú jedni. Majú bai tí domkáře jedni po dvuch kravách, ale majú zas pachtované, roľa od panství. Jedni majú přikupované roľa už bai. — A podľudníků je tu také dosť; podľudník ten nemá nic.

56.

(O požáru). To tu byl takový požár; myslím to bude štrnást dní. Zme nevedeli nic, bylo po půlnoci, toš fšecko už v ohni bylo. Ai tá hruška je občérňaná. Už myslím ani rodiť nebude. Lóní to jedna ščica[6]) vedle druhéj visela.

[1]) trubce.
[2]) oplodní.
[3]) ani jednoho.
[4]) plástev.
[5]) přístroj na vystříkání medu z pláství.
[6]) kštice, chumáč.

Digitized by Google

57.

(Sedláka na Brňově táži se na úrodu a další cestu.) Chvála bohu ešče to újde. Enem že letos néni tak zrnaté obilí jako inší roby.

Už máme všecko pot střechú; ešče pohanka, ale tá už nepatří mezi tvrdé obilí. Ta ešče tak štrnást dní. —

(Jak daleko je do V. Bystřice?) Podle teho, jakú cestu si vyberéte[1]): vyberete-li[1]) si pravú cestu toste tam za 2 hodiny. — No a do Rožnova sa strafá dobře tři hodiny. Leda dyž by šél čértovsky, tož by tam býl ai za dve.

58 [2]).

(V Malé Lhotě selka s hochem nesoucí brambory s pole, jmenuje jednotlivé druhy bramborů, jež se tam sázejí:)

Šapaňské, tý sa velice roďá. Potem sa tu saďá bleďochy, zeleňáče, plaskáče, jánky — to sú tý rané, co sa néjspíš jeďá.

(Kolik je let hochovi?) Ešče chodí do školy, ale má hrubú úlevu. —

Edem dete rovno tady hóre a potem je taková cestinka vedle lesa, toš tú sa dajte.

59[3]).

Je tady svet[4]) fčilej špatný; enem to četníci vláčá; sú tady Češi sú tady Charvati a toš každú ňeďelu majú hroznú škřípku. — Čechů je tu brzo nájvec; a cigánstvo, že večího netřeba; co chvilečka sa tu zemelú. My tu sami máme štyroch — počkajte! — šest Čechů na bytě. Třech tu máme už dávno. — Bai tuším četníci[5]) sú tam; já nevím sú tam, lebo teprú majú byt. —

Tá příč[6]) bude dvátřicet metrů stlúščú; budú takové stáfky[7]) delat. A tý chalupy co tam byly, tý všecky otkúpili; co majú příit pryč, 22 numer, co je zaprodanych.

---

[1]) jednou vyberéte a hned zase krátce vyberete; je to zde již přechod k rožnovskému nářečí, kde jest e v 2. os. pl. dlouhé.

[2]) Tato ukázka a následující tvoří již přechod k nářečí sousednímu. Rozdíly od vlastního nářečí střb. jsou namnoze jen ve kvantitě; jsou to zejména: dlouhé *é* v 1. a 2. os. pl. a ve všech rodech a obou číslech příčestí minulého: chcéme, budéte, pršélo, méli, přetrpéla; ve kmeni: mlúvá (Veselá), múvá (Zašová), léží, hóří, okén (Veselá). Jsou to však často jen délky poloviční a často vyskytá se vedle tvaru s délkou i tvar krátký. Osady, jichž se zjev ten týče, jsou: Hrachovec (částečně), Brňov, Lhoty, Veselá, Zašová; dále Mčenovice, Příluk a Juřínka (v této jen sporadicky).

[3]) Na Bystřici, pobočce Bečvy, zřizují velkou nádržku pro vodu, při čemž je mnoho dělníků cizích zaměstnáno.

[4]) společnost.

[5]) četnická stanice.

[6]) přehrada.

[7]) stavy, splavy.

Digitized by Google

Tož my si stavíme tady chalupu. Ide nám to tupo, néni peňes. Já usem[1]) sa vadila mysím zetřikraď z hejtmanem. Na třikráď nám to[2]) dali, tož málo tým zavede.[3]) —

Je tu tyh baráků[4]) jakychsi nastavenyh na šľaky! Ten domek, co to stavá na vrchu, toš to je jakýsi baumajstr z Brna. A ten kopec prokopujú; šak za chviľku půjdú rany[5]). —

To už je tady panské[6]). To je Mezřícká Bystříčka a tam je Fsacká; co je od vody po téj[7]) straňe, to je Mezřícká Bystříčka. A tak to táhne až gdesi dólu, pámbuví kolik tych chalup ešče je. —

Do[8]) fsackéj strany trošku věc zatrhujú[9]); uš potahujú tak tú řeč fšelijak a tady mluvá, jag ňa slyšíte. —

Ptajte se ňa, dyž nevím. To já vám nevím poveďeť, dyš sem to ešče neslyšéla — „Čuješ", to pravá na fsackéj straňe dosť. —

A to sú tý příjdené[10]).

(Děvče jde boso po strništi.) Ja tož ono je uš tag naučené[11]).

60.

(Ve Vel. Lhotě stará žena zaměstnaná úpravou světničky.)

To zme tady meli dveři starúcné na špatu a toš to musím trochu nabarviť.

Meli zme tady pekárku[12]) a fčiľ zme si kúpili šporhét. A postavaci šporhét, tož hrnců nic[13]). Toš sem musela íď do města. Šak sem ten týdeň byla třikráť v Mezříčú a pokaždé hodňe nabraťť[14]).

(K matce přitulí se umouněný hošík.) Di a hneť sa umyj! — Takový malý sa zašípe po huňe hneť.

(Staršího hocha vybízí, aby vedl krávu na pastvu, ale hoch se k tomu nemá.) Povedeš tú krávu! Nevím co už z ogarem mám ďelať. Už mu to povídám po třetí, ale jag dyby sekyrú zaťál![15]) Kráva už nemože hladem ani dýchať. Šak počkaj, do jednéj huby nedostanete mléka! — Máme krafku už od vesna. Šag zme ju kúpili v Mezříčú. — Tam sú silné trhy. To ani v Kroměříži néni tak silného trhu, jak tu, a je to jag město sa zdá bohaté!

---

[1]) už jsem.
[2]) peníze za usedlost odkoupenou vyplatili ve třech lhůtách.
[3]) pořídí.
[4]) pro dělníky.
[5]) trhají skálu dynamitem.
[6]) panský pozemek.
[7]) po této straně.
[8]) na vsacké straně.
[9]) při řeči.
[10]) totiž: ženy = cizinky, jež přišly s dělníky.
[11]) = zvyklé.
[12]) pec.
[13]) nebylo hrnců.
[14]) velkou nůši.
[15]) hoch se ani nehne.

Digitized by Google

61.

(Sekáč odpovídá sedlákovi, najímajícímu jej do práce):

Zitra nemožu. Musím íť tam tý hráze osíkať. Býl u mňa fčéra večér (jiný sedlák), a toš sem mu to slíbíl. Ľebo já vám to spravedlivě mluvím, co on ňa o to prosíl.

Veselá.

62.

(Rozmluva se ženou, kopoucí brambory na rozhrání Hrachovce a Veselé.)

... enem tři zme dostali[1]) — z Hané nám ich přinés jeden — a toš s tych třech zme sa domnožili s pět hektolitrů. My ím pravíme „pľaskáče". Druhý rok zme tag myslím z vrteľ vysadili; a tož věc a věc, až lóní zme nakopali s pet hektolitrů. To ich pozná podľe ňati, ona žúltne už. To sú hrozňe dobré zemňáky; sa tag rozvařá pekňe. — Ten, co ich přinés z Hané, toš pravíl, že nebyly dobré a tu sú dobré. — Modz ih néni, ale toš co sú, toš sú pekné. Dyby enem tý druhé nehnily. —

To kopu enem na ídlo, už ai na poňďelí; dyž je nás krdeľ.[2]) —

Tady je to uš f kopcoch. Při rovni[3]) je při rovni, při kopcoh je při kopcoch. Jak sa říká: při rovni na kotrľec, při vrchoch na štyry[4]). — Tady tá trata[5]) pot tým lesem néni hlavitá[6]). —

Já sem rodička[7]) s Krhovéj. Už ňe ide na šéstý šedesátý. Už ide na štvrtý štyrycátý, co sem tady. Já už vím, o čem fšeckém povedať[8]).

On[9]) velice ešče nemluví; býl v nemocnici, a tož zme mysleli, že uš pojede[10]).

63.

(Rozhovor se ženou na poli u Veselé.)

Já[11]), tady statky[12]) modz vystójá z hnojem; to fšecko kravama[13]), a dyž nemožem, dyš sú steľné třeba, tož musíme si naptať sedľáka[14]).

[1]) brambory.
[2]) zástup, mnoho.
[3]) rovina.
[4]) kotrmelec; na rovině na kotrmelec půdy je tak výnosný, jako v horách na čtyři.
[5]) trať, pole.
[6]) valná, valně úrodná.
[7]) = pocházím.
[8]) dovedu o všeličem vypravovat.
[9]) hošík.
[10]) zemře.
[11]) interjekce.
[12]) tažný dobytek.
[13]) děláme.
[14]) sedláci mají koně.

Digitized by Google

Tady koľe nás tag v okoľú negde bývá rači žito[1]), negde rači rež; no tož ono je to šade tak, ai na rovni. — Tady temu říkajú Sojov. To nevím, proč; to je ai v opisách, to ot stara temu tak povedajú. — A tam zasé V pláncú. — Šak to máme jednu roľu blísko a potem[2]) musíme chodiť až na pasečiska. —

My zme podřízení do Mezříča chodiť ze šeckým[3]). — Po téj ceste sa málo chodí. Dy[4]) je blato, toš tam je modz bahna, tam tú cestú; ľeda ze statkem do trhoviska, toš to tam voďá lidi. — V poňďelí chodím do mesta. Co človek potřebuje, nakúpí si šecko na celý týdeň. —

Ňa nepostrašilo ešče jag živ nic; ani sem ešče jag živ nic neviďéla, jak povedajú, že sa ľedakomu postaví v oči[5]). —

Tady býl most[6]) a ho zebrala voda a tož občani ho nechťeli opraťať a tož uďelali lavky. —

Toťka dólu na lúce mél byť kostel. A tož zase uznali, že by to Vrchované[7]) meli daleko. A tož ho postavili aš tam hóre. Pohodeľné to néni. —

Francku, jahňata obraď dólu a husy vyžeň na strnisko![8]) — To je čért nedobrý ogar. On nerád pase, on dycky rád sa potlúká. Indy tam ľapí[9]) jak pet grošú a dnes tam nechce íť[10]). A gde tý husy zase čagarujú[11])!—Máme ešče vec ovéc, ale tý sú na salaši, až henka na Bystřicách.—

Švestky,[12]) tý sú dobré ai na ľéky; to móže halúsku ulomiť a je o vánocách jak fčil[13]). —

Tady je řeč, no tož valaská řeč; moravská. Moravská řeč, tá široko daleko je pekná; enem že jedni ju jaksi škareďá, tam v Mořkove a při Frenštáťe. Tam při Hoclavicách maňďakujú; toš to oni k temu cosi přidávajú. Při Rožnove mlúvá jak tu. Než za Rožnovem tam už hoďňe řeč balamuťá; místo Jozef říkajú Jezoť. Tam povedajú na Horňákoch[14]). —

Já sem už vdovú. Letos ňe umřél muž. Celé leto býl nemocný, dycky, že je na žalúdek přesiľený,[15]) ležél od svatého Ducha. Na svatú

---

[1]) lépe se daří.
[2]) jinak.
[3]) V Meziříčí je okresní soud a hejtmanství.
[4]) když.
[5]) zjeviti se.
[6]) přes Bečvu.
[7]) obyvatelé vesnic nahoře položených: Velká Lhota, Malá Lhota, Brňov . . .
[8]) volá na hocha.
[9]) dřepí.
[10]) jindy rád prodlévá na pastvišti.
[11]) utíkají.
[12]) trnky.
[13]) svěží.
[14]) ten kraj nazývají . . .
[15]) stěžoval si.

Digitized by Google

Troicu byl tady f kosteľe ešče a potem už nebýl f kosteľe až ho vynésli[1]). —

Teskno už ňa bylo moc a je a myslím do smrti bude.

Já sem sa skoro vydávala[2]). Bylo mňe 16 roků. Dyž ňa maměnka naháňala tak, tosem poslechla. Ale toš sem teho nelitovala. Dobře zme sa chválabohu měli.

Ale vy už otmíte![3])

Zašová.

64.

To je naše tady tá otava. Fčil nám do teho začne pršaf. Ptaf[4]) sa ňe nechťelo na to sedláka a uš to mohlo byď doma. —

A to podľe téj mapy trefíte? — Ale věřte![5]) — My zme sa to také učili, ale já sem nemohla nic temu vystihnúť[6]). Já buďaci nimi[7]), já by sa bála, že zablúdím f poli. Já dyš sem negde, já sa dycky bóím, že zmýlím choďník a oni sa pusťá polem! —

Už zas sa to hladí[8]). —

Aš ke kostelu to sa stahne[9]) štvrď hodiny.

To tu všade tak múvá[10]). To je tady všecko valaščina[11]).

65.

Učiteli začali vydávaf husické kníšky a dávali to ai ďeťom; a ono, jag je pravda, nebyla to ani šikovná věc. — Lidi na to, nehřeší[12]), žeby hřešili na Husa, enem hřeší na to, že ti učiteli až zbyteg ďělajú.

66.

Druhy půdy.

Ach toš fšelijaká je tu zem: je *písečnica*, to je paľavý písek, taková ščurkovica, to musí pořáď hnóiť; — je *slinovačka*, nehde je žúltý slín, jinde zasé sivý slín; — je *prašnica*, taká měłká, łechká, enem že planá;

---

[1]) pohřbili.
[2]) záhy vdávala.
[3]) zatmíte; podotýká žena, slyšíc, že jdu na noc do Meziříčí.
[4]) = najímati, aby to dovezl domů.
[5]) = údiv: proto é dlouhé.
[6]) = porozuměti.
[7]) na vašem místě.
[8]) obloha se jasní.
[9]) ztratí se.
[10]) mluví.
[11]) valašské nářečí.
[12]) nadávati.

Digitized by Google

v takovéj zemi sa urodí nájlepší zemňák, to už ve slinovačce, v téj už je žito. — V písečnicách toš sa rža roďá, ale že by jak třebas v inših místoch byly ťeské zboža, toš to néjsú, tady tag moc nesypú. — A ešče nesejú; aš po téj paňe Maryi budú séť, bude ten týdeň í. —

67.

Lesní hospodářství.

Už néni tady hory[1]) na zvaľení[2]); uš ťčiľ nesmá nic zvaľovať. Tam koľé Radošča, tam ešče majú staréj hory; nájvec tady sa to dřelo[3]). Toš ty ťleky[4]), začňaci od Krhovéj, šag je za dve hodiny nepřéjde na zdéľku. — Co to viďeť to čérné, to je mladá hora. — A to by ešče nebylo[5]), ale dyš tady človek chťél kúpiť dřevo, šag nedostál kúpiť řemesník. Aš toť[6]) tož moch kúpiť, ale za hrubé peníze, dyš teho moc vzál. — Dyby aspoň lid dostál na okrýfku[7]) — ťšecko vzál svet[8]). — To, co je viďeť, to majú ťšecko gruntovníci moc, to sú občanské ľesy. Toš každý má takový pás poľa ot chalupy aš sem a v zatku má kúsek ľesíka. Toš negdo má málo a negdo má pekný ľések.

Jedni si ai vyďelali, ale inší žádný krom sedľáci. — Dřevo podraželo, chyba na škodu to přišlo. — Voda myje strašně; véjďete do vesnice a podívajte sa na ten potok, jag je dorasovaný. Prť dyš pršélo, toš sa voda najavila pomály a zase sa zmálila a ťčiľéj! co vidí, to dere; a téš sa ai brzy stratí, ale co je platné, dyš škody naďelá hneť. —

68.

Tady modz ďelajú kravama. To uš sú tag otvrdlé, povyklé. Tady ten sedľák, ten má krávy jak koňe, to s nima ai do ľesa jede pro kuse[9]).

Tá[10]) netahne dobře. To je takovú strela — kráva. Na ťšecko je naubytí dobrá, enem na ten tach[11]). Kde si zaměří, tam ľetí. E ty obíraný čérte![12]) To je tag obíraná[13]) kráva, enem co sa í líbí[14]). — Tam tá, to je prvňúska; to je dyž má jedno teľe kráva[15]).

[1]) lesa.
[2]) kácení.
[3]) kácelo. Baron Popper, majitel panství, dal vykáceti lesy široko, daleko.
[4]) mýtiny.
[5]) na tom není dosti.
[6]) onehdy, nedávno.
[7]) na krytí střech.
[8]) všechno dříví se odvezlo pryč.
[9]) klády.
[10]) ukazuje na pasoucí se krávu.
[11]) rozuměj: není dobrá.
[12]) volá na krávu, která utíká s pastvy.
[13]) vybíravý, mlsný.
[14]) to žere.
[15]) odpovídá na otázku, co je prvňústka.

Digitized by Google

69.

(Večer v hostinci v Zašové[1]).)

A. Zaz bude sporší na gáz[2]). — A na gořalku dycky stéjno[3]).

B. Já sem spál, víš s tú hlavú[4]); a tož ňe to nepomáhalo to spaní a toš sem sa zebrál a hybaj sem[5]). Toš co budu spaď jag hlúpý! — Mám teho v noci dosť.

C. Já sem rúbál drva. No moc sem teho nepoďelál. A tož takým časem[6]) co naďeláš? Ale doma ostaď nemožu; to by já hladnú smrťú umřél. A hrap to je potvora tvrdé a nesporé[7]).

B. Z hrabu je metr dréf, to už mám vyčítané.

C. Šag zme sa s tým celého púlďňa špárali.

B. Štyry metry móže postaviť za deň.

C. Ale iných dréf, né takovych! Ja, dyby to nemusél kľesniť[8]).

D. A potem jak chlapi néjsú k sobe, tošto nejde[9]).

B. Šag zme sa ponáhľali, abyzme neco vyďelali. Ale g večeru, tož uš sem mél ruky zemdľelé. A sem temu zvyklý ščípať. Ľedvá sem slabotú došél. Ale já rád sem v lesy, né že bych si tížil, já si netížím.

B. A gde ty chodíš? Fčil ťa jaksi málo vidúvám[10]).

D. Ale býl sem sa dívať hen, jag mám tu jamu[11]). Mám tam pyľno skla; gde já mám mieť trávu, tam ňe házú fšecko sklo[12]). To ňa napaľuje. A topoľ tam mám, už nadobro je nachystaný, enem spadnúť; zítřejší deň ho musím zhodiť.

B. Nevím, co s tým křížem[13]). Je tam kříž, že k ňemu néni žádného človeka[14]); dva kříže sú tam, ty kříže už néni žádného památníka, tož nepotřebuje tam trčať, to sa móže prodať takové kříže; spodek je kamený a vrh je železo.

A. To je myslím teho, jak sa on menoval — —

---

[1]) Starý hrobník rozmlouvá v hostinci v podvečer s několika sousedy. Mluví se: jak se den krátí, proč přišli do hospody, o kácení dříví, až konečně hrobník přechází ke svému zaměstnání a vykládá věci ze života hrobařského.

[2]) Hostinský rozsvěcuje; to zavdává příčinu k poznámce: spotřeba petroleje bude zase větší.

[3]) Kořalky se vždy dost vypije, na tu nemá vlivu delší, neb kratší den.

[4]) stonal na hlavu.

[5]) Omlouvá se, proč přišel do hospody.

[6]) při takovém počasí; stále prší.

[7]) Habrové dřevo je „nesporé"; málo ho přibývá do hrání.

[8]) oklestiti, osekati.

[9]) nejsou spolu secvičeni.

[10]) vídávám.

[11]) louka v nějakém úvalu.

[12]) rozbité sklenice a pod.

[13]) na hřbitově.

[14]) Kříž, o němž se neví, ke kterému hrobu patří.

Digitized by Google

B. O tem néni slechu, dechu.

A. Já trúfám,[1]) že to je on.

B. X. tu néni pochovaný, ten je pryč. Do teho hrobu sem pochovál Martina Mičkala; ďeti sú pryč. — A fčil je tam kříž, enem že menší, ale pekný křížik.

Jak ta Kača sa utopila, toš tá Kača mela příť pod okap, ale nadobře[2]) pod okap. A ten muš příjde ke mňe a praví: prosim ťa, nedávaj ňe ju pod okap. No toš sem mu to uďelál. Ale kneza neošidíš! Jag tam přišél, toš prý: „Jane, co to ďeláš?" A já skok! do hrobu a hneť tam byla; Kača musela pod okap.

Ona to nechťa uďelala.[3]) Ju bolela hlava a toš si šla namočiť hlavu a toš sa převážila a byla tam. — No to je lechké, namudušu. — A tá Kača sa utopila, víte, f téj studni a víte fšeci súsedi ju[4]) berú. — Také[5]) vody hneď néni.

C. Šak tá tam ležala hoďňe dlúho. Fšade ju hledali a Kače nigde. Až ju tam našli. A už mela hlavu celú okovem otlučenú. A X. povídala: tá voda smrdí umrčinú — zapachuje umrčinú.

A. Já dycky pravím, že po tyh ohlubňách[6]) néni nic. To sú lepší pumpy.

B. Ale voda néni tag dobrá. Bor[7]) má masnotu f soňe, pane, to dlúho cítiť.

Šag jak sem teho vykopoval, co ho to zabili Hugošenk a Šlosárek! Gdo néni k temu navyklý, ten by to neďelál. To přišlo nařízení tedy ... Košulu mu vyzlékli jeho a nic mu neoblékli, za to dál starosta deset zlatych pokuty. On si myslél, že to už nepříjde g vykopáňú a on byl vykopaný. — A tá košula byla skovaná. On byl henkaj z Oder. —

A. Toš to néni takové svety[8]).

C. On mél jakési znameno gdesi.

B. On mél nohy do šablí[9]).

C. A tož že ho podřezali Hugošenk a Šlosárek.

B. U teho mosta, co sa přiížďá ke Střítežu, tam ho podřezali a peníze mu zebrali. On byl jakýsi boháč. — Toš šak byli obešení takoví kuňti. —

B. A Šimák, to byl také takový vražedelník. Ten sa nebál žádného, namudušu! Hen u Krasna zebrál jednému tovaryšovi knížku a toš chodíl na tú jeho knížku.

---

[1]) mám za to.
[2]) pod samý okap.
[3]) utopila se.
[4]) vodu z té studny.
[5]) takové, tak dobré.
[6]) trámový srub kol studny.
[7]) z borového dřeva vrtají se roury k pumpám.
[8]) to není tak daleko.
[9]) křivé nohy, kolena k sobě.

Digitized by Google

C. To sú nátury přeci!

A. Jedného vojáka též věšali a všeci vojáci vyrukovali. — Toš všecko vyrukovať a sa dívať.

70.

(Na nádraží nakládají tesaný kámen; táži se, kam se to dopravuje. Tázaný obrací se na svého druha s otázkou:) Gde to ide, Jozef[1]), nevíš? — To bude na dvéři. — Je to ťeské, ale dosť nám to ešče šlo skládať.[2]) — To patří tady jednému; otec mu odemřél a tož on to po ňem převzál.

Mikulůvka.

71.

(Žena na poli.)

Toš temu[3]) tu pravía[4]) ostréfky, alebo paramítky. — Je to[5]) letos slabé; réš tá je velice chybná. Přišél úlich,[6]) povalíl ju, co nálepší květla[7]) a tož už nestala[8]). Šak sena zebralo ai ľudom[4]). Roľa sú tady samé kamení; šak tady néni to ve velikém kópci a uš sa to zle oře. Tag ešče za pasynek[9]) sa to hodí. — Porostlin je tu moc; to sú tak stromy všelijaké. Tam dálé tá hora, to uš patří pánom. — Fčiľ uš tu málo majú koňe; všecko si zbudovali[10]) krávy. Tolik neutahnú, ale dobře chodía[4]). —

To tý kameňe, to prý tam čérti nechali. Staří ľudé to hneť[11]) praúvali; gde který býl, toš tam téj noše nechál. Fčiľ už nic nečuť[12]). Tam v Lidečku to prý hľeďa[13]) strašné že tý skaly sú. — Já chodím uš tak po staru, ešče jak prvéj chodívali všecko f tych šatoch. To nosili takové brunclíky. — Tady okolíčně nigde nechodía v krpcách. —

---

[1]) vokativ!
[2]) dost rychle to šlo.
[3]) pyramidám na sušení sena.
[4]) známky vsackého nářečí.
[5]) úroda.
[6]) liják.
[7]) když byla v plném květu.
[8]) nevstala, nevzpřímila se.
[9]) pastviště.
[10]) opatřili.
[11]) Ještě staří lidé to vykládávali.
[12]) neslyšeti.
[13]) přechodník: = na pohled.

Digitized by Google

Kunovice.[1])

72.

(Rozmluva se stařenkou.)

Už ňe ide, jag donde rok, bude devadesát[2]). Už su dvanást roků na výminku, tož nevím nic nechodím nigde. — Už ľetos nemožu dělať; jak, krapku poďelám, zas se krčím. A na oko jaksi nevidím; to sem kropila poval[3]) a jak sem tým fľakla, tož ňe to pľusklo do oka.

Já pamatuju už moc. Já pamatuju ešče, jag nastalo kolskřiducí[4]), jag roboty spadly. — Ach, uš sem se moc na svéťe naďelala. Dyš sem ešče mohla, to sem byla do práce jag oheň: dybych to už ṁela[5]). —

Tady se pravi: tel*e*, pras*e*, ale v Loučce, tam uš se říká pras*a*, tel*a*. Ešče prf, jag zme byly děckama, do školy dyž zme chodívali, toš se enem jeden druhému posmíval z řeči. — To býl prf rechtor, fčiľkej praví učiteľ a tedy pravili pan rechtor. To byla jedna škola, a chodily tam tři vesnice a fšeci se tam zṁesnali a fčiľka je v každéj škola a ďecek pľno. —

Je tady jeden, on tak chodí po tych pachtách po svéťe a on rád rozpráví. Toš choťte s Bohem!

73.

(Vypravuje muž v hostinci.)

Tož vám povím, koľé bitky[6]) co sem vystál. Dysem byl svobodný, ṁél sem na Ľhotce gaľánku. A dyš sem ṁél tu gaľánku, toš také sem tam chodíval g muzice. A jedenkráť také sem přišel k té musice a dal sem si naľéť štvrťák siľnéj[7]). A dyš sem ju vypíl, toš potem du do teho tancu. A dyš tak tančím, najedenkráť nic z ničeho sa strhla bitka. A gdosi ňe šťáknul do očí písku a hneť sem dostál sedum pohlavků. „Ale stakra do ťe bije, gdo ňe to uderyl?" A oči ňe zalého krvú, to sem nic neviďel. Tosem sa doptával, gdo mi to uďelal. A to tam byl jeden — opisoval se[8]) Staněk, drapák, siľný chlap a do bitky jag oheň. Aľe dostať sem ho nemoch. „Šag já si na tobě ešče postihnu," povídám si. — A jednúc vám idu od majstra s Keľče — býl zrovna jarmark. „Počkej, kakramente, šag já ti vylácu. Tož na tem jarmarku sem si od Jana vypoučil nůš. Že nač ho potřebuju?

---

[1]) Ukázky 72.—79. náleží k nářečí kelečskému.
[2]) t. r. roků.
[3]) kropila strop barvou.
[4]) konstituce.
[5]) snažila jsem se, abych se vším byla co nejdříve hotova.
[6]) pro rvačku.
[7]) kořalky.
[8]) jmenoval se.

Digitized by Google

„Enem mi to pouč!", toš mi to poučil. Tož vejdu do hospody a uš se tančilo. A f tem zahlédnu teho istého. A jag on tak tančí, tož já po ňem skočím a žig! ho knypem[1]) do čela, enem kréf ščáchala, jak sem ho řez. Toš potem ho podemnú vytahli a já sem zostal na holéj zemi seďeť. Jak sem byl tedy rozkacený, né lidu,[2]) byl bych ho snáď zabíl. Tož ho potem vodili zhůru dólu od dochtora g dochtoru. Toš tag vám ležél dva měsíce; tož býl dobře zbitéj, šikovně! — Ale jak to fčil bude? Toš to přišlo na soud. Svěci dokazovali na jeho stranu, že sem ho bíl. „Proto sem ho bíl, povídám, že je nepodara. To je kus nepodary, on je živ enem bitkú." To býl takový adyjunk vysoký, povídá: „Býl ste trestanéj?" „„Nebýl!"" a uš sem býl! — Tedy se obec za mňa zaujala. Toš sem dostál štrnást dní a šedesát rynskych položiť. Ale já že nidz nemám. Toš sa ptal tyh druhych světků, co tam zostali na tú stranu jeho, jak stóím. Moja matka měla víte mení a byla vdovú a já nic. Toš sem neplatil nic, ale seďeť sem musel.

Kladeruby.

74.

To bylo tak kolé žní. Akorát, právě troubilo dvanást hodin v Lešné. Příjdu sem za Choryň, pravím si: no šag ňe tag zle nebude uš, šag už nejag dómu dójdeš, Jozefe. Namudušu příjdu do ďediny, já tu du, a ten Kubeša měl tu na cestě takovych tyh žerdí — měsíc tag bledo svítil — já tu du a tu přede mnú se tak kúlá, ký čert se tak kúlá pořáť? Sakra! co to? Hledím na to, pomálu jdu za tým a f tem se ňe to skovalo do tyh žerdí. Já příjdu dómu, nés sem pár hřibou f kapci, vysypu ih na stoul a pravím moí, aby ih usmažila. Na mou dušu, tá jag ih dala na ten rendlík, huby se chytly. Toš tedy sem zostál jak skameňely. No z dobrým to nebylo.

75.

Podruhé se ňe podařilo: šél sem s Polic a přišél sem do Lapacka. Ďelali zme tedy u Ňemce, co se obesíl. Sou tam takové příkopy, přeletím přez ňe a příjdu do lesa, tam svítilo světlo jak ten cylindr.[3]) Pane Ježiši Kryste! co to bude? Přeletím vedle teho, to nic. Toš si pravím: už je dobrá. A idu tak po téj hučnéj cestě, tu sa uďelá: blisk! — takové světélko! Kakra, co to? Vidím, jag roční hřejbě, to pořáť přede mnú tak packuje. Dybyh aspoň k pazderni došél! Tam bývál nebožčík Pavlín. Idu dále, takra to leží na cestě jag roční hřejbě, a mňe nechalo takový kúščíček ten chodník přéíf. Zdvihnu hůl a chcu to odehnať, měl sem hůl — dyš sem sa tak tulačil[4]) po tem světe, toš sem tou krydou třikráľovou popsál tú hůlku. Ale

[1]) ševcovský nůž na řezání koží.
[2]) nebýti lidí.
[3]) ukazuje na lampu nad stolem.
[4]) toulal.

Digitized by Google

co! To sa začne proti mňe zdvihať, no to sa neptať, jak sem sa poľekál. Přiletím k pazderni, bác na dveři! Pavlín vyľeťél ven a já uték, nech tam dopat s tým jak chťél. Ale zatracené takové choďení, to čértu patří! Ale fčiľ dyby to světu řek, toš svet to nevěří, ale já to mózu řécť. —

76.

Potem se ňe podařilo, ale to na mu dušu nelžu, šél sem z Hranic. Příjdu do Hustopeč, tam sa sešél se mnou zas takový kamarát. Měl sem ešče kerýsi ten gréjcar, toš zme sa stavili v hospodě. Výjdeme ven, napitý sem býl jak štok, venku tma a pršelo zatraceňe. Chviľkama zas stichlo trochu, a chviľkama pršelo. A ten kamarát se mnú šél až g vodě pekňe. Ale jag na druhú stranu? Tož ňe přes tú vodu přenés. Ale rozumíte, jag zme se rozešli, přišla na mňe taková slabota, že sem nemoh dále. Pravíl sem si: no, milý bože, fčiť už musíš póíť! Toš sem si sednúl, ináč se mnú nebylo, a já sem tam usnul. Dyš sem se probudíl, hledám sotor[1]) — položíl sem si to tag vedľe — sotora nigde. Chodím po tem vrbou kolem do kola, ale sotor jag dyby se v zem propad. Tož já pořáď chodíl sem tam, pořať sem ho hledál. Naposledy přišél ke mňe človek a povídá: co hledáte? Ja sotor! A dyď ho máte tady! Strela do sotora bije, dyď ho už od rána hledám a fčiľ leží tady. Toš sem si ho vzál na ramena a šel sem do Doubravy. A dyš tag idu, tu takové ogařisko příjde ke mně: „Gde idete?" A gde ty ideš? Já idu do Komárovic. Tož zme šli spolem. Ale mňe se to nejak kroutilo.[2]) Jářku kakra, co to, gde já su fčiľéj? Stáť! Mňe se zdá, že je to mlýn. Sakra ogare, jag ňe budeš špatňe vodiť, tak ťe sakra fiknu, budeš viďeť, po tyh nohách!

A toš zme přišli k potoku a voda kaľná tékla. A ogar na mňe[3]), abych přeskočíl. Jářku, pane, toš já přeskakovať nebudu, toš přeskoč ty! Milý ogar přeskočíl, ale já sem uš neskákal a šel sem rači sám. A mél sem co dělať, abyh našél cestu. Přinďa dómu, moje se ňe ptá: gde si tag dlúho? Toš sem í to vykládal. „Ja dobře ti tak, šag nemáš chodiť po nocách." Toš tak ňe politovala.

Police.

77.

(Vypravuje žena z Polic, provdaná do Bránek.)

O světlonošech.

Jedenkráť také zme se pustily a šly zme se voziť na saňách, ale místo saní zme si vzaly dlúhej žebř — je tam veľkej kopec a to se nás posadilo naň myslím deset. Tozme s teho kopca fičely, až jedna zostala hneť besukní[4]).

[1]) v němž měl tesařské náčiní.
[2]) nelíbilo.
[3]) vybídl mne.
[4]) bez sukní.

Digitized by Google

Tož zme se pekňe fšuply tam pod Galasovo[1]) a co fčiľkej. Tož jedna začala vykládať o tych světlonošech. Prý henkej je tych světlonošou, podívejte se! Tož jedna viďela, druhá neviďela tych světlonošou. Toš tam ai vykládaly, že jedného velice podlábili u Loučky. A čím se víc modlíl, tým bylo horší. Toš potem že si nevěděl rady, tož začál kyľnúť. Tozme veľkej strach dostaly a utékly zme fšecky, brk dómu! a žebř nechaly pot kopcem.

78.

Jedenkráť také v létě — to bylo z vesna — tož zme šly na fijalky. Toš pekňe ideme dokola, tam koľe potoka, tozme tam natrhaly trochu tych fijalek. — Toš také začaly vykládať, že tam běhajou hasrmani — víte tam pot stráňou. Tož my také tam hľedíme a dyš tag hľedíme, najedenkráť vidíme tam bílého psa; pekňe to sypalo tou lučinou — ľesti víte, gde je ten Válkou potok. My zme tak stály na úľehli[2]). A toš pekňe ideme vám po téj louce, viďely zme, že to býl hasrman, tozme se daly do úťeku.

Co! přijdeme výše — praví, že človek nidz nevidí, ale ot téj doby se vám bóím — tož býl takový okľuk veliký, tam vám taková roba stála, půl vám í bylo bílej, půl čérnéj — tag na mňa zima vystupuje, už je to tolikyh rokou, z deset rokou sem myslím mela — Toš pekňe vám hľedíme na tú robu, hľedíme, takovou hrouzu velikou zme mely. Toš pravíme: to je duch! Tozme se dívaly, gde to půjde. Aš to přišlo na konec zahrady, tose nám to stratilo. Tož my z velikým strachem uzme nešly do ďediny — byly zme enem kousek od ní — tozme se schytly a tam tý spátky dólu g hučnici a kolem dokola do ďediny! A s takovým vám strachem, že zme přijďa dómu, nemohly nidz vypověďeť.

79.

Tož já sem byla zas f Choryni, sem sloužila. Tož mela tam byď zábava bylo to jaksi k podzymku — chťela sem se také nastróiť, tosem si nechala kordúlku šiť aš f Ťešicich. Tak sem za ďňa nemohla íť, šla sem uš tag g západu slúnca. Tosem sa zebrala a tosem šla. Přišla sem kousek za Choryň, tose mha spustila dólu. Přindu kousek pot Kladeruby, vídím tam dva koňe bílé se pásť.

To sem se nad nima pozastavila, co budou ďelať, budou-li se hejbať ľebo né. Toš stóím a hľedím na ňe udiveňe, a tý se vám ani nepohnúly. Tosi pravím: co fčiť ďelať? Vrátiť se do Choryňe — bylo daleko. Tosem hľeďela na tý koňe a velikéj strach me popad. Pravím si: ký milijón, jeli to po dobroti, ľebo po zlosti. Neboščík Francek vykládával, že tam dycky bříňelo, a býci proti soběa strašidla, že to tam jaksi strašilo. Příjdu vám

[1]) pod Galasovu usedlost.

[2]) úhor, pastviště.

Digitized by Google

pot ten háj, uš sem si na koňe nemyslela. Toš co vám tam vidím! Veliké dva chlapy a robu z nošú! To si pravím: Co fčil, Kriste Ježiši! Rouženec sem mela, ale to nepomohlo. Tož hledím, budeli se to hýbat. Ale povídám si: vůle boží, půjdu dále. Příjdu k temu, toš to byly takové tři kříby. Tři hodiny byly dyš sem přišla dómu. Velice sem tedy byla postrašená!

Krásno.[1])

80.[2])

Z Bystřice byl vojákem[3]) jeden, až v Chârvatoch byl. A tam mel z jednu děvčicu děvče. Vyslužil, přišel a ta děvčica přišla za nim aš sem. A on nebyl doma, byl gdesi na poli. A tož oni ju vypraovali: A Janek si vas nemože vzit, musi tisic rynskych složit s teho gruntu, musi si vzit žensku, co ma penize. Tož ona sa ptala, že gde je Janek. Toš šla za nim na to pole. A f tem jede Jan a tož ju da na vuz a veze ju do dvora. A matka povida: „Už ju zaz vezeš?" „„Inu tož, maměnko, dyď je to moja nevěsta."" Ale ta matka stala enem na svem, že on si ju němože vzit.

Tož ona vešla do izby, zdelala šatku z hlavy a: „Tu mate penize!" Patnast set mela ve vlasoch střibra! Mela zamotâne penize ve vlâsoch, aby ju neokrâdli. A že ešče dostane po rodičoch neco. Tož ta měla penize! —

Šak ten pohrâbač stary, co byl na Křivôšoch, take si ved žensku š Čech. Co ten i nasliboval, co[4]) je, a nemel chlab nic. —

Všêlijak sa to miše na svete.

81.

Pověst o velikém moru.

To sem slyšela vypraovat jag male děcko. Pana Maryja[5]) byla obracena tajag je[6]) a tož hraběnka po holych kolenech lezla až na plac, dyš taky[7]) ten mor byl. To prve byvalo, jag je trestnica, toš tam byval[8]) hrabe. Tam byl most přez Bečvu, oni chodívali s teho[9]) do panskej zahrady.

[1]) Místní výslovnost: Krasno. Tyto ukázky uvádím, aby byl zřejmý rozdíl mezi nářečím střb. a nářečím v městech Krásně a Val. Meziříčí.

[2]) Dědečkovi, jenž to vypravuje, jsou 94 roky. K němu odnáší se také rozhovor v ukázce 84.

[3]) Na některých místech označuji přízvuk větný, aby se tím slovosled stal pochopitelnějším. Přízvuk slovný je týž, jako v nářečí střb.

[4]) čím je.

[5]) socha p. Marie na náměstí ve Val. Meziříčí.

[6]) rozum, nyní.

[7]) takový.

[8]) bydlil.

[9]) z toho zámku.

Digitized by Google

A ona sa obratila ta panenka Maryja g zamku a ten mor tenkraf hneſkaj přestal.

To bylo ohlašeno ai na kazateĺnici; už 200 roku je to.

82.

(*Na to navazuje vzpomínky na morovou ránu pozdější.*)

A co moja maměnka vykladala, jak tu byl mor. To ĺedagde na hulici ĺeželi lidi. Enem zde onde bylo človeka viďeť, co tãg bylo město prazne. Moc bylo domu praznych, co neveďeli ani, že su tam lide. Dyš to potem vychraňovali, tož našli tam kosti. To byla tenkraf morova rãna, to byl mõr.

Bóže![1]) Co pak fčiĺ! Aĺe jag rodiče vykladali, jake bidy byly! Tedy pry bylo peňez dosť, střibra, a co kupiť nebylo. Tatiček dal dvacet rynských za měřicu rži. Dyš chĺeba kupili za rynsky, toš to každy dostal enem kraiček, tãg bylo draho. Enem po skypce[2]) dostali okoštovať teho chĺeba. Toš potem jag bylo z noveho, tož odzlacňelo.

To moja maměnka byla ďevče, dyš to bylo. Koĺe plotu nebylo travy, fšecko ti lide zeškubali a sňedli. A zeĺe pry bylo enem třebas zatřepane[3]) a tak pry byl rad dyž ho dostal. A neboščík staříček, dyš sadili salat, povidali: ďevče, mam ten salat strčiď do huby, ĺebo do zeměe? — Ĺebo dyž bylo v ĺeťe, toš kafe nevařili, to vzali kusek chĺeba a slibovice. No prf lide nevyrostli na kafem jako fčiĺe.

Bože, a fčil lidi maji hody! Dyť se podivte třeba na ty Krhovány![4]) Okna same zaclony su tam a dyvany. Ja tam su fčiĺe pani! To fčiĺ su Krhovanky ďekňejši obĺečene jag nekera profesorka.

To je u Zrunka[5]) Krhovanů[6]) v neďeli na maso!

83.

O velké povodni r. 1880.

To byla hruza. Dyť se nam do oken ĺela voda! Tatiček zustal v izbe a povida mi — Francek[7]), ten utek zafčasu — počkej, Ĺojsko, pry ešče tudy postrkame na kamna, co se da, a potem pry běš! — A já sem šla a přijda do prostřetka hulice, přišel takovy val, tak se to hrnulo, akorat sem měla bradu namočenu[8]). Tož u oken sme měli plechy[9]), toš

[1]) emfaticky vysloveno, proto dlouhé *ó*.

[2]) skyvka.

[3]) jinak se zelí „zasmažuje". Zasmážka = jícha.

[4]) Obyvatelé vesnice Krhové živí se většinou prací v blízké huti.

[5]) řezník.

[6]) místy, zvláště v koncovkách lze zaslechnouti dlouhou samohlásku.

[7]) bratr vypravující ženy.

[8]) voda sahala až po bradu.

[9]) plechy pod okny, aby při dešti nezatékalo.

Digitized by Google

tych sem se chytla. Dyby ne tych plechu, to sem byla utopena. Potem sem tu vodu bredla g Dibonovemu[1]). A f tem tatiček vola: „Lojsko, prosim fe pekňe, nenech mhe tu zahynuf.“ A u Dibonoveho stal nejaky Svoboda. Tož ja na ňeho volam: Pane Svobodo, tatiček je tam! Tož on ten Svoboda byl taky veliky a mel bratra, tož oni vzali laterňu a hole a šli do izby a tatiček chudak byl oblečeny f kožuchu, že bude zima a tož ho vlekli po tej vode. Ja sem stala na schotkach u Dibonu a vidim, jag voda tu ohlubňu (u studny) zebrala a nesla. Tož volam na ňe: vrate se ke stodole! Tož byli by všeci spadli do studňe.

No to vam byla hruza! Šak jeden — Kabelač se menoval — a ten povidal ten Kabelač — on přišel pro ženu —: vite, s jaku hruzu sem šel domu! Jag žif' pry sem nevidel takove živočichy z vody vylezene, jak tedy.

To tekla voda vrchem přez most. A to delalo takove valy přes ten most, takove klokoče delalo, dycky žbluch! v tej vodě.

A byl ve Veselej Jakub a toš ptali se ho: Jakube, jag bude? — A tož on mel u vody[2]) rolu pachtovanu a tedy nechtel[3]). A tož pravil: Jednej[4]) lavky a mosta přez vodu nezustane. —

84.

Stary Hala, ten moc pamatuje. On pamatuje, kdy mel osumnast roku, jag byl na Karlovicach na kazaňu, co ten panaček povidal. To mňe bylo divne, že ty pohadky tak dluho si pamatuje.

On ma uš pedadevadesaty rok.

A š čeho on tag žije?

Ti řeznici mu davaju a od obce dostane cosi jakysi groš. Bože, jag oni žili pekňe v pořadku! Nejvec mu udelalo zle, jak pry zustal sam.

Šag on chtel Bušku Šimovu, ale ona ho nechtela.

Chudera Buška, musi to nemet ona dobre.

Ta se naplače! Loni šla tu vedle — taky se dala do plaču. A ten chlapec povida: uzas plačeš? — Bože, bože, na tu starost je to zlé.

Nebožčik Šima jag byl chytry, toš take zhlupnul při tem. Tož dyby to mela upsane, toš s tej chalupky se nemusela hybat.

85.

.... Oni pry neviju na ratuzy, na co by dali penize; jak pry dostanu, už lampy zařizuju a jakesi kanaly[5]).

„Ja, vy prý — on dycky pichne, že davame plnomoc Žitkovi —; ja nedavam zadarmo nic; to enem starosta zadarmo slúži.“

[1]) soused, jenž měl zděný dům; proto u něho hledali útočiště před povodní
[2]) u Bečvy.
[3]) nechtěl jí najmouti tehdy.
[4]) ani jediné.
[5]) Vypravující uvádí řeč souseda, žehrajícího na to, že zařizují elektric. osvětlení a kanalisaci.

Digitized by Google

Žideg aspoň se zastane a starosta, temu pry može namlatiť jak svini do koryta, temu je fšecko jedno.

„On pry musi se vas zastať, abyste mu dali plnomocenství."

Dyby bylo zitra, dam zas. A šag je to pravda: Gdysi sem byla jednuc u pana starosty: „Ale ďete, ďete, ste rodina . . ." Ja vim, jemu je to dobře praviť, je v pokoji. Ten se nezastane nic. Jag ňe chceš, tag ňe maš. Pambu opatruj rači tam chodiť. — Stavaď nebudem a toš co ostatek[1]).

86.

A byl pry tady M. z Ameriky. Hala stary mi řikal. Ai co pry byl za voly dlužen na Vsacku, ai to přišel vypořadať. Pořadek pry přišel, uďelal, aby nezustal žadnemu grejcara dlužen.

„Jak ti Slobodi, neslyšeť nic, jak se im tam libi?"[2])

„„Tá pojede za tým mladým Slobodú, ta jeho žena. To je ten Sloboda z Pozahája. Tí že sú snaď v ňestě gdesi tam[3])."""

„A mate pry tam u vas noveho učiteľa?"

„„On byl śpeš na Oznici, takový bachráč. Ona[4]) je taková žingora proti ňemu. Ale tož ňeni tam moc rád. Že na Oznici lid byl vec k ňemu[5]). Ale ďecka si ho chváľá. Ty prý má dobře učiť. Jako že sa u ňeho vec naučá."" —

87.

„Bože, taky žebrak[6]) na ty nohy, sotva to vlači pot sebu, muselo to byď ženaté? A ešče si vezme taku mladu."

„„Toťkaj sem ju viďela. Robsko vám hrubé, tak ṕekňe oblečěná dość byla.""

88.

. . . . on hrozňe na to chytne[7]), on vite tak ražno to do sebe haže, on je hrozňe lačny; to je takova dychtivosť, jak dyby pěd dní nejed. Kdysi take u nas ďelal a já sem ňela naloženu gořalku ořechovu. Toš sa mu hrozňe bažilo na tu gořalku s tyh ořechu. Toš sem mu i dala, ale enem taky naprstek. A on tak po ni chytnul ražno a za chviľu ho moři. — Tož z gořalky ho mořelol — A špendliky, dyš sem donesla, myslim by ich hľtal ai s kostkama.

---

[1]) Nebudeme stavěti, není tedy třeba k starostovi chodit o dovolení.
[2]) v Americe.
[3]) odpovídá žena z Juřinky, odtud odchylná kvantita.
[4]) jeho žena.
[5]) lid mu byl více nakloněn.
[6]) řeč o muži dnou stíženém, jenž se v pozdním věku oženil.
[7]) řeč o hltavém dělníkovi.

Digitized by Google

OBSAH:

Str.

Předmluva 3
Název a zeměpisná rozloha 6

Stránka fysiologicko-fonetická:

Vysvětlení značek 9
Samohlásky 10
„ *hrdelné* 10
„ *podnebné* 11
Souhlásky:
Hrdelnice 12
Souhlásky podnebné 13
„ *plynné* 16
Obalování l 17
Souhlásky zubné 20
Sykavky 20
d t ď ť 21
Retnice 21
Nosovky 22

Kvantita:

I. Kvantita kmenová jednoduchých slov kořenných 25
II. Změna kvantity kmenové při ohýbání 27
III. Změna kvantity při tvoření slov:
1. jména:
kollektiva 28
deminutiva 28
substantiva složená s předponami 30
2. sloveso:
Infinitiv 30
Partic. l-ové 31
Partic. -nz, ts 32
Substantiva -ení, -ání 32
Iterativa 33
IV. Kvantita v příponách slovotvorných 34
V. Kvantita v příponách ohýbacích 35
Dloužení emfatické 35

Digitized by Google

Přízvuk : Str.

Přízvuk slabičný 36
„ *slovný* 36
„ *větný* 38
Výška hlasu 39

Hláskosloví :

I. Samohlásky;
přehláska a 41
změna u ú — i í 42
Úžení é 43
II. Souhlásky:
spodoba, splývání, míšení 43
přisouvání 46
odsouvání 48
přesmykování 48
změny jednotlivé 49

Kmenosloví :

I. Kmeny jmenné.
Tvoření jmen zdrobnělých a zhrubělých 50
Přípony sesilovací u adjektiv 51
Význam zdrobňování a zhrubování 52
Komparativ 52
Jednotlivé přípony 53
Kmeny jmenné složené 55
II. Kmeny slovesné.
Iterativa . . . . . .

Tvarosloví :

I. Skloňování.
A) Skloňování jmenné.
Kmeny -o 57
Měkké o-kmeny 58
Střední o-kmeny 59
a-kmeny 60
Jmenná adjektiva 61
Kmeny i 62
Kmeny souhláskové 62
B) Skloňování zájmen 63
C) Skloňování složené 65
II. Časování 65

Skladba :

A) Větosloví.
I. Věty bezpodmětné 69
II. Věty kusé 71
III. Slovosled 71
IV. Anakoluth 76
V. Attrakce 76
VI. Souvětí 77

Digitized by Google

B) Skladba ve smyslu **užším.** Str.
Číslo 78
Rod 79
Adjektivum 80
Komparace a gradace 81
svůj 81
to expletivní 81
Zájmena a číslovky **neurčité** 81
Pády 82
Pády předložkové 84
Opakování předložek 84
Předložka spojená s ***adverbiem*** 84
Hromadění předložek 85
Sloveso.
Časy 85
Způsoby 86
Infinitiv 86
Rod 87
Kolikost děje 87

Slovník: 89

Ukázky:

Bránky (1.—12.) 100
Poličná (13.—16.) 107
Juřínka (17.—19.) 109
Choryň (20.—21.) 112
Lešná (22.—28.) 114
Jasenice (249.—3.) 116
Vysoká (35.—36.) 120
Bynina (37.) 121
Krhová (38.) 122
Hrachovec (39.—45.) 123
Štěpanov (46.) 127
Jarcová (47.—49.) 128
Oznice (50.—51.) 129
Láze (52.) 131
Rajnochovice (53.) 132
Podolí (54.—56.) 133
Brňov (57.) 135
Malá Lhota (58.—59.) 135
Velká Lhota (60.—61.) 136
Veselá (62.—63.) 137
Zašová (64.—70.) 139
Mikulůvka (71.) 143
Kunovice (72.—73.) 144
Kladeruby (74.—76.) 145
Police (77.—79.) 146
Krásno (80.—88.) 148
Mapka

Digitized by Google

Mimo Rozpravy III. třídou vydaná díla:

Dr. *V. Mourek.* Kronika Dalimilova.	Cena	2	K 80	h
Dr. *V. Vondrák.* Glagolita Clozův.:	„	6	„ —	„
Josef Truhlář. Listář Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic. Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. (Skupina II. Číslo 1.)	„	4	„ 40	„
Jan Urban Jarník. Dvě verse starofrancouzské legendy o sv. Kateřině Alexandrinské.	„	10	„ —	„
Dr. *Just. V. Prášek.* M. Kabátníka cesta z Čech do Jerusaléma a Kaira roku 1491-92. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 2. Čís. 1.)	„	—	„ 80	„
Adolf Patera. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778—1800. Díl I. Sbírka pramenův etc. (Skupina II. Číslo 2.)	„	5	„ 80	„
Dr. *Jan V. Novák.* Staročeská gesta Romanorum. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 2. Číslo 2.)	„	4	„ 60	„
Čeněk Zíbrt. Bibliografický přehled českých národních písní. Sbírka pramenův etc. (Skupina III. Číslo 1.)	„	5	„ 80	„
Dr. *Václav Vondrák.* Frisinské památky	„	3	„ 60	„
František Št. Kott. Příspěvky k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému. Archiv pro lexikografii a dialektografii. Číslo I.	„	11	„ 60	„
Dr. *J. Hanuš.* Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského	„	1	„ 20	„
Josef Truhlář. Dva listáře humanistické. I. Dra. Racka-Doubravského. II. M. Václava Píseckého. S doplňkem listáře Jana Šlechty ze Všehrd. Sbírka pramenův etc. (Skup. II. Číslo 3.)	„	2	„ —	„
Martin Hattala. Besední řeči Tomáše ze Štítného. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada I. Číslo 1.)	„	2	„ 40	„
Dr. *V. Flajšhans.* Podrobný seznam slov rukopisu Královdvorského. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 2.)	„	1	„ 80	„
Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. (Listy Komenského a vrstevníků jeho.) Nová sbírka. — [Spisy Jana Amosa Komenského. Číslo 1.]	„	3	„ —	„
Adolf Petr Zátur ecký. Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví.	„	6	„ 80	„
Dr. *Jan V. Novák* a *Adolf Patera.* J. A. Komenského Theatrum universitatis rerum. [Spisy J. A. Komenského. Číslo 2.]	„	1	„ 20	„
Dr. *V. Flajšhans.* Knihy české v knihovnách švédských a ruských. Sbírka pramenův etc. (Skupina III. Číslo 2.)	„	1	„ 20	„
Dr. *Jos. Müller.* J. A. Komenského na spis proti Jednotě Bratrské od Sam. Martinia z Dražova sepsaný Ohlášení. Připojen spis Samuele Martinia z Dražova Třicet pět důvodův. [Spisy J. A. Komenského. Číslo 3.]	„	3	„ —	„
Dr. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. I. Autobiografie a zápisky do r. 1863. (Sbírka pramenův. Skupina II. Číslo 4.)	„	2	„ 80	„
Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. — Svazek II. (Spisy J. A. Komenského. Číslo 1.)	„	3	„ 60	„
Adolf Patera. Žaltář Poděbradský. (Sbírka pramenův etc. Skupina I. Řada I. Číslo 2.)	„	4	„ 60	„
Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. (Díl I.)	„	7	„ 30	„
Dr. *V. Flajšhans.* Literární činnost M. Jana Husi. (Sbírka pramenův. Skupina III. Číslo 3.)	„	2	„ 50	„
Ant. Truhlář. Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky. (Sbírka pramenův. Skupina I. Řada 2. Číslo 3.)	„	5	„ 50	„
Jan V. Novák. Jana Amosa Komenského: Moudrost starých Čechů, za zrcadlo vystavená potomkům. (Spisy J. A. Komenského. Číslo 4.) . .	„	1	„ 70	„
Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. Díl II.	„	14	„ 80	„
František Št. Kott. Druhý příspěvek k česko-německému slovníku. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 3.)	„	6	„ 20	„
Dr. *Justin V. Prášek.* Marka Pavlova z Benátek Millon. (Sbírka pramenův. Skupina I. Řada I. Čís. 3.)	„	4	„ 20	„
Dr *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho. II. — Svazek 3. — (Spisy J. A. Komenského. Číslo 5.)	„	5	„ —	„
Ferdinand Strejček. Jana Hasištejnského z Lobkovic putování k svatému hrobu. (Sbírka pram. etc. Skup. I. Řada II. Čís. 4.)	„	1	„ 60	„
Dr. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. II. Korrespondence z let 1812—1826. (Sbírka pramenův. Skupina II. Čís. 5.) .	„	3	„ 10	„
František Černý. Evangeliář Olomoucký. (Sbírka pramenův etc. Skupina I. Řada I. Číslo 4.)	„	3	„ 50	„
Dr. *Josef Th. Müller.* Jana Felina Rozebrání obrany Sam. Martinia. — Jana Amosa Komenského Cesta pokoje. — Induciae Martinianae.	„	3	„ 80	„

Digitized by Google

Homerova Odysseia. Přeložil *Antonín Škoda*. Díl první. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 5. . . . . Cena 2 K — h.

G. Suetonia Tranquilla Životopisy XII císařů římských. Přeložil *O. Kubelka*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 6. . . . . „ 4 „ — „

Gaja Velleja Paterkula Dějiny římské až ku konsulátu M. Vinicia. Přeložil *Frant. Št. Kott*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 7. . . „ 2 „ — „

Dr. *Čeněk Zíbrt*. Staročeský lucidář. Text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada II. Číslo 5.) „ 1 „ — „

Adolf Patera. O sv. Jeronymovi knihy troje. (Sbírka pramenů. Skup. I. Řada 1. Číslo 5.) . . . . . „ 2 „ 30 „

Václav Otak. Slavík. Karla Aloisa Vinařického korrespondence a spisy pamětní, I. Korrespondence od roku 1820—1833. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 6.) . . . . . „ 4 „ — „

Dr. *Josef Karásek*. Kollárova dobrozdání a nástin životopisný z roku 1849. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 7.) . . . . . „ 1 „ 80 „

Dr. *Zdeněk V. Tobolka*. Česká bibliografie. Svazek 1. Za rok 1902 . . . „ 4 „ 20 „

Jan Loriš. Sborník hraběte Baworowského. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada 1. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „ 60 „

T. Maccia Plauta Mostellaria. Přeložil *Jan Lad. Čapek*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 8. . . . . „ 1 „ 80 „

Dr. *Čeněk Zíbrt*. Frantova práva. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada II. Č. 6.) „ 2 „ — „

Homerova Ilias. Přeložil *Antonín Škoda*. Díl I. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 9. . . . . „ 1 „ 80 „

Xenofontovy drobné spisy. Přeložil Dr. *Karel Müller*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 10 . . . . . „ 3 „ 40 „

Ph. Dr. *Isidor Theod. Zahradník*. Slovník latinsko-německo-český pro Ladislava Pohrobka (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 5.) . „ 2 „ 20 „

Dr. *Zdeněk Tobolka*. Česká bibliografie. Svazek II. Za rok 1903. (Sbírka pramenů. Skupina III. Číslo 5.) . . . . . „ 5 „ 50 „

Adolf Patera. Čtenie zimnieho času. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada I. Číslo 7.) . . . . . „ 2 „ 32 „

Frant. Bartoš. Dialektický slovník moravský. I. Část I. (Archiv pro lexikografii. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „ 50 „

M. Juniana Justina Výtah z dějin filippských Pompeja Troga. Přeložil *František Št. Kott*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 11. . . „ 3 „ 80 „

Dr. *Maxmilian Křepinský*. O poměru předlohy Hartmannova Gregoria k starofrancouzským legendám o sv. Řehoři. . . . . „ 2 „ 20 „

Homerova Ilias. Díl II. Přeložil *Antonín Škoda*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 12. . . . . „ 2 „ 50 „

Frant. Bartoš. Dialektický slovník moravský. II. (Archiv pro lexikografii. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „ 80 „

František Št. Kott. Třetí příspěvek k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému. . . . . „ 13 „ 70 „

Thukydidovy dějiny války Peloponneské. (Díl I.) Přeložil *Jan Konůpek*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 13. . . . . „ 2 „ — „

Dr. *Zdeněk V. Tobolka*. Česká bibliografie. Svazek III. Za rok 1904. . „ 5 „ — „

Vl. Francev. Korrespondence Josefa Dobrovského. Díl II. (Skupina II. Číslo 8.) . . . . . „ 4 „ — „

Josef Truhlář. Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské . . . . . „ 2 „ 50 „

Jan L. Čapek. T. Maccia Plauta komoedie „Pseudolus". (Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 14.) . . . . . „ 1 „ 50 „

Jan František Hruška. Dialektický slovník chodský. (Archiv pro lexikografii. Číslo 7.) . . . . . „ 3 „ 10 „

František Bílý. Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. I. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 10.) . . . . . „ 2 „ 20 „

J. V. Novák a *V. Flajšhans*. Daniele Sinapisuse Neoforum Latinoslovenicum. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 11.) . . . . . „ — „ — „

Dr. Richard Schmertosch v. Riesenthal. Ioannis Cocini a Cocineto opuscula I. Isagoge ad tres sermones Ciceronis de oratore. (Sbírka pramenů. Skupina II., čís. 12.) . . . . . „ — „ 56 „

Ant. Truhlář. Rukověť k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému v Čechách a na Moravě ve století XVI. (Svazek I.) . . . . . „ 3 „ — „

Jan Konůpek. Thukydidovy dějiny války Peloponneské. (Díl II.) — [Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 15.] . . . . . „ 1 „ 50 „

Adolf Patera. Korrespondence Josefa Dobrovského. (Díl III. — Sbírka pramenů. Skupina II. čís 9.) . . . . . „ 3 „ 30 „

Ant. Škoda. Homerova Odysseia. (Díl II.) Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 16. . . . . „ 1 „ 50 „

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Digitized by Google

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 27.

STUDIE ŠTÍTENSKÉ.

NAPSAL

Dr. ST. SOUČEK.

V PRAZE.
NAKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1909.

Digitized by Google

PUBLIKACE
III. TŘÍDY ČESKÉ AKADEMIE POSUD VYDANÉ.
ROZPRAVY.

ROČNÍK I.

Čís. 1. Dr. *Jan Kvíčala.* Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergiliově Aeneidě. . . . . Cena 3 K — h.
» 2. *Adolf Patera.* Jana Amosa Komenského korrespondence. Cena 3 » 60 »
» 3. *J. Truhlář.* Počátky humanismu v Čechách. . . . Cena — » 80 »
» 4. *Robert Novák,* Grammatická, lexikální a kritická pozorování u Velleja Paterkula. . . . . Cena 1 » 80 »
» 5. Dr. *Jiří Polívka.* Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře. . . . . Cena 2 » 80 »

ROČNÍK II.

» 1. Dr. *V. E Mourek.* Syntaxis složených vět v gotštině. Cena 6 » 40 »

ROČNÍK III.

» 1. Dr. *Jan Kvíčala.* Bádání v oboru skladby jazykův indoevropských. Část I. . . . . Cena 4 » 80 »
» 2. *Robert Novák.* Mluvnicko-kritická studia k Liviovi. Cena 4 » — »
» 3. *Vavřinec Josef Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. I. Část: Consonantismus. . . . . Cena 1 » — »
» 4. *Josef Truhlář.* Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. . . . . Cena 3 » 20 »

ROČNÍK IV.

» 1. *Ferdinand Menčík.* Příspěvky k dějinám českého divadla. Cena 2 » 60 »

ROČNÍK V.

1. Dr. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám I. Faidros, Gorgias. . . . . Cena 7 » — »

ROČNÍK VI.

» 1. *Josef Zahradník.* O skladbě veršů v Iliadě a Odyssei. Cena 2 » 80 »
» 2. *Vavřinec Josef Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. II. Část: Vokalismus. . . . . Cena 1 » —
» 3. Dr. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. II. Protagoras. Symposion. . . Cena 6 » 40 »
» 4. *Ignác Hošek.* O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí. . . . . Cena — » 40 »

ROČNÍK VII.

» 1. *Jan Loriš.* Rozbor podřečí Hornoostravského ve Slezsku. Cena 1 » 50 »

ROČNÍK VIII.

» 1. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl I. Podřečí polenské. Cena 2 » 60 »

ROČNÍK IX.

» 1. *Vavř. Jos. Dušek.* Kmenosloví nářečí jihočeských. Cena 1 » 50 »
» 20. *Dr. Václav Vondrák.* Studie z oboru církevněslovanského písemnictví . . . . . Cena 3 » 20 »
» 21. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. I. 1. Mluvnický nástin . . . . . Cena 2 » 70 »
» 22. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. II. 2. Ukázky podřečí . . . . . Cena 2 » 70 »
» 23. *Jan Máchal.* Staročeské skladby dramatické původu liturgického . . . . . Cena 4 » — »
» 24. *Vavřinec Jos. Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. III. část O změnách slabičných a o kvantitě. . . Cena 1 » 40 »
» 25. *Dr. Jan Kvíčala.* Příspěvky k dějinám lyrického a tragického básnictví řeckého . . . . . Cena 5 » 50 »
» 26. *Dr. Ant. Kašík.* Popis a rozbor nářečí středobečevského. . . . . Cena 3 » 20 »

Digitized by Google

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 27.

STUDIE ŠTÍTENSKÉ.

NAPSAL

Dr. ST. SOUČEK.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1909.

Digitized by Google

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE,
knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy,
slovesnost a umění.

Digitized by Google

Studie Štítenské.

Datování Štítenské předlohy k t. ř. sborníku Jindřichohradeckému a otázka častého přijímání laiků.

(Obsah: I. Přípisek Vávrův ve ŠtítJHr.[1]) a dosavadní datování Štítenské předlohy tohoto sborníku. II. Otázka častého přijímání laiků u Štítného. III. Nové datování. — Příloha: Výňatky ze ŠtítJHr. 28^b, 127^b—128^d, 129^b—130^a, 130^b—130^c).

I.

Z prací Štítného nejdéle v rukou čtenářstva, neváhajícího po knize jako po projevu individua a příznaku jeho doby se zájmem a z povinnosti historika lidské kultury, byl sborník traktátů „o obecných

---

[1]) Zkratky:

Štít. = Štítný;

ŠtítE. = Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, vyd. K. J. Erben 1852 (vydání Štít1376. a některých kusů ŠtítJHr.);

ŠtítJes. = sborník Štítenských spisů z knihovny jesuitů v Jindřichově Hradci, nyní rkp. Klem. XVII. C. 18;

ŠtítJHr. = sborník Štítenských spisů, napsaný Vávrou z Jívjan, písařem jindřichohradeckým r. 1492, rkp. Klem. XVII. D. 31;

ŠtítMus. = sborník Štítenských spisů, napsaný r. 1450, složený r. 1400, rkp. Čes. Musea 1. C. 11, vydaný = ŠtítVrť.;

ŠtítOp. = sborník Štítenských spisů Opatovický, napsaný poč. XV. stol., rkp. Čes. Musea III. B. 7;

ŠtítŘ. = Štítného Řeči nedělní a sváteční, rkp. Klem. XVII. C. 15, složený 1392;

ŠtítŘBes. = Štítného Řeči besední;

ŠtítŘBesB. = jich text zachovaný v rkp. knih. Gerstorfské v Budišíně, vydaný M. Hattalou r. 1897; ŠtítŘBesP. = jich text v rkp. Národní knihovny pařížské sign. 29 fonds slave; užívám opisu J. Cvrčkova, rkp. Čes. Musea V. A. 22;

ŠtítSáz. = sborník Štítenských spisů Sázavský, rkp. Čes. Mus. I. C. 13;

ŠtítVrť. = Thómy ze Štítného Knihy naučení křesťanského, vyd. A. J. Vrťátko 1873 (vydání rkp. ŠtítMus.); k vydání opravy a čtení ŠtítJes. a ŠtítSáz. v čl. K. Černého Příspěvky ke kritice a výkladu Štítného, LF. XV. 1888, 114 a n.;

Digitized by Google

věcech křesťanských", řečený Jindřichohradecký (ŠtítJHr.) — o tom svědčí četné pokrajní vpisky, pocházející ze stol. XVII. a XVIII.; a také nejdéle je znám literárním historikům: všiml si ho, ovšem povrchně, již otec literárního dějepisu českého, ne ovšem kritického, Boh. Balbín [1]) a vtělil literárnímu dějepisu z něho vybrané — a nyní odmítané jméno spisovatelovo „Tomáš ze Zásmuk". Odtud povědomí o rkp. nemizí. Nejen že podnětem úvah a poznámek bývá přípisek písaře ŠtítJHr., Vávry z Jívjan, zachovavšího a doplnivšího přípisek své předlohy psané Matějem Čapkem r. 1454; popisujeť jej, srovnává se Štít1376. a kus ukázkou otiskuje J. Jungmann[2]); promlouvá o něm a mezi jinými kusy důležitou poslední vůli spisovatelovu z něho otiskuje K. J. Erben[3]); a posléze dostalo se jemu studie R. Soukupovy[4]), která byť i nezrcadlila textu Štítenského vždy dosti pečlivými výpisky, nepřinášela k obrazu vývoje Štítného-spisovatele rysů, jež podrobné srovnání sborníku toho s recensí předchozí, Štít1376., a následující, Štít1400., vytěží, a vskutku jen vynesla z něho ukázku materiálu kulturněhistorického, ovšem znamenitou, přece zase prozrazuje projití celkem a všímavost k cenným jednotlivostem.

Jestliže možno ne bez nového materiálu podjíti se otázky nejdříve se naskýtající, kdy předloha ŠtítJHr. vznikla, a nalézti odpověď novou, snad spíše možno toho příčinu shledávati v složitosti Štítenského problemu celého a zvláštních jeho obtížích pracovních.

Pro datování předlohy Štítenské k ŠtítJHr. máme svědectví vnější i vnitřní.

Vnější svědectví nebývají vždy správná a dějezpyt jich nepřijímá bez kritiky.

Tuto bylo příliš na snadě a neznámostí bohatého díla Štítenského bylo chráněno kritiky — bibliografický směr práce literárně-historické, u nás opozdivší se do poloviny XIX. stol., na něm přestal. Začínám jím, řídě

ŠtítVyš. = sborník Štítenských spisů, t. ř. Vyšehradský, rkp. Klem. XVII. F. 9;

Štít1376. = sborník Štítenských spisů, rkp. Klem. XVII. A. 6 z r. 1376, nebo předloha jeho, koncept Štítného (text vydán = ŠtítE.);

Štít1400. = sborník Štítným pořízený r. 1400 a zachovaný cele v ŠtítMus., vydání = ŠtítVrť.

Jiné zkratky, na př. latinské pro citáty z Vulgaty, jsou běžné.

Číslice s mocniteli při zkratcích ŠtítE., ŠtítVrť., ŠtítŘBesB. značí stránku a řádek otisku, číslice s písmeny a, b, c, d při ŠtítJHr. a ŠtítVyš. značí list a sloupec rkp.

[1]) Bohemia docta, ed. R. Ungar, II. (1778) 289, III. (1780) 115.

[2]) Tomáše ze Štítného na Zásmuku a Chotěnicích Knihy naučení křesťanského, Rozbor stč. lit. I. 1842, 195—203.

[3]) ŠtítE. XXII, XXXV—XXXVI, XXX—XXXI (popis a některé kritické poznámky), 287—298, 307—312 (otisk výňatků).

[4]) O rukopise Štítného Jindřicho-Hradeckém se zvláštním zřetelem k rodinným poměrům a povaze spisovatelově, program c. k. reálného a vyšš. gymn. v Chrudimi 1886, 3—19.

Digitized by Google

postup práce vývojem otázky datovací, z něhož všímám si jen momentů důležitějších.

Svědectvím tím je přípisek v ŠtítJHr. 168b, podávající o skladateli opsaného díla zprávy, jichž by lze bylo upotřebiti hned při začátku prací o životě a spisovatelském vývoji jeho, ale jež brzy skýtají obtíže a na konec se ukazují problemem nevyložitelným pomocí materiálu, který máme. Přípisek zní: [1])

Z daru bozieho *N*apſany gſu tyto knijhy a to wſſeczko, czoz w tiechto knihach pſano ſtogij, ruku *M*atiege *C*zapka[2]), | w ty czaſi pſarze Hradeczkeho w *G*indrzichowie Hradczi, A ſkonany gſu | w Pondielij po druzebne niedieli w puoſtie przed ſwatym *A*mbrozem leta od narozenije ſyna bozieho *T*iſſiczie° cztyrzſteho padeſateho cztwrteho|[3]); Kterezto ſlozil geſt *S*lowutny panoſſe bohu mily *T*huoma z Zaſmuk a z *C*hotiemicz [4]) dietem ſwym wlaſtnim nynije cztucz przed *O*ſmdeſati lety, o *R*ozlicznem krzeſtianſkych wieczij nauczenij ku pamieti krzeſtianſke wiery a dobrych waſſnij. *A*le Ja *W*awra z *G*iwian, Mieſſtienin w hradczi *G*indrzichowie a ſtary pſarz tudiez [5]), ſkonal ſem tyto knihy *L*eta od narozenije *S*yna bozie° *T*iſſiczie° cztyrzſteho dewadeſateho druheho [6]) w *S*obothu przed ſlawnym hodem *N*arozenije ſyna bozieho; *Z* niehozto bud mily buoh pochwalen wiecznie y geho mila *M*atka panna *M*aria. *A*men.

Deo gracias.

Dělím-li tak („.. čtvrtého; kteréžto ... vášní. Ale já ..."), přimykám se k tradici začínající Dobrovským [7]) a volící ze dvou čtení grammaticky možných to, jež hodí se aspoň spíše k faktům odjinud známým. Grammaticky možno je také děliti: „.. čtvrtého. Kteréžto .. vášní; ale já ..." Takto by přípisek Čapkův, zachovaný přepisem novějším, končil se, jak bývává, letopočtem; Vávra ve vlastním přípisku, začínajícím se latinisující náměstkou vztažnou, byl by zaznamenal zprávu, již odněkud čerpal, o době, kdy složen Štítenský archetyp, a o jeho původci a byl by proti zprávě o složení originálu a snad i proti zprávě o své předloze, opise Čapkově, postavil záznam o dokončení své práce. Takto četl přípisek B. Balbín [8]) a z tohoto čtení pak ovšem vybral pro složení díla datum: r. 1412; na tomto

---

[1]) Ležaté typy značí písmena přetržená rumělkou, proložené tištěna jsou slova rumělkou podtržená, tučně slova jí psaná i podtržená; kolmé čáry jsou rumělková znaménka dělicí. Přípisky okrajní jsou vesměs od téže ruky XVII. stol.

[2]) Na okraji: Matieg Czapek Piſarz hradeczky w Gindrzichowem hradczy.

[3]) Tamtéž: l. 1454.

[4]) T.: Skladatel Tomaſs z Zaſmuk.

[5]) T.: Wawra z Giwian Piſarz z Gindrzichova Hradcze.

[6]) T.: 1492.

[7]) Geschichte d. böhm. Sprache u. Litteratur, [1]1792, 112; [2]1818, 171, 140.

[8]) Na m. uv.

Digitized by Google

datu Balbín neprobadav rukopisu a nemaje jinakých vědomostí o Štítném přestal. Datum to však je zhola nemožné, protože na př. ŠtítJHr. je starší recensí výkladů obsažených ve sborníku z r. 1400.

Prvým čtením, jež nejdříve, neuváděje důvodů, volil Dobrovský[1]), dostaneme vročení archetypu: 1374. Ale i toto vročení odporuje svědectvím vnitřním, posunujícím vznik archetypu kamsi do dob panování Václava IV. Mluvíť na př. Štítný v úvaze o právích zemských jasně o Karlu IV. († 1378) jako mrtvém a žádost o nápravu vad obrací k jeho nástupci Václavu IV.[2])

Lze vysvětliti údaj Čapkův a jak?

Otázka ta má blížence v otázce, co počíti s údajem našeho písaře, že skladatelem díla zachovaného sborníkem ŠtítJHr. je „panoše Thuoma z Zásmuk a z Chotěmic". Odpověď na jednu otázku není lhostejná tomu, kdo hledá odpovědi na otázku druhou: potvrzením jednoho údaje přípisku roste pravděpodobnost druhého a pád jednoho ohrožuje druhý, jestliže pravděpodobným se ukáže stejný vznik obou.

Balbínovi, jenž spisovatele znal jedině ze ŠtítJHr., slul ovšem skladatel díla „Thomas de Zasmuk"[3]).

---

[1]) Geschichte d. böhm. Sprache u. Litteratur, [1]1792, 112; [2]1818, 171.

[2]) Á, kterak by toho nynie veliká potřeba byla, by se lidé střiehli zdejších v Čechách zemských súduov, neřku pohanských neb kacieřských, ale horších — neb pohanská práva ciesařova velmi sú upřiemnějšie ku pravdě všie obci lidské a viem, že i kacieři v svých súdiech nemají tolik křivdy, jako jest v těchto práviech zemských —, a kterakžkoli některého jest polepšeno za šlechetného muže, bohulibého arcibiskupa Arnušta, jenž jest, což mohl, učinil (a kdyby po něm téhož byli jiní pilni, opět by viece učinili), jako onoho, ještо jest navedl krále Jana čiliž ciesaře Karla, doniž jest ciesařem nebyl (tu nepomním dobře), aby minulo to zlé právo, ještо na vodu metali sviežíc, pokúšejíc boha, aby voda ukázala, pravý-li jest či křivý, a po některých železo jakés horúcie z ohně dávali v ruce holé, a tak často byl vinen i nevinný a bolest trpěl! To jest minulo, králi Janovi čiliž Karlovi, synu jeho, a tomu ctnému arcibiskupovi Arnuštu z toho děkujíc. Potom opět ciesař Karel, syn krále Jana, polepšil něco, že kratšími slovy nežli dřieve přísahají . . . A jakžkoli polepšil jest což tož nemnoho ciesař Karel, ač sú se z toho hněvali mnozí měšťěné babilonští [!], pro své užitky smútivše se, bojiece se ztráty nesprávných svých ziskuov, jakož jest buoh zjevil svatému Janu v knihách Tajnice [Apoc. 18, 11], že babilonští kupci želejí babilonského mnoho: avšakť jest ještě bludného mnoho. I musímť k tobě, ciesaři nebti králi, tuto svú řeč již obrátiti, zdaliť by kdy přišla k tobě neb i po tobě snad někdy k některému dobrému králi (nebť pravdú stojie království velmi pevně; i kdyť by byli Římané tolik pod se lidu podrobili mečem jako múdrostí a pravými právy svými, jelikož k svěckému běhu mluviece? toť dobře svědčie kroniky římské!); protož, ó králi: mocen si, počalť jest tvój otec dobře, dokonaj! I coť mohú kto proti tobě a ovšem proti pravdě? Polepš ještě zmatkóv v zlých zemských práviech a budeš v pravdě slúti „přispořitel pravdy", i seda na tom, co jest proti pravdě, ať taká zlost v tvé moci nevejvodí! A biešeť na tom, že mějiechu býti psána práva, i neviem, kudy to minu; a snadž by i byla lepšie než tato. ŠtítJHr. 89[c]—90[b].

[3]) Na m. uv.

Digitized by Google

Dobrovský, jenž zná Štít1376., kde v přípise Vojtěchu Rankovu skladatel se jmenuje T. ze Štítného, a zná též Štít J Hr., kombinuje: „Thomas v. Sstitny (z Štítného), sonst auch von Zasmuk und Chotiemicz“ [1]).

Kombinace ta pak se drží [2]) až po Erbena, jenž r. 1852 [3]) ji zvrací poukazem na neshodu přípisku s jinými doklady a fakty a údaj přípisku vysvětluje za chybu Čapkovu, který skladateli zovoucímu se v jeho předloze „Tóma“ přidal přídomek „z Chotěmic“, dav se k této kombinaci svésti střídáním křestních jmen Jan a Tomáš v rodině Chotěmických, ba dokonce zcela chybně mu připsal i Zásmuky, patřivší zase jiné rodině; ale ještě po Erbenovi ujímá se kombinace té J. J. Hanuš[4]), podpíraje ji domněnkami očitě nepodstatnými, a Fr. J. Wildmann[5]) výkladem, že Zásmuky dlužno rozuměti Vlčetín, ves blíže Štítného, dříve prý obecně a nyní aspoň ještě také zvaný Zásmuky. Výklad Wildmannův, opřený o tvrzení nepodstatné, vyvrátil Aug. Sedláček[6]), jenž odklidil dosavadní nekritické plichtění rodiny našeho spisovatele s rodinami jinými[7]), které

---

[1]) Na m. uv.

[2]) Na př. Jungmannem, HLČ. [1]1826, 687; [2]1849, 637; Palackým, Geschichte v. Böhmen III. 1 (1845), 195; Dějiny nár. č. III. 1 (1850), 36; Výborem z lit. č. I. 1845, 635 atd. Někdy, patrně zkrácením, mluví se jen o T. ze Št., na př. Palackým v ČČM. 1838, 3 nebo Jungmannem v Rozboru stč. lit. II. (1843), 3.

[3]) ŠtítE. XXX. p.

[4]) Rozbor filosofie Tomáše ze Štítného dle rukopisu „Řečí besedních“, 1852, XXI—XXIII.

[5]) Štítný a Zásmuky, rodiště a statky Tomáše ze Štítného, Tábor II. 1865, č. 28 (11./XI.).

[6]) Článkem „O rodu, erbu a vládyckém živobytí pana Tůmy ze Štítného“, ČČM. 1878, 404 a n.

[7]) Pro toto plichtění různých rodů p r o s t u d i e o T o m á š i z e Š t í t n é h o z prací seznamenaných Zíbrtem v Bibliografii čes. hist. I. č. 20349 naprosto b e z c e n n é jsou genealogické p ř í s p ě v k y: A. Rybičky, O rodině Štítných ze Štítného, Památky arch. a míst. VI. 34 a n.; J. Ortha, Žirovnice, Štítné a tvrziště u Blažejova, t. VII. 600; Fr. Dvorského, O Štítných a o Štítném t. IX. 581 a n. (stejnojmenný jeho prvý článek t. VIII. 139 a n. zasluhuje všimnutí jen proto, že otiskuje odkaz Peltraty ze Štítného klášteru třeboňskému); Jindř. Vlad. Houry, Květy III. 1868, 343; nepodepsané zprávy v Lumíru V. 1855 II. 1029, v Jičínském obzoru 1861 č. 4 str. 32. Také Fr. Zoubka Dodatek o Štítných (k článku Rybičkovu), Památky arch. a míst. VI. 120, a dodatek J. Teige (k článku Dvorského) v Příspěvcích genealogických, t. XIV. 99, nemají co činiti s naším Štítným. Z apparátu pracovního možno vyloučiti dále ještě uv. článek Fr. Wildmanna, pak J. J. Hanuše, Tomáš ze Štítného, Koleda 1853, 122—148 (výtah z předmluvy k jeho Rozboru), nepodepsaný čl. Štítný, ves a rodiště T. ze Štítného, Budivoj 1864 č. 35 a Tomáš ze Štítného t. č. 37 (vzpomínky autorovy na mládí, okolí vsi Štítného, výtah z Erbena) a posléze J. Mašáta knihu „Tomáš Štítný ze Štítného. Historický a kulturní přehled na paměť oslavy 500l. úmrtí“, Praha 1905, str. 70 (produkt lokálně patriotického zájmu vzavšího na se úkol nad síly). — Nově F r. D v o r s k ý, O starožitném panském rodě Benešoviců I. Brno 1907, 6 a 121 p. 2, n e p o č í t á r o d i n y T. z e Š t í t n é h o k B e n e š o v i c ů m, poněvadž stejností erbů není vždy dokázána stejná pošlost: Sedláčkova (a Kolářova, Českomoravská heraldika I. 218) mínění, že Štítný byl z tohoto rodu,

Digitized by Google

zkonstruovalo bohatý rozrod rodiny Štítenské až do konce XVI. stol.: Vlčetín, jehož ostatně nelze ztotožniti se Zásmuky, patří tehdy i potom podobně jako Zásmuky rodině Zásmuckých, mající jiný erb než T. ze Štítného. Přídomek Tůmův „ze Zásmuk" Sedláček pokládá za nevyložitelný nynějším materiálem, leč bychom za pravé uznali, že se písař Hradecký mýlil, nebyv rukopisem, jejž opisoval, dosti poučen[1]).

Tehdy připouštěl Sedláček možnost, nevelikou ovšem, že syn Tomášův Jan byl pánem Chotěmic[2]), a dospěl k tomuto soudu o přípisku Čapkově: „buď Čapek o rodinných poměrech Štítného, Zásmuckých a Chotěmických dobrou známost neměl a pak Tůmu ze Štítného, Tůmu [Zásmuka] z Vlčetína a Tůmu z Chotěmic [oba dosvědčeni v 1. pol. XV. stol.] spletl, což jest možné sice, ale pravdě nepodobné, aneb věděl odněkud, že Tůma byl v přátelství pokrevním s Chotěmickými a Zásmuckými; pak by se musilo čekati, až se věc tato dobrými doklady dotvrdí. A i tuto jest dvojí možnost, buď se psali Chotěmickými předkové Tůmovi aneb nějaký potomek jeho, kterážto poslední věc průvodnou se býti nezdá"[3]).

Nyní, patrně proto, že údaj přípisku nejen nenachází v tom, co odjinud známe, opory, ale i pevnějším zprávám odporuje, vylučuje možnost, že by lze bylo důvodně hledati v Chotěmických Tomášova syna Jana[4]).

Jisto je, že aspoň v době, v níž předloha Štítenská k ŠtítJHr. vznikla, Štítný nebyl majitelem Zásmuk a Chotěmic. Listiny z let 1373—1394[5]) (a o ta běží, jak z dálejšku bude patrno) znají jen Tómu z Šćítného. Není

---

nelze prý dokázati, ale také ne vyloučiti. Co však Dvorský namítá proti Sedláčkovi, ukazuje jen dobrou vůli vésti si kriticky. To, že nad hrobem Zbyňka z Kamenice lámali meč a pečeť jako nad posledním toho rodu a že Štítný nehlásil se k dědictví po něm, svědčí jen o tom, že Štítný nebyl b l í z k ý m příbuzným Zbyňkovým. Míní-li Dvorský, že svědectví o původu rodiny Štítenské, podané společným s pány Bechyňskými erbem, oslabí připomenutím, že páni dovolovali svým služebníkům nositi jejich štít: zapomněl při tom, že po nějakém služebném poměru Štítných k pánům Bechyňským není stopy, že Štítné není statek manský a že sousedství majetku Štítenského se starým rodovým majetkem Benešovicu, příbuznost názvů místních Štítné a Štítina (na Opavsku), vyskytující se u různokrajinného majetku téhož erbovního rodu, a posléze pravděpodobnost dohadu, že půl vsi Štítného náleželo již dříve pánům z Kamenice, majícím týž erb co Štítný, svědčí právě o tom, že Štítný náležel k témuž rodu, ke kterému náleželi bohatší jeho sousedé. Kritické naproti tomu by bylo nepsati „p á n i ze Štítného" (121 p. 2), nereprodukovati pečeť Tomáše ze Štítného s podpisem Tůma ze Štítiny (120) a nečiniti ho beze všech okolků pánem na Zásmukách a Chotěnicích (121 p. 1).

[1]) Uv. čl. 503.

[2]) Uv. čl. 502, 506.

[3]) Uv. čl. 504.

[4]) Hrady a zámky IV. 123: „Také o synu jeho Janovi se nic více [než co je v poslední vůli otcově] neví."

[5]) J. J. Hanuš, Příspěvky k stč. literatuře, ČČM. 1861, 349 a n. (listina Štítenská z r. 1373), Aug. Sedláček, O rodu, erbu a vládyckém živobytí pana Tůmy ze Štítného, ČČM. 1878, 508 a n. (výpisky z desk dvorských, vztahující se ke při Štítného o dědiny jemu patřící, z let 1391—1394, ale narážející také na příběhy právní z r. 1381 a 1390).

Digitized by Google

ani pravděpodobno, že by byl měl oboje zboží kdy potom, pro to, co víme a pravděpodobně usuzujeme o Štítném v době pozdější: není na to narážky v pozdějších spisích jeho, naopak vše svědčí, že pronajav na věčné časy svůj otcovský majetek, bezpochyby, aby zbavil se světských prací, neuvazoval se ve vysokém stáří v nové, žije v Praze z nevelikého majetku (jenž ostatně na koupi většího statku byl by nestačil), jako tu v letech 1401—1409 shledáváme dceru jeho milou Anežku, stále jen zvanou „ze Štítného". Ba, z části je to vyloučeno, z části zase zpochybněno i s jiné strany: v Zásmukách od poloviny XIV. stol., nejméně od r. 1351, až asi do r. 1462 je usedlá erbovní rodina jiná, Zásmuckých ze Zásmuk, jejíž jedna větev v letech 1388—1493 drží Vlčetín, v němž, ovšem mylně, chtěl Wildmann shledávati Zásmuky, tanuvší na mysli původci našeho přípisku. V Chotěmicích u Dírného (na vzdálené Chocenice u Plaňan na Kolínsku nelze mysliti) majetníci z rozličných rodů se střídají — r. 1381 patřilo zboží to ještě vládykám Chotěmickým, r. 1405 shledáváme je již v držení Hanuše patřícího k rodu vládyk Šorců z Valu —, ale mimo jednoho vládyku z Chotěmic, Petra, majitele Lovětína, dosvědčeného pouhou kopií k r. 1432, jehož erb není znám, ti, kteří se jmenují „z Chotěmic", patří rodinám jiným, ne Benešovcům, užívajícím za znak t. ř. odřivousu. Nikdy pak v celé té době není oboje zboží, Zásmuky i Chotěmice, v držení jedné rodiny[1]).

Stran majetku Štítenského přípisek ŠtítJHr. tedy chybuje, najisto, pokud jde o léta 1373—1394, do nichž právě vznik Štítenské předlohy k ŠtítJHr. padá; pravděpodobně a z části najisto chybuje, i pokud jde o ostatek života skladatelova i jeho potomstvo. Štítenská předloha této chyby neměla; chyba záleží v mylné kombinaci, ať v kombinaci údaje správného (t. j. aspoň jména Tóma) s údaji jinými (přídomky) čili v záměně osoby skladatelovy s osobami jinými neb jeho rodu s rody jinými, ať (volíme-li případ nejpříznivější pro původce přípisku, ale zas nepravděpodobný) v chybném přenesení správného svou dobou údaje „z Zásmuk a z Chotěmic" z doby náležité, n. př. před 1373, na dobu nenáležitou, v léta 1373—1394.

Toto poznání, že údaj o osobě skladatelově je chybný a že je to kombinace nemohší býti v předloze Štítenské k ŠtítJHr., stačí pro následující úkol práce, odpověď na otázku, lze-li vysvětliti vročení 1374, v němž nemůžeme viděti údaj o době, kdy předloha k ŠtítJHr. vznikla, a jak.

Otázka ta ovšem mohla naskytnouti se teprv tomu, kdo z důvodů vnitřních chápe, že údaj Čapkův vztahovati se nemůže k době, kdy vznikl Štítenský archetyp ŠtítJHr.

---

[1]) K výkladu užito dokladů v uv. čl. Sedláčkově, jeho článků v Hradech a zámcích IV. 121 (Štítné), 214 (Vlčetín), 305 (Chotěmice), XII. 235 (Zásmuky) a j. a článků genealogických v Ottově Slovn. Nauč.

Digitized by Google

Nenamítla se tedy Dobrovskému[1]), jenž dle zběžného vhledu v rukopis pokládal jej za opis textu složeného r. 1374, mladší než je Štít1376.

Ku podivu, nenamítla se však ani Jungmannovi[2]). Jungmann prohlédl rukopis, ale důvodů vnitřních pro datování Štítenské předlohy k ŠtítJHr. neznamenal. ŠtítJHr. pokládá za druhou recensi textu, jehož vznik klade dle přípisku do r. 1374 a jehož první opis shledává v Štít1376. Čekali bychom výklad o tom, že vznik tohoto přepracování padá v dobu jinou, pozdější než r. 1374, ano než r. 1376; Jungmann však o tom mlčí, ani otázek těch si neklade[3]).

Erben[4]), jako důvodně odmítl údaje přípisku o skladatelově osobě, tak také za chybu pokládá, že Čapek archetyp ŠtítJHr. klade v r. 1374, poněvadž sám složení té recense „Knížek o obecných věcech křesťanských", již zrcadlí ŠtítJHr., datuje léty 1385—1390[5]). Údaj Čapkův pokládá za pouhou domněnku jeho, za jeho kombinaci založenou na tom, že Štítný ve sborníku ŠtítJHr. mluví o Karlu IV. jako živém — tento výklad ovšem neobstojí, poněvadž písaři uvedené mnou stížnosti na práva zemská v Čechách musilo býti patrné, že Karel byl již mrtev v době, kdy sborník skládán. Poněvadž Erben vročení Čapkovo právě proto, že vztahuje se k archetypu ŠtítJHr., pokládá za pouhou domněnku, proto odpírá jí „moci důkazní" i k tomu, aby vročila složení prvé recense Štítenských „Knížek", jejíž text dle Erbena máme zachován opisem z r. 1376 — ač ovšem vznik této recense, textu Štít1376, z jiných důvodů klade v dobu okolo r. 1374.

Hanuš[6]) také v této věci ujímá se přípisku: rok 1374 je vročením „prvního a původního složení knih o obecných věcech křesťanských", t. j. dle Hanuše: Štítenského prvopisu zachovaného nám stkvostným přepisem z r. 1376. Ale co uvádí pro to, jsou omyly nebo nepostačí. Prý „rokem 1374 nemůže míniti písař Hradecký druhého vydání, neboť v tom jde řeč již jen o dvou dětech Štítného, kdežto ještě v roce 1376 Štítný měl čtvero dětí, jak to snímek v Erbenově vydání ... patrně svědčí." Znal Čapek Štít1376. či věděl o počtu dětí Štítného r. 1376? Prý Čapek

---

[1]) Geschichte d. böhm. Sprache u. Litt. [1]1792, 112; [2]1818, 171.

[2]) Tomáše ze Štítného na Zásmuku a na Chotěnicích Knihy naučení křesťanského, Rozbor stč. lit. I. 198 (srov. již pozn. Jungmannovu k čl. J. Stárkovu, Rukopis Opatovický, v ČČM. 1841, 321); týž HLČ. [2]II. 158 c); stejně Výbor z lit. stč. I. 635 (jehož Jungmann byl redaktorem).

[3]) V HLČ. [1]1826 si vůbec nevěděl rady s datem Čapkovým. Na str. 38 složení textu Štít1376. a ŠtítJHr. klade v r. 1374 (na str. 687: „psal 1574"!), odpočítává tedy s Dobrovským 80 let od r. 1454; na str. 60 uvádí „Mravná naučení" „v rkp.... ve veřejné bibl. Pražské od r. 1376 a v jiném od r. 1412", odpočítává tedy zase s Balbínem od r. 1492 a zbytečně udává nezachovanou (a ovšem nebývalou) předlohu místo rukopisu ŠtítJHr.

[4]) ŠtítE. XVIII a XXX. p.

[5]) ŠtítE. VI (nebo 1384—1389, srov XXX. p.).

[6]) V uv. spise na str. XXIII—XXV.

Digitized by Google

„nepraví, že obnovil Štítný tyto knihy, nýbrž že je byl složil", a staří zaměňovávali prý různá vydání, různé recense. Ví Čapek, že existovala nějaká jiná ještě, dřívější recense díla jím opsaného, a odkud?

Výklad jiný podává J. Gebauer[1]): r. 1374 znamená ne dobu, kdy složen text zachovaný v Štít1376., nýbrž dobu, kdy vznikla první, nezachovaná recense díla, jehož recensi druhou čteme v Štít1376., třetí v ŠtítJHr., některých pak traktátů čtvrtou a pátou v ŠtítMus. (částečně ŠtítJes. a ŠtítSáz.) a ŠtítOp. Důvody pro tento výklad jsou tyto:

1. Před sborníkem Štít1376. musil předcházeti sborník („knihy") s krátkým napomenutím mnichů („zákonníkóv"): zmiňuje se o tom Štítný ve sborníku r. 1376[2]), když na žádost přítelovu („jednoho dobrého druha") chce zaměniti původní krátký výklad obšírným poučením pro mnichy a jeptišky prostější, neznalé latinských pravidel o jich stavu, a pro rodiče, již by chystali své děti pro život klášterní — poučení toto obšírnější, tak jako obšírnější poučení podáno je jiným stavům („abych tiem během, jakož sem obykl, také napsal něco zákonníkóm"), čte se v ŠtítE. 129[15]—140[12].

2. Tento sborník nezachovaný musil býti z doby před r. 1375. R. 1375 Štítný poznal podvodné jednání berčích, záležející ve vybírání berně dle knih s padělanými výměry („úkoly") většími a v odvádění jejím dle knih s výměry skutečnými, vybraných daní menšími[3]). Výkladem o tomto podvodu Štítný v Štít1376. doplňuje stesk na berčí, jejž před tím, před r. 1375, byl napsal[4]).

---

[1]) V univers. přednáškách o české literatuře naukové, srovn. i jeho čl. Několik slov o Štítném, LF. XXVII. 1900, 104.

[2]) Celý kontext ŠtítE. 129[1] a n.: „Druhým pak, ješto písmo mají, zákonníkóm (neb se ti ovšem mohú připodobnati k tomu kóru najvyššiemu, jenž serafín slove) biech řekl v těch knihách, ješto sem byl dřéve napsal, jen tolik: „Boha dle, držte se písma pomniec, že písmem máte súzeni býti! Každý viz, pod kterú-j' řehulú ustaven jeho zákon; tu drž, jakžť svědčí! Nemni, byť kto mohl vejda v řehulu a poddada se jí i zrušiti ji: onať nad ním, ale ne on nad ní má panovati!" I bylož by dosti řečeno múdrým. Ale že ne všichni zákonníci mohú mieti písmo; jsú konvrši, jsú jeptišky některé, ješto neumějí latině; pakli čtú, ale nerozumějí: pro ty zdálo-j' se jednomu dobrému druhu hodné, abych tiem během, jakož sem obykl, také napsal něco zákonníkóm, zdali by kdy které slovce komu bylo užitečno, aneb otci a matery aby věděli, nač své dietky mají strojiti do zákonóv."

[3]) Výklad o tom stejný s výkladem ŠtítE. 157[1] • v ŠtítJHr. 95[b] začíná se takto: „Aj, což mě jest této [náměstka se vztahuje k berni, již král už „přieliš často béře, jako z obyčeje, ješto jest náhodú v pilnú potřebu bylo vzieti povoleno" ŠtítJHr. 95[a]] berně léta od božieho narozenie po tisíci třech stech letech po sedmidcát pátého potkalo . . ."

[4]) ŠtítE. 156[26] a n.: „Berčí také v tom hřešie, že ač úkoly berú rovně, ale zámazné berú těžce: jako této berně pro Bramburskú zemi pátý a druhdy čtvrtý groš brali zámaznému jako úkola a písařóm zvláště. To sem psal o berčích, donidž sem nevěděl tak velikého jich zlosynstva; ale této berně to sem vzvěděl, ješto-j' mne nikdy nepotýkalo jindy" [následuje výklad o podvodu berčích s dvojími knihami].

Digitized by Google

3. Na tento sborník, obsahující uvedené krátké napomenutí mnichům a dřívější stesk Štítného na berčí, hodí se vročení 1374 v přípisku Čapkovu.

Výklad ten se nyní obecně přijímá [1]): potíže s vročením, vyplývajícím z přípisku Čapkova, zdá se, jím je odčiněna.

Jsou však námítky proti tomuto řešení otázky.

1. Prvým místem vskutku je dosvědčen spis Štítenský pocházející z doby před r. 1376. O obsahu jeho určitého nelze tvrditi nic více, než že v něm byl traktát srovnávající 9 stavů lidských s 9 kůry andělskými, bliženeč traktátu „Kak se zdejší stavové lidští připodobnávají k andělským kuoróm" v Štít1376.[2]), lišící se od tohoto zpracování krátkým odbytím „zákonníků"[3]). Možná, že tento rukopis obsahoval i jiné kusy Štít1376., ale jistoty tu není.

Najisto neměl kusů, které Štítný přičiňuje nad úkol vytčený v „přiemluvě" Štít1376.[4]), tedy neměl „Výkladu páteře" (ŠtítE. 45[9]—59[7]), „Ostence svědomie" (ŠtítE. 178—196[4]). Kdyby tyto dva kusy byly bývaly v oné problematické prvé recensi „Knížek", byl by Štítný rozhodl se již předem, přejme-li je v osnovu sborníku z r. 1376.

Možná, že neměl onen rkp. ani kapitol o smrti a pohřbu a o třech stavích onoho světa (ŠtítE. 269[23]—286[2]). Kapitoly o třech stavích onoho světa jsou v ŠtítJHr. 162[a]—168[a] samostatnými, „posledními knížkami tohoto svazku", v ŠtítMus. jsou přemístěny (jsou přičleněny ke „Knížkám o devieti staviech lidských, podobných k devieti anjelským kóróm"); z toho možno snad souditi, že nejsou částí traktátu o sedmeře kostelní svátosti. Podobně snad i kapitoly o smrti a pohřbu jsou přídavky k jádru tohoto traktátu; v ŠtítJHr. 160[c] a n. jsou označeny za doplněk knih o obecných věcech křesťanských a ne jenom traktátu o svátostech; v ŠtítMus. jich není. Obsahově nepatří v tento traktát jedno ani druhé a také při udání obsahu Knížek šesterých[5]) o těchto kusích není zmínky.

Zajisté také neměly ony „knihy" acquivalentu k prvé „přiemluvě" Štít1376 (ŠtítE. 1—3) ani k dodatku jejímu, „druhé přiemluvě" (ŠtítE. 3—6) a bezpochyby ani jiných míst k dětem se vztahujících (n. př. část kontextu ŠtítE. 41[26]—44[26]), poněvadž Štít1376. je „prvými" knihami, které Štítný dětem píše; rovněž neměly ani přípisu M. Vojtěchu Rankovu

---

[1]) Na př. R. Soukupem v uv. čl. 3—4, V. Flajšhansem v Písemnictví českém slovem i obrazem 1901, 132, V. Lacinou v čl. o Štítném v Ottově Slovn. N. XXIV. atd.

[2]) ŠtítE. 118—177.

[3]) To plyne z věty: „zdálo-j' se jednomu dobrému druhu hodné, abych tiem během, jakož sem obykl [v dřívějším díle napomínajícím jiné stavy, tedy v bližence našeho traktátu], také napsal něco zákonníkóm" [více než co uvedeno z dřívějšího díla u ŠtítE 129[4—8]] a snad i z věty: „Druhým pak, ješto písmo mají, zákonníkóm (neb se ti ovšem mohú připodobnati k tomu kóru najvyššiemu, jenž serafin slove) biech řekl v těch knihách, ježto sem byl dřéve napsal . . ."

[4]) ŠtítE. 1[25] a n.

[5]) ŠtítE. 2[5], 208.

Digitized by Google

z Ježova[1]): přípis ten nemůže býti starší roku 1375, poněvadž toho roku na jaře M. Vojtěch po novém delším pobytě v cizině (od r. 1371) vrátil se do Prahy.

Jen s tímto omezením rozsahu a jistoty mluvím dále o prvé recensi „Knížek o obecných věcech křesťanských".

2. Původní soud Štítného o berčích má v sobě také terminus post quem: berně braniborská byla vybírána po 15./VIII. 1373, po kupní smlouvě o Braniborsko; prvotný soud Štítného o nešvarech tropených berčími za této berně byl psán tedy po této berni a před r. 1375, poněvadž r. 1375 poznal Štítný za nové berně nový a ještě horší nešvar než braní velikého zámazného o berni braniborské, totiž podvod dvojími knihami; byl tedy psán nejspíše r. 1374.

Nemyslím však, že by toto místo dosvědčovalo jiný sborník než ten, jehož text máme ve stkvostném opise Štít1376; nemyslím, že by datovalo prvé zpracování traktátu o devíti stavích, dosvědčené kapitolou o „zákonnících". Odkazy na jiné spisy u Štítného bývají určitější než odkaz na prvý stesk o vydírání berčích[2]). Nezdá se mi dále pravděpodobné vznik dvou děl, z nichž jedno, zachovaný Štít1376, je jistě veliké a má proti dřívějšku najisto kusy nové, a vznik dvou opisů, z nichž stkvostný rkp. z r. 1376 jistě vyžadoval delšího času, klásti v dobu poměrně krátkou snad ani necelých tří let (1373—1376), zvláště když je to při samém počátku autorovy spisovatelské činnosti a když Štítný tou dobou byl jistě ještě vázán starostmi a pracemi jinými, hospodářskými a vychovatelskými.

Štítný spisy své, než je odevzdal písaři k opsání, prohlížel. Svědčí o tom ty odkazy na pozdější místa, v nichž užito je perfekta, jehož by sic nebylo lze vysvětliti[3]). Takto připsán později, na př. při konečné úpravě

---

[1]) ot. u ŠtítE. XVIII.—XIX.

[2]) „v těch knihách, ještoť sem byl dřéve napsal" ŠtítE. 129^{3} (na rkp. s prvou recensí traktátu o 9 stavích lidských); „o tom sem mnoho mluvil v jiných knihách o sedmi vstupních" ŠtítE. 179^{7} a parallelní ŠtítJHr. 106^{b}; podobné odkazy na zpracování Davidova spisu ŠtítE. 179^{26} a parallelní ŠtítJHr. 106^{c}, ŠtítE. 179^{30} a parallelní ŠtítJHr. 106^{c}, posléze ŠtítE. 190^{6}; „plnějie sem jinde psal o sedmi chodbách k blažené věčnosti" ŠtítVrt. 270^{10}, podobně ŠtítVrt. 275^{23} a ŠtítOp. str. 196, cit. u ŠtítE. XXV (na nezachovaný spis jiného obsahu než traktát „o sedmi vstupních duchovnieho člověka", jak je vidno z přirovnání „Knížek o sedmi chodbách" ŠtítVrt. 269 až 280, kratšího to zpracování onoho díla, k textu Davidova díla v ŠtítVyš.); „jinde" ŠtítJHr. 76^{d} (na chystaný překlad Richardova Benjamina); „ač sem i dřéve psal, co-j' dobro činiti aneb sě střieci, ktož chce dobýti a prospěti i zachovati čistotu, však, aby často byly ty věci před očima, ještě je přeběhnu krátcě" ŠtítVyš. 74^{d}—75^{a} (na ŠtítE. 76—81) atd.

[3]) V napomenutí „pannám" ŠtítE. 78^{18} odkazuje na výklad další, podaný teprve v kap. určené vdovám, t. 86^{29} a n., slovy: „mohú vše též znamenati, ještoť sem tam dole mluvil těm vdovám, ještoť mají o někom péči jmieti"; v napomenutí vdovám ŠtítE. 88^{24-26} zase je odkaz na str. 121 a n. traktátu o 9 stavích lidských: „jakož o tom viece sem mluvil tam dolejie, když sem lidi duchovnie přirovnal ku prvému kóru andělskému", a podobně ŠtítE. 89^{34} a n.: „znamenaj, což sem psal duchovním lidem"

Digitized by Google

díla před jeho opsáním na čisto, může býti a snad spíše, jak jsem ukázal, odstavec o podvodu berčích vedením dvojích knih. Z celého místa o nešvarech při vybírání berní pak jen vyplývá, že text Štít1376. byl skládán po roku 1373 a před berní r. 1375, bezpochyby r. 1374 (dle zmínky o velikém zámazném braném berčími za „této" berně braniborské); dopsán ovšem najisto byl teprv po smrti Miličově (29./VI. 1374[1])), revidován po berni r. 1375 (dle zmínky o podvodu berčích dvojími knihami za „této berně", totiž dle ŠtítJHr. za berně r. 1375) a hotov i opsán před koncem r. 1376.

Upozornění toto nemá jiného účelu než ukázati, že rukpis, v němž bylo najisto dosvědčené prvé zpracování traktátu o 9 stavích oa snad prvá recense „Knížek o obecných věcech křesťanských", nemá žádného jistého vročení jiného než terminus ante quem: 1376.

3. Jsem u kritického bodu. Nejsou tyto pochybnosti zbytečné, není ta snaha nevyčítati z pramene více, než v něm je, hyperkritická? Nepadají vročením 1374 zachovaným v Čapkově přípisku?

Předem mohu již říci, že Čapkovo vročení mohlo by se vztahovati nejen k oné (problematické) prvé recensi „Knížek", nýbrž i k složení textu Štít1376, jak soudil Erben.

Máme právo užiti přípisku Čapkova? Část jeho, údaj o osobě skladatelově, již osvědčila se chybou, pravděpodobně mylnou kombinací. Údaj jeho

a) může býti reflexem nějakého starého svědectví, předem vročení samým Štítným neb i jeho písařem vepsaného do prvé recense Knížek a odtud přejatého do třetí recense, archetypu ŠtítJHr.; tu by měl cenu nepochybnou.

Může býti zpráva Čapkova reflexem přípisku nějakého v oné první recensi „Knížek"? Mohlo by to býti jen tehdy, kdyby Štítný novou, třetí úpravu „Knížek o obecných věcech křesťanských" (archetyp ŠtítJHr.) byl založil jen na onom problematickém jich zpracování, ne na druhém, Štít1376, a toto prvé jich zpracování vskutku pocházelo z r. 1374, a dále kdyby mechanicky vročení této prvé úpravy byl přejal do úpravy třetí.

Ale prvé z těchto podmínek nebylo a tím padá i druhá, sama o sobě těžko myslitelná.

---

a ŠtítJHr. 52[d]: „jakožť sem i viece toho dotekl dole, duchovním mluvě". Jednou kombinováno fut. s perf.: „Chce-li pak kto viece čísti neb slyšeti o tom drahém veždajším chlebu, tam na zad nalezne, kdež sem o té svaté svátosti mluvil" ŠtítE. 53[35] (odkaz na ŠtítE. 212—226). To učiní možnou domněnku, že i odkazy jiné mohou býti připsány později, dodatečně.

[1]) V tu dobu složení textu Štít1376. klade Erben, ŠtítE. XVIII (a po něm J. J. Hanuš, Rozbor LVI.), jenž ovšem nevšiml si zmínky o prvějších knihách v ŠtítE. 129[1] a n., ani že odstavec o berčích skládá se ze dvou vrstev dobou vzniku různých. V rkp. se totiž mluví o Miliči, jako o mrtvém: „jim [odpůrcům častého přijímání laiků] b y l Milič tiežek v oči, jenž j e s t u č i l lid boží vóli." ŠtítE. 218[31—33].

Digitized by Google

Štítný zajisté použil vzdělání bližšího dobou a názory, tak jako Štít1400. založil na ŠtítJHr. a ne na vzdálenějším Štít1376.

Jsou k tomu i pevné důvody. Kapitola „zákonníkóm", místo níž prvá recense měla pouhou skromnou jednu periodu, na niž jediné si troufal středověký laik, je v ŠtítJHr. 78c a n. zrovna taková rozsahem i obsahem jako v ŠtítE. 129 a n., v ŠtítJHr. nad to není narážky na první recensi[1]), kdežto v Štít1376. narážka je. Narážky takové, jak i zcela přirozeno, na předchozí recense u Štítného jsou jen v nejbližší úpravě, v té úpravě, která právě byla před očima spisovatelovými.

Zrovna tak je s odstavcem o nešvarech při vybírání berně. Berčím mimo jiné vyčítá se[2]) braní velikého zámazného a podvod s dvojími knihami postřehnutý r. 1375, jako obé se jim vyčítá v Štít1376.[3]); ale v ŠtítJHr. není ani stopy po tom, že výklad o podvodu se dvojími knihami je nový přídavek k prvotnímu soudu o berčích. ŠtítJHr. přejímá látku nejblíže předchozí úpravy, Štít1376., ale vztahů této úpravy k dřívějšku jako zastaralých již pomíjí.

Výklad „páteře", jehož nebylo dle mého soudu před Štít1376., zejména ne v oné prvé recensi „Knížek" (ačli vůbec traktát o 3 božských ctnostech měla), poněvadž v Štít1376.[4]) je doplňkem k původnímu plánu,

---

[1]) V ŠtítJHr. začíná se tato kapitola tímto odstavcem nahrazujícím ŠtítE. 129[1–20]: Řeci-liž co zákonníkóm, neb ti ovšem nesú podobenstvie toho kuoru najvyššieho, ač se snad na to i neobrátie? Avšak já řku pro některé. Ktož to vie, které slovce obrací koho! Protož i řku jim: Ktožť jest pod kterým zákonem, podleť toho zákona súzen bude. Máte písmo; Boha-dle držte se jeho! ⟨Pomnětež⟩ [rkp. pomniez, m nějak opravováno], že podle písma súzeni budete! Viz každý uloženie zákona svého a řeholu! Nad každýmť má jeho zákon panovati, ale i žádný nad zákonem svým. Nenieť podobné, poddadúc se řehole a pravidlu zákona kteréhož tohož, i zbořiti to pravidlo, ješto jest papežem potvrzeno. Múdrému by dosti bylo pověděno. Avšak, ktož by své děti chtěl dáti do zákonuov neb sami jíti, znamenajte, coť bych mluvil zákonníkóm, kdyby mi k nim mluviti bylo! Řekl bych ono žalostné slovo Jeremiášovo, když ubohý kmet plakáše srdečným pláčem zbořenie Jeruzalemského, ješto podobně znamenalo jest zbořenie křesťanských šlechetností v svaté cierkvi. I plakáše ten svatý prorok, dále patře svým duchem nežli na to zbořenie toho města tělesného, řka ... ŠtítJHr. 78cd.

[2]) Berčí ... zámazné své berú těžce, že snad čtvrtý peniez, jako-j' úkola, vezmú aneb snad viec. Aj, coť mě jest této berně [t. j. dle kontextu předcházejícího berně tou dobou v Čechách vybírané „jako z obyčeje"] léta od božieho narozenie po tisíci třech stech letech po sedmidcát pátého potkalo, ješto jest mne nikdy nepotýkalo i nevěděl sem jich zlcsynstva tak velikého! Mají jedny knihy, sami je sobě berčí učinivše, jimiž na sprostných vyhrožují viece, než jich jest úkol pravý, a ukážíť ty knihy řkúc: „Hlédaj, čti sám knihy aneb daj čísti, komuž chceš! Tolikť jest úkola tvého! Co mluvíš proti knihám?" a napsavše sobě sami ty knihy, nad každý úkol připsavše něco, aby to sobě schovali; a na ty napíší méně, s nich [rkp. ſnich] potom vydadie počet. I vzeklnú krále lidé, že jest těžší než jindy kázal berni bráti, a král snad nevie jich zlosynstva ŠtítJHr. 95bc.

[3]) ŠtítE. 156[35] a n.

[4]) ŠtítE. 45[9] a n.

Digitized by Google

v ŠtítJHr. beze všeho vztahu k prvotnímu plánu spolu s „výkladem viery", jenž byl v Štít1376. částí „knížek prvých: o vieře, o naději a o milosti", a s nově přidaným výkladem zdrávasu činí samostatné knížky druhé[1]).

Zrovna tak bez udání, jaké je v Štít1376.[2]), že to doplněk k prvotnímu plánu Štít1376., kterého tedy neměly ony „knihy" starší. ŠtítJHr.[3]) má „Ostnec svědomie"; a je tu jako v Štít1376. předmluva k dětem[4]) i jiná místa jich se týkající[5]) i odstavec o smrti a pohřbu[6]).

Menší váhy je, že jediný odkaz na dřívější recensi, který v ŠtítJHr. jsem shledal, vztáhnouti možno vskutku na Štít1376[7]).

Ježto ŠtítJHr. je vzděláním druhé recense „Knížek", Štít1376.[8]), mohlo vročení prvé recense do ŠtítJHr. projíti jen druhou recensí, ale ta vročení prvé recense neměla, jak svědčí Štít1376.

V přípisku Čapkově není zachováno vročení prvé recense „Knížek".

b) Ale není ani možno, aby rokem 1374 v původním Štítenském rukopise bylo datováno složení textu Štít1376., poněvadž nelze vyložiti, jak toto vročení nedostalo se do čistopisu Štít1376, jenž byl knihou rodinnou a nejspíše by tedy měl údaj toho druhu, ale dostalo se do nového vzdělání založeného jistě na tomto čistopise a zachovaného v ŠtítJHr. Nad to o dvou místech víme, že vznikla později: přípis M. Vojtěchu Rankovu z Ježova mohl býti napsán teprv po návratě Vojtěchově z Paříže někdy na jaře 1375 a místo o berčích po odhalení jich klamu r. 1375.

c) Rovněž nelze mysliti, že by Čapek přejal přímo neb nepřímo přípisek spisovatelův k archetypu ŠtítJHr. Část přípisku, údaj o osobě skladatelově, je chyba. Rok 1374 mohl by znamenati jen dřívější recensi. Ale je ještě méně než pochybné, že by autor skladbu snad již dvakrát přepracovanou a původního obrazu silně vzdálenou vročil dobou prvního jejího vzniku. Dokonce pak není myslitelné, aby autoru při třetím (nebo dle mého výkladu při druhém nepochybně zjištěném) vzdělání knížek o obecných věcech křesťan., t. j. při předloze ŠtítJHr., záleželo na vročení prvého vzdělání a nikoliv při sborníku z r. 1376, jenž byl prvou knihou pro rodinu a jemuž by nějaký takový údaj jistě více slušel; a stejně není myslitelné, že by Štítný ztotožnil novou recensi se starší udáním, že knihy přítomné, archetyp ŠtítJHr., byly složeny r. 1374, neb aspoň, že

---

[1]) ŠtítJHr. 17^a—38^c.

[2]) ŠtítE. 178^3 a n.

[3]) 105^d—113^d.

[4]) 1^a—2^c.

[5]) Na př. 14^c—16^d, paralelní k ŠtítE. 41^{26}—44^{26}.

[6]) 160^c—162^a.

[7]) A protož i dřieve, nežli jest byla zápověd tato, biech vám zvláště, svým dětem, řekl, že mi se zdá podobné, donidž ste mladí . . ., aby nekvapili častým přijímaním té svátosti, ŠtítJHr. 129^b; vztahuje se k ŠtítE. 221^{24} a n.

[8]) Výrok V. Flajšhansův (Písemnictví české slovem i obrazem 1901, 131 a 132), že ŠtítJHr., „opsaný měšťany Jindř.-Hradeckými, M. Čapkem 1454 a Vávrou z Jivjan 1492", je „pozdějším opisem" Knížek z r. 1376, je chybný.

Digitized by Google

by obého nerozlišil: v druhé recensi ŠtítŘBes.[1]) naznačuje zřetelně, že „obnovil" tu knihy dřívější.

d) Podobné obtíže naskytly by se výkladu, že vročení prvé recense je pouhým dílem písaře archetypu ŠtítJHr., majícího z vlastních styků dobré vědomosti o životě a činnosti skladatelově, neb vůbec že vročení dostalo se v ŠtítJHr. z některého opisu pocházejícího ještě z doby Štítenské, a nemusím zvláště jimi se obírati.

Za to však musím podotknouti, že menší se hodnověrnost zprávy a roste potřeba kritisovati ji, hledati a hodnotiti její prameny — tím spíše, třeba-li údaj pokládati za domněnku.

Domněnka je přípustná, možno-li ji uvésti ve shodu s jinými, pevnějšími fakty. Ale tu pevných dat opomých není. Traktát o 9 stavích lidských v Štít1376. je již v druhé recensi, tedy vznikl jistě před r. 1376 a s ním snad i ještě jiné kusy „Knížek"; ale není nutno „knihy" s traktátem tím a snad i s jinými, potomně v Štít1376. pojatými, klásti v r. 1374, ano snad to není ani podobno.

Cena domněnky záleží na správnosti jejích podkladů a logičnosti myšlenkového pochodu, jímž je na nich zbudována. Ale normálnímu písaři středověkému nelze přičítati na př. znalost dvou časově i obsahově odlehlých recensí téhož díla, jich srovnávání, nalezení jich poměru; nelze čekati, že by shledané datum o vzniku první, základní recense (ať je nalezl v rukopise této recense — bylo-li v něm, odkud se vzalo a proč nepřešlo do Štít1376.? — ať je usoudil) vnesl do přepisu recense třetí, jíž nedatuje jen proto, aby z jakéhosi úctyplného historismu mohl udati datum původního složení; a nelze ovšem vkládati do něho v tom ve všem vědecké akribie.

Ale touto změnou názoru o provenienci přípisku ničí se i možnost vykládati údaj Čapkův za datování prvé recense díla, jehož úpravu druhou (nebo snad třetí) opisoval. Odkud by byl věděl o prvé recensi? A odkud o době, kdy vznikla, když nelze mysliti, že by vročení její bylo přešlo nebo bylo připsáno do jeho předlohy? A proč by byl datoval právě ji ve svém přepise její nové recense a ne svou předlohu?

Po tom po všem, co řečeno, nemáme práva vkládati v text přípisku smysl příznivější sice, ale ne jeho vlastní.

e) Pozdější písař tedy pouhou domněnkou, kombinací, vročuje vznik své předlohy — a ovšem chybně.

Tento závěr získaný eliminací jiných možností má oporu v tom, co bylo shledáno o údaji Čapkově stran osoby skladatelovy: také tento údaj je chybná kombinace, nevysvětlitelná ovšem. Tak ovšem není příčiny, proč bychom vznik jednoho údaje dělili ode vzniku údaje druhého[2]).

---

[1]) ŠtítŘBesB. 83[a] a n.

[2]) Pak snad i stačiti by mohlo toto vysvětlení, jak zkombinována doba, kdy Štítenská předloha ŠtítJHr. vznikla. Hrubý omyl Čapkův stran osoby skladatelovy

Digitized by Google

Omyl Čapkův o skladatelově osobě má blížence v mylném údaji jeho o době, kdy předloha jeho vznikla. Oba omyly skládají záhadu, o níž bude možno pracovati (úspěšně ovšem jen novým materiálem, najde-li se), ale jíž pracovati se nesmí; oba omyly skládají zprávu, kterou je nutno z apparátu našeho k studiím Štítenským vyloučiti, byť i lákala jako každý výron z neurčených neb dokonce nevýzpytných zdrojů. —

Došel jsem, jinou ovšem cestou než Erben, k témuž soudu o jediném vnějším svědectví doby, v níž předloha Štítenská k ŠtítJHr. vznikla. K tomu obdoba je v druhé části práce: závěr, který činím z vnitřních důvodů o době, kdy Štítný složil text zachovaný v ŠtítJHr., blíží se odhadu Erbenovu, ale i tu setkání jest jen náhodné.

Operovati důvody vnitřními začíná Erben.

Erben[1]) přepracování textu psaného r. 1376 neb nedlouho potom a dokončeného po smrti Miličově (29./VI. 1374) klade v léta „asi" 1385 až 1390, jak se podobá, dle narážek na děti; ale cesta, po níž dochází tohoto data, není udána a ovšem také není spolehliva.

Přes to toto datování trvá[2]) až do výkladu Gebauerova, známého z universitních přednášek jeho, přejatého jeho žáky, i R. Soukupem[3]), jenž sám probral celý rukopis; jen V. Lacina[4]) mylně datování Gebauerovo

---

činí nevalně příznivou představu o Čapkových vědomostech a jeho soudnosti. S takovými vědomostmi o osobě skladatelově a s takovou soudností lze porovnati, že snad dle data 1375 v odstavci o berčích neuměje použíti ostatního datovacího materiálu své předlohy, odhaduje vzdálenost časovou svého přepisu a jeho předlohy asi jen přibližně na 80 let. — Je-li však vyloučeno, že by přípisek byl reflexem starého svědectví, tím, že prokázána byla v části jeho zřejmá chyba a v části vzata mu průkazná moc a zviklány opory, není nemožno i čtení přípisku druhé. Vávra z Jívjan, jenž našel v předloze jméno Tómovo, byl by ztotožnil jej nevysvětlitelným nám během se dvěma Tómy jinými, Tómou z Zásmuk a Tómou z Chotěmic. Pravděpodobnost tohoto zmatení by byla větší, poněvadž mezi životem skladatelovým a písařovým leží dlouhé mezidobí, jehož část, války husitské, mnohostí změn pamět časů starších stírala, a také mezi dobou obou druhých osob a dobou písařovou byla by vzdálenost značná, omyl činící pravděpodobnějším. Za to ovšem z obsahu předlohy nijak nebylo by lze vysvětlovati Vávrovo datování její, to by však mohlo pak souviseti s životem ztotožněných se skutečným skladatelem osob, který spadá v první polovici věku XV.

[1]) ŠtítE. VI, srov. XX—XXII.

[2]) Přejímá je na př. J. J. Hanuš, Rozbor filosofie T. ze Štít. XI. („as v r. 1385 až 1390"), LVII (1385!). J. Jireček, Rukověť II. 269 (r. 1385—1390), 271 („asi po 1390"), J. Vlček, Dějiny čes. lit. I. 62 (dle druhého místa Jirečkova: „z let po 1390") a V. Flajšhans, Písemnictví české slovem i obrazem 136 („kolem r. 1390").

[3]) V uv. čl. 4, 8.

[4]) V. Lacina, Budišinský rukopis Štítného Řečí besedních, LF. XXVI. 1899, 354 a v čl. o Štítném v Ottově Slovn. Nauč. XXIV. 799. Že by úmrtí dvou dítek Štítného prý kolem r. 1380, pronájem statku, ostavení dětí Jana a Anežky na nějakém zboží spolu s jich tetami Annou a Peltratou (nepravděpodobné mínění stran

Digitized by Google

„kdysi po r. 1378 (za prvních let Václava IV.)“ [1]) chce zúžiti v r. 1381 n. 1382.

Důvody, jimiž datování Gebauerovo bylo opřeno, jsou tyto: ŠtítJHr. je nové zpracování sborníku z r. 1376, oddělené od tohoto sborníku mezidobím, v němž umřelo Štítnému dvé dítek; podvod berčích, o něž Štítný r. 1376[2]) píše, že naň narazil „této berně“, je v ŠtítJHr. určitě datován rokem 1375, ale tak se datuje událost již hodně starší; Štítný obrací prosbu za nápravu zemských práv k synu a nástupci Karla IV., Václavu IV. (1378—1419) [3]).

Mohl by se přibrati k tomu i odsudek schismatu papežského začavšího se 21./IX. 1378 volbou protipapeže Klimenta VII.[4]), dohad, jistě správný, že Štítný nepíše tohoto zpracování svých „knih o obecných věcech křesťanských“ na Štítném, jež r. 1381 pronajal, nýbrž v Praze.

Ale tato svědectví jednak nedávají posledního termínu, po němž ŠtítJHr. vznikl, jednak neurčují jistě doby, v niž dlužno ŠtítJHr. klásti.

Nemluví zřetelně ani narážka na nešvary „v peněžním kovu“ v Čechách [5]). Panovník smí míti užitek z ražení peněz, dovozuje Štítný, ale dokládá: „Když kují penieze též postavy a téhož obraza, mají je také kovati též váhy a z takovéhož střiebra aneb zlata.“ Toho však, stýská si, není v Čechách. „Peněžný kov jest třetie zlá věc zemská v Čechách: zlá práva zemská velmě zlá věc, zlost v berni zlá věc, a zlý groš přezlá. Kto by to mohl brzo shodnúti, co jest zlúpeno pánuov i vládyk i všech, ktož berú úroky penězi, od toho miesta, jakž byl dobrý groš zaražen krále Václava Druhého, pak Januov horší a Karluov opět horší, tak že ktož měl kopu dřieve, nynie puol druhé maje ač má[6]) tolik střiebra! A protož

---

dětí, Peltrata pak je od r. 1374 v Třeboni hospodyní špitálu!) a odchod samotného Štítného do Prahy „jako čerstvé události“ obrážely se v recensi knížek zachované ŠtítJHr., je chyba.

[1]) J. Gebauer, Několik slov o Štítném, LF. XXVII. 1900, 106.

[2]) ŠtítE. 156[38] a n.

[3]) Výpisek uv. výše.

[4]) V kap. o svátosti kněžské (133[b] a n.) Štítný vady tělesné, jichž nemá míti kněz dle příkazu 3. Mojžíš. 21. 18—20, vykládá „duchovně“, t. j. za vady duševní, jichž kněz míti nemá, ale jež v době současné má „mnoho kněží... až i v nižším duostojenství“, a dokládá: „A čili by nám kardináli byli blud polékli, dva papeže, ať tak řku, volivše, kdyby těch věcí neměli duchovně v sobě?“ ŠtítJHr. 134[b].

[5]) Lze jen litovati, že J. Smolík v svou knihu „Pražské groše a jich díly (1300 až 1547)“ nepojal v š e c h zpráv Štítného o penězích v Čechách (ŠtítE. 160[30]—161[21], ŠtítJHr. 97[a,b], ŠtítVrt. 91[5-23]) doplňujících jeho výklad a že jich nevyložil. V Gebauerův přehled a výklad jich („Několik slov o Štítném“, LF. XXVII. 1900, 106) vloudila se chyba, že „v době kdysi po r. 1378 . . jde na hřivnu 96 grošů“; správně 90, jak jde z právě uvozovaného místa ŠtítJHr.

[6]) Ač má = má-li, sotva má. Podobně ŠtítVrt. 91[18-20] (a bezpochyby i paralelní místo ŠtítJes., poněvadž K. Černý v LF. XV. 276 neuvádí odtud varianty k ŠtítMus.): Ktož dřéve měl čtyři a kopu grošóv, měl hřivnu střiebra; a již, maje bez sedmi aneb bez šesti snad dvě kopě, ač má hřivnu střiebra. — Věta s *ač* je původem

Digitized by Google

vše-j' dráže nežli dřieve. Kudyž bez hřiecha tak neskrovná záhuba obecná po vší zemi!" ŠtítJHr. 97b.

90 grošů z hřivny stříbra raženo bylo již dle sborníku z r. 1376 „za mincmajstrstvie Rotlebova" (1370—1383) a za vlády Karla IV.; dle Palackého[1]) již r. 1370 hřivna čistého stříbra byla placena 90 groši. Z uv. místa ŠtítJHr. (které samo o sobě nenaznačuje ani, že by se mluvilo o jiném panovníku[2])) je patrno, že tou dobou kralování Václavova groš neklesl ještě dále; ale tento údaj nestačí k datování určitému: nové zhoršení dosvědčeno teprv sborníkem z r. 1400.

Terminus ante quem nehledán.

II.

Našel jsem určité datum ve vztazích k otázce častého přijímání svátosti oltářní laiky[3]).

Myšlenky častým přijímáním povznésti křesťanství laiků, „vtělovati je v Krista" a „účastny je činiti jeho božství", v Čechách původcem byl Milič[4]). Okusiv sám duchovní posily denním jejím přijímáním, vedl k němu i laiky. Protivníci jeho opravných snah v duchovenstvu pražském, nesouhlasící s přesvědčením Miličovým o nutnosti každodenního neb aspoň častého přijímání laického, vidoucí v něm novotu, stírání celým středověkem vypracovaného rozdílu mezi kněžstvem a laictvem, a mající z něho práci se ziskem skrovným neb žádným, našli v učení tom a v eucharistické praxi Miličově a jeho stoupenců ovšem snadno vítanou příležitost k výtkám nebezpečným celému nemilému opravnému hnutí. A proto, když odhodlali

---

bezpochyby podmiňovací, osamostatnělá nevyjádřením bezvýznamné pro smysl věty řídící. Výraz podmíněnosti snadno nabývá významu pochybnosti, nejistoty. Tento význam zřetelněji vyjádřen přidáním adv. *jedva* ve dvou dokladech uv. Gebauerem, Slov. Stč. I. 622: Jsú sprostní, ješto acz gedwa jediný pát(e)ř umějí Brig. 157; (Člověk) gedwa acz jednoho pravého přietele zvie se mieti Kruml. 6b.

[1]) Dějiny nár. č. II. 2 (1876), 204.

[2]) Stejně o „Karlu" Štítný mluví ještě za jeho života r. 1376, ŠtítE. 148b.

[3]) K výkladu o vývoji této otázky srov. F. Palackého Die Vorläufer des Hussitenthums in Böhmen, V. V. Tomka Dějepis m. Prahy 2III. 303 a n., a zvláště Vl. Kybala M. Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení, 1905. O Miličovi též čl. Klicmanův v Ottově Sl. N. XVII. 337 a n., Kybalův Miličův sen, Sborník prací histor. k 60. narozeninám J. Golla, 1906, 166—177 a V. Novotného Jan Milíč z Kroměříže, Lidová čítanka mor. 79—97. — Kybalův výklad (uv. spisu str. 307—308) o účasti Štítného v traktátové literatuře tehdejší, vztahující se k častému přijímání laickému, založen je pouze na nehrubě zajímavém v té příčině ŠtítMus. (na str. 307 v p. 5 místo „vyd. J. Erben" čti „vyd. A. J. Vrťátko").

[4]) V době nové vlivem J. Gebauera ustálilo se psaní: Milíč. Psaní to zakládá se na dvou dokladech z 1kp. sice soudobého (ŠtítŘ. z 1. 1392), ale prozrazujícího dialektické zvláštnosti v kvantitě; doklady toho druhu nemohou mi vyvážiti důvodův grammatických pro psaní: Milič.

Digitized by Google

se žalobou u papeže r. 1373 neblahý jim a jistě mocný vliv Miličův zničiti, položili v artikule žaloby také Miličovské učení a praxi eucharistickou[1]). Artikule ty bulla Řehoře XI. vydaná 13./I. 1374 odsoudila za bludné, arcibiskupovi Janu Očkovi z Vlašimě vytčena nedbalost, vskutku-li tak jest, jak žaloba dí, a nařízeno vyšetření žaloby, vyvrácení bludu a ztrestání těch, kdo by se protivili. Tak nastaly výslechy Miličovců — Milič sám obhájil se v Avignoně — a posléze, aby Miličovské hnutí bylo zničeno, generální vikáři arcibiskupovi Jenec z Újezdce a Jan řečený Kantor 19./VII. 1374 bullu, jež po dokonalém ospravedlnění Miličově u dvora papežského v Avignoně neodvolána a nenahrazena nařízením jiným, i s artikuly žaloby na Miliče vedené přečetli svolaným farářům pražským, prelátům, mistrům a jiným duchovním a nařídili jim, aby artikule Miličovi za vinu kladené a bullou odsouzené všude v kostelích na kázání veřejně vyvraceli nebo vyvraceti dali[2]).

Časté přijímání laiků nebylo však zahlazeno, nýbrž zůstalo laikům palčivou otázkou probuzené touhy a potřeby po splývání s Bohem a vyžadovaného podrobení církevním úřadům a stalo se i problemem řešeným literaturou[3]).

Nevyhnul se mu ani Štítný, duchovní syn Miličův[4]), v Knížkách šesterých o obecných věcech křesťanských z r. 1376.

Výklad 4. prosby otčenáše[5]), docházející přirozeně k příkazu vždy přijímati, ale ovšem hodně, a raději duchovně i svátostně než jen duchovně, odkazuje čtenáře na kap. o božím těle v „knížkách" šestých „Kak se očištijem toho, že hřešíme".

Tuto Štítný, dovodiv spasitelnost svátosti oltářní[6]), vyslovuje své mínění o častém přijímání. Dovozuje je[7]) poukazem na to, že Kristus

[1]) 4. a 5. článek žaloby ot. Palackým, Ueber Formelbücher II. (1847) v Abhandl. d. k. böhm. Gesellschaft d. Wiss., V. Folge Bd. 5. 183, v překladu Palacký, Die Vorläufer des Hussitenthums in Böhmen 40; srov. čtvrtý z „Articuli declaratorii contra Milicium" v prvém spise II. 185, v druhém 44.

[2]) V. V. Tomek, uv. sp. [2]III. 315. Že otázka častého přijímání byla na druhém místě, předem však běželo o stavení opravného horlení Miličovců, vystihl již Štítný, jak viděti též z polemické vložky v ŠtítE. 218[26—35], níže vyložené.

[3]) O ní poučení v uv. sp. Vl. Kybala.

[4]) O poměru Štítného k Miličovi mluví také nedosti známé místo ŠtítJHr. 42[3]: Co v nebesiech dětí bude mieti výborných svatý Pavel! Aniť Milič bez nich bude, neb kdyby nebylo jeho kázanie, snad by bylo nebylo i knih těchto; neb já první nebyl bych se k písmu tak obrátil. A co jest pak statečnějších hnulo sě jím k dobrému svému! A protož viece[t] má dětí, vnúčat a bude mieti, nežli by byl v manželství měl. Kdožť jsú jej znali, tiť vědie, co jest byl. — Je tu svědectví o počtu a hodnotě Miličovců a jich vlivu na nový dorost. Parallelní místo prvého zpracování traktátu „O trojich staviech, panenském, vdovském a manželském", z r. 1376, tohoto soudu o Miličovi nemá.

[5]) ŠtítE. 53[16]—55.

[6]) ŠtítE. 217[25]—218[10].

[7]) ŠtítE. 218[11]—220[30].

Digitized by Google

volil významně způsoby, pod nimiž se podává člověku, jenž „bez chleba a bez pitie nemóž býti živ"; dále výkladem bibl. místa 1. Cor. 11. 24—25, obyčejem staré církve a citováním i rozborem některých výroků věci se týkajících (Tomáše Aquinského z jeho výkladu na Lombardových Sentencí kn. IV. dist. 12, Augustina — vlastně Gennadia —, příkazu církevního snad 12. obecné synody lateránské z r. 1215, aby každý rozumu dorostlý přijímal aspoň jednou v rok a na smrtelné posteli, napomenutí Pavlových 1. Cor. 11, 16 a n., zvláště 29).

Podmínky hodného přijetí[1]) jsou tři: čisté svědomí, touha po Bohu[2]) a čistota těla. K prvé věci podáno čtvero znamení, že člověk není zprzněn vědomým smrtelným hříchem, stejných jako u Miliče[3]). Při druhé podáno zvláštní poučení pro vlastní děti, že mají přijímati v mládí jen k velikonocím, později i na vánoce, na hod božího vzkříšení, v den nanebevstoupení, o letnicích, božím těle a snad i jindy, „pakli Buoh co dá nad to"; dále poučení o různých podnětech a účelích přijímání, o různých obyčejích lidí v té věci, i nábožných; toto poučení spojeno s výstrahou před souzením lidí jiných obyčejů a s výkladem o větší ceně přijímání obojího, svátostního i duchovního, nad přijímání pouze duchovní.

Tu také precisováno mínění Štítného. Užitek z přijetí hodného nutká k častému přijímání toho, „komuž jest Hospodin pomohl, že-j' se odtrhl věcí světských", třeba k přijímání na každou neděli. Může pak člověk přistoupiti k stolu Páně s doufáním v dobrotu boží, v milost boží pomocnou člověku k dokonání dobré žádosti, byť i lekal se, mně se nedůstojen proto, že odtrhl se sic od světa, ale necítí v sobě „tak velikého náboženstvie, jakož by chtěl".

Zásada Štítného „Lépeť se zdá, s poctí přenechati častého přijímanie těla božieho než bez náboženstvie přistúpiti nepoctivě a netbavě" neruší častého přijímání, nýbrž nutká „úmysl zlý proměniti v dobrý".

Časté přijímání Štítnému vyplývá ze slov i způsob volených Kristem při ustanovení svátosti; mohl tedy dospěti k výkladu o něm jako k logickému článku svého poučování. Spis populární, třebas prozatím hlavně jen dětem určený, nemohl minouti časové otázky tak důležité. Že však jí poměrně tolik místa dává, toho příčinou je potřeba hájiti přípustnost častého přijímání a původce jeho Miliče. Štítný, zajisté pro předmiličovský zvyk řídkého přijímání a strach z odsouzení, jež jí a pije, kdo jí

---

[1]) ŠtítE. 220[31]—226[5].

[2]) „vzdviženie mysli k Bohu náboženstvím" ŠtítE. 220[33], erectio mentis ad Deum per actualem devotionem dle Tomáše Aq., jenž tyto tři podmínky uvádí ve výkladu Lombardových Sentencí IV. dist. 9. qu. 1. a. 1. solutio 2 (S. Thomae Aq. Opera Omnia, Parmae 1858, tom. VII. pars 1., 612).

[3]) V. Kybal, uv. sp. 301. Poučení to je z Tomáše Aq., uv. sp. IV. dist. 9. qu. 1. art. 3. sol. 2 (Opera VII. 1. 609); Tomáš Aq. se tu odvolává na prvou řeč Bernardovu In Septuagesima (Migne, PSL. 183, 161 a n.), ale v té se mluví jen o tom, co je u Tomáše Aq. prvým znamením.

Digitized by Google

a pije nehodně, žádá předem hodného přijímání; často přijímati bylo mu věcí druhotnou naproti Miličovi a Matěji z Janova, již doporoučejí přijímati hodně a často. Proto také Štítný vytýká odpůrcům Miličovců („múdrým lidem mnohým"), že místo co by usilovali o věc důležitější, o poučení, jak jest hodné přijímati, obracejí se proti věci druhotné, častému přijímání a ještě neprávem. Štítný dohaduje se příčiny tohoto jich odporu nemístného: jich odboj proti opravnému horlení zachycoval se každé příležitosti k posílení svých snah o věc hlavní. Odpor jich opíral se o uvolněnou kázeň, která z minimálních požadavků dělala maximální (prý přijímati „jednú v rok", „na hody"); proti této praxi byl očistný lék Miličův novotou — odtud volba argumentů u Štítného: obyčej prvokřesťanský, váha písma a otců smývaly s myšlenky Miličovy nebezpečnou výtku, žeť výmyslem lidským.

Samozřejmo ovšem, že myšlenkový materiál argumentace té u laika Štítného není původní. Nejdůležitější oporou jeho a pramenem je výklad Tomáše Aquinského na 12. distinkci IV. knihy Lombardových Sentencí (k jeho mínění odkazuje přesným citátem)[1]), pak Lombard sám.

Vztah k době, právě vyložený, je patrný ve vložce ke zdůvodňování častého přijímání známým místem 1. Cor. 11. 24—25 („Vezměte a jezte, toť jest mé tělo. Kolikrátž koli to učiníte, čiňte to ku paměti mé!") Pokračuje tu Štítný[2]):

‚I divím se múdrým lidem mnohým, ješto sú pilně vstali proti tomu, aby nepřijímali lidé často božieho těla. Á, čím by to lépe bylo, by tak pilni byli, učiec v dobrotě, kak se mají mieti ti, ješto chtie často tělo božie přijímati! Ale ješto kakýms hněvem hyzdie bez rozmysla všem, ktož často, nejsúc kněžie, tělo božie přijímají (a snad, že-j' jim byl Milič tiežek v oči, jenž jest učil lid boží vóli u pravdě a v jednotě křesťanské viery, nic se s svatým písmem neděle): kak těm mohu za dobré mieti, neb očitě jsú protiv pravdě svatého písma! Hlédaj, kakť jest znamenitě řekl Kristus, ne: „jednú v rok", ani jen: „na hody", ale praví: „Kolikrátž kolivěk to učiníte, ku paměti mé to čiňte!"'

Dále[3]): ‚Protož nechajte své daremné řeči! Ne Miličť jest vymyslil toho, aby mohli lidé, ktož by svého spasenie pilni byli, často tělo božie přijímati.'

---

[1]) „[odpůrci] mohli by se rozmysliti, by chtěli znamenati, ješto-j' řekl svatý Tomáš z Akvině na čtvrté knihy Sententiarum v druhémnáctém rozdělení. Protoť tak znamenitě to ukazuji, kde-j' psáno, aby četl, chce-li kto, naleznа. A pakli nemá těch knih, ale nalezne to v těch, ješto jim říekají Summa Pisana." ŠtítE. 218[39]—219[4]. — Tato „Summa Pisana" je beze vší pochyby abecední kompendium theologické „Summa universae theologiae", později zvaná „Pantheologia", od Rainera a Pisis (zván též Rainer a Rivalto nebo Pisanus), dominikána, zemřelého 1351.

[2]) ŠtítE. 218[26]—[37].

[3]) ŠtítE. 219[31]—[33].

Digitized by Google

Ač nachází omluvu i pro zvyk nečasto přistupovati k stolu Páně a varuje soudu nad různými obyčeji v té věci, jsou-li splněny podmínky hodného přijetí, Štítný je stoupencem maxim: raději přijímati než nepřijímati, raději duchovně i tělesně (svátostně) než jen duchovně, a zajisté i maximy, aby soudcem o vlastní hodnotě své byl každý sám. Hledě k tomu překvapuje stanovení, co Štítný myslí častým přijímáním. Čekáme stanovení: vždy, když splněny jsou podmínky dle uznání žadatelova. Ale vedle tohoto, pouze požadavky hodného přijetí podmíněného určení doby nacházíme i určení jimi jedinými nevysvětlitelná, omezení [1]). Theorie není spravidlem praxe. Theorie je Miličovská, praxe je poslušnost laika duchovní vrchnosti. Byť i Štítný mohl říci o častém přijímání odpůrcům jeho theologům „theoretice valet", přece jemu i jeho čtenářům „practice non valet", je-li proti němu odpor duchovní vrchnosti, jíž třeba býti poslušnu [2]). V tomto sklonu přesvědčení pod autoritu projevuje se celá středověkost Štítného, praktický důsledek mínění o poměru rozumu k víře v zjevení, žádaný středověkem. Bylo by možno vyznačiti Štítného stanovisko takto: je třeba hodně přijímati; je-li přijímání hodné, lépe přijímati často, dovoleno-li to církevními úřady, než báti se; předem však je třeba říditi se církevními úřady.

Časovým podnětem k zajímavému odstavci Štít1376. nebyla zápověď formální častého přijímání, ale boj theologů proti němu (a Miličově památce) i bránění jemu duchovní vrchností skrze faráře. Štítný nemluví o zápovědi biskupově, poněvadž r. 1376 formálné zápovědi častého přijí-

---

[1]) Běží jen o výměr, jak často laikové přijímati smějí dle Štítného — na ustanovení zvláštních dob a dní k přijetí zcela patrně působí představa momentu v těch dobách obsaženého a zvláště vhodného ke zvroucnění mysli přijímatelovy, tedy k splnění jedné podmínky. Výměry u Štít. se tuto vyskytující jsou: „vždy" 53^{38}, 224^{31}; „ústavně" 53^{27}; „často" 218^{18}, 223^{28} (tuto omezeno na ty, „ještó jsú dalše světa") — srov. i polemiku proti odpůrcům „častého" přijímání 218^{26} atd.; „když kolivěk budete chtieti tělo božie přijímati, ... as a k menovitým hodóm některým" 222^{31}—^{38}, „na každú neděli" 224^{22} („komuž jest Hospodin pomohl, že-j' se odtrhl věcí světských ..., móž-li"); dětem svým z mladu zrazuje časté přijímání a vede je jen jednou v rok přijímati, patrně z obavy, aby zvyk nezlehkomyslnil soud o vlastní hodnotě, „když by byly starše již" (v tom asi obsaženo splnění podmínek hodného přijetí, zaručené vyspělou schopností sebezkoušení), radí jen 6 zvláště významných hodů, ale připouští i více 221^{24}—222^{13}; sám pak praxí byl zdrželivější vlastního ponoukání, jak vyznává v ŠtítJHr. 130^{b} („já ten nejsem, bych tak často přijímal tělo božie, jakož ponúkám").

[2]) ŠtítE. 219^{38}—220^{8} (opravuji chybné čtení „praví", t. j. sv. Augustin, místo „pravi" l. sg., t. j. Štítný, srov. prawim ŠtítJHr. 128^{b} na místě parallelním, a dále chybnou interpunkci): Nežť pak toto pravi obecně všem lidem. Nechžť najméně mají činiti s světem, poňovadž „lepše jest poslušenstvie než obět" [1. Reg. 15. 22], buďž to, že by kto rád často přijímal tělo božie a jměl toho veliký užitek v náboženství: když by farář bránil jemu toho, má nechati pro poslušenstvie aneb dobyti odpuštěnie od vyššieho; a takež, kdyby biskup zapověděl a kdyby zapověděl papež, ovšem by bylo jeho poslúchati — ale ještě do dnešnieho dne nevyšla-j' zápověd od i žádného papeže, ani od tohoto papeže Řehoře Jedenáctého [papežem 1370—1378].

Digitized by Google

mání nebylo; ale také nezmiňuje se, že není arcibiskupem časté přijímání zapověděno, ač výslovně uvádí, že papežské zápovědi není: chování duchovenstva od nejvyššího k nejnižšímu, pokud nešlo v stopách a památce Miličově, bylo výmluvné. —

Ale všecky překážky častého přijímání, všecko pronásledování kazatelů a kněží směru Miličova, výslechy duchovních a laiků duchovním soudem i boj s kazatelen neshladily myšlenky Miličovy. Nezničily jí v theorii — rostet pro ni traktátová literatura a v ní zvláště mohutný zjev, „Regulae Veteris et Novi Testamenti" Matěje z Janova; a nezničily jí v praxi, ana šířila se zvláště mezi ženami [1]). Úřad arcibiskupský volil tedy k potlačení jejímu nejúčinnější cestu, již sám o své vůli mohl nastoupiti. Na synodě 19. října 1388 ustanoveno arcibiskupem a jeho vikáři dle výroků mnohých doktorů a kněží, aby žádný laik, byť i nejhodnější, nebyl připouštěn k přijímání hrozné svátosti častěji než jednou za měsíc, a zakázáno, by nikterak laikové nebyli povzbuzováni k častému neb dennímu přijímání [2]).

Ale ani touto synodou a pronásledováním kněží a kazatelů směru Miličova, k ní se pojícím, symbol náboženského zvroucnění nebyl zničen. Matěj z Janova, v jehož snahách o pravé křesťanství „časté přijímání jest konkrétním symbolem i reálnou zárukou obrozeného křesťanství" [3]), i přes potíže, jež pro odchylná mínění má s úřady duchovními, trvá na něm v theorii a zajisté i praxi až do smrti, jež jej zachvátila r. 1393 prostřed sporu arcibiskupova s Václavem.

Neostavila tato doba stopy v novém zpracování knížek šesterých, v ŠtítJHr., jenž přece pochází již z dob Václavových?

Výklad 4. prosby otčenáše [4]) je zcela nezměněn. Také odpověď na otázku, dovoleno-li je často přijímati, namítnutou ve výkladu o svátosti oltářní vloženém v traktát o 7 kostelní svátosti [5]), je v podstatě táž jako na parallelním místě Štít1376. Nějaký pokrok znamenati je v tom, že argumentaci stejně postupující jako v Štít1376. předchází přehled důvodů, jimž dálejšek ovšem se neřídí [6]); že přibývá v rozbor otázky odkaz na Jana

[1]) Dle svědectví Matěje z Janova (u Kybala ve sp. uv. 305 p. 1). Růst tento musil býti provázen úbytkem poslušenství k církevním úřadům; také tím se připravovala doba Husova.

[2]) Narážky M. z Janova na tuto synodu nyní v orig. znění jsou u Kybala, uv. sp. 211 p. 1., 226 p. 1., srov. i 249.

[3]) Kybal, uv. sp. 43.

[4]) ŠtítJHr. 28^{b}; ot. v příloze.

[5]) ŠtítJHr. 123^{c}—131^{a}; výňatky otázky naší se týkající ot. v příloze.

[6]) „i z písma i z podobenstvie té svátosti i z dolíčenie rozumem . . . mohli by přezřieti často některým božie tělo přijímati" ŠtítJHr. 127^{b}. V té věci blíží se ŠtítJHr. k Štít1400, kde (ŠtítVrt. 324^{29}—^{32}) je podobný přehled, však neřídící dálejšku a nedosti jasný.

Digitized by Google

Zlatoústého a zmínka o příkazu papeže Fabiana (vlastně podvrhu Pseudo-isidorských Dekretalií z pol. IX. stol., přičteném papeži Fabianovi 236—250) aspoň třikrát do roka přijímati [1]).

Zcela nepodstatné je, že proti Štít1376.[2]) je v ŠtítJHr.[3]) obšírnější výčet dob, v nichž by zvláště dětem v dospělém věku doporučoval přijímati pro zvláštní momenty v nich ležící, které zvroucňují mysl a tak splňují jednu z podmínek hodného přijetí: v Štít1376. jest tato část smyslem táž[4]), jen méně propracována; závazný tento výbor není[5]).

Co nového a důležitého je však v ŠtítJHr., jsou vztahy k zapovědi častého přijímání laického arcidioecesní synodou.

Štítný chce, aby výklad jeho nebyl pojímán za odboj proti tomuto nařízení, než jen za polemiku proti těm, kdo popírají přípustnost častého přijímání[6]).

Výklady jeho jsou vskutku zabarveny polemicky[7]) a obrana častého přijímání vyznívá v obranu původce jeho Miliče[8]) a jeho následovníků před zápovědí[9]).

---

[1]) ŠtítJHr. 128[b].

[2]) ŠtítE. 221[25]—222[13].

[3]) 129[b]—130[1], ot. v příloze.

[4]) Srov. ŠtítE. 222[12—13] a 222[30—33].

[5]) Ze Štít1376. není to tak patrné, srov. však přece ŠtítE. 222[30—33] („kterýmž koli tiemto úmyslem aneb když kolivěk budete chtieti tělo božie přijímati, jelikož budete moci, svú myslí uprázdniec se od světských prací, a s a k m e n o v i t ý m h o d ó m n ě k t e r ý m"); zřetelněji mluví ŠtítJHr. 130[1] („Neustavujiť vám tohoto těla bežieho přijímanie"), ač zase tu by mohl másti nadpis příslušné kap. „K t e r a k často a kdy lidé mají přijímati tělo božie . . ." 129[b]; nejzřetelnější však je Štít1400 (ŠtítVrt. 329[4]—330[11]), kde tato partie je mimo kapitolu o otázce častého přijímání.

[6]) Proti ustavení arcibiskupovu a těch, ješto-j' jim poručil v tom svú moc, já nic neřku, než že mají jich jich poddaní poslúchati. Ale řku proti vrtlání těch, ješto dějí, by neslušalo často těla božieho přijímati, ŠtítJHr. 127[b], srov. t.: „Ještěť řku: ne proti starostámť mluvím, ješto-j' Hospodin ustavil je, aby dali čeledi jeho v svój čas pšenice míeru; jedno znamenajte v tom muoj úmysl!"

[7]) Opakuje se tu na l. 128[a] z ŠtítE. 219[26-30] polemický dodavek opřený o citát z Tomáše Aquinského, rozbor domnělých dekretů papežských o trojím a jediném aspoň přijímání do roka ukončen větou 128[c]: „To-li jest zápověd, že dějí „aspoň jednú v rok" aneb „třikrát"? Zišť zádušie někto, vie-li, kde zápověd kterého papeže; ukaž nám, kde jest a kterak jest řčeno!"

[8]) „Protož ⟨Milič⟩ jest toho najprvé nevymyslil, toho, že by mohli lidé, ktož by svého spasenie byli pilni, často tělo božie přijímati 128[a]; „A tak neblúdil Milič, to svobodně řku, ponúkaje lidí s dobrým úmyslem k častému těla božieho přijímaní, tak jakož jest v písmě viděl. Aniž proto této zápovědi neslušie držeti [= A také neslúší nedbati] tohoto biskupstvie starost, neb oni mají viděti, aby nebyla újma pocty této svátosti; a že moc mají, tu z práva slušie jich . . . v tom ustavení poslúchati. A což sem tuto mluvil, proti těm sem mluvil, ješto Miliče kacieřem činie a velebie se tiem, že jest to zapověděno, co jest Milič učil" ŠtítJHr. 128[d] (konec kapitoly).

[9]) „Protož nesuďte těch, ještoť jsú, donidž nebyla zápověd, často tělo božie přijímali, ani těch, ješto nečasto, aneb i ještě, kteříž by aneb vždy aneb ne vždy, jako jest odpuštěno, k té svátosti přistúpali." ŠtítJHr. 130[c].

Digitized by Google

Ač trvá na svém názoru[1]) a zápověď, řekli bychom nyní, s vyvinutým smyslem pro právomoc rozumu, cítil protimyslnou[2]) tak, že pro ni nenachází jiného výkladu, než že „chce snad buoh pokusiti pokory nábožných, kterak to přijmú“[3]): přece, v tom pravý člověk středověku, zápovědí tou cítí se vázán a váže jiné. Opět a opět vyzývá k poslušnosti pokorné[4]), posilňuje ji myšlenkou, že zápovědí Bůh zkouší pokoru nábožných, konejší pomyslem o hodnotě pouze duchovního přijímání (myšlenka tato z jinakého kontextu, v ŠtítE. 223[11-24], proto přestavena sem)[5]) a nadějí ve vyvážení ztráty na duchovenství života odplatou za poslušnost[6]), na vůli církevních úřadů zakládá opětnou možnost častého přijímání[7]).

Ale i přes poslušenství zápovědi, jež i sám ukazuje i jiným vštěpuje, trvání na názoru, jejž úřady odmítly z pravidel praxe křesťanské, je svědectvím značné pevnosti a síly. — Štítný nejen nechce říci „křivdu“, že laikům sebe hodnějším nesluší často přijímati, ale říká i pravdu a brání jí. Neřídí se ovšem pravdou poznanou svým rozumem; zná vyšší pravdu, jíž učí církev, a vyšší moc, jíž Bůh-člověk skrze své učenníky dal svému kněžstvu. Ale i to smírčí stanovisko jeho, theorii jedné strany přejímající,

---

[1]) ‚ač já ten nejsem, bych tak často přijímal tělo božie, jakož ponúkám, kdyby nebylo zapověděno, nechciť k tomu i druhým hřiechem ⟨vinen⟩ býti řka: „Neslušie lajkóm, ač i nábožným, ješto s světem nemnoho se obierají, té svátosti často přijímati; dosti jest, ať duchovně přijímají“; neb‘ bych řekl křivdu.‘ ŠtítJHr. 130[b c].

[2]) Kdyby středověký člověk neměl pro existenci protimyslna pohotového výkladu a zvláštní mohutnosti chápací, četl bych to v tomto dodatku k výkladu o tom, že nesluší se přijímati beze zvláštní uzpůsobenosti: „Ale proto jest byl nezapověděl toho kostel, jehož nynie v tomto biskupství jest zápověd kněžími učiněna“ ŠtítJHr. 128[d], a domýšlel bych se toho odtud, že vše svědčilo mu proti zápovědi.

[3]) ŠtítJHr. 128[b].

[4]) „Než toto pravím obecně všem. Nechžť by kto byl nejnábožnější a najméň měl činiti s světem, poňavadž „lepšie jest poslušenstvie nežli obět“ [1. Reg. 15. 22], budž že by kto rád přijímal tělo božie a čil toho užitek veliký: kdyžby farář bránil, má nechati aneb sobě odpuštěnie dobyti od vyššieho; a též, kdyby biskup zapověděl, jako-j‘ se teď nynie stalo!“ ŠtítJHr. 128[b]. „Máť jest rada: přijměte to dobrotivě, nechť za vás kněžie přijímají“ t. „Poslúchajte biskupa!“ t. „Avšak, jakožť sem řekl, ustavenie držte svých starost aniž proti nim repcete z toho!“ t. 130[b]. Srov. i uv. m. 128[d] (konec kapitoly).

[5]) [Třeba poslouchati zápovědi,] „neb chce snad buoh pokusiti pokory nábožných, kterak to přijmú. Máť jest rada: přijměte to dobrotivě, nechť za vás kněžie přijímají, neb jsú s vámi u boze jedno tělo života toho, jehož Kristus hlava jest. Když‘ť kněz ⟨přijme⟩, i ty přijmeš v účastnosti.“ ŠtítJHr. 128[b].

[6]) „Poslúchajte biskupa! Bude-liť na jednom škoda, ale na druhém budete zisk mieti“ 128[b], k tomu srov. výše užitou větu: „lepšie jest poslušenstvie nežli obět“ t.

[7]) „A jakož jest zápověd, takež by mohli opět, jakož písmo nebrání, ale ponúká, odpustiti,“ ŠtítJHr. 128[d]; — „. . . řku . . ., že i z písma i z podobenstvie té svátostí i z dolíčenie rozumem, když by se zdálo hodné starostám, mohli by přezřieti často některým božie tělo přijímati“ 127[b]; — „když by farář bránil, má nechati aneb sobě odpuštěnie dobyti od vyššieho“ 128[b]; — „byť vám [dětem] co buoh i nad to [odporoučené doby k zvláště zbožnému a hodnému přijetí chleba a krve Páně] dal a starosty kostelnie povolily, nemluvilť bych proti tomu“ 130[b].

Digitized by Google

ale podrobující praktické normě druhé strany[1]), trvám, je odvahou, zvláště v českém spise a laikově: synodní statut z r. 1388 zakazoval, aby laikové nikterak nebyli povzbuzováni k častému přijímání.

Bylo-li časové první zpracování odstavce o častém přijímání v traktátě o sedmeře kostelní svátosti, ještě zřejměji časovost ta jeví se u ŠtítJHr. Ráz její má hned úvod: „Ale co-j' k tomu řieci, ješto jest nynie vzniklo? Jedni ovšem často tělo božie přijímali, druzí pak mluvili z toho a hyzdiec to"[2]).

Je v něm cenná zpráva o stavu otázky v letech 1376—1388, jako zase v dálejšku o mocné zálibě v častém přijímání[3]).

„Řeči nedělní a sváteční" z r. 1392, pokud jsou dochovány, dotýkají se otázky častého přijímání jen zmínkou, proti ŠtítE. a ŠtítJHr. bezvýznamnou[4]).

R. 1400 Štítný svod traktátů o obecných věcech křesťanských, a sice právě ŠtítJHr., nově zpracovává; nové zpracování je zachováno celé v ŠtítMus., částečně i v ŠtítJes. a ŠtítSáz.[5])

Výklad o častém přijímání v ŠtítMus. je omezen na jedinou kapitolu 247[6]). Poučky, jež dříve, v Štít1376. a ŠtítJHr., uvedeny byly ve vztah k otázce naší, jsou tu rozpojeny: zcela beze vztahu k ní v kap. 242 až 244 mluví se o milosti a užitku skrze svátost tu podávaném, v kap. 245 a 246 o tom, co jest znamenati při té svátosti, a závislém na tom rozdílu mezi pouze duchovním, pouze svátostným a současně obojím přijímáním (není tu však dřívějšího dovozování, že duchovní přijetí spojené s tělesným je lepší přijetí pouze duchovního), v kap. 248 o podmínkách hodného přijetí; výklad o dobách zvláště příhodných ku přijetí však odtud vyloučen a vřazen v novou, 249. kap. o užitku z přijetí té svátosti — úmysl tohoto výkladu, vyložiti zvláštní zvroucňující moment každé z těchto dob a zase ukázati užitek z přijetí svátosti oltářní plynoucí k lepšímu

---

[1]) Štítný může odkázati na napomenutí, které dal dětem, v ŠtítE. 221[24] a n. ještě před zápovědí a kterým vyhověl její tendenci, a nepouští této příležitosti: „A protož i dřieve, nežli jest byla zápověd tato, biech vám zvláště, svým dětem, řekl, že mi se zdá podobné, donidž ste mladí a dětinská mladost točí vámi, aby nekvapili častým přijímaním té svátosti, ale v rok jednú o velikých dnech." ŠtítJHr. 129[b].

[2]) ŠtítJHr. 127[b].

[3]) Štítný se zvláštní pečlivostí odůvodňuje poslušnost tím, že „chce snad Buoh pokusiti pokory nábožných, kterak to přijmú", a napomíná, aby zákaz přijali „dobrotivě" (ŠtítJHr. 128[b]) a „nereptali z toho" proti duchovním úřadům (t. 130[b]).

[4]) Otištěna je J. Strakou (Štítného Řeči nedělní a sváteční, LF. XXXV. 1908, 350 p.). V čl. J. Jirečka „Řeči nedělní a sváteční", ČČM. 1861, 171, mezi výpisky z rkp. Klem. XVII. C. 15 jí, patrně pro její bezvýznamnost, není. Strahovský pak rkp. téhož díla, sign. GK. 4, je opis rkp. Klem. dle J. Jirečka, „O nově objeveném rukopise řečí nedělních a svátečních Tómy ze Štítného", Zprávy o zasedání kr. č. spol. nauk v Praze 1877, 43—45.

[5]) K. Černý, Příspěvky ke kritice a výkladu Tómy ze Štítného „Knih naučenie křesťanského", LF. XV. 1888, 114 a n.

[6]) ŠtítVrť. 324[25]—326[39].

Digitized by Google

jich oslavení, sice vyniká tak zřetelněji, ale zase tak se opakují nově myšlenky o užitečnosti přijímání.

These je táž[1]); argumentaci zestručněnou[2]) předchází zase přehled důvodů, nejasný a v provedení nedosti rozeznatelný[3]), za to obšírně vypracováno napomenutí sudičům rozličných co do přijímání obyčejů a jakási kasuistika pro přijímání, nesená snahou po úctě k svátosti a hodném přijetí.

Vztahů, jež by svědčily o tom, že otázka své době je palčivá, tu nelze shledati[4]); není tu ani obrany Miličovy, ani polemiky, ani napomínání Miličovců k poslušnosti.

Výklad má ráz pouhé theoretické kvestie. Souvisí to s novou změnou ve vývoji otázky či snad nějak i s tím, že toto zpracování určeno jest již ne dětem, nýbrž veřejnosti?

Pochybuji, že by k těmto otázkám odpověď a k celému výkladu nový rys dalo poslední zpracování Štítenského traktátu o sedmeře svátosti kostelní ve sborníku ŠtítOp.[5]) a nepojímám jeho ve výklad, ježto text jeho mi není snadno přístupen.

Končím tento výklad. O Štítném, hledě k jeho stanovisku v rozvoji Miličovy myšlenky, možno říci obrazným výrazem jím užitým, že plodě sobě duchovní dítky, Miličovi množí duchovní vnoučata.

Časovostí otázky pobídnut k odpovědi na ni, hájí častého přijímání, vlastně jen možnosti jeho, důvody shledanými četbou Sentencí Lombardových a Tomášova výkladu k nim, ne čerpanými z pozorování vnitřního obrození častým požíváním těla a krve Páně, ale praxi podrobuje ustanovení církevních úřadů a zatěžuje zdůrazněním podmínek řádného

---

[1]) „móž ta svátost i nekněžím, třeba-li, i na každý den dána býti, ač se zdá podobné úředníkóm kostelním, jimž je to poručeno," ŠtítVrť. 324^{27-29}.

[2]) Proti ŠtítJHr. vynechány citáty Joan. 6. 54 a 56—57, Jana Zlat., passus o obou dekretech papežských.

[3]) ŠtítVrť. 324^{29-32}. Jaký je poměr mezi důvody z „písma" a „ze čtenie"? Není třeba čísti 324^{37}: Z podobenstvie svátosti ⟨i⟩ rozumem z viery (jako 324^{30})?

[4]) Narážka na dobu jest jen v ŠtítVrť. 325^{32-35}: „Jsú pak mnozí, jenž vše zle súdie, což na jiných vidie. Uzřiec někoho, an často přijímá tu svátost, řkú: „Rovná se kněžím, svat sě činí." Pakli kto nebude té svátosti často přijímati, řkú: „Tělesný jest, ne nábožný." — K tomu srov. místo 326^{32-38}, jež se mi zdá potřebné výkladu: „Ačkoli často, ktož chce, mož jiesti tělesný pokrm, však ne vždy jest hodno často jiesti. Vezmětež též podobenstvie o pokrmu svátosti této [= applikujte na svátost to, co se právě řeklo o chlebu, způsobě to, pod kterou se podává svátost]: ačť móž ji kto [který laik] na každý den aneb často přijímati, však viece má zvláštnie milost zbuditi k tomu [častému neb dennímu přijímání] než to, aby sě k těm přirovnal, kteříž často tu svátost přijímají [kněžím], aneb než to, že-j' jemu to i mimo jiné [laiky] odpuštěno, aby tu svátost často přijímal."

[5]) Ve výpiscích ze ŠtítOp. u J. Stárka (Rukopis Opatovický, ČČM. 1841, 317 až 332), u Jungmanna (uv. čl. Rozboru stč. lit. I. 196—197), u Erbena (ŠtítE. XXIV až XXV) není stopy ukazující, že by v rukopise tomto otázkou tou Štítný se obíral se zřetelem k době své.

Digitized by Google

přijetí. V té věci srovnává se cele s Vojtěchem Rankovým, „hrozného rozumu a odivné paměti mistrem", jehož opravení byl poddal r. 1376 své „Knížky šestery" a s nimi i názor svůj o častém přijímání, nezměněný potomně, a je tak asi stejně vzdálen Matěje z Janova, jehož vlivu u něho neznamenati. Památky a myšlenky Miličovy však brání laik Štítný i po synodním zákaze častého přijímání, a tím i výstrahami před sočením na lidi stran přijímání jinak si vedoucí a požadavkem sebezkoušení a sebehodnocení přijímatelova vlastně (mimoděk ovšem) vnáší v příkaz poslušnosti prvek moci rozkladné.

Náboženské zvroucnění nepoznatelnými kroky z pravověrnosti a podřízení stanoveným normám přechází k samostatnosti v myšlení a k svéprávi v jednání.

III.

Přejímám poodložený úkol datovati vznik Štítenské předlohy k ŠtítJHr.

„Ustavením arcibiskupovým a těch, ješto-j' jim poručil v tom svú moc" (= generálních vikářů), zápovědí „nynie v tomto biskupství ... kněžími učiněnou," by laikové často nepřijímali svátosti oltářní, je patrně ustanovení synody provinciální, konané dne 19. října 1388.

Z výrazů pak, jichž Štítný užívá o tomto ustanovení[1]), nutno souditi, že tento odstavec traktátu o svátosti oltářní v ŠtítJHr. vznikl krátce po 19. říjnu 1388, bezpochyby ještě r. 1388 nebo aspoň záhy v r. 1389; naproti tomu se podobá, že místo o svátosti oltářní ve výkladu 4. prosby otčenáše[2]), nemající vztahu k této zápovědi, psáno bylo před ní. Tím zároveň, když není důvodu pro soud, že místo o svátosti oltářní je později připsáno, zhruba rýsuje se doba, do níž třeba položiti předlohu ke sborníku ŠtítJHr.: r. 1388 a nejdéle počátek r. 1389, poněvadž nic důvodného nevnuká myšlenku, že vznikala po přestávkách.

Uváží-li se, že tak, jak mluví Štítný o synodní zápovědi častého přijímání laického, lze mluviti jen krátce po ní, tedy ještě r. 1388 nebo s počátku 1389, není ani třeba hledati doby, před níž dílo bylo složeno. Nachází-li se však přece jistý a blízký terminus ante quem, možno přece jej přibrati k omezení doby. Omezení takové dává se výkladem ŠtítJHr. 158^{ab} o odpustcích; je tím vítanější, že tento výklad je téměř z konce celého rkp.:

---

[1]) „kdyby biskup zapověděl, jako-j' se teď nynie stalo ŠtítJHr. 128^{b}, „[častého přijímání] nynie v tomto biskupství jest zápověd kněžími učiněna" 128^{1}, „co-j' k tomu řéci, ješto jest nynie vzniklo?" 127^{b}; srov. „této zapovědi" 128^{1}, „tato zápověd" 129^{b}.

[2]) ŠtítJHr. 28^{b}, tedy od začátku rkp.

Digitized by Google

„Odpustky také zbýváme hřiechuov, neb odpustci příslušejí ku pokání. Ale že ne každý vie, co-j' odpustek, takť já vám v tom svój úmysl pravím. To-j' odpustek, když by bylo komu zkázáno pokánie dlúhé, an plně je v náboženství zaslúžil odpustek daný od papeže, rok neb dvě létě neb sedm, aneb biskupem svým, čtyřidceti dní že by byl prázden pokánie toho. Neb tak papež dává odpustky: „Ktož učiní toto neb toto v náboženství zpoviedav se a v zkrúšení, u boží milost ufaje a v zaslúženie svatých jeho, spúštiem jemu pokánie skázaného tolikto neb tolikto." A kterakžkoli papež muož dáti tiem činem odpustkuov, což chce — neb jest šafář božį a vládne jeho pokladem (neb Kristus v svém krve prolití ten poklad uložil jest v svaté cierkvi, že-j' za všech hřiechy dosti učinil, ktož v zpovědi a v zkrúšení želejí jich a v dostiučinění, a dal jest toho po[158b]kladu klíč svatému Petru a náměstkóm jeho spravedlivým, aby oni, kohož vidie v takém skrúšení žádajíc milosti, i učinili ji s ním) —: však aby nebyl rukotržný šafář, z obyčeje nedává viece, jedno rok a někdy léta tři a zielo kdy sedm let; a ustavil, aby biskupi viece nedávali, jen čtyřidceti dní a jen tolik lidem biskupstvie svého, když by nebyli v smrtedlném hřiechu, ješto pak papež v milostivé léto dává. Nevídalť sem listuov těch, ale takť já věřím, jakžť listové svědčie i o těchto obecních odpustciech. Nemohuť jim rozuměti jinak, jen jakož[1]) listové svědčie: že ktož zpoviedav se v zkrúšení učiní toto neb toto, že skázalého pokánie tiem bude zbaven tolik, jakož jest odpustkuov dáno."

Místem proloženě tištěným míní se zajisté bulla o milostivém létě, jež se staví proti obecným odpustkúm papežským. Bull odpustkových do Čech bylo dáno v XIV. stol. dosti[2]), takže viděti některou z nich nebylo nikterak nesnadno; a také princip odpustkúv papežských Štítný zná a dobře vykládá nejen v uv. místě ŠtítJHr., nýbrž již v Štít1376[3]). Za života Štítného bylo dáno nejprvé milostivé léto bullou Klimenta VI. 27./I. 1349 a slaveno r. 1350; účastno ho bylo dosti poutníků českých[4]), ale je dobře možno, že jinoch ne starší 18 let nehledal viděti list o něm. Urban VI. bullou 14./II. 1389 mezidobí dělící jednotlivá milostivá léta zúžil významně v 33 let, ale milostivé léto samo 1390 začal již Bonifác IX. Bulla o tom došla do Čech jistě v 1. čtvrti r. 1389. Také tohoto znamenitého daru odpustkového účastno bylo mnoho českých poutníků[5]).

[1]) Následuje škrtnuté *g*.

[2]) Srov. Tomek, Dějepis m. Prahy ²III. 199 a 241 s pozn. 15, kde zvláště vážné svědectví kronikářovo k r. 1400; doklady v Monum. Vaticana II. Acta Innocentii VI. . . . 1352—1362, ed. J. B. Novák (17 dokladů z let Innocencových, mezi nimi č. 177 pro Kamenici n. Lipou, č. 887 pro Miličín, č. 889 pro Malšice, vesměs v Táborsku, č. 197 a j. pro Prahu), v téže publikaci d. V. Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. 1378—1404, ed. K. Krofta, č. 153 atd.

[3]) ŠtítE. 267[1] a n.

[4]) Tomek, uv. spisu ²III. 200.

[5]) Tomek, uv. sp. ²III. 200.

Digitized by Google

Nelze mysliti, že by Štítný vlastním náhledem nebyl ubezpečil svého mínění o věci takové váhy u středověkého katolíka, když tě hledal potvrzení svého mínění o obyčejných odpustcích u M. Vojtěcha Rankova[1]), a že by nebyl zmínil se jinak o věci takový vzruch působící po všem západě.

Z úvahy této vyplývá, že v 1. čtvrtině r. 1389 text ŠtítJHr. byl již hotov.

Možno tedy krátce r. 1388 položiti za hrubé určení doby, kdy vznikla Štítenská předloha rkp. Jindřichohradeckého. —

Zmiňuji se ještě o některých důsledcích tohoto nálezu.

Srovnáním míst ŠtítJHr., ŠtítŘBesB. a Štít1400.[2]), vypisujících Štítného názor o soustavě vesmíru, podává se jistota, že ŠtítŘBesB. vznikly po ŠtítJHr. a před Štít1400. Tento termín možno ještě pravděpodobně zúžiti. V době, kdy Štítný psal ŠtítŘBesB., zbylé děti jeho Anežka i Jan[3]) byly zletilé[4]). R. 1388 a snad s počátku r. 1389 ještě nebyly svých právních let; možno tak souditi odtud, že o plnoletosti jich se nezmiňuje Štítný na místě, kde to lze čekati, ba kde to snad i mohlo býti nezbytné, totiž v své poslední vůli. Nutno tedy mezi vznik ŠtítJHr. a uv. místa ŠtítŘBesB. (a zase bezpochyby celého spisu ŠtítŘBesB.) položiti nejméně mezidobí 1 roku, v němž svých let došly jeho děti. Nejrannější doba, v níž mohly vzniknouti ŠtítŘBesB., je tedy r. 1390.

Novým datováním předlohy Štítenské k ŠtítJHr. posunuje se ovšem i termín, po němž vznikl překlad Richardova spisu „De praeparatione animi ad contemplationem liber dictus Benjamin Minor," jehož existenci dokázal Fr. J. Ryšánek[5]). Překlad ten vznikl mezi l. 1388 a 1400.

Kombinací zpráv rozličných teď, po určitém datování textu ŠtítJHr., podává se příspěvek k dějinám českého mincovnictví. Karel IV. krátce před smrtí svou spolu s Václavem 2./XI. 1378 vydal mincovní řád, jímž dle výpočtů Smolíkových dosavadní jakost groše, kolísající mezi 0·750 a 0·840, by byla zvýšena na 0·893. Ale groše dle toho řádu ražené nejsou známy. Vysvětlováno je to domněnkou[6]), že

---

[1]) ŠtítVrť. 339^{16-19}.

[2]) Podám je jindy.

[3]) Iniciálka ŠtítŘBesB., několikátého snad opisu druhého zpracování ŠtítŘBes., která představuje otce s 3 dětmi, nedává zprávy o rodině Štítného v době, kdy první recensi „obnovoval", poněvadž tehdy, a již r. 1388, měl již jen 2 dítek. Nelze v ní ovšem také bezpečně hledati reflex iniciálky z recense prvé a používati jí, zrovna jako přípisku Čapkova.

[4]) „v mém již nejste poslušenstvě" ŠtítŘBesB. 83^{10-11}.

[5]) Štítného překlady z Richarda a Sancto Victore LF. XXX. 1903, 200 a n.

[6]) Smolík, uv. spis 21.

Digitized by Google

snad zlepšené peníze později byly vzaty z oběhu a přepáleny v horší. Kombinací zpráv Štítného však vysvítá něco jiného. V groši od r. 1370 byla jen $^1/_{90}$ hřivny stříbra stále, i za první poloviny vlády Václavovy; nový mincovní řád tedy patrně pro úmrtí Karlovo nebyl uveden v skutek. Mezi léty 1388 a 1400, spíše však blíže k tomuto roku, nastalo zhoršení groše: místo 90 razilo se jich z hřivny stříbra 113 nebo 114[1]). Snad byly příčinou tohoto zhoršení mince nesnáze Václavovy s jednotou panskou, začavší r. 1394.

[1]) K uv. (na konci I. odd. této práce) místům srov. ŠtítVrt. (text z r. 1400) 91[15]: [groš] „za Karla opět by horší, ale bieše slíbil toho polepšiti a zatiem umřel. Až teď za třetieho Václava krále opět jest daleko horší.... Ktož dřéve [za Václava II.] měl čtyři a kopu grošóv, měl hřivnu střiebra; a již, maje bez sedmi aneb bez šesti snad dvě kopě, ač má hřivnu střiebra."

Digitized by Google

PŘÍLOHA.

Výňatky ze ŠtítJHr.[1])

1. Z v ý k l a d u 4. p r o s b y „p á t e ř e“ 28[b]:

.. Kdyz pak geſt ziwot geden tieleſny, druhy duchownij, w te proſbie muozem zadati chleba duchownieho y tieleſneho. Chleb duchowníj, genz naſs duch obziwuge, zde geſt ſwatoſt tiela bozie[o], genz geſt wezdayſſi, Neb geſt na wſſak den trzeba nam geho k obieti za naſſe wezdayſſie hrziechy a ku poſileníj duchownie[v]. W te ſwatoſti g̃t k r y ſ t u s prawy, genz geſt rzekl[2]): „Iat ſem chleb ziwy, genz ſem ſ nebe ſtupil.“ O tom drahem chlebu potom, kdyz o ſwatoſtech mluwiti budu, nieczo powiem; a zatiem ſnaznie toho drahe[o] chleba zadayme od mileho otcze, Aby nas nayprw tak zpuoſobil, aby n̂a nebyl k obtiezeníj, kdyz gey przigmem, ale abychom gey wzdy na wſſak den mieli k obieti y ku poſileníj w te ſwatoſti w krzeſtianſtwij ſwatem!

2. Z v ý k l a d ů o s v á t o s t i o l t á ř n í 124[c]—131[a] (části to traktátu o sedmeře svátosti). Obsah části neotištěné (srovnaný se Štít E.):

Š t í t J H r. 124[c]—126[a] | Š t í t E. 213[3–37], 213[38]—215[39];

126[ab] přídavek o n ších mimo kostel sloužených;

126[b] o trojí věci, pro niž je mše (m í s t o Š t í t E. 216[1–39]);

126[b–d] || Š t í t E. 217[3–32];

126[d]—127[a] o účelu svátosti a jejím každodenním obětování skrze kněze, zástupce lidu;

127[a] a n.:

W T o m pak zalezij zwlaſſtie tato ſwatoſt, aby ten chleb ſwaty, tielo ſwate i e ſ u k r y ſ t o w o byl przigiman; Iakoz kniez za lid obeczny, geſſto nenije tak przipraweu k to[v] pro mnohy rozbroy biehuow ſwietſkych przigima ten ſwaty pokrm w te ſwatoſti. Neb geſt rzekl k r y ſ t u s[3]):

---

[1]) Co z rkp. otištěno typy proloženými, je v rkp. podtrženo rumělkou; co tučnými typy, v rkp. je psáno rumělkou.

[2]) Joan. 6. 51.

[3]) Joan. 6. 54.

Digitized by Google

„Nebudete-li gieſti tiela ſyna czlowieczie° a piti geho krwe, nebudete mijeti w ſobie ziwota.“ To geſt znamenije w te ſwatoſti, Ze iakoz pokrm tieleſny dawa ziwot tieleſny, takez duchownij pokrm, ten ſwaty chleb ziwy, geſſto-y ſ nebe ſſtupil, dawa ziwot duchownij. Protoz w chlebne poſtawie vſtawil k r y ſ t u s tuto ſwatoſt. A ktoz gi duoſtoynie przigima, rozliczne dary duchownije ſ nij dawa hoſpodin y poſilu w duchowenſt^{ij} y hrziechuow obecznych ſkrze ni oczifſtiewa Podle toho, iakz kto ſ wietſſij miloſtij przigimagi anebo ſ menſſij, A nad to wzdy wiezza czlo^{ka} w miloſti ſ bohem, Tak że zbozny czlo^{k} gyz ne ſ$\widehat{wy}$ ziwo$\widehat{te}$ ziw bude, ale ziwotem ſwe° pana Ieſukryſta. Protoz rzekl kryſtus ſwate^{v} A u g u ſ t i^{v}[1]): „Gſemt pokrm welikych, wſtan a gez mie! Ne yat ſe obratim w tie, ale ty w mie.“ A tak ktoz duoſtoynie przigima tu ſwatu ſwatoſt, | muoz dobrze rzeczi s ſwatym 127^{b} pawlem[2]): „Ia ſem ziw, ale giz ne ya, Neb we mnie ziw geſt kryſtus.“ Neobziwa-li kto ziwotem kryſto$\widehat{wy}$ v wierze ſe twrdie a w nadiegi a roſta neb aſpon ſtoge w miloſti k bohu a k bliznim, nemat vzitka te ſwatoſti, aczt by gi y czaſto przigimal. A take, aczt by ſwatoſti te ne tak czaſto przigimal kto ſwu neduof.oynost wida, Ale gedne podle vſtawe^{c} a przikaza^{c} koſtelnieho gednu w rok gi przigimal a z prawe wiery a w dobre nadiegi twrdil ſe a roſtl w miloſti ſwate, gmielt by to, pro niezt geſt zwlaſſtie ta ſwata ſwatoſt vſtawena, Bylt by ziwotem ziw ſweho pana I e ſ u k r y ſ t a; Neb „ktoz w miloſti bydlij, w bohu bydliji“[3]).

Ale czo-y k tomu rzieczi, geſſto $\widehat{gt}$ nynije wzniklo? Gedni owſſem czaſto tielo bozie przigimali, druzij pak mluwili z toho a hyzdiecz to.

Proti vſtawenj Arczibiſkupo^{v} a tiech, g·ſſto-y gim poruczil w tom ſwu mocz, ia nicz nerzku, Nez ze magi gich gich poddanij poſluchati. Ale rzku proti wrtlanij tiech, geſſto diegi, by neſluſſalo czaſto tiela bozie° przigimati y zadne^{v}, by to nebylo nikdiez w piſmie: Ze y z Piſma y z podobenſt^{e} te ſwatoſti y z dolıczenie rozumem, kdyz by ſe zdalo hodne ſtaroſtam, mohli by przezrzieti czaſto niekterym bozie tielo przigimati. Geſſtie-t rzku: ne proti ſtaroſtam-t mluwim, geſſto-y hoſpodin vſtawil ge, aby dali czeledi geho w ſwoy czas pſſenicze míjeru; Gedno znamenayte w tom muoy vmyſl!

Proto Ze | geſt K r y ſ t u s dal tuto ſwatoſt w poſtawie chlebne, 127^{c} Znamenie geſt, ze geſt gije potrzebie negen w rok gednu. „Neb iakoz czlowieku chlebne° pokrmu wzdy geſt potrzebie k tielu (Neb przirozenie w ſwem poruſſenij wzdy mdlee a take praczij y dijelem; Protoz, aby nepohynul, czlo^{k} muſſij temierz vſtawnie chlebny pokrm brati): Takez y w duchowenſt^{ij} czlo^{k} z tieleſne zadoſti przirozenije giz poruſſeneho y z neprazdni ſwietſke° rozbroge rozliczneho wzdy miſſe; Protoz muſſij czaſto pokrm duchownij ſwatoſti teto brati, aby wſſij wieczi ne-

[1]) *i* jiným inkoustem opr. v *y*.
[2]) Gal. 2. 20.
[3]) 1. Joan. 4. 16.

Digitized by Google

zhyna y ⟨nebyl⟩[1]) boha wzdalen." A tott geſt vmyſl ſwate° Thomaſſe z Aquinu[2]). Wiediet to vczenij w ſwatem piſmie. A protoz chtie na ſmrt k r y ſ t u s, dokonaw poſlednij weczerzi s ſwymi appoſſtoly, iakoz byl rzekl przed tijem[3]): „Nebudete-li gieſti tiela ſyna czlowieczieho a pijti krwe geho, Nebudete w ſobie ziwota mijeti," A take bijeſſe rzekl [4]): „Tielo me to g̃t wiernie pokrm A krew ma wiernie geſt pitije; Ktoz gije me tielo a pije mu krew, we mnie bydlij a ia w niem": Tak vſtawil tuto ſwatoſt rzka[5]): „Wezmiete a gezte wſſichni; totott geſt me tielo. Kolikratz koli to vczinite, czinte to ku pamieti me!" Ay, kdezz geſt rzekl kryſtus: „Czinte to na kazde leto"? ale znamenitie dije: „Kolikratz koli".

A tak za Apoſſtoluow y potom drzeli ten obyczey: Ktoz v mſſe byli,
127[d] na kazdy den | tielo bozie przigimali. A ted ſwaty T h o m a ſ s (newelmi dawno byl), z nowych vczedlnikuow geden a znamenity, Mluwie na knihy o hlubokych wieczech y wzmijenil ſe, ſluſne-li geſt tielo bozie na kazdy den przigimati. Drziewe o tom mluwiw, iakoz ſem rzekl[6]), Ze ſluſſie czaſto, Vczinij take rozdieleníje a rzka[7]): „Ktoz tu ſwatoſt przigima, ten ma mijeti Zadoſt przippogenije[8]) k y e ſ u k r y ſ t u I take aby w poczeſt weliku gmiel tu ſwatu ſwatoſt. Onu zadoſt czinij miloſt A z teto poczti wychazie bazen" (geſſto geſt geden dar ducha ſwate°)[9]). „Miloſt nutka k czaſtemu przigimanij, ale bazen odtahuge. Protoz, ktoz by poznal to zkuſſenim praw̃y w ſobie, Ze by ge[v] plapoliwe miloſti iaſne k bohu przibywalo[10]) z przigimanie na wſſaky den bozie° tiela A te poczty, geſſto ma byti k take ſwatoſti, nevbywalo, Ten by na wſſak den miel przigimati. Ale kdyby porozumiel, Ze te poczty k ſwatoſti te vbywa gemu z czaſteho przigimanie A miloſti plapoliwe k bohu neprzibywa mnoho, Miel by niekterdy przenechati, aby potom ſ wietſſij pocztij y ſ wietſſim prziſtupil nabozenſtw̃i. A gelikoz w tom[11]) ma ſe ſam kazdy podle ſwiedomie ſweho rozſuditi." „Awſſak y zadny wiecze nez gednu za den nema te ſwatoſti przigimati, Aby aſa tu poczeſt vkazal gij, ze neſmije za den wiecze nez
128[a] gen gedinu | gi przigeti. Ale wſſak kniez, ze netolik ſam pro ſe, ale y pro gine fluzij mſſi (neb to geſt geho vrzad), muoz w potrzebu, kdyz fluzij, y wiecze nez gednu za den przigimati tielo bozie."

---

[1]) Rkp. byl, opr. dle ŠtítE. 218[19].

[2]) In quattuor Sententiarum libros, IV. dist. 12. qu. 3. art. 1. solutio 1. (S. Thomae Aquinatis . . . Opera Omnia, Parmae 1853, tom. VII. pars I. 665).

[3]) Joan. 6. 54.

[4]) Joan. 6. 56—57.

[5]) 1. Cor. 11. 24—25.

[6]) ŠtítJHr. 127[c].

[7]) In quatt. Sent. libros, IV. dist. 12. qu. 3. art. 1. solutio 2. a 4. (citovaná Opera VII. 1. 666).

[8]) Ligatura pp napsána jako ſp; naopak zase ppaſenije 128[a] m. ſp.

[9]) Přídavek Štítného.

[10]) wa na okraji, umístěno znaménkem.

[11]) Unde quantum ad hoc unusquisque relinquendus est iudicio suo.

Digitized by Google

Znamenayte, geſſto rziekate: „to geſt ſwaty Thomaſs mluwil o kniezij rzecz drzewnij o przigimanij na kazdy den, ale ne o ginych“: Byt byl gedno kniezim mluwil, y procz by byl rzekl: „Ale kniezie w potrzebu mſſi ſluziecz mohu wiecze nez gednu za den“? Kdyzt geſt rzekl tak znamenitie, Ale vkazalt geſt, zet geſt drzewe negen o kniezich mluwil.

protoz <Milič>[1]) geſt toho nayprwe newymyſlil, toho, ze by mohli lide, ktoz by ſweho ſpaſenije[2]) byli pilni, czaſto tielo bozie przigimati. Ano geſt ſwaty Auguſtin[3]) pſal chtie, aby to oſtalo po niem, rzka: „na wſſak den tielo bozie przigimati ani chwalim ani hyzdim“ — nechwalim pro ty, geſſto neduoſtoynie prziſtupugi; A nehyzdim pro ty, geſſto przigimagi ſ nabozenſtwim. „Awſſak na wſſaku nedieli ku przigimanij ponukam k te ſwatoſti. ale geſtli myſl w zadoſti hrziecha, tehdy-t, prawim, zet wiecze bude k obtiezenij te ſwatoſti przigimaníje nezli k oczifſtienij. A acz koho w ſwiedomij lepcze hrziech, Ale nema te wuole, by wiecze chtiel hrzeſſiti A doſti vczinij ſlzami a modlitbami, ſwobodnie przíſtup! Ale tot o tom rzku, gehoz neobtiezugij ſmrtedlnij hrzieſſi.“ Ay tot geſt rzecz ſwate° Auguſtina | o tom, geſſtot gi Miſtr ſententiarum berze, geſſtot 128b ſwaty Thomaſs na to polozenie mluwi rzeczi drzewnije. Czo pak ſwaty Ian zlatovſty mluwij k tomu, Ze ktoz na wſſak den nenije hoden, ten y gednu w rok: bylo by dluho mluwiti o tom.

Nez toto prawim obecznie wſſem. Nechzt by kto byl neynaboznieyſſij a naymen miel cziniti s ſwietem, poniawadz „lepſſie geſt poſluſſenſt° nezli obiet“[4]), Budz ze by kto rad przigimal tielo bozie a czijl toho vzitek welíky: Kdyzby ffararz branil, ma nechati aneb ſobie odpuſſtieníje dobyti od wyſſieho; A tez, kdyby biſkup zapowiediel, iako-y ſe ted nynie ſtalo; Neb chcze ſnad buoh pokuſiti pokory naboznych, kterak to przigmu. Mat geſt rada: przigmiete to dobrotiwie, Necht za was kniezie przigimagi; Neb gſu ſ wami v boze gedno tielo ziwota toho, gehoz kryſtus hlawa geſt. Kdyzt kniez <přijme>[5]), y ty przigmeſs w vczaſtnoſti. Kryſtus k tomu przigimanij tieleſnemu te ſwatoſti iako y k ginym ſwatoſtem ne tak geſt przíwazal ſwe moczi, byt ſwych daruow, iakoz w nich dawa, y bez nich dati nemohl, Ktoz nehrda ſwatoſtmi, ale zada, a iakoz ſluſſie, nemoz gich mijeti. Protoz rzku: Poſluchayte Biſkupa! bude-lit na gednom ſſkoda, ale na druhe budete zifk mijeti.

Kdyby pak Papez zapowiediel, Kto toho newije, ze by ſluſſalo wſſem geho poſluchati? Ale od zadne° Papeze do dneſſnieho dne newyſſlo | geſt to 128c

[1]) Rkp. procz; parallelní ŠtítE. 219[31]: Protož nechajte své daremné řeči; ne Milič jest vymyslil toho, aby mohli lidé . . .

[2]) M. ſp rkp. nedbalým psaním má pp.

[3]) Pseudoaugustinův (vlastně Gennadia Marseillského) spis De ecclesiasticis dogmatibus, cap. 53 (Migne, PSL. 42, sl. 1217). Slova nechwalim × nabozenſtwim v orig. nejsou. Štítný uv. výrok zná z Lombarda, Sententiarum IV. dist. 12 (Migne, PSL. 192, 867).

[4]) 1. Reg. 15. 22.

[5]) Rkp. przigmie.

Digitized by Google

vſtawenije, by gedno tolikrat a nicz wiecze bylo tielo bozie przigimati, Ale kazdy ſe drżij onoho powiedienije ſwateho Auguſtyna a ſwate° Thomaſſe. Papez ffabian takto dije[1]): „Acz ne czaſſtiegie, aſpon trzikrat do roka lide przigimati magi tielo bozie, Na wanocze, o Welicze noczi a na ſwateho ducha, Gen acz by kto ohawnymi hrziechy miel przekazu. Protoz wſſichni, ktoz nechtie byti, by do koſtela nechodili[2]), tu ſwatoſt przigimayte!" Tott take poklada Miſtr ſententciarum. Potom ſnad vſtaweno geſt, aby aſpon gednu w rok k welicze noczi przigimagicz tielo bozie a pamatugicz bozie muky, lid obecznie prziyal kazdy tielo bozie A na ſmrtedlne poſteli. To-li geſt zapowied, ze diegi „aſpon gednu w rok" aneb „trzikrat"? Żiſſt zaduſſije niekto, wie-li, kde zapowied ktereho papeze; vkaz nam, kde geſt a kterak geſt rzczeno!

Swaty Pawel[3]), ten geſt nayprwe zehral na lid, ze ſu przigimali taku ſwatoſt nepocztiwie; Neb tak ſu gedli a pili iako giny tieleſny pokrm. Protoz chwalij ge, ze przigimagi tielo bozie, ale nechwalij w tom, ze to czinije tak nepocztiwie, a wyſtrzieha ge a rzka[4]): „Ktoz przigima tielo bozie neduoſtoynie, nerozſudie bozieho tiela"
128[1] (toczifs proti pokrmu tieleſne[v]), „Odſuzenie przigima | ſobie. Ale zkuſs ſebe czlowiek a tak ten chleb gež a z te czeſſe pij!" Ale ze wuobecz mluwiecz gſu lidee nedbanliwj duchowenſtwie praweho a z iakes pracze ſwietſke mnozij nemohu przi ſobie byti, Podobne $\widehat{gt}$, aby obecznie neprzigimali welmi czaſto w tom nedbaníj bez wlaſſtnije miloſti te ſwatoſti. Ale proto geſt byl nezapowiediel to° koſtel, gehoz nyníje w tomto Biſkupſtwi geſt zapowied kniezimi vcziniena. A iakoz geſt Zapowied, takez by mohli opiet, iakoz piſmo nebraníj, ale ponuka, odpuſtiti. A tak nebludil Milicz, to ſwobodnie rzku, ponukage lidij ſ dobrym vmyſlem k czaſtemu tiela bozieho przigimaníj, tak iakoz $\widehat{gt}$ w piſmie widiel. Aniz proto teto zapowiedi neſluſſie držeti[5]) tohoto Biſkupſt[e] ſtaroſt, Neb oni magi widieti, aby nebyla vgma poczty teto ſwatoſti; A ze mocz magi, tu z prawa ſluſſie gich, iakoz ſem y drziewe rzekl[6]), w tom vſtawenij poſluchati.

A czoz ſem tuto mluwil, proti tiem ſem mluwil, geſſto Milicze kaczierzem czinije a welebie ſe tiem, Ze $\widehat{gt}$ to zapowiedieno, czo geſt Milicz vczil.

128[d]—129[b] || Štít E. 220[31]—221[24] (o trojí podmínce hodného přijímání);

129[b] a n.::

---

[1]) Vlastně podvrh Pseudoisidorských Decretalií, přičtený papeži Fabianovi 236 až 250; místo citováno je Lombardem, Sent. IV. dist. 12. (Migne PSL. 192, 867), není však v jediném mi přístupném vydání Decretalií u Migne PSL. 130, 151 a n. mezi dekrety Fabianovými.

[2]) Qui noluerint carere ecclesiasticis liminibus.

[3]) 1. Cor. 11. 16 a n.

[4]) 1. Cor. 11, 29 a 28.

[5]) Tak rkp., správně, pojata-li vazba neslušie držeti smyslem opakokladným = sluší nedbati, vzepříti se.

[6]) 127[b], 128[b].

Digitized by Google

Kterak czaſto a kdy lide magi przigimati tielo bozie tu welebnu ſwatoſt ic.

A Protoz y drziewe, nezli geſt byla zapowied tato, biech wam zwlaſſtie, ſwym dietem, rzekl, Ze mi ſe zdaa podobne, donidz ſte mladij a dietinſka mladoſt toczij wami, aby nekwapili czaſtym przigimanim te ſwatoſti, ale w rok gednu o welikych dnech pamatugicz vmucze[e] bozie pro naſſe hrziechy, aby nas ocziſtil gich, a ge[o] drahe krwe prolitije.

A kdyz by giz byli ſtarſſe, tehdy take na wanocze, Pamatugicz, Ze ſe na to raczil naroditi, aby byl pokrm naſs, iakoz geſt ſam rzekl [1]): „Ia ſem chleb zıwy, genz ſem ſ nebe ſtupil; a ktoz ten chleb gije, we mnie bydlij a ia w nie.“ A protoz ſe geſt w B e t h l e m i e raczil naroditi, Ze-y naſs chleb wezdayſſij. B e t h l e m tolik gt | rzczeno iako duom chlebny. Protoz 129[c]
w bethlemie nayprwe ſwata m a t k a tielefnyma oczima vzrzela porodiwſſi ten chleb zıwy, geſſto-y pro ny ſ nebe ſtupil, a potom napomenutim angelſkym paſtyrzi. toho dne, tak o tom przemietagicz, podobne geſt ten zıwy chleb gieſti. Na dewietnik podobne by take bylo, kdyby ſtarofty odpuſtili; neb tehdy ⟨kostel⟩[2]) pamatuge, Ze-y otecz naſs a matie gedl owotcze zapowiedíene y vpadl w ſmrt A pak[3]) dan geſt nam tento chleb ſwaty, abychom okuſiecz geho y byli ſilnij k zıwotu wiecznev przigiti moczij geho; Den vmuczenije geho a krwe prolitije, pamatugicz, Ze budem-li ſ nim w gednotie, tehdy ta ſmrt geho bude wyplata od ſmrti naſſie; Den ⟨vzkříšení⟩[4]) bozie[o], pamatugicz, Ze kdyz budem ſ nim ſpogeni, tehdy y naſſe z mrtwych wſtanije bude ſlawne; Den wſtupenije bozie[o] na nebeſa, pamatugicz a obmyſſlegicz, kterak geſt to welika wiecz, ze-y czlowieczenſt[e] naſſe w ſynu boziem tak welicze powyſſeno, Ze geſt nade wſſe nebeſa przijato w bozſtwie, K niemuz my podle naſſeho pochopu, kdyz w gednotu miloſti weygdem, ſkrze tielo bozije przigieti mame; Den ſwateho Ducha, pamatugicz, ze by nam nebyli nicz darowe ſwateho ducha vziteczni k zıwotu, nebudem-li w tielu boziem, gehoz on geſt hlawa a ſpogenie, A ze ſkrze ten zıwy chleb gſu nam vziteczni | y dani k ſpaſenij 129[d]
hoyne[v]; Den Bozieho tiela, geſſto-y zwlaſſtie vſtawen k tomu, obmyſſlewagicz ten drahy pokrm, w niemz geſt chut y ſila wſſe[o] dobre[o] duchownieho; Den wſſech ſwatych, obmyſſlewagicz, ze iakz ſu koli rozlicznym zaſluzenim przijſſli do nebes, Wſſak wſſeczko gich dobre przijſſlo geſt gim ſkrze obiet tiela bozie[o] a w ſgedani ge[o] ze y ſtareho zakona ſwate y noweho ⟨s⟩[5]) ſebu wieže k r y ſ t u s w geden ſbor. Pak na poſwieczenie ſluſſne geſt toho Biſkupa naywyſſieho pozwati do chramu geho, aby on znowa poſwietil a pokropil ſwu miloſtij a wſſelike ſetrzel poprznienije a ozdobil

---

[1]) Joan. 6. 51 a 57.
[2]) Rkp. koſel.
[3]) Zprvu napsané Atpak zdá se přepsáno v Apak.
[4]) Rkp. w krzieſſenie.
[5]) Doplňuji.

Digitized by Google

dary ſwymi a raczil w niem oſtatı wiecznie, aby bez nieho opiet poſſkwrnien nebyl. Kto by o maſopuſtie z bohoboynych lidíj take prziſtupil k boziemu ſtolu ſlyſſe, ano koſtel wola k bohu rzka[1]): „Bud mi bohem obranitelem a mijeſtem k vtocziſſti, aby mie ſpaſil, neb vtwrzenie me a vtocziſſtie me ty gſi A pro ſwe gmeno wuodczij mi budeſs a wychowaſs mie," Dobrze by podobne bylo. Neb toho puol cztwrta dne — ıakoz prawíje o Antykryſtowi, Ze bude puol cztwrta leta panowati — welike neſe podobenſt[e] na wſſe ſtrany, ne bohu, ale ſwietſke hrdoſti a obzerſtwíj ſluze a take ſmilſtwu. A protoz ktoz by vtekl ſe k bohu, zadal obrany geho a przipogenie
130[a] k nie[v], | ano weſſken ſwiet w zloſti wrze a w marnoſti, A rozpominage ſe na ony czaſy, kdyz A n t y k r y ſ t bude tak buynie boyowati a panowati. A ze gedno ti z toho weygdu nebezpeczenſt[e], ktoz w gednotu miloſtij ſwiezij ſe ſ Kryſtem a gichz wuodcze a obrancze bude on zwlaſſtnij a ſpaſitel ⟨dobře by podobné bylo⟩[2]). Ktoz pak na ſmrtedlne poſteli przigima ⟨svaté⟩[3]) bozie tıelo, ma wierziti y obmyſlıti, Ze to geſt, w niemz wſſeczko ſpaſenie zalezij; To geſt wyplata od dyabelſke moczi; To geſt bezpeczny prowod z teto ſlepoty y z tohoto hubenſt[e] k wieczne[v] zıwotu nebeſke[v]; To geſt czeſta, po nizto muoz dogıti, aby opatrzil czlo[k] welebnoſt bozſku a gijm[4]) w tu mıloſt welnul az nemnienu.

Vmyſlowe lidſſtij rozlıczni tahnu ge k przigimani tıela bozıe[o].

NEvſtawugit wam toho[o] tıela bozıe[o] przigımanie, ale byt wam czo buoh y nad to dal a ſtaroſty koſtelnie powolılı, nemluwılt bych proti tomu. A na wſſaku nedıeli zwlaſſtie nalezli by na mſſı nıektere ſlowcze, o niemz by bylo nabozno myſlıti tıelo bozije przigımagicz. Anizt gedno tiemito vmyſly ma przigimana bytı tato ſwatoſt, ale take y ginymi, Kdyz ne pro ſwietſku chwalu aneb ginu tıeleſnu pohodu, k niemuz neníje vſtawena, przıyata bude.

C o n á s l e d u j e 130[a—b] || Š t í t E. 222[15—30] (proč kdo dobře přijímá);

130[b] a n.:

Awſſak, ıakozt ſe rzekl[5]), vſtaweníje drzte ſwych ſtaroſt aniz proti nim repczete z toho! lepet geſt ſ poczty przenechatı cząſteho te ſwatoſti przigimanie nez przigimati nepocztıwie a w nedbaníj, czo míjenij ta ſwata ſwatoſt. Wed, kdyzt kniez tu ſwatoſt obietuge aneb przigme, giz gi y wy obıetugete, duchownie gi przigieti muozte, w nabozenſt[ij] myſlecz o tom, ıakozt kdyz ktery hod przigde.

---

[1]) Psal. 30. 3 a 4 (v introitu na 2. neděli po devítníku).
[2]) Doplňuji pro smysl. V rkp. něco patrně vynecháno.
[3]) Rkp. ſwate[o].
[4]) jím = tím, pohlédnutím na boží velebnost.
[5]) Srov. ŠtítJHr. 127[b], 128[b].

Digitized by Google

Awſakz acz ia ten neyſem, bych tak czaſto przigimal tielo bozie, iakoz ponukam, | Kdyby nebylo zapowiedieno, Nechczit k tomu y druhym 130c
hrziechem ⟨vinen⟩[1]) byti rzka: „Nefluſſije laykom, acz y naboznym, geſſto s ſwietem nemnoho ſe obieragi, te ſwatoſti czaſto przigimati; doſti geſt, at duchownie przigimagij"; Nebt bych rzekl krziwdu. lepſſet by obe bylo, kdyby porzadnie byti mohlo, y w ſwatoſti y duchownie przigieti tielo bozie. Ano geſt dobre duſſi w nebeſiech byti bez tiela ſame; Avſſak lepe bude, kdyz y ſ tielem bude. Darmot geſt kryſtus te ſwatoſti nevſtawil a neponukl rzka[2]): „Wezmiete a gezte! Kolikratz koli to vczinite, ku pamieti me to czinte!"

Protoz neſudte tiech, geſſtot gſu, donidz nebyla zapowied, czaſto tielo bozie przigimali, Ani tiech, geſſto neczaſto, Aneb y geſſtie, kterzizt by aneb wzdy aneb ne wzdy, iako gt odpuſſtieno, k te ſwatoſti prziſtupali!

Co následuje 130c—131a || Štít E. 222[37]—223[10], 223[25]—224[6], 224[12—20], [31—36], 225[14—28].

Tím kap. o svátosti oltářní se končí.

[1]) Nebo ⟨viňen⟩, rkp. wniem
[2]) 1. Cor. 11. 24—25.

Digitized by Google

Digitized by Google

Mimo Rozpravy III. třídou vydaná díla:

Dr. *V. E. Mourek.* Kronika Dalimilova. . . . . Cena 2 K 80 h
Dr. *V. Vondrák.* Glagolita Clozův.: . . . . . „ 6 „ — „
Josef Truhlář. Listář Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic. Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. (Skupina II. Číslo 1.) . . . . . „ 4 „ 40 „
Jan Urban Jarník. Dvě verse starofrancouzské legendy o sv. Kateřině Alexandrinské. . . . . „ 10 „ — „
Dr. *Just. V. Prášek.* M. Kabátníka cesta z Čech do Jerusaléma a Kaira roku 1491-92. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 2. Čís. 1.) . . . . „ — „ 80 „
Adolf Patera. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778—1800. Díl I. Sbírka pramenův etc. (Skupina II. Číslo 2.) „ 5 „ 80 „
Dr. *Jan V. Novák.* Staročeská gesta Romanorum. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 2. Číslo 2.) . . . . . „ 4 „ 60 „
Čeněk Zíbrt. Bibliografický přehled českých národních písní. Sbírka pramenův etc. (Skupina III. Číslo 1.) . . . . . „ 5 „ 80 „
Dr. *Václav Vondrák.* Frisinské památky . . . . . „ 3 „ 60 „
František Št. Kott. Příspěvky k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému. Archiv pro lexikografii a dialektologii. Číslo 1. „ 11 „ 60 „
Dr. *J. Hanuš.* Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského . . . . . „ 1 „ 20 „
Josef Truhlář. Dva listáře humanistické. I. Dra. Racka-Doubravského. II. M. Václava Píseckého. S doplňkem listáře Jana Šlechty ze Všehrd. Sbírka pramenův etc. (Skup. II. Číslo 3.) . . . . . „ 2 „ — „
Martin Hattala. Besední řeči Tomáše ze Štítného. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada I. Číslo 1.) . . . . . „ 2 „ 40 „
Dr. *V. Flajšhans.* Podrobný seznam slov rukopisu Královdvorského. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 2.) . . . . . „ 1 „ 80 „
Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. (Listy Komenského a vrstevníků jeho.) Nová sbírka. — [Spisy Jana Amosa Komenského. Číslo 1.] . . . . . „ 3 „ — „
Adolf Petr Záturecký. Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví. . . . . „ 6 „ 80 „
Dr. *Jan V. Novák* a *Adolf Patera.* J. A. Komenského Theatrum universitatis rerum. [Spisy J. A. Komenského. Číslo 2.] . . . . . „ 1 „ 20 „
Dr. *V. Flajšhans.* Knihy české v knihovnách švédských a ruských. Sbírka pramenův etc. (Skupina III. Číslo 2.) . . . . . „ 1 „ 20 „
Dr. *Jos. Müller.* J. A. Komenského na spis proti Jednotě Bratrské od Sam. Martinia z Dražova sepsaný Ohlášení. Připojen spis Samuele Martinia z Dražova Třicet pět důvodův. [Spisy J. A. Komenského. Číslo 3.] „ 3 „ — „
Dr. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. I. Autobiografie a zápisky do r. 1863. (Sbírka pramenův. Skupina II. Číslo 4.) „ 2 „ 80 „
Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. — Svazek II. (Spisy J. A. Komenského. Číslo 1.) . . . . . „ 3 „ 60 „
Adolf Patera. Žaltář Poděbradský. (Sbírka pramenův etc. Skupina I. Řada I. Číslo 2.) . . . . . „ 4 „ 60 „
Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. (Díl I.) . . . . „ 7 „ 30 „
Dr. *V. Flajšhans.* Literární činnost M. Jana Husi. (Sbírka pramenův. Skupina III. Číslo 3.) . . . . . „ 2 „ 50 „
Ant. Truhlář. Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky. (Sbírka pramenův. Skupina I. Řada 2. Číslo 3.) . . . . . „ 5 „ 50 „
Jan V. Novák. Jana Amosa Komenského: Moudrost starých Čechů, za zrcadlo vystavená potomkům. (Spisy J. A. Komenského. Číslo 4.) . . „ 1 „ 70 „
Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. Díl II. . . . . „ 14 „ 80 „
František Št. Kott. Druhý příspěvek k česko-německému slovníku. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 3.) . . . . . „ 6 „ 20 „
Dr. *Justin V. Prášek.* Marka Pavlova z Benátek Million. (Sbírka pramenův. Skupina I. Řada I. Čís. 3.) . . . . . „ 4 „ 20 „
Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho. II. — Svazek 3. — (Spisy J. A. Komenského. Číslo 5.) . . . . . „ 5 „ — „
Ferdinand Strejček. Jana Hasištejnského z Lobkovic putování k svatému hrobu. (Sbírka pram. etc. Skup. I. Řada II. Čís. 4.) . . . . . „ 1 „ 60 „
Dr. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. II. Korrespondence z let 1812—1826. (Sbírka pramenův. Skupina II. Čís. 5.) . „ 3 „ 10 „
František Černý. Evangeliář Olomoucký. (Sbírka pramenův etc. Skupina I. Řada I. Číslo 4.) . . . . . „ 3 „ 50 „
Dr. *Josef Th. Müller.* Jana Felina Rozebrání obrany Sam. Martinia. — Jana Amosa Komenského Cesta pokoje. — Induciae Martinianae. . . . . „ 3 „ 80 „
Homerova Odysseia. Přeložil *Antonín Škoda.* Díl první. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 5. . . . . „ 2 „ — „

Digitized by Google

G. Suetonia Tranquilla Životopisy XII císařů římských. Přeložil *O. Kubelka*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 6. . . . . Cena 4 K — h.

Gaja Velleja Paterkula Dějiny římské až ku konsulátu M. Vinicia. Přeložil *Frant. Št. Kott*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 7. . . „ 2 „ — „

Dr. *Čeněk Zíbrt*. Staročeský lucidář. Text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada II. Číslo 5.) „ 1 „ — „

Adolf Patera. O sv. Jeronymovi knihy troje. (Sbírka pramenů. Skup. I. Řada 1. Číslo 5.) . . . . . „ 2 „ 30 „

Václav Otak. Slavík. Karla Aloisa Vinařického korrespondence a spisy pamětní, I. Korrespondence od roku 1820—1833. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 6.) . . . . . „ 4 „ — „

Dr. *Josef Karásek*. Kollárova dobrozdání a nástin životopisný z roku 1849. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 7.) . . . . . „ 1 „ 80 „

Dr. *Zdeněk V. Tobolka*. Česká bibliografie. Svazek I. Za rok 1902 . . . „ 4 „ 20 „

Jan Loriš. Sborník hraběte Baworowského. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada 1. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „ 60 „

T. Maccia Plauta Mostellaria. Přeložil *Jan Lad. Čapek*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 8. . . . . „ 1 „ 80 „

Dr. *Čeněk Zíbrt*. Frantova práva. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada II. Č. 6.) „ 2 „ — „

Homerova Ilias. Přeložil *Antonín Škoda*. Díl I. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 9. . . . . „ 1 „ 80 „

Xenofontovy drobné spisy. Přeložil Dr. *Karel Müller*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 10 . . . . . „ 3 „ 40 „

Ph. Dr. *Isidor Theod. Zahradník*. Slovník latinsko-německo-český pro Ladislava Pohrobka. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 5.) . „ 2 „ 20 „

Dr. *Zdeněk Tobolka*. Česká bibliografie. Svazek II. Za rok 1903. (Sbírka pramenů. Skupina III. Číslo 5.) . . . . . „ 5 „ 50 „

Adolf Patera. Čtenie zimnieho času. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada I. Číslo 7.) . . . . . „ 2 „ 32 „

Frant. Bartoš. Dialektický slovník moravský. I. Část I. (Archiv pro lexikografii. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „ 50 „

M. Juniana Justina Výtah z dějin filippských Pompeja Troga. Přeložil *František Št. Kott*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 11. . . „ 3 „ 80 „

Dr. *Maxmilian Křepinský*. O poměru předlohy Hartmannova Gregoria k starofrancouzským legendám o sv. Řehoři. . . . . „ 2 „ 20 „

Homerova Ilias. Díl II. Přeložil *Antonín Škoda*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 12. . . . . „ 2 „ 50 „

Frant. Bartoš. Dialektický slovník moravský. II. (Archiv pro lexikografii. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „ 80 „

František Št. Kott. Třetí příspěvek k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému. . . . . „ 13 „ 70 „

Thukydidovy Dějiny války Peloponneské. (Díl I.) Přeložil *Jan Kvapil*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 13. . . . . „ 2 „ — „

Dr. *Zdeněk V. Tobolka*. Česká bibliografie. Svazek III. Za rok 1904. . „ 5 „ — „

Vl. Francev. Korrespondence Josefa Dobrovského. Díl II. (Skupina II. Číslo 8.) . . . . . „ 4 „ — „

Josef Truhlář. Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské . . . . . „ 2 „ 50 „

Jan L. Čapek. T. Maccia Plauta komoedie „Pseudolus". (Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 14.) . . . . . „ 1 „ 50 „

Jan František Hruška. Dialektický slovník chodský. (Archiv pro lexikografii. Číslo 7.) . . . . . „ 3 „ 10 „

František Bílý. Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. I. Seš. 1. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 10.) . . . . . „ 2 „ 20 „

J. V. Novák a *V. Flajšhans*. Daniele Sinapiuse Neoforum Latinoslovenicum. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 11.) . . . . . „ — „ — „

Dr. Richard Schmertosch v. Riesenthal. Ioannis Cocini a Cocineto opuscula I. Isagoge ad tres sermones Ciceronis de oratore. (Sbírka pramenů. Skupina II., čís. 12.) . . . . . „ — „ 56 „

Ant. Truhlář. Rukověť k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému v Čechách a na Moravě ve století XVI. (Svazek I.) . . . . . „ 3 „ — „

Jan Kvapil. Thukydidovy dějiny války Peloponneské. (Díl II.) — [Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 15.] . . . . . „ 1 „ 50 „

Adolf Patera. Korrespondence Josefa Dobrovského. (Díl III. — Sbírka pramenů. Skupina II. čís 9.) . . . . . „ 3 „ 30 „

Ant. Škoda. Homerova Odysseia. (Díl II.) Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 16. . . . . „ 1 „ 50 „

František Bílý: Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. I. Seš. 2. (Sbírka pramenů. Skupina II. 10.) . . . . . „ 2 „ 20 „

Tiskem Alois. Wiesnera v Praze, knihtiskárě České Akademie císaře pro vědy, slovesnost a umění.

Digitized by Google

Česká akademie věd a umění v Praze
Rad

Třída III. ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 28.

EXCHANGE
IA 8 19

PRAXITELES.

NAPSAL

HYNEK VYSOKÝ.

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1909.

Digitized by Google

PUBLIKACE
III. TŘÍDY ČESKÉ AKADEMIE POSUD VYDANÉ
ROZPRAVY.

ROČNÍK I.

Čís. 1. Dr. *Jan Kvíčala.* Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergiliově Aeneidě. . . . . Cena 3 K — h
» 2. *Adolf Patera.* Jana Amosa Komenského korrespondence. Cena 3 » 60 »
» 3. *J. Truhlář.* Počátky humanismu v Čechách. . . . Cena — » 80 »
» 4. *Robert Novák,* Grammatická, lexikální a kritická pozorování u Velleja Paterkula. . . . . Cena 1 » 80 »
» 5. Dr. *Jiří Polívka.* Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře. . . . . Cena 2 » 80 »

ROČNÍK II.

» 1. Dr. *V. E. Mourek.* Syntaxis složených vět v gotštině. Cena 6 » 40 »

ROČNÍK III.

» 1. Dr. *Jan Kvíčala.* Bádání v oboru skladby jazyků indoevropských. Část I. . . . . Cena 4 » 80 »
» 2. *Robert Novák.* Mluvnicko-kritická studia k Liviovi. Cena 4 » — »
» 3. *Vavřinec Josef Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. I. Část: Consonantismus. . . . . Cena 1 » — »
» 4. *Josef Truhlář.* Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. . . . . Cena 3 » 20 »

ROČNÍK IV.

» 1. *Ferdinand Menčík.* Příspěvky k dějinám českého divadla. Cena 2 » 60 »

ROČNÍK V.

1. Dr. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám I. Faidros, Gorgias. . . . . Cena 7 » — »

ROČNÍK VI.

» 1. *Josef Zahradník.* O skladbě veršů v Iliadě a Odyssei. Cena 2 » 80 »
» 2. *Vavřinec Josef Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. II. Část: Vokalismus. . . . . Cena 1 » —
» 3. Dr. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. II. Protagoras. Symposion. . . Cena 6 » 40 »
» 4. *Ignác Hošek.* O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí. . . . . Cena — » 40 »

ROČNÍK VII.

» 1. *Jan Loriš.* Rozbor podřečí Hornoostravského ve Slezsku. Cena 1 » 50 »

ROČNÍK VIII.

» 1. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl I. Podřečí polenské. Cena 2 » 60 »

ROČNÍK IX.

» 1. *Vavř. Jos. Dušek.* Kmenosloví nářečí jihočeských. Cena 1 » 50 »
» 20. *Dr. Václav Vondrák.* Studie z oboru církevněslovanského písemnictví . . . . . Cena 3 » 20 »
» 21. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. I. 1. Mluvnický nástin . . . . . Cena 2 » 70 »
» 22. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. II. 2. Ukázky podřečí . . . . . Cena 2 » 70 »
» 23. *Jan Máchal.* Staročeské skladby dramatické původu liturgického . . . . . Cena 4 » — »
» 24. *Vavřinec Jos. Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. III. část. O změnách slabičných a o kvantitě. . . Cena 1 » 40 »
» 25. *Dr. Jan Kvíčala.* Příspěvky k dějinám lyrického a tragického básnictví řeckého . . . . . Cena 5 » 50 »
» 26. *Dr. Ant. Kašík.* Popis a rozbor nářečí středobečevského. . . . . Cena 3 » 20 »

Digitized by Google

ROZPRAVY
ČESKE AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 28.

PRAXITELES.

NAPSAL

HYNEK VYSOKÝ.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1909.

Digitized by Google

Tiskl ALOIS WIESNER v Praze,
knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa
pro vědy, slovesnost a umění

Digitized by Google

HLAVA I.

Rodina.

O životě nejslavnějšího sochaře řeckého Praxitela máme ze starověku jenom skrovné zprávy. Zrovna tak jako o mnohých znamenitých spisovatelích řeckých a římských nedovídáme se ze starověku skoro nic, kdežto o veličinách významu naprosto podřízeného máme často hojné a podrobné údaje. Nevíme, kdy se Praxiteles narodil, nevíme, kdo byl jeho otcem, a vlastně nevěděli jsme do nedávna, které město bylo jeho rodištěm. Neboť zpráva byzantského historika Georgia Kedrena (díl I., str. 564, řádek 12. vydání bonnského), jenž vypočítávaje, které sochy stály v Lauseiu v Byzantiu (Athena lindijská, Hera samská, dílo prý Lysippovo a — Bupalovo, Eros napínající luk, Feidiův koloss Zeva olympijského), uvádí mezi nimi též Afroditu knidskou, dílo Praxitela knidského,[1]) nemá arci žádné hodnověrnosti, pocházejíc od spisovatele, který o umění starověkém měl takové vědomosti, že pokládal Heru samskou za dílo Bupalovo a — Lysippovo, což jest asi taková moudrost, jako by někdo řekl, že nějaký obraz byl malován Giottem a Raffaelem. Týž Kedrenos ví na jiném místě, že Feidiova Zeva věnoval do Olympie — Perikles.

Z místa Propertiova III, 9, 16 nelze ničeho dedukovati ve příčině rodiště Praxitelova, poněvadž místo jest úplně porušeno a kritické pokusy, zhojiti je, nevedly dosud k cíli.[2])

[1]) *Καὶ ἡ Κνιδία Ἀφροδίτη ἐκ λίθου λευκῆς, γυμνή, μόνην τὴν αἰδῶ τῇ χειρὶ περιστέλλουσα, ἔργον τοῦ Κνιδίου Πραξιτέλους.*

[2]) Propertius praví: Praxitelen propria vindicat urbe lapis. Rukopisy Neapolský, Vossianus, Florencský, Holkhamský, Deventerský a Ottoboniano-Vaticanus (Butler ve svém vydání Propertia z r. 1905 označuje souhlas těchto rukopisů značkou O) mají propria, rukopisy Beroaldovy mají Parius, Broekhuyzen navrhoval čtení Paria, Burmann navrhuje místo vindicat venditat. Výklad Rothsteinův: „lapis propria urbe gehört zusammen, und von den Marmorwerken des Künstlers wird gesagt, dass die ihn vindicant, nämlich ab oblivione, entsprechend dem vindicare in libertatem des römischen Rechtes" zdá se mi nemožným. Vindicare samo o sobě nemůže se přece bráti ve smyslu vindicare ab oblivione a vazba lapis propria urbe jest rovněž

Digitized by Google

Jako i jinde tak i zde objevy epigrafické přinesly světlo. Dvěma nápisy jest zjištěno, že rodištěm Praxitelovým byly Atheny.

První nápis objeven byl nedaleko Thespií, nedaleko onoho města, z něhož pocházela krásná milenka Praxitelova Fryne, a kde nalezalo se jedno z nejslavnějších děl mistrových, Eros; nápis chová se nyní v museu v Erimokastru. Nápis hlásá, že Archias, syn Thrasymachův, a Anaxareta, dcera Charmidova, věnovali sochu Thrasymachovu, syna Charmidova, bohům. Tento akt piety syna a sestry, kteří věnovali portraitní sochu svého otce, resp. bratra, neměl by pro nás hlubšího zájmu, kdyby socha nebyla bývala dílem Praxitelovým. „Praxiteles Athenský vytvořil" hlásal nápis umělecký.[3])

Co se charakteru písma týká, nelze ničeho uvésti, co by vylučovalo datování tohoto nápisu do 2. polovice IV. století před Kristem, a tudíž právem Loewy a Dittenberger vztahují nápis k slavnému tvůrci Herma olympijského.[4])

Druhý nápis pochází z Olbie a jest velmi fragmentární: jest to osm

---

velmi smělá. Analogie, kterou uvádí Butler z Caesara (Comment. de bello civili III.,71: duobus his proeliis Caesar desideravit notos equites C. Fleginatem Placentia), nezdá se mi postačitelnou. Upozorňuji na verš 12. tétéž elegie Propertiovy: Parrhasius parva vindicat arte locum a na to hned čtvrtý verš další má zníti: Praxitelen propria vindicat urbe lapis: myslím, že verš 16. byl by v tomto znění nepěkným opakováním verše 12. Čtení lapis ve verši 16. jest nade vši pochybnost zjištěno: ve verši 15. vykládá Propertius, že chloubou Feidiovou jest Zeus chryselefantinový, tedy ve verši 16. nutně musí přicházeti protiva vztahující se k materiálu soch. Sochy Feidiovy, jimiž tvůrce jich dobyl si největší slávy, byly ze zlata a slonové kosti, chloubou Praxitelovou jsou sochy z mramoru (lapis). Jest zde tedy vyjádřena táž myšlénka, kterou shledáváme u Plinia staršího: Naturalis historia 34, 69: Praxiteles quoque marmore felicior, ideo et clarior fuit, 36, 20: Praxitelis, qui marmoris gloria superavit etiam semet, 7, 127: Praxiteles marmore nobilitatus est. Korruptela místa Propertiova spočívá asi ve slovese vindicat, Burmannovo venditat však není přesvědčivé. Srov. ještě Revue des études grecques, 1898, str. 89—90 (Perdrizet).

[3]) Inscriptiones Graecae, díl VII., čís. 1831, Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, čís. 76.

[4]) Loewy na m. u. poukazuje sice k tomu, že Ξ nemá zde kolmé hasty, ale uvádí sám hned na doklad nápis č. 93 (Inscriptiones Graecae, VII., č. 2532 a 2533), nápis to portraitní sochy athleta Timoklea, syna Asopichova, vytvořené Polykleitem mladším. Ale ovšem nápis této sochy, jakož i nápis sochy Korrheidovy, vytvořené Lysippem, byly za pozdější doby přepsány. Také Reisch (Jahreshefte des österr. archäologischen Institutes, 1906, str. 211, pozn. 30) a Kirchner (Prosopographia attica, II, str. 226, čís. 12172) shledávají v Praxitelovi nápisu thespijského slavného Praxitela. Klein (Praxiteles, str. 6—7) pomýšlí zde na Praxitela, který jako tvůrce soch portraitních znám jest ze závěti Theofrastovy (Diogenes Laertský V, 52), ale pádného důvodu uvésti nemůže („der paläographische Charakter der Inschrift scheint jedoch [?] erheblich [?] jünger als der Basis von Kertsch").

Digitized by Google

zlomků, z nichž nejdelší obsahuje pět písmen, ale přece tolik jest nade vši pochybnost zjištěno, že zde stálo *Πραξιτέλης Ἀθηναῖος*.[5])

Dle charakteru písma klásti jest nápis do IV. stol. př. Kr. a v tomto případě, pokud vím, nepochyboval nikdo, že se zde jedná o nejslavnějšího mistra, který nesl jméno Praxiteles. Že socha mistrova nalézala se až v dálných končinách Černého moře, není ničím, co by nás mohlo překvapovati, poněvadž, jak později budeme slyšeti, Praxiteles byl po nějakou dobu činný v Malé Asii a v městě Pariu na Propontidě nalezala se socha Erota, jím vytvořená.

Umělecké nápisy Praxitelovy klásti jest do IV. stol. př. Kr. a sice spíše do doby okolo r. 350 nebo do druhé polovice tohoto století než do polovice první.

Tomuto svědectví nápisovému nikterak nestojí v cestě podání literární. Jsou bohužel všeho všudy dvě kratičké zprávy, které se nám ze starověku o životě Praxitelově zachovaly, jedna u Pausania, druhá u Plinia staršího.

Pausanias VIII, 9, 1 vypravuje, že v Mantineii jest chrám, v němž uctíváni jsou společně Asklepios a Leto se svými dítkami. V té části chrámu, jež náleží kultu Asklepiovu, nalezá se socha tohoto boha vytvořená Alkamenem, v druhé části chrámu jsou sochy Letoe, Apollona a Artemidy, dílo Praxitelovo: *Πραξιτέλης δὲ τὰ ἀγάλματα εἰργάσατο τρίτῃ μετὰ Ἀλκαμένην ὕστερον γενεᾷ.*

Plinius starší, Naturalis historia 34, 50, pak praví: (olympiade) CIIII (floruere) Praxiteles, Euphranor.

Alkamenes, žák Feidiův, stál na vrcholu umělecké své činnosti ve čtvrtém čtvrtstoletí V. stol., ačkoliv Hekate Epipyrgidia a Hermes propylaios spadají do doby před r. 430.[6]) Vezmeme-li tedy dobu okolo r. 420 jakožto akme Alkamenovu za základ a odečteme-li od ní 60 let, dobu dvou generací lidských, dostaneme r. 360 jakožto datum umělecké činnosti Praxitelovy, týž rok, který také Plinius starší uvádí (olymp. 104). Zde tedy podání literární a podání monumentální, nápisové, podávají si ruce.

Jméno otce Praxitelova není ani nápisem ani zprávou starověkou zaručeno. Za to však víme, že Praxiteles měl dva syny, Kefisodota a Timarcha. To potvrzeno jest již starověkým podáním Pseudoplutarchových Životů deseti řečníků, Lykurgos 38, kde čteme toto: *καὶ εἰκόνες ξύλιναι τοῦ τε Λυκούργου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ἄβρωνος, Λυκούργου, Λυκόφρονος, ἃς εἰργάσαντο Τίμαρχος καὶ Κηφισόδοτος οἱ Πραξιτέλους.*[7])

---

[5]) Latyšev, Inscriptiones orae septentrionalis Ponti Euxini, I, čís. 145, Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, čís. 76 *a* (str. 383); Klein, Praxiteles, str. 6 a 7, Kirchner, Prosopographia attica, II, str. 226, čís. 12.172. Zlomek *d* u Loewyho může se spojiti buď se zlomkem *a* (*Πραξιτέλης*) nebo se zlomkem *e*: [ἐ] π [ο] ι η [σ ε ν].

[6]) Srov. Klein, Geschichte der griech. Kunst. II, sl. 210.

[7]) K věci srov. Bernoulli, Griechische Ikonographie, II, str. 60.

Digitized by Google

Kefisodotos jmenuje se celkem šestkráte mezi trierarchy na nápisech obsahujících akta námořní správy attické a sice byl dle toho

trierarchem r. 334/3 (Inscr. Graecae II, 804 *A*, *b*, řádek 19),
r. 326/5 „ „ II, 808 *a*, řádek 57, 68, 74, 132),
r. 325/4 „ „ II, 809 *c*, řádek 200).

Dvakráte na těchto nápisech jmenuje se Kefisodotos synem Praxitelovým,[8]) čtyřikráte uvádí se jeho demotikon a sice Sybrides.[9])

Tyto nápisy jsou zejména ve dvojí příčině pro nás velmi důležity. Byl-li Kefisodotos demotem sybridským, pak jest velmi pravděpodobno, že také otec jeho pocházel z demu Sybridai a ne z demu Eiresidai, jak se dříve soudilo dle toho, že Praxiteles, vnuk Praxitelův, syn Timarchův, má na nápisech demotikon Eiresides.[10]) Tato změna demu vysvětluje se adopcí: syn adoptovaný přešel z demu, k němuž náležel rodem, do demu toho, jenž jej adoptoval (srov. Pseudodemosthenovu řeč proti Leocharovi § 21 a 34 nn.; Schömann-Lipsius, Griechische Alterthümer, 4. vyd., I. str. 389). Praxiteles, vnuk Praxitelův, syn Timarchův, přešel adopcí do demu Eiresidai, jehož demoty zůstali jeho potomci, kdežto Kefisodotos, starší syn Praxitelův, a jeho potomci zůstali i na dále příslušníky demu Sybridai. Tím vysvětluje se, že shledáváme potomky rodiny Praxitelovy se jménem Praxiteles a Kefisodotos ještě v I. stol. př. Kr. uvedeny na nápisech jako příslušníky demu Sybridai (Inscr. Graecae II, 2422) a že opět na nápisech asi z konce II. stol. př. Kr. uvádějí se Kefisodotos a Timarchos jako příslušníci demu Eiresidai (Inscr. Graecae II. č. 1417 = Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, č. 540): Praxiteles a Kefisodotos Sybridai náležejí k té větvi rodiny, jež vycházela od Kefisodota, syna Praxitelova, Kefisodotos a Timarchos Eiresidai náležejí k mladší větvi, jež vychází od mladšího syna Praxitelova Timarcha.

A ještě v jedné příčině jsou nápisy, v nichž uvádějí se trierarchie Kefisodotovy, pro nás zajímavy. Kefisodotos byl dle těchto nápisů

---

[8]) Inscr. Graecae II, 804 *A*, *b*, řádek 19—20: *Κηφισόδοτος Πραξιτέλους Συβ(ρίδης)*, 808 *a*, řád. 132—133 zachováno jest *Κηφισόδοτος . . . ελου Συβρίδη(ς)*, což Böckh doplnil evidentně v *Πραξιτέλου*.

[9]) Inscr. Graecae II, 804 *A*, *b*, řád. 20, 808 *a*, řád. 68, řád. 133, 809 *c*, řádek 200—201.

[10]) Již Köhler měl Sybridai za demos Praxitelův, s čímž projevil souhlas Kirchner. Prosopographia attica, II, str. 613. Reisch v Jahreshefte des österr. archäol. Institutes. 1906, str. 212, pozn. 31 nerozhoduje se mezi oběma hypothesami, shledávajícími v Sybridai nebo v Eiresidai demos Praxitelův. Klein (Praxiteles, str. 8—9, Gesch. der griech. Kunst, II, str. 250) uznává Eiresidai za demos Praxitelův. Praví-li však Klein na prvém místě: „das Demotikon entnehmen wir der Inschrift seiner Söhne und seines Enkels, die sich Eiresidäer nennen", jest to, aspoň pokud se týče synů Praxitelových, omyl: *nikde*, na žádném nápise nejmenují se synové Praxitelovi *Ἐιρεσίδαι*, nýbrž Kefisodotos jmenuje se čtyřikráte na nápisech Sybrides, demotikon Timarchovo nikde se neuvádí.

Digitized by Google

třikráte trierarchem a k tomu ještě dvě léta po sobě (r. 326/5 a 325/4). To svědčí o veliké zámožnosti, neboť trierarchie byla nejdražší ze všech leiturgií a dle zákonů athenských nebyl nikdo povinen bráti na svá bedra břímě tétéž leiturgie dvakráte nebo dvě leiturgie ve dvou přímo po sobě jdoucích letech.

Co se zvláště trierarchie týká, bylo po opravě symmorií návrhem Demosthenovým v Athenách zvykem, že ten, kdo zastával trierarchii po celý rok, měl příští rok, někdy i nejbližší dvě léta nárok na osvobození od trierarchie, ačkoliv někteří — patrně velmi zámožní — dobrodiní toho nepoužívali.[11])

Byl-li Kefisodotos, syn Praxitelův, r. 334/3 trierarchem, pak byl patrně již hlavou rodiny on a *Praxiteles nebyl r. 334/3 již na živu.*

Máme dosud zachovanou celou řadu basí, obsahujících umělecké nápisy synů Praxitelových: nikdy, ani jednou neoznačují se Kefisodotos a Timarchos jako synové velikého mistra.[12]) Jest v tom viděti pravou uměleckou pýchu: ne jméno velikého jejich otce, nýbrž vlastní jich dílo umělecké má působiti. Jest to jistě daleko sympathičtější než když za dob renaissance mladší bratr Paola Veronese, Benedetto, a synové Paola Veronese, Gabriele a nadanější než Gabriele Carletto, signují své obrazy hrdým heredes Paoli V.!

Uvedeme nejprvé umělecká díla, o nichž pracovali Kefisodotos a Timarchos společně, a z nichž některá dají se určitě datovati.

1. Dle zprávy Pseudoplutarchovy (Vitae X oratorum, Lycurgus 38) vytvořili Kefisodotos a Timarchos dřevěné sochy řečníka Lykurga a synů jeho Habrona, Lykurga a Lykofrona, jež nalezaly se v celle Erechtheia: *καὶ εἰκόνες ξύλιναι τοῦ τε Λυκούργου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ἅβρωνος, Λυκούργου, Λυκόφρονος, ἃς εἰργάσαντο Τίμαρχος*[13]) *καὶ Κηφισόδοτος, οἱ Πραξιτέλους υἱεῖς.*

Zde bylo pro čestné sochy Lykurga a jeho synů nejvhodnější místo: Lykurgos byl potomkem slavného rodu *Βουτάδαι* a malby zobrazující události z mythických dějin tohoto rodu zdobily stěny celly.

---

[11]) Demosthenes proti Leptinovi § 8, Pseudodemosthenes proti Polykleovi § 9, Aristotelova Ústava athenská 56, 3, Isaios VII, 38. Böckh, Seeurkunden, str. 171 nn., Schömann-Lipsius, Griech. Alterthümer, I, 502 a 504.

[12]) Mluvím zde o *zachovaných basích*, ne o dílech Kefisodotových a Timarchových vůbec. Neboť socha, o které mluví Herondas ve IV. mimiambu v. 21 nn., musila dle výslovného znění celého místa míti subskripci, udávající, že sochu vytvořili synové Praxitelovi (*τίς ἦρα τὴν λίθον ταύτην | τέκτων ἐποίει, καὶ τίς ἐστιν ὁ στήσας; | οἱ Πραξιτέλεω παῖδες· οὐχ ὁρᾷς κεῖνα | ἐν τῇ βάσει τὰ γράμματ'*;).

[13]) To jest *jediné* místo v památkách literárních, kde se Timarchos uvádí na prvním, Kefisodotos na druhém místě; *všude* jinde, jakož i na nápisech uvádí se vždy napřed Kefisodotos, který byl tudíž jistě starším synem Praxitelovým než Timarchos. To ostatně potvrzeno jest zejména nápisy, v nichž uvádějí se trierarchie Kefisodotovy: hlavou rodiny byl dle toho Kefisodotos, ne Timarchos.

Digitized by Google

Řečník a státník Lykurgos zemřel r. 324 př. Kr., čímž dán jest terminus post quem. Ze tří synů Lykurgových jest nám blíže znám toliko nejstarší z nich Habron, jenž byl důstojným dědicem slávy otcovy. V letech 310/9—307/6 byl *ὁ ἐπὶ τῇ διοικήσει* (Inscr. Graecae II, 167, řádek 36), roku 306/5 byl *ταμίας τῶν στρατιωτικῶν* (Inscr. Graecae, II, č. 737, řádek 31 = Dittenberger, Sylloge inscriptionum Graec., 2. vyd., I, čís. 181, řád. 32).

Čestné sochy Lykurga a jeho synů kladl bych na konec století IV., na rozhraní IV. a III. stol., v dobu, kdy svrchovaně záslužná finanční činnost Habronova přiměla ctitele tohoto muže věnovati sochy jeho, jeho dvou mladších bratrů a velikého jich otce do Erechtheia.[14])

2. Čestná socha Menandrova, jejíž base s nápisem byla objevena r. 1862 v divadle Dionysově v Athenách. Nápis zní: *Μένανδρος. Κηφισόδοτος Τίμαρχος ἐπόησαν.* (Hirschfeld, Tituli statuariorum, str. 82, čís. 35; Inscr. Graecae, II, č. 1370; Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, čís. 108.)

Jest to base čestné sochy geniálního básníka komického, o níž zmiňuje se Pausanias I, 21, 1.

Menandros zemřel 2. roku olympiady 122. = 291 př. Kr. a tedy socha vznikla jistě krátce po jeho smrti. Dle toho byli Kefisodotos a Timarchos okolo r. 290 př. Kr. ještě činni.[15])

3. Kefisodotos a Timarchos vytvořili čestnou sochu kněžky Atheny Poliady, dcery Lysistratovy, jejíž jméno se na nápise nezachovalo; sochu věnoval syn Polyeuktův a i jméno tohoto syna Polyeuktova se nezachovalo (Inscr. Graecae, II, č. 1377 = Loewy, Inschriften griech. Bild-

[14]) Srov. Berichte der sächs. Gesell. d. Wissen., philolog. hist. Classe, 45. svazek (1893), str. 41, pozn. 1 (Overbeck); Kirchner, Prosopographia Attica, I, čís. 15, II, čís. 9251, 9250, 9261.

[15]) O této soše Menandrově srov. Berliner philologische Wochenschrift, 1895, str. 1627; Bernoulli, Griech. Ikonographie, II, str. 107; Klein, Praxitelische Studien, str. 28 nn.; Kirchner, Prosopographia attica, II., str. 67, čís. 9875. Mínění Kleinovo, jenž pomýšlí zde ne na čestnou sochu, o níž mluví Pausanias, nýbrž na anathem, pokládám za naprosto libovolné a pravdě nepodobné. Čestná socha staršího Astydamanta, tvůrce Parthenopaia, neměla patrně také obšírnějšího nápisu: *Ἄστυ*... na basi v divadle Dionysově v Athenách nelze přece jinak doplniti než *Ἀστυδάμας*. Svoronův výklad, uveřejněný v II. ročníku Journal international d'archéologie numismatique, že *Ἄστυ* jest zde appellativum (*ἄστυ*) a označuje oddělení určené pro městské fyly, pokládám za pochybený. K otázce o tom, od kterého Astydamanta pocházel Parthenopaios, srov. nyní Wilhelm, Urkunden dramatischer Aufführungen in Athen, str. 104 a 185 nn. O soše Astydamantově: Doerpfeld-Reisch, Das griech. Theater, str. 71, Judeich, Topographie von Athen, str. 280. W. S. Ferguson ve článku The death of Menander v Classical philology, roč. II. (1907), str. 305 nn. klade smrt Menandrovu po příkladě Clarkově (tamže roč. I, str. 313 nn.) do r. 292/1 a soudí, že r. 292/1 byl rokem archontátu Filippova. První domněnka postrádá pevného základu, druhá jest pochybena, poněvadž i Kirchner (Hermes, roč. 37. [1902], str. 438 nn.) i po něm Kolbe (Athenische Mitteilungen, roč. 30. [1905], str. 78 nn.) kladou z důvodů přesvědčivých archontát Filippův do r. 293/2.

Digitized by Google

hauer, čís. 109 a str. XXI.). Lysistratos, syn Polyeuktův, z demu Bate, byl obdařen čestným věncem od rady a lidu za archontátu Nikomachova, t. j. 4. roku 109. olympiady = 341/340 př. Kr. (Inscr. Graecae, II, čís. 872 = Dittenberger, Sylloge inscr. Graec., 2. vyd., II, čís. 496). Dcerou tohoto Lysistrata byla právě kněžka Poliady neznámého jména, jejíž čestnou sochu vytvořili Kefisodotos a Timarchos.

Synem Lysistratovým byl Polyeuktos a syn tohoto Polyeukta věnoval sochu.

Nápis klade Köhler (v poznámce k Loewymu, Inschr. griech. Bildhauer, k čís. 109) ještě do století IV., což však není možno z příčin věcných: vnuk Lysistrata, datovaného r. 341/340, nemůže se ještě uváděti ve stol. IV.

Zase Gurlitt (Archäologisch-epigraph. Mittheilungen aus Österreich, XV. [1892], str. 169) jde příliš daleko, klada věk kněžky Poliadiny do polovice III. stol. př. Kr. a dle toho soudě, že Kefisodotos a Timarchos žili až do této doby: Kefisodotos, který byl již r. 334/3 trierarchem, nemohl přece býti ještě okolo r. 250 činným.[16]) Nápis uvedený náleží již do III. stol.,[17]) ale arci ne do středu, nýbrž do počátku tohoto století.

4. Kefisodotos a Timarchos vytvořili portraitní sochu Diona, syna Aristogeitova, věnovanou sestrou Diokleií a synem oslavencovým Aristogeitem.

Mramorová base této sochy byla objevena v Megaře (Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, čís. 110). O době, do níž sochu jest klásti, nedá se nic určitého uvésti.

5. Společným dílem synů Praxitelových byla socha, o níž děje se zmínka ve čtvrtém mimiambu Herondově; socha byla věnována Euthiem. Důležité toto místo Herondovo zní takto:

Kokkale: v. 21. *τίς ἦρα τὴν λίθον ταύτην*
τέκτων ἐποίει καὶ τίς ἐστιν ὁ στήσας;
Kynno: *Οἱ Πραξιτέλεω παῖδες. οὐχ ὁρᾷς κεῖνα*
ἐν τῇ βάσει τὰ γράμματ'; Εὐθίης δ' αὐτὰ
ἔστησεν ὁ Πρήξωνος. Kokkale: *Ἴλεως εἴη*
καὶ τοῖσδ' ὁ Παιὼν καὶ Εὐθίῃ καλῶν ἔργων.

Z té naivní benedikce prosté ženy, jež v peribolu chrámovém na Kou obdivuje se památkám uměleckým zde vystaveným, nelze pranic dedukovati, byli-li tehdá synové Praxitelovi ještě živi či ne. Přáti někomu milosti Asklepiovy, t. j. zdraví, má arci cenu pouze pro živého, ale přece jest docela možno, že mohutný, umělecký dojem, jejž socha synů Praxitelových vyvolala v duši prosté ženy z lidu, vyvrcholil v přání všeho

[16]) Srov. Klein, Praxitelische Studien, str. 27, 28.

[17]) Kirchner, Prosopographia Attica, díl II., k čís. 11942: „tit. votiv. s. III.". Stemma rodiny viz tamže II, čís. 9615, str. 45.

Digitized by Google

dobra tvůrcům i věnovateli, při čemž žena se ani nestará, jsou-li umělci dosud na živu či jsou-li již v Hadu, kde by jim arci ani Asklepios již nebyl nic platen. V tom není potřeba ani shledávati s Kleinem (Praxitelische Studien, str. 28) nějaký vtip. O chronologii starých umělců nebyla jistě Kokkale o nic lépe instruována, než bývá dnes prostá žena z lidu na výstavě nebo v gallerii informována o tom, žijí-li dosud umělci, jichž díla zde vidí, či ne.

Socha synů Praxitelových stála v peribolu chrámu *B* (dle označení Herzogova), jehož zbudování klade se do doby okolo r. 400 př. Kr.

Věk Herondův spadá do III. stol. př. Kr. Socha synů Praxitelových mohla arci již delší dobu nalézati se na místě samém: z mimiambu Herondova nevyplývá nic více než to, že socha byla ve III. stol. v peribolu chrámu na Kou.[18])

Ve příčině předmětů, jenž byl sochou zobrazen, nelze činiti žádných dohadů. Plinius starší (Naturalis historia 36, 24) uvádí mezi výtvory Kefisodotovými: Romae eius (Cephisodoti) opera sunt Latona in Palati delubro, Venus in Pollionis Asini monumentis et intra Octaviae porticus in Junonis aede *Aesculapius* ac Diana. Socha Asklepiova arci by se výborně hodila za anathem svatyně tohoto boha na Kou, ale Plinius uvádí tuto sochu jako dílo pouze Kefisodotovo, ne jako společné dílo obou bratří. Poněvadž pak víme o celé řadě portraitních soch, jež synové Praxitelovi vytvořili, soudím, že také socha v peribolu chrámu kojského byla socha portraitní, věnovaná Euthiem.

Docela pochybené a libovolné jest mínění R. Herzogovo (Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, roč. VI. [1903], str. 220—221), že prý od synů Praxitelových pocházely nejen sochy hlavních bohů chrámových, nýbrž i plastická výzdoba oltáře. Sochy chrámové měli přece pouze Asklepios a Hygieia, ostatní božstva vzpomenutá v prvních verších čtvrtého mimiambu měla pouze oltáře (*βωμοί*, IV, 5), Herondas však mluví určitě o *jediné* soše (*τὴν λίθον ταύτην*) a to o soše, kterou mysliti

[18]) Nairn (The mimes of Herodas, str. XIV.) praví: „The next indication of the date of Herodas is to be found in the fourth Mime (vv. 23, 73, 76—9). In the first of these passages a group of statuary in the temple of Asklepios is ascribed to the „sons of Praxiteles", i. e. Kephisodotos the younger and Timarchos, whose *floruit* is placed by Pliny in the 121st olympiad, 296—293 B. C. The artistic activity of these sculptors (v. note on IV, 23) must have begun before 323 B. C.; for they executed a portrait-statue of the orator Lykurgos who died in that year. They also executed a statue of the poetess Myro (floruit 284 B. C.). In Herodas they are referred to as still alive (IV, 25—6. There is no reason tu suppose that this is an anachronism: cf. Mekler, Neues von den Alten, p. 26); and it would not be safe to date the passage in question much later than 270 B. C." Tato kalkulace Nairnova nezdá se mi správnou. Z celého místa Herondova nevyplývá nic více než existence sochy, vytvořené syny Praxitelovými, v peribolu Asklepieia kojského. Z chronologie synů Praxitelových dedukovati jakožto datum pro místo Herondovo dobu „ne o mnoho pozdější než r. 270 př. Kr." není naprosto možno.

Digitized by Google

si jest v peribolu chrámovém. O plastické výzdobě oltáře není v mimiambu Herondově nikde ani slůvka. Srov. též Archiv für Religionswissenschaft, roč. VII. [1904], str. 100 (R. Wünsch).

Dále zachovaly se tyto base soch, jež Kefisodotos vytvořil sám, ne společně s mladším svým bratrem Timarchem:

1. Base portraitní sochy Filylly, dcery Filokleovy, věnovaná matkou její Filií (Inscr. Graecae II, č. 1399, Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, č. 112). Dle charakteru písma náležela tato socha ještě do IV. stol. př. Kr., tedy spadá v starší periodu uměleckého tvoření Kefisodotova, kdy Kefisodotos nepracoval ještě společně s mladším svým bratrem Timarchem, který teprve později umělecky se vyvinul.[19])

2. Část base, objevená v Eleusině u stoe Filonovy. Socha — nevíme, byla-li portraitní nebo socha nějakého božstva — byla věnována dcerou nebo synem Chairefanovým. Zachováno pouze: *Τοῖν Θεοῖν . . . Χαιρεφάνο(υς) Κηφισόδοτος ἐπ[οίησεν].* Inscriptiones Graecae II, č. 1552, Loewy, čís. 111.

Zbudování stoe Filonovy spadá do r. 325 př. Kr. (4. rok olymp. 113) a tento rok jest tedy terminus post quem pro sochu Kefisodotovu; socha náleží rovněž jako předešlá ještě do století IV. př. Kr. Srov. též Berichte der sächs. Gesell. d. Wiss., phil. hist. Cl., 1893, str. 41, pozn. 1. (Overbeck).

3. Část base objevené v Troizeně a publikované Legrandem v Bulletin de correspondance hellénique, roč. XXIV., str. 182, a M. Fränklem v Inscr. Graecae, IV, čís. 766. Zachovalo se: . . . *νδρος Κλέα [ί]αρεύς γενόμενος Ἀπόλλωνι Κηφισόδοτος Πραξιτέλεος ἐποίησε.*

Jest to *jediná* base sochy, na níž Kefisodotos označuje se jako syn Praxitelův.

Dle charakteru písma náleží nápis jistě do konce IV. stol. př. Kr. („pulchra litteratura certa ratione tribui potest vergenti quarto a. Ch. n. saeculo", Fränkel). Jméno kněze nedá se jistě doplniti: Fränkel doplňuje *Ἀλέξανδρος*, poněvadž jest zde mezera pěti písmen na začátku jména, ale připouští možnost i jiných jmen: Agasandros, Anaxandros atd. Že v Troizeně těšil se Apollon velké úctě (Apollon Thearios a Epibaterios), víme z Pausania II, 31, 6 a 32, 2.

V tomto případě není rovněž nejmenší pochybnosti, že tvůrcem portraitní sochy kněze Apollonova byl Kefisodotos, syn Praxitelův. Srov. též Jahreshefte des österr. archäol. Inst., roč. VI., str. 104, pozn. 22 (Hauser).

Snad jakožto číslo 5. počítati jest sem basi objevenou na athenské akropoli a publikovanou v Inscr. Graecae, II, čís. 1553, kde doplnění

[19]) Klein, Praxitelische Studien, str. 29; Kirchner, Prosopographia attica, II, čís. 15795, 14296, 14559.

Digitized by Google

Κηφισοδοτος není sice nade vši pochybnost zjištěno, ale jest přece velmi pravděpodobné.

Konečně máme zprávu Pausaniovu I, 8, 4, že Kefisodotos a Timarchos vytvořili sochu bohyně Enyo ve chrámu Areově v Athenách,[20]) zprávu téhož spisovatele IX, 12, 4, že od nich pocházel oltář v Thebách,[21]) pak údaje Plinia staršího (Naturalis historia 36, 24), že od Kefisodota nalezalo se v Pergamu „symplegma nobile digitis corpori verius quam marmori impressis", dále sochy Letoe, Afrodity, Asklepia a Artemidy v Římě,[22]) a zprávu Tatianovu (adversus Graecos hlava 52), že Kefisodotos vytvořil sochu básnířky Myro z Byzantia a společně s Euthykratem sochu básnířky Anyty. Také tato poslední zpráva nepodává určitějšího základu pro datování soch obou básnířek, poněvadž nemáme o životě jich přesných chronologických dat.[23])

Zprávu Plinia staršího (Naturalis historia 34, 87), že Kefisodotos mladší vytvořil sochy filosofů (Cephisodoti duo fuere, prioris est Mercurius Liberum patrem in infantia nutriens, sequens philosophos fecit), vysvětliti jest asi tak, že od Kefisodota mladšího pocházely sochy spisovatelů (Lykurga, Menandra, básnířek Anyty a Myro), t. j. philosophos jest zde bráti širším smyslem.

Pokus, který nedávno učinil Hauser (Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, VI, 1903, str. 79—107), snaže se sestrojiti z různých reliefů plastickou výzdobu oltáře a dokázati, že tento oltář byl slavným oltářem Kefisodotovým u Disoteria v Peiraieu a že tvůrcem tohoto oltáře, známého z Plinia staršího (Natur. hist. 34, 74), byl Kefisodotos mladší a ne, jak právem se soudí, Kefisodotos starší, pokládám za naprosto nezdařený. Hauser zde sestrojil celou pyramidu vrátkých hypothesí, ničím neopřených; úsudek R. Herzogův (Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, VI, str. 221), jenž lesklé té bublině Herzogově přičítá „velikou pravděpodob-

---

[20]) Srov. Inscr. Graecae, III, 2, 5.

[21]) Místo čte se nyní všeobecně takto: *τὸν βωμὸν δὲ οἱ παῖδες εἰργάσαντο οἱ Πραξιτέλους* (tak mají nyní Schubart, Hitzig-Blümmer, Spiro). Čtení *τὸν Κάδμον* (místo *τὸν βωμὸν*) má pouze třída rukopisů L[1]u Spira (Lugdunensis 16 K, Parisinus 1399 a Vindobonensis 51). Čtení toto vzniklo patrně nedopatřením opisovače, jenž je omylem přejal z předcházejících slov *λέγουσιν ἐπικοσμήσαντα Διόνυσον καλέσαι Κάδμον*. K věci srov. výklad Hauserův v Jahreshefte des österr. archäol Inst., VI. [1903], str. 103 a pozn. 22 a vývody Blümnerovy v jeho a Hitzigově vydání Pausania, díl III., odd. 1., str. 427. Blümner jistě správněji přičítá oltář Atheně, neboť *βωμὸς* jest patrně týž, o kterém Pausanias mluvil již v § 2. tétéž hlavy (*ἐνταῦθα ἔστι μὲν ἐν ὑπαίθρῳ βωμὸς καὶ ἄγαλμα Ἀθηνᾶς*. *Ἀθηνᾶς* doplnil Sylburg), Hauser méně pravděpodobně Dionysovi, o jehož soše, zhotovené Onasimedem, Pausanias před tím mluví.

[22]) Romae eius (Cephisodoti) opera sunt Latona in Palati delubro (patrně ve chrámě Apollina palatinského, srovn. Propertius II, 31, 15), Venus in Pollionis Asini monumentis et intra Octaviae porticus in Junonis aede Aesculapius ac Diana.

[23]) Srov. Klein, Praxitelische Studien, str. 28, 29, 31; o Anytě viz článek Reitzensteinův v Paulyově-Wissowově Realencyklopaedii.

Digitized by Google

nost", jest jistě ojedinělý. Disoterion pochází z V. stol. a nápis, na který Hauser klade takovou váhu (Inscr. Graecae, II, čís. 834), týká se pouze rozsáhlé přestavby na konci IV. stol., kterou bylo arci i krepidoma chrámové dotčeno (Inscr. Graecae, II, č. 834, řádek 16.), pro to však nemusila býti ještě původní stavba chudičká. Disoterion mělo však přece také svůj oltář, neboť se stavbou oltáře před chrámem nečekalo se sto let. A byl-li tento oltář uměleckým dílem prvního řádu, jak potvrzuje zpráva Pliniova („aram ad templum Iovis Servatoris in eodem portu, cui pauca conparantur"), pak nebylo příčiny stavěti nějaký nový oltář.[24])

Jméno Kefisodotos čte se ještě na jedné, nám dosud zachované basi (Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, čís. 556), ale zde není Kefisodotos jmenován jako umělec, nýbrž spolu s Filistou, dcerou Alketovou, jako spoludárce nějakého anathematu.

Votivní base publikovaná u Loewyho čís. 540 nevztahuje se k synům Praxitelovým, nýbrž ku Kefisodotovi a Praxitelovi, kteří pocházeli ze slavné rodiny mistrovy, avšak žili teprve asi na konci II. stol. př. Kr. Po více než dvou stoletích žili v rodině Praxitelově dva bratři, kteří nesli tatáž jména jako synové Praxitelovi.

Kefisodotos byl r. 334/3 trierarchem; narození jeho kladl bych do doby mezi r. 360—350, Timarchos byl o několik let mladší než Kefisodotos Umělecká činnost obou bratří sahá až do prvního čtvrtstoletí třetího století.

Plinius starší (Naturalis historia 34, 51) klade arci akme synů Praxitelových do olympiady 121. Tento údaj nemůže býti správný, akme obou umělců spadá do 2. polovice IV. století, ne v počátek století III. Údaj Pliniův opírá se patrně o tu okolnost, že oba umělci vytvořili sochu komického básníka Menandra, jenž zemřel druhého roku olympiady 122. Dle toho určena byla v pramenu, jejž Plinius zde použil, činnost synů Praxitelových na olympiadu 121.

Rodina Praxitelova dá se i v další generaci sledovati. Syn Praxitelův Timarchos měl syna, který po známém způsobu attickém dostal po slavném svém dědu jméno Praxiteles. Tento mladší Praxiteles jest znám z více nápisů:

Na nápise obsahujícím seznam oněch Athenanů, kteří účastnili se největším příspěvkem 200 a nejmenším příspěvkem 50 drachen epidose *εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως καὶ τὴν φυλακὴν τῆς χώρας*[25]) uvádí se též

---

[24]) K věci srov. Wachsmuth, Stadt Athen im Altertum, II, 141, E. Curtius, Stadtgeschichte von Athen, str. 233, Judeich, Topographie von Athen, str. 399.

[25]) Inscr. Graecae, II, č. 334, Dittenberger, Sylloge inscr. Graecarum, 2. vyd., I, č. 232, Michel, Recueil d'inscriptions Gr., str. 520, čís. 608, Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, č. 537, Schömann, Griech. Alterthümer, 4. vyd., I., str. 494. Viz též Jahrbücher für Philologie, 1884, str. 481 nn. (Beloch), *Δελτίον ἀρχαιολογικόν*, 1892, str. 48 (Lolling).

Digitized by Google

Praxiteles a sice s demotikem Eiresides. Událost sama spadá dle výslovného znění nápisu do archontátu Diomedontova.

Dříve soudilo se po vývodech Eustratiadových obyčejně, že tíseň válečná, k vůli níž byli Atheňané vyzváni k epidosi, byla zavíněna neblahou válkou chremonidskou a dle toho byl nápis kladen do let 267—265 př. Kr.[26]) Avšak Kirchner[27]) ukázal, že archontát Diomedontův klásti jest nedlouho před r. 229, určitěji do r. 232/1, a také Dittenberger (Sylloge inscr. Graec., 2. vyd., I, str. 373, pozn. 2.) nyní soudí, že nápis klásti jest do doby nedlouho před r. 229, ježto nápis Inscrip. Graecae II, č. 379 = Dittenberger, Sylloge, 2. vyd., I, čís. 233 k nápisu našemu se odnášející musí se jistě datovati brzy po r. 229.

Týž vnuk Praxitelův, jménem Praxiteles, připomíná se na dvou nápisech jakožto kněz Asklepiův: Inscriptiones Graecae, II, čís. 836, řádek 82, a čís. 1489 = Loewy, Inschriften griech. Bildhauer čís. 538 a 539.

První nápis jest inventář Asklepieia, druhý pochází rovněž z inventáře této svatyně. Na prvním nápise připojeno jest ku jménu Praxitelovu pouze demotikon (Eiresides), na druhém uvádí se i jméno otcovo: Timarchos. Myslím, že nemůže býti nejmenší pochybnosti, že se zde jedná o téhož Praxitela, který účastnil se epidose za archontátu Diomendotova. Tudíž jest doplnění Dittenbergerovo (Sylloge, 2. vyd., I, str. 375, pozn. 13) v nápise registrujícím výsledek epidose *Πραξιτ[έλης Κηφισοδότου] Εἰρεσ* nesprávné: má býti *Πραξιτ[έλης Τιμάρχου] Εἰρεσ*.

Nápis obsahující inventář Asklepieia (Inscr. Graecae, II, č. 836) byl dle připojeného psefismatu (řádek 22.) za archontátu Diomedontova (r. 232/1) v kámen vtesán.[28]) Kněžský úřad mladšího Praxitela spadá tedy před archontát Diomedontův.

W. S. Ferguson v rozpravě The priests of Asklepios (A new method of dating Athenian archons, University of California publications. Classical philology, vol. I, čís. 5, str. 131—173) poukázal vemi ostrovtipně k tomu, že mladší athenští kněží Asklepiovi střídali se každoročně v úřadě svém dle úředního pořádku attických fyl, a dle toho klade kněžství Praxitelovo do r. 255/4 př. Kr.[29]) Dle toho, že zastával kněžský úřad při svatyni Asklepiově a že účastnil se dobrovolné sbírky na prospěch vlasti ve finanční

[26]) Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, k čís. 537, Klein, Praxiteles, str. 8, Dittenberger v 1. vydání své Sylloge.

[27]) Hermes, XXXVIII, str. 140, Göttinger gelehrte Anzeigen, 1900, str. 448, Kirchner, Prosopographia attica, I, str. 273, čís. 4066, II, str. 639, Berliner philologische Wochenschrift, 1906, str. 989, Rheinisches Museum, 1906, str. 344. S tímto datováním archontátu Diomedontova projevil nejnověji souhlas též William Scott Ferguson: The priests of Asklepios. A new method of dating Athenian archons (University of California publications. Classical philology, díl I., čís. 5.), str. 133 a 155.

[28]) Berliner philologische Wochenschrift, 1906, str. 980 a 991 (Kirchner).

[29]) Ferguson na místě uvedeném, str. 133. Souhlas vyslovil s vývody Fergusonovými Kirchner v Berliner philolog. Wochenschrift, 1906, čís. 31 a 32 a v Rheinisches Museum, 1906, str. 344 nn.

Digitized by Google

tísni se nalézající, lze souditi, že byl vnuk Praxitelův mužem váženým a zámožným. Mezera časová mezi věkem dědovým a vnukovým jest arci značná, tak že Kirchner na tabulce připojené k dílu svému Prosopographia attica, II, k str. 226 k čís. 12172 shledává v našem Praxitelovi pravnuka slavného mistra, tedy Praxitela III., a vsunuje mezi Timarcha, syna Praxitelova, a našeho Praxitela ještě Praxitela II. a Timarcha II.

Praxiteles I.

Kefisodotos — Timarchos I.

Praxiteles II.

Timarchos II.

Praxiteles III.

Soudím, že i při tom shledávati jest v Praxitelovi, jmenovaném v nápise registrujícím výsledek epidose a v nápisech z athenského Asklepieia, vnuka geniálního mistra, uznáme-li arci, že tento Praxiteles narodil se, když již otec jeho Timarchos byl ve věku pokročilejším, a že sám dosáhl vysokého věku.

Tomuto Praxitelovi mladšímu, Praxitelovi vnuku a ne Praxitelovi, dědu jeho,[30]) přičítám nápis otištěný v Inscriptiones Graecae, II, č. 1298 (= Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, čís. 533).

Již charakter písma nedovoluje datovati nápis do století čtvrtého: Kumanudis vidí zde *γράμματα τῶν Μακεδονικῶν χρόνων*, Köhler písmo doby mezi r. 250—150 př. Kr.[31])

Uváděti s tímto nápisem v souvislost reliefy mramorové base v národním museu athenském čís. 1763, zobrazující Dionysa mezi dvěma Nikami, jakož činí Benndorf,[32]) zdá se mi naprosto neodůvodněným. V epigrammu mluví se výslovně o jediné Nike (*καὶ Νίκη τοιάδε δῶρα πρέπει, ἣν πάρεδρον Βρομίῳ κλεινοῖς ἐν ἀγῶσι τεχνιτῶν*), na mramorové basi jsou zobrazeny Niky dvě; také slova verše 4. *Πραξιτέλης δισσοῖς εἴσαθ' ὑπὸ τρίποσιν* nejsou hypothesí Benndorfovou nikterak vysvětlena.[33])

---

[30]) Tak činí Benndorf (Zeitschrift für österr. Gymnasien, 1875, str. 735 nn., a Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, roč. II., str. 265 nn.) a po něm Perrot (Praxitèle, str. 39—40), Svoronos (Athener Nationalmuseum, text str. 154 nn.), Collignon (Scopas et Praxitèle, str. 73) a Stais (Marbres et bronzes du musée national d'Athènes, str. 44 nn.).

[31]) Srov. též Brunn, Kleine Schriften, II, str. 72.

[32]) Benndorf na místě uvedeném, str. 255 nn., tab. V.—VII. Srov. nyní též Svoronos, Das Athener Nationalmuseum, tab. XXIX., text str. 154—158, kde uvedena jest celá rozsáhlá literatura, k níž dodati jest nyní: Stais, Marbres et bronzes du musée national d'Athènes (Atheny, 1907), str. 44—46.

[33]) Uváděti reliefy mramorové base athenské přímo v souvislost s uměním Praxitelovým zdá se mi příliš smělou hypothesí. Hlavy Dionysa a dvou Nik jsou otlučeny, tak že zde nelze z výrazu obličeje čerpati nějakou podporu pro původ Praxitelovský. Jemné nachýlení hlavy jest motiv doby Feidiovy, počet dvou Nik

Digitized by Google

Témuž Praxitelovi přičítati jest asi čestnou sochu Charidema, syna Antifanova, z Pitany, věnovanou demem Abydenských, jejíž věnovací a umělecký nápis (*Ὁ δῆμος ὁ Ἀβυδηνῶν Χαρίδημον Ἀντιφάνου Πιταναῖον. Πραξιτέλης Ἀθηναῖος ἐπόησε*) objeven byl r. 1896 v Delfech na polygonální zdi u jihovýchodního rohu terrassy chrámové. Také tuto basi klásti j st v 1. pol. III. stol. př. Kr.[34])

Se členy rodiny Praxitelovy, nesoucími jméno Kefisodotos a Praxiteles a činnými jako sochaři, setkáváme se ještě za římské doby císařské, jak možno nyní z Kirchnerova díla Prosopographia attica se přesvědčiti. Nápisy doby Augustovy uvádějí soc' aře Praxitela[35]) a rovněž sochaře Kefisodota.[36])

Myslím, že není nejmenší pochybnosti, že jsou to pozdní epigonové slavného rodu uměleckého, jehož chloubou byl tvůrce Afrodity knidské, Erota thespijského atd. Ani za dob renaissance ani v umění hollandském neznám dokladu, že by umění v některé rodině žilo tolik století jako v rodině Praxitelově.

---

také nepřekvapuje od doby balustrády chrámu Atheny Niky, kterýžto chrám spolu s oltářem, jak víme z nápisu z roku 1897 objeveného (Dittenberger, Sylloge inscriptionum Graecarum, 2. vyd., díl II., čís. 911, *Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική*, 1897, st. 176 nn., *πίναξ* 11 [Kavvadias], Michel, Recueil d'inscr. Gr., str. 578, čís. 671) byl nedlouho před r. 432 dokončen, kdežto arci usnesení stavěti chrám stalo se již okolo r. 450. (Kavvadias na místě uvedeném, Keil, Anonymus Argentoratensis, str. 302, Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 210 nn., týž v Sitzungsberichte der bayer. Akademie, phil. hist. Cl., 1898, str. 385 nn., a 1904, str. 380, Reisch v Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, 1906, str. 240). Proti datování reliefů do doby Praxitelovy mluví však nepěkné, nemotorné base, na nichž Dionysos a obě Niky stojí, jak dobře upozornil P. Wolters u Friederichse, Gipsabgüsse antiker Bildwerke, 2. vyd., str. 818—819. Podobná nejapnost nedá se přece imputovati umělci významu Praxitelova. I jinak provedení samo vykazuje dosti povrchností (srov. na př. ošklivou, beztvarnou levou nohu Dionysovu!); v podání záhybů roucha (zejména pláště Dionysova a horního roucha Niky s miskou v pravé ruce) ovšem upomínají reliefy leckde na dobu V. stol. př. Kr. Soudím, že reliefy nelze klásti výše než do první polovice III. stol. př. Kr., tedy v dobu, kdy Praxiteles, tvůrce Herma olympijského, již nežil.

[34]) Revue des études grecques, 1898, str. 84 nn. (Perdrizet), Bulletin de correspondance hellénique, XX., str. 619 nn. (Homolle).

[35]) Inscr. Graecae, III, 611 = Loewy čís. 318, Inscr. Graecae III, 577 = Loewy čís. 319, Loewy čís. 236, 319 a na str. 395, Kirchner, Prosopographia attica, II, str. 226, čís. 12175.

[36]) Inscr: Graecae II, čís. 2422 (náhrobní nápis doby Augustovy: *Κηφισόδοτος Πραξιτέλου Συβρίδης*), Kirchner, Prosopographia attica, I, str. 554, čís. 8335.

Digitized by Google

HLAVA II.

Život Praxitelův.[37])

Rok narození Praxitelova není znám a rovněž není známo jméno jeho otce. Avšak vzpomeneme-li si, že Praxiteles měl dva syny, z nichž jeden — patrně starší — jmenoval se Kefisodotos, a vzpomeneme-li si, že řecké umění vykazuje v té dlouhé, pyšné řadě svých nejpřednějších mistrů též jméno mistra Kefisodota ,jenž byl tvůrcem slavného sousoší Eireny s Plutem, a že tento Kefisodotos z příčin chronologických nemůže arci býti osobností identickou se synem Praxitelovým, pak není, tuším, daleko domněnka, že Praxiteles jest synem Kefisodotovým, jak od dob Brunnových[38]) do nedávna skoro všeobecně se uznávalo. Mluví pro to zejména dvě věci: totiž obyčej attický, že vnuk dostával jméno dědovo, tak že řada Kefisodotos starší — Praxiteles — Kefisodotos mladší úplně odpovídá attickému zvyku, a ještě více mluví pro tuto domněnku příbuznost uměleckého směru obou mistrů. Eirene s maličkým Plutem a Praxitelův Hermes s maličkým Dionysem — myšlenkou, komposicí a zvláště onou nevyrovnatelnou něhou jsou si úzce příbuzny, jest to totéž umělecké credo, zastoupené dvěma výtvory, z nichž první (Eirene) jest nevyrovnatelným dílem uměleckým, druhý uměleckým zázrakem, pravým božským zjevením.

Adolf Furtwängler[39]) pronesl domněnku, že v Kefisodotovi shledávati

---

[37]) K chronologii Praxitelově srov. Brunn, Zur griech. Künstlergeschichte. Die Verdoppelung des Praxiteles und des Skopas (Sitzungsb. d. bayer. Akad. der Wiss., philolog. hist. Cl., 1880, str. 435 nn. = Kleine Schriften II, str. 71—87), S. Reinach, Gazette archéologique, 1887, str. 282 nn., Overbeck, Das Zeitalter des Praxiteles (Berichte der sächsischen Gesell. d. Wiss., philolog. hist. Cl., 1893, str. 40 až 46), Amelung, Die Basis des Praxiteles aus Mantinea (Mnichov, 1895), Perdrizet Note généalogique sur la famille de Praxitèle (Revue des études grecques, 1898 str. 82—95), Klein, Praxiteles (Lipsko, 1898), týž, Praxitelische Studien t., (1899)

[38]) Über die so genannte Leukothea, str. 20, Geschichte der griech. Künstler, 1. vyd., I, str. 269 a 335.

[39]) Meisterwerke der griech. Plastik, str. 513 a pozn. 1.

Digitized by Google

jest spíše staršího bratra Praxitelova než jeho otce, a tato domněnka nalezla leckde vlídné přijetí.[40])

Furtwängler opírá domněnku svou zejména o ten důvod, že prý těch málo dat, která o Kefisodotovi máme, spadá do doby, v níž byl již Praxiteles činný. Plinius starší datuje Kefisodota do olympiady 102.[41]) a toto datum jest dle Furtwänglera opřeno založením města Megalopole (druhý rok olymp. 102.= 370 př. Kr.), pro kterézto město Kefisodotos s Xenofontem pracoval skupinu: Zeus trůnící, po jedné straně Megalopolis, po druhé Artemis Soteira, obě stojící.[42]) Tato skupina spadá dle Furtwänglera jistě do doby po r. 370. Ale právě tétéž době náležejí dvě veliké, docela analogické skupiny, jež vytvořil Praxiteles pro Mantineii[43]), a které prý patrně vznikly brzy po znovuzbudování tohoto města okolo r. 370.

V tom, co zde uvádí Furtwängler, vidím právě naopak podporu pro mínění, že Praxiteles jest synem Kefisodotovým. Jest přece věcí docela přirozenou, že Kefisodotos, když se mu dostalo čestného vyzvání, aby pracoval skupinu svrchu zmíněnou pro Megalopoli, vzal s sebou syna svého Praxitela, aby mu asi byl při díle pomocníkem. A tu nelze se pranic diviti, že mladému umělci, jenž nalezal se v průvodu otce, umělce požívajícího zvučného již jména, dostalo se v Peloponnesu zákazek. Snad Kefisodotos sám jsa úplně zaměstnán velikou skupinou pro Megalopoli navrhl Mantineiským syna svého pro vytvoření skupiny, o niž jej Mantineiští dříve byli požádali.

Byl-li Praxiteles již po r. 370 umělecky činný v Peloponnesu, pak klásti jest narození jeho okrouhle asi okolo r. 390. Dle toho byl by Praxiteles býval stár asi 20 let, když otce svého Kefisodota, v jehož atelieru vyrostl v umělce, provázel na cestě do Peloponnesu.

Zdá se mi, že ještě jedna věc svědčí pro to, že Kefisodotos byl otcem a ne starším bratrem Praxitelovým. Plutarch (Fokion, hlava 19.) zachoval zprávu, že Kefisodotos byl bratrem první ženy Fokionovy.[44]) Fokion narodil se jistě r. 402/1, poněvadž roku 322, jak víme, byl starcem osmdesátiletým[45]) Kdyby byl býval Praxiteles bratrem této první ženy Fokionovy,

---

[40]) Srov. Kirchner, Prosopographia attica, I, str. 553, čís. 8333 („*Κηφισόδοτος*, statuarius, frater maior natu ut videtur Praxitelis sculptoris clarissimi"), Gazette des beaux arts, srpen 1897, str. 119 (E. Sellersová), E. A. Gardner, Handbook of greek sculpture, II., 352.

[41]) Naturalis historia 34, 50 (centesima secunda [olympiade floruere] Polycles, Cephisodotus, Leuchares, Hypatodorus.

[42]) Pausanias VIII, 30, 10.

[43]) Hera trůnící mezi Athenou a Hebou, jež stojí po stranách trůnu, v Heraiu mantineiském (Pausanias VIII, 9, 3) a Apollon, Leto a Artemis v dvojchrámě Apollonově a Asklepiově (Pausanias VIII, 9, 1).

[44]) *Κηφισόδοτος ὁ πλάστης ἦν ἀδελφὸς τῆς προτέρας γυναικὸς τοῦ Φωκίωνος.*

[45]) Cornelius Nepos, Phocion 2, 1, Plutarch v biografii Fokionově hlava 24.

Digitized by Google

pak by byli jistě staří uváděli jej, Praxitela, největšího z umělců IV. století, a ne Kefisodota jakožto bratra první ženy Fokionovy.

Ovšem mezi narozením Praxitelovým a narozením jeho tety, první manželky Fokionovy, byla mezera pouze několika málo let, což však není přece ničím nemožným; první choť Fokionova byla patrně o mnoho let mladší než bratr její Kefisodotos a narodila se pouze o několik let dříve než bratrovec její Praxiteles.

Domněnku Kleinovu,[46]) že Kefisodotem míněn jest zde mladší Kefisodotos, syn Praxitelův, že čísti jest v textu Plutarchově místo *ἀδελφὸς ἀδελφιδοῦς*, což všechno opřeno jest ještě o postulát, že Fokion a Praxiteles vzali si za ženy dvě sestry, pokládám za úplně libovolnou a ničím neodůvodněnou.[47])

V mládí Praxitelovo spadá ještě jiné umělecké dílo, totiž skupina: Apollon, Leto a Artemis ve chrámu Apollona příjmím *Προστατήριος* v Megaře. Místo Pausaniovo (I, 44, 2), jenž o věci té se zmiňuje, není ve příčině kritické úplně jisté, ale o tom není přece nejmenší pochybnosti, že sousoší Apollon, Leto a Artemis bylo dílem Praxitelovým.[48])

---

[46]) Praxiteles, str. 17 nn.

[47]) Srovnej též vývody Hauserovy v Jahreshefte des österr. archäologischen Institutes, VI [1903], str. 103, pozn. 22, proti čemuž nic neznamená to, co odpovídá Klein, Geschichte der griech. Kunst, II, str. 250, pozn. 1. Hlavní věc, na kterou Klein klade váhu, že prý vysvětlí se jeho hypothesí snadno změna demu v rodině Praxitelově, ježto prý první choť Fokionova jsouc bezdětnou adoptovala Kefisodota, syna Praxitelova, a tím se vysvětluje, proč z Kefisodota, příslušníka demu Eiresidai, stal se najednou příslušník demu Sybridai, to odpadá již tím, že Kefisodotos, jak svrchu jsme ukázali, byl příslušníkem demu Sybridai a ne Eiresidai, a změna demu že nastupuje teprve u Timarchova syna, Praxitela mladšího.

Není-li při jménu Kefisodotos žádného bližšího určení, nemůže se přece pomýšleti na nějakého jiného Kefisodota než na nejslavnějšího mistra tohoto jména, tvůrce Eireny s Plutem.

Také Perdrizet v Revue des études grecques, 1898, str. 87, a M. Collignon v nejnovějším svém spise Scopas et Praxitèle (Paříž, 1907, str. 66) shledávají v Kefisodotovi otce Praxitelova. Sybel (Weltgeschichte der Kunst, 2. vyd. str. 263) praví: „Praxiteles, wahrscheinlich des Kephisodot Sohn."

[48]) Místo Pausaniovo zní: *ἐκ δὲ τῆς ἀγορᾶς κατιοῦσι τῆς ὁδοῦ τῆς Εὐθείας καλουμένης Ἀπόλλωνος ἱερόν ἐστιν ἐν δεξιᾷ Προστατηρίου. . . . Ἀπόλλων δὲ ἐν αὐτῷ κεῖται θέας ἄξιος καὶ Ἄρτεμις καὶ Λητὼ καὶ ἄλλα ἀγάλματά ἐστι Πραξιτέλους ποιήσαντος Λητὼ καὶ οἱ παῖδες.* Vydavatelé zde různě interpungují: buď *ἀγάλματά ἐστι Πραξιτέλους ποιήσαντος, Λητὼ καὶ παῖδες*, což bylo vulgatou až do vydání Schubartova—Walzowa a vykládalo se arci takto: ve chrámě nalézá se socha Apollonova, jež stojí za podívanou, a Artemis a Leto a jsou zde i jiné sochy, jež pocházejí od Praxitela, totiž Leto a její dítky. Dle toho byly by ve chrámě dvě skupiny: Apollon, Artemis a Leto od neznámého umělce a pak Leto a její dítky od Praxitela. Tak soudil také Bergk (Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft, 1846, str. 799), jenž myslí, že první skupina představovala Leto s Apollonem a Artemidou již dospělými, druhá Leto, jež chová Apollona a Artemidu na ruce, tedy tatáž skupina, kterou vytvořil Eufranor. To jest ovšem mínění naprosto pravdě nepodobné: přece nelze se domnívati, že v jednom chrámě byly dvě skupiny těchže bohů. Siebelis

Digitized by Google

A tak již v nejmladších dílech mistrových vystupují v popředí ta božstva, jež v uměleckém díle mistrově hrají tak velkou úlohu, totiž Apollon a Artemis. Ale od Apollona ve skupinách megarské a mantineiské až do Sauroktona a Artemidy brauronské a Artemidy v Antikyře byla ještě dlouhá dráha, třebas jednotlivé její etapy vyznačeny jsou stále rostoucími úspěchy geniálního mistra.

Činnost Praxitelovu v Peloponnesu (počítaje v to asi též skupinu pro Megaru pracovanou) klásti jest asi do doby mezi r. 370—360. Datum toto jest indikováno uměleckou činností Kefisodotovou pro Megalopoli.

Myslím, že není nejmenší pochybnosti, že původcem megalopolské skupiny Zeus, Megalopolis a Artemis Soteira byl Kefisodotos starší, otec Praxitelův, a ne Kefisodotos mladší, syn Praxitelův, poněvadž pozdější datování chrámu megalopolského Doerpfeldem není při skrovných pozůstatcích Disoteria nikterak nade vši pochybnost postaveno.[49])

Ve skupinách vytvořených v Peloponnesu byl asi Praxiteles úplně ještě podvlivem svého otce; k tomu aspoň poukazuje již komposice skupiny mantineiské (Hera sedící na trůně, po stranách stojí Athena a Hebe), jež odpovídá úplně komposici megalopolské skupiny Kefisodotovy a Xenofontovy (Zeus trůnící, po stranách stojí personifikace Megalopole a Artemis Soteira).

Ukončiv činnost svou v Peloponnesu navrátil se Praxiteles kolem r. 360 do Athen. Nyní krátce za sebou vznikla celá řada uměleckých

---

v menším vydání athetuje slova *Λητὼ καὶ οἱ παῖδες*, v čemž jej následuje nyní též Spiro, ve větším vydání však píše po příkladě Sylburgově *καὶ ἄλλα ἀγάλματα. ἔστι Πραξιτέλους ποιήσαντος Λητὼ καὶ οἱ παῖδες* a stejně čtou Schubart-Walz. Dindorf a Schubart píší *ἀγάλματά ἐστι, Πραξιτέλους ποιήσαντος* atd. a stejně čte Frazer dle překladu svého (Latona and her children are by Praxiteles), Hitzig-Blümner označuje po slovech *ἀγάλματά ἐστι* mezeru. Na podporu athetese slov *Λητὼ καὶ οἱ παῖδες* dalo by se uvésti, že v obou rukopisech lejdských (16 K a 16 L) jsou tato slova mezerou a body od ostatního textu oddělena. Ale přes to myslím, že není správno slova ta athetovati. Pausanias praví, že ve chrámu jest sousoší Apollon, Artemis a Leto a že jsou tam mimo to jiné sochy, o nichž nepodává bližších zpráv, a pak vraceje se ke skupině Leto, Apollon, Artemis referuje o ní, že tvůrcem jejím byl Praxiteles; tak soudí též Hitzig-Blümmer ve svém vydání díl I, odd. 1, str. 374.

Myslím, že tedy interpungovati jest *καὶ ἄλλα ἀγάλματά ἐστι, Πραξιτέλους ποιήσαντος Λητὼ καὶ οἱ παῖδες*. Vazba *Πραξιτέλους ποιήσαντος Λητὼ καὶ οἱ παῖδες* jest ovšem velmi strojená. Každý jiný spisovatel byl by řekl: *Πραξιτέλης δὲ ἐποίησε Λητὼ καὶ τοὺς παῖδας*, ale právě takováto strojenost jest slohu Pausaniovu vlastní. Uvádím tři doklady: II, 2, 8 *καὶ Ἀπόλλων ἐπίκλησιν Κλάριος χαλκοῦς ἐστι καὶ ἄγαλμα Ἀφροδίτης Ἑρμογένους Κυθηρίου ποιήσαντος*, II, 27, 3 *ἐν δὲ αὐτῷ Παυσίου γράψαντος βέλη μὲν καὶ τόξον ἐστὶν ἀφειεικὼς Ἔρως*, IX, 35, 7 *καὶ πρὸς τῷ ὀνομαζομένῳ Πυθίῳ Χάριτες καὶ ἐνταῦθά εἰσι Πυθαγόρου γράψαντος Παρίου*.

[49]) Doerpfeld (Athenische Mittheilungen, 1893, str. 218) poukazuje zejména k materiálu a formě skob, s čímž projevuje souhlas Klein (Praxiteles, str. 13 nn., Geschichte der griechischen Kunst, II, str. 250, poznámka 1). Ale srovnej správné námitky Hauserovy v Jahreshefte des österreichischen archäol. Institutes, 1903, str. 103, pozn. 22. Viz též Excavations of Megalopolis, str. 53.

Digitized by Google

výtvorů, jež uvedla Praxitela v řadu nejpřednějších mistrů hellenských. Do této právě doby spadá poměr Praxitelův k Fryně a jím jsou některá díla Praxitelova určitě datována.

Fryne byla mocnou vzpružinou umění Praxitelova. Není to poprvé, co umění má všechnu příčinu býti vděčným ženě. Za lásku, jež byla štěstím života Praxitelova a jež měla tak mocný účinek na jeho umění, věnoval mistr Fryně to, co největšího může člověku se dostati: nesmrtelnost. Kdo by věděl dnes něco o krásné dceři Thespií, kdyby jméno její nebylo nerozlučně spojeno se jménem Praxitelovým? Kdo by věděl dnes o Žofii de Monnier, kdyby ji nebyla učinila nesmrtelnou láska Mirabeauova a jeho listy? Nevíme, jak Fryne vypadala, neboť všechny domněnky v té příčině, zejména Furtwänglerem, pronesené, nemají základu: ale snad ten vlhký, snivý zrak, jemuž obdivujeme se u Praxitelovy Afrodity knidské, snad jest to zrak čarokrásné milenky Praxitelovy.

Jest toho upřímně litovati, že nezachoval se nám žádný starověký spis o hetaerách, na něž přece řecká literatura byla tak bohatá a z nichž čerpal i Suetonius v latinském svém díle, pro nás rovněž ztraceném.[50]) Dnes jsme odkázáni hlavně na výklad Athenaiův XIII, 590D—591E.

Fryne pocházela z Thespií (Athenaios XIII, 583B, 590D a 591C). Jest zvláštní náhoda, že nejkrásnější kněžka Afrodity a Erota zrodila se právě v městě, jež vyniklo kultem Erota a jež ve svých zdech chovalo později nejkrásnější sochu tohoto boha, mistrovské dílo Praxitelovo.

Otec Frynin slul Epikles; *Φρύνη Ἐπικλέους Θεσπικὴ* bylo dle svědectví Athenaiova (XIII, 591C), jenž odvolává se při tom na druhou knihu Alketova spisu *περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς ἀναθημάτων* (Müller, Fragmenta historicorum Graecorum, IV, 295, Revue archéologique, 1905, I, str. 293 Chabert), napsáno na soše Frynině v Delfech, stojící uprostřed soch spartského krále Archidama a makedonského krále Filippa, syna Amyntova. Bylo to opravdu prazvláštní seskupení: nejkrásnější hetaera řecká a po každé straně drsný válečník! Socha Frynina, dílo to Praxitelovo, byla z pozlaceného bronzu a stála na sloupu z mramoru pentelského. Kynik Krates byl nad touto sochou Fryninou nesmírně rozhořčen: hle, to jest pomník nevázanosti hellenské, zvolal prý všecek bez sebe.[51]) Replika

---

[50]) Srov. A. Macé, Essai sur Suétone, Paříž, 1900, hlava VI. Spis Suetoniův byl arci psán latinsky, třebas Johannes Lydus (de magistr. 3, 64) cituje řecký titul (*Τράγκυλος ἐν τῷ περὶ ἐπιτήμων πορνῶν*).

[51]) Athenaios XIII. 591: *ὃν καὶ θεασάμενος Κράτης ὁ κυνικὸς ἔφη τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀκρασίας ἀνάθημα.* Srov. Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, XI (1908), str. 36 (E. Maass). Furtwängler (Meisterwerke der griech. Plastik, str. 550—551) nevykládá asi správně význam výroku Kratetova („nachdem der Kyniker Krates über jene Zusammenstellung der Hetäre mit den Königen gespottet hatte, war sie für die Späteren ein berühmtes Beispiel hellenischer Zügellosigkeit"): Krates nepozastavoval se ani tak nad tím, že socha Frynina stála mezi dvěma majestáty, jako nad tím, že *hetaera* měla v Delfech sochu — v tom viděl monumentální potvrzení hellenské prostopášnosti.

Digitized by Google

portraitu Archidamova zachovala se nám nejspíše dle velmi pravděpodobné domněnky Woltersovy,[52]) replika portraitu Frynina nedá se dokázati.

Osobností Fryninou musíme se zde blíže obírati, poněvadž život její podává důležitá data pro chronologii některých děl Praxitelových.

Fryne pocházela z Thespií. Dle toho narodila se před r. 372, poněvadž toho roku byly Thespie od Thebanů zbořeny a Thespijští byli přijati od Atheňanů do města.[53])

Komický básník Timokles (zlomek 23. Kock u Athenaia, XIII, 567E) posmívá se v komoedii Neaira Fryně, že živila se — sbíráním kaprlat:

ἀλλ' ἔγωγ' ὁ δυστυχὴς
Φρύνης ἐρασθείς, ἡνίκ' ἔτι τὴν κάππαριν
συνέλεγεν οὔπω τ' εἶχεν ὅσαπερ νῦν ἔχει,
πάμπολλ' ἀναλίσκων ἐφ' ἑκάστῳ τῆς θύρας
ἀπεκληόμην.

To jest patrně zlomyslnost komoedii vlastní; jádro té zprávy jest, že Fryne přišla do Athen jako chudobné, snad dokonce opuštěné dítě. Ale to ubohé děcko vyrostlo v ženu té oslňující krásy, že byla největšímu malíři a největšímu sochaři tehdejší doby modelem pro postavu Afrodity, a jakými prostředky peněžitými Fryne později vládla, to potvrzuje nejlépe zpráva Athenaiova (XIII, 591D), jenž dovolává se svědectví Kallistratova, že Fryne nabídla r. 335 sama Thebským, že hradby jich, Alexandrem Velikým zbořené, svým nákladem znova postaví, dají-li na ně Thebané nápis: Alexandros Veliký je zbořil, hetaera Fryne je znovu zřídila (srov. též Propertius II, 6, 5—6 a poznamenání Rothsteinovo k tomuto místu).

---

[52]) Replika zachovala se v mramorové hermovce z villy v Herculaneu, nyní v národním museu neapolském čís. 6156: Museo Borbonico, VI, tab. 26, 2, Comparetti-de Petra, La villa Ercolanese, tab. XXI, 5. Wolters (Römische Mittheilungen, ročník III, str. 113 nn., tab. 4) shledává zde Archidama III., naproti tomu asi pravděpodobněji Furtwängler (Meisterwerke der griechischen Plastik, str. 550, pozn. 1) Archidama II., s čímž projevují souhlas Bernoulli (Griechische Ikonographie, I, str. 121 nn., tab. XII) a nejnovější úřední katalog neapolského musea: Guida illustrata del Museo nazionale di Napoli, compilata da Bassi, Gábrici, Mariani, Marucchi, Patroni, de Petra, Sogliano, per cura di A. Ruesch, Napol 1908, str. 274, čís. 1148. Srov. též Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, 1903, str. 167 (Studniczka), a Klein, Geschichte der griechischen Kunst, II, str. 248.

[53]) Diodor XV, 46: *οἱ Θηβαῖοι Θεσπιὰς ἀλλοτρίως πρὸς αὐτοὺς διακειμένους ἐξεπόρθησαν.* Xenofon Hellenika VI, 3, 1: *οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἐκπεπτωκότας μὲν ὁρῶντες ἐκ τῆς Βοιωτίας Πλαταιᾶς φίλους ὄντας, καὶ καταπεφευγότας πρὸς αὐτούς, ἱκετεύοντας δὲ Θεσπιᾶς μὴ σφᾶς περιιδεῖν ἀπόλιδας γενομένους.* Pausanias IX, 14, 2 a 3: *Θεσπιεῦσι δὲ . . . τὴν μὲν πόλιν ἔδοξεν ἐκλιπεῖν, ἀναφεύγειν δὲ ἐς Κερησσόν . . . τότε δὲ ὁ Ἐπαμινώνδας ὡς τοὺς Θεσπιεῖς καταφεύγοντας ἐς τὸν Κερησσὸν ἐξεῖλε* atd. Grote (Geschichte Griechenland's, německý překlad, V, str. 396, pozn. 180 vydání druhého) popírá, že by byly Thespie bývaly před bitvou u Leukter zbořeny, a pomýšlí na pouhé zboření hradeb. Ale tomu přece odporuje místo Xenofontovo, kde se výslovně mluví o tom, že Thespijští neměli města: *ἀπόλιδες γενόμενοι* nemohlo by se přece říci o pouhém zboření hradeb, a rovněž Diodorův výraz *ἐξεπόρθησαν* vyvrací úplně mínění Groteovo.

Digitized by Google

Narození Frynino klásti jest dle toho do doby několika let před r. 372, okrouhle asi v polovici třetího desetiletí IV. stol. (375). Praxiteles navrátil se do Athen okolo r. 360, tedy v době, kdy Fryne byla v prvním rozkvětu své krásy. Milostný poměr mezi geniálním umělcem a nejkrásnější ženou té doby spadá mezi léta 360—350. Tímto poměrem datována jsou tři díla mistrova. Satyr, Eros thespijský a Afrodite knidská.

Pausanias (I, 20, 1—2, srov. též IX, 27, 3) zmiňuje se o athenské ulici trojnoží a vykládá, že má své jméno od bronzových trojnoží, umístěných na chrámových stavbách. Zde prý také nalezá se Satyr, na nějž si Praxiteles nemálo zakládal. A když prý kdysi Fryne jej žádala o nejkrásnější jeho sochu, tu prý jí mistr přislíbil, že přání jejímu vyhoví, ale nechtěl říci, kterou sochu svou pokládá za nejkrásnější. I uchýlila se se Fryne ke lsti. Když kdysi Praxiteles meškal v jejím domě, přiběhl z návodu Frynina otrok a všecek zděšen oznamoval, že v atelieru mistrově vypukl požár, jímž největší část soch mistrových byla zničena. Praxiteles prý na tuto zprávu kvapil ze dveří, volaje, že všechno jeho úsilí umělecké jest zničeno, jestli plameny strávily Satyra a Erota. Tu prý Fryne upokojila mistra, že vše to bylo lstí a touto lstí že vylákala z něho doznání, který ze svých výtvorů pokládá za nejkrásnější. Fryne pak obdržela od Praxitela Erota darem.[54])

Pausanias pak pokračuje: Tímto způsobem obdržela Fryne Erota. Dionysovi ve chrámu sousedním podává mladistvý Satyr číši. Erota pak stojícího vedle a Dionysa vytvořil Thymilos.[55]) Zprávu Pausaniovu, že Praxiteles ponechal Fryně volbu sochy, potvrzuje v podstatě též Athenaios XIII, 591B: *ἐκλογὴν δὲ αὐτῇ τῶν ἀγαλμάτων ἔδωκεν εἴτε τὸν Ἔρωτα θέλοι λαβεῖν εἴτε τὸν ἐπὶ Τριπόδων Σάτυρον. ἡ δὲ ἑλομένη τὸν Ἔρωτα ἀνέθηκεν αὐτὸν ἐν Θεσπιαῖς.*

V jedné příčině jest zpráva Athenaiova dokonce určitější a jasnější: kdežto Pausanias ve svém referátě o lsti Frynině mluví o Satyru vůbec, Athenaios označuje tohoto Satyra určitěji přídavkem *ὁ ἐπὶ Τριπόδων.*

Dle toho náležejí sochy Satyra v ulici trojnoží a Erota thespijského v dobu mezi léta 360—350.

---

[54]) Byla to slavná socha, kterou Fryne věnovala do svého rodiště Thespií (Athenaios XIII, 591 B, Pausanias IX, 27, 3).

[55]) Nápadně podobná historka vypravuje se o Bellinim. Před mnoha léty dostala se mi do rukou kniha Souvenirs de Bellini: jméno auktorovo jest mi dnes již neznámo. Dle toho byl prý skladatel Normy za svého pobytu v Paříži miláčkem tamnějšího obyvatelstva. V jedné vznešené společnosti tázala se prý dáma z vysoké aristokracie Belliniho, kterou ze svých oper má za nejlepší. Bellini při své skromnosti — dle toho nebyl arci tuze moderní, zrovna jako hudba jeho dnešnímu vybranému, pokrokovému vkusu jest nemoderní — pravil, že všechny jeho opery jsou chatrny. Tu pravila ona dáma: Ale dejme tomu, že byste se nalézal na rozbouřeném moři v malé lodce a měl s sebou partitury svých oper a že byste mohl pouze jednu z nich zachrániti, kterou byste uchopil a zachránil? La Norma, eccelenza, zvolal maëstro.

Digitized by Google

A konečně třetí socha mistrova datována jest poměrem jeho ku krásné hetaeře, Afrodita knidská, o níž soudí Lukian (Imagines 4), že jest nejkrásnějším výtvorem Praxitelovým. Athenaios XIII, 590F vypravuje, že o slavnosti Eleusinií a o slavnosti Poseidonií Fryne před shromážděním všech Hellenů svlékši roucho a rozpustivši svůj vlas vstoupila do moře, což bylo podnětem Apellovi pro slavný jeho obraz Afrodity nořící se z moře. A pak pokračuje Athenaios (XIII, 591A): Sochař Praxiteles jsa milencem Fryniným dle ní vytvořil svou Afroditu knidskou (*καὶ Πραξιτέλης δὲ ὁ ἀγαλματοποιὸς ἐρῶν αὐτῆς τὴν Κνιδίαν Ἀφροδίτην ἀπ' αὐτῆς ἐπλάσατο*).

V textu Athenaiově nikde nestojí, že pohled na Frynu koupající se v moři nadchl Praxitela tak, že vytvořil sochu Afrodity knidské, nýbrž to tvrdí se pouze o Apellovi ve příčině obrazu Afrodity anadyomene.[56]) O Praxitelovi praví Athenaios pouze, že byl milencem Fryniným a Fryne že mu byla modelem pro Afroditu knidskou.

Afrodita knidská zobrazuje ženu v největším rozkvětu krásy, tělo bohyně jest forem bujných, plných, kyprých a upomíná v té příčině silně na postavy Tizianovy. Modelem nebylo tedy Praxitelovi děvče, nýbrž žena krásy zralé a v té příčině datování Afrodity knidské do doby okolo r. 350 př. Kr. jest pravděnejpodobnější: tenkráte čítala Fryne asi 25 let.[57])

Datum slavného processu Frynina nedá se bohužel přesně stanoviti. I zde jsme odkázáni pouze na domněnky, které arci v tomto případě jsouce přece jenom velmi pravděpodobny. Jakýsi Euthias, o němž nic bližšího nevíme, žaloval Frynu *ἀσεβείας*. Žaloba *ἀσεβείας* byla v Athenách věcí velmi častou, asi tak častou jako za římské doby císařské obvinění

---

[56]) Celá ta historie o Fryně koupající se v moři před shromážděnými Helleny bude asi úplně vymyšlena. Nápadno jest to, že Fryna koupala se dle zprávy Atheniaovy o Eleusiniích a Poseidoniích. Eleusinie by se přece k takovému veřejnému koupání pramálo byly hodily. Co se Poseidonií týče, mohlo by se pomýšleti pouze na Poseidonie aiginské a to nejspíše na bujné Afrodisie, kterými Poseidonie se končily (Nilsson, Griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluss der attischen, str. 375—376). Dle toho by se byla Fryne koupala v Eleusině a v Aigině, tak že by to vypadalo tak, jako by Fryne byla chodila z místa na místo veřejně se koupat. Soudím, že celá ta historie vznikla tak, že Fryne byla vskutku modelem obrazu Apellova — to jest jádro starověké zprávy — a že dle obrazu představujícího Afroditu nořící se z vln mořských vznikla pak historka, že Fryne se vskutku veřejně před obecenstvem koupala v moři.

[57]) Datování Afrodity knidské do doby okolo r. 365 u Kleina (Praxiteles, str. 16 nn.) pokládám nyní za absolutně nemožné, třebas jsem svého času hleděl změnou místa Lukianova Imagines 23 (srv. Klein na místě uvedeném, str. 17, pozn. 2) domněnku Kleinovu podepříti. Jediný pohled na repliku hlavy Afroditiny z Tralles, nyní v majetku prof. Kaufmanna v Berlíně (Antike Denkmäler, I., tab 40, Winter, Kunstgeschichte in Bildern, I, tab. 55, čís. 2), přesvědčí každého, že dílo té nevyrovnatelné krásy není možno datovati do doby, kdy bylo Praxitelovi asi 25 let! Furtwängler (Meisterwerke der griechischen Plastik, str. 551) datuje Afroditu knidskou správně do doby okolo r. 350, ale soudí, že Praxiteles vytvořil tuto sochu za doby svého pobytu v Malé Asii. Myslím, že není pranic v cestě domněnce, že Praxiteles sochu vytvořil v Athenách a že byla odtud poslána do Knidu.

Digitized by Google

laesae maiestatis a za francouzské revoluce žaloba pro royalismus. Nejenom politik, filosof, literát, i vynikající ženy a vůbec kdo měl nepřátele — a jak by těch neměla nejkrásnější žena své doby? — měl příčinu obávati se této obžaloby, jež byla pohodlným prostředkem k odstranění nepohodlné nebo nenáviděné osoby.

Žalobou z asebeie byla postižena Aspasie a byly to slzy Perikleovy jež jí zjednaly osvobození. Obhájce Frynin použil prostředku radikálnějšího než byly slzy.

Z řeči Euthiovy jest nám dosud zachován hlavní odstavec žaloby. Séguier de Saint-Brisson publikoval ve svých Notices et Extraits de manuscrits grecs (svazek XIV., 2. oddělení, r. 1841) anonymní spisek rhetorický. Na str. 57. publikace Séguierovy[58]) dává neznámý rhetor recept, že po hypothesi (propositio) má následovati anakefalaiosis, v níž to, co v hypothesi bylo vyloženo, prostě se shrnuje: ***κατὰ μὲν οὖν ὑπόθεσιν ἀνακεφαλαίωσις γίνεται, ὅταν αὐτὰ τὰ τὴν ὑπόθεσιν πεποιηκότα ψιλῶς ἐκτιθώμεθα, οἷον ἀσεβείας κρινομένη Φρύνη· καὶ γὰρ ἐκώμασεν ἐν Λυκείῳ, καινὸν εἰσήγαγεν θεὸν καὶ θιάσους ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν συνήγαγεν.*** A nyní následují slova, jež patrně vzata jsou z obžalovací řeči Euthiovy: ***Ἐπέδειξα τοίνυν ὑμῖν ἀσεβῆ Φρύνην, κωμάσασαν ἀναιδῶς, καινοῦ θεοῦ εἰσηγήτριαν, θιάσους ἀνδρῶν ἐκθέσμους καὶ γυναικῶν συναγαγοῦσαν.*** I kdybychom uznali, že slova uvedená nejsou doslovným citátem z řeči Euthiovy, pro nás arci ztracené, čemuž nasvědčují již i některé výrazy: ***εἰσηγήτρια, ἔκθεσμος,*** kdybychom i připustili, že se zde jedná o pozdější rhetorické cvičení na thema: Euthias proti Fryně, myslím, že není příčiny pochybovati o tom, že základ žaloby jest zde správně podán, vždyť proces Frynin byla cause cèlèbre a není s podivem, že vzpomínka na tento proces udržela se ve starověku velmi dlouho![59])

---

[58]) Viz nyní též P. Foucart: L'accusation contre Phryné (Revue de philologie, 1902. str. 216—218).

[59]) O obžalobě zmiňuje se též komik Poseidippos v komoedii *Ἐφεσία* (zlomek 12 Kock), ale místo jest nejasné, poněvadž patrně porušené:

Φρύνῃ πρὸ ἡμῶν γέγονεν ἐπιφανεστάτη
πολὺ τῶν ἑταιρῶν· καὶ γὰρ εἰ νεωτέρα
τῶν τότε χρόνων εἶ, τόν γ' ἀγῶν' ἀκήκοας.
βλάπτειν δοκοῦσα τοὺς βίους μείζους βλαβὰς
εἰς ἡλιαίαν ἦλθε περὶ τοῦ σώματος,
καὶ τῶν δικαστῶν καθ' ἕνα δεξιουμένη
μετὰ δακρύων διέσωσε τὴν ψυχὴν μόλις.

Ve verši 4. navrhl Kock *νέους*, což se mi nezdá vhodným, terminus technicus v té příčině jest *διαφθείρειν*, ne *βλάπτειν*; srov. znění žaloby Sokratovy a vtipnou odpověď Glykeřinu filosofu Stilponovi ve příčině *διαφθείρειν τοὺς νέους* (Burckhardt, Griechische Kulturgeschichte, IV, str. 416, pozn. 3.). Nebylo by vhodnější čísti *βλάπτειν δοκοῦσα τοὺς νόμους*? Konjektura Kockova ve verši 5., čísti místo *εἰς ἡλιαίαν ἦλθε περὶ τοῦ σώματος: εἶλε χάριτι σώματος*, jest násilná a zbytečná: výraz *εἰς ἡλιαίαν ἦλθε περὶ τοῦ σώματος* jest úplně jasný; srov. Athenaios XIII, 590 *D*: *Φρύνῃ . . . κρινομένῃ δὲ ὑπὸ*

Digitized by Google

Byly tedy různé věci, jež žaloba Fryně vytýkala: bujné kvasy v Lykeiu, nevázané společnosti mužů a žen a zavádění nového božstva. Kdo by si byl pomyslil, že Fryne bude žalována jako Sokrates z toho, že zavádí nového boha! Bůh, kterého Fryne přivedla do Athen, byl přece Eros a ten, abychom mluvili s Ovidiem, byl v tomto kraji věru dobře znám.

To, co Fryně za vinu se kladlo, byly obžaloby takřka již stereotypní. Zavádění nových božstev paradovalo nejčastěji v obžalobách *ἀσεβείας*, shromáždění bujných thiasů kladlo se za vinu též hetaeře Ninos[60]), a snad i to domnělé kuplířství, jež vytýkáno bylo Aspasii, bylo přioděno formulkou *ὅτι τοὺς θιάσους συνήγαγεν*. Na čem spočívala obžaloba nestoudných kvasů v Lykeiu, rovněž nevíme: z dosti nepatrné příčiny mohl nepřítel — člověk, o něž na světě nikdy nebylo nouze, vymysliti si zneuctění místa, jež bylo kultem Apollona Lykeiského posvěceno.

Proces Frynin konal se před heliaií. Obhájcem krásné hetaery byl Hypereides, jeden z jejich milců.[61]) A tu Hypereides vida, že klientka jeho by byla ztracena, roztrhl prý chiton na ňadrech Fryniných a pohled na tuto oslňující krásu nedovolil prý soudcům, aby odsoudili „věštkyni a kněžku Afroditinu“.[62]) Proces Frynin nedá se přesně datovati. Ale jedna věc jest jista: událost sama spadá jistě v dobu, kdy Fryne stála na vrcholu své krásy, vždyť v heliaii zvítězil půvab jejích ňader, ne její nevinnost. Kdyby byla Fryne bývala v té době ženou odkvetlou, nebyl by se Hypereides uchopil tohoto prostředku a také Euthiovi nebylo by asi šlo o krasavici bývalou. A k tomu třeba ještě vzíti v úvahu rychlejší odkvé-

---

Εὐθίου τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀπέφυγεν. Ostatně *ἡλιαίαν εἶλε* byla by ošklivá kakofonie a pak bylo by nutno odstraniti konjekturou ještě předložku *εἰς*, která při čtení *εἶλε χάριτι σώματος* jest nemožna.

[60]) Demosthenes XIX, § 281 a schol. k tomuto místu. Lipsius, Das attische Recht und Rechtsverfahren, II, 1, str. 365, pozn. 30. Novým bohem, jehož zavedení se Fryně přičítalo, byl asi Isodaites, božstvo původu barbarského (thrácského?), ale oblíbené v athenském polosvětě; srov. Hypereides zlomek 177 Blass³: *Ἰσοδαίτης. Ὑπερείδης ἐν τῷ ὑπὲρ Φρύνης· ξενικός τις δαίμων, ᾧ τὰ δημώδη γύναια καὶ μὴ πάνυ σπουδαῖα ἐτέλει.* Harpokration s. v. Isodaites. Srov. Rohde, Psyche, 3. vydání, II. díl, str. 13. pozn. 2, Roscherův Ausführliches Lexikon der griech. und römischen Mythologie II, 551, O. Gruppe, Griechische Mythologie, II, sl. 1557, pozn. 3, str. 1432, pozn. 2.

[61]) Zlomky z řeči Hypereidovy viz u Blasse v třetím vydání řeči Hypereidových z r. 1894, str. 124—125, zlomek 171—180. Řeč tuto přeložil dle Quintiliana (X, 5, 2) M. Valerius Messala do latiny; viz též Quintilian I, 5, 61. O procesu samém viz Meier-Schömann, Der attische Process, v spracování Lipsiově díl I, str. 366 a pozn. 472, str. 370, pozn. 486, str. 372, 373 a pozn. 505, J. H. Lipsius: Das attische Recht und Rechtsverfahren, II, 1, str. 359 a pozn. 2, str. 364—365, 366, P. Foucart, Les associations religieuses chez les Grecs, str. 135.

[62]) *δεισιδαιμονῆσαί τε ἐποίησε τοὺς δικαστὰς τὴν ὑποφῆτιν καὶ ζάκορον Ἀφροδίτης ἑλέῳ χαρισαμένους μὴ ἀποκτεῖναι* Athenaios XIII, 590 E. Srov. též Eustathios k Iliadě 1259, 1 a Vitae decem oratorum p. 849 *E*. Euthias byl prý neúspěchem svým tak zdrcen, že vícekráte nevystoupil před soudem jako žalobce, jak dokládá Athenaios XIII, 590 *D*, dovolávaje se při tom svědectví Hermippova (Fragmenta historicorum Graecorum, III, 50).

Digitized by Google

tání ženy na jihu. To vše by nasvědčovalo tomu, že proces klásti jest do doby asi mezi r. 355—350, kdy bylo Fryně 20—25 let.

Hypereides byl r. 330/29 diaitetem (Inscriptiones graecae II, číslo 941). Dle toho narodil se r. 390, poněvadž jako diaitetové fungovali každoročně občané, kteří náleželi k nejstarší ze 42 tříd, z nichž záleželo zbrojné občanstvo, t. j. občané 60 let staří.[63]) V době procesu byl by býval Hypereides stár 35—40 let. Pro muže staršího nehodilo by se valně to, co Hypereides jako advokát podnikl na ochranu krásné své klientky, a po r. 350 běh událostí politických spěl jako o překot ku konečnému rozhodnutí, tak že činnost Hypereidova byla jím úplně zabrána.

V dobu mezi r. 360—350 spadají konečně portraitní sochy krásné milenky Praxitelovy Fryny a sice vytvořil Praxiteles dvě sochy: jednu mramorovou, kterou věnovala Fryne do svého rodiště Thespií (Pausanias IX, 27, 5), druhou z pozlaceného bronzu, kterou věnovala Fryne do Delf. Připomínám mimochodem, že ve starověku byla ještě jiná portraitní socha Frynina, kterou vytvořil umělec Herodotos, dle jiného čtení Herodoros.[64])

Portrait Frynin, jak jsem se již svrchu zmínil, není nám bohužel zachován. Domněnka Furtwänglerova, jenž shledával repliku delfské sochy v Afroditě z Ostie v britském museu, nemá pranic pravděpodobného, ačkoliv v Afroditě z Ostie shledávati jest arci výtvor školy Praxitelovy a v obličeji této sochy jest nápadná podobnost s rozkošnou soškou Artemidy z Larnaky v umělecko-historickém museu ve Vídni, jež jest jistě původu Praxitelovského.[65])

Tolik o Fryně.

Brzy po roce 350 odebral se Praxiteles do Malé Asie. Činnost jeho na půdě maloasijské potvrzena jest zprávami starověkými.

Předně Vitruvius (VII, praef. 12) praví, že Praxiteles účastnil se plastické výzdoby Maussolleia halikarnasského: namque singulis frontibus singuli artifices sumpserunt certatum partes ad ornandum et pro-

---

[63]) Kirchner, Prosopographia attica, II, str. 331, čís. 13912, Schömann-Lipsius, Griechische Alterthümer, I, str. 513.

[64]) Srv. Tatian adversus Graecos 53, Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes, roč. IX (1906), str. 251, pozn. 162, str. 252, pozn. 163 (Reisch), Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική, 1908, str. 40 (Arvanitopullos).

[65]) Furtwängler, Meisterwerke der griechischen Plastik, str. 549, vidí v Afroditě z Ostie repliku delfské sochy Fryniny, kteroužto domněnku úplně přijímá Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 182, text str. 65. Afrodite z Ostie: Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse antiker Bildwerke, čís. 1455, Klein, Praxiteles, str. 264 nn., 291 nn., 294, Amelung, Die Basis des Praxiteles aus Mantinea, str. 61, pozn. 1. Artemis z Larnaky: von Schneider, Album auserlesener Gegenstände der Antikensammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, tab. IV., Klein, Praxiteles, str. 316, obr. 59 na str. 317, Furtwängler, Meisterwerke, str. 556, Ohnefalsch-Richter, Kypros, Bibel und Homer, tab. 203, 5, text str. 318 nn. O humbugu, který se stal r. 1905 v New Yorku s domnělou sochou Fryninou, jež byla vydávána za dílo Praxitelovo, srovnej Revue archéologique, 1905, I, str. 426 (S. Reinach).

Digitized by Google

bandum, Leochares, Bryaxis, Scopas, Praxiteles, nonnulli etiam putant Timotheum.

Vitruvius jest jediný svědek starověký, který mluví o účastenství Praxitelově na plastické výzdobě Maussolleia. Plinius starší (Naturalis historia 36, 30) uvádí určitě, že umělci súčastnění při výzdobě Maussolleia byli Skopas, Bryaxis, Timotheos a Leochares, a udává zároveň, na které straně který z nich pracoval. Vůči tomuto určitému údaji Pliniovu jeví se zpráva Vitruviova o účastenství Praxitelově nesprávnou.

Nevíme arci, jak vzniklo podání Vitruviovo, že také Praxiteles účastnil se výzdoby hrobky Maussollovy. Vitruvius poněkud zprávu svou korriguje, dodávaje ihned: nonnulli etiam putant Timotheum. Myslím, že tato zpráva Vitruviova o účastenství Praxitelově vznikla pouze touto kombinací: vědělo se ve starověku, že Praxiteles byl činný tou dobou v Malé Asii a proto soudilo se, že také tento mistr pracoval o výzdobě Maussolleia, poněvadž zdálo se přímo neuvěřitelným, aby byl neměl Praxiteles uměleckého podílu na halikarnasském divu světa! Maussollos zemřel 2. roku olympiady 107. = 350 př. Kr.[66]) a brzy po smrti jeho počala Artemisia stavěti Maussolleion, jehož dokončení se arci nedočkala, zemřevši roku 348.[67])

Že Praxiteles nebyl pozván k účastenství při výzdobě Maussolleia, to mohlo by se vysvětliti tak, že byl Praxiteles tou dobou zaměstnán jinými pracemi, ku kterým se byl dříve pevně zavázal. Zachovala se zpráva Strabonova XIV, 641, že od Praxitela pocházela plastická výzdoba oltáře Artemisia efesijského; *μετὰ δ' οὖν τὸν νεὼν τὸ τῶν ἄλλων ἀναθημάτων πλῆθος εὑρέσθαι τῇ ἐκτιμήσει τῶν δημιουργῶν, τὸν δὲ βωμὸν εἶναι τῶν Πραξιτέλους ἔργων ἅπαντα σχεδόν τι πλήρη.*

Oltář efesijský byl patrně určen pro nový chrám Artemidin, který byl zbudován na místě chrámu, r. 356 ohněm zničeného. Se stavbou nového Artemisia nebylo přece počato okamžitě po ohni, a teprve, když již stavba značně pokročila, přistoupilo se k stavbě velkého oltáře, jenž nalézal se mimo chrám. Plastickou výzdobu tohoto oltáře kladl bych v dobu okolo r. 350, tedy právě v ten čas, kdy započata byla stavba Maussolleia halikarnasského, a soudím, že pevný závazek Praxitelův vůči oltáři efesijskému nedovoloval mistru účastniti se výzdoby hrobky Maussollovy. Jinak by nebylo lze vysvětliti si, proč byli pozváni Leochares, Bryaxis a Timotheos a proč nebyl pozván k účastenství Praxiteles. Čím jsou proti Praxitelovi Bryaxis a Timotheos? Plastická výzdoba hlavního

[66]) Tak udává Plinius starší, Naturalis historia 36, 30. Dle Diodora ovšem (16, 36, 2) zemřel Maussollos již r. 353, kteréžto datum přijímá Clinton, Fasti Hellenici, II, 286. Srov. A. Schäfer, Demosthenes und seine Zeit, 4. vyd. I, 486 nn.

[67]) Praví-li Plinius starší (Natur. historia 36, 30): sepulchrum (t. j. Maussolleion) hoc est ab uxore Artemisia factum Mausolo Cariae regulo, pak, myslím, jest nesprávno tvrditi, že stavbu hrobky započal již Mausollos sám, jako činí Overbeck, Geschichte der griechischen Plastik, 4. vyd., II, str. 100. Údaj Amelungův (Die Basis des Praxiteles, str. 59), že stavba započala r. 353, vysvětluji si tím, že Amelung bere r. 353 za rok úmrtí Maussollova.

Digitized by Google

oltáře Artemisia efesijského, které bylo přece zrovna tak divem světa jako Maussolleion halikarnasské, byla patrně Praxitelovi úkolem zvláště čestným.

A pak byl zde kus rodinné tradice: Kefisodotos vyzdobil oltář v Peiraieu, syn oltář Artemisia v dálných končinách maloasijských.

Pobyt Praxitelův v Malé Asii trval asi delší dobu, snad 3—4 léta. V tuto dobu klásti jest patrně též sochu Afrodity v Alexandreii v Karii[68]) a sochu Erotovu v Pariu na Propontidě.[69]) Do této periody uměleckého tvoření mistrova kladl bych též sochu Afrodity na Kou. Plinius starší (Naturalis historia 36, 20) vypravuje, že Kojští objednali u Praxitela sochu Afroditinu. Mistr vytvořil prý dvě sochy bohyně, jednu zahalenou rouchem, druhou nahou, a dal prý Kojským na výběr. Kojští vybrali si sochu bohyně zahalenou rouchem, poněvadž se jim zdála býti slušnější (severum id ac pudicum arbitrantes), sochu Afrodity nahé, kterou Kojští odmítli, koupili Knidští a právě tato socha stala se jich chloubou a pýchou, tak že, když později král Nikomedes ji chtěl zakoupiti a uvolil se za ni zaplatiti všechny dluhy Knidských, které, jak Plinius starší trochu indiskretně prozrazuje, byly nesmírné (totum aes alienum quod erat ingens civitatis dissoluturum se promittens), Knidští nabídku tuto odmítli a nechali si raději své dluhy, ale s nimi také sochu Praxitelovu.

Celá tato historie jest, jak na první pohled patrno, úplně vymyšlena. Nač by byl Praxiteles, když obdržel zákazku Kojských, vytvořil hned *dvě* sochy Afroditiny a dal pak Kojským na vybranou? To, co vypravuje

---

[68]) Stefanos byzantský s. v. *Ἀλεξάνδρεια: δεκάτη πρὸς τῷ Λάτμῳ τῆς Καρίας, ἐν ᾗ Ἀδώνιον ἦν ἔχον Πραξιτέλους Ἀφροδίτην.*

[69]) Plinius starší (Naturalis historia 36, 23): eiusdem (Praxitelis est) et alter (Cupido) nudus in Pario colonia Propontidis, par Veneri Cnidiae nobilitate et iniuria: adamavit enim Alcetas Rhodius atque in eo quoque simile amoris vestigium reliquit. Overbeck (Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen, str. 243) vztahuje úplně libovolně k této soše Praxitelově epigramm Anthologie Řecké III, 133, 94 (= Anthologia Planudea IV, 207). Replika tohoto Erota nalézá se na mincích parijských z římské doby císařské od Antonina Pia až do Filippa Araba. Eros stojí tak, že veškera tíha těla spočívá na noze pravé, levá jest volná a jest postavena stranou, vlas jest vzadu spjat v uzel jako u Afrodity knidské, přes levé spodní rámě splývá roucho, po levé straně boha jest hermovka. Bůh má křídla. Srov. Bursian, De Praxitelis Cupidine Pariano, program jenský z r. 1873, Journal of Hellenic Studies, 1883, str. 266 (P. Gardner), Archäologische Zeitung, 1885, str. 82 (Wolters), Furtwängler v Roscherově Ausführliches Lexikon der griech. u. röm. Mythologie, I, sloupec 1358 nn., Meisterwerke der griech. Plastik, str. 569 nn., Klein, Praxiteles, str. 235 nn. V tak zvaném Geniu borgheském v Louvru (Fröhner, Notice de la sculpture antique, čís. 326) nevidím pražádného vztahu k Erotu na mincích parijských, který shledávají Bursian na místě uvedeném a Benndorf (Bullettino della commissione archeologica comunale, 1886, str. 74). Levá noha Genia borgheského jest posunuta do zadu, ne stranou, účes vlasů jest docela jiný atd. Figura podobná geniu borgheskému na váze: Furtwängler-Reichhold, Griechische Vasenmalerei, serie II, tab. 100, 2*a*, text str. 209.

Digitized by Google

Plinius starší, jest patrně konkurrenční výmysl Kojských, namířený proti Afroditě knidské a rostoucí její oblibě a smysl tohoto výmyslu nemůže býti jiný než tento: Afroditu knidskou nám kdysi mistr sám nabízel, my ji odmítli, neboť naše Afrodite, kojská, se jí nejen vyrovná, nýbrž ji předčí — vždyť jest decentnější!

Že Afrodite kojská byla zahalena rouchem, zdá se mi zcela pravděpodobným vzhledem k ostrovu Kou, který vynikal ve starověku fabrikací neobyčejně jemných, takřka průsvitných rouch hedvábných (Coeae vestes).[70]) Byla tedy asi socha Praxitelovy Afrodity kojské také zahalena takovýmto jemným rouchem, jímž krásné tělo bohyně prozařovalo.

Předchůdcem byl zde Praxitelovi žák Feidiův Alkamenes, který zobrazil svou Afroditu *ἐν κήποις* zahalenou podobným jemným rouchem, jak dokazují repliky slavné této sochy.[71]) Repliku této kojské Afrodity Praxitelovy nepodařilo se dosud zjistiti; domněnka E. Q. Viscontiova a Furtwänglerova, že kopií této sochy Praxitelovy jest jedna socha Afrodity v jemném rouchu, kladoucí levou ruku na hlavu Erotovu, jest naprosto pravdě nepodobna.[72])

Někteří (Amelung, Die Basis des Praxiteles, str. 59) kladou do této doby maloasijského pobytu Praxitelova Afroditu knidskou. Vyložil jsem již svrchu, že tuto sochu mistrovu klásti jest do doby před r. 350, poněvadž datována jest poměrem Praxitelovým k Fryně.

Z Malé Asie navrátil se Praxiteles do Athen. Studniczka (Vermuthungen zur griechischen Kunstgeschichte, str. 18) pronesl domněnku, že r. 346 vytvořil Praxiteles sochu Artemidy brauronské, jejíž repliku Studniczka shledává v Artemidě z Gabií v Louvru. Dle toho byl by býval Praxiteles již r. 346 opět v Athenách, což by se arci výborně hodilo k domněnce svrchu pronesené, že pobyt Praxitelův v Malé Asii klásti jest

---

[70]) Srov. Hermann-Blümner, Griechische Privatalterthümer, str. 191.

[71]) Nejlepší replika jest v Louvru: Fröhner, Notice de la sculpture antique, čís. 135, str. 166, Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1208. Mínění dosud všeobecné, že socha byla objevena asi r. 1650 ve Fréjus, jest nesprávné: socha byla objevena okolo r. 1520 v Neapoli a byla darována condottierem Renzo da Ceri francouzskému králi Františkovi I. Srov. Revue archéologique, 1905, I, str. 393 nn. (S. Reinach).

[72]) Furtwängler, Meisterwerke, str. 552—553. Socha zmíněná nalézá se v Louvru: Clarac-Reinach, Répertoire de la statuaire grecque et romaine, I, str. 173, čís. 2, Fröhner, Notice de la sculpture, I, čís. 151, Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, čís. 502, Klein, Praxiteles, str. 297. Již přepásaní chitonu kolem kyčlí poukazuje k pozdější době; srov. tak zvanou Floru Farnese v národním museu neapolském (Guida illustrata del museo nazionale di Napoli, čís. 242), Elektru ve skupině s Orestem tamže (Guida čís. 110) a sochu bohyně z černého a bílého mramoru v mnichovské glyptothece (Furtwängler, Beschreibung der Glyptothek, čís. 449, Clarac-Reinach, I, tab. 211, čís. 3, Furtwängler, Ein Hundert Tafeln nach den Bildwerken der k. Glyptothek zu München, tab. 92.). K věci samé srov. Athenische Mitteilungen, roč. XXX [1905], str. 245—256 (Herkenrath), a Arndt-Amelung, Einzelverkauf, text k čís. 350 a 551.

Digitized by Google

do doby okolo r. 350 a že pobyt ten trval asi 3—4 léta. Přes to však pokládám domněnku Studnizckovu i ve příčině datování Artemidy brauronské i ve příčině domnělé její repliky za úplně nejistou, třebas Furtwängler (Meisterwerke, str. 138, pozn. 1. a str. 553) rozhodně se pro ni vyslovil.

Do konce života Praxitelova klásti jest to dílo Praxitelovo, jež se nám přízní osudu zachovalo v originále, totiž Herma olympijského. Dnes nemůže přece býti nejmenší pochybnosti, že mínění těch, kteří kladli tuto sochu v dobu mládí mistrova, jest naprosto nemožné.[73]) Dle toho byla by socha Herma, národního boha arkadského, spolu s maličkým Dionysem, božstvem Elidy, symbolickou oslavou míru, uzavřeného mezi Elidou a Arkadií, a byla prý socha Praxitelova po krvavých sporech, jichž jevištěm byla r. 363 půda posvátné Altidy,[74]) věnována jako rukojmí smíru do Olympie. Nehledě ke všemu ostatnímu jest toto mínění naprosto nemožno již z důvodů stilistických. Stilisticky jeví Hermes takový stupeň techniky mistrovské, tak vyspělé a přímo úžas vzbuzující, techniky, jež nemá sobě rovné, tak že již z této příčiny nelze Herma klásti v dobu mládí Praxitelova. Ani v tom nejmenším nejeví Hermes nikde stopy nějaké nepropracovanosti, bezradnosti, jaká jest mládí vlastní, nýbrž všude jeví pravý toho opak. Okolo r. 363 bylo Praxitelovi asi 27 let!

Furtwängler (Meisterwerke der griech. Plastik, str. 530—531) datuje Herma do r. 343, soudě, že Hermes byl věnován do Olympie za té doby, kdy aristokratická strana v Elidě udolala pomocí Arkaďanů stranu lidovou a uzavřela s Filippem makedonským ochranný spolek. To arci nedá se dokázati a nezní ani pravděpodobně: zdolání strany lidové měli by byli aristokrati oslavovati věnováním Herma, nesoucího malého Dionysa? Kdo by byl takovému symbolismu rozuměl?

Nevíme nic bližšího o původu Herma, ale tolik jest jisto, že repraesentuje vrchol umění Praxitelova a že z té příčiny klásti jest jej do konce života mistrova.[75])

Rok úmrtí Praxitelova dá se aspoň přibližně určiti způsobem již svrchu naznačeným. A ještě tato úvaha vede nás k témuž výsledku: Praxi-

---

[73]) Tak činili Brunn v Deutsche Rundschau, svazek 31, 1882, str. 188—205 = Kleine Schriften, II, 379—398, Purgold v Historisch-philologische Aufsätze E. Curtius gewidmet, str. 233 nn., S. Reinach v Gazette archéologique, 1887, str. 282, pozn. 9, a v Revue archéologique, 1888, svazek I, str. 1 nn.

[74]) Xenofontova Hellenika, VII, 4, 19—33, Diodor XV, 78.

[75]) Fantasiemi slečny E. Sellersovy (nyní paní Strongové), jež přičítá Herma olympijského Kefisodotovi a shledává v něm sochu vzpomenutou u Plinia staršího (Naturalis historia 34, 87): Cephisodoti duo fuere: prioris est Mercurius Liberum patrem in infantia nutriens, není příčiny blíže se zde obírati (L'Hermès d'Olympie, Gazette archéologique, srpen 1897, str. 119—139).

Digitized by Google

teles patrně nedožil se nastoupení Alexandra Velikého na vládu, zemřel tedy před r. 336. Jinak nebylo by lze pochopiti, že by král takového smyslu pro umění nebyl navázal styky s prvním sochařem své doby, třebas jen proto, aby Praxiteles mistrovské své dláto propůjčil oslavě Alexandrově, o niž král staral se s horlivostí přímo dojemnou. Všechen respekt před uměním tvůrce Ganymeda: ale byl by byl Alexander Veliký činil objednávky u Leochara, kdy byl býval Praxiteles na živu?!

Digitized by Google

HLAVA III.

Díla Praxitelova.

Vzdělání uměleckého dostalo se Praxitelovi v atelieru slavného jeho otce Kefisodota. A tu není pochybnosti, že bylo to zvláště jedno mistrovské dílo Kefisodotovo, jež mělo na umělecký vývoj Praxitelův mohutný účinek, totiž Eirene s Plutem.

Bude tedy záhodno, abychom věnovali několik slov sousoší Kefisodotovu, prve než přikročíme k výkladu o výtvorech Praxitela samého.

*

Sousoší zobrazující Eirenu, jež nese na levé ruce maličkého Pluta, zhotoveno jest z mramoru pentelského. Chováno bylo dříve ve ville Albani v Římě, později bylo Napoleonem I. do Paříže převezeno, r. 1816 zakoupeno bylo králem Ludvíkem bavorským a stalo se tak součástkou mnichovské glyptotheky, kde nalezá se dosud v síni Dionysově.[76])

Bohyně stojí tak, že veškera tíha těla spočívá na levé noze, pravá noha jest volna a postavena stranou; jest to tedy totéž postavení, které

[76]) Furtwängler, Beschreibung der Glyptothek, čís. 219. K literatuře tam uvedené dodati jest: Heubach, Das Kind in der griechischen. Kunst, dissertace heidelberská, Wiesbaden, 1903, str. 43, Revue archéologique, 1906, I, str. 111—138 (Ducati). K replikám Eireny dotud známým (*a*) museo Torlonia di Lungara, Visconti, I monumenti del Museo Torlonia, tav. LXXIII, čís. 290, Reinach, Répertoire de la statuaire grecque et romaine, II, tab. 254, čís. 8, sousoší silně restaurované, *b*) tamže, Visconti, tab. LXI, čís. 240, Reinach, II, tab. 418, čís. 1=I, tab. 316, čís. 1, Römische Mittheilungen, ročník I, str. 116 [Benndorf], Eirene jest zde restaurována na Niobu) přistupuje dle zprávy mnichovské Allgemeine Zeitung, 1907, číslo 38, str. 304 další replika (?), pocházející z ostrova Delu. O této domnělé replice však dosud nebyla podána bližší zpráva.

Co do motivu srovnej skupinu u Arndta-Amelunga, Einzelverkauf, III, čís. 707, v níž shledává Arndt Demetru a Pluta; sousoší jest jistě starší než Eirene, záhyby roucha „Demetřina" upomínají leckde tuhostí svou na Hestiu Giustiniani. Z pozdějších monumentů srovnej terakottu: Tyche a Plutos u Fröhnera, Terrecuites d'Asie Mineure, tab. 25.

Digitized by Google

shledáváme na př. u torsa Medici a dvou jeho replik v Casa de Pilatos v Seville,[77]) v kterýchžto sochách spatřuji dosud přes odpor Furtwänglerův, Herrmannův a j. kopie Feidiovy Atheny Promachos.

Bohyně oděna jest dorským peplem s neobyčejně dlouhým apoptygmatem. V pravé ruce držela žezlo, na levé ruce nese maličkého Pluta, jenž v levé ruce držel roh hojnosti, kdežto pravou ručku vztahoval k bohyni.

V podání roucha a jeho záhybů Eirene upomíná nápadně na plastiku V. stol. p. Kr.[78]) Docela jiný duch však mluví z obličeje bohyně. S nevýslovnou jemností sklání se bohyně k malému svému svěřenci, v obličeji jejím rozlit jest majestát krásy a majestát mateřství a celý ten sladký, jemný výraz upomíná nás živě na italskou Madonnu renaissance a na španělskou purissimu.[79]) Jemnému nachýlení hlavy Eireniny odpovídá pravá ručka Plutova, již bůh v dětinné přítulnosti k matce pozvedá, jako by ji chtěl láskati.

Forma hlavy Eireniny, ušlechtilý ovál obličeje, neobyčejně krásně klenuté, vysoké, trojhranné čelo, hluboko ležící oko, měkká, bohatá modelace okolo úst a tváří, podání vlasu uchylují se úplně od výtvorů školy Feidiovy a mají nejbližší analogie v umění Praxitelově. Máme tedy problem: postavením svým a podáním roucha tkví Eirene v tradicích století pátého, vším jiným náleží do století čtvrtého. Odtud přichází, že jedni archaeologové kladou sousoší do století pátého, kdežto druzí se stejnou rozhodností vindikují je století čtvrtému.[80])

---

[77]) Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, roč. II. (1899), str. 155 nn., tab. II, III. Herrmann, str. 158 praví: „Dass . . unsere Statuen aus Rom oder dem römischen Gebiete stammen, kann billig nicht bezweifelt werden". Zde není příčiny k pochybnosti: sochy pocházejí z fora Traianova v Římě, jak se Herrmann může dočísti v traktátu tchána Velasquezova Pacheca o malířství; Pacheco byl v Casa de Pilatos denním hostem. Justi, Diego Velasquez, I, str. 88.

[78]) Upozorňuji zde na jeden zajímavý detail. Peplos Eireny naráží na levou nohu bohyně činí malý, obloukovitý záhyb. Totéž právě shledáváme u sevillské sochy čís. I. (Herrmann, tab. II.), kdežto sevillská socha čís. II. (Herrmann, tab. III.) a torso Medici tohoto detailu nemají. Zde patrně sevillská socha čís. I. stojí originálu blíže než druhá socha sevillská a torso Medici, u nichž kopista tento detail vynechal.

[79]) Také jemné nachýlení hlavy Eireniny k maličkému Plutu má analogii v Madonně italské i španělské. „Wie in demselben Jahrhundert Poussin, Stanzioni, Ribera, hat auch Murillo sich das sympathische Motiv der Neigung der Mutter zum Kinde aus der Madonna della Sedia angeeignet, wo das innige Zusammenschliessen zugleich im Blick nach aussen den fremden Widerschein eigenen Glückes zu suchen scheint". Justi, Murillo, str. 42.

[80]) Do století V. kladou Eirenu Klein, Praxiteles, str. 83 nn., a Geschichte der griech. Kunst, II, 242. Robert, Die Knöchelspielerinnen des Alexandros, str. 18, pozn. 42, a P. Ducati, Revue archéologique, 1906, I, str. 111—138, na rozhraní století V. a IV. Arndt, Festschrift für Johannes Overbeck, str. 99, text k Einzelverkauf, čís. 433/434, do století IV. Brunn, Über die s. g. Leukothea in der Glyptothek Sr. Majestät König Ludwigs I. = Kleine Schriften, II, 328—340, Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 514, Masterpieces, str. 295, Beschreibung der Glyptothek,

Digitized by Google

Socha zajisté jest glorifikací míru a jest zosobněním touhy po oné bohyni, která jest na zemi hostem tak vzácným. Touha po míru byla arci v Athenách ve století pátém, kdy vznikl Aristofanův Mír, jako ve století čtvrtém, kdy vznikla Eirene Kefisodotova, touhu tu znala renaissance, jež slyšela blouznivý výkřik Kateřiny sienské k nástupci Petrovu: pace, pace, pace, babbo mio dolce e mai la guerra, jako ji zná doba novější. Ale jedna věc zdá se mi rozhodující: toto úzké, vroucí spojení děcka s matkou v jedné skupině plastické nezdá se mi možným ve století pátém, to mohlo vzniknouti teprve ve století čtvrtém. Již na známém archaiském reliefu náhrobním ve ville Albani (Brunn-Bruckmann, Denkmäler griechischer u. römischer Sculptur, tab. 228, Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 243) pozvedá děcko k matce („Leukothei") pravou ručku, ale to jest jaksi inkunabule onoho spojení s dítětem, jehož vrchol repraesentuje Eirene s Plutem.

Jak daleko dospělo páté století v plastickém zobrazení těla dětského, to vidíme na př. na známém sousoší musea Torlonia di Lungara v Římě, jež představuje Leto prchající před Pythonem a nesoucí na jedné ruce Apollona, na druhé Artemidu.[81])

Páté století dospělo k poznání proporcí těla dětského a k správnému podání okrouhlosti forem dětských, ale ve příčině vystižení výrazu obličeje jest umění tohoto století stále ještě v prvních počátcích.[82]) Kefisodotův Plutos repraesentuje zde značný krok ku předu, zejména

---

čís. 219, str. 209, Abhandlungen der k. bayer. Akad. d. Wissenschaften, třída I., díl XXI, odd. 2, str. 309, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, text str. 54, Stais, Marbres et bronzes d'Athènes, I, str. 28, Heubach, Das Kind in der griechischen Kunst, str. 43, Hauser, Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, VI, 1903, str. 96, Studniczka, Kalamis, str. 34. Z rhodské hydrie, publikované S. Reinachem v Revue archéologique, 1900, I., str. 93, na níž zobrazena jest Ge, jak za přítomnosti různých bohů Eireně podává malého Pluta v rohu hojnosti, nelze nic získati pro chronologické určení Kefisodotovy Eireny. Heubach (Das Kind in der griech. Kunst, str. 23) klade vásu do konce pátého století. To jest arci nemožné: na váse máme zachovanou repliku tak zvaného „Jasona" mnichovské glyptotheky, jenž náleží jistě kruhu Lysippovu. Na příbuznost jeho s Apoxyomenem upozornil dobře P. Gardner v Journal of Hellenic Studies, 1905, str. 234 nn. Vása pochází jistě ze století čtvrtého; Hauser klade ji až do posledních desítiletí tohoto století (Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, VI, 1903, str. 96).

[81]) Visconti, Monumenti del Museo Torlonia, tavola XVII, čís. 68, Overbeck, Geschichte der griech. Plastik, 4. vyd. II., str. 117, obr. 172, replika v museu kapitolském: Helbig, Führer durch die öffentlichen Sammlungen in Rom, 2. vyd. I, čís. 429. Domněnku Schreibrovu (Apollon Pythoktonos, str. 70 nn. a 88 nn.), že máme zde kopii Eufranorovy sochy, vyvrátil E. Reisch (Festgruss aus Innsbruck an die Philologenversammlung in Wien, str. 151 nn.) dokázav, že máme zde repliku díla přesného stilu z doby okolo polovice V. stol. př. Kr. Srov. též Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 580.

[82]) Heubach, Das Kind in d. griech. Kunst, str. 43.

Digitized by Google

v lepší replice, objevené r. 1877 v Peiraieu a chované nyní pod čís. 175 v národním museu athenském.[83])

Zde nemáme před sebou loutku, nýbrž živoucí děcko, s výrazem děcka a s posuňky děcka. Ovšem nesmí se ani na Pluta Kefisodotova klásti měřítko umění doby hellenistické, jež teprve vytvořilo dokonalou figuru dítěte.[84])

Dětské jsou plné, buclaté tváříčky Pluta, malá ústa, která ovšem nemají ještě bohaté modelace doby hellenistické, velké, výrazné oko, v němž zračí se celá dětská duše, dětský jest posuněk pravé ručky.

Bohatý, dlouhý, kadeřavý vlas Plutův jest po starším způsobu stilisován; v době hellenistické mívá dítě vlas krátký, ale ještě Boethův chlapec s husou[85]) upomíná ve příčině podání vlasu silně na Kefisodotova Pluta.

Furtwängler (Beschreibung der Glyptothek, str. 209) upozornil na to, že Plutos jest v poměru k své matce příliš malým a že jej Eirene nenese příliš přirozeně, totiž držíc jej stranou od svého těla. Ale to vše patrně děje se úmyslně. Dítěti Kefisodotos nevěnoval přece té péče, jako bohyni Eireně, a ostatně ještě mezi malým Dionysem a Hermem ve slavné skupině Praxitelově nalezáme týž veliký rozdíl. Plutos jest pouze attributem bohyně a bohyně nese jej stranou, aby Plutos nerušil plochy, kterou tvoří přední strana těla Eirenina.

Poukazují-li ti, kteří datují Eirenu do století pátého, k staršímu způsobu podání roucha bohyně, pak bych upozornil na to, jaký rozdíl

---

[83]) Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1211 (zde údaj, že mramor Pluta athenského jest pentelský, není správný: provenience mramoru není dosud určitě zjištěna). Kavvadias, *Γλυπτὰ τοῦ ἐθνικοῦ μουσείου*, I, čís. 175, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 145, Klein, Praxiteles, str. 85 nn., Stais, Marbres et bronzes du musée national, I, str. 28. Pochybnosti o pravosti této repliky Pluta nezdají se mi závažnými.

[84]) Zásluha ta náleží v první řadě Boethovi. Srovnej též překrásnou hlavu děckou z doby hellenistické, jež v okouzlujícím svém půvabu nemá sobě rovné v starověkém umění a jež upomíná na nejlepší hlavičky andělů Berniniových, chovanou v mnichovské glyptothece čís. 250*a*: Furtwängler, Beschreibung der Glyptothek, str. 3 dodatků, týž, Zeitschrift des Münchner Alterthumsvereins, 1901, tab. I. a II., týž, Ein Hundert Tafeln nach den Bildwerken der Glyptothek, tab. 52, Heubach, Das Kind in der griech. Kunst, str. 66.

[85]) Exemplář kapitolský: Helbig, Führer, 2. vyd., I., čís. 532, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 433, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 201, Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1586. Další repliky: Mnichov (Furtwängler, Beschreibung der Glyptothek, čís. 268, Ein Hundert Tafeln, tab. 58), nejlepší to kopie, Louvre (Reinach, Répertoire, I, tab. 148, č. 3), Vatikán (Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, VI, str. 224, obr. 119), sbírka Duvalova v Morillonu (Reinach, Répertoire, III. tab. 134, čís. 7), museo Torlonia di Lungara (Visconti, Monumenti del Museo Torlonia, tav. CXV, čís. 448). Obměna sochy ve ville Ludovisi, nyní v museo delle Terme Diocleziane: Schreiber, Die antiken Bildwerke der Villa Ludovisi, čís. 11. Srov. Robert v Paulyově a Wissowově Realencyklopaedie, III, str. 604—606.

Digitized by Google

na př. shledáváme mezi duševním výrazem figur Giottových a Angelica da Fiesole a mezi tuhým, konvencionálním podáním roucha těchže figur. Umění těchto mistrů kladlo zrovna tak jako umění Kefisodotovo hlavní váhu na vystižení výrazu duševního, v podání draperie zůstávalo ještě ve formách konvencionálních.

Soudím, že Furtwängler správně datuje sousoší Kefisodotovo do doby okolo r. 370.[86]) Socha byla asi r. 374 př. Kr. zaslíbena, v následujících letech byla provedena a u příležitosti slavnostního kongressu míru byla r. 371/370 veřejně na agoře athenské umístěna. Socha byla nejkrásnější oslavou onoho kongressu míru, od něhož bylo si tolik slibováno a který splnil zrovna tolik, kolik splňují podobné kongressy moderní.

Před sochou Kefisodotovou byla bohyni míru na oltáři každoročně přinášena větší obět nákladem státu.[87])

Kefisodotova Eirene bylo dílo, které mladý Praxiteles viděl vznikati v atelieru svého otce; mohutný účinek této nevyrovnatelné skupiny vtiskl se hluboko v mladou jeho duši.

Asi třicet let později bylo sousoší Kefisodotovo překonáno výtvorem mistra ještě většího a tímto mistrem byl Kefisodotův syn Praxiteles.

*

Přistupujeme nyní k výkladu o uměleckých výtvorech Praxitelových, při čemž obmezuji se na ty sochy, jež jsou nám zachovány v originále (Hermes) neb aspoň v dobrých replikách. Reliefy mantineiské zde předem vylučuji, poněvadž přes všechno, co poslední dobou bylo o nich psáno, nemohu v nich spatřovati originální dílo Praxitelovo.[88])

1. Periboetos.

Z výtvorů Praxitelových, jež dají se v dobrých kopiích zjistiti, jest nejstarší Satyr nalévající, známý ve starověku jménem Periboetos (proslavený).

---

[86]) Furtwängler, Beschreibung der Glyptothek, str. 209, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 513, pozn. 1, a str. 514.

[87]) Isokrates *περὶ ἀντιδόσεως*] § 109 a 110. Máme dosud zachovány na nápisech zlomky účtů, jež vztahují se k této oběti. Pocházejí z r. 334/333, tedy z doby řečníka Lykurga. Tenkráte vynesl prodej kůží žertev částku 924 drachem (Inscriptiones Graecae, II, č. 730—741).

[88]) Viz nyní G. Fougères, Mantinée et l'Arcadie orientale (Paříž, 1898), str. 543 až 564, tab. I.—IV. K literatuře zde uvedené dodati jest ještě: Svoronos, Das Athener Nationalmuseum, tab. XXX a XXXI, str. 179—236, Stais, Marbres et bronzes du musée national, díl I, str. 40—41, N. G. Politis v *Ἐθνικὸν πανεπιστήμιον. Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρίς*, ročník I, str. 49 nn.

Digitized by Google

Pausanias I, 20, 1—2 vypravuje o ulici trojnoží vAthenách, odkud má své jméno, a dodává, že v této ulici stála socha Satyra, na které si Praxiteles nemálo zakládal. Následuje potom historie o známé lsti Frynině, o které jsme pojednali svrchu, a potom pokračuje Pausanias takto: *Φρύνη μὲν οὕτω τὸν Ἔρωτα αἱρεῖται· Διονύσῳ δὲ ἐν τῷ ναῷ τῷ πλησίον Σάτυρός ἐστι παῖς καὶ δίδωσιν ἔκπωμα· Ἔρωτα δ' ἑστηκότα ὁμοῦ καὶ Διόνυσον Θυμίλος ἐποίησεν.*

K tétéž skupině odnášejí se dále zpráva Plinia staršího (Naturalis historia 34, 69): (fecit ex aere Praxiteles) et Liberum patrem et Ebrietatem nobilemque una Satyrum, quem Graeci periboeton cognominant, a zpráva Athenaiova XIII, 591 *B*: *ἐκλογὴν δὲ αὐτῇ* (sc. *Φρύνῃ*) *τῶν ἀγαλμάτων ἔδωκεν, εἴτε τὸν Ἔρωτα θέλοι λαβεῖν εἴτε τὸν ἐπὶ Τριπόδων Σάτυρον. ἡ δὲ ἑλομένη τὸν Ἔρωτα ἀνέθηκεν αὐτὸν ἐν Θεσπιαῖς.*

Ze zprávy Athenaiovy dovídáme se, že Satyr jmenoval se též dle místa, kde se nalezal, Satyrem v ulici trojnoží (*ὁ ἐπὶ Τριπόδων Σάτυρος*).

Místo Pausaniovo jest skutečně crux philologorum et archaeologorum. Jest o něm již celá rozsáhlá literatura.[89])

Pausanias udává nejprve počátek ulice trojnoží (*ἀπὸ τοῦ πρυτανείου*), vysvětluje jméno její (*ναοὶ ὅσον ἐς τοῦτο μεγάλοι, καί σφισιν ἐφεστήκασι τρίποδες χαλκοῖ μέν, μνήμης δὲ ἄξια μάλιστα περιέχοντες εἰργασμένα*). Potom pokračuje dále: *Σάτυρος γάρ ἐστιν, ἐφ' ᾧ Πραξιτέλην λέγεται φρονῆσαι μέγα.*

Tato slova nemohou se vyložiti jinak, než tak, že Pausanias uvádí k slovům, že v ulici trojnoží stojí chrámky, na nichž nahoře nalezají se bronzové trojnože, a ty bronzové trojnože že chovají mnohé památnosti, doklad: na př. nalezá se zde Satyr, na němž si Praxiteles zvláště zakládal. Zmínka o tomto Satyru Praxitelově přiměla ctihodného periegetu k tomu, že připojil anekdotu, jak kdysi chytrou lstí Fryne vylákala z Praxitela doznání, že Satyr a Eros jsou jeho nejlepšími výtvory, a jak obdržela od milence svého sochu Erotovu darem. A nyní vrací se, tuším, Pausanias opět k soše Satyra, o níž před tím byl mluvil, a pokračuje: *Διονύσῳ δὲ ἐν τῷ ναῷ* atd.

Zde jeví se především nápadnými slova: *ἐν τῷ ναῷ τῷ πλησίον.* Pausanias pravil dříve, že trojnože obsahují (*περιέχοντες*) mnohé památné věci, jako na př. Satyra Praxitelova, a nyní praví, že Satyr nalévající Dionysovi nalezal se *ve* chrámě blízkém. Míní snad Pausanias ne chrámky ulice trojnoží, na nichž stály trojnože, nýbrž nějaký chrám na blízku ulice trojnoží a byla by zde tedy řeč o nějaké jiné soše, ne o Satyru Praxitelově? Poměrně nejblíže k ulici trojnoží byly dva chrámy Dionysovy v posvátném jeho okršku (*ἐν Διονύσου*): jeden se starou

[89]) Viz G. Ghirardini v Bullettino della commissione archeologica comunale di Roma, roč. XX (1892), str. 324 nn., Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 534.

Digitized by Google

sochou Dionysa Eleutherea, druhý s chryselefantinovou sochou Alkamenovou. A vskutku výkopy zjistily zbytky dvou chrámů z různých dob pocházejících: jednoho na severozápadním rohu svatyně Dionysovy, druhého, jenž nalezal se asi 5 *m* jižně od chrámu prvního.[90])

Ve chrámě Dionysově byla by arci socha Dionysova, jemuž Satyr podává číši, vhodná; ale oba chrámy nalezají se dosti daleko od ulice trojnoží, tak že výraz *πλησίον* nebyl by zde nikterak správný. A pak Pausanias počíná hned v § 3. výklad o svatyni Dionysově a o dvou chrámech tohoto boha. Jest zde tedy vyloučena možnost, že by byl Pausanias v § 2. mínil některý z obou chrámů Dionysových v okršku tohoto boha. Jiných pak chrámů na blízku ulice trojnoží není.

Soudím, že obtíže při výkladu tohoto místa značně se oslabí, jestliže ve výrazu *μνήμης δὲ ἄξια μάλιστα περιέχοντες εἰργασμένα* uznáme zběžnost, nekorrektnost výrazu. Tak, jak slova ta nyní zní, musí se arci vztahovati ku slovům *τρίποδες* jakožto podmětu (*τρίποδες χαλκοῖ μέν, μνήμης δὲ ἄξια μάλιστα περιέχοντες*). Vztahujeme-li však slova ta k *ναοί* jakožto podmětu, při čemž arci bylo by uznati spojení *μνήμης δὲ* za stilistickou zběžnost, není těchto obtíží. Smysl pak jest: jsou zde chrámky, na nichž nahoře nalezáme trojnože bronzové, uvnitř pak mnohé památnosti, na př. Satyra Praxitelova. Že Satyr nemohl státi na střeše chrámku, uprostřed trojnože, nýbrž že stál uvnitř chrámku, o tom, tuším, nemůže býti pochybnosti.

Výraz *ἐν τῷ ναῷ τῷ πλησίον* jest podivný. Nelze asi jinak souditi, než že Pausanias míní chrámek ulice trojnoží; ale pak jest výraz *πλησίον* nemožný. Mluví-li se o chrámu v ulici trojnoží, pak není možno říci: v chrámu na blízku. Neboť výklad, že Pausanias mluví v § 1. o jiném Satyru (Satyru Praxitelově) a v § 2. opět o jiném, druhém Satyru, kterýžto druhý Satyr stál ve chrámu vedle onoho chrámu, v němž nalezal se Satyr Praxitelův, pokládám za nemožný. Slova Pausaniova *Διονύσῳ δὲ ἐν τῷ ναῷ* atd. připojují se těsně ke slovům *Φρύνη μὲν οὕτω τὸν Ἔρωτα αἱρεῖται*. Pausanias ukončuje těmito slovy výklad o lsti Fryninë: tak tedy tímto způsobem, jak bylo vyloženo (*οὕτω*), obdržela Fryne Erota. Ale nyní nastává otázka, co bylo se Satyrem, kterého mistr kladl na roveň Erotu. A na tuto otázku podává Pausanias odpověď slovy: *Διονύσῳ δὲ* ... Satyr, jejž Praxiteles stejně si cenil jako Erota, ten stojí ve chrámu (v ulici trojnoží) a sice podává Dionysovi číši.

Slova *τῷ πλησίον* jsou asi pozdější glossou, jež omylem dostala se do textu. Čtenář starověký, jenž neznal dobře těchto „chrámů“ ulice trojnoží a neporozuměl, že výrazem *ἐν τῷ ναῷ* Pausanias míní právě jeden z takovýchto chrámů, připojil doplnění *τῷ πλησίον*, jež dostalo se tak do textu Pausaniova.

---

[90]) Judeich, Topographie von Athen, str. 282 nn.

Digitized by Google

Společně (ὁμοῦ) s tímto Satyrem Praxitelovým nalezaly se v témž chrámku ulice trojnoží dvě sochy, Dionysos a Eros, jež byly dílem Thymilovým.

O Thymilovi nemáme jiných zpráv než právě toto místo Pausaniovo.[91]) Furtwängler (Meisterwerke der griech. Plastik, str. 535, pozn. 1) pronesl domněnku, že kopie tohoto sousoší Thymilova jest dosud zachována ve skupině národního musea neapolského čís. 6307.[92])

Vidíme zde mladistvě sličného Dionysa v postavení pozdějších soch Praxitelových, s vypnutým pravým a vtaženým levým bokem; pravé rámě boha bylo asi přeloženo přes hlavu jako u tak zvaného Apollina, krásná hlava boha s bohatými kadeřemi, ozdobená vinným listím, obrácena jest v pravo a skloněna k Erotovi, jenž po pravé straně boha stoje a drže asi původně v rukách luk a šípy obracel vzhůru hlavu k Dionysovi po způsobu Erota Soranzo v petrohradské ermitáži.[93])

Domněnka Furtwänglerova nemá pevného podkladu: figura odpočívajícího Dionysa jest zde připojenou figurou Erotovou rozšířena ve skupinu; je-li toto seskupení Dionysa typu Praxitelovského s Erotem dílem Thymilovým, toho arci dokázati nelze.

Místo Pausaniovo nelze asi jinak vyložiti než, že k soše Satyra Praxitelova byly připojeny později sochy Dionysa a Erota, jež pocházely od Thymila.

Praxiteles vytvořil asi, jak udává Plinius starší na místě svrchu uvedeném, skupinu tří figur: Dionysa, Satyra, jenž mu podává číši, a personifikaci bohyně Methe.[94]) Satyr, jenž naléval víno v nádobu, stál

---

[91]) Nápis sbírky Elginské (Newton, The collection of ancient Greek inscriptions in the British Museum, part I, str. 160, čís. CXXXV*), na němž připomíná se Thymilos, jest asi podvržený („the style of the letters and the diction also seem to stamp this as a „forgery"). Ostatně identičnost Thymila tam jmenovaného s naším Thymilem není nikterak zjištěna. Srov. Klein, Praxiteles, str. 190, pozn. 2.

[92]) Gerhard-Panofka, Neapels antike Bildwerke, str. 30, čís. 96, fotografie Alinariova čís. 11051, Reinach, Répertorie de la statuaire, I, tab. 387, čís. 1, Revue archéologique 1895, tab. 8, Guida illustrata del Museo nazionale di Napoli, Neapol 1908, str. 75—80, čís. 257, Klein, Praxiteles, str. 190.

[93]) Friederichs Wolters, Gipsabgüsse, čís. 217, Reinach, Répertoire, II, tab. 548, čís. 8, Studniczka, Kalamis, str. 79, obr. 15, tab. 8*b*. K literatuře zde uvedené dodati jest: replika hlavy nalézá se v museo Torlonia di Lungara v Římě (Römische Mittheilungen, I, str. 120 Benndorf), Furtwängler, Intermezzi, str. 12, pozn. 7, Bullettino della commissione archeologica comunale, 1901, str. 166, 167, Römische Mittheilungen, 1907, str. 208 (Ducati).

[94]) V malířství uvedl tuto figuru Pausias sekyonský ve svém obraze v thole epidaurské: Pausanias II, 27, 3, Journal of Hellenic Studies 1895, str. 216 (Bieńkowski), Kavvadias v Mélanges Nicole, str. 611—613, *Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική*, 1908, str. 28—31, 39—40 (Arvanitopullos). Nejenom zobrazením figury Methy, ale i epigrammem na obrazu Erota v thole upomíná Pausias na Praxitela: Zeitschrift für österr. Gymnasien, 1886, str. 685 (Studniczka), Robert, Archäologische Märchen, str. 168, pozn. 1, Klein, Geschichte der griech. Kunst, II, str. 315.

Digitized by Google

uprostřed, po jedné straně byl Dionysos, po druhé straně Methe.[95]) Mladistvý Satyr (παῖς) stál zde mezi dvěma dospělými osobami, jako stojí Triptolemos uprostřed mezi Demetrou a Korou na slavném reliefu eleusinském.[96])

Později, nevíme arci, jakou příčinou, vzaly sochy Dionysa a Methy za své a byly nahraženy sochami Thymilovými, jenž vytvořil sochu Dionysovu, ale sochu Methinu nahradil sochou Erotovou.

Tuto Thymilovu skupinu pokusil se málo pravděpodobně rekonstruovati Bieńkowski (Revue archéologique, 1895, str. 281 nn.) ze soch Dionysa a Erota v národním museu neapolském po příkladě Furtwänglerově a ze sochy Satyra, jehož ztracený originál znám jest pouze z odlitku R. Mengsem drážďanskému museu odkázaného. Mínění toto není již proto správno, poněvadž Satyr tohoto sousoší, Satyr Praxitelův, zachoval se nám v celé řadě replik, z nichž některé vynikají zvláštní přesností.

Seznam replik tohoto Satyra podávají Schreiber, Die antiken Bildwerke der Villa Ludovisi, str. 93, Gherardo Ghirardini v Bullettino della commissione archeologica comunale, 1892, str. 237, nn., a Klein, Praxiteles, str. 190—192.[97])

Vidíme před sebou mladistvě sličného Satyra, jenž v pravé, vysoko

---

[95]) Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik. str. 535, pozn. 1.

[96]) Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 7, Svoronos Das Athener Nationalmuseum, tab. XXIV, XXV, text str. 106—120, Kavvadias, *Γλυπτὰ τοῦ ἐθνικοῦ μουσείου*, I, čís. 126. K literatuře tam uvedené dodati jest: Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 39, pozn. 4, Bloch, Griechischer Wandschmuck, str. 71, 72 a pozn. 102, Festschrift für Benndorf, str. 116, pozn. 3, Wochenschrift für klassische Philologie, 1904, str. 903 (Amelung), Julius Lange, Darstellung des Menschen in d. älteren griech. Kunst, str. 189 (překlad M. Mannové), Arndt, Einzelverkauf, č. 497, Stais, Marbres et bronzes du musée national, I, str. 20-22.

[97]) Dvě sochy drážďanské jsou nyní též publikovány u Reinacha, Répertoire de la statuaire, II, tab. 139, čís. 5 a 6 (= Becker, Augusteum, 25 a 26, Hettnerův katalog čís. 70 a 88), exemplář britského musea: Reinach II, tab. 139, čís. 8, exemplář musea Boncompagni-Ludovisi, nyní v Museo delle Terme Diocleziane: tamže II, čís. 139, čís. 7 a u Brunna-Bruckmanna, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 376, exemplář paláce konservatorů: Reinach II, č. 139, čís. 9. Exemplář v Museo delle Terme Diocleziane nalézá se v portichetto, sala I, čís. 7 (Guida del Museo nazionale Romano nelle Terme Diocleziane, 1. vyd. str. 34), torso však nepochází z Palatina, jak udává Klein, Praxiteles, str. 192, pozn., čís. 15, nýbrž objeveno bylo při stavbě pomníku Viktora Emanuela I. Hlava musea Chiaramonti čís. 367 jest publikována nyní též u Amelunga, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, díl I, tab. 58, čís. 367, text str. 550—551. Tato hlava však nenáležela k soše, nýbrž, jak ukazuje pozůstatek krku a konce stužky dolů splývající, k hermovce, zrovna tak jako replika hlavy Satyra ve vatikánské Galleria geografica čís. 40.

Z replik jest nejlepší exemplář v bývalém museu Boncompagni-Ludovisi, exemplář v majetku Mengariniově v Římě jest, jak se mi zdá, Kleinem poněkud přeceňován.

Digitized by Google

pozdvižené ruce drží oinochoi, v levé ruce nějakou nádobu, do níž s konvice nalévá mok Dionysův.

Tíha těla spočívá na noze levé, noha pravá jest volna a jsouc pravou stranou svou mírně zdvižena opírá se stranou levou lehce o zemi.

Vlas Satyrův jest krátký, kadeřavý, okolo hlavy vine se široká stužka a ve vlas vpletena jest ratolest vavřínová s bobulemi. Hlava Satyrova jest nachýlena, veškera pozornost Satyrova upjata jest k úkonu, jímž Satyr jest zaměstnán. Výraz obličeje jest vlídný, kol rtů pohrává úsměv: jak bude chutnati ten doušek osvěžujícího nektaru! Ovšem ne Satyrovi, nýbrž jeho pánu a vládci, Dionysovi, neboť není pochybnosti, že Satyr nalévá svému pánu vykonávaje zde úkon číšnický. Pro sebe by s takovou okázalostí a pozorností nenaléval, neboť Satyr pije beze všech okolků z rohu, ze skyfu, kantharu, misky a, je-li potřeba, i z plného měchu.[98])

V obličeji Satyrově není ani nejmenší stopy nějaké divokosti a smyslnosti, kterou se vyznačuje *γένος οὐτιδανῶν Σατύρων καὶ ἀμηχανοεργῶν* (Hesiod zlomek 198 R zach), pouze zvířecí špičaté uši a snad též směsice bujného, kadeřavého vlasu poukazují k původnímu charakteru Satyrovu.

V pravé ruce držel Satyr oinochoi, neboť hrozen, který byl v některých replikách později doplněn, jest arci vyloučen. V levé ruce mají některé repliky misku, jiné rhyton.[99])

Furtwängler (Meisterwerke der griech. Plastik, str. 535, pozn. 2) soudí, že miska v levé ruce Satyrově jest pravděpodobnější než roh: nalévání s výše jest prý přirozenější, když tekutina padá na širokou plochu, než když padá v úzký otvor.

Soudím právě naopak, že přirozenější jest zde rhyton. Rhyton jest jaksi legitimní nádobou v thiasu Dionysově. Dále to, že Satyr tak pozorně hledí dolů, to rozhodně mluví pro roh, neboť nalévání do nádoby s tak úzkým otvorem, jaký má rhyton, vyžaduje zvýšené pozornosti.

Jinak ovšem nebyla by ani miska nevhodná a také vskutku nalezáme na monumentech Satyra nalévajícího Dionysovi víno do misky.[100])

Originál Praxitelův byl jistě z bronzu. K tomu poukazují ostré, markantní rysy obličeje, podání vlasů a rtů. Praxiteles vůbec v starší periodě uměleckého svého tvoření dával přednost bronzu, později teprve mramoru.

---

[98]) Srovnej psykter Duridův v British Museum *E* 768, Pottier, Douris, str. 73. obr. 14, Wiener Vorlegeblätter, serie VI, tab. 4.

[99]) Roh má jistě exemplár berlínský, zase exemplár palermský (Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 154) měl jistě nádobu. Pozůstatek domnělého rohu u exempláru ludovisijského pokládá Furtwängler (Meisterwerke, str. 535, pozn. 2.) za zbytek rýhované opory, která spojovala levé předloktí se stehnem levé nohy. Také u exempláru v Louvru zachoval se zde zbytek opory.

[100]) Srov. jihoitalskou amforu z Ruva v národním museu neapolském: Heydemann, Vasensammlungen des Museo Nazionale zu Neapel, čís. 3255, Wiener Vorlegeblätter, 1889, tab. XI, 2 *a*.

Digitized by Google

Postavili jsme Peribœta ve příčině chronologické na první místo výtvorů Praxitelových a to z té příčiny, že v této soše jeví se mistr nejméně svým, že jest v ní nejvíce odvislým od umění doby předchozí.

Již myšlenka sama není invencí Praxitelovou. Na náhrobních reliefech zobrazujících tak zvanou hostinu herojskou vidíme mladistvého číšníka, který má za úkol heroisovanému mrtvému nalíti číši vína. Tato figura vzata jest ze scén hodovních[101]) a na některých reliefech má nápadnou podobnost s Praxitelovou sochou nalévajícího Satyra. Některé z těchto reliefů jsou z první polovice čtvrtého, některé z polovice IV. stol., jiné jsou mnohem mladší. Reliefy národního musea athenského jsou nyní přehledně sestaveny v 9. a 10. sešitě záslužné publikace Svoronovy, Das Athener Nationalmuseum (německé vydání opatřil W. Barth, Atheny, 1908).

Jsou to tyto reliefy: tab. LXXXI, čís. 1504, LXXXIII, čís. 1501, LXXXIV, čís. 1503 (zde jest zvláště nápadná podobnost: číšník přistupuje právě s pravé strany ku klině, na níž odpočívá mrtvý, a nalévá s konvice, kterou drží v pravé ruce, do misky v levé ruce víno), tab. LXXXV, čís. 1502 a 1505, LXXXVI, čís. 1508, 1510 (?), LXXXVIII, čís. 1519, LXXXIX, čís. 1523, XC, čís. 1532, 1526, XCI, čís. 1529, 1528, XCIII, čís. 1539, XCIV, čís. 1538. K tomu dodati jest ještě zlomek votivního reliefu, pocházejícího asi z polovice IV. stol. a chovaného ve sbírce gymnasia na Korfu: Arndt-Amelung, Einzelverkauf, serie III, čís. 606*a* („Jüngling, de face, im Typus etwa des sog. praxitelischen einschenkenden Satyrs Ludovisi Dresden, in der erhobenen R. die Kanne zum Spenden: Hermes-Kadmilos oder Attis?").

Ve příčině formální jest Satyr úplně zbudován na tradicích století pátého a jeví mocný vliv školy peloponneské a starší školy attické.

Postavení nalévajícího Satyra jest totéž, které mají nejslavnější výtvory Polykleitovy, které má doryforos, diadumenos, Kyniskos i raněná Amazonka.[102]) Jest to zastavení v chůzi; tíha těla spočívá na jedné noze a druhá noha, v koleně jsouc ohnuta, pouze lehce země se dotýká: proprium eius est uno crure ut insisterent signa excogitasse.

Co se vlivu starší školy attické týká, Ghirardini, Furtwängler a Klein poukázali přesvědčivě k tomu, jak veliký vliv měla zde na Praxitela socha mladistvého athleta, nalévajícího si s lahvičky, kterou držel v pravé, vysoko zdvižené ruce, olej na dlaň levé ruky, aby si natřel olejem tělo.

---

[101]) Srov. na př. figuru chlapce prchajícího z hodovní síně paláce Odysseova na Ithace na vnitřní straně jižní zdi heroa gjölbašského: Benndorf-Niemann, Das Heroon von Gjölbaschi-Trysa, tab. VII, *A* 1.

[102]) Tuto Amazonku Polykleitovu spatřuji dosud v typu Berlín-Sciarra atd., neboť to, co Botho Graef o sochách Amazonek napsal (Jahrbuch des archäol. Instituts, 1897, str. 84 nn.), jest naprosto pochybené. Raduje-li se Klein (Praxiteles, str. 167), že prý Graef definitivně Polykleita této sochy sprostil, pak myslím, že by se každý umělec věru poděkoval, kdyby jej někdo z důvodů tak směšných chtěl zbaviti autorství díla toho významu, jako jest berlínská Amazonka a její repliky.

Digitized by Google

Socha athleta nalévajícího si olej na ruku zachována jest v celé řadě exemplářů, které v jednotlivostech dosti značně od sebe se liší, tak že rozeznávati jest zde i více škol: athlet sbírky Leaconfieldovy v Petworthu (Michaelis, Ancient marbres in Great Britain, str. 601, čís. 9, Furtwängler, Meisterwerke, str. 464 nn., obr. 77 na str. 465) jest výtvorem školy Polykleitovy, socha athleta v Mnichově (Furtwängler, Beschreibung der Glyptothek, čís. 302, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 132, 134*a*, 135, replika hlavy v Anglii: Brunn-Bruckmann, tab. 557, Wochenschrift für klassische Philologie, 1904, str. 900, srov. ještě gemmu v Jahrb. d. archäol. Instituts, 1888, tab. 10, čís. 12, bronzu v Drážďanech: Archäologischer Anzeiger, 1896, str. 208, a terrakottu z Kymy: Bulletin de correspondance hellénique, 1886, tab. XII, H. Lechat v Mélanges Perrot, str. 210, Overbeck v Berichte der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, 1893, str. 56 nn., Maurice Emmanuel, Essai sur l'orchestique grecque, str. 34—35, Studniczka v Deutsche Literaturzeitung, 1906, sloupec 2628) a v Drážďanech (Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 463, Brunn-Bruckmann, tab. 133 a 134) a repliky této sochy drážďanské v palazzo Pitti ve Florencii (Dütschke, Antike Bildwerke in Oberitalien, II, čís. 22 a 25, Arndt-Amelung, Einzelverkauf, čís. 222—225, Amelung, Führer durch die Antiken in Florenz, čís. 190 a 191) jsou jistě dílem školy attické.

Motiv athleta nalévajícího si olej na ruku těšil se ve starověku veliké oblibě: poukazuji k tomu, že nalezáme jej ještě na náhrobní stele jednoho athleta v národním museu athenském (síň XII, číslo 1226), pocházející z římské doby císařské.[103])

Athlet nalévající si olej na ruku stojí silně rozkročen. Tíha těla spočívá na levé straně, pravá noha jest sice uvolněna, ale stojí přece celým chodidlem na zemi, tělo jest mírně nazad nachýleno, hlava jest nakloněna k levé straně těla a veškera pozornost athletova upjata jest k tomu, aby olej kapající s lahvičky zachytil dlaní levé ruky.

Celá tato procedura předvádí se oku divákovu s takovou vážností, jako by se jednalo bůh ví o co. Satyr nalévající stojí daleko lehčeji, tíha těla spočívá rovněž na levé noze, ale pravá jest úplně volna a dotýká se pouze koncem svým země, není zde ani stopy onoho širokého rozkročení athletova. Linie, kterou činí pravá strana těla Satyrova, přechází pravým předloktím na hlavu a sklání se odtud po levé ruce a přechází ve vkusnou, obloukovitou linii levého boku, kdežto u athleta máme bezohledně lomené linie, takže linie horizontální a vertikální přímo se střídají.

Máme tedy již u Satyra ony vkusné, plynulé linie, které tvoří zvláštní půvab výtvorů Praxitelových. Rovněž u Satyra jest posicí těla pravý bok vtažen, levý vypnut, což shledáme i u dalších soch mistrových.

---

[103]) Stais, Marbres et bronzes du musée national, I., str. 177, čís. 1226, stele jest zobrazena tamže na str. 178.

Digitized by Google

Hlava Satyrova jest rovněž nakloněna k noze oporné, tedy levé, pozornost Satyrova jest rovněž upjata k tomu, aby správně nalil víno do rhyta, ale roztomilým výrazem obličeje stojí Satyr vysoko nad athletem.

Tělo Satyrovo nemá ovšem oněch širokých forem, jaké mají výtvory Polykleitovy, ale přece ještě ve mnohém upomíná na geniálního mistra peloponneského. Také u Satyra shledáváme dosti široké, klidné plochy těla, jež bez velikých přechodů od sebe se oddělují; prsa jsou ještě plochá, bradavice prsní jsou daleko od sebe vzdáleny, prohloubenina mezi rovnými a šikmými svaly břišními a střední linie těla jsou tak akcentovány, jako bývá u soch Polykleitových.[104])

Co se hlavy Satyrovy dotýká, shledávám zde jistou podobnost s hlavou Diadumena Farnese v britském museu, v díle to, jež náleží jistě škole attické V. stol. př. Kr.[105]) Podobnost vztahuje se k formě lebky, podání vlasů, široké stužce i k produševněnosti výrazu. Ovšem vlas jest u Satyra podán s větší rozmanitostí a živostí, v jednotlivých chomáčcích, konečky vlasů přecházejí před uchem a za uchem do sebe a zpod stužky některé vybíhají do čela, dvě kadeře se konečky svými přechylují přes stužku, vlas leží níže, plošeji na hlavě a dává vystupovati obrysům lebky, výraz obličeje Satyrova jest přívětivý, vlídný, kdežto výraz Diadumena Farneského jest měkký, skoro sentimentální, takže Diadumeos Farnese stojí zde v čele oněch hlav attických diadumenů, u nichž obličej jeví zvláštní těžkomyslný výraz.[106])

Ve příčině postavení těla, v podání jeho forem jeví tedy Satyr Praxitelův vliv i školy peloponneské i starší školy attické. Ale v jedné věci jest Praxiteles i v této soše svůj a to úplně svůj.

Dante (Convivio III, 8) praví: Nella faccia massimamente in due luoghi adopera l'anima, cioè negli occhi e nella bocca. Ten zvláštní, přívětivý, roztomilý výraz obličeje, úsměv pohrávající okolo malých úst, jasné, veselé oko — to všechno jest Praxitelovo, zde nebyl Praxitelovi nikdo

---

[104]) Furtwängler, Meisterwerke der griechischen Plastik, str. 537.

[105]) Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 509, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 271, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 118. Furtwängler (Meisterwerke, str. 445) vidí v Diadumenu Farnese kopii Feidiova Anadumena v Altidě olympijské, s čímž projevuje souhlas Bulle na místě uvedeném, text str. 44. Domněnka Furtwänglerova jest arci nejistá, attický původ Diadumena Farnese však jest jistý. K věci srov. ještě Löschcke, Der Tod des Pheidias, str. 36, a Robert, Archäologische Märchen aus alter u. neuer Zeit, str. 109.

[106]) Srov. na př. hlavu diadumena v Petworthu (Furtwängler, Meisterwerke, tab. XVI), hlavu dříve v majetku Abbatiově v Římě (Brunn-Bruckmann, tab. 84), zlomek hlavy v Trevíru (Hettner, Die röm. Steindenkmäler des Provinzialmuseums zu Trier, čís. 695) a hlavu v palazzo Riccardi ve Florencii (Dütschke, Antike Bildwerke in Oberitalien, II, č. 182, Arndt-Amelung, Einzelverkauf, čís. 308 a 309, Amelung, Führer durch die Antiken in Florenz, čís. 209). Originál, jehož kopiemi jsou tyto hlavy, přičítá Furtwängler (Meisterwerke, str. 335 nn.) Kresilovi, ale důvody jeho nejsou nikterak přesvědčivy.

Digitized by Google

vzorem. V tom přívětivém, skoro šelmovském výrazu obličeje má Satyr nalévající nejbližší analogii v jiném výtvoru mistrově, v Sauroktonu.

A také v jednotlivostech formálních jeví Satyr přece veliký pokrok proti výtvorům století pátého. Povšimnutí zejména zasluhuje modelace čela, jež upomíná již poněkud na Herma — čelo totiž klene se v dolní části energicky ku předu — povšimnutí zasluhují malá, živá ústa, oblost glutaeí, štíhlé nohy, břich není již tak plochý jako u výtvorů školy peloponneské, nýbrž okrouhlý, přechod od břicha k ohanbí podán jest delikátně.

Mistrovskou rukou Praxitelovou mění se figury bohů a bytostí s nimi sdružených k nepoznání. Kdo by poznal v tomto Satyru Praxitelově onoho bujného druha thiasu Dionysova, jehož nevázané kousky tolikráte zobrazují vásy černého i červeného stilu? V nalévajícím Satyru stojí před námi roztomilý, stepilý číšník Dionysův, jenž s ochotným, vlídným úsměvem božskému svému pánu občerstvující doušek nalévá.

Že Satyr Praxitelův těšil se v Athenách zvláštní oblibě, to dokazuje již epitheton jeho: periboetos, rozhlášený, slavný.

Značný vliv tohoto Satyra Praxitelova dá se v umění dlouhou dobu stopovati: základní motiv shledáváme ještě v typu římských Larů a Canovova Hebe v národní gallerii berlínské upomíná motivem dosud živě na onoho Satyra, jenž kdysi zdobil athenskou ulici trojnoží.[107])

2. Sauroktonos.

Plinius starší (Naturalis historia 34, 70) praví, že Praxiteles vytvořil z bronzu puberem Apollinem subrepenti lacertae cominus sagitta insidiantem quem sauroctonon vocant.

K tomu přistupuje ještě místo Martialovo XIV, 172:

Sauroctonos Corinthius.

Ad te reptanti, puer insidiose, lacertae
parce, cupit digitis illa perire tuis.

To jest všechno, co nám literární podání vypravuje o Praxitelově Sauroktonu.

Daleko příznivější než podání literární jest v tomto případě podání monumentální. Zachovalať se nám celá řada soch, tors a hlav, jež repraesentují — o tom nelze pochybovati — kopie slavné této sochy Praxitelovy,

[107]) Jakousi podobnost s tímto Satyrem nalévajícím jeví mramorové torso mladistvého Satyra dříve ve ville Ludovisi, nyní v majetku inženýra Somzée v Brusselu (Furtwängler, Sammlung Somzée, tab. XIV, čís. 22, text str. 18), ale ovšem Furtwängler jde příliš daleko, když vidí v tomto Satyru přímo jaksi bratra nalévajícího Satyra. Srov. též Berliner philologische Wochenschrift, 1898, str. 433 (Körte).

Digitized by Google

a mimo to máme ještě repliky Apollona Sauroktona na mincích i gemmách.[108])

Mladistvý bůh stojí zde opíraje se levou, do výše zdviženou rukou o peň stromu, tak že tíha těla spočívá na noze pravé, noha levá jest úplně volna a jsouc do zadu posunuta dotýká se špičkami prstů paty nohy pravé. Tímto postavením boha jest pravý bok vypnut a činí křivku, levá strana těla činí mírně uprostřed se prohybující linii. Pravé rámě boha jest skloněno, předloktí jest ku předu vztaženo a drželo nějaký předmět. Hlava boha jest nakloněna a pohled upřen jest na peň stromu, po němž vzhůru plazí se vesele ještěrka.

O této nevinné ještěrce jest již pomalu celá literatura, jejíž velikost jest právě v opáčném poměru k malinkému tomu zvířátku. Shledávána byla zde scena mantická, pak podán výklad symbolický a až od břehů Nilu sneseny byly analogie, které však se scenou zde zobrazenou nemají absolutně nic společného.

Není zde zobrazeno Praxitelem nic jiného než pouhá hra, Apollon si zde pohrává — Řekové říkají tomu *παίζειν* — jako si hrávaly smrtelné děti u Řeků a Římanů a jako si hrají podnes osmáhlé děti římské Campagně.[109])

Klein (Praxiteles, str. 113—114) upozornil dobře, jak často na jaře viděti jest v římské Campagni a také na foru římském osmáhlé chlapce, kteří jako hypnotisovaní upjatě hledí k nějakému otvoru ve zdi nebo díře v zemi. V ruce mají přichystaný ostrý nožík. V tom kmitne se lacertuola, vzduchem zableskne se ocel nože a ubohé zvířátko třepetá se přibodeno jsouc nožem k zemi nebo ke zdi. A když se pak cizinec zeptá takového krvežíznivého ukrutníka, který v malé chvíli utratil několik ještěrek, co ti udělala ta ubohá zvířátka, upře na vás s podivem své velké

---

[108]) Seznam replik Apollona Sauroktona viz u Kleina, Praxiteles, str. 108—111. K replikám soch zde uvedeným přistupují další exempláry: jeden v Brusselu (Musée Fol., text k tabulce IX., srov. Jahreshefte des österr. archäologischen Institutes, I. ročník, Beiblatt str. 144), druhý jest torso v národním museu athenském čís. 1623, publikované Arvanitopullem v *Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική*, 1905, tab. 8, str. 263—270.

Exemplár louverský (z villy Borghese) jest též u Reinacha, Répertoire de la statuaire, I, tab. 249, čís. 3, exemplár vatikánský: Reinach, I, tab. 239, čís. 1, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 158, Amelung, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, díl II, čís. 264, str. 448—452, atlas II, tab. 49, č. 264, exemplár ve ville Albani: Reinach, II, tab. 100, čís. 3, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 234, torso avignonské publikováno jest nyní též u Reinacha, II, tab. 606, čís. 7, torso v Neapoli: Guida illustrata del museo nazionale di Napoli, čís. 491, str. 158, Reinach, II, 596, č. 4. K seznamu gemm u Kleina dodati jest jako pátý exemplář gemmu v Brusselu (Musée Fol, tab. IX, čís. 6), na kterou jsem upozornil v Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes, roč. I, Beiblatt str. 144.

K replikám hlavy dodati jest hlavu na ženské soše v paláci konservatorů v Římě: Amelung, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, díl II, str. 450.

[109]) Ostatně i u Novořeků děti pěstují podobnou „zábavu" s ještěrkami: *Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική*, 1905, str. 268—269 (Arvanitopullos).

Digitized by Google

oko a prohodí pohrdlivě: non sono Christiani! To jest v Italii obvyklá odpověď, kterou se největší surovost na zvířatech páchaná omlouvá.

Tento kommentář k soše Praxitelově, čerpaný ze zvyku dosud na jihu žijícího, má zvláštní cenu.[110])

Tak jako ty osmáhlé děti římské Campagně pohrává si zde Apollon. Za kmenem stromu zpola ukryt číhá na příhodný okamžik, aby ostrým šípem, který držel v ruce pravé, přibodl ještěrku k pni stromu. Ale v obličeji boha není ani stopy nějaké krvežíznivé ukrutnosti, antisemitským non sono Christiani nemohl jasný syn Zevův také svědomí své chlácholiti.

Obličej má výraz vlídný, kol úst pohrává šelmovský úsměv: snad ani bůh nemá v úmyslu zabodnouti ostrou střelu v tělo nevinného zvířete, snad jest to spíše zkouška, zdali by střelhbitému pohybu lacertuoly učinil konec svým šípem.

Jaký rozdíl mezi tímto Sauroktonem Praxitelovým a mezi Apollonem belvederským, jejž přičítá Winter Leocharovi a který zdá se mi bližším umění Skopovu. Apollon belvederský — toť epifanie boha v celém jeho zářivém majestátu, epifanie oslňující, Sauroktonos — bůh zpola děcko, zpola mladík, mellefebos, který pohrává si s ještěrkou!

Umění pátého století nebylo by si nikdy troufalo zobraziti Apollona v situaci Praxitelova Sauroktona.

Jako u Satyra nalévajícího víno, tak také u Sauroktona shledáváme pojetí docela odchylné od dob dřívějších. Páté století akcentuje vznešenost, velebnost bohů olympijských, Feidias a jeho žáci s jedné, Polykleitos a jeho škola s druhé strany jsou si v tom shodni. Zejména bozi Feidiovi sídlí vysoko v říši jasného aetheru, vysoko nad lidstvem, kam neproniká zloba a vášeň: před nimi sklání se smrtelník v prach, jen prosebný pohled oka a tichou modlitbu k nim vysílaje.

Ale zatím přelétla decennie přes Helladu. Dorůstaly nové generace, jež viděly bohy a heroy na scéně komoedie, jež s dychtivostí naslouchaly nauce Anaxagorově a těch, kdož kráčeli v jeho šlépějích. A tak, kde se vše měnilo, nezůstalo ani sídlo bohů nedotčeno.

Ten starý Olymp, ozářený jasem poesie Homerovy, se všemi svými nebeskými rekvisitami jaksi ošuměl, staré báje staly se nově dorůstajícím generacím něčím dávno odbytým a jako se změnilo pokolení lidské, tak ani bozi nezůstali bez radikální proměny. Bozi čtvrtého století netrůní

---

[110]) Srov. Justi, Diego Velasquez, I, str. 11: „dort wo Land und Leute, im Süden typischer und stetiger als bei uns, den Kommentar dazu schreiben". Th. Birt, Deutsche Rundschau, 1907, str. 97: „Sodann aber die jungen Burschen auf den Plätzen (t. j. v Provenci); man gebe acht, wie sie die Last absetzen und sich dann anlehnen und plaudern; sie haben dabei etwas genial légères, das Bildmässige, das Schöne in der Pose bewahrt. Das freie Spielenlassen des unbelasteten Beins, das Spielbein der stehenden Figuren, das einen Hauptreiz der anmutigsten griechischen Statuen ausmacht — deutsche Bauern kennen das nicht, dem Südländer ist das aber noch heute geläufig. Er könnte noch heute einen Praxiteles zu seinem Satyr anregen."

Digitized by Google

v nedostupné výši, nebojují stále proti Titanům a Gigantům, nýbrž sestoupili se své výše, přiblížili se k člověku a stali se mu bližší.

Ve čtvrtém století pohrává si Dionysos s levhartem (Lysikratův choragický pomník, jejž Löschcke právem uvádí v souvislost s uměním Leocharovým), Afrodite sestupuje v chladné lůno vln, aby osvěžila své údy koupelí, nebo vytlačuje si po lázni vodu z vlhkého vlasu, klade náhrdelník okolo krku, odepíná sandál atd.

Bozi Praxitelovi žijí v jiném světě, rozdílném od starého Olympu, ve světě vysněném, kde panuje něco jiného než mrakosbírce Zeus a temná Moira. Nitro bohů Praxitelových ovládají tytéž city, jež klíčí a hárají v lidském srdci: touha lásky, vzbuzená mocným Erotem, touha po čemsi neznámém, snivost a roztouženost, dovádivá, čtveračivá veselost ...

Umění Praxitelovo oslavuje jiné bohy než století páté. Kolik vytvořil soch jasnooké, panenské Atheny Feidias! Nemluvíme-li o ostatních, Athena Parthenos, Promachos a Athena lemnijská jsou tři hvězdy první třídy na nebi hellenského umění. V tom dlouhém seznamu výtvorů Praxitelových objevuje se postava Athenina pouze jedenkráte a to v sousoší z mladých let: Hera mezi Athenou a Hebou v Mantineii (Pausanias VIII, 9, 3) a také ze soch a hlav Atheninych nedá se ani jediná aspoň s jistou pravděpodobností přičísti umění Praxitelovu.[111])

Rovněž Zeus neobjevuje se ani jedenkráte mezi sochami Praxitelovými, pokud starověké podání literární se nás dochovalo.

Za to však Afrodite a Eros stojí početně v čele uměleckého díla Praxitelova: literární podání uvádí neméně než pět soch bohyně Afrodity (Afrodite knidská, kojská, thespijská, v Alexandreii v Karii a bronzová socha této bohyně, jež byla později v Římě a tam zahynula požárem za vlády Claudiovy) a tři různé sochy Erota (thespijský, v Pariu a Eros, o němž zmiňuje se Kallistratos 3).

K tomu přistupují tři sochy Dionysovy (Dionysos ve skupině se Satyrem a Methou, Dionysos v Elidě a socha, o níž mluví Kallistratos 8), dvě sochy Artemidiny (Artemis brauronská a antikyrská — Artemidu v sousoších s Apollonem a Letoí zde nepočítám), dále Apollon Sauroktonos a Hermes s malým Dionysem v Heraiu olympijském. Apollon přichází mimo to ve skupině s Letoí a Artemidou v Megaře a Mantineii a pak nalezala se socha Apollonova, vytvořená Praxitelem, v Římě (Plinius starší, Naturalis historia 36, 23).

Umění Praxitelovo volí tedy se zvláštní oblibou právě ty mladistvé postavy hellenského Olympu, v jichž obličeji mohl umělec vyjádřiti onu něhu, snivost, roztouženost, jež jest postavám jeho vlastní.

---

[111]) Hlava Athenina z Fallerone, publikovaná Kleinem (Praxiteles, str. 350, obr. 69, str. 351, obr. 70), nemá pranic co činiti s uměním Praxitelovým, nýbrž náleží uměleckému směru Skopovu, jak patrno již z pathetického pohledu vzhůru obráceného oka.

Digitized by Google

Uvedl jsem Sauroktona na druhém místě, po Satyru nalévajícím. Učinil jsem tak proto, že u Sauroktona poprvé shledáváme zvláštní postavení, jež jest speciálně Praxitelovské.

Sauroktonos stojí na pravé noze a opírá se levou rukou o peň stromu: tíha těla rozděluje se tudíž mezi nohu opornou (pravou) a mezi oporu, jež nalezá se mimo tělo samo, zde tedy peň stromu. Tím stává se noha levá úplně volnou. Toto postavení jest úplně invencí Praxitelovou, jest uměleckým činem a sice činem prvního řádu. Tímto postavením jest pravý bok mocně vypnut, tělo pak poskytuje ony nevyrovnatelné plynulé linie, jež dodávají sochám Praxitelovým neobyčejného půvabu.

Z ostatních soch Praxitelových má toto postavení Satyr odpočívající, ale ten jest z příčin stilistických jistě mladší než Sauroktonos. Sauroktonos číhá za stromem na ještěrku, pozornost boha jest tedy obrácena k nejbližšímu jeho okolí, Satyr odpočívající nevšímá si již pranic svého okolí, nestará se o svět, nestará se o to, co kol něho se děje, nýbrž jen v sebe pohřížen a oddán sladkému snění zde odpočívá.

Peň stromu, po němž ještěrka vzhůru se plazí, uvádí v komposici motiv malířský. Při pohledu na Sauroktona mizí před námi naše zamračené nebe a plíživé mlhy, před zrakem naším objevuje se slunný jih se svým azurem nebe, proudem zlatých paprsků a bujnou svou vegetací...

Na vásách shledáváme takovéto skrácené označení scenerie: sloup označuje chrám, strom označuje les nebo háj, delfín moře. V plastiku uvedl tento způsob Praxiteles a sice poprvé u Sauroktona, později u Satyra odpočívajícího, u Afrodity knidské a u Herma. U Sauroktona a Herma jest peň označením širé pláně, porostlé stromovím, u Satyra odpočívajícího označením lesního zátiší, u Afrodity knidské jest hydrie zkráceným označením moře.

Stilisace vlasu upomíná úplně na dobu starší; originální jest malý vrkoček po každé straně hlavy. Ten shledáváme také u Hypna, jejž hlavně z této formální příčiny někteří — dle mého mínění naprosto neprávem — přičítali přímo Praxitelovi.[112]) Tento detail zajisté sám o sobě nepostačí vindikovati Hypna umění Praxitelovu.

---

[112]) Klein, Praxiteles, str. 133 nn., tamže na str. 134 a 135, obr. 19 a 20 reprodukce madridského Hypna. Další reprodukce této sochy: Brunn-Arndt-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 529, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 160, hlava Hypna madridského: Arndt-Amelung, Einzelverkauf, čís. 1549 a 1550. Bronzová hlava Hypna z Perugie, nyní v britském museu: Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 235. Bronzová soška Hypna (bez hlavy) v berlínském museu (inventář čís. 1542): Kekule, Die griechische Skulptur, 1. vyd., str. 252. O chronologickém datování Hypna soudí Kekule tamže str. 265 správně: „Unmöglich kann man den Hypnos der Zeit des Skopas und Praxiteles selbst zuschreiben, sondern erst der nachfolgenden," „die Darstellung des schlafspendenden Hypnos als eines weichen Jünglings mit kindlichen Formen und einem fast weiblich erscheinenden Kopfe wird nicht vor dem Ende des vierten Jahrhunderts oder

Digitized by Google

Vlasy Sauroktonovy jsou uprostřed rozčesány a v zadu spojeny v uzel, kol hlavy vine se úzká stužka. Obličej má jemné, skoro ženské tahy a tak není s podivem, že v Louvru a v paláci konservatorů v Římě jest hlava Sauroktonova zasazena na tělo dívčí a ve Štokholmu na tělo Artemidino.

Z replik stojí na prvním místě exemplář vatikánský a louverský. U exempláru vatikánského jsou hlava, levá paže a kmen v podstatě zachovány a také levá ruka jest v podstatě antická, exemplár louverský má zase tím zvláštní cenu, že jsou u něho zachovány nohy in originali. Bronzová replika ve ville Albani byla dříve přeceňována hlavně k vůli materiálu svému; Winckelmann shledával v této bronzové sošce dokonce originál.

Klein (Praxiteles, str. 112) rozděluje exempláry ve dvě řady: u jedné (v čele této řady stojí socha vatikánská) opírá se bůh tak, že levá paže činí strmě vystupující křivku, u druhé (v čele této řady nalezá se exemplár louverský) jde levá paže směrem mírně šikmým vzhůru. Není pochyby, že první podání vyznačuje se daleko vkusnějším rhythmem linií a jest také přirozenější. Zvěčnělý můj přítel Vladislav Kalousek upozornil v jednom mém archaeologickém giru zcela správně, že u exempláru louverského a těch, jež jej v tom následují, nalezá se plachá ještěrka příliš blízko ruce Apollonově, což jest arci naprosto nepřirozeno: v té příčině tedy stojí exemplár vatikánský a ty, jež jej následují, blíže originalu Praxitelovu.

*

Ve příčině formální jeví podání forem těla u Sauroktona značný pokrok proti Satyru nalévajícímu.[113]) Tělo Sauroktonovo stojí mnohem blíže Hermovi než Satyr nalévající. Bohatá, okrouhlá modelace břicha a jeho okolí, forma pupku se záhyby kůže nad ním jest již docela po způsobu Hermově a různí se naprosto v té příčině od Satyra nalévajícího.

Jenom prsa s jich klidnou, širokou plochou přední upomínají na Satyra nalévajícího a na způsob starší doby. Také poměrně dosti těžké horní víčko upomíná na výtvory z dob starších.

Povšimnutí zasluhuje též ve příčině komposice, že vypnutému pravému boku Sauroktonovu odpovídá skloněná pravice, vtaženému levému boku vzhůru pozdvižená levice.

Postavení Sauroktonovo jest úplně Praxitelovou invencí. Zde jest Praxiteles úplně svůj. U Satyra nalévajícího bylo pozorovati ještě silný vliv Polykleitův, u Sauroktona není ani nejmenší stopy tohoto vlivu.

Ovšem na vásách řeckých z 1. polovice V. stol. shledáváme jaksi prodromální stadium toho postavení, které Praxiteles svým Sauroktonem

---

im Beginn des dritten entstanden sein". Široké formy horní části obličeje u Hypna jsou docela rozdílny od způsobu Praxitelova a toto široké rozkročení nohou jest jistě možno teprve v době po Praxitelovi.

[113]) Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 569.

Digitized by Google

uvedl v plastiku a jež teprve přivedl k největší platnosti. Na misce britského musea *E* 68, kterou Ferdinand Dümmler a Hartwig právem přičítají Brygovi,[114]) vidíme mladistvého, sličného číšníka, jenž podpírá se lehounce pravou rukou o dorský sloup, levá noha jest oporná, pravá v koleně ohnuta a přeložena jsouc za nohu levou dotýká se špičkami prstů nohy levé,[115]) v levé ruce drží číšník cedník a sběračku (kyathos).

Zde jest jaksi první stadium onoho postavení, jež shledáváme u Sauroktona, čímž arci nechci říci, že Praxiteles kopiroval tuto figuru mladistvého číšníka. Postavení Sauroktonovo mohlo býti invencí šťastného okamžiku, mohlo býti také odpozorováno životu skutečnému.

Nápadně podobnou figuru mladistvého číšníka shledáváme na vídeňském skyfu zobrazujícím vykoupení Hektorovo: skyfos přičítá Furtwängler zcela přesvědčivě Brygovi. Číšník na tomto skyfu neopírá se arci o sloup, nýbrž odchází v pravo a obrací hlavu v levo, v pravé ruce drží sběračku, v levé ruce cedník.[116])

Sauroktonos měl mocný účinek na umělce řecké, postavení jeho, arci poněkud pozměněné, shledáváme u celé řady soch a sošek, na př. u bronzové sošky odpočívajícího Apollona ve sbírce hraběte St. Ferréol v Uriage (Klein, Praxiteles, str. 121, obr. 15, Clarac-Reinach, I, tab. 99, čís. 4: zde jest ovšem levá noha přeložena přes pravou a dotýká se pouze špičkami prstů země), u Apollona s husou[117]) a v další řadě u Ganymeda

---

[114]) Smith, Catalogue of the Greek and etruscan vases in the British Museum, díl III, *E* 68, str. 91—93; vása jest publikována P. Hartwigem, Die griech. Meisterschalen der Blüthezeit des strengen rothfigurigen Stiles, tab. 34, 35, 1, text str. 319 až 324. Srov. též Dümmler v Berliner philologische Wochenschrift, 1888, str. 20, a Bonner Studien R. Kekulé gewidmet, str. 74, Klein, Griech. Vasen mit Lieblingsinschriften, 2. vyd., str. 116, Furtwängler-Reichhold, Griechische Vasenmalerei, serie II, text str. 124, obr. 33, H. B. Walters, History of ancient pottery Greek, Etruscan and Roman, I, str. 438, II, 256, Kretschmer, Griech. Vaseninschriften, str. 81.

[115]) Srov. ve příčině tohoto postavení figuru Dionysa na satyrské váse Brygově v British Museum *E* 65: Monumenti dell' Instituto, IX, tab. 46, Wiener Vorlegeblätter, serie VIII, tab. 6, Furtwängler-Reichhold, Griechische Vasenmalerei, serie I, tab. 47, text str. 238—242, J. E. Harrison-D. S. Mac Coll, Greek vase paintings, tab. XXVII, XXVIII.

[116]) Masner, Katalog der Sammlung antiker Vasen im k. k. österr. Museum, čís. 328, Monumenti dell' Instituto, VIII, tab. 27, Wiener Vorlegeblätter, serie I, tab. 3, Furtwängler-Reichhold, Griech. Vasenmalerei, serie II, tab. 84, text str. 123.

[117]) Klein, Praxiteles, str. 122 nn. Číslo 9. seznamu replik u Kleina (torso dráždanské) jest vypustiti (srov. P. Herrmann v Sitzungsberichte der bayer. Akad. der Wissenschaften, philolog. hist. Cl., 1901, str. 783, pozn. 1). Za to dodati jest torso musea vatikánského, Museo Chiaramonti čís. 590 (Amelung, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, díl I, čís. 590, tab. 76). Viz též Klein, Praxitelische Studien, str. 22 nn. Furtwängler (Antike Gemmen, díl II., str. 208 nn. a 314 k tab. XLIII, 52, a Sitzungsberichte der bayer. Akad., philolog. hist. Cl., 1901, str. 783 nn.) shledává v Apollonovi s husou repliku Skopova Pothu, jejž umělec vytvořil pro Samothraku. Toto mínění pokládám za nesprávné a shoduji se úplně s úsudkem Amelungovým (Sculpturen des vaticanischen Museums, I, str. 708), jenž praví: „Dass die Figur

Digitized by Google

pohrávajícího si s orlem v národním museu neapolském čís. 6355,[118]) u tak zvaného „Narcissa" pompejského v témž museu čís. 5003,[119]) u tak zvaného „Narcissa" musea vatikánského, Braccio nuovo čís. 38 *B*[120]) a u Antinoa ve skupině dříve v St. Ildefonso, nyní v Madridě chované.

Ale i za renaissance a za nové doby jeví se účinek Sauroktonův. Raffael na př. užil ho k figuře putta v Accademii di S. Lucca (Strena Helbigiana, str. 9, pozn. 1) a i v reliefech Thorwaldsenových máme upomínku na tuto rozkošnou sochu Praxitelovu.

Také Sauroktonos, o tom nemůže býti nejmenší pochybnosti, byl z bronzu.

3. Eros thespijský.

Athenaios XIII, 591 *A* praví: *Καὶ Πραξιτέλης δὲ ὁ ἀγαλματοποιὸς ἐρῶν αὐτῆς* (totiž *Φρύνης*) *τὴν Κνιδίαν Ἀφροδίτην ἀπ' αὐτῆς ἐπλάσατο*

weder im Motiv noch in den Formen, besonders nicht in denen des Kopfes, eine greifbare Verwandtschaft mit den Werken aufweist, die man mit einiger Sicherheit dem Skopas zuschreiben darf". Srov. též Berliner philologische Wochenschrift, 1900, sloupec 623 nn. (Amelung) a B. Graef ve 4. vydání K. O. Müllerových a Wieselerových Antike Denkmäler zur griech. Götterlehre, sešit III, str. 313. Přes vše, co Amelung namítá proti obvyklé rekonstrukci této sochy, myslím, že není možno Apollona jinak doplniti než tak, že pravou rukou probírá struny lyry; poukazuji zde k analogii reliefu madridského Prada, publikovanému u Arndta-Amelunga, Einzelverkauf, čís. 1682.

[118]) Klein, Praxiteles, str. 129, obr. 17, Reinach, Répertoire, I, tab. 191, čís. 5, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 192, Guida illustrata del museo nazionale, čís. 278, str. 90. Vliv Sauroktona jeví též Ganymedes ve skupině s orlem ve Vatikánu, museo Chiaramonti čís. 587 (Helbig, Führer, 2. vyd., I, čís. 111, Amelung, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, I, str. 702—703, tab. 75, čís. 587, Reinach, Répertoire, I, tab. 192, čís. 3.). Ovšem tělo Ganymedovo sklání se zde velmi silně v pravo, noha levá přeložena jest přes pravou. Ganymedes držel asi v pravé ruce misku, jak také restaurator tuto ruku doplnil. Jest zde tedy Ganymedes zobrazen, jak chystá se napájeti orla; na sarkofagu v Cortile del Belvedere č. 97*a* (Amelung, Vaticanische Sculpturen, II, str. 277—278, tab. 24, č. 97*a*) jej již napájí.

[119]) Narkissos pompejský: Guida del museo nazionale di Napoli, čís. 817, str. 202 až 203, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. römischer Sculptur, tab. 384, Jahreshefte des österr. archäologischen Institutes, IV (1901), str. 172 (Benndorf). Máme dvě repliky této pompejské bronzy („Narcissa") a sice obě z mramoru:

a) v Uffiziích ve Florencii čís. 208, fotografie Alinariova I 1185, Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, I (1898), str. 189, tab. V v levo (P. Bieńkowski), Amelung, Führer durch die Antiken in Florenz, čís. 103, Jahrbuch des archäol. Institutes, IV, 113 nn. (Hauser), VII, str. 95, čís. 14, str. 98, čís. 54*a* (A. Michaelis).

b) v museu cherchelském, publikovaná Bieńkowskim v Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, I, tab. V v pravo, str. 189—190. Originál „Narcissa" náleží jistě době hellenistické („Verkleinerung eines attischen Werks der hellenistischen Zeit", Benndorf).

[120]) Helbig, Führer durch die öffentlichen Sammlungen in Rom, 2. vyd., I, čís. 18, Amelung, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, I, str. 56—58, tab. 5., čís. 38 *B*, Reinach, Répertoire, I, tab. 191, čís. 1 – II, tab. 100, čís. 9.

Digitized by Google

καὶ ἐν τῇ τοῦ Ἔρωτος βάσει ὑπὸ τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου ἐπέγραψε. Následuje nyní epigramm (= Anthologia Planudea 204):

Πραξιτέλης ὃν ἔπασχε διηκρίβωσεν Ἔρωτα,
ἐξ ἰδίης ἕλκων ἀρχέτυπον κραδίης,
Φρύνῃ μισθὸν ἐμεῖο διδοὺς ἐμέ· φίλτρα δὲ βάλλω
οὐκέτ' ὀιστεύων, ἀλλ' ἀτενιζόμενος.

Kaibel ve svém vydání Athenaia poznamenává k 1. verši tohoto epigrammu: fortasse *διηκρίβωσέ μ' Ἔρωτα.* Hugo Grotius přeložil tyto verše takto do latiny:

Quam bene Praxiteles finxit, quem sensit Amorem!
De corde exemplar sumpserat ipse suo.
Meque mei pretium Phrynae dedit: inde sagittis
nil opus est: videar si modo, sat ferio.

S tímto epigrammem lze srovnati dva epigrammy z cinquecenta, jež odnášejí se k Michelangelově slavné soše Noci na náhrobku Giuliana de' Medici v hrobce Medicejské v S. Lorenzo ve Florencii.

Giovanni Battista Strozzi oslavil tuto sochu těmito verši:

La Notte, che tu vedi in si dolci atti
dormire, fu da un Angelo scolpita
in questo sasso e perchè dorme, ha vita;
destala, se no l' credi e parlerati.

Na to odpověděl Michelangelo:

Grato m' è l' sonno e più l'esser di sasso,
mentre che l' danno e la vergogna dura,
non veder, non sentir m' è gran ventura,
però non mi destar, deh! parla basso.

Výklad epigrammu, jejž prý Praxiteles umístil na basi Erota thespijského, jest různý dle toho, jak překládáme verbum *ἀτενιζόμενος* ve verši 4.

Ἀτενίζω znamená: neodvratně, upřeně se dívám, tedy totéž, co vyjádřuje Lukianos (Dialogi deorum VI, 1) výrazem *ἀτενὲς ἀφορᾶν. Ἀτενίζω* dle Stephanova Thesauru zná již Hippokrates, Aristoteles, dále Poseidippos, z pozdějších auktorů Iosefos Flavius, Polybios, Plutarch,

Digitized by Google

Lukianos, Sextus Empiricus a Themistios. V Novém zákoně přichází ἀτενίζω rovněž několikráte.[121])

Ἀτενιζόμενος může býti buď medium nebo passivum. V prvém případě znamená: neodvratně pohlížeje, hledě, v druhém: když se na mne neodvratně, upřeně pohlíží, hledí. Za passivum berou ἀτενιζόμενος Hugo Grotius, Enrico Quirino Visconti, P. Wolters (Archäologische Zeitung, 1885, str. 88) a Robert (Archäologische Märchen aus alter u. neuer Zeit, str. 167), za medium Benndorf (Bullettino della commissione archeologica comunale, 1886, str. 69 nn.), Furtwängler (Meisterwerke der griech. Plastik, str. 545, pozn. 1), Collignon (Scopas et Praxitèle, str. 76) a, jak se zdá, také Klein, Praxiteles, str. 220 (aspoň tomu nasvědčuje Jacobsův překlad, jejž Klein cituje: „Flammen entzünd' ich nicht mehr sendend den Pfeil, nur mit der Blicke Gewalt").

Soudím, že jediné správný výklad jest ten, který shledává v ἀτενιζόμενος medium. Smysl jest tento: Praxiteles vytvořil zde sochu Erota, jehož obraz vzal sám z vlastního srdce. A nyní socha mluví sama: Fryně mne daroval odměnou za lásku. Žár lásky rozněcují ne již mé střely, nýbrž můj pohled.

Ἀτενιζόμενος odpovídá přesně předchozímu ὀιστεύων: φίλτρα βάλλω οὐκέτ' οἰστεύων, ἀλλ' ἀτενιζόμενος: střely metám ne z tetivy svého luku, nýbrž svým okem, roztouženým, snivým okem, v němž tají se veškeren žár a všechna něha.

Naproti tomu zdá se mi výklad těch, kteří berou ἀτενιζόμενος za passivum, naprosto nevhodným. Neboť nepěkná a tvrdá jest konstrukce, kde activu ὀιστεύων odpovídá passivné participium ἀτενιζόμενος, a rovněž myšlenka sama jest podivná: já rozněcuji žár ne stříleje, nýbrž tím — že se na mne hledí!

Byl vskutku tento epigramm na basi sochy Erotovy?

Benndorf (De Anthologiae graecae epigrammatis quae ad artes spectant, str. 25, a Bullettino della commissione archeologica comunale, 1886, str. 69 nn.) popíral authentičnost epigrammu, Klein (Praxiteles, str. 220, Geschichte der griech. Kunst, II, 262) jí hájí.

Soudím, že epigramm jest dílem doby hellenistické. Již povídavost jeho, jeho rhetorický ráz naprosto se nehodí do 1. polovice IV. století př. Kr. Za dob hellenistických bývalo oblíbeným thematem literárním fabrikovati takovéto umělecké epigrammy, jako by pocházely od slavných sochařů, malířů, a jako by bývaly kdysi zdobily umělecká jich díla.

---

[121]) Skutky apoštolské hlava 7, 55: ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανόν, tamže hlava 6, 15: ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθεζόμενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, 2. list ke Korinthským hlava 3, 7: ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως, tamže 13: πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. K dokladům užívání verba ἀτενίζω dodati jest nyní též: Dieterich, Eine Mithrasliturgie, str. 12, řádek 13.

Digitized by Google

V epigrammu našem mluví se v prvních dvou verších o soše Erota v osobě třetí, ve verši třetím však hlásí se Eros sám k slovu a mluví. To jest nepěkné a tvrdé a dala by se tato výtka odstraniti pouze přijetím konjektury Kaiblovy ve verši 1.: *διηκρίβωσέ μ' ἔρωτα.* Docela po způsobu dohy hellenistické jest hříčka ve verši třetím: *μισθὸν ἐμεῖο διδοὺς ἐμέ,* kde nejprve slovo *ἔρως* znamená lásku, po druhé označuje boha lásky, Erota: za lásku dal mne, t. j. mou sochu Fryně. Stejnou hříčku nalezáme v jiném epigrammu na thespijského Erota Praxitelova (Anthologia Graeca II, 254, 1 = Anth. Planudea 205)

Ἀντὶ μ' ἔρωτος Ἔρωτα, βροτῷ θεὸν ὤπασε Φρύνῃ
Πραξιτέλης, μισθὸν καὶ θεὸν εὑρόμενος atd.

Ale zde tato hříčka jest jasná, v epigrammu u Athenaia citovaném jest nejasná, raffinovaná.

A také jednotlivé výrazy epigrammu nasvědčují zřejmě době hellenistické. *Ἀρχέτυπον* v tomto významu jest oblíbeno za doby hellenistické, *ἀτενίζω* jest rovněž výraz pozdější, *φίλτρα βάλλω* jest vůbec divně řečeno (kouzla metám, t. j. kouzelné, čarodějné střely).

Ale hlavní důvod jest přece jenom vnitřní: žvastavá a honosná povídavost a nabubřelost tohoto epigrammu není možna u umělce významu Praxitelova. Nikde nenalezáme v podání starověkém ani nejmenší stopy nějaké domýšlivosti a schlubnosti u Praxitela, naopak anekdota u Pausania zachovaná, jak Praxiteles nechtěl ani milence své Fryně říci, kterou ze svých soch má za nejlepší, svědčí o skromnosti, hodné pravého mistra. V té příčině podobá se Praxiteles jinému mistru, velikému Apellovi.

Sochu Erotovu věnovala Fryne Thespiím: vzácnějšího daru nemohla svému rodišti podati. Dokud byla socha v městě, přicházely zástupy sem, aby ji spatřily, jak dosvědčují Cicero, Strabon a Plinius starší.[122])

---

[122]) Cicero in Verrem IV, 2, 4:

idem opinor artifex (Praxiteles) eiusdem modi Cupidinem fecit illum qui est Thespiis, propter quem Thespiae visuntur; nam alia visendi causa nulla est.

Stron IX, 410:

πρότεροι μὲν οὖν ὀψόμενοι τὸν Ἔρωτά τινες ἀνέβαινον ἐπὶ τὴν Θέσπειαν, ἄλλως οὐκ οὖσαν ἀξιοθέατον, νυνὶ δὲ μόνη συνέστηκε τῶν Βοιωτιακῶν πόλεων καὶ Τάναγρα· τῶν δ' ἄλλων ἐρείπια καὶ ὀνόματα λέλειπται.

Cicero i Strabon čerpají zde patrně z jednoho pramene; netroufal bych si však tvrditi s Robertem (Archäologische Märchen, str. 169), že základem této myšlenky byl locus communis, pocházející z pergamských škol rhetorických. Viz též Cicero in Verrem IV, 60, 135: quid (arbitramini merere velle) Thespienses, ut Cupidinis signum (amittant), propter quod unum visuntur Thespiae? Plinius starší (Natur. hist. 36, 22): Eiusdem (Praxitelis) est et Cupido obiectus a Cicerone Verri, ille propter quem Thespiae visebantur. Eustathios k Iliadě II, 215, 9: *ἱστορεῖται δὲ καὶ ὁ Πραξιτέλους Ἔρως ἐν Θεσπιαῖς εἶναι, ὃν ἔγλυψε μὲν ἐκεῖνος . . . πολλοὶ δὲ ἀνέβαινον ὀψόμενοι τὸν Ἔρωτα.* Strabon IX, 410 a scholiasta k Lukianovým *Ἔρωτες* 17 (díl IV., str. 162, pozn. 25 vydání Jacobitzova) uvádějí omylem místo Fryny Glykeru jakožto dárkyni Erota do Thespií.

Digitized by Google

Dle zprávy Pausaniovy (IX, 27, 3) dal Caligula sochu přenésti z Thespií do Říma, Claudius vrátil ji Thespijským, ale Nero dal ji znovu dopraviti do Říma, kde nalezala se za dob Plinia staršího (Naturalis historia 36, 22) „in Octaviae scholis".[123]) V Římě vzala socha požárem za své (Pausanias IX, 27, 3). V Thespiích nalezala se pak na místě, kde stávala druhdy slavná socha Praxitelova, kopie pořízená jakýmsi Menodorem z Athen.[124])

Jakousi náhradou za originál Praxitelův byla Thespijským bronzová socha Erota, vytvořená Lysippem, kdežto socha Praxitelova byla dle výslovného udání Pausaniova (IX, 27, 3) z mramoru pentelského.

*

O tom, jak vypadal Praxitelův Eros thespijský, nemůžeme si dle podání literárního učiniti určitou představu.

Epigramm zachovaný u Athenaia jest dílem doby hellenistické a dle takovýchto epigrammů lze rekonstruovati díla dob dřívějších jen tehdy, dají-li se v epigrammech konstatovati určité stopy správného podání. Kdo by chtěl na příklad dle epigrammu Anthologie Palatinské (XVI, 275) rekonstruovati Lysippův Kairos, dostal by figuru mladíka stojícího na špičkách, s křídly na nohách, s břitvou v pravé ruce, s bohatým vlasem zpředu a — holou hlavou vzadu, tedy takového, jak jej zobrazuje známý relief v dómu torcellském, dle přesvědčivých vývodů Schneidrových dílo X. nebo XI. století po Kr. K tomu přistupuje ještě to, že za dob pozdějších různé kopie cirkulovaly jako díla původní a že i mnoho soch bylo beze vší kritiky z různých důvodů připisováno mistrům prvního řádu.

V epigrammu u Athenaia zachovaném praví se pouze, že Eros vzbuzuje lásky žár ne střelou, nýbrž pohledem svého oka. V první části možno jest shledávati narážku na sochu Erota napínajícího luk, jež všeobecně pokládá se nyní za výtvor Lysippův. Tento Eros arci nestřílí, nýbrž napíná luk, aby střelu vyslal.

Luk a šíp, jak zejména Furtwängler ve svém článku Eros in der Kunst v Roscherově mythologickém slovníku upozornil, stávají se attributem Erotovým teprve ve století čtvrtém; dříve byly attributy Erotovými hlavně květina a lýra. Eros Praxitelův nebyl zobrazen střílejc z luku, nýbrž *ἀτενιζόμενος*.

---

[123]) Tato schola Octaviae nalezala se v sloupoví Octaviině a bylo v ní chováno množství památek uměleckých. Zde konaly se také někdy schůze římského senátu. Srov. O. Richter v Müllerově Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft, díl III, str. 861, 1. vydání.

[124]) To, co Žebelev (*Ἡχαικά*, str. 113) vykládá o odškodnění Thespií za ztrátu Praxitelova Erota udělením civitatis liberae a o kopii Menodorově, jest úplně fantastické.

Digitized by Google

Soudím, že v epigrammu u Athenaia zachovaném máme přece stopy správného podání: původce určitě konstatuje v první polovici 4. verše, že motiv Erota Praxitelova nebyl ten, který shledáváme u Erota Lysippova; ovšem pouhé participium ἀτενιζόμενος, kterým epigrammatickou stručností označuje sochu Praxitelovu, není pranic jasné. Myslím, že tímto výrazem ἀτενιζόμενος básník naznačuje onen zanícený, roztoužený, snivý zrak, který jest vlastní výtvorům Praxitelovým a který shledáváme zejména u Afrodity knidské a u Herma. Nebylo potřeba ostrých střel: již ten roztoužený, sladký, snivý zrak Erotův vzbuzoval v diváku žár milostný.

Luk a šípy mohly býti zobrazeny na basi sochy, anebo nebylo jich vůbec potřeba, poněvadž vedle roztouženého oka byl bůh určitě charakterisován křídly.

Při onom významu, jaký měl Praxitelův Eros thespijský, nelze se diviti, že učiněny byly různé pokusy, dokázati kopii jeho v zachovaných nám antikách.

O. Benndorf pronesl v Bullettino della commissione archeologica comunale, 1886, str. 54—76, domněnku, že jedna socha mladíka v oktagonu paláce konservatorů v Římě jest replikou mladistvé, okřídlené postavy na columna caelata z Efesu a obě že jsou kopiemi Praxitelova Erota thespijského.[125])

Toto mínění Benndorfovo vyvrátil úplně Robert (Archäologische Märchen, str. 160 nn.) dokázav, že figura mladíka v paláci konservatorů není replikou mladíka okřídleného a ozbrojeného velikým mečem na sloupu efeském, v němž spatřovati jest asi dle staršího již výkladu Robertova boha smrti Thanata, a že i okřídlený mladík na sloupu efeském nemůže absolutně býti pokládán za kopii Praxitelova Erota thespijského.

Mladík v paláci konservatorů nemůže ani z příčin stilistických býti pokládán za dílo školy Praxitelovy. Furtwängler (Meisterwerke, str. 482)

[125]) Socha mladíka v paláci konservatorů: Bullettino comunale, 1886, tab. I a II. Reinach, Répertoire, II, tab. 439, čís. 8, Helbig, Führer durch die Sammlungen in Rom, 2. vyd. I, čís. 585, Robert, Archäologische Märchen aus alter u. neuer Zeit, str. 160 nn., Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 482. Reliefy z columna caelata v Efesu, nyní v British Museum: Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 52, Das Museum, ročník III (1898), tab. 118, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 153, Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1242, 1243. K literatuře tam uvedené dodati jest: Robert, Archäol. Märchen, str. 170 nn., Stark, Nach dem griech. Orient, str. 237—238, Koepp, Alexander der Grosse, str. 76—77, obr. 69 a 70, A. S. Murray, The sculptured columns of the temple of Diana at Ephesus. Londýn, 1895, Benndorf, Bullettino comunale, 1886, str. 54 nn, Smith v Journal of Hellenic Studies, XI, str. 278—283, Furtwängler, Meisterwerke, str. 522. O podobnosti Herma na sloupě efeském s jednou figurou na stele z Certosy srov. Brunn, Certosa, str. 12 zvláštního otisku, a s figurou Herma na nádherné hydrii z Ruva, nyní v museu v Karlsruhe, srov. Furtwängler-Reichhold, Griech. Vasenmalerei, serie I, tab. 30, text str. 142. Columna caelata z Efesu nalezla nejnověji analogie v podobných sloupech doby Neronovy, jež byly objeveny v Mohuči.

Digitized by Google

soudí jistě správně, že originál této sochy přičísti jest umění peloponneskému a sice nejbližšímu okolí Polykleitovu.

Rovněž tak zvaný „Elginský Eros" v britském museu (Ancient marbles, IX, tab. 2, 3, Reinach, Répertoire, I, tab. 359, čís. 5, Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1291, Furtwängler, Meisterwerke, str. 590) nemůže býti kopií Erota thespijského, poněvadž toto torso nepředstavuje vůbec Erota, nýbrž Apollona; Eros jest vůbec vyloučen, ježto nezachovala se na torsu ani nejmenší stopa křídel. Elginský Eros jest attickým dílem IV. stol. př. Kr.; vliv Eufranorův, který zde shledává Furtwängler, nedá se dokázati a v té příčině jsou vývody Furtwänglerovy úplně subjektivní.

*

Nejčastěji však uváděn byl tak zvaný Eros Centocellský jakožto kopie Praxitelovy sochy thespijské.[126])

Málo antik těšilo se a těší dosud takové oblibě jako Eros Centocellský. Za dob křesťanských bylo ho použito dokonce k typu dobrého pastýře, jak vidíme na soše křesťanského oddělení musea lateránského (Julius Lange, Die menschliche Figur in der Geschichte der Kunst, překlad M. Mannové, tab. XXXI, čís. 49, Allgemeine Zeitung, 1903, příloha 14, str. 105 (Strzygowski).

V Berlíně jest i dnes snad málo salonů, kde by nás nevítal smutným svým pohledem tento „Eros" či genio di Vaticano, jak často se také jmenuje.

Eros Centocellský náleží k oněm antikám, jež vycházejí pozorovateli

---

[126]) Eros Cencotellský: Vatikán, Galleria delle statue čís. 250. Helbig, Führer durch die öffentlichen Sammlungen in Rom, 2. vyd., I, čís. 189, Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1578, Amelung, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, díl II., tab. 45, čís. 250, text str. 408—413, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 379, Reinach, Répertoire, I, tab. 357, čís. 1, Archäologische Zeitung, 1885, str. 98 (Wolters), Bullettino della commissione archeologica comunale, XIV, str. 73, 74, 76 (Benndorf), Perrot, Praxitèle, str. 56, Collignon, Scopas et Praxitèle, str. 76, Furtwängler, Meisterwerke, str. 540 nn., Klein, Praxiteles, str. 233.

Replika v oktagonu paláce konservatorů: Helbig, Führer, 2. vyd., I, čís. 586, Bullettino communale, V (1877), tab. XVI, Reinach, Répertoire, II, tab. 94, čís. 3.

Replika v národním museu neapolském čís. 6353: Guida illustrata del museo nazionale, str. 89, čís. 275, Reinach, Répertoire, I, tab. 357, čís. 3.

Replika v museu vatikánském, Galleria dei candelabri čís. 203: Helbig, Führer, 2. vyd., I, čís. 399.

Replika v museo delle Terme Diocleziane v Římě: Guida del museo nelle Terme Diocleziane, 1. vyd., str. 63, čís. 16.

Replika hlavy a horní části těla v petrohradské ermitáži: katalog Kieseritzkyho z r. 1901, čís. 353, str. 171, Reinach, Répertoire, III, tab. 142, čís. 10.

Srov. ještě torso berlínského musea čís. 139 (Kekule, Griechische Plastik, 1. vyd., str. 281) a figuru v Musée Fol, tab. LXXIX, čís. 9. Wochenschrift für klassische Philologie, 1900, str. 148 (Amelung).

Digitized by Google

samy v ústrety, nevyžadujíce, aby jim teprve zvláštní, hlubší studium bylo věnováno, jako tolik znamenitých výtvorů umění archaiského.

Dle replik úplněji zachovaných (na př. neapolské) byl Eros Centocellský takto doplňován: levice držela luk, pravice dolů skloněná držela pochodeň a sice, jak se zdá, nad malým oltářem, tedy zrovna tak jako pravá figura ve skupině dříve v S. Ildefonso, nyní v madridském Pradu chované,[127]) ač-li doplnění pravé ruky jest zde správné.

Takto jsa doplněn nepodává Eros Centocellský naprosto obraz boha lásky. Hlava jest skloněna, pohled jest upřen dolů, ale není to roztoužený, sladký pohled lásky, který v oku tom čteme, nýbrž pohled svrchovaného bolu a tesknoty. Nachýlená hlava jako by se skláněla pod tíží zármutku, hluboko položené oko, pootevřená ústa a čelo zastíněné bohatým, dolů se valícím vlasem — vše to spojuje se v obraz zosobněného bolu.

Výraz obličeje a skloněná pochodeň, měl-li ji originál, ukazovaly by arci k tomu, že nemáme před sebou boha lásky, nýbrž boha smrti, bledého Thanata, ovšem ne onoho krutého daemona smrti, jak jej známe z Euripidovy Alkestidy, nýbrž Thanata v jiném, jemnějším pojetí doby pozdější. Tento Thanatos cítí hluboký soucit s osudem těch, jichž život ničí, a v té příčině možno jest s ním srovnati Dürerovy anděly msty, kteří mají také těžkomyslný, trudný výraz a z jichž zraků také mluví soucit: jest viděti, že těžkou svou povinnost plní z rozkazu vyššího.

Furtwängler (Meisterwerke d. griech. Plastik, str. 540 nn.) snaží se dokázati, že Eros Centocellský a jeho repliky jsou kopiemi Praxitelova Erota thespijského. I když uznáme, že pochodeň a oltář byly teprve později doplněny a že původním attributem byl luk, přece rozhodujícím zůstane, že Eros Centocellský nemá ve výrazu obličeje absolutně nic Praxitelovského. U Erota Centocellského nevidím nikde „das Dämonische des Eros, das hier aus dem gesenkten Kopfe, aus dem lockenumrahmten, von unten aufblickenden Gesichte spricht", nevidím „zauberische Anmut", jako Furtwängler (Meisterwerke, str. 544 a 545), ani „träumerische Senkung des Kopfes" (Friederichs, Praxiteles, str. 22), nýbrž jenom bol a tesknost. Neznám také žádné analogie, že by byl u některé sochy původní výraz obličeje postupem času byl se tak radikálně v pozdějších kopiích proměnil, jako bychom musili uznati, kdybychom chtěli Erota Centocellského pokládati za kopii Praxitelova Erota thespijského.

Helbig (Führer durch die Sammlungen in Rom, 2. vyd., I, čís. 189, str. 109) a Klein (Praxiteles, str. 233) soudí, že originál Erota Centocellského byl z bronzu, a sice soudí tak na základě různých opor s různými emblemy, které u jednotlivých replik shledáváme.

---

[127]) Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1665, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 308, Reinach, Répertoire, I, tab. 486, čís. 6, Dietrichson, Antinoos, čís. 81, Furtwängler, Meisterwerke d. griech. Plastik, str. 463, Klein, Praxiteles, str. 132.

Digitized by Google

Tím by ovšem byla kandidatura tohoto Erota na slavnou sochu thespijskou rázem odbyta, poněvadž Praxitelův Eros thespijský byl z mramoru pentelského. Různost opor nezdá se mi v tomto případě, kde se jedná o sochu tak oblíbenou a tak často kopirovanou, rozhodující, a v podání forem těla, v podání vlasů, ve formě úst Erota Centocellského neshledávám nic, co by poukazovalo k originálu bronzovému.

Originál Erota Centocellského jest jistě dílem IV. stol. př. Kr.[128])

*

Ani jedna z domněnek pronesených o domnělých kopiích Praxitelova Erota thespijského neosvědčila se pravděpodobnou.

Furtwängler (Meisterwerke, str. 538 nn.) shledává v krásném torsu Erota, objeveném na Palatinu a chovaném nyní v Louvru,[129]) repliku Erota Praxitelova, arci ne sochy thespijské. Bohužel však ani u této sochy, ani u dvou jejích replik (*a*) v Parmě: Arndt, Einzelverkauf, čís. 74, *b*) Kodaň, glyptotheka Jacobsenova čís. 1051*a*) není zachována hlava a také nelze přesně určiti, co držely ruce; podání forem těla ovšem není domněnce Furtwänglerově nepříznivo.

Socha Erota, jež nalezala se v Messaně v majetku Heiově a o níž zmiňuje se Cicero in Verrem IV, 2, 4 (erat apud Heium sacrarium magna cum dignitate in aedibus, a maioribus traditum, perantiquum, in quo signa pulcherrima quattuor summo artificio, summa nobilitate, quae non modo istum hominem ingeniosum et intellegentem, verum etiam quemvis nostrum, quos iste idiotas appellat, delectare possent: unum Cupidinis

---

[128]) K typu pozdějších geniů smrti srov. sošku v Gazette archéologique, 1885, tab. 34, a figury truchlících Erotů na římských sarkofazích: Vatikán, Giardino della pigna, čís. 65, 134, 201, 202 (Amelung, Sculpturen des vaticanischen Museums, I, tab. 91, tab. 96, č. 65, tab. 104, č. 134, tab. 112, č. 201 a 202, text str. 826, 838, 856, 876).

[129]) Fröhner, Notice de la sculpture antique, str. 311, čís. 325. Reprodukce Erota palatinského: Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 378, Furtwängler, Meisterwerke, str. 538, obr. 99, Klein, Praxiteles, str. 240, obr. 39, Perrot, Praxitèle, sl. 45, obr. 9. Perrot (Praxitèle, str. 55) opakuje domněnku Milaniovu, že snad torso palatinské jest kopií Erota Praxitelova, o němž mluví Kallistratos 3, ale domněnka tato nezdá se mi pravděpodobnou. Milani (Museo italiano d'antichità classica, III, str. 767) srovnává s tímto torsem palatinským sochu Erota na attických mincích Aropových a Mnasagorových (Catalogue of the coins in the British Museum, Attica, tab. 12, čís. 3, text str. 39, Beulé, Les monnaies d'Athènes, str. 222), ale srov. naproti tomu správné námitky Furtwänglerovy, Meisterwerke, str. 539, pozn. 2. Viz též K. Schenklovo a Reischovo vydání Filotrata mladšího a Kallistrata (Lipsko, 1902), str. 50, poznámka.

Souhlas s domněnkou Furtwänglerovou ve příčině torsa palatinského vyslovili Milani na místě uvedeném, str. 767, a R. Förster, Eros, Rede, str. 10.

Že by malá bronza, publikovaná Furtwänglerem v Jahrbücher des Vereins von Alterthums-Freunden im Rheinland, sešit 90, tab. 3, 3, str. 63, byla kopií Praxitelova Erota, o němž mluví Kallistratos, jest naprosto pravděnepodobno.

Digitized by Google

marmoreum, Praxiteli, viz tamže 3, 6; 6, 12 a 8, 18), byla patrně pouze kopií Praxitelova Erota thespijského.

Domněnka Bieńkowského (Journal of Hellenic Studies, 1895, str. 212, pozn. 4), jenž shledává repliku tohoto Erota Heiova v soše, jejíž kopii prý podává nástěnná jedna malba pompejská (Zahn, Die schönsten Ornamente u. Gemälde von Pompeji, díl I., tab. 99), není nikterak pravděpodobna.

Za to ovšem nápadna jest podobnost hlavy Erota jedné terrakotty z Eretrie pocházející a chované nyní v British Museum, kterou Bieńkowski publikoval v Journal of Hellenic Studies, 1895, tab. VIII, str. 211—216, s hlavou Herma Praxitelova a s tak zvanou hlavou Aberdeenovou v British Museum.

Terrakotta tato zobrazující Erota vznášejícího se nemůže býti ovšem replikou některého z Erotů Praxitelových, ale ukazuje jasně onen mohutný vliv, jejž mělo umění Praxitelovo na drobné umění, speciálně na koroplasty; rozkošná terrakotta eretrijská není ani prvním, ani posledním toho dokladem.

4. Satyr odpočívající.

Odpočívající Satyr Praxitelův zachoval se nám v tak velikém počtu replik, jako žádná jiná antika. Klein (Praxiteles, str. 204—205) vypočítává neméně než 47 soch, sošek a tors a 19 hlav a tento počet dá se jistě ještě doplniti.[130])

Mladistvý, sličný Satyr stojí tu opřen pravým předloktím o peň stromu a sice tak, že tělo jeho silně k pravé své straně jest nakloněno.

---

[130]) Exemplár musea kapitolského, stanza del gladiatore morente čís. 10, publikován jest u Brunna-Bruckmanna, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 377, u Collignona, Scopas et Praxitèle, obr. 15 mezi str. 80—81, u Perrota, Praxitèle, str. 53, obr. 11, exemplár louverský (torso z Palatina): Brunn-Bruckmann, tab. 126 (dle originálu), tab. 127 (dle sádrového odlitku), Perrot, Praxitèle, str. 57, obr. 12, oba exempláry mnichovské glyptotheky (Furtwängler, Beschreibung der Glyptothek, čís. 228 a 229): Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 155, jeden z nich (čís. 228 katalogu Furtwänglerova) jest publikován též u Furtwänglera, Ein Hundert Tafeln nach den Bildwerken der Glyptothek zu München, tab. 45. Exempláry musea vatikánského, vesměs méně cenné, jsou nyní publikovány v Amelungových Sculpturen des vaticanischen Museums, a sice socha v Braccio nuovo č. 120: atlas, díl I., tab. 19, text str. 146—147, socha v Galleria delle statue čís. 406: atlas díl II., tab. 49, text str. 618—619, torso v galleria lapidaria čís. 77: atlas I, tab. 25, text str. 223—224, soška v museo Chiaramonti čís. 582: atlas I, tab. 74, text str. 699—700, repliky hlavy Satyrovy v museu Chiaramonti čís. 29 a 625 *A*: tamže atlas díl I, tab. 35 a 78, text str. 332—333 a 730. U Kleina, Praxiteles, str. 204, pozn. 1 opraviti jest údaj pod čís. 6: Visconti XXVII, 112 v XXVIII, 112, a údaj pod čís. 7: Visconti XXVII, 112 v: XXIX, č. 113. Výborná replika Satyra odpočívajícího v Římě: Reinach, Répertoire, II, tab. 788, čís. 4.

Digitized by Google

Linie, kterou bychom vedli od temene hlavy dolů, přišla by již mezi tělo Satyrovo a peň stromu.

Máme zde postavení, jež upomíná na Sauroktona, ale opření Satyrovo jest daleko energičtější než Sauroktonovo: Sauroktonos opírá se levou rukou o peň stromu, ale opírá se lehce, tak že hlava i tělo činí rovnou linii vertikální, Satyr opírá se předloktím pravé ruky a to tak silně, že linie vedená z důli uchyluje se v prostřed těla Satyrova v levo, takže vzniká tím linie lomená.

Tíha těla Satyrova spočívá na noze levé, pravá jest v koleně ohnuta, do zadu posunuta za patu nohy levé a dotýká se špičkami prstů lehce země. V pravé ruce držel Satyr asi nějaký attribut, nejspíše píšťalu,[131]) levá ruka položena jest lehce povrchem svým na boku a odstrkuje tu zlehka zvířecí kůži, kterou Satyr nese šikmo přes tělo přeloženou; hlava této kůže a sice kůže levhartí spočívá na pravé straně prsou, ohon kůže splývá dolů na záda.

Hlava Satyrova jest lehce nachýlena v pravo a skloněna, obličej lemován jest věncem bohatých vlasů, jež valí se i do čela a v jichž bohatém příboji ztrácejí se špičaté uši Satyrovy: tyto uši vedle bohatého, v pestré směsici podaného vlasu a zvířecí kůže, kterou nese Satyr na těle, jediné poukazují k charakteru Satyrovu.

Satyr zobrazen jest odpočívaje v sladké únavě. K obveselení bujného thiasu Dionysova pískal mladistvý Satyr z plných plic. Kol něho vířily v divokém tanci Maenady, točili se Satyrové a Silenové. Ale konečně má i Satyr vší té nevázané veselosti a šumné hudby po krk. Zticha vytratil se z divoké družiny a vyhledav si ústraní lesní opřel se o peň stromu. Tak opřen Satyr dumá . . .

K uším jeho nesou se zdáli přitlumené zvuky hudby, doléhá zvonivý smích Maenad — snad byla to některá z těch bujných krasavic, jež vznítila v mladém srdci Satyrově cit dosud neznámý, jenž pohrává v jeho oku a pozachvívá jeho chřípěmi.

Kol pootevřených úst Satyrových pohrává šelmovský úsměv. Oko Satyrovo jest vlhké, tak vlhké jako, jak praví někde Balzac, oko dítěte.

Poprvé setkáváme se u kopií soch Praxitelových s tímto zvláštním, vlhkým pohledem, plným něhy a zanícení. Řekové označovali jej výrazem *τὸ ὑγρόν*.[132]) Jistě měl tento výraz Praxitelův Eros thespijský, jak asi bezpečně můžeme se domnívati, a má jej Afrodite knidská a Hermes.[133])

---

[131]) Mínění, že pravá ruka Satyrova nedržela vůbec žádného attributu, nezdá se mi hrubě pravděpodobným.

[132]) Srov. co praví Lukian (*Εἰκόνες* 6) o knidské Afroditě Praxitelově: *τῶν ὀφθαλμῶν δὲ τὸ ὑγρὸν ἅμα τῷ φαιδρῷ καὶ κεχαρισμένῳ, καὶ τοῦτο διαφυλάξει κατὰ τὸ Πραξιτέλει δοκοῦν.*

[133]) Poněkud podobný výraz obličeje jako Satyr odpočívající má tak zvaný „Alexander" v Blenheimu (Koepp, Über das Bildniss Alexanders des Grossen, str. 27, tab. III., Bernoulli, Die erhaltenen Darstellungen Alexanders des Grossen, str. 92—93), jenž zase shoduje se s hlavou v Giardino Boboli ve Florencii (Arndt-Amelung, Einzelverkauf, čís. 106 a 107).

Digitized by Google

Tělo odpočívajícího Satyra nedosahuje ještě onoho stupně kulatosti, okrouhlosti, kterou má tělo Hermovo, ale stojí zase v té příčině vysoko nad tělem Satyra nalévajícího. Bohatá modelace břicha a zad, neobyčejně delikátní přechod od kyčlí k stehnům, okrouhlost levého ramene (zejména na torsu z Palatina v Louvru), pak zejména též nohy zasluhují nejvyššího obdivu.

A ještě jeden detail zasluhuje bližšího povšimnutí: několika tesy dláta jest zde mistrně naznačena srst kůže zvířecí, což má nejbližší analogii u pně Praxitelova Herma, kde mistr také několika tesy dláta naznačil sukovitou kůru stromovou.

Lehce ohrnutý nosík poukazuje k bujnosti mladistvého Satyra.

Neobyčejně bohatý, kadeřavě měkký jest vlas Satyrův, jedinou jeho ozdobou jest prostá stužka. V podání vlasů má odpočívající Satyr nejbližší analogii v eleusinském mramorovém poprsí národního musea athenského čís. 181, v tak zvaném „Eubuleovi“,[134]) v němž však nemohu spatřovati dílo Praxitelovo, jako spatřují je v něm Benndorf a Furtwängler, a v tak zvaném „Adonidovi“ z Capue v národním museu neapolském čís. 6016[135]), jenž jest asi dílem umělce pracujícího v duchu Praxitelově, ale snažícího se překonati mistra podáním forem okrouhlých, plných a měkkých.

Peň stromu, o nějž Satyr se opírá, vnáší v komposici motiv krajinářský: jako u Sauroktona otevírá peň stromu širokou pláň, porostlou stromovím

---

[134]) „Eubuleus“: Kavvadias, *Γλυπτὰ τοῦ ἐθνικοῦ μουσείου*, I, čís. 181, str. 157 až 158, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 74, Furtwängler. Meisterwerke der griech. Plastik, str. 561 nn., týž a Urlichs, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, Handausgabe, 2. vyd., tab. 23, text str. 64—66, týž a Reichhold, Griech. Vasenmalerei, serie II, text, str. 57 a poznámka 5, Stais, Marbres et bronzes du musée national, I, čís. 181, str. 25—26. Stais praví zcela správně: „la tête est une oeuvre précieuse de la bonne époque de la sculpture antique et elle provient sans doute d'un grand artiste du IVe siècle“. Ve příčině významu a ocenění „Eubulea“ stojím úplně na stanovisku O. Kernově (Mittheilungen des athenischen Institutes, 1891, str. 1—29) a Kleinově (Praxiteles, str. 427 nn.); myslím, že o původu Praxitelově nemůže u „Eubulea“ býti řeči. To, co Heberdey ve Festschrift für Benndorf str. 113 nn. pronesl na podporu mínění Benndorfova, nemá přesvědčivosti. Ve příčině podobnosti s hlavou „Eubuleovou“ srovnej mimo známou hlavu v palazzo Riccardi ve Florencii (Heydemann, Marmorkopf Riccardi, 13. Hallesches Winckelmannsprogramm, 1888, tab. I, Athenische Mittheilungen, roč. XVI, str. 22, pozn. 2 (Kern), Amelung, Führer durch die Antiken in Florenz, čís. 205, str. 148, Dütschke, Antike Bildwerke in Oberitalien, II, čís. 119, Furtwängler, Meisterwerke, str. 562. pozn. 1, Klein, Praxiteles, str. 431 nn., obr. 93. a 94. na str. 432 a 433) ještě hlavu, kterou publikoval Klein v *Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική*, 1900, tab. 1, str. 1—6, a kterou s dosti velikou pravděpodobností přičítá Leocharovi, a hlavu Moiry v Museo delle Terme Diocleziane v Římě, publikovanou Hauserem v Jahreshefte des österr. archäol. Institutes VI (1903), str. 101, obr. 49; tato hlava Moiry jest replikou hlavy sedící Moiry na relifu tegelském (Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1863 a 1864).

[135]) Arndt-Amelung, Einzelverkauf, čís. 522 a 523, Reinach, Répertoire, I, tab. 247, čís. 5 = 357, 5, Guida illustrata del museo nazionale, čís. 270, str. 87, Klein, Praxiteles, str. 426—427 a 433.

Digitized by Google

a ozářenou jasem paprsků slunečních, tak u Satyra odpočívajícího otvírá scenerii tichého, dumavého háje, jehož stín a chlad pozývá k sladkému odpočinku.

Odtud také vysvětluje se z části veliké množství replik této nevyrovnatelné sochy, jež výtečně se hodila k výzdobě lesních partií v nádherných parcích a zahradách.

Piniový věnec, který mají některé repliky (na př. v Braccio nuovo ve Vatikáně), jest jistě připojen pozdějším kopistou, který chtěl tímto způsobem dojem umělecký ještě zvýšiti, ale dosáhl pravého opaku. Rovněž nevhodným doplňkem pozdějšího kopisty jest krátká, pastýřská hůl (pedum), kterou má týž exemplář v Braccio nuovo (existence tohoto peda jest zjištěna antickým horním koncem); pedum nemá u Satyra odpočívajícího naprosto žádného významu a také nedá se u žádné jiné repliky zjistiti.

Formy těla odpočívajícího Satyra jsou měkké, ale nejsou ženské, jsou štíhlé, ale nejsou plné; nebris přehozená šikmo přes prsa působí, že měkkost forem těla Satyrova přichází k neobyčejné platnosti.

A tak jest tento Satyr Praxitelův nejskvělejší apotheosou oněch dovádivých thiasotů Dionysových, jichž životem jest bujný rej, číše vína a žhoucí polibek Maenad.

Mezi replikami odpočívajícího Satyra stojí na prvém místě překrásné torso, objevené ve zříceninách císařského paláce na Palatinu a chované nyní v Louvru. Na toto torso upozornil náležitě Brum[136]), jenž dokonce soudil, že torso není nic více a nic méně než originální dílo Praxitelovo. Mínění Brunnovo došlo souhlasu Th. Schreiberova, proti němu vyslovili se Wolters, Overbeck, Furtwängler a Klein.[137]) Torso palatinské není originálem, ale jemnost práce, jakou vyniká, ukazuje zřejmě k tomu, že máme v něm výbornou kopii, pocházející z dob řeckých, a v té příčině řadí se toto torso k replice hlavy Afrodity knidské z Trall, chované v majetku Kaufmannově v Berlíně. Takovéto řecké kopie působí mezi spoustami chladných replik římských dojmem zvláště mohutným.

Torso palatinské poukazuje, jak se mi zdá, určitě k tomu, že originál byl z mramoru a ne z bronzu, jak se domníval Furtwängler (Beschreibung der Glyptothek, str. 225).[138])

---

[136]) Deutsche Rundschau, 1882, str. 200 nn. = Kleine Schriften, II, str. 393 nn.

[137]) Th. Schreiber, Literarisches Centralblatt, 1891, sloupec 548, Wolters u Friederichse, Gibsabgüsse, 2. vyd., str. 419, Overbeck, Berichte der sächsischen Gesellschaft d. Wissenschaften, philolog.-hist. Classe, 1893, str. 55, Furtwängler, Meisterwerke d. griech. Plastik, str. 561, Beschreibung der Glyptothek, str. 225, Klein, Praxiteles, str. 209 nn.

[138]) „Aus dieser Anordnung des Felles, die den Marmorkopisten Schwierigkeiten machte, sowie aus dem Wechsel der Bildung der Stützen bei den verschiedenen Kopieen ist zu schliessen, dass das Original von Bronze war. Die Armstütze war ursprünglich wahrscheinlich nur ein einfacher Pfeiler (?). Im Originale ist das Pantherfell aufs feinste ciseliert zu denken, wovon eine auch sonst besonders gute auf dem Palatin gefundene Kopie einen Begriff gibt."

Digitized by Google

Podání vlasů jest úplně po způsobu u soch mramorových obvyklém, v obličeji nikde není pozorovati ostrých, markantních tahů, charakteristických pro sochy bronzové.

Kdyby byl býval originál odpočívajícího Satyra z bronzu, byl by pro nás ztracen ten effektní půvab, který činí podání měkkého masa Satyrova, jež teprve nebridou náležitě vyniká. Zejména však zdá se mi rozhodujícím geniální vyjádření srsti kůže zvířecí několika jako nahodilými tesy dláta. V tom právě jeví se umělec z boží milosti, zrovna tak jako největší malíři renaissance a malíři hollandští docilují největších effektů takovýmito, jak se zdá na první pohled, nahodilými tahy štětce, kdežto umělci třetího a čtvrtého řádu pachtí se docíliti nějakého účinku nejsvědomitějším podáním nejmenších detailů. V tomto geniálním nápadu blíží se Satyr již Hermu, kde vyjádření sukovité kůry stromové vzbuzuje podnes úžas. Ars summa est, cum nulla conspicitur.

V bronzu by tento detail zvířecí srsti nikdy nebyl působil tak effektně.

A pak Satyr odpočívající ukazuje mistra rychle spějícího k nejvyššímu vrcholu umění: od Satyra není již daleko do Herma. Náleží tedy Satyr odpočívající již do druhé periody uměleckého tvoření Praxitelova, kdy mistr dával již přednost mramoru před bronzem.

Ještě dosud objevuje se u tohoto Satyra, jako již u E. Q. Viscontia, v literatuře archaeologické označení periboetos; na př. u Amelunga, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, text, díl I., str. 147, u Reinacha, Répertoire, II, tab. 788, k číslu 4. Označení toto jest jistě nesprávné.

Periboetos dle výslovného znění textu Pliniova (Naturalis historia 34, 69) slul Satyr, který stál v ulici trojnoží, a tento Satyr byl částí skupiny. Náš Satyr odpočívající nebyl nikdy částí většího celku, jest sochou úplně pro sebe jsoucí, a ačkoli dle velikého počtu replik těšil se neobyčejné oblibě a byl dle toho také ve skutečnosti periboetos, toto označení přece nepatří iure jemu, nýbrž jeho druhu z ulice trojnoží.

Nemáme literárního pověření, že odpočívající Satyr jest dílem Praxitelovým, neboť nelze v tomto Satyru shledávati kopii Satyra, jenž stál vedle xoana Dionysova ve chrámu Dionysově v Megaře (Pausanias I, 43, 5), ale máme pověření vnitřní. Satyr odpočívající celou koncepcí, postavením těla, výrazem obličeje, podáním forem nese neomylnou pečeť umění Praxitelova.

Originál Satyra odpočívajícího nalezal se později v Římě; to dokazuje evidentně veliké množství replik, jež byly v Římě objeveny a jež dosvědčují, jaké se zde oblibě tato socha těšila.

Stephani (Compte rendu de l'acad. de St. Pétersbourg, 1870/71, str. 99) pronesl paradoxní myšlenku, že v replikách odpočívajícího Satyra shledávati jest ne kopii Praxitelova Satyra, nýbrž kopii odpočívajícího Satyra Protogenova, o kterémžto obraze zmiňují se Strabon XIV, 652, Plinius starší, Naturalis historia 35, 106, a Eustathios k Dionysovi Periegetovi k verši 504.

Digitized by Google

Toto mínění nemá naprosto žádného podkladu. Satyr odpočívající nemůže býti dílem jiného umělce než Praxitela, a byla-li vskutku nějaká podobnost mezi tímto Satyrem Protogenovým, o němž ovšem mnoho nevíme (Plinius praví, že držel píšťaly, Strabon, že vedle něho na sloupu byla koroptev, která dělala tak mocný a „hlučný" dojem na své družky koroptví, že ji Protogenes později odstranil), a mezi sochou Praxitelovou, pak působil jistě Praxiteles na Protogena, jenž byl mladší než tvůrce Afrodity knidské a Herma, a ne naopak.[139])

Z typu odpočívajícího Satyra Praxitelova odvoditi jest typus Satyriska, jenž opřen o peň stromu a maje nohu jednu přeloženou křížem přes druhou píská na flétnu. Tato socha zachovala se v hojném počtu exemplářů, což nejlépe svědčí o její oblibě.[140])

Tvůrce této sochy zašel dále než Praxiteles ve svém Satyru odpočívajícím. Nohy přeložené křížem přes sebe nedají se dokázati u Praxitela, tento způsob postavení nohou přichází v oblibu v době po Praxitelovi. U Satyriska pískajícího na flétnu jest ovšem toto překřížení nohou velmi vhodné, vyjadřujíc klidný, pohodlný odpočinek. A také v ponderaci těla nalezáme úchylky: u některých exemplárů (na př. u jednoho ze Satyrisků

---

[139]) Srov. Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 561. O Protogenovi srov. Klein, Geschichte der griech. Kunst, III, str. 17—21. K literatuře o Protogenovi dodati jest: Jahrbuch d. archäologischen Instituts, 1903, str. 34—36, Festschrift für Benndorf, str. 179, Literarisches Centralblatt 1892, sloupec 93 (zde nemožná hypothesa Michaelisova o domnělé replice obrazu Filiskova na známém reliefu lateránském), M. Hoffmann, August Böckh, str. 187 a 189, Römische Mittheilungen, 1904, str. 317—321 (Hauler), a Archiv für lateinische Lexikographie, XV, str. 106 nn. (týž), Jahreshefte des österr. archäol. Instituts, 1908, str. 29—47 [Maass]). Za dob renaissance byl Protogenes srovnáván s — Leonardem da Vinci a sice v básni Ugolina Verina, v níž florentinští malíři srovnávají se s malíři a sochaři starořeckými; Springer, Bilder aus der neueren Kunstgeschichte, 2. vyd., I, str. 245—248.

[140]) Seznam replik u Kleina, Praxiteles, str. 212. Srov. též Arndt. k Einzelverkauf, serie III, čís. 677 a 678. Exemplár vatikánského Braccio nuovo čís. 38 *A* nyní též u Amelunga, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, díl I., text str. 55—56, atlas tab. 5, čís. 38 *A*, a u Reinacha, Répertoire, II, tab. 135, čís. 5, exempláry v Museo delle Terme Diocleziane v Římě (Klein, Praxiteles, str. 212, čís. 16 a 7) jsou nyní též u Helbiga, Führer durch d. öffentlichen Sammlungen in Rom, 2. vyd., II, čís. 1101 (Notizie degli scavi, 1884, str. 224 *a*) a čís. 1102 (Notizie degli scavi, 1893, str. 357—358, Reinach, Répertoire, II, 137, čís. 1.). Exemplár musea Torlonia č. 378 jest u Reinacha, Répertoire, II, 135, čís. 6, exemplár drážďanský: tamže II, 135, čís. 7. Jaké oblibě se tento typus pískajícího Satyriska těšil, dosvědčuje nejlépe ta věc, že město Caesarea Paneas v Palestině dalo tuto sochu raziti na svých mincích za doby Marca Aurelia a Elagabala (Archäologische Zeitung, 1869, tab. 23, čís. 2—3, str. 97).

Motiv Satyriska pískajícího přenesen byl později též na Erota: srov. Erota opřeného o sloup, na němž stojí Psyche: viz megarskou terrakottu u Heuzey, Les figurines antiques de terrecuite du musée du Louvre, tab. 36, Pottier, Les statuettes de terrecuite, str. 121, obr. 42. Praví-li Arndt (text k Einzelverkauf, čís. 677—678), že motiv nohy přeložené přes druhou přišel v užívání teprve v době Praxitelově, pak jest to nesprávné, neboť toto postavení máme již v V. stol., na př. na západním vlysu cely Parthenonu (Michaelis, Der Parthenon, Atlas, tab. 9, III, 6).

Digitized by Google

v Louvru: Fröhner, Notice de la sculpture antique, čís. 263, Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1502, Reinach, Répertoire, I., tab. 149, čís. 7 a 8) jest Satyrisk tak opřen o peň, že tělo chýlí se na zad.

V obličeji Satyriskově jest výborně vyjádřena čtveračivost a šelmovství.

Ve příčině doby, kdy vznikla figura pískajícího Satyriska, nemůže býti, tuším, pochybnosti. Socha jest výtvorem doby, jež při vší své přesycenosti a raffinovanosti ráda se uchýlovala ve stinné háje, širé lány, na zelené pastviny, doby, jež blouznila o Mopsovi, Menalkovi, Amaryllidě.

Zrovna tak jako u nás, kde vedle nejdivočejšího realismu a nejgroteskněji secesse pěstuje se pohádka v dramatu i v hudbě; stačí jmenovati jména Drachmann, G. Hauptmann, Humperdinck.

U Řeků ostatně bukolika nepočíná teprve dobou alexandrijskou a vystoupením Theokritovým: již páté století slyšelo nádherné pastorale Euripidovy Alkestidy.

Figura odpočívajícího Satyra udržela se v umění velmi dlouho. Obměnu její vidíme ještě na nástěnné malbě Museo Borbonico, X, tab. 42, kde zobrazen jest Satyr odpočívající, ale naslouchající při tom Erotu, jenž píská na syrinx.

Motiv odpočívajícího Satyra přenesen byl též na kruh bohů. Zejména dva bozi byli zobrazováni odpočívajíce, s pravou rukou přeloženou přes hlavu (*σχῆμα ἀναπαύσεως*), a to Apollon a Dionysos.

Socha odpočívajícího Apollona, známá jménem Apollino, jest kopií sochy Apollona Lykeios v athenském Lykeiu, o níž zmiňuje se Lukian, Anacharsis 7. Bůh zobrazen byl opíraje se v únavě o pilíř, v levici držel luk, pravice byla přeložena přes hlavu.

Tato socha zachovala se nám v několika replikách, z nichž nejznámnější jest Apollino v tribuně Uffizií ve Florencii.[141])

Mnozí shledávají v této soše odpočívajícího Apollona přímo dílo Praxitelovo (Furtwängler, Satyr aus Pergamon, str. 21, pozn. 2, týž v Roscherově Ausführliches Lexikon d. griech. u. röm. Mythologie, I., sloupec 460 nn., Sammlung Sabouroff, k tab. 36, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 570—571, Sammlung Somzée, str. 21, Klein, Praxiteles, str. 158 nn., B. Graef v Müllerových-Wieselerových a Wernickeových Antike Denkmäler zur griech. Götterlehre, sešit 3, str. 297). Myslím, že činí tak právem. Ovšem

---

[141]) Repliky Apollina: Klein, Praxiteles, str. 160, pozn. Apollino v tribuně Uffizií: Klein, Praxiteles, str. 159, obr. 24, C. O. Müller-Wieseler-Wernicke-Graef, Antike Denkmäler zur griechischen Götterlehre, 4. vydání, tab. XXIV, čís. 8, text str. 297 až 298 (Graef). Replika v museo Chiaramonti čís. 295: Amelung, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, I, text str. 508, atlas tab. 52, čís. 295, Reinach, Répertoire, II, tab. 173, čís. 2, Helbig, Führer durch die öffentlichen Sammlungen in Rom, 2. vyd., I, čís. 82, replika v palazzo Mattei v Římě: Bullettino della commissione archeologica comunale, 1890, str. 191 (E. Petersen). Tento typus odpočívajícího Apollona přenesen byl též na athlety, kteří byli v témž typu zobrazováni: srovnej sochu vatikánského musea Chiaramonti čís. 297: Klein, Praxiteles, str. 160, pozn. 1, Amelung, Sculpturen des vaticanischen Museums, I, text str. 509—510, atlas tab. 53, čís. 297.

Digitized by Google

přílišnou měkkost forem Apollina v tribuně Uffizií přičísti jest na vrub kopistův. Ale postavení samo, nápadně upomínající na Satyra odpočívajícího (také u Apollina linie ze spod těla vedená odchyluje se šikmo), sladký výraz obličeje boha a poesie sama celé té mistrovské komposice poukazuje zřejmě k umění Praxitelovu.

Co se přeložení pravé ruky přes hlavu týká, máme pro ně již ve století pátém doklady. Poukazuji v plastice k Polykleitově raněné Amazonce (typus Berlín-Sciarra atd.), v malířství vásovém ku krateru Smikrovu v Brusselu (musée du cinquantenaire). Bodrý tento malíř, vrstevník Duridův, zobrazil sama sebe v bujné sceně hodovní, jak odpočívá na nádherné kline, drže v levé ruce misku, pravou ruku překládaje přes hlavu.[142])

A na doklad, jak dlouho se tento motiv ruky přes hlavu přeložené v umění udržel, uvádím Krista ve skupině s Tomášem na diptychu v Cáchách, kde Kristus zobrazen jest maje stejně ruku pravou přeloženou přes hlavu.[143])

5. Afrodite knidská.

Praxitelova Afrodite knidská byla pokládána ve starověku za nejskvělejší dílo mistrovo. Plinius starší (Naturalis historia 36, 20) praví, že Afrodite knidská jest nejenom nejslavnější sochou Praxitelovou, nýbrž vůbec nejslavnější sochou Afroditinou na celém světě a že mnozí jen k vůli ní vydali se na dálnou cestu do Knidu (opera eius [t. Praxitelis] sunt Athenis in Ceramico. sed ante omnia est non solum Praxitelis verum in toto orbe terrarum Venus quam ut viderent multi navigaverunt Cnidum. V Anthologii Řecké několikráte oslavuje se Afrodite knidská, Lukian (Imagines 4) nazývá ji nejkrásnějším dílem Praxitelovým (*τῶν Πραξιτέλους ποιημάτων τὸ κάλλιστον*) a ještě císař Konstantinos Porfyrogennetos v X. století po Kristu praví, že Afrodite knidská jest nevyrovnatelným pomníkem umění Praxitelova (*περὶ τῶν θεμάτων* I, 14: *τὸ τῆς Ἀφροδίτης τέμενος περιβόητον, ἐν ᾧπερ ἦν τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἄγαλμα, μνημεῖον τῆς Πραξιτέλους τέχνης ἀπαραμίλλητον*).

Ze starověku zachovala se zpráva, kterou Lukian[144]) zejména široce rozpřádá, o mladíku, který byl tak touto sochou okouzlen, že celé dny před ní sedával, až konečně jednou dal se zavříti do chrámku, v němž socha

[142]) Fondation Piot, Monuments et mémoires, IX (1902), tab. 2—3, str. 15 nn. (C. Gaspary), Pottier, Douris, obr. 3 na str. 17, str. 32, H. B. Walters, History of ancient pottery, I, 421, 440, II, 259.

[143]) A. Springer, Bilder aus der neueren Kunstgeschichte, 2. vyd., I, str. 125—126, obr. 15.

[144]) Lukian Amores 15 nn., Imagines 4; srov. též Plinius starší, Naturalis historia 36, 21: ferunt amore captum, cum delituisset noctu, simulacro cohaesisse eiusque cupiditatis esse indicem maculam, týž 7, 127: Cnidiaque Venere praecipue vesano amore cuiusdam iuvenis insigni, Valerius Maximus VIII, 11, extera 4, Tzetzes Chiliady VIII, 375 nn.; srov. též Filostratos, Vita Apollonii VI, 40.

Digitized by Google

stála[145]), a dopustil se na ní incestu. Tato historie vznikla patrně tou okolností, že mramor měl skvrnu neb utrpěl někde korrosí.

Vyložil jsem svrchu, do které asi doby klásti jest vznik tohoto nesmrtelného výtvoru Praxitelova a že socha vznikla asi v Athenách. Myslím, že slova Lukianova (Imagines 23), že mistr vytvořil tuto sochu v Knidu průběhem nemnoha let (*ἢ τοῦτο τὴν οὐρανίαν Ἀφροδίτην, ὃ ἐποίησε Πραξιτέλης ἐν Κνίδῳ οὐ πάνυ πολλῶν ἐτῶν*), nemají váhy, poněvadž vznikla patrně z dohadu Lukianova, že socha byla vytvořena v tom městě, kde se nalezala. Z kterých pramenů byl by Lukian čerpal tuto zprávu? Údaj, že Afrodite byla vytvořena v Knidu, jest zrovna tak subjektivní mínění Lukianovo, jako údaj, že vznikla v době několika málo let.

Na mincích knidských zachovaly se repliky této „nebeské" sochy, jak ji Lukianos nazývá (Imagines 23), a dle těchto replik jest možno dokázati přehojné kopie, jež svědčí o mohutném dojmu, jakým socha působila.[146])

Kopií statuárních zachoval se značný počet, ovšem daleko ne tak veliký, jakým vykazuje se odpočívající Satyr. Za to však některé z těchto replik vynikají neobyčejně jemným provedením, na př. hlava pocházející z Trall a chovaná nyní v majetku prof. Kaufmanna v Berlíně, jež jest výbornou kopií z řeckých dob a nejlepší replikou hlavy vůbec.

Seznam replik Afrodity knidské podávají Michaelis v Journal of Hellenic Studies, 1887, str. 324 nn., Furtwängler v Meisterwerke der griechischen Plastik, str. 551—552, pozn. 2, a Klein, Praxiteles, str. 251 až 253.

Z těch první místo zaujímá socha chovaná ve skladištích vatikánských a dosud bohužel vědeckému studiu naprosto nepřístupná. Jest vskutku nepochopitelno, že ve dvacátém století po Kr. jest možno chovati poklad umělecký toho významu, zabedněný v nepřístupném skladišti! A přece umění Praxitelovo jest tak čisté jako umění Raffaelovo! Tento exemplář ve vatikánských skladištích jest aspoň poněkud znám z bronzového odlitku, chovaného v Louvru a publikovaného Viscontim v Museo Pio Clementino, díl I., tab. 11; viz též Reinach, Répertoire, I, tab. 322,

---

[145]) Plinius, Naturalis historia 36, 21: aedicula eius tota aperitur ut conspici possit undique effigies dea favente ipsa, ut creditur, facta.

[146]) Mince knidské z římské doby císařské s portraitem Caracallovým a Plautilliným na reversu chovají numismatické kabinety pařížský a berlínský. Dva exempláry pařížské: Collignon-Baumgarten, Geschichte der griech. Plastik, II, str. 293, obr. 136 *A B*, Archäologische Zeitung, 1876, str. 149, Percy Gardner, The types of the greek coins, tab. 15, čís. 21, Overbeck, Geschichte der griech. Plastik, 4. vyd., II, str. 46, obr. 150 *a*, exemplář berlínský: Journal of Hellenic Studies, 1887, str. 340, Overbeck, II, str. 46, obr. 150 *b*. Numismatický kabinet berlínský a sbírka Waddingtonova mají ještě minci knidskou, kde Afrodite knidská zobrazena jest ve skupině s Apollonem, vedle něhož stojí na podstavci lyra: Overbeck, II, str. 46, obr. 150 *c*, Revue numismatique, 1851, str. 238.

Digitized by Google

čís. 6, Archäologische Zeitung, 1876, tab. 12, čís. 2, Journal of Hellenic Studies, 1887, str. 332 *A*.

Naproti tomu socha ve Vatikánu, Sala in forma di croce Greca čís. 574, jež poslední dobou byla hojně rozšířena sádrovými odlitky, byla silně přeceňována: krk sochy jest moderní, hlava jest špatně nasazena, celek představuje řemeslnické dílo bezduchého, suchopárného kopisty.[147])

Motiv Afrodity knidské jest jasný a nepotřebuje dlouhého studia: přehozené roucho přes hydrii praví zřetelně, že bohyně chystá se sestoupiti v koupel mořskou.

Bohyně stanula na písčitém břehu mořském. Před ní rozkládá se širá tůň mořská do nekonečna. Lehký větřík rozčeřil širou hladinu, modravé vlnky šeptají si s úžasem o nebeské kráse Afrodity, jež kdysi jako květ nejkrásnější z nich se vynořila. Jedna z těch chladivých vln dosáhla kyprého písku a dotkla se polibkem svým levé nohy bohyně. Lehké zachvění projelo tím divukrásným tělem bohyně, levá noha její mimovolně couvla poněkud do zadu a pravá ruka činí reflexivně pohyb, jako by chtěla chrániti půvab bohyně před zrakem nezasvěceným.

Zrak bohyně, zrak vlhký, roztoužený, snivý, nese se po širé hladině mořské a jest tak hluboký jako to moře samo.

Jedinou ozdobou bohyně jest náramek na levém rameni. Ta, jíž kdysi Paris na Idě cenu krásy přiznal, nepotřebuje šperků a výzdob. Také Tizianova „Venuše urbinská" má náramek a vůbec bujnou krásou forem upomíná Venuše urbinská na družku svou, kterou vytvořil kdysi mistr všech mistrů pro Knidos. Přes tuto kyprost a bujnost forem není v celé soše Praxitelově, není ve výrazu obličeje, v pohybu rukou nic, pranic smyslného; zobrazena jest zde oslňující krása, „ale bez ohledu, utrhne-li někdo luzný tento květ" (Springer).

Praxiteles byl první, který krásu Afroditinu nezastřenou rouchem zobrazil. Páté století nebylo by si nikdy troufalo zobraziti bohyni nahou; figura „nahé Afrodity" v západním štítu Parthenonu (Michaelis, Parthenon, tab. 7, figura S na náčrtku Carreyově, sedící ve klíně figury *T*) není vůbec

[147]) Helbig, Führer durch die Sammlungen in Rom, 2. vydání, I, čís. 324. K literatuře tam uvedené dodati jest: Burckhardt, Beiträge zur Kunstgeschichte von Italien, str. 338 a pozn. 4. Publikace této sochy: Journal of Hellenic Studies, 1887, tab. LXXX, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 371, Perrot, Praxitèle, str. 97, obr. 19, a str. 105, obr. 20, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, text str. 62, obr. 26, Collignon, Scopas et Praxitèle, obr. 19 za str. 96, Sybel, Weltgeschichte der Kunst im Altertum, 2. vyd., str. 271 v pravo (zde ještě s ošklivým plechovým rouchem okolo dolní části těla), hlava: Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 178 (na tab. 177 tamže jest reprodukce hlavy z Trall v majetku Kaufmannově).

Žalostná replika Afrodity knidské jest ve vatikánském museu, Gabinetto delle maschere, čís. 436: Amelung, Die Sculpturen des vaticanischen Museums, II, tab. 79, čís. 436, text str. 706, replika hlavy v museo Chiaramonti čís. 254: Amelung, tamže díl I., tab. 50, čís. 254, text str. 482, replika hlavy Afrodity knidské na soše v Galleria delle statue čís. 268: Amelung, díl II., tab. 50, čís. 268, text str. 464—465.

Digitized by Google

bohyně, nýbrž mladík, ať již dle Löschcke Herakles ve klíně Melity, nebo dle Roberta Herakles ve klíně Eleusiny, nebo dle Furtwänglera Ion ve klíně Kreusině.[148])

V době archaiské zobrazuje se Afrodite úplně rouchem zahalená, nesouc v ruce květ nebo holubici. Alkamenes, žák Feidiův, zobrazil bohyni poprvé v lehkém, průsvitném rouchu a s obnaženým levým ňadrem. Odtud nebyl již daleký krok k tomu, zobraziti bohyni v celé její nebeské kráse, nezastřené, a tento krok učinil Praxiteles.

Tíha těla bohyně spočívá na pravé noze, noha levá jest volna, v koleně ohnuta a do zad jsouc posunuta dotýká se lehce prsty země. Bohyně ubírajíc se v levo obrací se ještě v posledním okamžiku v pravo, aby s levé ruky spustila roucho na hydrii.

Ovšem u tak zvané Afrodity Braschi,[149]), jež jest volnější kopií Praxitelovy Afrodity knidské, jest tento motiv neporozuměním kopistovým zkažen: tam totiž bohyně přitahuje levou rukou roucho z hydríe k sobě, jako by si jím chtěla kryti tělo.

Zrak bohyně bloudí v sladkém, roztouženém zadumání po hladině šumných, čeřících se vln a upřen jest do dálky, není obrácen k diváku, neboť to bylo by smyslné a koketní. Ani nejjemnějším způsobem není naznačeno, že by bohyně pociťovala bázeň před nepovolaným divákem: zde v měkkém písku, u nohou majíc modravou tůň, v té sladké samotě cítí se bohyně úplně bezpečnou.

Hydrie, na niž bohyně roucho odkládá, jest označením koupele, v tomto případě koupele mořské, a postačí úplně, aby nám otevřela celou scenerii mořského pobřeží. Není poprvé v umění, co nádoba jest zkráceným označením koupele. Připomínám, že na attických hrobech jest lutroforos symbolickým označením, že odpočívá zde v hrobě mladík nebo dívka, kteří zemřeli před sňatkem a jimž tudíž nedostalo se obvyklé koupele svatební.[150])

---

[148]) Löschcke, programm dorpatský z r. 1884, str. 10, Robert, Nekyia des Polygnot, VI. Hallisches Winckelmannsprogramm, 1892, str. 81, Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 237 nn.

[149]) Afrodite Braschi, nyní v mnichovské glyptothece, síň Niobovců: Furtwängler, Beschreibung der Glyptothek, čís. 258, týž, Hundert Tafeln nach den Bildwerken der kgl. Glyptothek, tab. 56, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 372, Sybel, Weltgeschichte der Kunst im Altertum, 2. vyd., str. 271 v levo.

[150]) Srov. Demosthenes proti Leocharovi § 18: *ἠρώτησεν ὁ Ἀρχιάδης καὶ τελευτᾷ τὸν βίον ἀπόντος τοῦ Μιδυλίδου ἄγαμος ὤν· τί τούτου σημεῖον; λουτροφόρος ἐφέστηκεν ἐπὶ τῷ τοῦ Ἀρχιάδου τάφῳ,* tamže § 30: *καὶ ἡ λουτροφόρος ἐφέστηκεν ἐπὶ τῷ τοῦ Ἀρχιάδου μνήματι.* Harpokration s. v. *λουτροφόρος· ἔθος δὲ ἦν καὶ τοῖς ἀγάμοις ἀποθανοῦσι λουτροφορεῖν καὶ ἐπὶ τὸ μνῆμα ἐφίστασθαι. τοῦτο δὲ ἦν παῖς ὑδρίαν ἔχων· λέγει δὲ περὶ τούτων Δείναρχος ἔν τε τῷ κατὰ Θεοδότου καὶ ἐν τῇ κατὰ Καλλισθένους εἰσαγγελίᾳ.* Lutroforos na náhrobní stele attické na př. u Conze, Die attischen Grabreliefs, sešit VII, tab. CLXVIII, čís. 873 a j. Myslím, že O. Schrader jde ve své krásné přednášce Die Totenhochzeit (Jena, 1904) příliš daleko, když shledává ve stavění lutroforů na

Digitized by Google

Roucho, jež bohyně klade na hydrii, podáno jest delikátně, ale ovšem mezi tímto rouchem a mezi chlamydou Hermovou, jež jest pravým zázrakem uměleckým, jest veliký rozdíl.

O hlavě Afrodity knidské možno si nejlépe učiniti představu dle hlavy z Trall v majetku Kaufmannově, ač zajisté i tato hlava má daleko do nevyrovnatelné modelace originálu.

Vlas bohyně jest nad čelem prostě rozčesán na dvě strany, hebké vlnky tohoto vlasu přikrývají horní část delikátně modelovaných uší, vzadu jest vlas spojen v uzel, jako jsme shledali již u Sauroktona. Jedinou ozdobou vlasu jest prostá stužka, která jest dvakrát kol hlavy ovinuta.

Hrdlo bohyně jest poněkud plné, podobně jako u Demetry knidské a u Nioby v Uffiziích ve Florencii. Ústa jsou jemně, jako k sladkému povzdechu pootevřená, v bradě jest malý důlek. Dále vytknouti jest překrásný, přesně attický profil a klenuté, trojhranné, vlasem vkusně lemované čelo.

Ovšem korunou všeho jest velké, krásné oko bohyně s tím roztouženým, sladkým pohledem. Oko jest úplně otevřeno: u Afrodity medicejské naproti tomu lehké přimhouření očí dodává jim výrazu smyslného, koketního.

Tělo Afrodity knidské má silnou stavbu, široká prsa a plné formy, nemá však té zaokrouhlenosti, kterou shledáváme u pozdějších kopií a variací sochy knidské. Socha Praxitelova byla nejskvělejším obrazem čistoty a vznešenosti ideálně krásné postavy ženské.

Poněkud vzdálenější motivu Praxitelovy Afrodity knidské jsou Afrodite musea kapitolského a Afrodite Medici v tribuně Uffizií ve Florencii.

Afrodite kapitolská [151]) odložila již roucho na nádobu vedle ní stojící a vstupuje právě v lázeň. Formy těla bohyně jsou plnější, oblejší, mají zkrátka ráz již poněkud matronální, tělo bohyně jest ku předu nachýleno a poněkud skrčeno, ale pohyby obou rukou, z nichž pravá kryje ňadra, levá lůno, jsou opravdové, nemají nic koketního do sebe, jsou výrazem obavy, jež bohyni náhle pronikla, aby ji nepovolané oko neshlédlo v koupeli.

---

hrobě zemřelých dívek a mládenců upomínku na hrozný obyčej, kde mrtvému mladíku při pohřbu byla snoubena nevěsta, t. j. děvče prý bylo usmrceno za hrozných obřadů a bylo pak s mrtvým mladíkem spáleno. Stavění lutroforů není nic jiného než symbolické označení, že ti, kteří leží v hrobě pochováni, zemřeli jsouce svobodni, nedočkavše se koupele svatební.

Mimochodem upozorňuji, že lutroforos objevuje se i za renaissance: dekorativně užito jest lutroforu na Donatellově reliefu cantorie v Opera del duomo ve Florencii; viz Phiippi, Die Kunst der Renaissance, 2. vydání, I, str. 178, obr. 99.

[151]) Helbig, Führer durch die öffentlichen Sammlungen in Rom, 2. vyd., I, čís. 466, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 373, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 186, text str. 67, obr. 31. Replika Afrodity kapitolské: Arndt-Amelung, Einzelverkauf, čís. 767.

Digitized by Google

Naproti prostinkému, ale tím právě účinnému účesu Afrodity knidské jest vlas Afrodity kapitolské po způsobu pozdější doby effektně, bohatě upraven. Také roucho bohyně jest zde jiné, ozdobené třásněmi, a rovněž nádoba má jinou, štíhlejší formu tvaru lekythu, a nespočívá na podstavci, nýbrž stojí přímo na zemi.

Afrodite Medici[152]) repraesentuje ještě další vývoj motivu Afrodity knidské. U Afrodity Medicejské není ani roucha ani nádoby, motiv koupání jest zde tedy úplně opuštěn, za to po levé straně bohyně vidíme delfína, na němž sedí malý Eros, čímž jest Afrodite charakterisována jako anadyomene.[153])

Formy těla Afrodity Medicejské jsou mladistvé, něžné. Afrodite Medicejská jest nejmladší věkem v té dlouhé řadě Afrodit, jež vytvořilo umění řecké. Hlava bohyně jest neobyčejně malá, výraz obličeje spíše smyslný než snivý a rovněž pohyb obou rukou nečiní toho přirozeného, opravdového dojmu, který činí u Afrodity kapitolské, nýbrž jest vypočítaný a koketní. U Afrodity Medicejské jest pohyb raffinovaný, poněvadž jím krásná žena své vnady na oko zakrývá, ve skutečnosti však na ně tím více upozorňuje.

---

[152]) Dütschke, Antike Bildwerke in Oberitalien, III, čís. 548, Brunn-Bruckmann, Denkmäler gr. u. röm. Sculptur, tab. 374, Amelung, Führer durch die Antiken in Florenz, čís. 67, str. 46—47, Jahrbuch des archäologischen Instituts, 1891, str. 236, čís. 160, Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 643, Sammlung Somzée, str. 27, Klein, Praxiteles, str. 276 nn., Maurice Emanuel, Essai sur l'orchestique grecque, str. 30—31, Berliner philologische Wochenschrift, 1902, str. 175, Römische Mitteilungen 1904, str. 267—275 (Correra), Wochenschrift für klassische Philologie 1906, str. 31.

Replika Afrodity Medicejské dříve v palazzo Bevilaqua ve Veroně, nyní v Mnichovské glyptothece (hlava a krk jsou doplněny): Furtwängler, Beschreibung der Glyptothek, čís. 257, Reinach, Répertoire, I, tab. 331, čís. 7.

O tom, jak Giovanni Pisano kopiroval Afroditu Medicejskou na kazatelně dómu v Pise: Müntz, Histoire de l'art pendant la renaissance, I, str. 224, L. Friedländer, Erinnerungen, Reden u. Aufsätze, I, str. 367.

Ve hlavě Afrodity dříve v Petworthu, nyní v paláci lorda Leaconfielda v Londýně (Furtwängler, Meisterwerke, atlas, tab. XXXI, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 179, Klein, Praxiteles, str. 278 a 279, obr. 42 a 43, Amelung, Führer durch die Antiken in Florenz, obr. 9 a 10 za str. 46, Collignon-Baumgarten, Gesch. der griech. Plastik, II, str. 327, obr. 155) shledávati jest jistě originální dílo řecké, ne však přímo Praxitelovo (jak soudí Furtwängler, Meisterwerke, str. 640 nn.), nýbrž spíše školy Praxitelovy a sice dílo žáka, který mistru, jeho pojetí a technice stál velmi blízko. Replikou Afrodity Medicejské arci hlava Petworthská býti nemůže.

[153]) O Erotu u Afrodity Medicejské a jiných soch viz Milani, Strena Helbigiana, str. 196. Eros sedící na delfínu jest též u slavné sochy Augustovy z Prima Porty ve vatikánském Braccio nuovo čís. 14: Helbig, Führer durch die Sammlungen in Rom, 2. vyd., I, čís. 5, Amelung, Sculpturen des vaticanischen Museums, díl I, atlas tab. 2, čís. 14, text str. 19—28, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 225, Wickhoff-Hartel, Wiener Genesis, str. 17 nn., Domaszewski ve Strena Helbigiana, str. 51—53, Jahrbuch d. archäol. Instituts, 1896, str. 78 nn. (Schreiber), A. Strongová, Roman sculpture, tab. III, str. 44, 355, 356.

Digitized by Google

V bradě bohyně jest také důlek, ale příliš veliký, nepěkný.

Postavení bohyně má vskutku cosi neobyčejně lehkého, graciosního a tím snad indikováno bylo srovnání s Lysippovým Apoxyomenem, jež v dalších důsledcích vedlo k tomu, přičítati Afroditu Medicejskou uměleckému směru Lysippovu. Myslím, že neprávem. Afrodite Medicejská jest chronologicky jistě mladší doby Lysippovy a sentiment sochy Medicejské uchyluje se naprosto od výtvorů, jež můžeme s jistotou neb aspoň s jistou pravděpodobností přičísti mistru sekyonskému.

Ve příčině koketnosti jde ještě dále Afrodite v museu syrakuském (Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1469, Bernoulli, Aphrodite, str. 255, Gregorovius, Wanderjahre in Italien, 3. vydání, III, str. 237—238; reprodukce sochy: Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 187 a obr. 32 na str. 68, Reinach, Répertoire, I, tab. 326, čís. 7).

Bohyně drží levicí roucho, zakrývajíc si jím lůno, ale v toto roucho duje vítr, tak že roucho obloukovitě opíná dolní část krásného těla bohyně tvořic tak bohatě oživené pozadí.

Tento koketní motiv poukazuje k době hellenistické. Postavením arci upomíná tato socha na Afroditu kapitolskou, s níž má také ještě jednu věc společnou, totiž bohatou modelaci zad.

Za dob hellenistických objevuje se ještě stále motiv Praxitelovy Afrodity knidské, ovšem se změnami vyplývajícími ze změny vkusu. Bohyně zobrazována byla, jak z vlhkých vlasů si vytlačuje vodu, jak v lázni zpola sedí, zpola klečí, jak si sandály odepíná, pás na prsa klade, jak klečí v lastuře, nebo, jak z ní vystupuje atd.

Vůbec pozdní tyto výtvory umění již klesajícího charakterisuje raffinovanost a smyslnost, umění Praxitelovu naprosto cizí.

Klein[154]) pronesl domněnku, že máme zachovanou ještě jednu sochu Afroditinu, vytvořenou Praxitelem, v celé řadě replik, a sice tak zvanou Afrodite pseliumene, o níž zmiňují se Plinius starší, Naturalis historia 34, 70 (item [Praxiteles fecit ex aere] stephanusam, pseliumenen,[155]) canephoram), Tatian (adversus Graecos 56: *ψελιούμενόν τι γύναιον Πραξιτέλης ἐδημιούργησεν*) a dle mínění Kleinova též Christodoros, verš 99—101, ale ovšem o soše, o které zde Christodoros mluví, nelze dokázati, že byla výtvorem Praxitelovým; Christodoros nikde nejmenuje jména tohoto mistra.

Celá řada sošek zobrazuje Afroditu, jak klade si řetěz okolo hrdla;

---

[154]) Jahrbuch d. archäol. Instituts, IX (1894), str. 248 nn., tab. 9, Praxitelcs, str. 282 nn., Praxitelische Studien, str. 60—62 (zde připojena napřed reprodukce Tizianova portraitu Jakuba de Strada, dříve ve sbírkách Rudolfových na Hradčanech, nyní v umělecko-historickém dvorním museu ve Vídni; na obraze drží Strada v rukou sošku, jež jest replikou Afrodity „pseliumene"), Geschichte der griech. Kunst, II, str. 256 nn.

[155]) Tak opravil O. Jahn (Archäologische Zeitung, 1850, str. 192) rukopisné sellumenen, spellumenen, psellumenen.

Digitized by Google

dle mínění Kleinova jest tento zlatý řetěz slavný kestos, známý ze XIV. zpěvu Iliady, jejž tam Afrodite půjčuje Heře.

Πρῶτον ψεῦδος kombinace Kleinovy jest, že homerský kestos není a nemůže býti nic jiného než pás a pás nenosí se, jak známo, na hrdle.[156]) *Ψέλιον* nemůže znamenati náhrdelník, nýbrž pouze náramek, Afrodite *ψελιουμένη* byla tedy Afrodite zdobící se náramkem, ne stahující si náramek, jak naprosto pravdě nepodobně soudí Poulsen.[157]) Kleinova „pseliumene" jest patrně výtvor doby hellenistické, jenž těšil se velké oblibě a jenž arci představoval Afroditu kladoucí si řetěz okolo hrdla, při čemž v koncepci celé a v podání forem byl tvůrci sochy vzorem umělecký směr Praxitelův.

6. Hermes.

Přicházíme nyní k onomu dílu Praxitelovu, jež šťastným řízením osudu se nás dochovalo v originále. Dosud mohli jsme si o geniálních výtvorech mistrových učiniti pouze přibližný obraz dle zachovaných nám kopií, mezi nimiž byly arci také výborné kopie řecké, v Hermu máme zachovaný rukopis mistra samého.

Den 8. května r. 1877 zůstane jedním z nejpamátnějších dnů v dějinách řeckého umění. V ten den po tolika stoletích objevil se Hermes, nesoucí malého Dionysa, opět na světle denním. Všechny ty statisíce dolarů, jež byly obětovány na výkopy v posvátné Altidě olympijské, všechna ta námaha Arnošta Curtia, který po tolik let od slavné své přednášky berlínské o Olympii pracoval pro uskutečnění výkopů, jež by vyrvaly bahnu Alfeia poklady v něm uložené, namáhavé práce výkopné — to vše bylo jedinou tou sochou bohatě zaplaceno a odměněno.

Arnošt Curtius, jehož mramorové poprsí nalézá se několik kroků od oné síně olympijského Syngreia, kde stojí Praxitelův Hermes, neměl a nemohl míti ani nejmenší tušení, že výkopy jím řízené navrátí světu originální dílo Praxitelovo a k tomu tak dobře zachované. Vždyť jediná starověká zpráva o této soše jest místo Pausaniovo V, 17, 3: . . . *χρόνῳ δὲ ὕστερον καὶ ἄλλα ἀνέθεσαν ἐς τὸ Ἡραῖον· Ἑρμῆν λίθου, Διόνυσον δὲ φέρει νήπιον, τέχνη δέ ἐστι Πραξιτέλους.*

---

[156]) Srov. Ilias Ξ 214: *ἦ, καὶ ἀπὸ στήθεσφι ἑλύσατο κεστὸν ἱμάντα* atd., verš 219: *τῇ νῦν, τοῦτον ἱμάντα τεῷ ἐγκάτθεο κόλπῳ* . .

[157]) Revue archéologique, 1907, str. 69—74, Bulletin de correspondance hellénique, 1908, str. 183. Ovšem domněnka Poulsenova, že pseliumene shledávati jest v Afroditě Montalvo (Montefalco), nyní v Americe, jest nemožná, poněvadž tato socha jest moderní kopií (snad z XVIII. nebo XVII. stol.) Afrodity Medicejské, jak dokázal Furtwängler, Revue archéologique, 1907, str. 19—20. Proti domněnce Kleinově vyslovil se Furtwängler již v Helbingových Monatsberichte über Kunstwissenschaft, I (1901), str. 180, a v Berliner philologische Wochenschrift, 1898, sloupec 303 nn.

Digitized by Google

Hermes byl objeven v celle Heraia a sice ležela socha na témž místě na něž původně base se byla zřítila. Mezi sloupy celly Heraia viděl Pausanias množství soch, mezi těmi byl právě také Hermes. Příslušná base stojí dosud na svém místě a sice ve třetím interkolumniu na pravé straně. Socha byla objevena ležíc na střepinách cihel před basí a byla přikryta vrstvou hlíny, jíž právě děkujeme zachování tohoto klenotu řeckého umění. Vedle Praxitelova Herma mezi prvním a druhým sloupem stála socha Poppaee Sabiny, o níž Pausanias se nezmiňuje; tato socha známé císařovny byla rovněž při výkopech Curtiových a Adlerových objevena (Olympia, Die Ergebnisse atd., Bildwerke im Thon und Stein, tab. LXIII, čís. 6).

Doerpfeld vysvětlil přesvědčivě, odkud pochází ona hlína, která zachránila Herma Praxitelova před zkázou. Původní horní část stěny celly Heraia byla z cihel nepálených, toliko na slunci sušených. Jakmile střecha chrámová vzala za své, cihly horní části stěny deštěm se rozmočily a odtud vysvětluje se, že Heraion bylo vyplněno skoro 1 *m* vysokou, šedo-zelenou vrstvou hlíněnou, jež táhla se ještě daleko směrem jižním od chrámu; této vrstvě hlíny děkujeme zachránění sousoší Praxitelova.

*

Historie Praxitelova Herma, pokud ji můžeme sledovati, jest tedy tato. Socha nalezala se v olympijském Heraiu. Nevíme arci, kým a z jaké příčiny byla sem věnována. Zde stál Hermes jakožto nejkrásnější památník umění hellenského, a ty zástupy, které ročně přicházely, aby k nohám Feidiova Zeva složily svůj stesk a svůj bol, ty vzdávaly též hold svůj sousoší Praxitelovu ve chrámě Heřině pod Kroniem. Když pak zhouba zachvátila posvátnou Altidu a ruka škůdců a zemětřesení zničily všechnu tu nádheru, tu zřítila se socha Praxitelova, ale nevzala za své. Měkká vrstva hlíny přikryla ten skvost umění hellenského, nad hrobem, v němž spal Hermes s maličkým Dionysem, šuměly po staletí vlny Alfeia, až ruka Curtiova vzkřísila s hájem olympijským i Herma k novému životu. A na půdě Altidy stojí Hermes dosud v pěkném museu Syngrově, ve zvláštní síni, připevněn železnými tyčemi ku stěně a chráněn takto před zemětřesením, jež kraje peloponneské tak často navštěvuje.[158])

[158]) Literatura o Hermu Praxitelově a seznam publikací: Jiří Treu, Olympia, Die Ergebnisse der von dem deutschen Reich veranstalteten Ausgrabung, textový svazek III., str. 194—206, atlas tab. XLIX—LIII, Klein, Praxiteles, str. 373 nn., obr. 76 na str. 377, obr. 77 na str. 385, Geschichte der griechischen Kunst II, str. 265 nn., Brunn-Bruckmann, Denkmäler gricch. u. röm. Sculptur, tab. 466 (sousoší), 467 (hlava), Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 156 a 157, Furtwängler a H. L. Urlichs, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, Handausgabe, 2. vyd., tab. 21 a obr. 9 na str. 61, Collignon-Baumgarten, Geschichte der griechischen Plastik, díl II., tab. V a obr. 152 na str. 315, Julius Lange, Die menschliche Gestalt in der Geschichte der

Digitized by Google

Sousoší Praxitelovo jest celkem dobře zachováno. U Herma zachoval se dokonce, což jest dosti velikou vzácností, i nos. Nezachovaly se u Herma berce obou nohou, levá noha a pravé předloktí, u maličkého Dionysa nezachovaly se obě paže, za to však zachována jest pravá ručka jeho spočívající na levém rameni Hermově.

Motiv Herma Praxitelova jest úplně jasný a nepotřebuje dlouhého výkladu, jako každé pravé umělecké dílo. Hlubokého přemítání a namáhavého studia vyžadují díla moderních symboliků. Rozhodujícím jest ovšem, jakým způsobem doplniti jest pravé předloktí Hermovo, t. j. co držela pravá jeho ruka.

Flasch doplňoval zde rhyton a restauroval pak levou ruku tak, že doplňoval v ní kantharos, což jest absolutně nemožno, poněvadž na levé ruce Hermes nesl malého Dionysa a v ruce držel mimo to kerykeion.

Bötticher doplňoval v pravé ruce měšec: Bötticher patrně nebyl si vědom toho, že měšec jest attributem Hermovým teprve za římské doby císařské. Ostatně byla by to neobyčejně poetická myšlenka: Hermes ukazuje maličkému bohu měšec a ten jako malý Harpagon sahá po něm chtivě ručkou!

Smith doplňoval v pravé ruce Hermově kerykeion, což jest arci naprosto nemožné, neboť kerykeion, jak patrno ze zachované levé ruky, nesl Hermes v ruce levé a dvou kerykeií přece není potřebí. Jiní rekonstruovali si pravou ruku Hermovu s kantharem nebo rohem (Murray, Milchhöfer), jiní s thyrsem (Treu, Appelroth, Heydemann; Treu pomýšlel na dlouhý thyrsos po způsobu žezla, Heydemann na malý, dětský thyrsos), jiní s kymbalem (Adler, Rumpf), G. Hirschfeld doplňoval hrozen. Proti hroznu ovšem byly pronášeny námitky: jak může Hermes ukazovati Dionysovi hrozen, když přece dárcem vína měl se právě Dionysos teprve státi. To jest ovšem pedanterie, o kterou se nestaral umělec Praxiteles.

Ostatně doplnění pravé ruky Hermovy hroznem jest evidentně zjištěno, co Rohden publikoval nástěnnou malbu pompejskou, na níž Satyr držící hrozen jest volnou kopií Praxitelova Herma (Jahrbuch des archäologischen Instituts, ročník II., 1887, tab. 6).

V pravé, zdvižené ruce držel tedy Hermes Praxitelův hrozen, po němž maličký Dionysos dychtivě sahá.

Nyní jest nám smysl celé nevyrovnatelné skupiny úplně jasný.

*

Smělé své přání, aby spatřila nejvyššího z bohů v celém jeho majestátu, Semele zaplatila smrtí v plamenech — *χαλεποὶ γὰρ θεοὶ βλέ-*

Kunst (překlad M. Mannové), tab. III, Sybel, Weltgeschichte der Kunst im Altertum, 2. vydání, obr. na str. 264 a 267, Brunn, Kleine Schriften, II, obr. 46 na str. 380 a obr. 48 na str. 388, Kekule, Die griechische Skulptur, 1. vyd., str. 219 nn.

Digitized by Google

πεσθαι ἐναργείς. Novorozené děcko, před časem na svět přisedší, zachrání Zeus, ve vlastním svém těle mu bezpečný úkryt poskytnuv. Když pak svým časem Dionysos podruhé se narodil, Zeus odevzdal děcko rychlokmitnému poslu bohů, Hermovi, aby je odnesl na opatrování nymfám nysaiským.[159]) Vykonávaje úkol božským otcem mu svěřený ubírá se Hermes s malým svým svěřencem řeckým krajem. Na nebi řídí Helios své spřežení a paprsky jeho rozlévají letní, úpalný žár. Tu padne pohled Hermův na strom, jenž v širé pláni o samotě vyrůstá. Kol stromu vine se družná réva. Pod stromem stane Hermes s maličkým Dionysem v libém stínu, chráněn jsa před úpalem letního slunce. Nad hlavou boha, ve větvích stromu modrá se úroda nejkrásnějších hroznů. Hermes utrhne jeden z nich a ukazuje jej maličkému svému svěřenci, jenž v dětinné radosti po něm malou svou ručku vztahuje. Ale zatím, co všechna pozornost děcka obrácena jest k hroznu, Hermes zadíval se v širou dáli, v širý kraj hellenský, po nivách, na nichž vlní se Demetřin zlatý dar, po lesích a olivových hájích, kde ozývá se syrinx Panova a bujný smích Satyrů a Silenů, po květnatých luzích. Jest to opět týž snivý, roztoužený pohled oka Hermova, který jsme shledali u Afrodity knidské. Jest to touha lásky, jež chvěje se v unylém oku a roztoužených rtech Hermových, či snivá nálada, vzbuzená pohledem v hellenský ráj, nebo touha po čemsi vábném, neznámém, jež srdce lidské tu a ondy uchvátí, aniž bychom mohli předmět té touhy určitě označiti? Tatáž snivá touha chvěje se v oku Afrodity knidské a v oku Satyra odpočívajícího.

Na soše Hermově zachovaly se hojné stopy polychromie, což jest nám tím vítanější, poněvadž víme již z Plinia staršího (Naturalis historia 35, 133), jak velikou váhu klade Praxiteles na polychromii. Byv prý kýmsi tázán, které své sochy z mramoru nejvýše staví, Praxiteles prý řekl, že ty, jichž polychromie pochází od Nikia.[160])

Na rtech a ve vlasech Hermových zachovaly se stopy barvy červené, růžovou barvou byla malována pubes (totéž shledáváme u sochy C. Ofellia: Bulletin de correspondance hellénique, ročník V, tab. 12), skrovné stopy pozlacení objeveny byly na zachované pravé noze a sice tam, kde řemení sandálů jest v uzel spleteno, dálo zachovaly se hojné zbytky červené

---

[159]) Proč právě Hermovi připadá úkol pěstounský, o tom srov. krásná slova Benndorfova: „Während diese Beziehung zur Jugend aber bei den meisten derselben (t. bohů) nur in jenem weiten, menschlich allgemeinen Sinne auftritt, als eine Sache des persönlichen Glaubens nutzbar jedem einzelnen Bedürfnisfalle sich anbequemend, hat sie bei ihm (t. u Herma) mit Vorliebe eine dichterische Einkleidung erhalten und sich in dieser zu einer bestimmten mythologischen Formel ausgebildet, in der sich ihr ursprünglicher Sinn verflüchtigte. Als Bote und Diener der Unsterblichen ist er überall zur Hand, wo ein geborener junger Göttersohn Not leidet. Er hat im Olymp, wie nicht unzutreffend gesagt worden ist, das Amt eines Kinderwärters erhalten."

[160]) Hic est Nicias de quo dicebat Praxiteles interrogatus quae maxume opera sua probaret in marmoribus: quibus Nicias manum admovisset, tantum circumlitioni eius tribuebat. Srov. Lermann, Altgriechische Plastik, str. 77 a pozn. 2, str. 79.

Digitized by Google

barvy na řemení; také roucha byla původně polychromována, což bylo arci již proto nutno, aby tímto způsobem rozlišily se od sebe pláštík dětský, v nějž zavinuta jest dolní část těla Dionysova, a chlamys Hermova.

K otázce o antické polychromii, jež právě poslední dobou byla Klingerovým Beethovenem opět na přetřes uvedena, podává Hermes Praxitelův velmi cenný materiál.[161])

Materiál, z něhož jest sousoší Praxitelovo zhotoveno, jest nejkrásnější mramor řecký, parský lychnites. Tento materiál ovšem illusi teprve náležitě zvýšuje: tělo Hermovo jest tak teplé a svěží, to není mramor, nýbrž živoucí lidské tělo.

První stupeň ku skupině, jakou jest Praxitelův Hermes, máme již u Pamfaia a sice na amfoře v Louvru G3.[162]) Chiron odnáší zde malého svého svěřence Achillea, jejž přijal od Pelea na vychování. Achilleus úplně jsa v himation zahalen, vlas maje ozdobený červenou stužkou, sedí na pravé, ku předu vztažené ruce Chironově. Vztah mezi pěstounem a svěřencem obmezen jest zde na to, že maličký Achilleus jest obrácen k Chironovi.

V plastice pátého století máme sousoší: Hermes nesoucí malého Dionysa a sice z kruhu Polykleitova ve Florencii v Giardino Boboli.[163])

Ovšem nelze souditi o tom, jak těsné zde bylo spojení mezi dítětem a jeho pěstounem, poněvadž z maličkého Dionysa zachovala se pouze nožička na pravé kyčli Hermově; vše ostatní jest u Dionysa doplněno. Ale dle lhostejného výrazu obličeje Hermova nelze jinak než souditi, že psychologický moment nehrál u této skupiny pražádnou úlohu.

Vzorem byla však Praxitelovi nevyrovnatelná skupina jeho otce Kefisodota, totiž Eirene s maličkým Plutem. Eirene sklání krásnou svou hlavu láskyplně k malému svému svěřenci a ten obrací k ní vzhůru svou hlavičku a pozvedá k ní pravou ruku, jako by ji chtěl láskati: *χάρις χάριν ἡ τίκτουσ' ἀεί.*

V Praxitelově skupině zůstávají podání forem a proporce těla u maličkého Dionysa stejnými, jaké má Plutos, ale pohyb rukou jest ještě přirozenější, jest, abychom tak řekli, dětštější.

---

[161]) Úplně polychromována byla asi kolossální socha Dioskurova, nedávno v Italii objevená: Bollettino dell' arte, 1907, sešit 10.

[162]) Pottier, Vases antiques du Louvre, serie II., str. 136, tab. 88, *G* 3, Robert, Bild u. Lied, str. 44 a pozn. 55, Heubach, Das Kind in der griech. Kunst, str. 21. O Pamfaiovi: Klein, Griechische Vasen mit Meistersignaturen, 2. vyd., str. 87—97, H. B. Walters, History of ancient pottery, I, str. 379, 420, 423 nn., 427, II, 259, Brunn, Certosa str. 53 zvláštního otisku, Arndt, Studien zur Vasenkunde, str. 25, Römische Mitteilungen, ročník XIX., str. 84 (Jatta). O jmeně Pamfaiově: Fick-Bechtel, Griech. Personennamen, str. 285.

[163]) Dütschke, Antike Bildwerke in Oberitalien, díl II., čís. 84, Arndt, Einzelverkauf, čís. 103-105, Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, str. 424, Amelung, Führer durch die Antiken in Florenz, čís. 199, Klein, Praxiteles, str. 90, pozn. 1, Olympia, die Ergebnisse atd., textový díl III., str. 197, pozn. 1 (Treu).

Digitized by Google

Levá ručka boha, nám nezachovaná, sahala dychtivě po hroznu, zatím co pravá ruka položena jest na levé rámě Hermovo. Toto položení pravé ručky Dionysovy obsahuje v sobě roztomilý, naivní rys: jako by si děcko chtělo hrozen pojistiti, klade svou ručku na rámě svého pěstouna, jako by volalo s energií hodnou budoucího jeho majestátu: sem s ním!

Kdežto u Pluta jest pouze pravá paže v akci, levá však drží roh hojnosti, Dionysos ve skupině Praxitelově pracuje oběma pažemi, aby si zajistil hrozen. Treu vystihl pravdivost a živost pohybů Dionysových těmito krásnými slovy (Archäologische Zeitung, 1880, str. 50): „Es war vor allem die Lebhaftigkeit der Bewegung in der Kindesgestalt, deren überraschender Wirkung sich keiner entziehen konnte. So lebendig hatte sich niemand das Kind gedacht. Diese naiv reizende Neigung des vorgestreckten Köpfchens zur linken Schulter hin, um an dem Kopf des Hermes vorüber zu dessen rechter Hand hinaufblicken zu können, ist von so frappanter Wahrheit, dass man das linke Ärmchen förmlich zu sehen glaubt, welches sich bittend nach dem ausreckt, was Hermes in seiner Rechten hält."

A nyní všimněme si překrásného těla Hermova!

Divák zrovna okřeje při pohledu na tohoto Herma, na to tělo, tak krásné, jako málo kde a kdy bylo a jest viděti v té dokonalosti! Okřeje zejména, rozpomene-li se na ta těla, která mu nyní mnozí moderní a nejmodernější umělci praesentují jako svůj ideál. Zdá se, jako by mnohým umělcům dnešního dne a bohužel ne pouze umělcům třetího a čtvrtého řádu byla se pryč poděla radost z krásného těla, jako by se jim byla ztratila ze samého zájmu na stilu malířském a samé mimice, jak dobře nedávno Schmarsow napsal (Unser Verhältnis zu den bildenden Künsten, Lipsko, 1903). Pomalu stává se normou tělo vyhublé, zubožené, degenerované, jako by ve světě nebylo již vůbec viděti krásného těla.

Ovšem při Hermu působí značně též materiál, nádherný mramor parský, a tento materiál ovládá Praxiteles s mistrovstvím, jež nemá sobě rovné.

Postavení Hermovo jest to, které jsme shledali již u celé řady slavných jeho výtvorů a které jest pro mistra charakteristické: tíha těla spočívá na jedné noze (zde pravé), druhá noha (zde levá) byla volna, v koleně ohnuta a dotýkala se pouze prsty lehce země. Pravý bok jest vypnut a činí obloukovitou linii, levý vtažen. Není zde ani stopy oněch širokých ploch, jež tělo jeví zpředu na př. u Satyra nalévajícího, břich a prsa nejsou plochá, nýbrž oblá, jednotlivé partie těla přecházejí jedna v druhou delikátně jemnými přechody.

Tato socha žije přímo životem a divákovi zdá se, jako by se prsa Hermova zdvihala klidným, tichým oddychováním. Zvláště ještě vy-

Digitized by Google

tknouti jest měkkost břicha, partie okolo pupku. oblost stehen a glutaeí, mistrovské podání testikulů.[164])

Kdežto přední strana těla Hermova jest s největší pečlivostí, do nejmenších detailů jdoucí propracována, není zadní části hlavy a těla boha věnována tatáž pečlivost: vlasy jsou na zadní části hlavy jen zhruba vytesány a rovněž záda nejsou provedena tak pečlivě, na jednom místě zad dokonce viděti jest opravu, kterou mistr patrně sám provedl. Z toho jde na jevo, že Hermes původně stál před nějakou stěnou nebo zdí nebo v nejbližší jich blízkosti, tak že zadní strany těla jeho nebylo viděti. Z toho zase vyplývá, že Hermes nebyl původně určen pro Heraion, neboť tam stál v interkolumniu a bylo tudíž zde možno sochu obejíti kol do kola. Arci nevíme a nelze o tom pronésti nějakou pravděpodobnou domněnku, kým Hermes byl objednán a kde stál původně. Srovnáním s basemi jiných soch Bulle došel toho výsledku, že postament sochy Praxitelovy pochází asi z II. nebo I. století př. Kr. a že tedy asi v té době bylo nesmrtelné dílo Praxitelovo přeneseno z onoho místa, kde původně stálo, a že bylo tenkrát umístěno v Heraiu, při čemž nápis věnovací a umělecký se ztratil. Přenesení to nespadalo by tedy teprve do doby Neronovy, kam je kladl zvěčnělý Wernicke (Jahrbuch des archäologischen Instituts, ročník IX., str. 108 nn.). Ale ovšem hypothesa Bulleova není přece úplně přesvědčivá, poněvadž příslušný, jím snesený materiál potřebuje ještě důkladné revise.

V levé ruce Hermes držel bronzové, pozlacené kerykeion; kerykeion nebylo oblé, nýbrž čtverhranné, aby pevněji v ruce sedělo. Kerykeion toto se nezachovalo. Také levá ruka Kefisodotovy Eireny držela attribut a sice roh hojnosti.

Jako u Afrodity knidské tak i u Herma jest vrcholem hlava s tím překrásným, snivým, roztouženým okem. Hlava Hermova jest oblá. Vlas jest krátký a podán jest v hebkých, měkkých, kroužících se kadeřích. Ve vlase, jak patrno, měl bůh původně zlatý nebo bronzový a pak arci pozlacený věnec a sice patrně věnec břečťanový. Hermes má ve vlasech věnec břečťanový a ukazuje maličkému Dionysovi hrozen; hrozen i břečťan jsou přece attributy Dionysovými a ukazuje tudíž zde Hermes maličkému svému bratru obraz jeho budoucnosti, budoucí jeho slávy.

Překrásně modelované, v dolní své části energicky ku předu se klenoucí čelo jest horizontální linií ve dvě části rozděleno. Pod klenbou tohoto čela spočívá veliké, krásné oko boha s výrazem oné něhy, onoho zanícení a roztoužení, jaké dovedlo pouze dláto Praxitelovo výtvorům mistrovým vdechnouti.

---

[164]) V Bulleově díle Der schöne Mensch im Altertum podán jest cenný materiál k studiu některých detaillů těla Hermova a k srovnání jich s výtvory plastiky starší a pozdější. Na tabulce 24. reprodukována jest noha Hermova (dole v pravo, srov. též obr. 21. a 22. v textu na str. 57), na tabulce 64. ucho (dole v levo), na tabulce 197. oko (uprostřed).

Digitized by Google

Překrásná ústa boha s kyprým dolním rtem jsou pootevřena a hraje kol nich jemný, sladký úsměv. V bradě má bůh jako Afrodita knidská malý důlek.

Povšimnutí zasluhuje též překrásná pravá noha Hermova, jež se nám zachovala. Krepis neměla, jak možno s jistotou konstatovati, křídel. Uprostřed vykrojené liguly na nártu zachoval se bronzový nýtek, kterým byla připevněna nějaká bronzová ozdůbka, buď pozlacená palmetta nebo růžice nebo pukla.

Maličký Dionysos ovšem nedosahuje ani zdaleka ve příčině formální bratrského svého pěstouna. Ve vyjádření psychologického affektu stojí výše maličký Dionysos než Plutos skupiny Kefisodotovy, ve příčině formální stojí celkem výše Plutos než Dionysos.

Brunn (Kleine Schriften, II, str. 390) upozornil správně, že Dionysos jest poněkud malý. Hlava jeho jest zase v poměru k tělu malá: délka hlavy obnáší u dítěte novorozeného asi $^1/_4$ délky celého těla, u člověka dorostlého klesá na $^1/_7$, u dítěte asi dvouletého obnáší ještě $^1/_5$, u hlavy Dionysovy neobnáší ani $^1/_6$ délky celého těla. Ale arci umělec zobrazil asi zúmyslně Dionysa menším, poněvadž mohutný umělecký dojem celé skupiny byl by větší figurou dětskou jistě silně utrpěl. A pak figura maličkého Dionysa byla umělci věcí vedlejší, jež nesměla v žádné příčině býti na újmu nádherné figuře Hermově.

K tomu přistupuje ještě to, že nepřišla ještě doba, v níž figura dítěte s plným výsledkem vstupuje v plastiku: ta doba nadešla teprve za hellenismu.

Podání vlasů maličkého Dionysa upomíná silně na doby archaismu, v té příčině jest podání vlasů u Kefisodotora Pluta mnohem volnější.

Na pni stromu, přes nějž splývá chlamys přehozená přes levé předloktí Hermovo, jest mistrovským způsobem vyjádřena sukovitá kůra. Bylo mi účastníkem té sceny sděleno, jak, když první sádrový odlitek Praxitelova Herma přišel do Vídně a Benndorf, Schneider, Zumbusch a někteří jiní archaeologové a umělci stáli zde v němém obdivu, Zumbusch přiskočiv blíže k odlitku upozorňoval nadšenými slovy na — mistrovské vyjádření kůry stromové.[165])

Uměleckým zázrakem jsou nádherné kaskády Hermovy chlamydy.[166]) To není mramor, to jest skutečné roucho se všemi svými záhyby, roucho, na němž i stehy jsou vyznačeny.

---

[165]) Srov., co praví Justi (Diego Velasquez, I, str. 417) o Velasquezově krucifixu v San Placido: „Dagegen sind die leblosen Äusserlichkeiten sehr sorgfältig, doch ohne Kleinlichkeit veranschaulicht. Die Maserung der gut gehobelten Balken, Astknoten, ja das ausgeschwitzte Harz des Nadelholzes, die übrigens sparsamen geronnenen Blutstropfen, die Dornenkrone, die Tafel mit der dreisprachigen Inschrift, sind mit der Treue eines Quattrocentisten wiedergegeben".

[166]) Srov. též Benndorf, Neue archäologische Untersuchungen auf Samothrake, II, str. 73 nn.

Digitized by Google

Perrot (Praxitèle, str. 35) vypravuje, že když prý jednomu učenému archaeologu německému ukazovali jednu z prvních fotografií Hermových, zvolal: Tuze krásné! Ale proč pak nechali zde viseti ten plášť, když pořizovali cliché?

Perrot zde archaeologům křivdí. Pokud vím z úst Robertových, týká se tato historka berlínských sochařů (patrně sochařů berlínského musea). Když Arnošt Curtius ukazoval jim první fotografie Herma, myslil prý jeden z nich, že jest naprosto nemožno, aby těžké roucho bylo v mramoru tak virtuosně spracováno, a pronesl domněnku, že snad zde — fotograf zapomněl svůj plášť.

Počátek v tomto virtuosním podání roucha shledali jsme již u Afrodity knidské, jež odkládá roucho na hydrii. U Herma dosáhl mistr vrcholu: dále není možno již dospěti.

Nejbližší analogie podává zde renaissance, kde také na př. vyšívání příkrovu na mramorových sarkofazích (na př. v Santa Croce ve Florencii) podáno jest s dokonalým mistrovstvím.

Abychom si náležitě uvědomili mistrovské podání chlamydy Hermovy, dostačí srovnati Herma s mramorovou soškou z XXIX. domu prienského, publikovanou ve Wiegandově a Schraderově díle Priene, obr. 461 na str. 367 a obr. 462 na str. 368. Soška představuje mladíka, opřeného levou paží o sloup a pohlížejícího snivě stranou do dálky. Postavením těla a podáním roucha, jež přehozeno jsouc jako u Herma přes levé předloktí skoro docela zakrývá oporu, soška upomíná na Herma Praxitelova, ale ovšem jak chladné, schematické jest podání pláště tohoto mladíka prienského proti chlamydě Praxitelova Herma! Těžká látka chlamydy Hermovy činí effektní kontrast k jemné látce dětského pláště Dionysova.

Z terrakott mnohé živě upomínají na Praxitelova Herma. O velké podobnosti hlavy jedné terrakotty s hlavou Hermovou byla řeč již svrchu. Srov. též terrakottu: Pottier, Les statuettes de terrecuite, str. 176 nn., obr. 58. Co do motivu možno srovnati pozdní římský relief: Berliner philologische Wochenschrift, 1890, sloupec 219.

Koncepcí i formálním provedením Hermes repraesentuje vrchol umění Praxitelova. Praxiteles ovládá mramor jako nikdo před ním a sotva kdo po něm: ten tvrdý mramor parský stává se v jeho rukou poddajnou, měkkou hmotou, v niž kouzelné dláto mistrovo vlévá kypící život, úsměv, sladkou něhu . . .

Praxiteles marmoris gloria superavit etiam semet.

*

Veliké množství soch bylo poslední dobou přičítáno Praxitelovi a to buď jako kopie výtvorů jeho, o nichž děje se zmínka v podání literárním, nebo jako kopie soch jeho literárním podáním sice nepověřených, ale

Digitized by Google

celým svým rázem uměleckým hlásících se k dílu mistrovu. V Kleinově velkém spise Praxiteles uvádí se celá řada takových soch a hlav, z nichž však značná část nemá s uměním Praxitelovým pranic co činiti.

Jistě Praxitelovi náleží slavná mramorová socha Artemidy, objevená r. 1792 ve zříceninách starých Gabií, chovaná potom ve ville Borghese v Římě a nyní jedna z nejpřednějších ozdob Louvru.[167])

Socha zobrazuje Artemidu, oděnou jemným chitonem se širokými rukávy a dvakrát přepásaným (nad kyčlemi a pod ňadry), jež graciosním pohybem zapíná si plášť na pravém rameni. Hlava bohyně jest k pravému rameni nachýlena, v obličeji září půvab svěžího mládí, vlas jest prostě rozčesán způsobem upomínajícím na účes Afrodity knidské, jedinou jeho ozdobou jest prostinká stužka. Na nohách má bohyně sandály s bohatým řemením.

Je-li Afrodite knidská růží v plném rozkvětu, jest Artemis gabijská luzným poupětem.

Postavení sochy, podání forem, roztomilý výraz půvabného obličeje,[168]) účes vlasů, vše jest souhlasné s uměleckým směrem Praxitelovým: celek jest nejkrásnější obraz sličné, panenské bohyně.

Studniczka (Vermuthungen zur griech. Kunstgeschichte, str. 18 nn.) pronesl domněnku, že v této soše Artemidině zachovala se nám replika Praxitelovy Artemidy brauronské, jež byla r. 346 věnována do chrámku bohyně v západní části athenské akropole, jižně od svatyně Atheny Hygieie. O této soše Praxitelově zmiňuje se Pausanias I, 23, 7: ***καὶ Ἀρτέμιδος ἱερόν ἐστι Βραυρωνίας, Πραξιτέλους μὲν τέχνη τὸ ἄγαλμα, τῇ θεῷ δέ ἐστιν ἀπὸ Βραυρῶνος δήμου τὸ ὄνομα· καὶ τὸ ἀρχαῖον ξόανόν ἐστιν ἐν Βραυρῶνι, Ἄρτεμις ὡς λέγουσιν ἡ Ταυρική.*** Starému xoanu bohyně přinášely athenské ženy darem roucha, o nichž děje se zmínka v inventárech chrámových.[169]) Studniczka pronáší na základě toho domněnku, že Praxiteles zobrazil bohyni, jak odívá se právě pláštěm, od žen athenských jí darovaným.

Nehledě ani k tomu, že roucha přinášena byla *starému xoanu* bohyně, nezdá se mi vhodným pro *chrámovou* sochu bohyně ten motiv, který zde Studniczka předpokládá. Myslím, že by nebylo správno uváděti proti tomu Sauroktona a Afroditu knidskou. Sauroktonos nebyl jistě nikdy

---

[167]) Fröhner, Notice de la sculpture antique, čís. 97, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 59, Reinach, Répertoire de la statuaire, I, tab. 144, čís. 2—4, Perrot, Praxitèle, obr. 23 na str. 147, Studniczka, Vermuthungen zur griech. Kunstgeschichte, str. 18 nn., Robert, Archäologische Märchen aus alter u. neuer Zeit, str. 144—159, Furtwängler, Meisterwerke der griechischen Plastik, str. 553, Klein, Praxiteles, str. 301 nn., Collignon-Baumgarten, Geschichte der griechischen Plastik, II, str. 303, obr. 144, Winter, Kunstgeschichte in Bildern, I, tab. 56, čís. 4.

[168]) Srov. Petronius 126: frons minima et quae radices capillorum retro flexerat ... osculum, quale Praxiteles habere Dianam credidit.

[169]) Jahn-Michaelis, Arx Athenarum a Pausania descripta, 3. vydání, str. 49. O místě, kde stála socha chrámová v Brauroniu: Judeich, Topographie von Athen, str. 222.

Digitized by Google

sochou chrámovou a Afrodite knidská nebyla rovněž sochou chrámovou v přesném slova toho smyslu: otevřený chrámek na pobřeží mořském, v němž socha ta se nalezala, nebyl pravé *ἱερόν*.

Ale ovšem o Praxitelovském původu Artemidy gabijské nelze pochybovati.

Pohyb, který činí pravá ruka Artemidy gabijské, shledáváme již u Alkamenovy Afrodity *ἐν κήποις*, jež stahuje si touto rukou cíp pláště přes pravé rámě. Pohyby obou rukou Artemidy gabijské kopiroval tvůrce Kleinovy tak zvané Afrodity pseliumene: ale, kdežto u Artemidy gabijské jest pohyb obou rukou přirozený, prostý, u Afrodity kladoucí si řetěz okolo hrdla jest theatrálně vypočítaný, koketní. K tomu, aby si bohyně položila řetěz okolo hrdla, není věru potřebí takovéto okázalé posy. A to také samo již mluví zřejmě proti přičítání této sochy tak zvané Afrodity pseliumene Praxitelovi: theatrálnost a koketerie jest umění tohoto mistra naprosto cizí.

*

Umění Praxitelovu přičísti jest asi mramorovou sochu Demetřinu, kterou Ch. Newton objevil r. 1858 v Knidu. Socha jest nyní v britském museu v Londýně.[170])

Bohyně sedí zde na prostém stolci bez opěradla, oděna jsouc jemným ionským chitonem a mimo to zahalena jsouc úplně v široký plášť, který i zadní část hlavy její halí. Na vyjádření záhybů tohoto pláště různě se křižujících a protínajících vynaložil umělec velikou píli.

Socha byla určena k pohledu z předu a působí nejmohutněji, pozorujeme-li ji z pravé strany.

Kdežto tělo bohyně zhotoveno jest z levnějšího, poněkud šedo-modravého mramoru, hlava zhotovena jest z jemného, bílého mramoru parského a patří k nejkrásnějším, nám dosud zachovaným hlavám antickým

---

[170]) Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1275, Overbeck, Geschichte der griech. Plastik, 4. vyd., II, str. 63, 78, pozn. 66, str. 189, Kunstmythologie (Demeter), str. 447 nn. a 456 nn., tab. XIV, čís. 19 a 14, Murray, History of greek sculpture, 2. vyd., II, obr. 260 nn., tab. 23, Collignon-Baumgarten, Geschichte der griech. Plastik, II, str. 388 nn., tab. VII, Sybel, Weltgeschichte der Kunst im Altertum, 2. vyd., str. 275, Springer-Michaelis, Handbuch der Kunstgeschichte, I. Das Altertum. vyd. 7., str. 263, obr. 466, str. 265, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 65, Das Museum, ročník III. (1898), tab. 77, A. Furtwängler-H. L. Urlichs, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, Handausgabe, 2. vyd., tab. 19. a obr. 8. na str. 56, str. 54—57, Winter, Kunstgeschichte in Bildern, I, tab. 56, čís. 6, Brunn, Griechische Götterideale, str. 42 nn., Klein, Praxiteles, str. 368 nn., obr. 74 na str. 369, Amelung, Die Basis des Praxiteles, str. 66 nn., 74. K hlavě Demetry knidské srov. hlavu v majetku Barraccově v Římě: Helbig, Collection Barracco, tab. LIV, a obě hlavy ženské na překrásném náhrobním reliefu attickém v národním museu athenském č. 832: Conze, Attische Grabreliefs. tab. LXXXV. čís. 337, Arndt-Amelung, Einzelverkauf, serie III, čís. 690-694, Kavvadias, *Γλυπτά*, I, čís. 832, Stais, Marbres et bronzes du musée national, I, str. 117—118, čís. 832.

Digitized by Google

(k různosti mramoru u tétéž sochy srov. Wochenschrift für klassische Philologie, 1906, str. 14).

Zrak bohyně není upřen na diváka, nýbrž jde stranou mimo něj a upřen jest v širou dálku. Výraz obličeje bohyně jest neobyčejně jemný, ale zdá se, jako by z těch očí bohyně mluvil stesk a tlumený bol.

Matronální formy těla, široká prsa, úplné zahalení pláštěm označují bohyni s dostatečnou určitostí: zobrazena jest Demeter a v širou dálku nese se zrak bohyně, jako by v ní hledal to drahé dítě, jež jí byl temný Pluton vyrval.

Překrásně klenuté, vysoké, trojhranné čelo, měkký, uprostřed na obě strany sčesaný vlas, krásné oko bohyně s tím jímavým výrazem, jenž upomíná na mater dolorosu křesťanského umění, jemná, výrazná ústa, poněkud plný krk — to vše má nejbližší analogie v umění Praxitelovu.

Srovnání s mater dolorosa samo se namítá: ale bol Demetry knidské jest anticky tlumen, nepropuká tak elementární silou jako ve figurách Pietra Perugina, upomíná spíše na umění Fra Bartolommea.

*

Demetr knidská jest vůbec nejkrásnější sochou bohyně Demetry. Furtwängler (Denkmäler griech. u. römischer Sculptur, Handausgabe, 2. vydání, str. 57) a Amelung (Wochenschrift für klassische Philologie, 1900, str. 147—148) přičítají Demetru knidskou Skopovi, resp. uměleckému jeho směru. Zdá se mi správnějším po příkladu Arnošta Curtia přičítati tuto sochu Praxitelovi: výraz Skopův jest zpravidla pathetický, naproti tomu tento jemný, tak neskonale dojímavý výraz obličeje Demetřina poukazuje spíše k Praxitelovi. Socha vznikla asi za maloasijského pobytu mistrova.

*

Umění Praxitelovu přičísti jest asi též překrásnou mramorovou hlavu nějakého boha, objevenou r. 1828 na ostrově Melu, chovanou potom ve sbírce vévody Blacas a nyní v britském museu v Londýně.[171])

[171]) Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1283, Overbeck, Kunstmythologie, II, str. 88, 23, tab. 2, čís. 11 a 12, Rayet, Monuments de l'art antique, I, tab. 42, Brunn-Bruckmann, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur, tab. 230, Bulle, Der schöne Mensch im Altertum, tab. 159, Furtwängler, Meisterwerke der griechischen Plastik, str. 615, Klein, Praxiteles, str. 424 nn., obr. 92 na str. 425, Brunn, Griechische Götterideale, str. 96 nn., tab. 9, Collignon-Baumgarten, Geschichte der griech. Plastik, II, str. 389, obr. 185, Collignon, Scopas et Praxitèle, str. 133 nn., obr. 28 za str. 132, Sybel, Weltgeschichte der Kunst im Altertum, 2. vyd., str. 276, Amelung, Die Basis des Praxiteles, str. 55 a 62, Athenische Mittheilungen, 1892, str. 1 nn. (Wolters), Berliner philologische Wochenschrift, 1897, str. 87, Revue archéologique, 1902, II, str. 207—222. Springer-Michaelis, Handbuch der Kunstgeschichte, I. Das Altertum, 7. vyd., str. 265, Winter, Kunstgeschichte in Bildern, I, tab. 57, čís. 3.

Digitized by Google

Hlava byla objevena v jakési jeskyni uprostřed zřícenin městských a spolu s ní byly objeveny hojné votivní dary Asklepiovi a Hygieii. Hlava byla sestavena ze čtyř kusů mramoru, horní partie zadní části hlavy se však nezachovala. Ve vlasech a na očích zachovaly se stopy polychromie. Ve vlasech měl bůh jistě věnec.

Neobyčejně jemný, jakýmsi nádechem tesknosti obestřený obličej boha a pak to, že s hlavou jeho byly zároveň objeveny hojné votivy Asklepiovi a Hygieii, nasvědčovalo by tomu, že máme před sebou hlavu božského lékaře Asklepia.

Bůh cítí bolest a zármutek chorého, jenž k němu o pomoc se blíží, a odtud ten teskný nádech v obličeji boha. Ale naproti tomu zase svědčí věnec, který bůh měl ve vlasech: věnec není attributem Asklepiovým a není ozdobou jeho hlavy, nýbrž nejvýše stočená stužka. A pak pohled boha není upřen k zemi k nemocnému, nýbrž nese se směrem vzhůru.

Proto pomýšleno na Zeva. Namítá-li Wolters, že výraz obličeje jest u hlavy melské pro Zeva skoro příliš jemný, pak postačí poukázati k Feidiovu Zevu olympijskému, jehož obličej byl ideálním obrazem svrchované dobroty a vlídnosti.

Tento neobyčejně jemný, teskný pohled hlavy melské má nejbližší analogii ve hlavě Demetry knidské. Jako kdyby diadem vládce nebes a země těžce doléhal na hlavu boha, jako by starosti a trudy rozechvívaly srdce jeho, tak upírá se ten teskný pohled jeho do výše a z pootevřených úst jako by se dral tlumený vzdech.

Hlava melská podává arci zcela jiný obraz Zevův než maska otrikolská.[172])

---

[172]) Maska otrikolská: Vatikán, Sala rotonda čís. 539. Helbig, Führer durch die öffentlichen Sammlungen in Rom, 2. vyd., I, čís. 301, Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, čís. 1511, E. Petersen, Vom alten Rom, 3. vyd., str. 158, obr. 127, týž, Die Kunst des Pheidias am Parthenon und zu Olympia, str. 382 nn., Furtwängler, Meisterwerke der griechischen Plastik, str. 369—370, 577—578, týž, Statuenkopieen im Altertume, str. 551, týž, Sammlung Somzée, str. 69—70, Brunn, Griechische Götterideale, str. 97 nn., Justi, Winckelmann, 2. vyd., III, str. 174, Festschrift für Benndorf, str. 106 (Treu), Furtwängler-Urlichs, Denkmäler griechischer und römischer Sculptur, Handausgabe, 2. vydání, tab. 24, text str. 67—68, Springer-Michaelis, Handbuch der Kunstgeschichte, I. Das Altertum, 7. vydání, str. 280, Winter, Kunstgeschichte in Bildern, I, tab. 57, čís. 1, Sybel, Weltgeschichte der Kunst im Altertum, 2. vyd., obr. 291 a str. 355, Revue archéologique, 1903, II, str. 177 nn. (Amelung), Wochenschrift für klassische Philologie, 1904, str. 904 (Amelung). S maskou otrikolskou srovnati jest nápadně podobnou masku z majetku rodiny Farnese, nyní v národním museu neapolském čís. 6260 (Guida illustrata del museo nazionale di Napoli, čís. 296, str. 97—98, Arndt-Bruckmann, Denkmäler griech. u. römischer Sculptur, tab. 574; pozdější doplnění této masky byla poslední dobou odstraněna) a hlavu z Amorgu: Bulletin de correspondance hellénique, 1889, tab. XI. Ve příčině podání vousů srov. docela stejnou modelaci u terrakottové masky Dionysovy z Prieny, nyní v museu carihradském: Wiegand-Schrader, Priene, str. 313, obr. 400.

Digitized by Google

Mezi hlavou melskou a maskou otrikolskou jsou jisté podobnosti a zase značné rozdíly.

U obou shledáváme široké formy obličeje, mohutný, nad čelem vzhůru se pnoucí vlas, bohatý, kadeřavý vous (zejména vous pod nosem nápadně jest podoben), mohutné, vysoké čelo, pootevřená, výrazná ústa. Ale zase na druhé straně jsou zde různosti. Hlava Zeva otrikolského jest nachýlena dolů a pohled upřen jest dolů, hlava melská jest obrácena vzhůru a pohled nese se tudíž směrem nahoru. Oči hlavy melské leží mnohem hlouběji v hlavě, poněvadž pak pohled boha obrácen jest vzhůru, mizí horní víčko skoro úplně, kdežto pohled hlavy otrikolské obrácen jest dolů a tudíž horní víčko úplně jest viděti a jest toto víčko nápadně těžké.

Výraz obličeje Zeva otrikolského jest pathetický, vášnivě vzrušený, výraz obličeje hlavy melské jemný, obestřený nádechem jakési tesknoty, zádumčivosti. Čelo jest i u hlavy melské i u masky otrikolské horizontální linií ve dvě části rozděleno, ale u masky otrikolské jest tato linie mnohem hlubší a čelo v dolní své části vystupuje mnohem energičtěji ku předu.

Čelo hlavy melské je širší a neúží se nahoru v podobě trojúhelníka jako u masky otrikolské.

Obrví činí u hlavy melské oblouk, u masky otrikolské horizontální linii, jež se pak nad zevnějším koutkem oka láme linií šikmou.

Vous na bradě podán jest u masky otrikolské ve větších, více se kroužících vločkách a jest uprostřed zářezem ve dvě části rozdělen, u hlavy melské shledáváme zde také zářez uprostřed vousů na bradě, ale ne tak hluboký a markantní; vous na bradě hlavy melské není tak kadeřavý jako u masky otrikolské.

Po obou stranách hlavy má maska otrikolská neobyčejně hluboké zářezy, jimiž vlas v bohatých proudech dolů se valící jest od obličeje oddělen, u hlavy melské není těchto hlubokých zářezů a vlas splývá zde po obou stranách obličeje v kadeřích vkusně se vlnících. Vlas u masky otrikolské proudí s hlavy dolů silou přímo elementární, u hlavy melské jest vkusně a pečlivě upraven: srov. na př. vkusnou kadeř nahoře na temenu hlavy, jež jest již jaksi zárodkem nádherné kadeře („Onkosflechte") Apollona belvederského.

U hlavy melské jest viděti v pootevřených ústech horní zuby.

Maska otrikolská jest jistě dílem druhé školy attické, uváděti ji však v souvislost s uměním Bryaxiovým, jako činí Amelung, nemá naprosto žádné pravděpodobnosti.[173])

V Praze, 10. prosince 1908.

---

[173]) Když již tato práce byla ukončena, vyšlo počátkem prosince r. 1908 v Bulletin de correspondance hellénique, 1908, str. 236—258 pojednání W. Vollgraffovo:

Digitized by Google

Praxitèle le jeune. Vollgraff dokazuje na základě nápisu, r. 1904 v Argu objeveného, že chrám Letoin v Argu, o němž mluví Pausanias, byl zbudován r. 303 př. Kr. a že tudíž chrámová socha bohyně, zhotovená dle Pausania II, 21, 8 Praxitelem. pochází od mladšího Praxitela, vnuka velikého mistra. Vollgraff přičítá pak i chrámové sochy této bohyně s jinými sochami v Mantineii a v Megaře, jakož i známé reliefy mantineiské rovněž mladšímu Praxitelovi. Ve příčině chrámové sochy Letoiny v Argu zdají se mi vývody Vollgraffovy naprosto přesvědčivými; v ostatním však s Vollgraffem souhlasiti nemohu, vyjma to, že také reliefy mantineiské nepokládám za dílo slavného Praxitela. Skupina ve chrámu mantineiském jest určitým svědectvím Pausaniovým (VIII, 9, 1), jenž při té příležitosti podává chronologické datum činnosti Praxitelovy, označena jako dílo tvůrce Afrodity knidské a Herma. Reliefy mantineiské ovšem nejsou dílem mistrovým, nýbrž pozdějšího původu.

Digitized by Google

SATYR NALÉVAJÍCÍ.

(ŘÍM, DŘÍVE VILLA LUDOVISI, NYNÍ MUSEO DELLE TERME DIOCLEZIANE.)

Digitized by Google

UNIV. OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

APOLLON SAUROKTONOS.

(ŘÍM, VATIKÁN.)

Digitized by Google

UNIV. OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

EROS CENTOCELLSKÝ.
(ŘÍM, VATIKÁN.)

Digitized by Google

UNIV. OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

ODPOČÍVAJÍCÍ SATYR.

(ŘÍM, MUSEUM KAPITOLSKÉ.)

Digitized by Google

UNIV. OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

HLAVA ODPOČÍVAJÍCÍHO SATYRA.

(ŘÍM, KAPITOLSKÉ MUSEUM.)

UNIV. OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Digitized by Google

APOLLINO.

(FLORENCIE, TRIBUNA UFFIZII.)

Digitized by Google

UNIV. OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

AFRODITE KNIDSKÁ.

(VATIKÁN, SALA IN FORMA DI CROCE GRECA.)

Digitized by Google

UNIV. OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

AFRODITE KAPITOLSKÁ.

(ŘÍM, KAPITOLSKÉ MUSEUM.)

Digitized by Google

Digitized by Google

AFRODITE MEDICEJSKÁ.

(FLORENCIE, TRIBUNA UFFIZII.)

Digitized by Google

UNIV. OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

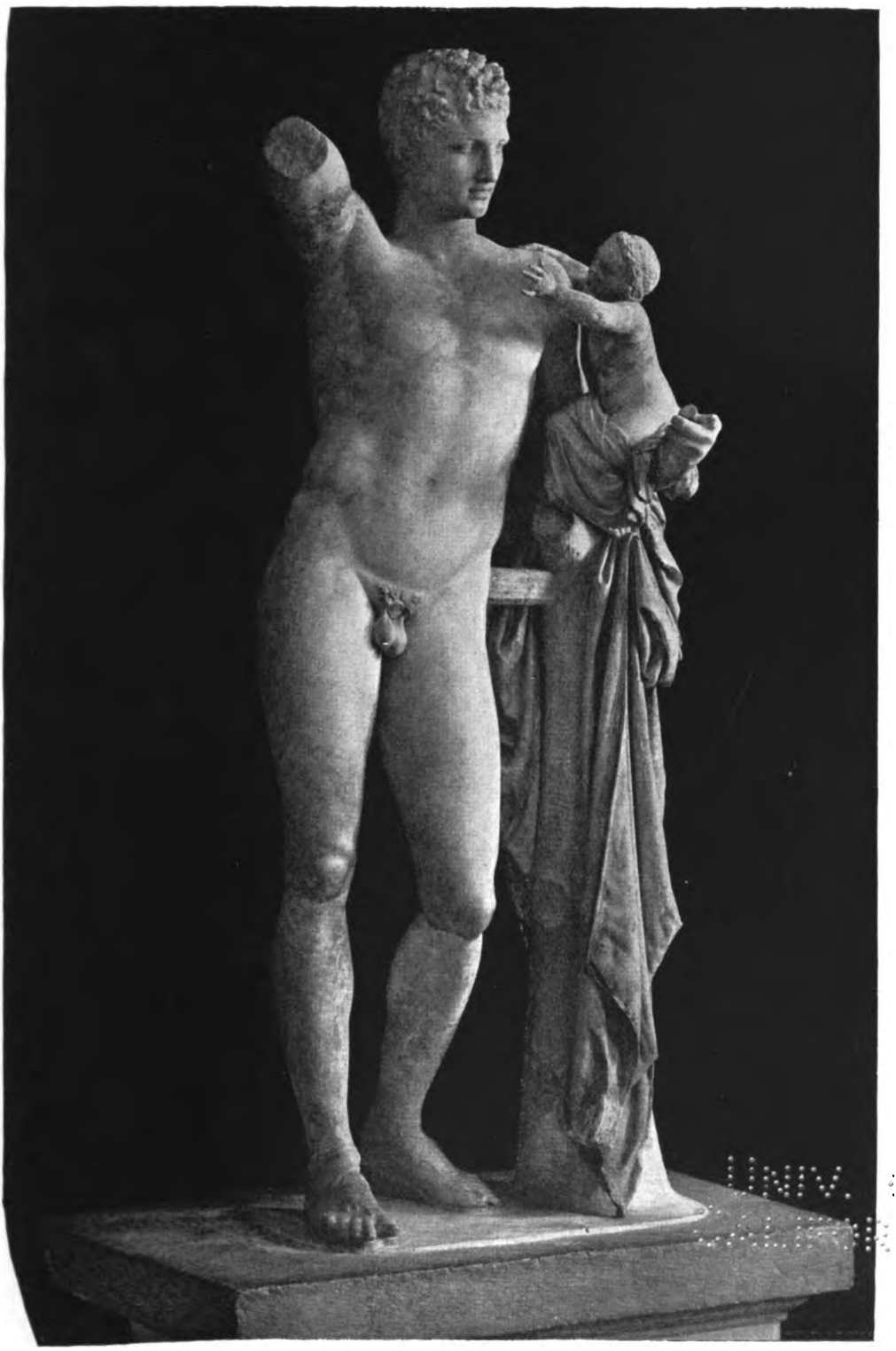

Fot. Alinari.

HERMES.

(OLYMPIE, SYNGREION.)

Digitized by Google

UNIV. OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

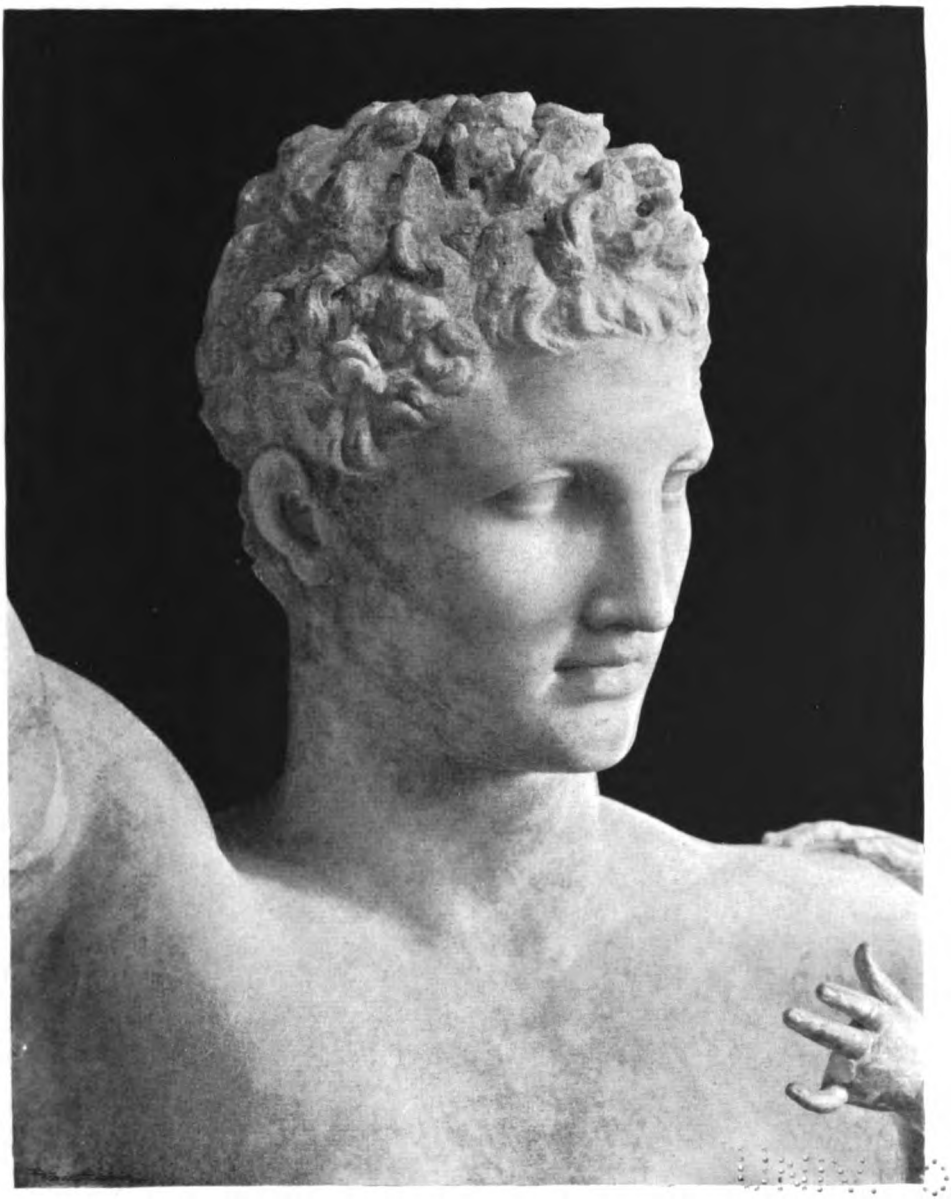

HLAVA PRAXITELOVA HERMA.

Digitized by Google

UNIV. OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

Mimo Rozpravy III. třídou vydaná díla:

Dr. *V. E. Mourek.* Kronika Dalimilova. . . . . Cena 2 K 80 h
Dr. *V. Vondrák.* Glagolita Clozův.: . . . . . „ 6 „ — „
Josef Truhlář. Listář Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic. Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. (Skupina II. Číslo 1.) . . . . . „ 4 „ 40 „
Jan Urban Jarník. Dvě verse starofrancouzské legendy o sv. Kateřině Alexandrinské. . . . . „ 10 „ — „
Dr. *Just. V. Prášek.* M. Kabátníka cesta z Čech do Jerusaléma a Kaira roku 1491-92. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 2. Čís. 1.) . . . . „ — „ 80 „
Adolf Patera. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778—1800. Díl I. Sbírka pramenův etc. (Skupina II. Číslo 2.) „ 5 „ 80 „
Dr. *Jan V. Novák.* Staročeská gesta Romanorum. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 2. Číslo 2.) . . . . . „ 4 „ 60 „
Čeněk Zíbrt. Bibliografický přehled českých národních písní. Sbírka pramenův etc. (Skupina III. Číslo 1.) . . . . . „ 5 „ 80 „
Dr. *Václav Vondrák.* Frisinské památky . . . . . „ 3 „ 60 „
František Št. Kott. Příspěvky k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému. Archiv pro lexikografii a dialektologii. Číslo 1. „ 11 „ 60 „
Dr. *J. Hanuš.* Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského . . . . . „ 1 „ 20 „
Josef Truhlář. Dva listáře humanistické. I. Dra. Racka-Doubravského. II. M. Václava Píseckého. S doplňkem listáře Jana Šlechty ze Všehrd. Sbírka pramenův etc. (Skup. II. Číslo 3.) . . . . . „ 2 „ — „
Martin Hattala. Besední řeči Tomáše ze Štítného. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada I. Číslo 1.) . . . . . „ 2 „ 40 „
Dr. *V. Flajšhans.* Podrobný seznam slov rukopisu Královdvorského. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 2.) . . . . . „ 1 „ 80 „
Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. (Listy Komenského a vrstevníků jeho.) Nová sbírka. — [Spisy Jana Amosa Komenského. Číslo 1.] . . . . . „ 3 „ — „
Adolf Petr Zátur ecký. Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví. . . . . „ 6 „ 80 „
Dr. *Jan V. Novák* a *Adolf Patera.* J. A. Komenského Theatrum universitatis rerum. [Spisy J. A. Komenského. Číslo 2.] . . . . . „ 1 „ 20 „
Dr. *V. Flajšhans.* Knihy české v knihovnách švédských a ruských. Sbírka pramenův etc. (Skupina III. Číslo 2.) . . . . . „ 1 „ 20 „
Dr. *Jos. Müller.* J. A. Komenského na spis proti Jednotě Bratrské od Sam. Martinia z Dražova sepsaný Ohlášení. Připojen spis Samuele Martinia z Dražova Třicet pět důvodův. [Spisy J. A. Komenského. Číslo 3.] „ 3 „ — „
Dr. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. I. Autobiografie a zápisky do r. 1863. (Sbírka pramenův. Skupina II. Číslo 4.) „ 2 „ 80 „
Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. — Svazek II. (Spisy J. A. Komenského. Číslo 1.) . . . . . „ 3 „ 60 „
Adolf Patera. Žaltář Poděbradský. (Sbírka pramenův etc. Skupina I. Řada I. Číslo 2.) . . . . . „ 4 „ 60 „
Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. (Díl I.) . . . . „ 7 „ 30 „
Dr. *V. Flajšhans.* Literární činnost M. Jana Husi. (Sbírka pramenův. Skupina III. Číslo 3.) . . . . . „ 2 „ 50 „
Ant. Truhlář. Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky. (Sbírka pramenův. Skupina I. Řada 2. Číslo 3.) . . . . . „ 5 „ 50 „
Jan V. Novák. Jana Amosa Komenského: Moudrost starých Čechů, za zrcadlo vystavená potomkům. (Spisy J. A. Komenského. Číslo 4.) . . „ 1 „ 70 „
Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. Díl II. . . . . „ 14 „ 80 „
František Št. Kott. Druhý příspěvek k česko-německému slovníku. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 3.) . . . . . „ 6 „ 20 „
Dr. *Justin V. Prášek.* Marka Pavlova z Benátek Million. (Sbírka pramenův. Skupina I. Řada I. Čís. 3.) . . . . . „ 4 „ 20 „
Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho. II. — Svazek 3. — (Spisy J. A. Komenského. Číslo 5.) . . . . . „ 5 „ — „
Ferdinand Strejček. Jana Hasištejnského z Lobkovic putování k svatému hrobu. (Sbírka pram. etc. Skup. I. Řada II. Čís. 4.) . . . . . „ 1 „ 60 „
Dr. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. II. Korrespondence z let 1812—1826. (Sbírka pramenův. Skupina II. Čís. 5.) . „ 3 „ 10 „
František Černý. Evangeliář Olomoucký. (Sbírka pramenův etc. Skupina I. Řada I. Číslo 4.) . . . . . „ 3 „ 50 „
Dr. *Josef Th. Müller.* Jana Felina Rozebrání obrany Sam. Martinia. — Jana Amosa Komenského Cesta pokoje. — Induciae Martinianae. . . . „ 3 „ 80 „
Homerova Odysseia. Přeložil *Antonín Škoda.* Díl první. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 5. . . . . „ 2 „ — „

Digitized by Google

G. Suetonia Tranquilla Životopisy XII císařů římských. Přeložil *O. Kubelka.* Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 6. . . . . Cena 4 K

Gaja Velleja Paterkula Dějiny římské až ku konsulátu M. Vinicia. Přeložil *Frant. Št. Kott.* Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 7. . . „ 2 „

Dr. *Čeněk Zíbrt.* Staročeský lucidář. Text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada II. Číslo 5.) „ 1 „

Adolf Patera. O sv. Jeronymovi knihy troje. (Sbírka pramenů. Skup. I. Řada I. Číslo 5.) . . . . . „ 2 „

Václav Otak. Slavík. Karla Aloisa Vinařického korrespondence a spisy pamětní, I. Korrespondence od roku 1820—1833. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 6.) . . . . . „ 4 „

Dr. *Josef Karásek.* Kollárova dobrozdání a nástin životopisný z roku 1849 (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 7.) . . . . . „ 1 „

Dr. *Zdeněk V. Tobolka.* Česká bibliografie. Svazek I. Za rok 1902 . . . „ 4 „

Jan Loriš. Sborník hraběte Baworowského. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada I. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „

T. Maccia Plauta Mostellaria. Přeložil *Jan Lad. Čapek.* Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 8. . . . . „ 1 „

Dr. *Čeněk Zíbrt.* Frantova práva. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada II. Č. 6.) „ 2 „

Homerova Ilias. Přeložil *Antonín Škoda.* Díl I. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 9. . . . . „ 1 „

Xenofontovy drobné spisy. Přeložil Dr. *Karel Müller.* Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 10 . . . . . „ 3 „

Ph. Dr. *Isidor Theod. Zahradník.* Slovník latinsko-německo-český pro Ladislava Pohrobka (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 5.) . „ 2 „

Dr. *Zdeněk Tobolka.* Česká bibliografie. Svazek II. Za rok 1903. (Sbírka pramenů. Skupina III. Číslo 5.) . . . . . „ 5 „

Adolf Patera. Čtenie zimnieho času. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada I. Číslo 7.) . . . . . „ 2 „

Frant. Bartoš. Dialektický slovník moravský. I. Část I. (Archiv pro lexikografii. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „

M. Juniana Justina Výtah z dějin filippských Pompeja Troga. Přeložil *František Št. Kott.* Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 11. . . „ 3 „

Dr. *Maxmilian Křepinský.* O poměru předlohy Hartmannova Gregoria k starofrancouzským legendám o sv. Řehoři. . . . . „ 2 „

Homerova Ilias. Díl II. Přeložil *Antonín Škoda.* Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 12. . . . . „ 2 „

Frant. Bartoš. Dialektický slovník moravský. II. (Archiv pro lexikografii. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „

František Št. Kott. Třetí příspěvek k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému. . . . . „ 13 „

Thukydidovy Dějiny války Peloponneské. (Díl I.) Přeložil *Jan Konůpek.* Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 13. . . . . „ 2 „

Dr. *Zdeněk V. Tobolka.* Česká bibliografie. Svazek III. Za rok 1904. . „ 5 „

Vl. Francev. Korrespondence Josefa Dobrovského. Díl II. (Skupina II. Číslo 8.) . . . . . „ 4 „

Josef Truhlář. Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské . . . . . „ 2 „

Jan L. Čapek. T. Maccia Plauta komoedie „Pseudolus". (Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 14.) . . . . . „ 1 „

Jan František Hruška. Dialektický slovník chodský. (Archiv pro lexikografii Číslo 7.) . . . . . „ 3 „

František Bílý. Korrespondence a zápisy Frant. Ladislava Čelakovského. I. Seš. 1. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 10.) . . . . . „ 2 „

J. V. Novák a V. Flajšhans. Daniele Sinapisuse Neoforum Latinoslovenicum. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 11.) . . . . . „ — „

Dr. Richard Schmertosch v. Riesenthal. Ioannis Cocini a Cocineto opuscula I. Isagoge ad tres sermones Ciceronis de oratore. (Sbírka pramenů. Skupina II., čís. 12.) . . . . . „ — „

Ant. Truhlář. Rukověť k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému v Čechách a na Moravě ve století XVI. (Svazek I.) . . . . . „ 3 „

Jan Konůpek. Thukydidovy dějiny války Peloponneské. (Díl II.) — [Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 15.] . . . . . „ 1 „

Adolf Patera. Korrespondence Josefa Dobrovského. (Díl III. — Sbírka pramenů. Skupina II. čís. 9.) . . . . . „ 3 „

Ant. Škoda. Homerova Odysseia. (Díl II.) Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 16. . . . . „ 1 „

František Bílý: Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. I. Seš. 2. (Sbírka pramenů. Skupina II. 10.) . . . . . „ 2 „

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Digitized by Google

PUBLIKACE

III. TŘÍDY ČESKÉ AKADEMIE POSUD VYDANÉ.

ROZPRAVY.

ROČNÍK I.

Čís. 1. Dr. *Jan Kvíčala.* Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergiliově Aeneidě ..... K 3·—
„ 2. *Adolf Patera.* Jana Amosa Komenského korrespondence ..... „ 3·60
„ 3. *J. Truhlář.* Počátky humanismu v Čechách ..... „ —·80
„ 4. *Robert Novák,* Grammatická, lexikální a kritická pozorování u Velleja Paterkula ..... „ 1·80
„ 5. Dr. *Jiří Polívka.* Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře ..... „ 2·80

ROČNÍK II.

„ 1. Dr. *V. E. Mourek.* Syntaxis složených vět v gotštině ..... „ 6·40

ROČNÍK III.

„ 1. Dr. *Jan Kvíčala.* Bádání v oboru skladby jazyků indoevropských. Část I. ..... „ 4·80
„ 2. *Robert Novák.* Mluvnicko-kritická studia k Liviovi ..... „ 4·—
„ 3. *Vavřinec Josef Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. I. Část: Consonantismus ..... „ 1·—
„ 4. *Josef Truhlář.* Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. ..... „ 3·20

ROČNÍK IV.

„ 1. *Ferdinand Menčík.* Příspěvky k dějinám českého divadla ..... „ 2·60

ROČNÍK V.

„ 1. Dr. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. I. Faidros, Gorgias ..... „ 7·—

ROČNÍK VI.

„ 1. *Josef Zahradník.* O skladbě veršů v Iliadě a Odyssei ..... „ 2·89
„ 2. *Vavřinec Josef Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. II. Část: Vokalismus ..... „ 1·—
„ 3. Dr. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. II. Protagoras. Symposion ..... „ 6·40
„ 4. *Ignác Hošek.* O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí.. „ —·40

ROČNÍK VII.

„ 1. *Jan Loriš.* Rozbor podřečí Hornoostravského ve Slezsku ..... „ 1·50

ROČNÍK VIII.

„ 1. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl I. Podřečí polenské ..... „ 2·60

ROČNÍK IX.

„ 1. *Vavř. Jos. Dušek.* Kmenosloví nářečí jihočeských ..... „ 1·50
„ 20. *Dr. Václav Vondrák.* Studie z oboru církevněslovanského písemnictví „ 3·20
„ 21. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. I. 1. Mluvnický nástin ..... „ 2·70
„ 22. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. II. 2. Ukázky podřečí ..... „ 2·70
„ 23. *Jan Máchal.* Staročeské skladby dramatické původu liturgického.... „ 4·—
„ 24. *Vavřinec Jos. Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. III. část: O změnách slabičných a o kvantitě ..... „ 1·40
„ 25. *Dr. Jan Kvíčala.* Příspěvky k dějinám lyrického a tragického básnictví řeckého ..... „ 5·50
„ 26. *Dr. Ant. Kašík.* Popis a rozbor nářečí středobečevského ..... „ 3·20
„ 27. *Dr. St. Souček.* Studie Štítenské ..... „ —·80
„ 28. *Hynek Vysoký.* Praxiteles ..... „ 2·40

Mimo Rozpravy III. třídou vydaná díla:

Dr. *V. E. Mourek.* Kronika Dalimilova. . . . . Cena 2 K 80 h
Dr. *V. Vondrák.* Glagolita Clozův. . . . . „ 6 „ — „
Josef Truhlář. Listář Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic. Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. (Skupina II. Číslo 1.) . . . . . „ 4 „ 40 „
Jan Urban Jarník. Dvě verse starofrancouzské legendy o sv. Kateřině Alexandrinské. . . . . „ 10 „ — „
Dr. *Just. V. Prášek.* M. Kabátníka cesta z Čech do Jerusaléma a Kaira roku 1491-92. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 2. Čís. 1.) . . . . „ — „ 80 „
Adolf Patera. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778—1800. Díl I. Sbírka pramenův etc. (Skupina II. Číslo 2.) „ 5 „ 80 „

Digitized by Google

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 29.

NOVOČESKÁ VÝSLOVNOST.

POKUS O SOUSTAVNOU FONETIKU JAZYKA ČESKÉHO.

NAPSAL

Dr. **ANT. FRINTA.**

V PRAZE.
NAKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1909.

Digitized by Google

Tiskl ALOIS WIESNER v Praze,
knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa
pro vědy, slovesnost a umění.

Digitized by Google

Literatura.

a) všeobecná.

Brücke Ernst: Grundzüge der Physiologie und Systematik der Sprachlaute für Linguisten und Taubstummenlehrer. — 2. Aufl. Wien 1876.

Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft... herausgegeben von F. Techmer (Zkratka IZ.).

Jespersen Otto: Phonetische Grundfragen. (Leipzig und Berlin, Teubner 1904.)

Jespersen Otto: Lehrbuch der Phonetik. (Autor. Übersetzung von H. Davidsen — Leipzig und Berlin 1904.)

Le Maître Phonétique. Organe de l'Association Phonétique Internationale (réd. P. Passy — Bourg la Reine.) (Zkratka MPh.)

Passy Paul: L'Ecriture Phonétique. 3 éd. Paris 1899.

Passy Paul: Les sons du français. 5 éd. Paris 1899. (Mezi prací vyšlo již 6. vydání v Paříži 1906.) (Zkratka Sfr.)

Passy Paul: Petite phonétique comparée des principales langues européennes. Leipsic et Berlin 1906. (Zpracování přednášek konaných r. 1904—5 na Ecole des Hautes Etudes v Paříži.)

Phonetische Studien (od r. 1894 splynulo s časopisem „Die neuren Sprachen") — herausg. von W. Vietor. (Zkratka PhSt.)

Sievers Eduard: Grundzüge der Phonetik... 5. Aufl. Leipzig 1901.

Sievers Eduard: Phonetik v díle „Grundriss der germ. Philologie", herausg. von H. Paul I. Bd. V. Abschnitt — Strassburg 1891.

Techmer F.: Phonetik I. Text und Anmerkungen, II. Atlas. (Leipzig 1880.)

Viëtor Wilhelm: Elemente der Phonetik des deutschen, englischen und französischen.. 3. Aufl. Leipzig 1894. (Zkratka Viet.) (R. 1904 vyšlo již 5. vyd. jinak upravené!)

b) speciální.

Archiv für slavische Philologie. (Zkratka ASlPh.)

Časopis Českého Musea. (Zkratka ČČM.)

Durdík Jos.: Kallilogie čili o výslovnosti. (Praha 1873.)

Gebauer Jan: Historická mluvnice jazyka českého. Díl I. Hláskosloví. (V Praze a ve Vídni 1894.)

Kovář Emanuel: Uvedení do mluvnice. Část všeobecná. (Praha 1891 — zkratka Kov. Uv.)

Listy Filologické. (Zkratka LF.)

Materyały i prace komisyi językowej Akademii Umiejętności w Krakowie (Tom I. r. 1904.)

Miklosich: Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen I. Band — Lautlehre (2. Ausg. — Wien 1879).

Digitized by Google

Ottův slovník naučný. (Zkratka OSlN.)
Prace filologiczne. (Warszawa od r. 1885.)
Русскій Филологическій Вѣстникъ. (Zkratka РФВ.)
Sborník vědecký Musea král. českého. Odbor hist., filol. a filosofický. (Zkratka Sb. Mus.).
Schell Ant.: Artikulace ve škole hluchoněmých. (Přerov 1897.)
Věstník Českých Professorů. (Zkratka VČP.)
Vondrák W.: Vergleichende slavische Grammatik. I. (Göttingen 1906.)

Poznámka. Ostatní četné prameny vedlejší uvádějí se příležitostně v práci samé. Při citování znamená římská číslice díl nebo ročník, arabská pak vždy stránku.

Digitized by Google

ÚVOD.

—

O fonetice.

Předmět naší práce spadá do oboru fonetiky. Uvedeme proto nejprve několik *definic*, vymezujících obsah a rozsah této vědy, u nás dosud málo pěstované.

Paul Passy, professor na Ecole des Hautes Etudes v Paříži, jehož žákem spisovatel má čest býti, vyslovil se (r. 1904) v zahajovací přednášce o „srovnávací fonetice" asi takto: „Budeme se zabývati vědou o výslovnosti. Fonetika je studium zvuků řeči a způsobu, jakým se tvoří tyto zvuky . . . Fonetika nám dává poznati řeč nezávisle na pravopisu; bere řeč tak, jaká vlastně jest!" Také v úvodě ke své knize „Les sons du français" nazývá fonetiku prostě a shodně s etymologií slova (*φωνή* = zvuk, t. j. zvuk řeči lidské v našem případě) „science des sons" (Sfr. 5).

O. Bremer (Deutsche Phonetik, 1) učí: „Fonetika jest nauka o působení všech těch fysických činitelů, o které se jedná při mluvení . . . tedy fysiologie jak mluvení tak i slyšení." Je to podle něho samostatná věda pomocná, jakási „přírodopisná" propaedeutika pro filologa. Dělí pak fonetiku *α*) na čistě *theoretickou, všeobecnou* a *β*) na *praktickou, speciální.*

Náš předčasně zesnulý jazykozpytec Em. Kovář, jenž začal slibně též ve fonetice pracovati, praví (v přehledném článku „O fonetice" LF. XV., 14—34, zdělaném na základě hlavních odborných spisů německých) podobně: „Fonetika rozebírá *fysiologicky* a *akusticky* prvky hlásek a pozoruje v proudu řeči proměny síly dechu, výšky hlasu, vliv hlásek na své (sic!) sousedství." — Ve svém „Uvedení do mluvnice" dí pak týž autor str. 10): „. . . fonetika jedná

1. o fysiologickém vzniku řeči,

2. o akustickém účinku řeči. Jest tedy jaksi úvodem všeobecným do hláskosloví vlastního."

Ruský filolog N. Bachtin označuje (v obšírném pojednání pod klamavým titulem „Основы русскаго правописанія" РФВ. XXIII, 125) věc takto: Fonetika jest nauka o zvucích řeči a jejich spojování, přecházení

Digitized by Google

a vzájemných poměrech s grammatického hlediska.“ — Dělí fonetiku na *statickou* a *dynamickou*. Předmětem statické fonetiky jest 1. nauka o jednotlivých zvucích řeči (nebo hláskách) zvláště (tvoření a roztřídění jednotlivých zvuků) a 2. nauka o zákonech slučování (kombinací) jednotlivých zvuků. — Předmětem dynamické fonetiky jest pak nauka o střídání jednotlivých zvuků, t. j. o změnách zvuků, které vytvářejí nějakou „morfemu“ ve slovech této morfemě příbuzných (PFB. XXVI, 199).

S tímto rozdělením kryje se věcně obvyklé německé rozeznávání „Lautphysiologie, Sprachphysiologie nebo Allgemeine Lautlehre“ od „Lautgeschichte“ (Phonologie). Česky vyjadřuje se rozdělení toto termíny: *zvukosloví* nebo hláskosloví *a) popisné, b) historické* (srv. OSlN. XI, 338).

E. Sievers praví ve svém známém díle „Grundzüge der Phonetik“ (str. 1): „Fonetikou rozumíme nauku o tvoření řeči, t. j. o povstávání, podstatě a upotřebení zvuků řeči (čili hlásek) k vytvoření slabik, slov a vět, konečně také o všeobecných podmínkách jejich změn a zániku. Tím tvoří fonetika oblast, hraničící s *fysikou*, poněvadž se též zabývá akustickou analysou jednotlivých hláskových nakupenin, dále s *fysiologií*, poněvadž zkoumá také funkce orgánů, činných při vydávání i vnímání zvuků řeči, a konečně *jazykovědou*, poněvadž podává vysvětlení o povaze důležitého jejího předmětu.“

Poněkud jinak pohlíží na vše V. Bogorodickij („Курс грамматики русскаго языка“ PFB. XV, 115). Podle jeho pojetí „fonetika zkoumá zvukové úkazy vždy v souvislosti s morfologickými útvary, ve kterých se úkazy ty vyskytují. Fysiologie zvuků slouží za úvod do fonetiky...“

Jiného názvu pro tuto vědu užívá N. V. Kruševskij (Очерки по языковѣдѣнію II. Антропофоника — PFB. XXVIII, 267). Z mnoha důvodů dává přednost termínu „*anthropofonika*“ před termínem „fysiologie zvuků (hlásek)“. Podle něho „Anthropofonika zabývá se výkladem o orgánech lidské řeči a taktéž systematikou a zkoumáním lidských zvuků (hlásek) vůbec a jejich změn. Anthropofonika tvoří samostatné odvětví jazykovědy; je to samostatná věda. Anthropofonika dělí se na statiku, vykládající podmínky vzniku jednotlivých zvuků, a na dynamiku, vykládající podmínky změn zvuků, a to zvláště změn, podmíněných vlivem jednoho zvuku na druhý, čili změn kombinatorních (сосуществованіе, coexistentia) anebo podmíněných časem čili změn spontánních (послѣдовательность, consequentia).“

Z toho všeho vysvítá již poněkud *význam a důležitost fonetiky*, kterážto věda dosud nebyla plně doceněna.

I. Po stránce *theoretické* lze zkrátka říci, že fonetikou se vlastně celý jazykozpyt staví teprve na pevnou, vědeckou basi. Správně zdůrazňuje to Jespersen (Lehrbuch der Phonetik, 2). „*Hláskosloví historické* předpokládá však pro sebe fonetiku. Nebylo by za těžko nalézti v annálech srovnávacího i historického jazykozpytu četné pří-

Digitized by Google

pady, kdy byli učenci úplně zavedeni nedostatečnou znalostí hláskové mechaniky, nebo kdy by byla znalost hlásek, vyskytujících se opravdu v živých jazycích, podala rozluštění k dřívějšímu hláskovému vývoji, který zůstával jinak hádankou. Mnohé zjevy v dějinách jazyků mohou býti pomocí fonetiky vylíčeny jednoduchým a přehledným způsobem, kdežto nefonetický způsob nazírání spatřuje tu jen komplikované jednotlivosti bez vnitřní souvislosti." A náš slavný fysiolog J. E. Purkyně vyslovoval se taktéž již r. 1835 ve svém znamenitém pojednání „Badania w przedmiocie fizyologii mowy ludzkiéj" (Kwartalnik naukowy I, 121). „Kdokoli usiluje filosoficky prozkoumati jazyky, pociťuje více nebo méně nalehavou potřebu důkladnějšího prohloubení čistě fysické a fysiologické stránky lidské řeči." Sievers (v Paulově Grundrissu I, 267) prohlašuje kategoricky: „Jenom na základě přesného fonetického poznání dá se zbudovati hláskosloví v užším slova smyslu, a též značné části skladby nelze rozuměti bez fonetického náhledu." O postupu výkladů hláskoslovných vůbec vykládá týž autor správně (Grundzüge 9): „Všechny takto získané (totiž fonetické, theoretické) poznatky vyzkoušejme pak nejdříve při pozorování živých jazyků a nářečí, a teprve když jsme se tu úplně vyzbrojili a připravili, přejděme k upotřebení fonetických kriterií při objasňování starších stadií jazykových a jejich nenáhlé změny až do jejich moderních repraesentantů." V témž smyslu nabádá filology i Ph. Wagner (PhSt. VI, 17). „Musíme . . . vyjíti od přítomnosti, abychom plně porozuměli změnám, které nějaký jazyk během času prožil . . . Pěstujme tedy experimentální fonetiku, bude to jistě sloužiti naší vědě ku podpoře a naší škole k požehnání!" Jestliže takto nahlížíme na úkol *dialektologie*, tím více musíme žádati, aby se popisy nářečí dály co možná přesně a jednotně s hlediska fonetického[1]) a aby se parallelní zjevy hláskoslov é stanovily bez předsudků, které hledí vše vyvoditi z formulek historické mluvnice spisovného jazyka, založené většinou na písemných pramenech. Zásadní důležitosti je fonetika také pro metriku: jedná-li se o principu přízvučném nebo časoměrném, o rhythmu přirozeném nebo o rýmech atp., základ všech těch zjevů je právě fonetický.

II. Co se týče *praktického* upotřebení fonetiky, jest pole applikace naší vědy již velmi rozsáhlé. Ve vyučování hluchoněmých uplatňuje se proti pouhému posunkování stále více nová „methoda artikulační", která vyžaduje od učitele, aby znal konstrukci i funkce ústrojí mluvícího, jakož i způsob, kterým lze nejúčinněji dosáhnouti aspoň relativně bezvadné výslovnosti u žáků. (Srv. OSlN., XI, 378.) Podobně při napravování vadné mluvy, při učení zpěvu a přednesu (deklamace), při skládání hudby k textům, nebo naopak při překládání textů hudebních neobejdeme se beze znalostí

[1]) Pro zachycování vždy více mizících zvláštností nářečních hodí se výborně grammofon. Ve Vídni založen již Phonogramm-Archiv (při fysiologickém ústavě) a o zřízení podobné sbírky ploten usiluje u nás rada Společnosti Národopisného Musea Československého (z popudu univ. prof. Dra J. Polívky).

Digitized by Google

fonetiky příslušného jazyka.[2]) Vzpomeňme dále zajímavého fakta, že těsnopis dávno již použil fonetiky k svým účelům, ne ovšem ještě dokonale a jednotně.[3]) Zejména však uplatňuje se studium fonetiky při vyučování jazykům moderním. Jak můžeme si osvojiti passivní a zvláště aktivní znalost některého vzdáleného nám cizího jazyka z mluvnice, která o výslovnosti mluví jen zběžně a povrchně, na dvou neb třech stránkách úvodních a ve které se dále užívá jen pravopisu officiálního? Jak často jsme pak v nesnázích o výslovnost některého slova a návyk špatný se pak těžko odstraňuje! Zdálo by se, že tento nedostatek soukromého studia cizích jazyků odpadá ve školním vyučování, kde učitel má býti schopen ústně se vyjadřovati cizím jazykem. Ale zde vidíme naopak většinou nemístnou liberálnost, se kterou trpí se žákům vyslovovati cizí řeč hláskami mateřského jazyka, kdežto zase neznalost nějaké čistě pravopisné libůstky se daleko přísněji posuzuje. Takový stav vede ovšem k tomu, že sami nerozumíme dobře na př. Francouzovi, opravdu francouzsky mluvícímu, a on teprve nemůže rozuměti nám, ježto slova (anebo jiné celky foneticko-morfologické) složená z našich hlásek nevyvolávají mu ony představy, odpovídající jeho zvláštním zvukům, které my tak nedokonale nahrazujeme jinými, byť něco podobnými. Proto vznikl velký boj na poli filologicko-didaktickém o novou t. zv. direktní methodu vyučovací, který veden byl (hlavně ve Francii a Německu) a vede se z části posud pod heslem a následkem badání fonetických. S tím souvisí částečně i stále rostoucí volání po praktické a demokratické úpravě pravopisů kulturních jazyků;

---

[2]) Takovýmto praktickým účelům slouží již mnohé orgány časopisecké, ku př. „Die Stimme, Centralblatt für Stimm- und Tonbildung, Gesangunterricht und Stimmhygiene" (Berlin — red. MUDr. Th. S. Flatau). U nás dlužno jmenovati zajímavý, byť ne zcela dokonalý podnik F. Fibingera: „Učitel zdravé mluvy, odborný list pro výchovu správné výslovnosti, školu a domácnost." Co se theorie zpěvu týče, poukazujeme zde jen na práci známého odborníka Fr. Pivody „Návod k vyučování zpěvu" a na „Katechismus umění pěveckého" (Praha 1905), který podle R. Dannenberga vzdělal Ad. Piskáček. (Tento spis však je slabou náhradou za původní zpracování téže látky pro potřeby ryze české, k němuž dosud nedošlo právě pro nedostatečné pěstování vědy fonetické u nás.) Potřebám deklamace české vzhledem ku požadavkům školským věnovány jsou vedle všeobecných methodik hlavně práce K. Vorovky „Krasočtení a přednášení, zvláště ve škole" (Praha 1890). V. Petrů „Návod ku deklamování" (Praha 1886) a s hlediska všeobecnějšího mnohé kapitoly (zvláště XV.—XXVIII.) Durdíkovy „Kallilogie", o níž bude ještě později řeč. Konečně zasluhuje připomenutí na tomto místě, že Petrů vyslovuje v uvedeném spise (str. 201) v zájmu prospěchu středních škol přání, aby zřízena byla stolice „krasořečnictví" při české universitě. Skutečně postrádáme u nás instituce, která by podporovala studium, pěstované zejména ve Francii pod názvem „l'art de diction" na základě foneticko-esthetickém, resp. i historickém (dějiny vědomé kultury jazyka).

[3]) Již H. J. Heger pomýšlel na převedení německé soustavy Gabelsbergerovy na nářečí slovanská. Novou, původní soustavu, vyhovující plně osobitým zvláštnostem slovanským, uvádí právě v život J. Dürich a jeho škola. (Viz jeho životní dílo „Pokus o jednotný těsnopis slovanský", dále obdobné pokusy Krondlovy a Holasovy, konečně i F. Mikulíka „Učebnice všeslovanské stenografie").

Digitized by Google

k reformám takovým možno však se zdarem přikročiti právě jen po fonetickém prozkoumání jazyka.

Naznačený takto vědecký i praktický význam fonetiky je zřejmý také na její *literatuře*, jež jest již nyní velmi rozsáhlá. Jsou tu jednak díla obsahu čistě fysiologického nebo fysikálního (akustika), pak spisy, pojednávající všeobecně o tvoření a slučování zvuků hlavně v jazycích germánských a románských. Pak přijdou konečně monografie o fonetickém systému jednotlivých jazyků živých. V jednotlivostech rozeznati možno opět několik škol a směrů, o čemž nebudeme se zde šířiti, nýbrž vyjmenujeme jen aspoň nejpřednější zástupce stále se rozvíjející vědy fonetické.[4]) Jsou to mezi Němci: Helmholtz, Brücke, Grützner, Techmer, Lepsius, Trautmann, Merkel, Bremer, Sievers, Humperdinck, Klinghardt, nejnověji hlavně Vietor a Michaelis. Z Francouzů zvláště Rousselot, Passy, Thudichum, Zünd-Burguet. Z Angličanů: Bell, Sweet, Ellis, Soames, Storm, Scripture, Lloyd. Ze Skandinavců: Jespersen, Nyrop, Lundell, Broch. Ze Slovanů první, kdo se fonetikou vědecky obíral, byl náš J. Purkyně; dále jest jmenovati hlavně J. Baudouina de Courtenay, Bogorodického, Kruševského, Rozwadowského.[5]) Přes to zbývá všude ještě mnoho práce a právě jazyky slovanské potřebují býti zpracovány tímto moderním směrem jazykozpytným. Uvedeme zde několik vážných a zajisté kompetentních hlasů o tom, jak *slovanská filologie v tomto ohledu* daleko *jest pozadu* a volá po revisi.

J. Grot začíná svoje pojednání „Ueber die Natur einiger Laute im Russischen" (ASlPh. III, 138—151) takto: „Hláskosloví, opírající se o fysiologii zvuků, bylo vůbec dosud odvětví jazykovědy málo pěstované; ještě novějším zjevem než pro němčinu jest pak v oblasti slovanských jazyků. V II. svazku svého spisu Филологическія разысканія (St.-Peterburg 1873) hleděl jsem uvésti ruské hláskosloví na tento jedině spolehlivý základ a myslím, že jsem ukázal, jak nedostatečný názor na podstatu zvuků řeči (hlásek) svedl dokonce některé z našich nejznamenitějších učenců na tomto poli ke mnohým nedorozuměním. Němečtí jazykozpytci uznali sice dříve nezbytnost shora zmíněného stanoviska a užili fonetické methody částečně také při výzkumu slovanských jazyků, ale nemajíce dostatečné praktické znalosti jejich, upadli často do omylů jiného druhu, které později, vlivem autority německé učenosti, také u Rusů došly přijetí". Podobně praví V. O(blak) (ASlPh. XVII, 318, při posudku díla Bau-

[4]) Odkazujeme v této příčině na retrospektivní článek Em. Kováře „O novějších dějinách fonetiky" v Listech Fil. XV. 196—214 a na přehlednou stať Vietorovu v Reinově díle „Handbuch der Pädagogik".

[5]) Podrobnější *bibliografii* viz u Sieverse (Grundzüge der Phon. 5. Aufl.) a u Viëtora (Elemente ... 5. Aufl.). Dále vede ji a posudky opatřuje G. Panconcelli-Calzia v „Monatsschrift für Sprachheilkunde" a občas vydává ve zvláštním otisku (Bibliographia phonetica), konečně také Camerlynck v „Revue de l'enseignement des langues vivantes" a v časopise „Langues modernes". (Srv. MF. XXIV. 34—35.)

Digitized by Google

douina de Courtenay „Два вопроса о смягченіи . . .“) tato smutná slova: „. . . . Je skutečně již nejvyšší čas, aby vedle rozvíjejícího se mocně historického studia slovanských jazyků obrácena byla mnohem bedlivější pozornost k stránce fonetické. Ba i při historických studiích o slovanských jazycích cítíme při každém kroku téměř úplný nedostatek jemných fonetických pozorování nynější řeči. O kolik jest v tomto ohledu, ovšem také za podmínek daleko příznivějších, románská a germánská filologie před slovanskou . . . .“ — Taktéž J. Rozwadowski (Szkic wymowy polskiej ve sborníku „Materyały i prace . . .“ I, str. 97) si stěžuje plným právem: „Jazykovědná literatura Slovanů nemá, kromě mnoha jiných nedostatků, ani jedné pořádné příručky fonetiky, a díla cizí neberou téměř žádný zřetel na slovanské jazyky. Následkem toho student slovanský béře do rukou knihu Sieversovu, Sweetovu, Vietorovu nebo jinou, a při studiu ku př. soustav samohláskových, založených na samohláskách německých, francouzských nebo anglických, má si utvořiti pojem o samohláskové soustavě svého mateřského jazyka — čili k pochopení věci známé směřuje pomocí uvědomování si věci více nebo méně cizí. Není divu, že výsledkem takovéto methody jest neslýchaně malé rozšíření vědy fonetické mezi námi.“

Co se týče dále *methody badání fonetického*, musíme míti na paměti (jak uvádí L. Dolanský v ČČM. LXXIII, 286), že „každou hlásku[6]) (zvláště samohlásku) lze vysloviti způsobem mnohonásobně různým (dle národů, krajů i osob). Určiti zevrubně odstín některé hlásky lze dvojí cestou: buď zjistíme rozmanitými pokusy akustickými vlastnosti tohoto zvuku, aneb udáme, jak hláska ona v našich mluvidlech se tvoří; . . . písmenem lze však označiti jen celou skupinu takových zvuků.“ Podobně připomíná V. Bogorodickij (v pojednání „Краткій очеркъ сравнительной грамматики индоевропейскихъ языковъ“ РФВ. XXVII, 66—7): „Jsou dvě základní hlediska na zvuky řeči (hlásky): *hledisko výslovnosti* a hledisko *slyšení* . . . jak stránka vyslovování, tak i stránka slyšení představuje dva momenty, subjektivní a objektivní. *Subjektivním momentem* vzhledem k výslovnosti jeví se vjemy svalové a hmatové, působené prací orgánů, a vzhledem ke slyšení vjemy sluchové. *Objektivní moment* vzhledem k výslovnosti představují pohyby a práce orgánů, které lze zkoumati také pomocí method experimentálních, které jsou po ruce ve fysiologii; vzhledem pak ke slyšení takovým momentem se jeví vlnění vzduchu, působené vydáváním hlásek, jejichž prozkoumání patří do oboru fysiky nebo, přesněji řečeno, fysické akustiky . . a zatím v mluvnických spisech se tato dvě hlediska velmi často směšují!“, (Proto mluví Bogorodickij při každé hlásce zvlášť o jejím článkování a vjemu: „звукоартикуляціи“ a „звукоощущеніи“.[7]) J. A. Lundell praví v té příčině (PhSt. I, 9): „Ideálem fonetika byl by pracovník, který

[6]) Přesněji řečeno, každý druh hlásek, asi to, co označuje písmo značkou jedinou.

[7]) Srovnej velmi výstižnou kapitolu (IV.) „Akustisch oder Genetisch?“ v Jespersenově knize „Phonetische Grundfragen“.

Digitized by Google

by byl dobře obeznámen s akustikou (resp. mechanikou a hudbou), s anatomií a fysiologií (vedle psychologie) a s jedním nebo více obory filologickými.“ Zkrátka možno tedy prohlásiti, že fonetické studium musí vycházeti z *praxe*; theoretická znalost mluvidel a artikulace musí býti doplněna passivní i aktivní znalostí výslovnosti některých cizích jazyků. Čím více můžeme srovnávati, tím jasnější bude pochopení a tím prostší výklad. Musíme prováděti jakousi „artikulační gymnastiku“ a tříbiti si sluch, abychom bez obtíží rozpoznávali, o kterou nuanci hlásky běží. Nutno se dále úplně vymaniti z vlivu písma a t. zv. pravopisu, aby nám vždycky živě tanuly na mysli hlásky, o které jde, ve své pravé podobě a nikoli grafické značky v nejrůznějším smyslu užívané. Nejdříve musíme si uvědomiti a popsati svou vlastní artikulaci a výslovnost svého rodného jazyka. Jako každé *sebepozorování* má i toto své obtíže, poněvadž je něčím protipřirozeným; je potřebí abstrahovati od významu slov a ubrániti se illusím původu psychologického. Ale také *pozorování jiných* má nepřítele v podobě t. zv. vnitřní řeči: posloucháme-li někoho, myslíme spolu s ním a domýšlíme si tak leccos, co osoba ta již nevyslovila, nebo nepozorujeme drobné zvláštnosti její výslovnosti. Překoná-li všecky naznačené překážky, může vyškolený fonetik na př. při sbírání dialektického materiálu již sluchem dosti dobře rozpoznati každou hlásku a zjevy podružné, kombinatorní; dovede-li pak sám přesně napodobiti výslovnost onu, tím již může také podati popis „článkování“ a charakterisovati činnost mluvidel u lidí toho nářečí. (Nestačí říci, že tam mluví „hrubě“, „měkce“ atp.) Zde konečně jedna methoda doplňuje a opravuje, po případě jen potvrzuje výsledky druhé. Pomocí různých pomůcek, nástrojů a celých apparátů (zvl. fonografických) dá se zjišťovati skoro mathematicky mechanická funkce orgánů nebo graficky znázorňovati momenty akustické — ale pro praxi tyto detailní údaje mnoho významu nemají. Konečně úmyslnost zkoumání může býti na závadu přirozenosti: leccos vyslovujeme přehnaněji isolovaně než v souvislé nenucené řeči. Ovšem tím nechceme nijak podceňovati zajímavost a účelnost této exaktní větve fonetického zkoumání (ku př. v therapii atp.), ale pro naše účely (až na poměry kvantity a přízvuku) můžeme k této methodě nehleděti. Připomínáme jenom, že v cizině jest již dosti laboratoří *experimentální fonetiky*: nejznámější zřídil a vede abbé Rousselot při Collège de France v Paříži; též universita v Grenoblu a v Marburgu má „fonetický kabinet“ (zde je ředitelem Dr. G. Panconcelli-Calzia) atd.[8]) Také laryngologie přesahuje často s pole čistě medicinského na fonetické; platné služby prokázal zde fonetice na př. prof. J. N. Czermak a j.

[8]) Uvedeme zde i příslušné odborné *časopisy*: „La Parole“ (zanikl), „Phonographische Zeitschrift“ (Berlin) a „Österr.-ungar. Sprechmaschinen- u. Musikinstrumentenzeitung. Mitteilungen des Institutes für experimentelle Phonetik und Phonautographie“ (Wien — red. V. A. Reko); vědecká část v časopise tom není však příliš bohatá. Týž prof. Reko jest v Rakousku hlavním propagatorem experimentalní fonetiky a vydal též záslužný spis: „Handbuch der Phonographie“. — Také

Digitized by Google

Fonetická transkripce.

Nezbytným nástrojem při fonetických studiích jest fonetická transkripce. Není totiž moderního jazyka, jehož obvyklý pravopis by byl úplně a důsledně fonetický,[9]) takže vzniknou snadno u čtenáře (a zvláště u čtenáře cizí národnosti) omyly a nedorozumění, užívá-li se i při pracích o hláskosloví obyčejného (etymologicko-historického) pravopisu. A naopak svádí takovéto zvykové psaní autory samé ke lpění na liteře, k bezmyšlenkovitému zaměňování písmene a „repraesentované" jím hlásky. Uvážíme-li vše to dobře, uznáme, že i zde nutno zadost učiniti základnímu požadavku každé vědy: stanovení fakt se všemožnou úplností a výstižností způsobem i od jiného kontrolovatelným. Vidíme konečně, že konservativnější badatelé, užívající zavedeného pravopisu, ocitají se v nesnázích, jde-li o odlehlé nářečí a nechtí-li z pohodlnosti sáhnouti k novým písmenům, podávají výklad velmi nejasný a abstraktní. (Zvláště je to citelné při francouzských „patois", ve kterých se vyskytají zvuky úplně neznámé a nesnadné pro Pařížana. Proto jsou reprodukce lidových písní francouzských tak bizarní.) Zrovna tak nedostačující je po této stránce většina mluvnic cizích jazyků, kde se výslovnost podává značkami domácího pravopisu. Svého času slavený systém Toussaint-Langenscheidtův nedá se proto déle držeti; poučným dokladem toho je ku př. „Allgemeines Wörterbuch der Aussprache ausländischer Eigennamen", dílo, které podnikl August Müller a jež bylo několikráte přepracováno (naposled v Lipsku 1903). Připomenouti sluší ještě, že neplatí námitka, že by stačilo připomenouti, že se ta a ta hláska trochu šíře atp. vyslovuje, nebo opatřiti písmeno nějakým znaménkem diakritickým. Neboť čtenář-laik záhy pustí s mysli připomenutí a nedbá podružných přívěšků, vida před sebou jinak známý znak pro některou svou vlastní hlásku.

Proto dějí se již dlouhý čas pokusy o vytvoření *pomocného písma* fonetického, které by dosavadním zmatkům učinilo konec. Nějaké absolutně věrné písemné reprodukování dojmů sluchových, tedy jakési „fotografování" *zvuků* řeči lidské nedá se uskutečniti způsobem ke čtení vhodným. Někteří obrátili se ke druhé, fysiologické stránce řeči mluvené a vymýšleli t. zv. *artikulační písmo*, které by jaksi symbolicky pomocí několika základních značek znázorňovalo různé kombinace při článkování hlásek. Nejznámější taková soustava pochází od B. Brücke-ho,[10]) pak

---

časopis „Die neueren Sprachen" zavedl „Experimentalphonetische Rundschau" a nejnověji i „Phonopädagogische Rubrik". U nás pracuje v tomto oboru prof. Fr. V. Žlábek (Viz VČP. XVI. 188). — O fonografických archivech viz shora.

[9]) Poměrně nejvíce vyhovuje zásadě fonetické pravopis finský a srbo-chrvatský.

[10]) Viz jeho pojednání „Über eine neue Methode der phonetischen Transscription", Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der k. Ak. der Wiss. Band XLI. 223—285. (Wien 1863). Je tam též ukázka, znázorňující grafickými obrazci artikulační process při několika českých větách.

Digitized by Google

od Bella a Sweeta.[11]). Ale pro svou složitost působí takováto skoro ideální a podivuhodná transkripce nesmírné obtíže jak při čtení tak při psaní a zvláště pro tisk. Proto praktického významu nikdy míti nemůže. Jiný účel sleduje t. zv. analfabetický systém Jespersenův, jenž také udává co nejpřesněji místo a způsob artikulace jednotlivých hlásek, a to pomocí písmen a číslic. Jsou to však jen formulky, souhrny koefficientů, nebo jakési mathematicky vyjádřené definice, které vystihují úhrnné učlánkování hlásek místo slovných popisů. Sloužiti za běžnou transkripci fonetickou tento systém nemůže a nechce; poněvadž pak jest velmi výhodný pro stručné charakterisování tvorby jednotlivých hlásek, zavádíme jej také do své práce.

Praktické potřebě vyhovuje tedy jenom fonetická *transkripce hlásková* (Lautschrift), založená většinou na latinské abecedě, běžné všem národům západoevropským, s přibráním některých řeckých písmen. Vůdčí zásadu každé skutečně fonetické transkripce stanoví Passy takto, stručně a dobře: „Un signe pour chaque son" t. j. každá hotová, jednoduchá hláska budiž označena zvláštním (nejlépe též jednoduchým) písmenem. Znaménkům vedlejším (rozlišovacím, diakritickým) se ovšem naprosto vyhnouti nemůžeme; neboť pak by se počet písmen jednotlivých rozmnožil na úkor praktické snadnosti transkripce. Rozhodnutí o tom, co jest pokládati jen za modifikaci téže hlásky a co již za nový druh osobité hlásky, může dopadnouti ovšem rozdílně podle stanoviska vědeckého, po případě i jen podle zvyku národního. A tak vidíme, že dosud skoro každý fonetik stanoví si svou abecedu, ve které k písmenům přistupují někdy i číslice atp. Nejznámější takové všeobecné soustavy transkripční vytvořili v nové době: Lepsius, Max Müller, Ellis, princ L. Bonaparte, Brücke, Lundell, Sir William Jones, Volney, Bopp, Joh. Müller, du Bois-Reymond, Techmer (pro svůj vynikající časopis „Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft"), Soames, Sweet, Storm, Sievers, Bremer, Vietor a j.[12])

Přirozeně je to velmi nepohodlné, máme-li při studiu různých děl fonetických zvykati stále novým abecedám, užívajícím často týchž písmen a značek pomocných ve smyslu docela různém. Proto není nic oprávněnějšího, než *snaha po jednotné fonetické abecedě*, jež by byla přijata a užívána

---

[11]) V poslední době vymyslili novou „organickou" abecedu fonetickou Passy a Jones. Řešení toto je velmi důmyslné a zajímavé — viz MPh. XXII. 55—57 (1907).

[12]) O „neudržitelných" poměrech transkripčních napsal důtklivý článek slovutný K. Brugmann („Zur Transskriptionsmisère", Indogerm. Forschungen VII. sv. 167—177.), kde chce otázku řešiti tak, aby se zavedla vždy nejdokonalejší, autoritativní transkripce v tom kterém jazyku ustálená. Po osmi letech shledává H. Hirt (ve stejnojmenném článku tamtéž XXI. sv. 145), že stesky ty jsou stejně oprávněné, ba že názory Brugmannovy byly by vlastně jen upevnily a kodifikovaly onen „Wirrwarr". Proto chce pro srovnávací filologii dosíci jednoduché a jednotné transkripce, jejíž návrh v hrubých rysech podává, ale kterou nemíní vytlačiti transkripční systémy z oboru jednotlivých, speciálních filologií.

Digitized by Google

mezinárodně jak ve světě vědeckém, tak i ve školách (jakožto prostředek ke snazšímu a dokonalejšímu nabytí výslovnosti cizích jazyků). A tu můžeme s potěšením konstatovati, že stále širšího uznání dobývá si transkripční systém, na kterém se usnesli r. 1888 professoři moderních jazyků, sdružení v „Association phonétique internationale" (zal. v Paříži r. 1886).[13]) Účelem tohoto systému je obsáhnouti všecky jazyky světa, aby všechny jejich stejné hlásky označovaly se stejnými, resp. týmiž písmeny. Rozumí se samo sebou, že o nějaké nahrazení národních soustav pravopisných touto transkripcí se vůbec neusiluje; snaha tato je docela analogická propagování myšlenky mezinárodní *pomocné* řeči, která také nechce zničiti existující národní řeči a literatury. Touto abecedou tištěn je věstník „Associace" nazvaný: „Le Maître Phonétique", který přináší články francouzské, německé, anglické a j. vedle textů v různých nářečích. Mimo to použito bylo naší transkripce asi ve 200 spisů,[14]) hlavně z oboru popisné fonetiky moderních jazyků a methodiky jejich vyučování; ale i v několika dílech jazykovědy historické a slovnících se již uplatnila. (Srvn. na př. K. Nyrop: Grammaire historique de la langue française a zmíněný již Müllerův Wörterbuch der Eigennamen v posledním vydání.) O praktické způsobilosti systému svědčí instruktivní brožurka P. Passyho „L'écriture phonétique", ve které je podáno 173 ukázek téhož krátkého textu ve výslovnosti všech evropských jazyků a mnohých nářečí, mimo to i jazyků asijských, afrických a j., které vlastního písma na mnoze ani nemají. (Ale applikace systému toho na jazyky slovanské neuspokojuje zde,[15]) neboť jeví zběžnost a hrubost, vedle zřejmých nesprávností; vše to svědčí jednak o nepropracovanosti této stránky jazykové u slovanských filologů, jednak také o potřebě částečného doplnění abecedy, resp. diakritických značek pro speciální hlásky slovanské.)

Všechno nasvědčuje tomu, že na některém příštím kongressu kruhů interessovaných dojde tato abeceda fonetická (snad s některými podružnými změnami) uznání všeobecného a váhy autoritativní, takže dosavadní chaos bude odstraněn. Jest proto třeba horlivě k tomuto cíli pracovati, aby co možná všechen fonetický materiál jazyků byl připraven a přezkoušen, což platí jmenovitě o slovanských jazycích, které musí nalézti domácí

---

[13]) K informaci o tomto, u nás téměř neznámém sdružení stůjž zde ještě následující. Členů čítala „Associace" v roce 1908 úhrnem 1304 a to téměř ze všech států celého světa. Nejvíce zastoupena jest Anglie (351 čl.), Německo (250), Francie (86), Dánsko (81) a Spoj. Státy Amer. (76). Z Rakousko-Uherska je členů 61, z čehož 17 Čechů. Čestným předsedou zvolen Dr. H. Sweet, mezi čestnými členy jsou i Bell, Jespersen, Sievers, Storm, Trautmann, Foerster a Vietor. Za slovanské země zvolen do „conseil d'administration" prof. Baudouin de Courtenay. Jednatelem (secrétaire) je Paul Passy.

[14]) V české literatuře vyskytla se dosud jen dvakrát: v Rukověti francouzské výslovnosti od O. Kunstovného a v pojednání Dr. Mathesia ve Věstníku Č. Ak. XVIII. 4—5.

[15]) Srv. autorovy návrhy na příslušné doplnění v MPh. XXIII. 74—79.

Digitized by Google

zpracovatele ve smyslu naznačeném. Docílení jednoty transkripční bude pak v jazykozpytu pokrok epochálního významu.

Jak bylo již naznačeno, dbá se dosud málo o fonetickou transkripci v oboru slavistiky, což souvisí s malým pěstováním slovanské fonetiky vůbec. Většinou přestává se tu na *transliteraci*, t. j. na nahrazení azbuky abecedou latinskou. Základní díla slovanské filologie (Miklosich, Brugmann, Delbrück, Jagić, Leskien, Vondrák a j.), psaná většinou německy, užívají vlastně jen doplněné grafiky české. Někteří ruští badatelé (Bachtin, Bogorodickij) a polští (Baudouin de Courtenay, Rozwadowski) užívají svých systémů transkripčních na základě cyrilliky nebo latinky. Že žádoucí jednotnosti a vědecké přesnosti není tu dosaženo, doznává sám V. J(agić) (ASlPh. XX, 432—3 v referátě o zmíněném již článku „Zur Transskriptionsmisère" od K. Brugmanna) takto: „Spisovatel volil pravý výraz k označení nešvarů, které se jeví na různých polích. Jemu tanul na mysli požadavek srovnávací jazykovědy, kde jsme jistě ještě velmi vzdáleni vyměřeného cíle jednotnosti v grafickém vyjadřování totožných hlásek . . . Že ani vzhledem ke slovanským jazykům jsme nedosáhli ještě jednostejného označování totožných nebo minimálně odlišných hlásek, aspoň v ryze vědeckých, fonetických publikacích anebo v badání dialektologickém, nemůže bohužel býti popřeno, jakkoli jest přece potěšitelné, že smíme říci, že jsme se ke konci tohoto století poněkud přiblížili k onomu ideálnímu cíli . . ." [16])

Fonetická práce v oboru češtiny.

Přehlédneme-li nyní kriticky práci, která vykonána byla na fonetickém poli vzhledem k českému jazyku, nemůžeme býti spokojeni. Především schází nám podrobný popis všech nynějších hlásek českých a úplný výčet jich skupin možných, lépe řečeno vyskytujících se v mluvené řeči Náš jazykozpyt, zaujímající jistě vynikající místo mezi slovanskými, obírá se většinou problémy historickými, a i o nynějším stavu češtiny jedná se obyčejně v souvislosti s výklady historickými, v čemž jest ovšem nebezpečí pro fonetiku. Mluvnice školské mají pak v prvém oddíle (hláskosloví) vlastně účel praktický t. j. naučiti našemu nesnadnému pravopisu, a výkladů fonetických obsahují pramálo, za to nalézáme tu dosti prázdného, neúplného i falešného, na př. v roztřídění hlásek atp.

Jak již výše bylo řečeno, jest nutno, aby každý filolog měl stále na mysli, že jde o řeč mluvenou, aby si představoval hlásky a neoperoval

[16]) Snad dojde tato snaha uskutečnění na počátku nového století, ve vycházející právě (po rusku) „Encyclopaedii slovanské filologie", jež poskytne — podle prospektu — dosti místa i výkladům o fysiologii řeči. Transkripce, na které se zde shodnou různí autoři, měla by autoritativní platnost v mezích slavistiky a nedoznala by ovšem újmy se strany naší mezinárodní transkripce, jež by na ni mohla míti formální vliv, ale jež se chce domoci vlády jen v oboru všeobecné, srovnávací filologie.

Digitized by Google

s pouhými písmeny; neboť sebe důmyslnější kombinace takového „papírového hláskosloví" jsou pro vědu bezcenny.[17]) Jinými slovy, celá methoda při projednávání mechanických změn jazykových (tedy mimo obor psychologických zjevů) musí býti právě fonetická. Často však názor, že fonetika jest věda samostatná, svedl jazykozpytce k tomu, že pohlíželi na ni jako na něco opravdu jen průpravného a vedlejšího, takže po několika úvodních kapitolách zapomínali již na fonetické principy při výkladu historickém. Touto okolností jakož i našimi úzkými poměry vysvětluje se, proč i naše mluvnická díla nejsou postavena na neochvějnou základnu fonetickou. Také česká terminologie o hláskoslovných změnách nevyhovuje mnohdy, a hledání příčin různých historických změn, objasňování přechodních stadií atp. nebylo dosud dosti péče věnováno. Zvláště též na kvalitu českých samohlásek bylo dosud velmi málo hleděno. Ani klassické naše dílo jazykovědné — Gebauerova „Historická mluvnice jazyka českého" — není prosto vážných nedostatků, zaviněných právě hlediskem nedosti fonetickým. Nutno ovšem ihned dodati, že nemíníme tím nijak snižovati význam a zásluhy životní práce Gebauerovy; sluší s obdivem uznati, že musil veškeru svoji energii obrátiti k svědomitému studiu velikého množství staročeských památek, aby vývoj českého jazyka skutečně vědecky zjistil, a že na druhé straně fonetické prohloubení jazykovědy se za časů jeho přípravných studií tak nezdůrazňovalo jako dnes. Nemůžeme přirozeně žádati, aby jediný člověk všem, i nejnovějším směrům vyhověl, a proto nečiníme nemístných výtek osobě nedávno zvěčnělého mistra naší filologie, vědouce dobře, čím jsme mu povinováni za dosažený pokrok. Ale objeví-li kritická revise nepřesnost nebo nesprávnost některých údajů, pak vědecké svědomí nám nedovolí mlčeti a pro falešné ohledy předstírati souhlas tam, kde něco již jest překonáno. V poctivé snaze po objektivní pravdě neplatí bohudíky, kdo co praví, nýbrž zdali to, co tvrdí, jest odůvodněno. Toto povznášející vědomí, že můžeme v kooperaci vědecké také svými skrovnými silami přispěti, vedlo nás všude, kde jsme buď něco doplňovali nebo opravovali na Gebauerových názorech o novočeské výslovnosti, nebo kde jsme se stavěli proti jeho pravopisným pravidlům, navrhujíce případné jich změny. Jednotlivé případy takové vyskytují se na různých místech vlastní práce, kamž tedy odkazujeme. Jak by se zvýšila ještě (pro nás a hlavně pro cizí badatele) cena Historické mluvnice, tohoto základního díla bohemistického, kdyby zavedena byla v něm pomocná fonetická transkripce! Výklady staly by se ještě jasnějšími a hlavně předešlo by se nedorozuměním. (Viz polemiku Ge[illegible]erovu proti Prusíkovi LF. IV, 287, která by nebyla vznikla, kdyby se ku př. psalo ňie proti ňe místo dosavadního ně, což upomíná docela na ня = nie atp.).

[17]) Z té příčiny neměl býti opuštěn Hattalův termín „*zvukosloví*"; neboť připomínal daleko výrazněji, oč v této části mluvnice běží, nežli ustálený nyní termín „hláskosloví". (Nezapomínejme, že názvů „hláska, samohl. — souhl." užívá se také k pouhému označení písmen t. j. grafických značek, na př. při krasopise!)

Digitized by Google

Za vzor může v té příčině nyní sloužiti moderní dílo historického jazykozpytu, vzpomenutá již Nyropova „Grammaire historique de la langue française". Také Vondrák ve „Vergleichende slav. Gr." si již daleko více všímá fonetiky a transkribuje pečlivěji, takže výklad je tu názornější a studium pohodlnější.

Podobně musíme projeviti mnohá desideria vzhledem k naší stále intensivněji pěstované *dialektologii*. Na důležitost studia nářečí správně upozorňoval a k nim stále vřele vybízel prof. Gebauer. Většina prací těch je provedena vlastně podle plánu a směrem daným v jeho Historické mluvnici a z toho již plyne logicky, že badatelé ti, žáci Gebauerovi, osvojivše si vynikající přednosti jeho methody, sdílejí s ním i jeho nedostatky, nejvíce právě po stránce fonetické.[18]) I Fr. Bartoš, jenž přirozeně nebyl universitním odchovancem Gebauerovým, pracoval s ním parallelně a jeví totéž malé porozumění fonetické. Charakteristická je v této příčině předmluva jeho velecenné jinak „Dialektologie moravské" (díl I.), kde praví: „Na konec přidal jsem několik příkladů, z nichž tři psány jsou pravopisem fonetickým, v ostatních ponechán pravopis obecný, aby se čtení jich nefilologům příliš nestěžovalo. (Zajisté ohled nemístný! Pozn. spis.) I v ostatním spise užil jsem pravopisu knihového až na hlásku *s*, píše za ni *z*, kde se tak v nář. mor. odchodně od češtiny vyslovuje. Co se týče uspořádání látky, spravoval jsem se vzornými spisy Miklosichovými a Gebauerovými." Není to však opravdu fonetický pravopis, ve kterém píše se bezdůvodně po *r* vždy *y* a nerespektují se všecky změny mezislovné atp. Nevhodné jest, užívá-li se času přítomného pro označování změn hláskoslovných (na př. „samohláska se úží, souhláska se vysouvá, se měkčí" atd.), jako by se takové „kažení" spisovného jazyka dálo teprve nyní v těch nářečích. (Tato výtka, rázu ovšem spíše formálního, týká se skoro všech prací o živé mluvě lidové.) Praví-li se tamtéž (str. 98): „Lašská *abeceda* skládá se z těchto *zvuček*: a, b, b' . . .", nebo vykládá-li se nepravdivě, že „*p* mění se ve *v* ve slově vták" (t. str. 83) atp., svědčí to vše výmluvně o základním nedostatku fonetického hlediska na živou řeč. Dosud musíme jen záviděti linguistice německé, francouzské, ba i polské přesnější methodu v badání dialektologickém, kterážto projevuje se již tím, že nedějí se koncesse officiálním pravopisům a slova nezahalují se násilně konvenční uniformou.[19])

[18]) Teprve nejnovější monografie snaží se postaviti na přesnější podklad fonetický, tak na př. „Příspěvky k mluvě lidu slováckého na moravském Podluží" od Dra J. Folprechta (V progr. I. reálky plzeň. z r. 1905/6—7/8) a jmenovitě „Popis a rozbor nářečí středobečevského" od Dra A. Kašíka (Rozpr. Č. ak. III. tř. č. 26 v Praze 1908), kdež je hojně všeobecných výkladů značné ceny a transkripce textů přesně fonetická (až na některé nedůslednosti a zásadní nedorozumění).

[19]) Jmenujme zde ku př. mapy Gilliéronovy, kde vždy totéž charakteristické slovo je uvedeno na všech územích francouzského jazyka ve fonetickém přepisu, takže jsou patrny hranice změn hláskových. Znamenitá je taktéž „Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Mundarten"; sbírku těchto monografií od různých autorů

Digitized by Google

Shrneme-li ještě jednou, vidíme s politováním, že fonetické studium u nás je ve stadiu dosti primitivním. Novočeskou výslovností se více méně obírali a popisy hlásek podávali dosud hlavně M. Hattala, Jan Gebauer, Em. Kovář, J. Zubatý, L. Dolanský a v poslední době O. Kunstovný (v MPh. a své „Rukověti . . .") a Dr. A. Kašík (ve zmíněné již monografii dial.). Za to někteří cizinci (H. Pedersen, O. Broch) upozorňovali sami na zajímavé zjevy naší mluvy skutečné (viz o tom zmínky na svém místě).

Poznámky k této práci.

Z předeslaných řádek je zajisté dosti patrno, jak vznikla myšlenka k této práci a s jakými obtížemi mohla býti aspoň v této podobě uskutečněna. Má to býti *první praktická, popisná fonetika moderní češtiny*. Úkolem bylo zjistiti, které jsou elementy a jaký ráz české výslovnosti, jakož i podati popis artikulace všech konstatovaných hlásek a hlavní zákony jejich kombinace. Mimo tento hlavní čistě vědecký účel měl autor na mysli také posloužiti praxi životní: jednak přispěti autorům mluvnic jazyků cizích pro potřebu naši i mluvnic češtiny určených pro cizince, jakož i učitelům hluchoněmých, zpěvu a deklamace, a také poskytnouti nutný podklad k žádoucí reformě resp. ke zjednodušení našeho pravopisu.

Methodou exaktně experimentální nemohlo býti ovšem postupováno, ježto nebylo — bohužel — nijakých pomůcek a apparátů po ruce. (Ani stomatoskopie provedena nebyla, ježto jest obtížná a nepřesná, není-li konána pomocí umělého patra.) Především bylo — již pro zajímavost názorů — shledáno pokud možná vše, co bylo dosud uveřejněno o tomto thematě. O vědeckých dílech, týkajících se hláskového vývoje a nynějšího stavu českého jazyka, byla již řeč výše. Školní mluvnice české (jakožto mateřského jazyka žáků) poskytly velmi málo poučení fonetického; jsou přirozeně povrchní a zhusta po této stránce vadné. Praktické mluvnice češtiny pro cizince určené taktéž nedostačují obyčejně, nechávajíce čtoucího mnohdy v nejistotě o výslovnosti, ba i falešným představám vznik dávajíce, poněvadž čeští skladatelé jejich důvěřují slepě zásadě (obyčejně v prvním odstavci důrazně vytýkané), že prý se v češtině nic nečte jinak než píše. Velmi čestnou výjimku tvoří „Methodisches Elementarbuch der böhmischen Sprache für die unteren Klassen der Mittelschulen mit deutscher Unterrichtssprache von A. Ritschel und Dr. M. Rypl (4. Aufl., Prag 1907)". Zde nalézáme 14 stránek pěkných fonetických výkladů a dosti vhodnou transkripci, ovšem jen českými písmeny. (Odstrašujícím dojmem působí zase na př. výklad o české výslovnosti ve zmíněném již Müllerově „Wörterbuch der Eigennamen"; autor, jazyka

vydává O. Bremer, jenž pro ni stanovil jednotnou transkripci, upraviv k tomu cíli (málo vhodně) výše zmíněnou mezinárodní abecedu. Z prací o slovanské dialektologii nejvýše lze klásti „Materyały i prace komisyi językowej Akademii Umiejętności w Krakowie" (spolehlivé studie dial. pro jasnost užívané transkripce, kterou stanovil hlavně J. Rozwadowski) a studie Olafa Brocha jakož i Baudouina de Courtenay.

Digitized by Google

našeho neznalý, byl špatně informován a užívá ještě i pravopisu z doby obrozenské!) Dobrá upozornění obsahují místy učebničky Vymazalovy, ze kterých je zřejmo, že se autor vmýšlí do situace rodilého Němce, kterého chce učiti. Vítaným pramenem mohly by býti i učebnice cizích jazyků od Čechů pro Čechy složené, jestliže by srovnáváním výslovností hleděly upozorňovati na zvláštnosti různé. Ale většinou tato část výkladu bývá právě nejslabší. Prof. L. Schmidt-Beauchez svojí „Sluchovou methodou" (Praha 1890) vyhovuje poměrně nejlépe; zvláště instruktivní je však „Rukověť francouzské výslovnosti a pravopisu" od O. Kunstovného (Praha 1906). — Leccos mohlo býti na češtinu applikováno z fonetických prací o polštině a ruštině; pisatel zná výslovnost obou těchto blízkých jazyků dobře, takže mohl se vystříci falešných analogií.

Tyto knižní údaje a příspěvky podrobeny vesměs kritické revisi a doplněny *vlastním pozorováním* a zkoumáním.

V této samostatné části práce postupováno opět dvojím způsobem: přímým nebo positivním a nepřímým nebo negativním. *Positivní methoda* záležela v bezprostředním akustickém pozorování a zaznamenávání výslovnosti jiných osob a vedle toho i v sebepozorování rázu více fysiologického, t. j. v uvědomování si, kde a jak se české hlásky tvoří. *Negativní methoda* umožněna byla autorovi jeho praktickou i theoretickou znalostí zvuků řeči francouzské. Srovnáváním celkové povahy výslovnosti dvou tak rozdílných jazyků, jako jsou český a francouzský, vynikne mnohý problém zajisté jasněji. Na základě delší zkušenosti (při vyučování) bylo snadno z různých obtíží a nepřesností rozpoznati, v čem spočívá rozdíl hláskového systému obou jazyků a co vlastně jest příznačné pro naši výslovnost. Mimo to všímáno si také pravopisných chyb, svědčících jednak o nesnadnosti českého pravopisu, jednak, a to často velmi názorně, o pravých poměrech fonetických.[20])

Co se pak vlastního předmětu našeho studia týče, nutno všeobecně konstatovati, že právě tak, jako máme češtinu spisovnou a obecnou (nehledě k vlastním nářečím), různící se po stránce morfologické, syntaktické, lexikální i stilové, existují i dvě české *výslovnosti: obvyklá*, konversační (v rodině, na ulici . . .) a *umělá*, aristokratičtější (ve škole, na divadle . . .). Obě jsou v životě často pomíšeny, hl. u lidí „studovaných", podle snahy vyhýbati se vulgární řeči. Rozumí se, že fonetické známky obou výslovností jsou stejné, t. j. systém artikulace se neliší, ale všeobecný ráz a dojem mluveného jest přece odlišný; jeví se to hlavně na traktování skupin souhláskových, na počtu dvojhlásek a j. Někdy jest opravdu těžko stanoviti nejobvyklejší typus výslovnosti některého slova, neboť t. zv. pečlivost mluvy (t. j. zkrátka řídění se pravopisem literárního jazyka) je činitel subjektivní. Autor nezamýšlí také podávati v dalším orthoepické pokyny,

[20]) Na tento dobrý pramen a jeho důležitost pro dialektologii upozorňuje právem J. Baudouin de Courtenay v „Materyałach . . ." Také rýmy básní poučují někdy zajímavě o naší výslovnosti.

Digitized by Google

doporučovati nějakou vzornou výslovnost, ačkoliv i toho jeví se u nás potřeba vzhledem k deklamaci a zpěvu. Omezil se pouze na konstatování skutečného stavu věcí a za *normu* vzal si *průměrnou, nedialektální, klidnou výslovnost, běžnou v Praze* a též v Hradci Králové (odkudž sám pochází). Kde se liší od ní výslovnost spisovná, jest vždy napřed mluveno také o této. Jinak nepatřilo do rámce této práce všímati si výslovnosti příslušníků určitých nářečí oblasti československé. (A sestaviti takový přesný fonetický obraz všeobecný bylo by úkolem velmi obtížným, neboť bylo by nutně třeba znáti všecka nářečí z vlastního doslechu. Přejmouti a sestaviti jen mechanicky dosavadní zprávy jednotlivých dialektologů bylo by málo cenným podnikem, neboť jejich různé popisy a označování hlásek je těžko přesně srovnati a na jeden systém uvésti.) Jenom někde vzpomenuto zajímavých zjevů fonetických z mluvy severovýchodních Čech. Platí tedy bez výhrady zásada, že *v práci nemluví se o ničem, co autor buď sám nevyslovuje nebo vyslovovati neslyšel.* Dále sluší připomenouti, že vzat byl zřetel pouze k výslovnosti *normální*, tedy ne k pathologické artikulaci lidí stižených nějakou vadou mluvidel. Studie takové, rovněž jako i pozorování dětské řeči a jejího vývoje, mají ovšem značnou důležitost, přispívajíce k ocenění obecné výslovnosti — ale pisatel neměl k nim dosud příležitosti ani času.

Co se základního plánu práce týče, byly autoru formálním vzorem hlavně Vietorovy „Elemente der Phonetik ...“ *Transkripce*, resp. abecedy fonetické použil té, kterou propaguje „Association Phon. Internationale“, jejímž jest členem. Rozeznává se pak dvojí druh této transkripce, 1. čistě vědecký, kde všechny momenty a odstíny výslovnosti jsou přesně vyjádřeny příslušnými značkami, 2. způsob více elementární, praktický nebo školský, který je svým rázem bližší psaní obyčejnému. Zásadou je tu také, nepsati zbytečně, co se může uvésti jako všeobecně platné. Při tomto prvním pokusu, applikovati transkripci mezinárodní na českou výslovnost, doplnil autor, co bylo nutno, a dovolil si též některé menší změny, které pokládal za vhodné k lepšímu znázornění některých specielně českých zvuků.

Všeobecné části akustické (o zvucích, hlasu lidském) a fysiologické (o orgánech řeči, jejich funkcích) autor nepředeslal, ježto by musil jen opakovati, co v základních dílech fonetických (hlavně Techmer a Jespersen) je důkladněji vyloženo a pak by bylo nutno připojiti i obrazce a schémata. (Viz zvláště Techmerův atlas.) Jenom povšechné poznámky, obsahující analysu řeči mluvené až k jejím prvkům, roztřídění českých hlásek a výklad o jich slučování a assimilaci vzájemné, podány jsou předem, bohdá ne zbytečně a bez užitku.

Terminologie hleděl autor užíti české a to pokud možná jednotné, nikoli pokaždé jiného synonyma.[21]) Také se pokusil několik nových názvů

[21]) Věda lékařská užívá tu někdy více slov pro označení věci skoro totožné, ku př. hrdlo, hrtan, chřtán. Ještě větší rozmanitost jest ve spisech mluvnických: o tom na svém místě více.

Digitized by Google

utvořiti a přispěti poněkud k ustálení fonetického názvosloví, nebo proměnlivost působí zde zmatek a nedorozumění.

Rozumí se samo sebou, že práce nemůže činiti nároků na úplnost a bezvadnost; ale relativní novota předmětu a obsáhlost jeho bude snad omluvou dostatečnou. Uvedeme ještě další úkoly na poli fonetiky, které čekají na vypracování a ke kterým autor dosud přistoupiti nemohl. Jsou to zmíněné již studie o vznikání a zdokonalování dětské řeči české (nikoli po stránce psychologické, která již došla u nás povšimnutí), dále o vadách a abnormálnostech výslovnosti některých českých individuí.[22]) Zajímavé bude sestaviti jakýsi „slovníček" českých interjekcí (s psychologickým výkladem přízvuků citových) a slov onomatopojických ve fonetickém přepisu detailním. Dále nutno přikročiti k výkladům historických změn v českém hláskosloví a pravděpodobnému rekonstruování fonetického systému staročeského. Jiným úkolem, součinnosti všech povolaných osob vyžadujícím, bude stanovení české orthoepie a uskutečnění reformy pravopisné. Jak vidno, o vyčerpání látky není možno vůbec mluviti!

---

[22]) Nevím, existuje-li v češtině podobné pojednání, jako jsou: rozprava A. Aleksandrova: Субститyты отдѣльныхъ звуковъ и звуковыхъ сочетаній нормальной русской рѣчи в произношеніи индивидума, у котораго вслѣдствіе рака (cancroides) ампутированъ языкъ (РФВ, XII.) — téhož studie: Дѣтская рѣчь (РФВ. X.), V. Blagověščenského „Дѣтская рѣчь" (РФВ. XVI.), nebo J. Baudouina de Courtenay: Z patologii i embryjologii języka (Prace filol. I.) atp.

Digitized by Google

Přehled fonetických znaků.

A. Označování artikulace.

Pozn. Podáváme zde jen v českém zpracování Jespersenem sestavený a ne právě vhodně nazvaný „analfabetický" systém značkový. (Viz jeho „Lehrbuch der Phonetik", zvláštní list vzadu.) Uznali jsme však za vhodné doplniti soustavu označením parallelních míst artikulace také na dolní polovici úst.

Schéma dutiny ústní.

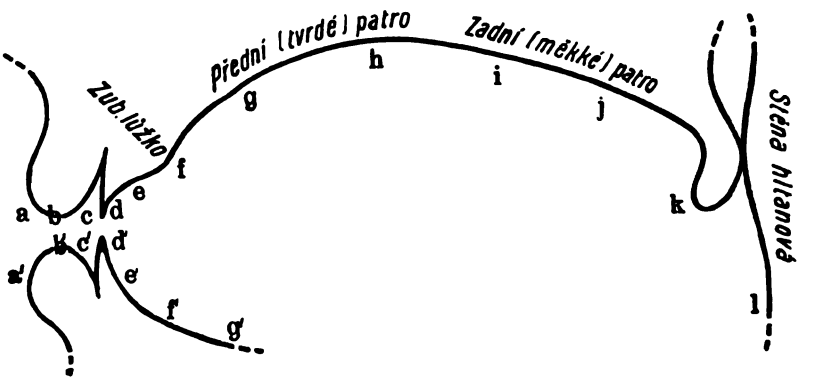

Výklad.

Latinská písmena označují místa artikulace jazyka a kladou se jako exponenty k číslici (značce stupně otevření — viz dále). Tedy: e e' = artikulace postdentální, f f' — supradentální (alveolární nahoře), g — praepalatální, h — postpalatální, i — praevelární, j — postvelární, k — uvulární, l — faryngální. Písmena a—d týkají se v češtině jenom artikulace rtů. Polohy střední, mezi jednotlivými body, označují se položením obou značek sousedních vedle sebe: ku př. ab = blíže k a než k b, ba = blíže k b než k a, $b|c$ = zrovna uprostřed mezi b a c, e—f = kdekoli mezi e a f, pohyblivě.

Řecká písmena značí orgány artikulující a to:

α = horní ret, α' dolní ret, β = špička jazyka, γ = plocha jazyka

Digitized by Google

(za špičkou až ke kořenu), δ = měkké patro (velum palati), ε = vazy hlasové, ζ = dýchací orgány.

Vedlejší značky: A = dolní čelist, $\triangle$ = čípek, R = chvění, kmitání.

Číslice (položené za řeckými písmeny) značí stupeň nebo i tvar otevření (resp. vzdálení dvou artikulujících částí):

o = závěr (vollständiger Verschluss); *1* = při rtech: okrouhlý a krátký otvor, při jazyku (β, γ): úzký žlábek, těsnina; *2* = při rtech: široká štěrbina, při jazyku: širší žlábek, volnější průchod. Další čísla lichá: *3*, *5*, *7* značí větší otvory (příp. okrouhlé formy), sudá čísla *4*, *6*, *8* značí větší otvory (podélné).

Při δ značí číslice postupné klesání do polohy svislé a odmykání vchodu do dutiny nosní.

Při ζ značí číslice stupeň síly výdechové (čili přízvuku dynamického) a to: ζ 5 = velmi silná slabika, 4 = silná, 3 = polosilná, 2 = poloslabá, 1 = slabá, o = zaražení dechu. Proud vdechovací (inspiratorní) značí se přidáním ÷ za ζ, ku př. ζ ÷ 2 . . . Konečně římská číslice *I* značí postranní otvory (ku př. β I při [l], ε I při šeptání).

Tečka nebo dvě tečky značí setrvávání v nastrojení téhož orgánu. Dvě čárky za řeckou písmenou značí passivnost dotyčného orgánu, neúčast na artikulaci hlásky.

Pozn. Při takovémto označování artikulace jednotlivých hlásek měly by se všecky koefficienty klásti pod sebe do jednoho sloupce, ježto nastrojení je současné; ale z důvodů technických píšeme je vedle sebe do řádky, varujíce jen předem před nedorozuměním.

Digitized by Google

B. Označování hlásek.

Pozn. Jsou to písmena transkripce mezinárodní (viz str. 14. a 20). Znaky nově utvořené, resp. pozměněné jsou opatřeny *. (Všecky litery mají ovšem také svůj tvar v písmě.) Klademe vždy písmeno a vedle české nebo cizí slovo, ve kterém se příslušná hláska vyskytá.

*A — samohl. [a] bez ohledu na kvalitu (jen v zásadě)
*E — samohl. [e] bez ohledu na kvalitu
*I — samohl. [i] bez ohledu na kvalitu
ᵖ — *a*no, *i*
a — fr. p*a*tte, p*a*rt
ɨ — rus. ы, stč. původní y (лыко — lýko ve znění stč.)
ɛ — b*e*r*e*te (e otevřené)
e — fr. l*e*s, *é*— (e zavřené)
o — fr. b*eau*, m*o*t
ɔ — *o*no*ho*
R — čípkové r (individuální „vada" v č.)
*Ř — čípkové ř (individuální „vada" v č.)
ɦ — *h*ora
h — něm. *h*eraus, pol. *h*ańba, č. at*h*eista atp.
x — u*ch*o
ɣ — ne*ch* ho, sevněm. Ta*g*e
ç — ich-Laut něm.
ʒ — žena
ʃ — šedivý, věž
ɬ — rus. —лъ, částečně i pol. ł
ʎ — rus. —ль, srb. љ
y — fr. t*u*, d*ur*
ɟ — *ď*ábel, *dě*lám, *dí*ra
c — *ť*opka, *tě*lo, *ti*sk
ʊ — špan.: sa*b*ér
*v̄ — pra*v*da
ŋ — te*n*ký, něm. Zu*ng*e
ɲ — kůň, *ně*co

Digitized by Google

ə — *fr.* l*e*— i něm. g*e*liebt, all*e*
*d͡z — leckdo, po*dz*im
*t͡s — *c*o
*d͡ʒ — *dž*bán, lučba
*t͡ʃ — černý[23])

Ostatní písmena mají touž platnost jako v pravopise českém obyčejně! V textu uzavřeno obyčejně do závorek [ ] *vše, co má fonetickou platnost. na rozdíl od pravopisu.*

---

[23]) Způsob, označovati tyto „souhláskové splynuliny" obloučkem, není výmyslem autorovým. Obloučku užil — ale *pod* písmeny — již O. Broch ve svých „Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze" (1897 a 1899) a před tím ještě E. Kovář ve své „České mluvnici pro školy stř. a úst. učit." (Praha 1889, Nauka o slově str. 6.) a v Uvedení str. 20.

Digitized by Google

C. Značky pomocné.

*ˈ *před* písmenem značí hlavní přízvuk slabiky následující (§ 4).
ˈ *před* písmenem značí vedlejší přízvuk slabiky násl. (§ 3—2).
nad písmenem značí *a*) že samohláska ta vyslovuje se s napiatějším svalstvem, pevněji, na př. franc. [fíní, lé] i č. [zbí:r*a*t]
b) že souhláska se artikuluje za zdvižení jazyka k tvrdému patru, t. zv. palatalisované m̓, ṕ, b̓, (na př. rus., pol. i dial. jihoč.), dále pol. sykavky ź ś
ˋ *nad* písmenem značí, že samohláska vyslovuje se s ochablými svaly, neurčitěji: [vɛlmi,] něm. bitten [bìtən]
◡ ,, ,, ,, že hláska je velmi krátká, na př. ve dvojhláskách: *a*ĭ, ɔŭ . . .; koncová souhl. ku př. [milɔv*a*:ň, bìĭ (= zároveň bìl̆)]
~ ,, ,, ,, nosovost samohlásek (fr. *ã*, pol. *ɛ̃*)
ˈ za písmenem isolovaným značí, že při artikulaci jazyk je více vzadu
ˌ ,, ,, ,, ,, ,, při artikulaci jazyk je více v předu
ˉ ,, ,, ,, ,, ,, ústa jsou více otevřena
ˍ ,, ,, ,, ,, ,, ,, ,, ,, zavřena
ɔ ,, ,, ,, ,, ,, rty jsou zaokrouhleny
c ,, ,, ,, ,, ,, ,, ,, roztaženy
*ˑ ,, ,, značí, že hláska je polodlouhá, na př. [ˌˀumiˑmɛ]
ː ,, ,, ,, ,, ,, ,, dlouhá na př. [m*a*ː, psːtl
*ːː ,, ,, ,, ,, ,, ,, velmi dlouhá na př. [t͡sɔːː, nːːɔ]
ˌ *pod* ,, ,, ,, souhláska ta tvoří slabiku: vl̩k kr̩k
ˌ ,, ,, ,, souhlásku neznělou: pr̥i:tɛl
ˬ ,, ,, ,, ,, znělou: br̬i:z*a*
* těsně vedle písmene značí úplnou ústní explosi té souhlásky, na př. [t*a*kˌ pɔtˌˀɔknɛm]
*ˌ ,, ,, ,, ,, nosovou explosi té souhlásky, na př. [utˌnɛ, sɛdˌnɛ]
*ˌ ,, ,, ,, ,, laterální explosi té souhlásky, na př. [mɛtl*a*, sɛd.lɔ]
(ɲ) značí jen proud vzduchový znějící (za chvění vazů hlasivkových).
(h) ,, ,, ,, ,, neznějící (za klidu ,, ,,).

Digitized by Google

Všeobecné poznámky.

Klademe zde napřed tyto poznámky, abychom nemusili při popisu každé jednotlivé hlásky stále vykládati a opakovati totéž. Takto deduktivně, od živého celku k jeho elementům postupovati zdá se nám exaktnější nežli počínati hned vyabstrahovanými (nebo dokonce apriorními) jednotkami.

Věta — slovo.

Zabýváme-li se fonetickým pozorováním řeči mluvené, vidíme, že není možno děliti ji se stanoviska grammatického (t. j. morfologického) a logického, neboť proud řeči jest do té míry plynulý, že přestávek není daleko tolik jako v písmě. Vyslovujemeť všecka slova věty *spojitě* a pausy (t. j. okamžiky, kdy ucho poslouchajícího neznamená žádného zvuku) mají pak příčinu buď fysiologickou nebo psychologickou.[24]) [Nevyhnutelná potřeba opětného nabrání dechu přivádí přerušení mluvy, ale i tu za normálních okolností děje se to nenápadně a krátce. Každé pause akustické neodpovídá však úplný klid mluvidel; platí to zvláště o neznělých souhláskách ražených až do explose — kde jazyk nebo rty artikulují, svalstvo se napíná, ač vnějšího effektu nepozorujeme. Jinak přestávají zvuky na okamžik při dokončení celé myšlenky, pro vzbuzení dojmu atp. Zastavujeme též proud řeči, nevíme-li, co dále říci, nepřipadá-li nám slovo náležité, vzpomínáme-li — ačkoli v tomto případě vychází často přece aspoň hlas tónový (t. zv. mručení) ústy nebo spíše jen nosem. Taktéž oddělujeme od sebe slova pausou pro jich zdůraznění atp.] Jinak tedy pozorujeme stálé spojování jedné hlásky s druhou, stálý přechod z jedné artikulace do druhé. Proto můžeme děliti řeč živou jen ve *výdechové skupiny zvuků*, ohraničené dvěma časovými pausami, více nebo méně dlouhými. Passy nazývá takový přirozený celek fysiologicko-akustický „groupe de souffle" a praví o něm (Sfr. 38):

---

[24]) Upozorňujeme zde na obdobné moderní stanovisko jazykovědné, studiem psychologickým zdůvodněné, že totiž „základním tvarem řeči je věta, jež nepovstala spojením hotových slov v jednotu, nýbrž dala vznik slovům a to tak, že původní souborná představa se analysí rozložila na pojmové představy." (Viz Věstník Č. Ak. XVI. 80—86.)

Digitized by Google

„Výdechová skupina odpovídá pronesení jednoduché myšlenky. A pronesená jednoduchá myšlenka nazývá se v mluvnici základní větou. Může se tedy říci, že jedna výdechová skupina odpovídá všeobecně jedné větě základní. Nicméně stává se velmi často, že dvě nebo tři takové věty jsou spojeny v jedinou skupinu výdechovou, nejsouce odděleny ničím jiným, než změnou tónu nebo prodloužením poslední hlásky první věty, nebo nejsouce odděleny od sebe nijak; tak je tomu zvláště v důvěrném rozmlouvání, když se obracíme k osobám, zvyklým na náš způsob mluvení. Naproti tomu při řečnění, vyučování atp. jediná věta může býti roztržena na několik výdechových skupin." — Vidíme tedy, že první jednotka, ke které přicházíme (Nyrop zve ji „Atmungsgruppe"), je docela měnlivá, pravidly neomezená.

Slovo samo o sobě (jak je vidíme napsané) vyslovujeme zřídka kdy: při diktování, čtení slovníku, při úsečné odpovědi a j. Jinak nutno si dobře uvědomiti, že „nejenom není nikdy přestávky mezi jednotlivými slovy, nýbrž není žádného fysického zjevu, jenž by označoval hranici mezi slovy. Slovo jest jednotka logická, ale nikoli fonetická" (Sfr.40). Jinými slovy fonetika zná jenom „konečné vyznění" (absoluter Auslaut) a nikoli „vyznění slova" (Wortauslaut) a často též ani „vyznění věty" (Satzauslaut). Poněvadž uvnitř jedné skupiny výdechové není žádných „koncových" souhlásek, nemůže se vlastně přihlížeti jen k jednotlivým slovům ku př. při vypočítávání skupin souhláskových. Nanejvýše lze označiti skupinu v jednom slově se vyskytující jako „prvotnou, primární" a skupinu na hranici dvou slov vzniklou jako „druhotnou, sekundární". Tyto jsou však právě tak jednotné jako ony — srv. ku př. rýmy, tedy zvukové shody, jako: [ijɛ] čistý je — lilie, [ɛmɲɛ] země — ke mně, [ɔksɲi:] drží krok s ní — paradoxní atd; nebo skupina —str— existuje stejně ve slově: sestro! jako ve spojení: přivez trávu! atd.[25])

Slabika.

Jednotka další, kterou zveme běžně „slabika", je za to určitá a zřetelná. Rozdělení „výdechové skupiny" na slabiky jest odůvodněno čistě akusticky a „cítí" se jako přirozené všeobecně. Důkazem toho jest, že

---

[25]) Pravopis, řídě se zde nutně principem logickým, píše každé slovo zvlášť, ale dohromady píše různé složeniny z částí také původně samostatných, které však již značí pojem jediný. Srv. na př. v češtině: po tom svátku ... ale adv. potom, při zemi ale subst. přízemí, skoč do pole! ale vl. jm. Skočdopole atd. Proto píší lidé grammaticky nevzdělaní často dohromady, co má býti odděleno, a naopak. Sem patří všechny zjevy změn mezislovných (t. zv. Sandhi nebo i Satzphonetik). Zajímavé je srovnati psaní negace u slovesa: ne signifie ˈpas, beˈdeutet ˈnicht, nie ˈznaczy, неˈзначитъ — ale č. ˈneznačí! (Negace zde splynula se slovesem, ježto se na ni přenesl vlastní přízvuk, čemuž jinde tak není, leda sporadicky v pol.: ˈnie mam — ale nieˈmamy.)

Digitized by Google

nezmýlíme se nikdy v počtu slabik slyšeného celku řeči své nebo i cizí, dáváme-li jen pozor.

O definici pojmu „slabika" pokusili se s různým zdarem téměř všichni fonetikové, ale officiálně ustálena dosud není. Nejlépe zamlouvá se nám výklad Passy-ho: „Slabika jest prostě skupina hlásek, oddělených od ostatních hlásek náhlým zmenšením intensity, což je způsobeno buď zmenšením síly výdechové, nebo vyskytnutím se méně zvučné hlásky mezi dvěma hláskami zvučnějšími." (Sfr. 57.) Podobně Jespersen staví se proti Sieversovu zásadnímu dualismu (rozeznávání Sonorität- oder Schallsilben und Expirations- oder Drucksilben) a praví: „K dělení proudu řeči na slabiky dává nám podnět stupňující se nebo klesající „plnost zvuková"; síla hlasu (důraz) hraje jenom podřízenou úlohu: je to také něco, čím jest určována plnost zvuková, a proto stává se principem dělení slabik jen tam, kde vše ostatní selhává. Avšak plnost zvuková není nám naprosto nic platna, chceme-li vyhledati bod, kde jedna slabika přestává a následující počíná: ukazuje nám jen vrcholy, ale neukazuje, kde v údolích leží rozhraní mezi jednotlivými vrcholy . . ." (Phonetik 201). Ve francouzštině platí zásada „tolik slabik, kolik samohlásek"; v češtině však mohou i souhlásky některé býti „*slabikotvornými*".[26]) Je to velmi často r, l (smṛt, vḷk), řidčeji m, n (hlavně ve slovech přejatých z němčiny), ojediněle též s, ʃ. Funkce ta je docela nezávislá na přízvuku; blíže viz o tom při jednotlivých těch souhláskách.

Hláska.

O hláskách, jako součástech slabiky a zároveň nejzákladnějších jednotkách nebo prvcích praktické fonetiky, vykládá pěkně M. Kruševskij (IZ. II 260—263): „Nedělitelná akustická hláska jest fysiologicky něco složitého, je to soubor rozmanitých, ale přece koordinovaných prací . . . Na základě předešlých pozorování mohu tuším vysloviti následující zákon: každá hláska je za stejných okolností přibližně stejnorodá u všech jednotlivců určitého nářečí a určité doby. Toto je statický zákon nějaké hlásky . . . dále je samozřejmo i bez důkazu

1. že celý hláskový systém nějakého individua bude vždy skoro totožný, a
2. že hláskový systém u všech individuí nějakého nářečí a v určité době bude též skoro totožný . . . Tedy za *statický zákon hláskového systému* musíme bráti jeho *stejnorodost* a *harmonii*."

Jak již výše vzpomenuto, řeč pravidelně se článkuje za proudu výdechového. Opačný případ, t. j. vyslovení hlásky při vdechování jest v češtině, jako ve všech evropských jazycích, abnormální (může nastati

[26]) Srv. ještě o termínech „samohláska-souhláska" str. 35.

Digitized by Google

na př. při nepřetržitém čtení t. zv. zajíknutím, nebo při štkavé řeči, přerývané vzdechy atp.). Hlásky tímto druhým způsobem vzniklé nazývají se *„inversní“* a užívají se při některých interjekcích, ku př. [f*] t. j. analfabeticky $\frac{\alpha}{\alpha' 2^{d.}} \beta_{,,} \gamma_{,,} \delta\, 0\, \varepsilon\, 3\, \zeta \div$, nebo [s*] t. j. $\frac{\alpha}{\alpha'} 4\beta\, 2^{e-t} \gamma_{,,} \delta 0 \varepsilon 3 \zeta \div$ [obé při pocitu fysické bolesti], nebo [$\frac{1}{3}$*] t. j. artikulace: $\frac{\alpha}{\alpha'} 4\beta\, I^{e-t} \gamma_{,,} \delta\, 0\, \varepsilon\, 3\, \zeta \div$ [při pocitu fysické libosti] a j.

Známý jest *rozdíl mluvení nahlas a šeptání.* V dalším budeme přihlížeti jen k hlasitému vyslovování; zde jen připomínáme všeobecně, jak charakterisuje rozdíl obojí výslovnosti hlásek Vietor (str. 8.): „Při šeptání nahražuje se znění šumem, tvořeným u vazů hlasových a majícím neměnnou výšku tónovou (Flüsterstimme, vox clandestina), a to tak, že se proud vzduchový žene otevřenou štěrbinou dechovou (Atemritze), ana štěrbina hlasová (Stimmritze) je zavřena.“ Jinými slovy, proneseme-li řadu hlásek (na př. slovo) šeptem, nastává změna jenom při činiteli ε, jenž z ε 1 změní se na ε I; ale ε 3 zůstává beze změny, t. j. souhlásky „neznělé“ jsou tytéž jako za mluvení hlasitého (nejzřetelněji jeví se to na stejném rázu sykavek: s ʃ a j.).

Hledíme-li ke *tvoření* (artikulaci, článkování) *hlásek*, platí tu theoreticky, co dí Passy (Sfr. 76): „Hlásek je tolik, kolik je různých postavení orgánů, to znamená nekonečný počet. Ale můžeme stanoviti jistý počet hlásek rázu dobře znatelného, jejichž tvoření budeme studovati a okolo nichž seskupí se méně výrazné odrůdy, jichž existenci uznáme.“ Pokud se týče znaků společných všem hláskám o sobě, charakterisuje týž autor výstižně jich úplný vznik takto. „Úplná hláska se vlastně skládá ze tří částí: *nasazení* (l'arrivée), což nastává, když orgány začnou zaujímati postavení pro hlásku příznačné, pak *trvání* vlastní (la tenue), což nastává, když se zůstává v tomto postavení, a *popuštění* (la détente), které nastává, když postavení to se opouští. Tak na př. při ražené hlásce [p] nastává nasazení, když rty se sbližují a na sebe kladou, trvání pak, dokud jsou rty semknuty, popuštění konečně, jakmile se otvírají.“ (Sfr. 118—119.) Jiní badatelé, pomíjejíce vlastní, vrcholné postavení (které zve Techmer obrazně „Station“) mluví v této příčině jen o dvou momentech artikulace hlásek; tak Sievers: Eingang—Ausgang, Bremer: Einsatz—Absatz, Jespersen: Anglitt—Abglitt. Termíny ruských autorů: *exkurse* (= arrivée) — *rekurse* (= détente) mohou se dobře zavésti i do češtiny. Baudouin de Courtenay definuje pak oba pojmy názorně (ve stati Нѣкоторые отдѣлы „Сравнительной грамматики“ словянских языков, РФВ. V. 319): „Exkursí hlásky nazýváme okamžik, kdy počínají účinkovati orgány, vytvořující nějakou hlásku, t. j. okamžik, kdy orgány dávají se, abychom tak řekli, do práce. Tento okamžik nastává buď po stavu úplného klidu na samém počátku řeči, nebo po vyslovení předcházející hlásky. Rekursí pak nazýváme okamžik, kdy působení orgánů řeči přestává a pře-

Digitized by Google

chází buď ve stav úplného klidu nebo v exkursi následující hlásky, t. j. okamžik, kdy orgány, abychom tak řekli, ustávají, vracejí se od práce." (Srv. i Бахтин: Основы русскаго правописанія, РФВ. XXIV. 76—7).

Ale *hlásky vyskytují se v živé řeči vždy ve vzájemném spojení, v různých kombinacích* (až na isolované interjekce jednohláskové, ku př. uvedené již f*, ļ*, nebo m̀:, *a*: ɔ::, s:: atp.).

Kombinace hlásek.

Zde podáme stručně onen oddíl výkladu fonetického, který bývá obyčejně kladen až na poslední místo a nazývá se ve spisech německých „Kombinationslehre", t. j. nauka o tom, jak dochází ke spojování hlásek mezi sebou. (Ruský termín jest „ученіе о сочетаніи звуковъ".)

Řeč lidská jest, jak bylo již výše ukázáno, neustálý přechod z jedné hlásky do druhé (za proudu výdechového, nepřetržitého ve svých mezích). A tu vznikají nutně některé úkazy, jež by nenastaly, kdybychom vyráželi každý zvuk zvláště (jako činíme ku př. odříkáváme-li abecedu, ale bez průvodních samohlásek, tedy: *a*:, b(ɑ), t͡s(h), d(ɑ) atd.).[27]) Všeobecně shledáváme při tom zákon, že *rekurse předcházející hlásky použije se* vždy podle možnosti *za exkursi následující hlásky*. Speciální důsledek tohoto zjevu konstatuje t. zv. *zákon Wintelerův*: „Při styku dvou hlásek se pohyby artikulační, společné oběma hláskám, provádějí pokud možná jen jednou." (Vietor 300.) Čili, jak praví Bogorodickij, (Курс грамматики русскаго языка, РФВ. X.) „při styku dvou stejnorodých hlásek (samohlásek rovněž tak jako souhlásek) práce, spojené s vytvořením předcházející hlásky, prodlužují se (zachovávají se) pro následující hlásku. Jestliže práce, potřebné pro předcházející a následující hlásku, nejsou si rovny co do síly, pak nastává při prodloužení prací těch případná změna jejich napětí." — Jedná-li se o dva zvuky artikulované na různých místech nebo různým způsobem, tedy theorie vyžaduje toho, že při přechodu od jednoho učlánkování ke druhému projdou se polohy, kde by zazněly zvuky jiné, kdyby tomu bylo dopřáno času. Ale poněvadž se tak děje velmi rychle, ucho nepostřehne ani těchto „zvuků nebo *hlásek přechodních*" (sons transitoires, Übergangslaute). Ovšem vzájemným vlivem působí na sebe sousední hlásky vždy, béřeme-li věc absolutně. Z různých assimilací (spodob), které takto vznikají, dotkneme se zde jen těch, jež vyvolává styk samohlásky (*V*-ocalis) a souhlásky (*C*-onsonans).

I — *C* + *V* *a*) *vzhledem k V*. Samohláska, vyslovená sama o sobě a vyslovená s předcházející souhláskou, není vlastně táž abso-

[27]) Jinými slovy, každá hláska má vlastně dvojí tvářnost existenční: svou vlastní a kombinatorní (jež se zase různí podle okolí). Mimo to sluší uvážiti, že téměř totožný effekt akustický může býti způsoben nastrojením značně změněným (zvláště co do místa artikulace). Tato dvě fakta umožňují historické fonetice výklad změn hláskových ve vývoji nějakého jazyka. (Srv. Věstník Č. Ak. XVI. 1—8.)

Digitized by Google

lutně, nebo její timbre je pokaždé jiný, zvláště z počátku, při exkursi (jež vychází jednou z indifferentní polohy mluvidel, podruhé z rekurse určité souhlásky). Na př. ve slabikách [t*a* — c*a* — n*a*] samohláska [*a*] je v různých, přejemných ovšem, odstínech (v druhém případě poněkud „palatalisována", v posledním „nasalisována") atp.

b) ***vzhledem k C.*** Rovněž tak přizpůsobuje se souhláska následující samohlásce; na př. ve slabikách: KA — KE — KI nemůže býti K stejné (t. j. tvořeno na témž místě a s týmž akust. effektem). Pozorujeme to na své výslovnosti (na př. kámen — kéž — kýho) a vidíme to i z různých změn souhlásky té v historickém vývoji jazyků.[28]) Ale obměny takové můžeme v češtině nedbati naprosto, ježto sblížení a anticipace v artikulaci zde nedosahuje takového stupně jako ku př. v polštině a ruštině. (Tato má [k] velmi palatalisované před i, takže Кіевъ vysl. se často skoro: ['cí:jɛf] atp.)

II — *V* + *C* *a*) ***vzhledem k V.*** Podobně táž samohláska jednou končící slovo, podruhé následovaná ještě souhláskou, nemůže býti stejného timbru. Ku př. [*a*] ve slabikách: [(n)*a* — (n)*ac*] (v druhém případě jazyk se zdvihá k patru pro [c] a tím dodává zvláštního zabarvení samohlásce [*a*] v druhé polovici jejího trvání). Písmo k této stránce vůbec nepřihlíží a ani v nejpřísnější fonetické transkripci nemůže býti takováto „mikrofonická" různost samohlásek vyjadřována.

b) ***všeobecně.*** Pokud se týče rychlosti, s jakou obě hlásky po sobě následují, a zároveň i přejímání souhlásky k předcházející nebo k následující slabice, různí se jednotlivé jazyky i nářečí od sebe. Jespersen (Phonetik 199—200) nazývá takový způsob výslovnosti, že souhláska vystřídá samohlásku teprve když tato plně vyzněla a tedy nevsahuje do ní — loser Anschluss, způsob opačný — fester Anschluss (ku př. něm. Kloster — Dante = klo|stər — dan|tə). Praví pak: „Die romanischen und slavischen Sprachen kennen im Gegensatz zu den germanischen nur (oder fast nur?) losen Anschluss." Čeština skutečně jeví většinou „volné, nezasáhavé připojování" (viz změny poměrně mladé jako: pod zim > po|dzim atp.), ale i „zasáhavé, splývavé spojování" se vyskytá, byť ne tak nápadně, jako v němčině (Srv. nevyhýbání se skupinám sou-

[28]) Lat. ka, ke ki dalo starofranc. t͡ʃa, t͡ʃe, t͡ʃi — ale indoevr. ka, ke, ki dalo slov. k*a*. t͡ʃE, t͡ʃi (resp. dříve c̆e, c̆i).

Digitized by Google

hláskovým a řídké odpadání koncových souhlásek v historickém vývoji češtiny.) Jedná se tu jinými slovy o „otevřenost" nebo „zavřenost" slabiky (volná nebo krytá poloha samohlásky.) Pozorování češtiny v tomto ohledu viz též ještě v přídavku.

Pro češtinu platí dále (jako pro francouzštinu) zákon, že „přechodní zvuk, který připojuje neznělou souhlásku raženou k samohlásce, je znělý." (Sfr. 120). Jinými slovy, *v české řeči jest vždy přímý, tónový přechod ze souhlásky do samohlásky* — directer Uebergang, kdežto v němč. po neznělých ražených souhl. je „dyšný přechod" — gehauchter Uebergang, ku př. $k^h a$ — proti č. $k\cap a$).

Obecný ve světě fysickém *zákon úspory energie* (oekonomisace sil) se projevuje při styku hlásek tím, že „dvě sousedící, po sobě následující hlásky hledí se vždy assimilovati, že totiž jedna přejímá částečně ráz druhé, aby se vyvarovalo náhlé změně v postavení orgánů." (Sfr. 122.) Různé assimilace (spodoby), a to více méně úplné, nastávají zejména při vzájemném styku souhlásek.

Co se týče zvláštních podmínek kombinace hlásek (t. j. které nemohou býti spolu vysloveny atp.), viz o tom při jednotlivých hláskách.

Zde jen sluší ještě na konec podotknouti, že vzájemné závislosti a jakési „korrelativnosti" mezi určitými souhláskami a samohláskami v češtině není. (Naopak v ruštině je to základní zjev výslovnosti; viz ku př. poměr лъ (t. j. ł) a ы (= ï), т, д, н (= t d n) a ы, [c ɟ ɲ] a [i] atp.) Srv. však na svém místě, co platí o vyslovování ì í.

Třídění hlásek.

Obrátíme-li se nyní k problému třídění hlásek, vidíme, že může býti rozmanité, podle hlediska a směru, který sledujeme. Hlavní jest však systém klassifikační, který roztřiďuje všechny hlásky v různé kategorie *podle dvou* zmíněných již *principů základních:*

a) vzhledem na *místo artikulace*;

b) vzhledem na *způsob artikulace.*

Vycházejíce z definice hlásky (jak ji podává Kovář, Uv. str. 14) „Každý díl řeči, vznikající současným souborem řady článkování (combinatio articulationum simultanearum), jež společně mezi sebou udržují rovnováhu, slove hláska, ať jest akustický účinek jakýkoli" — uznáme, že vlastně „každá částečka mluvidel je činna při tvoření kterékoli hlásky"; ale každá hláska má přece v řadě svých míst učlánkování jedno nejdůležitější, rozhodující. Tím jest nám jedině umožněno *dělení* t. zv. *genetické*, které má býti základním vědeckým tříděním hlásek. Při tom kombinují se obě hlediska: jednak na místo, kde se hlavně zvuk tvoří (od hlasivky v celé dutině ústní až po rty, částečně i v dutině nosní) a na orgán, jenž

Digitized by Google

je při artikulaci nejvíce činný (hl. jazyk), jednak vzhledem na způsob, jakým se vyslovení hlásek stane. (Pisatel přidržel se ve vlastním výkladu hlavně Vietora, který podřizuje moment způsobu momentu místa artikulace.)

A. Při prvním, zcela prostém dělení hlásek ujaly se v češtině následující *termíny*: hlásky 1. hrdelné[29]), 2. podnebné, lépe zadopatrové, 3. předopatrové (čili podnebné v užším slova smyslu), 4. dásňové a zubné, 5. retozubné, 6. (reto)retné. [Podrobnější jsou tomu odpovídající termíny latinské: articulatio 1. gutturalis seu laryngalis, 2. linguopalatalis posterior seu velaris, 3. linguopalatalis anterior seu palatalis, 4. alveolaris et linguodentalis, 5. labiodentalis, 6. labiolabialis seu bilabialis (Srov. Kovář, Uv. str. 14.).]

B. Pokud se týče druhého činitele při dělení genetickém, praví pěkně Bogorodickij (**Краткій очеркъ сравн. грам. индоевроп. языковъ**, РФВ. XXVII. 74): „Podle způsobu činnosti orgánů při výslovnosti rozpadají se artikulace hláskové především na dvě kategorie:

a) *otevřené*: 1. široké (a)
2. střední (e, o)
3. úzké (i, ы)

b) *zúžené*. 1. ražené (p, b, t)
2. vanuté (=třené) (f, v, s)
3. kmitavé (r).[30])

Dále je důležitý moment spíše akustický, týkající se *funkce vazů hlasových*; tu mohou nastati celkem tyto případy:

a) vazy hlasové jsou sblíženy a chvějí se (ε 1 — ε R), takže vzduch přerývaným průtokem skrze štěrbinu uniká, ale jiný zvuk v dutině ústní (Ansatzrohr, **надставная труба**) již nevzniká.

b) vazy hlasové vykonávají tutéž práci jako sub *a*), ale zároveň vzniká ještě někde na cestě zvuk, lépe řečeno šum.

c) vazy hlasové jsou oddáleny a nechvějí se (ε 3), takže vzduch proudí volně a neslyšně do dutiny ústní, kde však tvoří se nějaký šum, který je jedinou podstatou hlásky.

Podle toho obdržíme pak *rozdělení hlásek akustické* na

a) tóny — ku př. *a*...; m..

b) tónošumy — ku př. b, z...

c) šumy — ku př. p, s...[31])

---

[29]) Tohoto názvu užívá se u nás často chybně také o [xk...] místo 2.

[30]) Podobně užívá Techmer ještě vhodnějších názvů pro tyto dvě obecné třídy hlásek: Mundöffner — Mundschliesser.

[31]) Termíny tón a šum jsou ekvivalentní franc. názvům: son musical et bruit. Tón povstává chvěním (vlněním) pravidelným, šum nárazy nepravidelnými sloupce vzduchového; tón je harmonická, šum neharmonická kombinace několika zvuků jednoduchých či základních. Srv. také dělení Sieversovo (Grundzüge 73—74):

1. Reine Stimmlaute = Sonore [*a*) Vocale, *b*) Liquidae, *c*) Nasale];
2. Reine Geräuschlaute = Stimmlose Geräuschlaute;
3. Mischlaute = Stimmhafte Geräuschlaute.

Digitized by Google

Vlastně ani není určitých hranic mezi těmi třemi kategoriemi; všude jsou možny přechody nenáhlé, neboť „k tónům mohou se lehce mísiti šumy, těchto přibývá a tónů ubývá, takže touto řadou přijdeme od hlásek čistě tónových k hláskám čistě šumivým. Čistě tónovou hláskou jest vlastně pouze [*a*], při jehož článkování jest otevření dutiny ústní největší, takže proud výdechu od hlasivek až ke rtům prochází volně.“ U všech jiných hlásek tvoří se na téže cestě šumy, jež právě dodávají jim zvláštního charakteru. Obyčejně pak hlásky, při nichž je co možná nejméně šumu, slovou *samohlásky* a hlásky, při nichž šumy převládají, slovou *souhlásky*. Jak v akustickém účinku, tak i ve fysiologickém vzniku není přesných hranic mezi souhláskami a samohláskami — srv. ì—í—j<ź/ɟ...

Ale tyto české[32]) termíny (stejně jako polské: samogłoska — spółgłoska, ruské: **гласный** — **согласный**, něm. Selbstlauter — Mitlauter atp.) vztahují se vlastně na funkci hlásek ve slově a nikterak na jejich povahu fysiologicko-akustickou. Jsou to vesměs překlady řeckých termínů: *φωνή* — *συμφωνή* (lat. vocalis — consonans) a pojetí je takové, že „samohláska“ může státi sama o sobě a tvořiti slabiku, kdežto „souhlásky“ jen obklopují a provázejí „samohlásky“. (Srv. odříkávání abecedy: *a*:, bɛ:, t͡sɛ: ...) To ovšem neplatí jmenovitě pro češtinu, kdež se pak musí mluviti o „samohláskovém“ [r̩, l̩,] nebo o „souhláskovém“ [ŭ]. Proto navrhuje Baudouin de Courtenay („Jedna z kwestji spornych pisowni polskiej“ Prace filologiczne I, 787) toto: „Abychom unikli této pletenici představ je nezbytností užívati jedněch termínů na označení rozdílu ve tvoření hlásek a jiných zase na označení rozdílu mezi hláskami vzhledem ke tvoření slabik. V terminologii latinské nebo rovněž v té, která se na latinské zakládá, nastala dnes téměř všeobecně dohoda v tom, že rozeznávají se „sonanty“ od „consonantů“ ve významu slabikotvorném: *sonans* je jádrem slabiky, *consonans* pak má v ní jen pomocnou funkci ... Pro rozlišování fysiologicko-akustické povahy hlásek nebyly dosud přijaty takto stálé a určité termíny ... Pro hlásky povstávající při trpném postavení celé dutiny ústní, která zastává tak funkci resonátoru, zachován byl vlastně dřívější název „vocales“. Ostatní hlásky doporučuje zváti prostě „non-vocales“ a dokládá: „Ty dva termíny, *vocales* a *non-vocales*, týkaly by se akustické stránky hlásek. A co do stránky fysiologické, vlastně co do způsobu činnosti dutiny ústní, non-vocales mohly by se nazvati *lokalisovanými*, umístěnými, vocales pak *nelokalisovanými*, neumístěnými.“ Ale poněvadž v češtině se oba dotyčné termíny již úplně vžily a těžko jest utvořiti nové, přesnější, budeme užívati nadále (nemyslíce nijak na slabikotvornou způsobilost hlásky) přece názvu „samohláska“ pro zvuky, při jejichž tvoření je stupeň ústního článkování otevření, názvu „souhláska“ pro zvuky, při jejichž tvoření je stupeň ústního článkování

[32]) E. Kovář užívá výrazu „zvučka“ — „souzvučka“ (Česká mluvnice I. 8).

Digitized by Google

zúžení nebo zavření; mimo to nazveme „polosamohláskami" krátké samohláskové zvuky, které netvoří slabiky a jsou na přechodu k souhláskám, ku př. [ŭ—w, ĭ—j], srv. ještě oddíl o dvojhláskách.

Pravopis.

Zde chceme konečně promluviti o vztahu výslovnosti a pravopisu vůbec a zvláště o pravopise českém. Především si musíme ujasniti, že řeč mluvená jest něco primárního, „řeč" psaná teprve něco sekundárního (historicky i v přítomnosti) a nesmíme býti utkvělého názoru, že řeč živá jest jakousi zkaženinou řeči psané. Písmo obvyklé, hláskové, jest opravdu podivuhodný vynález, který má vlastně za úkol zaznamenávati a viditelně znázorňovati zvuky řeči lidské. A skutečně v době, kdy počal nějaký systém značkový ponejprv sloužiti k zapisování některého jazyka, vidíme, že „pravopis" odpovídá tehdejší výslovnosti: píše se důsledně jen to, co se slyší. (Viz jmenovitě písmo sanskrtské, které respektuje všechny assimilace i mezislovné; taktéž pravopis starofrancouzský — srv. ku př. nom. a voc. sg. fiz proti acc. sg. fil, tans proti nfr. temps atd. Konečně i písmo staroslověnské — srv. **бѣство** vedle pův. **бѣжьство**, nebo **раширити** za pův. **раз(ъ)ширити**, **издржкъı** za pův. **из(ъ)ржкъı** atp., ano i staročeské — srv. psaní gdy, v zemi řěcký, stáci [státi] atp.). Ale během doby zachovával se někdy starý způsob psaní i když neodpovídal již skutečné výslovnosti, ve které nastaly různé změny. V době pak ještě novější, vlivem studií jazykozpytných, zavádí se uměle i psaní „původní", nejdávnějšímu stadiu mluvy odpovídající. A tak, nehledě k hrubosti a nedokonalosti písmového nástroje vůbec, můžeme skoro v každém pravopise sledovati tři principy: fonetický, historický a etymologický. Pravopis, ve kterém ukládá se povinně celá literatura, jest přirozeně činitel konservativní a nemůže se ihned přizpůsobovati každé nově vzniklé změně výslovnosti, na kterou mívá někdy dokonce zpětný vliv. A proto není snad vůbec moderního jazyka, který by byl psán pravopisem úplně fonetickým; taková transkripce musí býti teprve uměle, proti tradicím a zvyku, tvořena (viz str. 12 a násl.). *Pravopis obyčejný je zkrátka záležitostí čistě praktickou, věcí společenské konvence, a musí býti vhodným kompromissem mezi požadavky fonetiky a logiky* (resp. morfologie). Úkolem jeho jest jaksi mluviti rychle a určitě k očím, aby příslušná představa bez obtíží se vyvalala; proto dělí všeobecně řeč na jednotlivá slova (až na složeniny), proto píše ku př. koncové souhlásky znělé i když se vyslovují nezněle (ku př. led — poněvadž dále ve sklonění jest ledu atp. — ačkoli zní stejně jako let, kteréžto slovo má však další sdružené pády letu . . .). Věc souvisí konečně také s otázkou spisovného jazyka: jako tento jest společným a neutrálním zástupcem nářečí některé národní skupiny, tak může i pravopis užívati ku př. jedné značky pro různé odstíny ve výslovnosti hlásky.

Digitized by Google

Avšak oproti grammatickým tendencím přibližovati slova aspoň formálně, na papíře, etymologické podobě předcházející a již neživé, cítí se za naší doby obecná snaha, míti pravopis co možná pohodlný, jehož osvojení by nevyžadovalo mnoho času a duševní energie. (Zjednodušení pravopisu provedeno nedávno v Německu a jedná se o ně právě ve Francii.)

Na základě těchto úvah pokusíme se o úhrnné charakterisování a kritické ocenění nyní *zavedeného českého pravopisu.*[33]) [Na jednotlivosti poukázáno bude při popisu jednotlivých hlásek českých pouhým konstatováním, jak se co píše.] Osobitou zvláštností našeho pravopisu jest *označování délky samohlásek* a to dokonce dvojím způsobem: nad písmeny *a e i o y* čárkou ležatou (franc. accent aigu), nad písmenem *u* někdy čárkou, někdy kroužkem. Vzhledem k tomu, že je celkem velmi málo českých slov, která se liší jenom kvantitou svých samohlásek, jest naše čárkování nepohodlnou zbytečností.[34]) I po odstranění čárek bude každý čísti bez obtíží a vyslovovati samohlásky jako dosud činil; na cizince při tom ohled bráti jest nemístno — srv. pravopis ruský, jenž také neoznačuje svůj pohyblivý (a často samohlásku prodlužující) přízvuk, ač má tento větší důležitost pro aktivní i passivní znalost ruského jazyka, nežli poměry kvantitativní pro češtinu. Vedle důvodů čistě technických vede nás k tomuto závěru i ta důležitá okolnost, že v kvantitě českých samohlásek vzhledem k jednotlivým slovům není jednoty a že i výslovnost spisovná se mnohdy v této příčině neřídí pravopisem. [Že se v nářečích českých kvantita značně mění, o tom viz v Gebauerově Hist. ml. I. 207 až 208, 606—610 a v jednotlivých monografiích dialektologických. Máme i nářečí, která dlouhých samohlásek vůbec neznají! Že pak i v obecné t. j. průměrné výslovnosti jsou též kvantitativní různosti, doznává se ve zmíněných Pravidlech na str. 13—14. Viz o tom u jednotlivých samohlásek podrobněji.] Rovněž tak vyslovujeme často krátce slabiku, v níž samohl. *u* jest v písmě opatřena kroužkem (zvláště koncové -ů resp. -ův, ku př. domů, sousedův atp., vyslovuje se v Praze a jinde všeobecně: domu, sousedu, srv. oddíl o [u]); kam může cizího theoretika zavésti takový od-

---

[33]) Viz: Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví . . . Přehlédnuté vydání větší. V Praze 1903. [Zde možno připomenouti, že se tento kodex officiálního našeho pravopisu stal — dosti pozdě — předmětem přednášky E. Tucháčka, konané v lednu 1908 ve Sdružení korrektorů a vydané pak tiskem. (Dvě rozpravy: O řeči, písmě a pravopise. O pravopise českém. Otisk z Besedy učitelské nákl. vlast.) Vedle pestrých, ale neurovnaných kapitolek části všeobecně-theoretické, vytýkají se zde nedůslednosti a násilnosti „Pravidel" a požaduje se fonetické psaní cizích slov. Jinak spisek neobsahuje nic nového.]

[34]) Srovnej příslušné návrhy Dr. Ferd. Jokla, s nimiž autor v zásadě souhlasí. (Hlavně jeho spisek: Evropske hnuti za zjednodušenim pravopisu — Brno 1902.) Odkazuji také na podobné názory prof. Fr. V. Autraty z pojednání zprávy c. k. č. ústavu pro vzděl. učitelů v Brně na r. 1905 (str. 2 a 3.). Připomenouti zde možno, že způsob čárkování na označení délky samohlásek vyskytá se kromě češtiny jen v maďarštině a staronorštině.

Digitized by Google

lišný způsob značení, ukazuje mínění V. I. Grigoroviče (**Славянскія нарѣчія V. Чешскій языкъ, РФВ. X. 7**): „**знакъ „ů“ выражаетъ средній звукъ между о и и**: bohů“!

Český pravopis charakterisuje Baudouin de Courtenay (**Нѣкоторые отдѣлы сравн. грамматики слов. языковъ, РФВ., V. Глава 3**, str. 315) takto: „V českém psaní sluší pokládati za pravidlo *morfologický princip* pravopisu, t. j. princip morfologické assimilace (analogie). Princip fonetický projevuje se vůbec jen tehdy, když neodporuje principu shora zmíněnému.“ A opravdu, v českém pravopise jest nefonetického více, než se obyčejně u nás myslí. Zásada jeho dala by se (ku př. pro cizince) vyjádřiti asi takto: *každé skoro písmeno v českém slově označuje nějaký zvuk*, neboť neužívá se písmen k vyjádření kvantity (jako ku př. v pravopise něm. i franc.) — k tomu jsou čárky nad písmeny. Někdy však písmenu zvláštní zvuk neodpovídá, ku př. (d)cera, o(t)če, (s)sáti, r(h)euma atp., ale to je výjimečný případ. Podobně se někdy zvuk zvláštní a zřetelný neoznačuje, ku př.: město = mɲɛstɔ, ale = ʔalɛ a j. Za to vážnější povahy jsou nesrovnalosti vznikající tím, že *a*) buď týž zvuk označován jest dvěma písmeny, *b*) nebo obráceně totéž písmeno „vyjadřuje“ dva zvuky. Uvedeme zde jen hlavní doklady: detaily vysvitnou později.

Ad *a*) *dvě značky pro týž zvuk*: ě—e = ɛ (ku př. někdе = ɲɛgdɛ) a hlavně y—i[35]) = ɪ nebo í (viz blíže v oddíle o I.)

Ad *b*) *jedna značka pro dva zvuky*: ř = r̝ nebo r̝ (ku př. přítel — bříza. Staročeští písaři v jedné době označovali různou tu platnost grafikou spřežkovou rs—rz, ale způsob ten nenabyl převahy a Hus zavedl jednotné písmeno ř. Tak činí toto psaní výjimku v českém pravopise, který jinak liší znělé souhlásky od příslušných neznělých). Dále též n = n nebo ɲ nebo ŋ (ne, nic, sponka), t = t nebo c (to, ti), d = d nebo ɟ (do divadla). Že dále všeobecně zůstává v písmě znak souhlásky znělé na konci slova, ačkoli ve výslovnosti v takovém případě vyslovuje se neznělá souhláska, bylo již připomenuto a nelze proti tomu ničeho namítati. Za to nevyjadřuje pravopis často spodobu souhlásek uvnitř slov, ač jsou tu mnohé nedůslednosti vzniklé tím, že někde již ode dávna se píše foneticky, jinde drží se ještě princip etymologický, ku př.:

modli*tb*a — ale dbáti (pův. tъba— > stč. tbá—)
*sb*or — ale zblo (z pův. stьblo > stblo > sblo), zblázniti
*sd*ružiti — ale zdraví (pův. sъd—), zde (pův. sь-de) atd.

Nebo při nastalém zjednodušení, smíšení skupiny souhl., ku př.:

dětský — ale děcko
ssavec — ale stálý (pův. sъstálý podle lat. constans) a j.

[Tato protifonetická vada pravopisu nemohla by ovšem tak snadno způ-

[35]) T. zv. analogická oprava zavedla opět po (c) z, s etymologické *i*, ale nedopatřením dosud (po opravě dodatečné osyka—osika, posýlati—posílati) píše se: **sýkora** (srv. pol. sikora).

Digitized by Google

sobiti špatnou výslovnost, ku př. slov: kdo, hrobka atp., ale takové chaotické psaní jest ovšem velmi nepohodlné.]

Konečně jednoduchá písmena c, č označují splynuliny souhláskové: t͡s, t͡ʃ — jako podobně a dosti oprávněně ve všech ostatních pravopisech slovanských.

Odtud si vysvětlíme, proč psáti dobře a jistě pravopisem novočeským (t. j. podle „Pravidel . . .“) umí u nás — nutno si to přiznati — poměrně malé procento lidí. Vyžadujeť tato od každého „vzdělaného“ člověka nutně požadovaná znalost pravopisu mnoho námahy paměti a cviku, neboť rozuměti soustavě té, t. j. vysvětliti si všecka „proč tak a proč ne jinak“ dovede jen ten, kdo studoval historický vývoj češtiny až do praslovanštiny. Mezi pravopisnými soustavami slovanských jazyků jest český pravopis po ruském nejnesnadnější, nejumělejší; nad polský jest jistě složitější pravidly a výjimkami, ačkoli zase jednodušší grafikou. Jeho nefonetickost vyniká zvláště ve srovnání s ideálním skoro pravopisem srbochrvatským, kde se bez rozpaků píše: vých. nář. свет, човек — již. nář. свијет, човјек, dále riba, bio sam, ba i srpski, glazba atp.

Zmínky zasluhuje také *neustálenost ve psaní cizích slov.* Kdežto ku př. v ruštině a polštině píší se cizí slova podle výslovnosti domácím pravopisem, zachovává se v češtině obyčejně pravopis původní, takže je to pravý zmatek pro člověka cizích jazyků (zvláště latiny, francouzštiny a angličtiny) neznalého. V některých více zdomácnělých slovech trpí se však též různé změny a zjednodušení v duchu českého pravopisu; zvláště však v označování kvantity samohlásek ve slovech odjinud přejatých panuje velká nedůslednost. Srovnej o tom v Pravidlech na str. 7 a zde při jednotlivých hláskách.

Zajímavý úkaz jest, že ve *psaní příjmení* pronikla často zásada fonetická. Ku př. Kafka, Minařík, Sinek, Očenášek, Miška, Pitlík, Bejček, Posejpal, Voborník atp., ano i Vrbenský. Věc by stála za vyšetření a seznam úplnější.

Pojednavše tímto o označování zvuků v českém pravopise, dotkneme se ještě krátce způsobu *dělení slabik* ve slovech českých. I zde béře se vlastně zřetel k etymologii, ale stanovisko to lze akceptovati jako nutný kompromis. Nebo v češtině první ze dvou (či více) souhlásek mezi samohláskami cítí se někdy jako součást předcházející slabiky (vel|ká, jem|ný, roz|por . . .), jindy jako součást následující slabiky (o|bjev, nu|tný, mo|žnost, u|praviti . . .). Je-li mezi dvěma samohl. souhláska jediná, přičítá se citem ke slabice následující: pa|ta atp. Proto jest etymologické dělení: roz-um atp. násilné (suggeruje výslovnost *rɔsˀum) a zbytečné.[36]) (Něco jiného jest ovšem dělení: pod-učitel, nebo složenost slova je zřejmá a vysl. se též pɔtˀu-)

[36]) Týmž právem mohlo by se děliti: nevn-ímavý, sn-ísti atp.

Digitized by Google

K vůli úplnosti zmiňujeme se ještě *o české interpunkci.* Kladení čárek děje se jen podle principu logického, aby vysvitlo hned, co k sobě syntakticky patří a co nikoli; často však se v řeči nepřestává tam, kde se píše čárka, ku př.. Víš, že jsem tam byl? = vi:ʒ·ɛsɛm (srv. psaní francouzské: Sais tu que j'y étais?) a naopak jsou též pausy neoznačené. (Takovéto pausy jsou povahy subjektivní a měnlivé; někdy označují se řadou teček nebo pomlčkami.)

Digitized by Google

Popis českých hlásek.

I. Článkování v hrtanu.

ʔ

Vysloviti isolovanou (nebo na počátku nějaké skupiny hlásek stojící) samohlásku možno všeobecně čtverým způsobem (viz Vietor 20); v češtině má *počáteční samohláska „nasazení" pevné* (t. zv. fester Einsatz nebo Ansatz, arrivée forte), zcela tak jako v němčině (zvláště v severní výslovnosti). Příslušný pochod artikulační je takovýto: jsou-li mluvidla v klidu, jsou vazy hlasové popuštěny a štěrbina rozšířena (ε 4), aby dech mohl volně, beze zvuku unikati. Přijde-li pak z centra mozkového povel k vyslovení samohlásky, t. j. tónu více méně šumů prostého, semknou se rychle a těsně vazy hlasové a vzduch nahromadivší se před nimi musí si teprve rázně průchod protrhnout, načež ihned se vazy dají do chvění, ku př.. „ʔa. Takto vznikající *průvodní* hláska jest tedy *ražená, neznělá souhláska hlasivková.* [Německy se nazývá Kehlkopfverschlusslaut, K—explosivlaut, K—schlag nebo Stimmritzenverschluss; polsky zve ji J. Rozwadowski „krtaniowa wybuchowa bezdźwięczna spółgłoska" nebo prostě „wstępne zwarcie krtani"; francouzsky se jmenuje tato „plosive laryngale soufflée" také „coup de glotte". Jiné názvy téže hlásky jsou: arab. hamza, hebr. alef, dánské stød. Méně případný je starý název „spiritus lenis", ježto se jím i jiné způsoby vyslovování samohlásky označují a pak nevíme, je-li úkaz tento totožný s řeckým.]

Česky bychom mohli snad hlásku ʔ zváti „*ráz*"; zřetelněji slyšíme tuto souhlásku při mluvení šeptem, ježto ji nepřehlušuje žádné tónové znění další. Zvláště sesílený vyskytuje se ʔ při zakašlání: ʰʔʰa . . . Jinak si však Čech existence této nesamostatné souhlásky neuvědomuje a proto nenacházíme u nás v příslušné literatuře téměř žádného poučení o tomto důležitém zjevu.[37]) A přece přirozenost či vnitřní nutnost jmeno-

[37]) Mimo tři krátké zmínky v LF. (XXX. 223—7 od H. Pedersena, XXIX. 245—7 od F. Černého) a v ASlPh. (XVIII. 314—5 od O. Brocha) — tedy většinou upozornění cizích pozorovatelů — nenalezl jsem souvislého pojednání o ʔ v češtině. O historickém sledování vývoje výslovnosti té nemůže proto býti dosud ani řeči.

Digitized by Google

vaného učlánkování objevuje se markantně, mluví-li Čech cizím jazykem, který ʔ nezná, ku př. francouzským (proto vyslovuje se napořád chybně: ʔakɛlʔɛːr místo akɛlœːr t. j. à quelle heure? nebo tìʔaʔaʃ(ɛ)tɛː místo ty a(z)aʃte t. j. tu as acheté atp.), nebo který ʔ méně užívá, ku př. ruským (proto: въ этомъ — čte se u nás obyčejně fʼʔɛtɔm místo ʻvɛːtåm, въ источникахъ — fʔistɔʧɲikax místo vĭʻstɔːʧɲikax atp.).

V písmě českém neoznačuje se ovšem ʔ nijak a není toho také třeba. Fonetický znak mezinárodní ʔ vzat je z arabštiny; někteří užívají zde též tečky nebo apostrofu (·u, ʔu . . .).

ʔ není v češtině celkem tak hojný zvuk jako v němčině, ale jen proto, že slov samohláskou začínajících je tu vůbec méně. Pokusíme se nyní soustavně vyložiti, kdy se ʔ v řeči naší (resp. autorově) vyskytá, jaké se jeví v té příčině zvyklosti nebo kolísání. Můžeme rozeznávati několikeré případy·

I. **Před samohláskou**

objeví se ʔ vždycky po pause (t. j. je-li před „slovem" samohláskou začínajícím nějaká časová přestávka, tedy vždy na počátku věty atp.). Ku př.: Ano. = ʔano
Ejhle! = ʔɛĭfilɛ
I přišli . . . = ʔi—
O fonetice = ʔɔ — (spis.)
Úvaha = ʔuːvafia
Snad — — ačkoli — = snat||ʔa —
Obecné: ʔɔu(ʧat)

Jinak *uvnitř spojitě vyslovené věty* nutno rozeznávati opět dva hlavní případy:

1. *Předcházející slovo končí souhláskou* (schéma —*CV*—):

a) Kdyby při splývavém vyslovení (liaison) ona předcházející souhláska měla býti znělá (nehledě však k [m n ɲ r l]), předráží se před samohlásku ve spis. i ob. češtině ʔ vždycky (třeba oslabený). Cítíme hned, že spojení jako: zameriki, vafrifsɛ, vɛkstazi, vitaːliji, jɛvjɛʃʃi(ː)nɛzana (= než Anna), buːfia — (bůh a člověk) filada — (hlad a zima), fiubi — (nasbírati hub i šišek) atd. jsou nezvyklá a zarážející. [Výslovnost taková je mi však známa z polštiny a existuje i v nářečích, zvláště moravských venských, kde se pak dokonce mění souhláska neznělá ve znělou; vyslovuje se tedy nejen vuːnɔru atp., nýbrž i [gadvɔkaːtovi, zadamʧsɛm] (= k advokátovi, s Adamcem) atp.]

b) Zvláště pozoruhodný je zjev ten *při předložkových pádech*, kde se předložka „odtrhuje" od svého jména, t. j. odděluje časovou mezerou vyplněnou rekursí souhlásky, zavřením hlasivky, přerušením proudu dechového a plosí — což vše je akusticky

Digitized by Google

význačno. Přitom je koncová souhl. předložky vždy neznělá (často tvoří právě ta jediná souhláska celou předložku). Ku př.:

a — k advokátovi = k'ᵖ*a*dvɔk*a*:tɔvi (ale výchč. též k*a*dvok*a*:tɔĭ)
z Ameriky = s'ᵖ*a*mɛriki
v Africe = fᵖ*a*frit͡sɛ
bez autonomie = 'bɛsᵖ*a*ŭ—
ɛ — z Egypta = sᵖɛgipt*a*
v ekstasi = fᵖɛkst*a*zi
přes Emausy = 'pr̥̆ɛsᵖɛ— (V Praze též: 'pr̥̆ɛzɛ—)
k eráru = kᵖɛr*a*:ru (nebo i kɛ—)
i — k ideálům = kᵖidɛ*a*:lu(:)m
v Italii = fᵖit*a*:liji
ɔ — (spis. jen)[38]) z okna = sᵖɔkn*a*
v ohni = fᵖɔɦɲi
pod okap = pɔtᵖɔk*a*p
u — v únoru = fᵖu:nɔru (nebo též 'fu:—)
nad údolím = n*a*tᵖu:—
k učiteli = k'ᵖu— nebo i 'ku—

Pozn. V tomto případě tedy předložka + jméno, ačkoli se obé cítí jako celek grammatický s přízvukem na prvé slabice, netvoří jednoty fonetické. Ale nesprávné jest mínění O. Brocha (na citovaném místě), že tu je předložka slabikou pro sebe. To není ani theoreticky třeba předpokládati a v praxi se to nikdy nevyskytá; máme tu prostě skupinu: C + ᵖ + V — vše v jedné slabice (úplně tak, jako v dalším případě *b*). Viz ku př. jedenáctislabičný verš Sv. Čecha:

Zas v okně zadumán? zas toužíš v dáli?

což se dělí takto na slabiky:

¿"zas|fˌᵖɔk|ɲɛ|z*a*|du|m*a*:n|—zas|tɔŭ|ʒi:ʒ|v̄d*a*:|li?

c) *V ostatních případech* (mimo spojení předložky a jména) *usus kolísá*; jen po — r̥̆ nevypouští se ᵖ nikdy.

Ku př.: člověk ani neví . . . = t͡ʃlɔvjɛk(ᵖ)*a*ɲi . . .
on je pořád u nás = pɔr̥̆*a*:tᵖun*a*:s nebo ob. [pɔr*a*:tuna:s]
sám a sám = s*a*:m(ᵖ)*a* . . .
tam odtud = t*a*m'ᵖɔt:ut (jen spis.)
on a ona = ᵖɔnᵖ*a*(ᵖ)ɔn*a* (ob. i vɔn*a*vɔn*a*)
pan Ambrož = p*a*n'ᵖ*a*mbrɔʃ (obyčejně)

---

[38]) Obecně je většinou (až na dvojhlásku ɔŭ- a slova, ve kterých se uplatnil vliv školy a tisku) předraženo v-, takže možnost utvoření ᵖ odpadá a vyslovuje se: zvɔkn*a*, vɛvɔɦɲi, pɔdvɔk*a*p atd.

Digitized by Google

večer u lípy = vɛt͡ʃɛrˀu . . . (obyčejně)
seděl u mne = sɛɟɛlˀu . . . (obyčejně)
kříž a kalich = kr̝i:ʃ(ˀ)*a* . . .
věř a modli se = 'vjɛr̝ˀ*a* . . (výhradně)
tvář opálená = tv*a*:r̝'ˀɔ (výhradně) (ob. tv*a*:r̝vɔ—)
zvěř utíká = zvjɛr̝ˀu (výhradně)
moc uzdravovati = mɔt͡sˀu— (jenom)
moc a moc = 'mɔt͡s(ˀ)*a*—
meč uťal = 'mɛt͡ʃ'ˀu— atp.

V užívání, resp. neužívání ˀ v takovýchto případech různí se mezi sebou nářečí i jednotlivci. Můžeme dokonce pozorovati, že táž osoba vysloví touž skupinu jednou s ˀ, podruhé bez ˀ, podle rychlosti mluvy a pohnutí mysli. *Při čtení* (zvláště ve škole) *užívá se* zde ˀ *všeobecně* a taktéž ve spis. mluvě k vůli zřetelnosti a zdůraznění slov. Ježto tedy spojité vyslovení je povahy spíše familiární, jest snad lépe uznati zde za normu (pro cizince) užívání ˀ.

2. *Předcházející slovo končí také samohláskou* (— *VV* —). Pokud jde o pouhou možnost, lze všecky samohlásky dobře spojiti, t. j. přejíti z jedné do druhé bez přerušení proudu výdechového. Nicméně v tomto případě, v t. zv. hiatu, jest obvyklé v češtině vkládání ˀ, jehož *možno* tedy *užíti vždy, ale ne nutně.*

Ku př.: ba ani = b*a*'ˀaɲi nebo b*a*'aɲi (což se liší jasně od ['ba:ɲi], neboť jsou to dvě spojité vlny téže samohlásky, z nichž druhá vyslovena je důrazněji)

(ob.) maminka ještě nepřišla? = m*a*miŋk*a*ɛʃcɛ—
tři sta ovec = — st*a*(ˀ)ɔvɛt͡s
byla u konce = bil*a*(ˀ)u—
chlapce i děvče = xl*a*pt͡sɛˀi—
na zemi i na nebi = 'n*a*zɛmiˀi— (vždy tak)
psáti ypsilon — = ps*a*:ɔ:ˀipsilɔn (vždy tak)

(spis.) o duši a o těle = "ˀɔdu'ʃiˀ*a*(ˀ)"ɔcɛlɛ nebo "ˀɔdu'ʃi*a*"ˀɔ—
až na věky amen = "ˀ*a*ʃn*a*'vjɛki"j*a*:mɛn
ob. též 5 slab.: "ˀ*a*ʃn*a*vjɛ"kj*a*:mɛn
velký epos = velki:ˀɛpɔs obyčejně (spis.)
chvilku u babičky = xvilku(ˀ)ub*a*— (srv. b*a*'aɲi)
půjdu alejí = spis. 'pu:ɪdu"ˀ*a*lɛji:
ob. pudu*a*:lɛji· atp.

[Že je zde mnoho kolísavého a na okolnostech, hlavně na přízvuku, závislého, lze snadno konstatovati. Mám zapsáno ze kterési přednášky, že ve skupině „oné asymmetrie" užito bylo ˀ: —e:ˀ*a*—,

Digitized by Google

kdežto za krátko potom ve skupině: „této assymetrie" vysloveno: —ɔ*a*—.]

Neobvyklé je tedy jen splývavé spojení —ii— a —ei—, což vyslovuje se všeobecně —iˀi— a —ɛˀi— (v nářečích jsou právě různé náklonnosti pro nebo proti ˀ).

3. *Předcházející slovo končí polosamohláskou* ($-\frac{V}{C}V-$). *Má-li se v proudu řeči setkati dvojhláska a samohláska, předchází před samohláskou obyčejně* ˀ; dvojhláska s-ĭ může se však též zrušiti vysloveným skupiny: V j V.

Ku př.: mou Annu = mɔŭˀ*a*nu (vždycky tak)
vodou a octem = vɔdɔŭˀ*a*— (vždycky tak)
oni jsou evangelíci = —(j)sɔŭ'ˀɛ— (vždycky tak)
rukou i nohou = rukɔŭˀi— (vždycky tak)
. . . ráj a peklo = r*a*:ĭˀ*a*— (vždycky tak)
dej Evženovi . . = dɛĭˀɛ— (vždycky tak)
ob. m*a*lɛĭˀ*a*tlustɛĭ nebo m*a*lɛj*a*—
dial. výchč.: zn*aĭ*ˀ*a*ntɔŭʃk*a*ˀ
dial. výchč.: 'klukɔĭˀ*a*'ɦɔlt͡sɛ nebo 'klukɔj*a*—
spis. jen se neboj o sebe = nɛbɔĭˀɔ—
boj u Sádové = bɔĭ'ˀu—
můj advokát = mu:ĭˀ*a*dvɔk*a*:t nebo ob. muj*a*— atp.

Uprostřed téhož slova *se* ˀ *také vyskytá* a to

a) *v t. zv. spřežkách* (hlavně ve složených slovesech, přídavných jménech, příslovcích a pak v superlativech) slyší se ˀ před samohláskou, jež by počínala základní, prosté slovo. Je to živý důkaz, že se slovo takové stále cítí a analysuje jako složené. [Kde slovo základní chybí v jazyce nebo není-li složenina tak zřejmá, odpadá tvoření ˀ, ku př.: doufati, obočí, obyčej, poduška atp. dělí se ve slabiky: dɔŭ|f*a*|ci, ˀɔ|bɔ—, ˀɔ|bi—, pɔ|duʃk*a* atp.] Rozeznáváme opět tři případy:

1. *předpona končí souhláskou* (—*CV*—), ku př.:
v—: vočkovati = f‿ˀɔt͡ʃkɔv*a*ci (spis. = einimpfen, výhradně tak)
z—: zostřiti = sˀɔ— nebo zɔ—
zohaviti = sˀɔ— nebo zɔ— (ob. zvɔ—)
zorganisovaný = sˀɔ— nebo zɔrg*a*nizɔv*a*n(ɛĭ) (i obecně, vlivem tisku)
zúžiti = sˀu:— nebo zu:— (ob. sˀɔŭ— nebo zɔŭ—)
ale zužovati = obyčejně sˀu:ʒɔv*a*ci [na rozdíl od sužovati = jen suʒɔv*a*ci (quälen)]
súčastniti se nebo lépe (podle Pravidel a proti etymologii) psáno: zúčastniti se — což svědčí o tom, že se již rozmohla výslovnost zu:— proti sˀu:—

Digitized by Google

bezúhonný = bɛzu:ɦɔni: spíše než bɛsᵖu:—
nadobyčejný = nadɔ— nebo natᵖɔ—
Subst. nadučitel, podučitel vyslovuje se spíše nadutʃitɛl, pɔdutʃitɛl než natᵖu— pɔtᵖu—
Výraz: podobojí (adj. nebo adv.) vyslovuje se spíše ″pɔtᵖɔ′bɔji: než pɔdɔ— (nikdy pɔdvɔ—!)
Nejvíce dokladů pro výslovnost s ᵖ je tedy ve složeninách s předložkou z—.

2. *předpona končí též samohláskou* (—*VV*—) ku př.:

naučiti = obyčejně nautʃici ale též naᵖu—
naučný = obyčejně nautʃni:
poučiti = obyčejně pɔutʃici ale též pɔᵖu—
poukázka = vždy pɔuka:ska
naopak = naᵖɔpak i naɔ—
náušní = spíše na:ᵖuʃni: ale
náušnice = jen na:uʃnitsɛ
poohlédnouti se, poopraviti, pootevříti atp. vyslovuje se spis. buď ″pɔᵖɔ— nebo ″pɔɔ— (nikoli pɔ:!), ob. pɔvɔ—
přeukrutný, přeučený . . . = pɛ̆ɛ(ᵖ)u—
zaobaliti, zaopatřiti, zaorati atp. = spíše ″zaɔ— (ob. zavɔ—)
zaujmouti, zaúpěti, zauzlení atp. = za(ᵖ)u—
Sem patří též všecky *záporné* složeniny, ku př.:
neanonymní = nɛ(ᵖ)a—
neohrabaný = spis. nɛ(ᵖ)ɔ—, ob. nɛvɔ—
neesthetický = spíše nɛᵖɛ—
neimponuje = nɛ(ᵖ)im—
neuctivý = nɛ(ᵖ)u—
neúroda = obyč. nɛu:—
neúnavný = nɛᵖu— nebo nɛu:—
Nebo spřežky jako: sebeironisování = ″sɛbɛ′ᵖi— obyč.

3. *předpona končí polosamohláskou* (— $\frac{V}{C}$ V) *v superlativech*, ku př.:

nejostřejší = ″nɛïᵖɔ— vedle ″nɛj·ɔ— (ob. ″nɛïvɔ—)
nejindifferentnější = vždy ″nɛïᵖin′difɛrɛɲ′cɲɛïʃi:
nejabstraktnější = spíše nɛïᵖa— než nɛj·a—
nejenergičtější = spíše nɛïᵖɛ— než nɛj·ɛ—
nejučenější = spíše nɛïᵖu— než nɛj·u—

b) *ve vlastních složeninách*, ku př.:

modrooký = spíše ″mɔdrɔ′ᵖɔki: než ″mɔdrɔ′ɔ— (ob. mɔdrɔvɔ—)
věrouka = vždy ″vjɛrɔ′uka
samouk = vždy ″samɔ′uk (3 slab.)
zlatoústý = spíše zlatɔu:sti: než zlatɔᵖusti: atp.

Digitized by Google

c) *I ve slovech jednoduchých*, cizího původu, možno ʔ mezi samohláskamislyšeti, ku př. ″indi′vidu′ʔum vedle obyčejného —uum, ″puŋktu′ʔ*a*:lɲi: vedle obyčejného —u′*a*:lɲi: a j.
Výslovnost s ʔ je tu však subjektivní a poněkud affektovaná.

Pozn. Sievers (Phonetik 281) praví o vývoji ʔ: „Im Ganzen scheint der feste Einsatz in den indogermanischen Sprachen ziemlich modernen Ursprungs zu sein . . .“ Podobně i v češtině vyvinul se ʔ před samohláskami teprve později (vlivem sílícího přízvuku, nověji i vlivem čtení a konečně snad i němčiny, ač ne nutně).[39]) V dialektologii české nebyla dosud bohužel věnována pozornost tomu, jak hojně a kde se ʔ vyskytá, ač jsou v této příčině zajisté charakteristické rozdíly (zvl. ubývání ʔ od západu na východ a následek toho — vázání [liaison], vyznačující tak ostře nář. výchmor. a slc., s čímž souvisí i častější spodoba).

II. Někdy se objeví sesílená hláska ʔ **za poslední samohláskou;** v tom případě mluví se o „prudkém vyznění“ (*fester Stimmabsatz*). V češtině známe úkaz ten jen za zvláštních okolností, ku př. v důrazných negacích: nɛʔ(h),[40]) ʔ*a*ʔ(h); pak v řeči, kterou mluví matky k dětem a následovně i v řeči dětské jest ku př. takové slovo: ʔɛʔ— na označenou věci ošklivé.

Jinak mají *koncové samohlásky české vždy* t. zv. volné vyznění (leiser Absatz), t. j. *vyznívají vokalicky čistě* (hlasové vazy přestávají se chvěti a vracejí se do klidu, ɛ 4).

III. **Před nebo za souhláskou** *vyskytá se* ʔ *taktéž jen výjimečně*, ku př. vyslovíme-li značku „ě“ (isolovaně): ʔjɛ. Nebo ve zlosti vyrazíme: ʔnɛ:; (ʔ)m̀ʔ(h) nebo ʔm̀ʔ(n) je líná záporka atp. České souhlásky *znělé* mají vesměs volné, nenáhlé nasazení (leiser Einsatz); *neznělé explosivy artikulují se však za semknutí hlasivek, takže před samohláskou po nich následující předchází vždy utajený zde* ʔ. Ku př. ta = vlastně t̪n*a*— (t. j. bez akustické pausy mezi t—*a*, nikoli tʔ*a*!) proti něm. t_h*a* atp.

---

[39]) Nepatří do rámce naší práce odůvodňovati tuto thesi; jen připomínáme, že mluví pro ni stč. doklady jako: vóbec, vuoči . . . nanej straně, an . . . Vedle ʔ máme dosavad v nářečích před počátečními samohláskami t. zv. „hiatové“ v (pův. ovšem ʋ), j, ɦ (či h).

[40]) Zajímavo je, že v lidovém popěvku rýmuje —ɛk s—ɛʔ. (Kominík má flek, kominice ne!). Tak živě se cítí, že obě slova končí raženými souhláskami!

Digitized by Google

ɦ

„*České* h *je znělá souhláska*, vznikající *třením* vzduchového proudu průlinou utvořenou na konci hrdla“ (O. Sl. N.). Někteří přikládají mu název „spiritus asperrimus“; je to zvuk totožný s maloruským г (говорити) a pravděpodobně i s arabským Hha (ح). Artikulace jeho děje se tím způsobem, že štěrbina hlasivková zúží se k vydávání tónu (ɛ 1) a s tím spojí se zvláštní sevření v hltanu (strictura laryngopharyngea, Kovář Uv. 18). Poloha všech ostatních částí mluvidel je táž, jako při samohlásce [*a*]; jen rovina hlasivková jest posunuta níže, asi jako při [u].

Tato souhláska vyskytá se v češtině všeobecně tam, kde praslovansky jest g. Je tedy velmi hojná a nalézáme ji

a) před i *b*) mezi všemi samohláskami

c) před souhláskami znělými i *d*) po souhláskách znělých.

Píše se vždy *h*. Ku př. spis. i ob.:

a) hádati, hezký, hyzditi, host, hudba, housle . . .

b) noha, tvého, drahé, tuhý . . .

c) hbitý, hlad, hmat, hned, hrom, hříčka,[41]) hvězda atd.

d) nezlo*b ho*, hne*d ho* . . ., vhoditi, jho, člověk hyne (= —gɦ—); lháti, ob. mha, ten hajný, pokaňhati, seber hadr, bez hudby, již ho . . ., vyhoď ho atp.

V cizích slovech: Helena, Habsburk, hektolitr, hyena, hierarchie, humanita, Homér, alkohol . . .; Buddha . . .

Jiné značení: katecheta, katechismus atp. vyslovuje se ob. katɛɦɛta . . .

Příslušné neznělé souhlásky *h* (v němčině t. zv. leise gehauchter Einsatz) čeština nezná.[42]) Proto vyslovuje Čech každé (třeba i francouzské) napsané *h* svým „drsným“ ɦ a proto není v češtině souhlásek aspirovaných (až na [th] v cizích slovech).

Zvláštním vývojem časovým stalo se, že na konci „slova“ zní místo [ɦ]—[x] a proto se mylně béře u nás [x] za neznělé ɦ (ku př. Bůh — Boha atd., srv. dále při výkladu o [ɣx]).

---

[41]) V ob. češtině většinou ɦ— na počátku slov před ɛ̆ vymizelo pro namáhavost vyslovení, ku př. ɛ̆mi:, ɛ̆ebɛn, ɛ̆ebik, ɛ̆i:x, ɛ̆i:bɛk a j. za spis. ɦɛ̆—. Jiné případy téhož zjevu: žhavý = všeobecně ʒavi:, zamhouřiti = zamɔuɛ̆it, tenhle = tɛnlɛ. Často se vysloví též: druɛ:ɦɔ atp. místo —ɦɛ:ɦɔ (oslabením prvého ɦ v h a zánikem tohoto, nebo snad haplologií).

[42]) Až na takové zjevy v nářečích, jako Dr. Kašíkem popisovaná výslovnost ku př. doûby, naûmně . . . (shora zmíněný Rozbor nář. střbečevského str. 13).

Digitized by Google

II. Článkování v dutině ústní.

A. Při otevření ústním.

α) Tóny čili samohlásky.

Sem patří hlásky, o nichž praví Vietor (27): „Při znělých hláskách, povstávajících za otevření ústního, přestává ústní článkování na tom, že libovolné tóny hlasové upravením určitých *resonancí* v dutině ústní sesiluje a tím dodává hlasovému tónu takovému určitého zabarvení (proto název „znělé hlásky v užším smysle, vokály"). Tónové výšky různých těch ústních resonancí („vlastní tóny" samohlásek) lze nejsnadněji poznati při šeptání těch samohlásek, protože pak není tu znění hlasového, které se takto nemůže mísiti s resonancí ústní. Charakteristický ráz samohláskových zvuků nevězí, jak se mínění skoro všeobecně ustálilo, v určité výšce (tónu), nýbrž ve složení resonance, a to podle Lloyda u většiny hlavních samohlásek v poměru („základní poměr") dvou vlastních tónů vespolek." — Podobně učí Passy (Sfr. 81): „Vlastní resonance každé samohlásky skládá se z jednoho zvuku základního a z několika zvuků podružných. *Absolutní výška* základního zvuku není, jak se zdá, stálá při resonanci žádné samohlásky, ježto se mění podle osoby, podle velikosti a tvaru úst atd.; — ale *relativní výška* je pevná, poměr mezi jednotlivými resonancemi je stálý nebo skoro stálý."

Sievers pokládá seřazování samohlásek podle relativní výšky tónové jen za pomocné, kontrolní pro základní třídění artikulační (Bell-Sweet-Storm). Ale zajímavosti a praktické ceny takovému znázornění vzájemného poměru samohlásek upříti nelze. Pisatel vyšetřoval intervally mezi jednotlivými (šeptanými) samohláskami českými pomocí piana a stupnice objevila se mu taková:

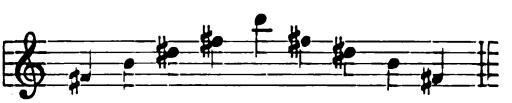

u ɔ *a* ɛ i: ɛ *a* ɔ u

Celkem tedy od nejvyšší samohlásky k nejnižší, *od českého* [*i*] *k* [*u*] jest intervall $10^1/_2$ tónu; oktávou k [u] je zrovna [ɛ][43]).

[43]) Pro srovnání uveďme, že od francouzského [i] k [u] jest intervall 14 tónů, septima a oktáva. O oktávu výše nežli [u] je ve franc. výslovnosti [a] (Sfr. 21).

Digitized by Google

Pokud se týče *definice samohlásky*, formuluje ji nejlépe Passy (Sfr. 78): „Samohláska je pozměnění (modifikace) znění hlasového resonancí v ústech otevřených nebo pootevřených." Tato modifikace hlasová působena jest různou činností jazyka a rtů, čímž se nám podává několikeré *třídění samohlásek*:

1. Podle toho, jak vysoko a pevně se vypíná plocha jazyka k patru, dělí Passy samohlásky na: „zavřené" — voyelles fermées (jazyk velmi vyvýšen a přiblížen k tvrdému patru), „polozavřené" — mifermées (totéž méně), „polootevřené" — miouvertes (v stupni ještě menším) a „otevřené" — ouvertes (jazyk spočívá dole ve svém lůžku.[44]) Sievers praví pak o tomto dělení (Phonetik 278): „Podle stupně napětí jazyka rozeznává Bell *úzké a široké samohlásky*. Toto rozlišování kryje se částečně s běžným dělením samohlásek na *zavřené a otevřené*. Zdali se věc má skutečně uvésti na rozdíly napětí nebo na ostatní příčiny, není ještě vyřízeno; při některých parallelních řadách úzkých a širokých samohlásek (zvláště palatálních) jedná se jistě o rozdíly napětí. Dlužno si dále všimnouti, že v germánštině splývá tento rozdíl velmi často s rozdíly kvantity. Dlouhé samohlásky jsou převážně zavřené nebo úzké, krátké jsou převážně otevřené nebo široké." Tentýž princip platí i v maďarštině (Ph. St. VI. 170) a také pro češtinu můžeme stanoviti následující fonetický zákon: *každá dlouhá samohláska je zavřenější (užší), každá krátká otevřenější (širší).*[45]) Ale nutno hned podotknouti, že zavřenost našich samohlásek nedosahuje určitosti zavřených samohlásek ku př. francouzských, které znějí velmi „kovově" a jasně. (Proto české ucho béře pařížské, ba i vídeňské [e] všeobecně za i.) *V češtině převládá otevřenější, širší, hlubší výslovnost samohlásek, neboť napětí svalové jest u nás daleko slabší, méně energické, artikulace chabější, neurčitější*, než ve francouzštině, kdež samohláska v každém slově má pevnou, neměnnou kvalitu. (Mnohá franc. slova se liší právě jen kvalitou samohlásky, ku př. et = e —est = ɛ, les = le— lait = laid = lɛ atp.; proto porozumí stěží Francouz Čechovi, jenž podle své náklonnosti vyslovuje všude — ɛ). Pro tuto vlastnost artikulace užívá Passy termínů: voyelle *tenduc* — samohláska napjatá (pro všecky francouzské a tedy částečně i něm. a č. samohlásky dlouhé) a *voyelle relâchée* — samohláska popuštěná nebo povolená (pro něm. a tudíž i naše samohlásky, zvláště krátké). I zde jsou ovšem rozdíly individuální a hlavně dialektální, kterými se zde zabývati nemůžeme.

2. *Podle stupně posunutí jazyka ku předu nebo do zadu* rozeznává Passy: voyelles d'arrière ou v. vélères (s jazykem více zpět, k čípku sta-

[44]) V mezinárodní transkripci označuje se též symbolicky tento rozdíl na písmenech: *a*, o, e mají tvar úplně zavřený, a, ɔ, ɛ mají tvar na jednu stranu otevřený, nezakrytý.

[45]) Že zákon ten působil již v minulosti a to mocněji než nyní, dokazuje stč. „úžení" é—í a rovněž změna ó—uo—ů a j. Jinde, ku př. ve franc., kvalita samohlásek jest úplně neodvislá od kvantity.

Digitized by Google

ženým) a voyelles d'avant ou v. palatales (s jazykem do předu, pod tvrdé patro vypjatým). Obdržíme tedy následující *genetické rozdělení č. samohlásek*:

	Předopatrové		Zadopatrové	
(Zavřené)	i:			Úzké
(Polozavř.)	i (e:)		u u:	Poloúzké
(Polootevř.)	ɛ: ɛ			Širší
(Otevřené)		a: a	ɔ ɔ:	Široké

3. *Vzhledem ke tvaru retního otvoru* vykládá Passy (Sfr. 79) takto: „Za třetí musíme hleděti na postavení rtů, které mohou býti volné (neutrální), zaokrouhlené a ku předu vypjaté, nebo roztažené ve štěrbinu. Všeobecně vzato, postavení rtů odpovídá zároveň postavení jazyka: jsou rty silně zaokrouhleny při úzkých samohláskách zadopatrových, téměř klidny (neutrální) při samohláskách otevřených, ve štěrbinu roztaženy při zavřených samohláskách předopatrových. Takto tvořené samohlásky, které jsou daleko četnější, nazývají se *samohláskami normálními*. Ty pak, které se tvoří opáčným způsobem, nazývají se samohláskami *anormálními*." *Čeština zná* tedy *jen t. zv. samohl. normální čili „čisté"*; samohlásky anormální čili „ztemnělé" (Techmer zove je „invertierte") činí velké obtíže našim mluvidlům (ku př. franc. y, rus. ï — za které Čech obyč. vyslovuje i, nebo franc. i něm. œ — za něž se vyslovuje ɛ atp.) Zde rovněž konstatujeme dále, že ani činnost rtů není v č. daleko tak energická jako ve francouzštině: při *i* jen málo rty roztáhneme do délky, při *u* je zase jen slabě sešpulíme.

Pozn. U nás jest obvyklé (v mluvnicích školských i vědeckých) dělení samohlásek na „tvrdé" a „měkké". Vnášením historického hlediska do výkladů o nové češtině vysvětluje se jedině, praví-li ku př. Gebauer ve školské Mluvnici I. 3: „Samohlásky a dvojhlásky, před nimiž souhlásky tvrdé vůbec a zejména i hrdelné zůstávají beze změny, nazývají se široké nebo tvrdé. Naproti tomu jsou samohlásky a dvojhlásky úzké nebo měkké, před nimiž souhlásky tvrdé se mění v měkké, na př. r v ř, k v č nebo c, atd. Úzké jest i, í . . . Samohl. e, é jest někdy úzká, někdy široká, jak se vidí na př. ve sklonění: člověk, vok. člověče, instr. člověkem. Samohlásky a dvojhlásky ostatní jsou široké." Kdyby se názvů „tvrdá" a „měkká" samohláska užívalo důsledně místo „velární" a „palatální", nedalo by se konečně proti tomu ničeho namítati, ač jsou to termíny příliš obrazné a neurčité. Ale praví-li se v Gebauerově „Krátké mluvnici č." (str. 4): „Samohláska i je měkká (neb úzká), samohláska y pak je tvrdá (neb široká); a rovněž tak je (dlouhé) í měkké a ý tvrdé" — je to terminologie zavržitelná s hlediska fonetického. (Srv. co se praví tamtéž dále: „Ve výslovnosti ro díl tento nebývá vždycky zjevný; vyslovujeme na př.

Digitized by Google

byly tak jako bili, výr tak jako vír atd. V pravopise však lišíme i a y přísně a píšeme, jak kde býti má.“) Zde viděti zřejmé potíže a nejasnosti výkladu vlastně pravopisného, v němž se neliší dobře hláska a písmeno. Rovněž nevhodné jest užívati označení „samohláska hrdelná“ pro *a*; taktéž zbytečné a zastaralé je rozeznávání samohlásek „prvo ných“ (a, i, u) a „podružných“ nebo „lomených“ (Grimmův termín „Gebrochene Laute“, Brücke-ho „Zwischenlaute“. Gebauer klade do této kategorie samohlásky e, o a stč. y).

Na základě dosavadních výkladů lze znázorniti *místa a způsob tvoření hlavních samohlásek* následujícím přehledným **schématem** (Podle Vietora 39).

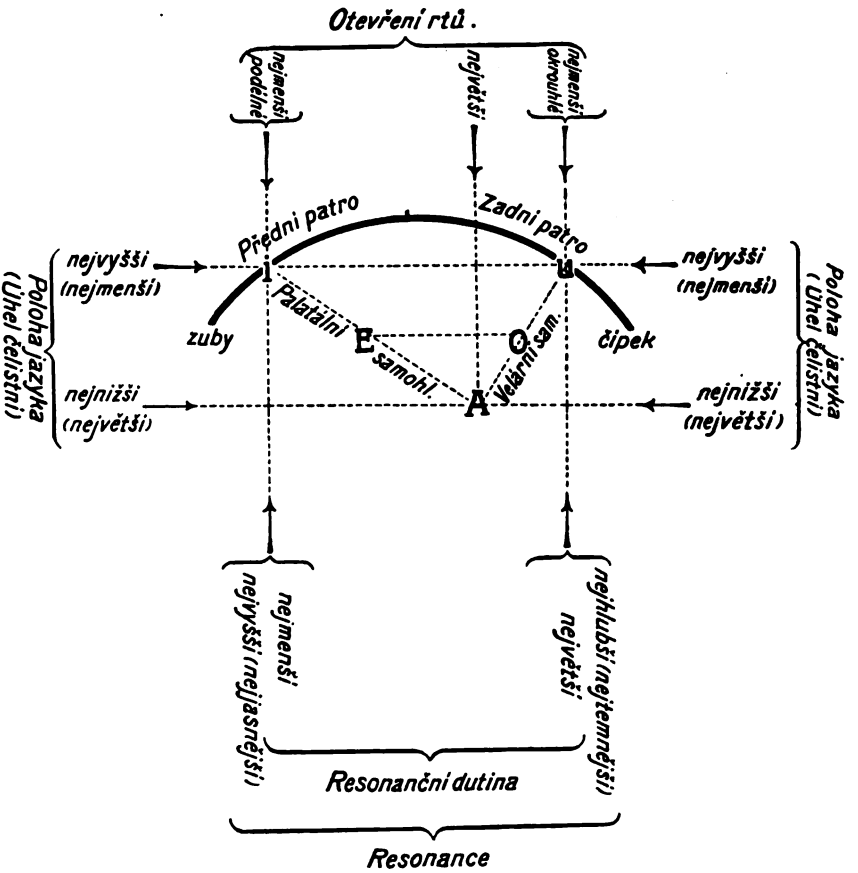

Pozn. Pokud se týče t. zv. úhlu čelistního (Kieferwinkel), má se věc normálně tak, že snižování nebo vypínání jazyka provádí se spolu s příslušným pohybem celé dolní čelisti. Ale nezbytné to není, neboť můžeme všecky samohlásky dobře vysloviti za téže vzdálenosti čelistí (přidržujeme-li ku př. tužku vstrčenou mezi zuby).

Digitized by Google

Všeobecné poznámky o českých samohláskách.

Na počátku slova stojí v češtině samohlásky poměrně zřídka. Nahlédneme-li do některého praktického slovníka řeči české a německé, vidíme na první pohled, jak česká slova samohláskou počínající jsou málo četná (asi 3½ krát méně) ve srovnání se slovy německými. A dále spozorujeme, že při a—, e—, i— jsou to velkou většinou slova původu cizího; při o— pak vlastně samohláskou tou počínají jenom slova „učená", intelligencí užívaná, kdežto slova běžná (hlavně složeniny s předl. ob—, od—, o—) vyslovují se všeobecně vɔ—. Zbývá tedy hlavně *u*—, které vyskytá se v živé řeči české na počátku slova nejčastěji ze všech samohlásek. — „Počáteční" samohlásky vyslovují se v češtině s předchozí raženou, neznělou souhláskou hlasivkovou ʔ; o tom jednáno již blíže na str. 41. a násl.

Za to *velmi často stojí samohlásky na konci slov českých.* Je to vůbec význačná vlastnost jazyků slovanských (jakož i románských) oproti germánským, a i v proudu řeči české, ačkoli nakupilo se zde během vývoje dosti skupin souhláskových, *slabiky jsou převážně otevřené*, t. j. vyznívající samohláskou.[46]) (Viz přídavek.)

Co se *kombinačních zjevů* týče, pojednáno již shora (str. 31 a násl.) o spojování samohlásek se souhláskami. Budiž ještě připomenuta samozřejmá věc, že samohlásky mohou vcházeti ve spojení jak se souhláskami znělými (tónovými), tak také s neznělými (netónovými). — O styku dvou samohlásek mluveno taktéž již na str. 44. Nehledě ke složeninám (srv. str. 46) setkávají se v české řeči samohlásky bezprostředně jen na hranici dvou slov a i tu se může mezi ně vložiti artikulace ʔ (viz str. 44). A tak opravdový styk dvou samohlásek uprostřed jednoho slova nastává jen ve složeninách (a i tu často fakultativně) a ve slovech cizích (mus*eu*m, *geo*logie, k*ao*lin, f*ae*ton atp); o skupinách —ie, —ium, —ia — viz při popisu souhlásky *j*. Ještě řidší zjev jest *opakování téže samohlásky*, t. j. vyslovení její dvěma zřetelnými (ovšem netržitými) vlnami slabikovými, s přízvukem buď na prvé nebo na druhé. Jak již ukázáno na str. 44, nastává takový případ opět a to zde výhradně na hranici dvou slov (fakultativně) a uvnitř slov cizích (ku př. b*a'a*ɲitɛn! — *'a a*ɲi 'nɛvjɛɟɛl . . .; "indi'vidu'um atp.). Tamtéž připomenuto také, že takovou zdvojenou samohlásku lze přesně rozeznati jak od dlouhé samohlásky tak od dvojhlásky. *O spojení samohlásky s polosamohláskou* v t. zv. dvojhláskách bude jednáno zvláště.

Pokud se *poměrů kvantitativních* týče, vyskytají se všecky české samohlásky krátké i dlouhé. (O tom viz při jednotl. samohl. a ke konci.)

Při vyslovování všech našich samohlásek (i před souhláskou nosovou a po ní) jde proud vzduchový toliko ústy a nepřipojuje se žádná zřetelná resonance nosová. *Nosovek ve vlastním slova smyslu* [t. j. samohlásek, při nichž je

[46]) Zajímavo bude snad vzpomenouti zde básnické hříčky Vinařického, sbírky „Varito a lyra" (z r. 1843), ve které se nikde nestýkají dvě souhlásky, čímž autor chtěl dokázati německým pomluvačům lahodu a plynnost češtiny.

Digitized by Google

nejzadnější část měkkého patra snížena tak (∂ 3), že zvučný proud uniká ústy i nosem zároveň] *čeština nezná.* Svědčí o tom negativně i obtíže, které působí Čechovi ku př. nosovky francouzské (ã ɛ̃ ɔ̃ œ̃ — za kterážto jednoduché zvuky vyslovuje se u nás obyčejně: *a:n* nebo *aŋ* atd.). Něco jiného jest ovšem t. zv. „huhňání", t j. pathologická výslovnost, při níž všecky hlásky bez rozdílu vyslovují se s nosovým pazvukem (∂ 1).

O uzavření dutiny nosní při vyslovování „ústních" samohlásek praví ovšem Jespersen (Lehrbuch, str. 56). „Úplné uzavření průchodu do dutiny nosní (∂ o) způsobí se tím, že převislá část zadního patra (Gaumensegel) se zvedne a současně (podle pozorování Passaventových) se přistrčí na zadní stěně hltanu povstalý jakoby malý nádor, který se takto sblíží s onou částí zadního patra a utvoří neprodyšné uzavření (závěr)." Pod čarou však dodává: „Pevnost a těsnost, s jakou se onen závěr vytvoří, jest různá podle různých postavení jazyka; čím výše jest jazyk, tím výše stojí také převislá část zadního patra, nejvýše při *u* a *i*, kdežto při *a* jest uzavření tak volně vytvořeno, že se přece jeví snaha, propustiti trochu vzduchu skrze nos."[47])

Byť nebylo uzavření dutiny nosní neprodyšné, přece ani při samohl. *a* (poslední v řadě: i, u, o, e, a) v normální výslovnosti české nepostřehne ucho nosové resonance absolutní. Je však zajímavo, že v individuální výslovnosti vyskytá se podmíněná, poloviční nosová výslovnost samohlásek. Jedná se o původní skupinu: samohláska + *n* + souhláska „sykavá" — ku př. ve slovech. ženský, Honza, menší, manželství atp. Tu můžeme konstatovati trojí způsob vyslovení:

1. pečlivě podle pravopisu vysloví se (ovšem affektovaně a výjimečně): ʒɛn‿ski:, fiɔn‿*za*, mɛn‿ʃi:, ma*n*‿ʒɛlstvi: . . .

2. někteří vyslovují: ʒɛ̃ski:, fiɔ̃*za*, mɛ̃ʃi:, ma*n*ʒɛlstvi:, t. j. měkké patro se sníží mezi trváním samohlásky, ale špička jazyka neartikuluje na alveolu; *n*— zůstává při této poloviční, neúplné artikulaci, z níž se pak přejde na třenou souhlásku sykavou. Nemáme zde tedy samohlásku nasalisovanou od počátku až do konce trvání, nýbrž jen ke konci zazní na krátko nosová resonance.[48])

3. Nejobvyklejší je zde však výslovnost: ʒɛn͡ʃski:, fiɔn͡d͡ʒa, mɛn͡ʃi:, ma*n*d͡ʒɛlstvi: atp. O tomto úkazu bude ještě vícekráte řeč.

---

[47]) Experimentálně a to methodou fysiologickou zjistil tyto odchylky J. Czermak (Sitzungsberichte der math.-nat. Classe der k. Akademie XXIV. B., Wien 1857. str. 4—9). Pozorování všech českých hlásek vzhledem k cestě proudu zvukového a to methodou akusticko-grafickou provedl prof. J. Chlumský (Analyse du courant d'air phonateur en tchèque. Extrait de La Parole, nro 3, Mars 1902, s 90 snímky porýhovaných válečků „fonografických"). Pro praktickou fonetiku ovšem takové výzkumy důležitosti nemají.

[48]) Při své nedávné cestě studijní shledal jsem dodatečně, že tento způsob výslovnosti je příznačný pro některá nářečí, zvláště východomoravská a slovenská.

Digitized by Google

Také jindy může se v individuelní výslovnosti státi, že se konec samohlásky vysloví nosově v náhradu za nečlánkované *m*. Znám p. K., jenž tak vyslovuje důsledně, na př. tak jsem šel . . . = t*a*ksɛ̃ʃɛl, to jsem vám viděl . . . = tɔsɛ̃v*a*:̃viɟɛl (místo obvyklého: sɛmʃɛl, sɛmv*a*:m . . .). Se stanoviska orthoepického je to tedy vada zaviněná pohodlností orgánů.

Digitized by Google

České samohlásky.

a) Zadopatrové (velární)

u

Samohláska *u* tvoří se tím způsobem, že ústa zavrou se co nejvíce (ale řady zubů se ještě nedotýkají), jazyk odtáhne se od dolních zubův a přiblíží nejzadnější částí svou k měkkému patru; rty se vypnou poněkud ku předu a „sešpulí se“, nechávajíce jen malý, čočkovitý otvor v prostředku pro východ zvučného proudu. [Analfabeticky označí se jeho artikulace: $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 3^{a-b} β f' γ 35^{j} δ 0 ε 1]. Při tom hrtan (vlastně chrupavka štítová s hlasivkou) spouští se do nejnižší polohy (kterýžto pohyb ucítíme, položíme-li prst na tak zv. ohryzek a vyslovíme pak i-u::). Tím vzniká hloubka a dutost tohoto tónu. Podle konstatovaného zákona lišíme v češtině:

1. u — jest otevřenější, t. j. jazyk není tak silně k měkkému patru přiblížen a od zubů vzdálen; zaokrouhlení a prodloužení rtů ku předu není příliš rozhodné. Označíme tedy přesněji krátké [u] české (ku př. oproti francouzskému) jako: ùᵀᴸᶜ. (Někteří němečtí fonetikové zavádějí pro ně do mezinárodní transkripce značku ʊ, na př. ʔʊnt).

V češtině je tato samohláska hojná a vyskytá se ve slově na každém místě, přede všemi a po všech souhláskách; na počátku slov jest ʔu— ze všech samohlásek nejčastější. V pravopise našem značí se písmenem *u*, ku př. u, uzel, budu, tu, ku, nu, krávu, atp.; také však se píše

ů: *a*) koncové —ů(v) vyslovuje se obecně —u. Ku př. adv. domů, dolů... nevysloví snad nikdo *dɔmu: Podobně gen. pl. pánů(v) vyslovuje se p*a*:nu:(f) jen při pozorném čtení, jinak obecně p*a*:nu a taktéž adj. poss. pánův;

b) jiné případy, kde ů = u (nebo nanejvíce u·): chrůpati (ve spaní), půjčiti (= ob. put͡ʃit); kůň, dům, kůzle, zůstaň; půjdu = ob. pudu, Pán Bůh = p*a*:mbu...

psáno *ú*: v pozdravu má úcta — vysl. obyč. m*a*:″u(·)t͡st*a* nebo ″m*a*:ut͡st*a* (jinak subst. úcta má vždy u:).

Digitized by Google

Ve slovech cizích nechává se někdy pravopis původní:

ou ve franc. slovech: routina, boudoir, bouillon, ouvertura (vysl. buď uvɛrti:r*a* nebo obecně ɔvɛrtu:r*a*) a j. Ale naproti tomu píší se s— u— taktéž francouzská slova: turista, kupé, kupon a j.

2. u: jest zavřenější, t. j. jazyk jest silněji k měkkému patru vyvýšen a více od zubů odtažen; zaokrouhlení rtů a vypnutí jich je též značnější. (Pozorujme se před zrcadlem vyslovujíce ku př. „na půdu".) Tedy přesněji: ú˧˩ɔ

Vyskytá se celkem hojně a to na každém místě ve slovech; ale v užívání jeho liší se usus obecný od spisovného velice. V pravopise značí se dlouhé a tudíž zavřenější ú: písmenem:

ú jen na počátku slov, ku př. spis. úřad, úl, úroky, účel atp. Za to je vesměs ob. ʔɔŭ—.

ů jen v „kořenné" slabice, ku př. spis. i ob. důvěra, půda, vůně, vůl, kůže, tůň a j. (O koncovce —ů(v) viz výše.)

u ve slovech domácích i přejatých: buvol, tuze, luza, bluza, bravura, chmura, karikatura a j. na —ura, Musa, museum, kurie, luna, struna, přezuvka, usilovný a j. vyslovuje se pravidlem dlouze (proto vidíme často psáno i tištěno: blůza, bravúra, lůza, bůvol). Mimo to vyslovuje ob. čeština dlouhé u: ve slovech: kuna, kuře, kužel, muž, nula; Hugo a j. Jde se tedy většinou o prodloužení *u* přízvučného.

ou ve fr. troubadour = trubadu:r

O polohláskovém ŭ viz dále při dvojhláskách.

Digitized by Google

ɔ

Česká samohláska ɔ tvoří se za podobných okolností jako *u*, ale ústa se poněkud otevrou, jazyk se od měkkého patra o něco sníží a také zaokrouhlení rtů poleví. České ɔ je zavřenější než franc. (ve slově note, tort) a analfabeticky můžeme je označiti takto: $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 75^b β f' — e' γ 7^i δ 0 ε 1. Krátké ɔ se liší opět kvalitou od dlouhého, ale již ne tak znatelně jako ù—úː.

1. ɔ˥˧ʿ jest v češtině velmi častá samohl. a vyskytá se ve slovech na každém místě, před souhl. i po kterékoli souhlásce. Značí se vždy *o*: předl. o (= spis. ᵓɔ, ob. vɔ—), opětovati, orodovati, oko, čočka, ťopka atd.
   Cizí pravopis *oa* ponechán v angl. slovech: roastbif (= rɔzbif), toast (= náležitě tɔst, ale i tɔ*a*st)
2. ɔː˩ɔ vyskytá se *ve výslovnosti spisovné* jen v interjekci ɔːː (psáno o! i ó!) a pak ve slovech cizích. Pravopis je tu naprosto nedůsledný:

—*ó*— Délka značívá se čárkou nad *o* ve slovech: bóra, dóm, flór, lóže (aby se rozlišilo od lože), móda, pól, sólo, tón a j.

—*o*— Neznačí se však délka ve slovech: allegorie, apothe*o*sa, balon, diplom, dože, globus, chlor, chor, kodex, matrona, nervosa, nonius, Norsko, nota (diplomatická — v hudbě se říká výhradně nɔt*a*), patron, Pannonie, podium, salon, soda, toga a j. *V obecné češtině* vyslovuje se mimo to dlouze přízvučné *o* ve slovech: bože! (buď bɔʒɛbɔʒɛ nebo mːbɔːʒɛ), boží (= bɔːʒi výchč.) dole (= dɔːlɛ t.), hoří (= ɦɔːr̥̆i t.), moře (= mɔːr̥̆ɛ t.); dále v cizích slovech na —or, —on, ku př.: humor, major, bataillon (= p*a*t*a*lijɔːn v řeči vojenské) a j.

—*eau*— ponecháno ve fr. slovech: rondeau, niveau (= —ɔː, kdežto francouzsky vysl. se zde —o).

Digitized by Google

a

Článkováni našeho *a* charakterisuje se ještě větším rozevřením úst nežli při ɔ (úhel čelistní při *a* jest největší možný úhel za výslovnosti vůbec,) dále úplným snížením jazyka od měkkého patra (takže se jazyk dotýká dolních zubů a spočívá klidně v celém svém lůžku, chovaje se docela passivně) a konečně i úplně „indifferentním" t. j. normálním otvorem rtů (nezaokrouhleným ani nezúženým podélně). České *a* jest jaksi středním zvukem mezi fr. a—*a* (kteréžto samohlásky Čech proto velmi těžko napodobuje); podobá se velice italskému *a* [analfabeticky: $\frac{a}{a'}$ 8^b β e'—f' γ 7^{ik} δ 0 ε 1].

Různost kvality mezi krátkým a dlouhým *a* jest nejméně znatelná. Samohl. tato jest v češtině hojná, ač mnohem méně než v ostatních slov. jazycích (ubylo jí totiž v hist. vývoji hlavně změnami: *a*—ě—e, *á*—ie—í).

1. *à* vyskytá se na každém místě slova (ale na počátku zřídka) a to před souhláskou i po kterékoli souhlásce. Píše se vždy
   a ku př. a, ale, aby; ave, abstraktní; ta, matka; spis. instr. pl. jazyky, horami = ob. ja*z*ika*ma*, ho*ra*ma; čaj, šavle;
   á vysl. se též krátce ve slovech: vrátký, korán.

2. *á*: nevyskytá se téměř na počátku slova (jen zdloužením sekundárním, ku př. ve zvolání: ʔ*a*:, ʔ*a*:lɛ, ʔ*a*:nɔ . . .); pravopis a běžné užívání *a*: se liší od sebe značně. — Píšeť se
   á v domácích slovech: sláva, padá, vstává, rád atd., i v cizích slovech: Dalmácie, fáze, kanál, kapitál, karát, mandát, pavián, ságo, tabák a j;
   a v domácích slovech: badati, krapati, vahadlo, draždidlo, nasledovatel, nasobitel, opanek, platénko (ale plátěný), roznašeč, kralikář, parátko a j. Tu jest požadovaná krátká výslovnost nepřirozená a slyší se vesměs *a*:.
   v cizích slovech: amen, amfithe*a*tr, Abel, f*a*ma, fanf*a*ra, fatum, Hades, Charon, kabel, Karth*a*go, Latium, manie, natrium, sakristie (= z*a*:kristijɛ) a j. nedopouští se psáti *á* zvláštní nedůsledností pravopisu.

Digitized by Google

Obecná čeština má nad to ještě *a:* proti spis. *a* ku př. ve sklonění: bran**a**ou, bran**a**ch, bran**á**m, bran**a**mi atp., dále ve slovech: baz**a**r, čítanka (= t͡ʃit**a:**ŋk**a**), panor**a**ma, jant**a**r, l**a**skavý, Maří (= m**a:**ř̩i Magdalena — výchč.), ňadra, podpaždí (= pɔtp**a:**ʒɟi výchč.), rabín, radnice atp. (Většinou tedy dloužení přízvučného *a*). Dále stažením: udělal = ʰuɟ**a:**l, nějaký = ɲ**a:**ki; dial. ts**a:**k = copak a j. V některých cizích slovech ponechává se původní pravopis pro *a*, ku př. franc. boudoir (vedle budoár), pissoir a j.

Digitized by Google

b) Předopatrové (palatální) samohlásky

E

Zvuky *e*-ové artikulují se na přechodu mezi A—I. Vznikají tím, že jazyk se zvedá z polohy indifferentní a přibližuje se ke střední části podnebí; ústa se poněkud sevrou (úhel čelistní tedy opět menší než při *a*), hrtan také se poněkud zvedá.[49]) Máme proto odstíny *e*-ové podle toho, je-li zvuk ten bližší (fysiologicky i akusticky) k *a* nebo k *i*. Pro češtinu lze celkem říci, že *otevřená výslovnost* e *převládá*. Kvalitativní různost krátkého a dlouhého *e* byla v staročeské výslovnosti markantnější než nyní. (Proto důsledně provedeno úžení é—í.) Co se hojnosti ve vyskytání této samohlásky týče, jsou tu velké rozdíly mezi spis. a ob. výslovností.

1. *a*) ɛ t. j. otevřené, široké E, při jehož výslovnosti ústa se jen nepatrně sevrou (takže úhel čelistní jest o málo menší než při *a*), jazyk dotýká se dolních řezáků a jen chabě vztyčuje se střední částí k tvrdému patru, rty vykazují otvor skoro týž jako při *a*: taková je *průměrná, obvyklá výslovnost každého krátkého* e *ve spis. i ob. češtině.* [Analfabeticky: $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 86^{b} β e'—f' γ $7^{\varepsilon-k}$ δ 0 ε 1].

[ɛ] vyskytá se na počátku jen v cizích slovech (a v ojedinělých případech i v domácím slově, ku př. citoslovce: ejhle, ob. ʔɛʃcɛ místo spis. ještě). Jinak může státi před souhláskou a po kterékoli souhlásce. Píše se hlavně dvojím způsobem:

e ku př. berete, veslo, lest, Čech, se (mnou) atd.

ě ku př. dělati (= ɟɛ—), tělo (= cɛ—), němý (= ɲɛ—) atp. Citoslovce ʔɛ (výraz nelibosti či lhostejnosti) píše se eh! V některých cizích slovech ponechán původní pravopis:

---

[49]) Nemůžeme si odepříti ukázati zde, jak nepřesné „výklady" o tvorbě hlásek podávají u nás i odborní učitelé hluchoněmých. J. B(eran) praví v OSlN. („Hluchoněmí", str. 380): „. . . e jasně se vysloví, když žák, vyslovuje samohl. *a*, ústa rozšíří, čímž rty k sobě se přibližují"!

Digitized by Google

oe oekonom (i ekonom), oekumenický
ae haeresie, chamaeleon, praehistorický atp. (ale i premonstrát)
ai fr. saisona (= sɛzɔ:n*a*)
eu fr. malheur (= m*a*lɛ:r česky místo pův. malœ:r).

b) [ɛ:] *převládá* u některých (snad u většiny) česky (t. j. nedialektálně) mluvících osob *pro dlouhé é vůbec.* V případech, kde bylo *é* již staročesky, výslovnost spis. i ob. kolísá mezi ɛ: a poněkud zavřenějším è:. Nářečí liší se tu též značně.

Pro spis. výslovnost musíme si uvědomiti tuto důležitou okolnost: původní české dlouhé *é* změnilo se během času (právě následkem své zavřenosti) vesměs v *í*; ale výslovnost ta se pokládá v některých případech za vulgární a do spis. jazyka se nepřipouští. Ve výslovnosti tohoto uměle při životě udržovaného é není ovšem tradice a kontinuity, takže se vyslovuje tu zavřeněji, tu otevřeněji. [Všude nemůžeme poukázati na parallelní výslovnost obecnou s *i*:, jedná-li se totiž o slova učená, jež nepodlehla již změně dávno prošlé, byvše teprve nově do užívání obecnějšího uvedena.]

Spis. [ɛ:] píše se většinou

é— ku př. plamének, chlév, lépe, naléhati, mléko atp.; tak zvl. po l— (ob. za to —[i:] — srv. i spis. plamínek, chlívek, vylíhnouti atp.). Koncovky: —é, —ého, —ému, —ém (slož. skloň. adj., ob. [í:] nebo [i]).

e v domácích slovech: rozsevač, ceva, slevač, slevárna (ale: slévací . . .), stenati, v cizích slovech: gal*e*rie, genius, Jerusal*e*m, konkretní, Sirena a j.

V cizích slovech píše se též

—*ae*—: praetor, praemie atp. (i pre—), chimaera
—*oe*—: obscoenní
—*ai*—: plaid (= plɛ:t, gen. plɛ:tu), polonaisa
—*i*—: ve fr. koncovce —in: bassin (= b*a*zɛ:n)
—*u*—: parfum (= — fɛ:m) (místo fr. parfœ̃).

Mimo to se vyskytá v řeči lidové ɛ: „sekundární", t. j. vzniklé nově z [ɛ] pod přízvukem; ve spis. češtině je výslovnost taková nepřípustna. Ku př. sɛ:ji, vjɛ:ɟim, lɛ:ʒiʃ atp. výchč. místo spis. sedí, věřím, ležíš atp. Samostatná záporka ne vyslovuje se buď krátce nɛ (příkřejší, resolutní tón) nebo dlouze nɛ: (s intonací klesavou při klidném popírání, stoupavou při udivené otázce, bez intonace ve spojení s jiným slovem, ku př. ne své, ale . . .)

2. *a*) [e] t. j. zavřené *e*, při jehož výslovnosti se ústa více sevrou (úhel čelistní jest o málo menší než při i), jazyk vztyčuje se pevněji a průlina mezi ním a tvrdým patrem jest užší, rty pak vykazují otvor podélný, zúžený (koutky se totiž

Digitized by Google

více roztáhnou). Takovéto e jest úplně cizí české výslovnosti a zaráží naše ucho ku př. z úst Francouze. Ovšem některé osoby (zvláště pohlaví ženského) vyslovují i krátké *e* úže (asi jako fr. e nepřízvučné, ku př. ve slově méchant = mèʃã, sécher = sèʃé atp. — analf. asi $\frac{\alpha}{\alpha'}$ $6^b \beta e' \gamma 6^\varepsilon \vartheta 0 \varepsilon 1$).

Taktéž *e* obklopené dvěma palatálními souhláskami má poněkud užší zvuk následkem assimilace v poloze jazyka. Ku př. pěti = pjèci (proti pět = pjɛt), děti = ɟèci (proti dětem = ɟɛtɛm) atp.[50]) Vzhledem k individuálnosti takovéto výslovnosti budeme přece v dalším psáti foneticky za krátké *e* vždy jen *ɛ*.

b) [e:] může se slyšeti (ovšem opět méně zavřené než fr. [e:]) ve spis. výslovnosti některých osob, hlavně při veřejném přednášení (na divadle, na kazatelně atp.) Ku př. lékař, dobrému, křesťané, vzácného atp. má [è:] vedle [ɛ:].

---

[50]) Srv. i výklad theoretický na str. 32 podaný. Daleko silněji uplatňuje se takováto assimilace v ruštině, kde vyslovuje se zřetelné [e] ku př. ve slovech: эти, свѣтикъ, вѣрю ... proti ɛ ve slovech: это, свѣтъ, вѣру ... Viz „Филологическія разысканія" Я. К. Грота 278/9.

Digitized by Google

I

Zvuk I vznikne tím, že jazyk přiblíží se k tvrdému patru ještě více než při [e] (zavř.); okraje jazyka přitisknuty jsou k hořejším stoličkám (vlastně i t. zv. praemolárám) a špička jeho opírá se silně o dolejší řezáky. Nesmí však zúžení toto dojíti toho stupně, že by se vzduch se znatelným šumem prodíral ven, neboť pak by povstávala již třená souhláska [j.] Hrtan pozdvihne se do nejvyšší možné polohy.

V češtině máme opět ***dva kvalitativní odstíny*** této samohlásky, které se i uchem dobře rozeznávají: [*i*] zavřené, úzké (a napjaté) — [*i*] otevřené, širší (a popuštěné — „relâchée"). Jenže rozdělení obou těchto druhů ***nezávisí jen na kvantitě jich samých*** (jako při předešlých samohláskách), ***nýbrž i na jakkosti*** předcházející souhlásky; obé se tu v historickém vývoji zkombinovalo. Při výkladu o této samohlásce možno konečně sáhnouti k naší původní literatuře: existuje[t] o věci výborná monografie L. Dolanského: „O výslovnosti českého *i* a *y*" (ČČM. LXXIII.). Výsledků pečlivého pozorování tohoto autora používáme v dalším plně, doplňujíce je toliko a příklady opatřujíce.[51])

Ve třetí části své práce (str. 295) praví Dolanský dobře o výslovnosti samohlásky *i*: „... dlužno dbáti ... těchto zásad: 1. Odstínů *i* je více, ale ty dva (t. j. úzké a široké *i*) nejvíce vynikají v průměrné výslovnosti. 2. Ve slabikách dlouhých vystupuje rozdíl ostřeji a určitěji, kdežto ve slabikách krátkých spíše se zanedbává. 3. Živel následující souhlásky mění a určuje v některých případech výslovnost předcházejícího *i* (?). 4. Rozdíl jeví se hlavně ve slabikách kmenových, kdežto v koncovkách se stírá. (Závisí to spíše na přízvuku! Pozn. spis.) 5. Jsou zde rozdíly individuální, návyky dle cizích řečí a j." — Dolanský užívá pro označení dvojí kvality *i* těchto písmen: *i* (pro úzké *i*) a *y* (pro široké *i*), v čemž ho ovšem následovati nebudeme. Správně a důkladně vykládá důležitou změnu pův. staročeského „hrubého ў" v *y*, po případě v *i*. [Při tom stč.

[51]) Starší článek o téže otázce: „Slowo o rozdílu u wyslowení hlásek *i* a *y*" od J. Krbce (ČČM. XVIII.) je sice zajímavý, ale co do přesnosti fonetických pozorování nedá se ani srovnávati s důkladnou studií Dolanského. Celý veliký spor o psaní *i* a *y* líčí pěkně Al. Lisický v ČČM. LXXII.

Digitized by Google

ỹ = rus. ы (ale polské y nepředstavuje již původní zvuk — mylnému stotožňování jeho s ruským ы nevyhnul se ani Dolanský), t. j. samohláska, značená v naší transkripci ɪ̈, při jejíž artikulaci „jazyk jest snížený, až přední část jeho pod přední zuby se skloní, zároveň na zad stažený, takže průlina jazyková až skoro k měkkému patru se pošine", čili úhrnně definováno, stč. y = rus. ы jest *i*-ová samohl. „anormální", při které jazyk zaujímá částečně postavení jako při *u*, ale rty jsou indifferentní, nebo spíše roztaženy podélně.] Také obrácenou, starší ještě změnu i v y (t. j. í v ɪ̀ ba ɪ̈) vyvozuje dobře ze změněné kvality sykavek, po nichž jen právě nastala ona změna. S těmito historickými výklady jsou pak ve shodě výsledky, k nimž dospěl Dolanský pozorováním (částečně i experimentálním) novočeské výslovnosti. V této

1. ɪ̀ᵀ (t. j. Dolanského y) *vyslovuje se vždy po* ɦ x s z ʃ ʒ ʂ̌ ʐ̌ d t n d͡z t͡s d͡ʒ t͡ʃ, pak samo o sobě jako spojka a tudíž vůbec *na počátku slov* (po ᵖ) [Analfab. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 6 *β e' γ* $4^{\varepsilon-h}$ *δ* 0 *ε* 1]. (Někteří němečtí fonetikové zavádějí pro ně do mezinárodní transkripce značku ɪ, na př. ᵖɪst, zɪç).
2. í˳ (t. j. Dolanského i) *vyslovuje se vždy po* j ɟ c ɲ [Analf.... *γ* 3^{ε}...]

Oba druhy možno slyšeti po g k b p v f m l r (t. j. „*i* v různých odstínech, které se tu i tam úzkému *i* blíží") a to tak, že se tu jeví částečná závislost na přízvuku a kvantitě, jak bude ještě na příkladech ukázáno.

Probereme nyní jednotlivé případy ve vztahu k pravopisu, který (od t. zv. opravy analogické) sleduje zde jednostranně směr etymologický.

1. *a*) [ì] (t. j. široké krátké *i*) píše se *i* ve spojce „i" (ob. velmi málo užívané); na počátku slov vyskytá se ve spis. řeči jen ve slovech cizích, ku př. ideál, ironie, in(dukce) atp. (Dial. ku př. ᵖìnɛ̆ɪ̈, ᵖìx atp. místo spis. jínɪ̈, jíx atp.). Dále spis. (i ob.): historie, hieroglyf...
   chimaera, chirurg
   kiosk, kibitka[52])
   sirotek, psi... Sirena
   zima, v nouzi... Zikmund
   široký, hoši
   život, o mříži
   řeřicha, v moři
   tři, zapři
   Diogenes, diplomat (cizí pravopis)
   titul, tinktura (též)
   Nil, nihilista (též)

[52]) Tedy pravopis cizí, neboť po ɦ x k nemohlo by býti *i* etymologické. Proto (ovšem klamavě) vyjadřují se ob. tvary: dlɔ̆ŭɦì, suxiɦɔ, tɛŋkimu atp. takto: dlouhy, suchyho, tenkymu (ku př. v nár. písních i v dialektologických pracích).

Digitized by Google

cit, cizí, v noci . . . citron
čilý, čistiti, hráči.

Fakultativně: v nebi, bible
úpis, chlapi
uviděl, otcovi
Petőfi, filo—
s námi, milý
v poli, Lisabon
ritus, Marie, vari (cizí pravopis.)

(Po g k b p v f m l r zní široce hlavně [i] nepřízvučné — ale ne nutně.)

V ob. výslovnosti jest časté krátké [ɨ] za spis. dlouhé [ɨ:] nepřízvučné (koncové), ku př. víːsɨ, saːzɨ, ɦřɛʃɨ, lɛːʒɨ, ʧitaːŋka, ʒiʃsɛ, ɦɔːřɨ, bɨʃsɨ, křɨʧɨ, babɨ, stavɨ, umɨ, paːlɨ atp. místo spis. visí, sází, hřeší, leží, čítanka, lžíce, hoří, bicí (hodiny), křičí (3 sg.), babí (léto), staví, umí, pálí atd. Dále jest v ob. češtině [ɨ] všude tam, kde jest spis. [ɛ:] (resp. [e:]— srv. str. 62) ku př. drafɨ, plaxɨ, ɟívɔkɨ, prɔstɔvlasɨmu, drzɨm, slabɨ, pravɨ, samɨm, ɦɔlɨm, ʃtvɛrɨɦɔ atp. za spis. drahé, plaché, divoké, prostovlasému, o drzém, slabé, pravé, na samém, holém, čtverého atd.

[ɨ] *píše se y*: ypsilon, ysop (jen v cizích slovech)
hymna; hyzditi, nohy
chyba, mouchy
kypěti, holky
syreček, vlasy . . . Syrakusy (= sɨrakuːzɨ)
provazy

[Po š, ž, ř, č nepíše se nikdy „tvrdé" y jednak z důvodů etymologických a jednak také proto, že se souhlásky ty — naprosto mylně — pokládají za „měkké"[53]).]
dychtivost, proudy . . . dynamit
ty, plachty . . . tyran
nyní, brány . . . nymfa
cyklus, cynik (jen v cizích slovech, neboť domácí *c* se též má za „měkké", ačkoli po něm často změnilo se původní í v ɨ a pak v ɛɨ, ku př. cítiti = ob. ʦɛɨcit!)

Dále vyslovuje se fakultativně [ɨ] za psané y ve slovech:
dobytek, hroby . . . byzantský
pytel, chlapy
vy—, hlavy

[53]) V polštině naopak jest pravidlem psáti zde y a výslovnost souhlásek těch jakož i samohl. [ɨ] je skoro táž jako v češtině.

Digitized by Google

fysika (jen v cizích slovech)
domy . . . mysterium
polykati, voly . . . Lykurgos
rybář, hory . . . rytíř (něm. Ritter).

Psáno *i*: blíkati, holínky, lívanec, píha (mají ob. krátké [ì]).

Zvl. psaní: Subst. adjunkt vysl. se ˀadijuŋkt (skoro nikdy 2 slab.)

b) ì: (t. j. široké, dlouhé *i*) *píše se* í, ku př. ve spis. (i ob.)
síla, nosí
zívati, hází
šířka, plaší
žíla, vráží
říditi, vaří
cíl, císař, vrací
číslo, mečí[54])

(fakultativně vysl. ì:): ubírati, zlobí se
písmo, lepí
víra, baví
trefí
míra, zlomí
lítost, zelí.

Obecná výslovnost má mimo to ì: za spis. ɛ: (e: — srv. str. 66) ku př. jɛtì:lɛk, dɔ xlì:v*a*, tvì:mu, vɛzlì(:)m atp. místo spis. jetélek, do chléva, tvému, ve zlém.

ì: *píše se i* ve slovech: chlipný, kližiti, křidovati, stinidlo, ličidlo, pocinovati, přitažlivý, Sibiř, zasilatel, nepopiratelný, zasipěti, řikadlo (čihadlo, lipový, lihový) a j. V cizích slovech: aktivní, prim, linie a j. Vyslovovati zde podle písma je neobvyklé. Taktéž vyslovuje se obecněji: sì:lɔŭ, ʒì:l*a*:x, ř̩ì:dnɔŭt (výchč. i vi:sɛt, mì:str, lì:bɔv*a*tsi a j.) místo požadovaného spis.: silou, žilách, řidnouti . . .

ì: *píše se* ý (výslovnost jen spis.):
hýbati, drahý
chýliti se, suchých
kývati, měkkým . . . markýz
sýr, prostovlasý
vyzývavý, drzými
dým, tvrdý
dotýkati se, svatý
nýtovati, plný

(Po š, ž, ř, č, c se opět nepíše nikdy ý — viz na str. 66.)

[54]) Po h, ch, k, d, t, n, r a na počátku slov se í v písmě nevyskytá. Příčiny toho jsou při h, ch, k, r jen etymologické, při d, t, n také grafické, aby se to nečtlo ɲí: atp.

Digitized by Google

fakultativní spis. výslovnost: býti, slabý
pýcha, slepý
výrostek, pravý
mýliti, samý
lýtko, malý
rýže, starý.

Obecně jest všude v těchto případech (pokud jsou slova taková užívána) za spis. ì: (z pův. ĭ:) *dvojhláska* ɛĭ. Výslovnost spis. je tedy umělá, ne tradiční, vývojová.

ì: *píše se* y: tchyně = všeobecně txìːɲɛ, chyše (= většinou spis. xìːʒɛ), ryhovati, lykožrout, ryžovati, dychadla, zdymadlo, rypák (= ob. rɛĭp*a*ːk) . . . rysovadlo, usychati = spis. většinou: rìːsɔ—, usìː— a ob. rɛĭsɔv*a*dlɔ, usɛĭx*a*t. V cizích slovech: mythus, Jeronym, Frygie a j.

Pozn. Po *gk* jeví [*i*] sklon k užší výslovnosti, zvláště je-li dlouhé (částečně platí to i o spis. výslovnosti psaného —hý—, —chý—). Ku př. gymnasium, kyselý, kýta, chýliti se atp. Souhl. g k x tvoří se v tomto případě více směrem k tvrdému patru a jazyk zůstává proto ve vyšší poloze ($\gamma\, 0^{i} > \gamma\, 3^{k-\varepsilon}$).

ɪ. *a*) í (t. j. úzké, krátké *i*) *píše se* i ve spis. i ob.:
jiný, Jiří
div, Diviš
ti, ticho
ani, nikdo, činiti

fakultativní výslovnost: bitva, vypil, viděl, fiala, mimo, litovati, arithmetika (viz i str. 66);

píše se y při fakult. výslovnosti, zvláště pod přízvukem: bylo, vy—, my (zvláště při důrazném: mí: ?)

Pozn. V ob. češtině vyskytá se často [í] za [í:] spis., ku př. pɔɟív*a*t͡sɛ, ucíkɛĭ, ɦɲít, nɛumím, nɛ(:)ɲi atp. místo spis. podívati se, utíkej, hníti, neumím, není atp. — Sloveso: jítřiti a odv. vysl. se všeob. jí— (s krátkým í). České krátké [*i*] nerovná se ovšem ještě francouzskému, které jest ostřejší a pevněji tvořeno (fíní atp.).

b) íː (t. j. dlouhé, značně užší i) *píše se* í ve spis. i ob.:
jíti, Jílové
dítě, bdím
tíže, letí
hnízdo, nízký

fakultativní vyslovnost: bílý, písek, vítejte, fík, míříti, límec — (viz i str. 67).

Digitized by Google

V ob. češtině mimo to jest někdy í: za spis. í, ku př. cí:xɔ, jí:krì, dɔjí:t͡ʃìn*a*, ɟí:v*a*dlɔ a j. místo spis.: ticho, jikry, do Jičína, divadlo a j. Za spis. ɛ: (e:) vyskytuje se ob. vedle ì: také í: po některých souhláskách., ku př. mí:fiɔ, tví:fiɔ (srov. str. 66.).

píše se ý jen při fakultativní výslovnosti spis.: bývali, výčitky, zmýlil se, lýko, rýsovati . . . Obecně je zde ɛ̆ (srv. str. 68.).

značí se V některých cizích slovech ponechán pův. pravopis a [ì] nebo [í] ku př. *u*: buffet (= ˈbìfɛ: místo fr. byˈfɛ), bureau (= ˈbírɔ: místo fr. byˈro) — ale byrokracie.

Digitized by Google

β) Polosamohlásky a dvojhlásky.

K předcházejícímu výkladu o samohláskách jest připojiti nyní pojednání o zvláštních skupinách hláskových, t. zv. dvojhláskách. Podáme nejprve několik *definic* pojmu „dvojhláska". Passy-mu jest „dvojhláska — spojení dvou samohlásek v jednu slabiku" a vznik skupiny takové vysvětluje (nepřesně) tím, že „dostanou-li se dvě samohlásky o nestejné „zvučnosti" vedle sebe, samohláska méně zvučná ztrácí svou funkci slabikotvornou a stává se souhláskou ..." (MPh. XXI. 28). Pojetí Brücke-ovo jest úplně falešné a uvádíme je zde jen pro zajímavost: „Přecházíme-li z postavení pro nějakou samohlásku do postavení pro jinou potřebného a necháme-li za tohoto pohybu, ale jenom po dobu jeho, zníti hlas, pak nepovstává, jak známo, ani jedna ani druhá samohláska, nýbrž nový zvuk — dvojhláska." (Grundzüge ... 33.) Bachtin (Основы русскаго правописанія РФВ. XXIII. 265) nazývá dvojhlásku prostě „*spojení polosamohlásky se samohláskou*". Sievers (v „Grundzüge" 160) vykládá jen všeobecně: „Dvojhláskou v nejširším slova smyslu rozumí se jednoslabičné spojení dvou jednoduchých samohlásek, z nichž tudíž, podle všeobecných zákonů o tvoření slabik, jedna je slabičnou čili sonantem, druhá neslabičnou čili konsonantem. Takové neslabičně užívané samohlásky označujeme obloučkem dole (a̯i, a̯u ... i̯a, u̯a)."

Přidržíme-li se výměru Bachtinova, musíme se ptáti dále, co rozumíme „*polosamohláskou*". Na to odpovídá týž autor v citovaném článku, že je to „*samohláska netvořící slabiky následkem své krátkosti* (a mající timbre accompagnementu t. j. tónového elementu při souhlásce znělé). Jinak řečeno, je to prý „accompagnement" souhlásky neopatřený průvodním šumem. *Polosamohláska vyskytá se jen spolu se samohláskou*". Blíže určuje polosamohlásky obvyklé Sievers (Grundzüge I. vyd. str. 88—89, kdežto v V. vyd. tohoto výstižného místa již nenacházíme): „Nejobyčejněji vyskytají se jako polosamohlásky *i* a *u*, protože mají nejskrovnější „plnost zvukovou" a pro těsnou úžinu, k vytvoření jich potřebnou, blíží se šumům, které fungují vždycky „souhláskově" (t. j. neslabičně). Nesmějí se ovšem zaměňovati s třenými souhláskami *j* a *w*, které se často vyvinuly z polosamohlásek i̯, u̯ tím, že se při jich tvoření stala úžina těsnější ..."

Digitized by Google

V češtině máme obě ty polosamohlásky, které značíme zde ŭ ĭ.

ŭ jest vlastně ùᵀᵗᶜ trvání co nejkratšího. Jestliže otvor ústní zmenšíme ještě dokonalým zaokrouhlením a pevným sešpulením rtů, dostaneme souhlásku, resp. polosouhl. *w* (v angl. a franc. zvána též „polosamohláskou" — ku př. oui, trois = wí, trw*a* = ɪ slab.).[55])

ĭ analogicky je prostě co nejkratší ìᵀ. Zde nastává větší obtíž stanoviti, jedná-li se ještě o ĭ či již o souhl. *j*. Rozdíl však je stanoven výškou vypnutí nebo výkmitu jazyka k tvrdému patru: při ĭ je průlina širší, takže k tónu i-ovému se nedruží šum — při j však průlina je tak těsná, že šum je docela znatelný (zvláště při šeptání).[56])

Pozn. Že jazyk při ĭ nedosahuje ani polohy při í nutné, o tom se přesvědčíme snadno, vstrčíme-li si do úst palec a přitlačíme konec jeho za horní alveoly: vyslovíme pak docela zřetelné ĭ (ku př. ve spojení: *a*ĭ), ale nepodaří se nám čisté iː a teprve ne j. Ovšem není to v češtině ještě [ě], které existuje v dial. něm. výslovnosti: ein = *a*ěn atp.

Obdrželi jsme tedy dvě analogické řady hlásek, v nichž stupeň zavření ústního stále roste: ĭ—ì — íː—j

ŭ—ù — úː—w [něco jiného je ʊ[57]]

Vzhledem ke způsobu spojení samohlásky a polosamohl. jsou *názory* velmi *různé*. Jedni přikládají název „dvojhláska" jen skupině: samohl. přízvučná + polosamohl.; obrácené skupině říkají prostě: souhl. + samohl. Tak O. Böhtlingk „přijímá za dvojhlásku jen takové případy, jako ruské: **абычаі, двоіка, дуі** . . . V takových však případech, jako: **абычаја, двојœ, дују** . . ., t. j. před následující samohláskou, máme souhlásku j." (Z jeho „Beiträge zur russischen gramm." citováno v РФВ. X. Bogorodickým) Podobně učí Th. Korš (ASl. Ph. III. 666—): „. . . ruská výslovnost . . . rozeznává dosti zřetelně souhlásku j v **я, е, ё, ю** od **й** v **ай, ей**, nebo **эй, ой, уй**. O správnosti tohoto pozorování můžeme se lehce přesvědčiti, vyřkneme-li po sobě slovo, končící se na **й**, a slovo, počínající souhláskou j, jako „**твой ящикъ**", nebo vyslovíme-li jednu z právě uvedených dvojhlásek s předsutou jotou, ku př. ve slově: „ **яйца** . . ." Na totéž sta-

---

[55]) Srv. polemiku v LF. IV. 288 a násl., kde Gebauer správně odporuje Prusíkovi, který chtěl stotožňovati naše ŭ (v ɔŭ atp.) s angl. w.

[56]) K témuž názoru dospěl nejnověji také Dr. Kunstovný — srv. jeho článek „i e j *ā* t͡ʃɛk" MPh. XXII. 72—73 (1907).

[57]) Analfabeticky $w = \frac{\alpha}{\alpha'} 1^a \beta f' \gamma 3^j \delta 0 \varepsilon 1$, kdežto $ʊ = \frac{\alpha}{\alpha'} 2^b \ldots$

O správnosti takto sestavené stupnice lze se přesvědčiti i tak, že vyslovíme nějaké slovo zakončené na —ĭ (ku př. impt. ɟɛlɛĭ) a pak ihned poslední element vydržíme. Povstane tak ìːːː— znění daleko širšího nežli obyčejné iː ve slovech píseň, tíseň . . . Totéž platí o —ŭ —ùːːː (proti obyč. úː).

Digitized by Google

novisko přistupuje i Jespersen (Lehrbuch 206), ale ne tak zásadně, nýbrž hlavně z důvodů praktické transkripce, ježto prý je v této věci mnoho subjektivního a měnlivého.

Druzí jmenují obě zmíněné skupiny „dvojhláskami" a přikládají jim různé názvy differenciační. Tak Lomonosov učil: „*Zjevné dvojhlásky* tvoří se ze dvou souhlásek, ze kterých poslední jest vždycky krátké *i* — ku př. **рай, покой, плюй** atp. *Skryté dvojhlásky* tvoří se ze dvou souhlásek, ze kterých napřed slyšeti krátké *i*, slívající se s následující samohláskou, která se vyslovuje na plno — ku př. **един, явно, юность**. *Trojhlásky* tvoří se ze dvojhlásek, za nimiž následuje krátké *i* — ku př.: **моей, воюй**." — Grot učí souhlasně, jen užívá jiných termínův: „Vzhledem k poloze hlavní hlásky dělí se dvojhlásky na *vzestupné* (**йа, йэ** . . .) a *sestupné* (**ай, эй** . . .). Vzestupná dvojhláska může se sloučiti se sestupnou a pak utvoří se trojhláska neboli triftong; taková je skupina: **йэй** . . ." (Obé citováno Bogorodickým — РФВ. X. „Курс грамматики русскаго языка"). — I Baudouin de Courtenay (Prace fil. III. 790) nazývá „dyftongami" bez rozdílu tato polská „połączenia": ja, je, jo, ju, aj, ej, oj, uj . . . Sievers (Phonetik 282) referuje jen objektivně, pravě: „Dvojhlásky, složené takto: Sonant + Konsonant, nazývají se též *klesavé dvojhlásky* (*ai̯*, *au̯*), dvojhlásky pak, složené takto: Konsonant + Vokal, *stoupavé dvojhlásky* (*i̯a*, *u̯a*). Jiní přikládají název „dvojhlásky" jenom „klesavým dvojhláskám" a pro „stoupavé dvojhlásky" dávají přednost označení „polosamohláska + samohláska . . ." — Podobně praví v Grundzüge (161): „Dvojhlásky o ubývající „síle tlaku" (Druckstärke), jako ku př. německé *ai̯*, *au̯*, označují se názvem „klesavé", ty pak, ve kterých síly tlaku přibývá, jako asi *i̯a u̯a*, názvem „stoupavé dvojhlásky". Řidčeji objevují se vedle těchto, podle pozorování některých fonetiků, také dvojhlásky, ve kterých síla tlaku podstatně zůstává táž, tedy t. zv. *visuté dvojhlásky* (*schwebende Diphthonge*)." — Tento druhý názor panuje většinou ve filologii indoevrop. i románské, kde se stále mluví o diftongách a triftongách, třeba jen i pravopisných.

Naproti tomu jeví se i snaha dvojhláskám vůbec existenci upírající. A skutečně ku př. ve franc. jazyku dvojhlásek není a proto transkribuje se správně ku př. paille = p*a*:j, grenouille = grənu:j atp. (—j na konci je tu povahy rozhodně třené a kvantity polodlouhé — jako všecky koncové souhlásky; výslovnost: p*a*:ĭ atp. zní uchu franc. úsečně a cize). Ale píše-li se v „Ecriture Phonétique" Passy-ho (str. 44) ku př. č. ob. ʒ*a*:dnej, naɲɛj atp. nebo ruské **всякій** — fs'*a*kïj(!), děje se tak úplně nemístně.[58])

Jiné jest ještě dělení dvojhlásek, jak je uvádí ku př. Sievers (Grundzüge 164): „*Pravé dvojhlásky* jsou takové, ve kterých součást slabičná

[58]) Viz též citovaný již článek Kunstovného. Podotknouti však dlužno, že Passy sám užívá dvojhlásek aĭ, oĭ, ano i ĭɛ při transkripci starofrancouzských textů. (Srv. MPh. XXIII. 60 a j.)

Digitized by Google

a dynamicky silnější vyznačuje se zároveň větším otevřením ústním a tudíž i větší přirozenou plností zvuku než součást neslabičná a dynamicky slabší (ku př. a̯i, e̯i, a̯u, o̯u); *nepravé dvojhlásky* jsou naproti tomu takové, při nichž součást dynamicky slabší vyznačuje se následkem většího otevření ústního větší přirozenou plností zvuku (ku př. i̯e, u̯o). — V češtině podle toho máme jen „pravé" dvojhlásky.

U nás ve příčině dvojhlásek většina mluvnických spisů přidržuje se prof. Gebauera, jenž však názor svůj několikráte pozměnil a vede si zde často nefoneticky, nacházeje se pod vlivem písma. Historický výklad je tu ovšem obtížný, ale nás zajímá zde jen to, co se týká poměrů novoč. výslovnosti. Uvedeme zde tedy všecka *mínění Gebauerova*:

V článku „Příspěvek k historii českých samohlásek" (Sb. Musea ... II. 21) praví: „Historická čeština má jen tyto *dvojhlásky*: ia, ie, iu, uo, au, ou ... od dvojhlásek sluší rozeznávati *samohlásky* jotované; totiž *praejotované*: ja, já, je, jé, ju, jú atd. a *postjotované* aj, ej atd." Ve své Hist. ml. I. (88) vykládá však své stanovisko ke dvojhláskám takto: „Skupené samohlásky (dvojhl., trojhl.) jsou, kde dvě neb i tři samohl. spojeny jsou v slabice jedné ... V těchto skupeních bývá vždycky jedna samohl. hlavní ... vedle ní pak jest samohl. vedlejší, průvodná ... Samohláskou průvodnou bývá obyčejně *u* na př. v pouhý, soud, nebo *i*, na př. v napial, stč. miesto. Hlásky *u* a *i* mají v těchto funkcích také znění poněkud jiné, než když jsou samohláskami samostatnými; znění totiž takové, jaké se naznačuje literami u̯ (= znění mezi u a v) a i̯ (= znění mezi i a j). Bývají proto pokládány za konsonanty t. j. za hlásky, které vedle samohlásek hlavních jsou spoluhlasné. Hlásky ty ve skupeních se samohláskami jinými, hlavními, vyskytují se někdy před těmito ... někdy za nimi ...

Jsou tu

a) Dvojhlásky, jejichžto člen první jest i̯. Nazýváme je také samohláskami praejotovanými. Jsou to: ⁱa, ia, ⁱá, iá ...
b) Dvojhlásky, jejichžto člen druhý jest i̯ (psáno —j), neboli samohlásky postjotované; na př. kraj, dej.
c) Dvojhlásky se členem prvním u̯ ...
d) Dvojhlásky se členem druhým u̯ ...
f) Trojhlásky ...ěi (psáno ěj) a iei (ps. iej).

Ve školní mluvnici (Ml. I. 3) praví zase: „V češtině nové jsou jen dvojhlásky (diphthongi) ě, ia, ou a složeniny s—i (sic!), na př. ai psané aj atp. Dvojhl. ě zní jako —ie— a je krátká. Ve slovích pial ... je krátká dvojhláska ia ... Dvojhl. ou je dlouhá." Dále mluví však též o „dvojhláskách ai (psané aj), ei, oi, ui ...".

Vůči nedůslednosti a nefonetickosti těchto u nás (ku př. ve škole) běžných názorů, ustanovujeme se zde na *principu*: *psáti* ĭ *jen po samohláskách a před souhláskami, jinde všude* j. Vede nás k tomu jednak výklad Böhtlingkův a Koršův (poměry ruské výslovnosti jsou ve příčině ĭ—j

Digitized by Google

stejné jako novočeské, ů spis. velkoruština však nezná) a jednak pozorování fysiologicko-akustická (srv. str. 71); zejména rozhoduje zde, zda-li při šeptání dotyčné skupiny hlásek šum je znatelný (= j) nebo nevýznačný (= ĭ). Podle toho rozeznáváme tyto dvě kategorie:

1. *Skupina: souhláska j + samohláska:*
   a) na počátku slova nebo po samohl., ku př. jɛdɛn, dvɔjɛ...
   b) po souhlásce, ku př. pěna = pjɛn*a* — neb je to... = nɛp jɛ tɔ... vjɛd*a* — v jɛdnɔm[59]); u na:s jɛ...
2. *Dvojhláska t. j. samohláska* + ĭ
   a) na konci slova, ku př. dɛĭ, krɔĭ
   b) (uvnitř slova) před souhláskou, ku př. dɛĭtɛ, krɔĭ tɛn atp. mu:ĭˀubɔfiĭ: (ale spojitě: mu:jubɔfiĭ:, což je řidší ve výslovnosti; srv. str. 45).

Oba případy máme pohromadě ku př. ve spis.: j*a*:ĭsɛm, v ob. kjɛdnɛĭ... atp. Při ů není vůbec nesnází, ježto nelze ů se žádným blízkým souhláskovým zvukem zaměňovati (w v č. nemáme); má tedy novočeština dále jen *dvojhlásky = samohl.* + ů, ku př. nɔvɔů, ˀa͡ůdijɛnt͡sɛ atp. (viz dále).

Co se týče *kvantity dvojhlásek*, tedy může býti samohláskový element buď krátký (*a*ĭ) nebo dlouhý (*a*:ĭ); poslední druh nazývá Sievers „Langdiphthonge" (sanskrt. Vṛddhi-diphthonge). Zamítáme však přirozeně další jeho náhled, jakoby kvantita obou komponentů byla volně proměnitelná (Grundzüge — 166); při našem pojetí nemůže polosamohl. nikdy býti dlouhá, ani polodlouhá. (Srv. str. 71.)[60])

V češtině máme tedy následující dvojhlásky:

a) *s polosamohláskou* ů (*psána vždy* u)

1. *a*ů vyskytuje se ve spis. češtině jen v interjekci vyjadřující fysickou bolest (vedle 2 slab. ˀ*a*u:) a ve slovech z ruštiny přejatých: nauka (vedle náuka — gen. pl. vysl. se n*a*ůk i 2 slab. n*a*uk), naukový (3 slab. — proti naučný, taktéž 3 slab., protože bez dvojhlásky). Pak existuje v hojných slovech cizích (užívaných též za osobní jména) ku př.: augustinián, auto(nomie), authentický, kaučuk, maurský (2 slab.), mausoleum (= 4 slab. m*a*ůzɔ·lɛum), nautický, pausa atp. Vlastní jména: Baudiš, Faust, Gebauer (= gɛb*a*ůr̥ n. gɛb*a*ůər i gɛb*a*vr̥ — vždycky 3 slab.), Hauner, Kaulich, Lauda, Maudr, Paul (z němč., č. forma je křestní jméno Pavel), Pauk (snad z ruštiny nebo z dial. mor. — slc.; č. forma je „pavouk") a j.

---

[59]) Ve výslovnosti nč. není naprosto žádného rozdílu mezi počátkem slov: oběd — objednaný, nebo: obě — objektivní, objetí = obětí atp. Odtud časté pravopisné chyby jako: napjetí a j. Tím se nijak nevyslovujeme o poměrech staré češtiny, která zde znala jemnější rozdíly a měla i dvojhl. „stoupavé": ĭɛ, ŭɔ.

[60]) Nepochopitelné je, praví-li Gebauer: „Dvojhl. ou je dlouhá, ostatní jsou krátké" (totiž ai, ei, oi, ui, ia, ě po retnicích) (Krátká ml. 2).

Digitized by Google

Pozn. Ve výchč. nářečí (pisatel ví to z výslovnosti okolo Nového Města n. Met., Hradce Králové a Kostelce n. O.) vyskytá se mimo to *au* vždycky tam, kde je spis. —*a*vC(onsonans)—, *a*v̄C, —*a*fC, —*a*f.[61]) Ku př. sl*a*ŭnɛĭ (= slavný), za*u*̯̆ɛl, ʃa*u*̯̆lɛ, pr*a*ŭd*a*, k*a*ŭk*a* (= kavka t. j. spis. k*a*fk*a*), v*a*:t͡ʃsl*a*ŭ (místo spis. v*a*:t͡ʃsl*a*f psaného Václav) atp. Je tedy v tomto kraji dvojhl. aŭ velmi hojná. Tamtéž vyskytá se přirozeně i

a:ŭ, ku př. l*a*:ŭk*a* (= lávka), n*a*n*a*:ŭsi (= na návsi) atp., ve spis. výslovnosti neznámé.

2. ɛŭ vyskytuje se *ve spis. češtině* opět *jen ve slovech cizích*, ku př. Deukalion, Eulalie, eufonický, feudální, neurasthenie, rheumatismus (= rɛŭm*a*tizmus) a j.

Pozn. Ve výchč. nářečí jest opět ɛŭ vždy tam, kde je spis. —ɛvC—, —ɛv̄C—, —ɛfC—, —ɛf. Ku př. vɔdɛŭ̯̆i n. vɔdɛŭ̯̆ (= otevř(i)), pɛŭnì (= pevné), nɛŭd*a*: sɛ, u ʃɛŭ̯̆sɛ, ɟɛŭk*a* (= děvka; v nadávce vyskytá se i ɟɔŭk*a*), krɛŭ, lɛŭ, kɔnɛŭ (těmi slovy posmívají se obyvatelé, kteří vyslovují krɛf . . .). Tamtéž se vyskytá přirozeně i dvojhláska

iŭ tam, kde je spis. —ivC—, —iv̄C—, —ifC, —if. Ku př. ɟiŭni (= divné), kɟ̆iŭd*a*, pɔliŭk*a*, sliŭ nebo sli:ŭ (= 2 pl. sliv) atp.

3. ɔŭ je za to *časté* ve spis. jazyku; ale na počátku slov dopouští se jen tam, kde výslovnost s u: není již v obyčeji, ku př. Ouvaly, Václav Outrata a j. vlastní jména. Jinak je *spis.* ʔu: *místo ob.* ʔɔŭ *na počátku slov*, ku př. úřad = ob. ʔɔŭ̯̆*a*t, úmysl = ʔɔŭmisl̥ a j. (Srv. str. 57.) Jinde spis. i ob. louka, mouka, vous, houba, bouda, foukat, koupat, pavouk, kohout a j. — mou slabou nohou atp. ve sklonění.

Pozn. Ve výchč. nář. opět jest ɔŭ tam, kde spis. —ɔvC—, —ɔv̄C—, —ɔfC—, —ɔf. Ku př. rɔŭn*a*:, vɔŭt͡ʃsɛ (= ovce), pɔŭxɔŭ (= Pouchov u Hradce Kr.) a j. místní jména na —ɔŭ (= ov).

ɔ:ŭ máme jen ve zvolání: ʔɔ::ŭ (na zastavení krav nebo volů; na koně volá se spíše ʔɔŭ nebo pr̥:).

b) *Dvojhlásky s polosamohláskou* ĭ (*psána většinou* j):

1. *a*ĭ jest dosti časté, ku př. spis. i ob. interjekce aj; čaj, lokaj; laik (= l*a*ĭk nebo l*a*ik i l*a*jik) naivní (= n*a*ĭvɲi:, uměleji n*a*iv—), Sinai — ale sinajský; tajný, hajný, impt. hraj . . ., ustrnulý impt. hybaj. Dále koncovka 3 os. pl. těch sloves, jež mají spis. —ají, jest ob. —*a*ĭ, ku př. m*a*ĭ, ɟɛl*a*ĭ, xit*a*ĭ, zn*a*ĭ atd. (Tak výchč. vždy.) Za fr. lieutenant vysl. se všeobecně l*a*ĭtn*a*nt.

a:ĭ ve spis. i ob. máj, ráj, stáj, háj, bájka atp.

[61]) Toto ŭ předpokládá minulé ʊ, neboť z v by se nemohlo vyvinouti. Srv. podobné zjevy v maloruštině i slovinštině (Львів, Jelovšek).

Digitized by Google

2. ɛĭ *jest hojné v češtině, zvláště v obecné.* Ku př. spis. i ob. olej, nejlepší atd.; impt. dej, dejte atd. Interjekce ej, hej. Záporné výrazy nejdu, nejsem a j. Cizí slova: kaleidoskop; jockey.
V ob. češtině mimo to jest ɛĭ *všude tam, kde se píše ý* (a vyslovuje spis. í: nebo ì:), ku př. bɛĭt, prɛĭ, pɛĭx*a*, mlɛĭn, dɔbrɛĭ atp., suxɛĭm*a* atd. Někdy i tam, kde se píše *í* po *c*, ku př. t͡sɛĭcit (= cítiti), t͡sɛĭn (= cín) a j.

3. iĭ vyskytá se jenom v affektované spis. výslovnosti a při čtení, ku př. pij, bijte. Všeobecně se za to vyslovuje *i* nebo i:. Taktéž ɟi:jɛn — gen. *ɟi:ĭn*a splývá všeob. v ɟi:n*a*, adj. ɟi:nɔvi:

4. ɔĭ jest hojné v češtině, ku př. spis. i ob.: boj, doj (impt.), roj, kojná, vojsko; Vojtěch — Alo*ĭs*; interjekce oj, hoj! Cizí slovo: Lloyd. V nář. výchč. vyskytá se také ɔĭ za spis. —ɔvi— ku př. fiɔxɔĭ, klukɔĭ, mu:ʒɔĭ (= dativy, kdežto adj. posses. je stejné jako spis.: fiɔxɔvik*amara:*ji); také sɔŭsɛdɔĭt͡s a j.

5. uĭ je taktéž dosti hojné, ku př. spis. i ob.: kupuj atp. imp. sloves 6. tř.; bujný, kujný . . . Interjekce fuj! Obecně vyslovuje se mimo to krátké uĭ za psané —ûj, ku př. stůj, hnůj, můj atp. = ob. stuĭ, fiuĭ, muĭ . . .

u:ĭ vyskytá se jen ve spis. výslovnosti: stůj, lůj . . .

Pozn. Měla-li by se v proudu řeči setkati dvojhláska + samohl., předchází samohlásku obyčejně ˀ. (O tom viz str. 45.) Někdy vznikne dvojhláska „sekundární“: j setká-li se totiž v proudu řeči koncová samohláska s *j*, na počátku slova před souhláskou stojícím, ku př. spis. kdo jde = gdɔĭdɛ (místo gdɔ—j·dɛ— ob. však gdɔdɛ), to jsem já = tɔĭsɛm . . . (ob. však tɔsɛm) . . .

Digitized by Google

Tabulka samohlásek českých.

	Palatální	Velární
Zavřené	í:í, ì:ì	u:u
Polozavř.	(e:)	
Polootevř.	ɛ:ɛ ɔ:ɔ	
Otevřené	*a:a*	

Dvojhlásky: (*a*ŭ), ɔŭ (ɛŭ v cizích slovech) *a*ĭ *a*:ĭ, ɛĭ, ɔĭ, uĭ (u:ĭ iĭ).

Pro srovnání uvádíme ještě tabulku samohlásek a přehled dvojhlásek polských (jako prakticky nejbližšího, ale právě foneticky vzdáleného slov. jazyka) a německých (jako sousedního jazyka, jenž měl jistě nějaký vliv i na utváření výslovnosti české). [První tabulka sdělána je na základě údajů Baudouina de Courtenay v PΦB. V. 283 a též vlastní znalosti polštiny; druhá, týkající se severoněm. výslovnosti (t. zv. Bühnendeutsch) vzata je z Vietora 159, jenom transkripce upravena jednotně.]

Tabulka samohlásek polských.

	Palatální	Velární
Zavřené	íì	u
Polozavř.	(e)	
Polootevř.	ɛɛ̃ ɔɔ̃	
Otevřené	*a*	

Dvojhlásky: (*a*ŭ ɛŭ v cizích slovech) *a*ĭ, uĭ (ɛĭ, ɔĭ řidší než č.)

Tabulka samohlásek německých.

	Palatální	Velární
	norm. — anorm.	
Zavřené	í:ì y:ỳ	u:u
Polozavř.	e: ø:	
Polootevř.	ɛ:ɛ œ ɔ:ɔ ə	
Otevřené	*a:a*	

Dvojhlásky: *a*ŭ (ɛŭ v cizích slovech) *a*ĭ, ɔĭ (neɔo *a*ɪ, ɔʏ).

Digitized by Google

B. Článkování při zúžení a zavření ústním.

I. Souhlásky jednoduché.

Úhrnný výklad.

O názvu „souhláska" viz na str. 35.

Genetická klassifikace *souhlásek* děje se opět dvojím způsobem:

a) *vzhledem k místu artikulace* podán všeobecný výklad již na str. 34. Zmíniti se musíme jen ještě předem o charakteristické skupině českých souhlásek palatálních: c ɟ ɲ. Jsou to hlásky nerozložitelné, při nichž vesměs špička jazyka jest obyčejně skloněna za dolejší řezáky a plocha přitlačena k střední části tvrdého patra. Falešný je tedy názor některých theoretiků, hlavně Brücke-ho, jakoby tyto „mouillirte Laute" byly složeny z t, d, n + j (které se k jich artikulaci prý rychle připojuje). Blíže viz o tom u jednotlivých souhl. dotyčných. Velice hojná jest v novočeštině alveolární artikulace souhlásek.

b) *Podle způsobu artikulace* dělí Passy velmi přesně souhlásky na následujících *pět tříd* (Sfr. 93).:

1. „Průchod vzduchu je v daném místě úplně uzavřen, pak otevřen, jakoby explosí . . ." Souhlásku tu zve „consonne *plosive*". Lat. termín pro souhlásky takové jest plosivae, něm. názvy: *Verschlusslaute*, Schlusslaute, Schlaglaute, Stosslaute, Explosivlaute, Momentanlaute, Mutae, Dividuae.[62]) Rusky nazývají se takové souhlásky **мгновенные, взрывные** a česky podobně: okamžité, **ražené** (někde též „výbuchové").[63]) Sem patří z českých souhlásek: gk, ɟc, dt, v, bp.
2. „Průchod vzduchu je uzavřen, pak otevřen týmž způsobem v dutině ústní; ale současně zůstává zadní část měkkého patra snížena, takže proud vzduchu unikne nosem." Souhlásku tu

[62]) Označení poslední je Lepsiusovo: artikulace je trojdílná — závěr, trvání a explose; tato může také chyběti resp. přenésti se na násl. souhlásku.

[63]) Lépe by bylo snad zváti je „*závěrové*"; proč, viz dále při jich popisu.

Digitized by Google

zve „consonne *nasale*". Lat. termín jest nasales, něm. obyčejně též Nasalkonsonanten; Czermak nazval tyto souhlásky Rhinophone, Bremer „reine Nasenvokale" (proti „genäselte, nasalierte Vokale", jako *ã*). Brücke dal jim jméno „*Resonanten*" a praví o nich (Grundzüge 42): „Mají to společné se samohláskami, že nemají, jako ostatní souhlásky, šum vlastní, od znění hlasu neodvislý, nýbrž zakládají se jenom na resonanci; liší se však od samohlásek tím, že je při nich cesta dutinou ústní uzavřena a že se jich dále nedá použíti jako oněch (t. j. samohlásek) ke spojování souhlásek . . ." a dále poznamenává bystře (str. 79): „Někteří přibírají resonanty k explosivám a na rozdíl od t. zv. tenues a mediae označují je názvem „explosivae nasales". To sluší však docela zavrhnouti. Předně již pro tenues a mediae jest název „explosivae" nevhodný, protože explose není pro ně podstatná a po případě úplně chybí. Za druhé pak mají sice resonanty s explosivami společný závěr v dutině ústní, ale nenastává při nich žádná explose, ježto při otevřené dutině nosní nemůže býti vzduch stlačen. Otevře-li se závěr v dutině ústní, aby se vyslovila nějaká samohláska, pak je to pouhá změna vedení proudu vzduchového, spočívající v tom, že nyní uzavře se dutina nosní . ." — Rusky zvou se tyto souhlásky **носовые (смычные согласные)** a česky můžeme říkati prostě **nosové souhlásky** (*nepravé ražené*). Jsou to: ŋ, ɲ, n, m.

3. „Průchod vzduchu jest uzavřen uprostřed, ale otevřen po stranách." Souhlásku zve „consonne *latérale*". Lat. termín jest laterales, něm laterale Konsonanten, ruský pak **боковые**; podle toho bychom mohli zavésti i v češtině pojmenování „*souhláska*[64]) **boková**" pro naše [l]. (Em. Kovář užívá taktéž správného názvu „souhláska stranojazyčná"; jinak český termín není dosud ustálen.)

4. „Průchod vzduchu jest uzavírán a otvírán rychlou řadou pohybů některého pružného orgánu". Souhlásku zve „consonne *roulée*". Něm. název jest „gerollte Konsonanten", ruský **дрожащие**. Podle toho užijeme v č. pojmenování *souhlásky* **kmitavé** pro naše [r] a [r̝ ř̝.]

5. „Průchod vzduchu jest pouze zúžen v daném místě, takže povstává nepřetržité tření." Souhlásku zve „consonne *fricative*". Lat. termín je „fricativae, spirantes, něm. názvy: *Reibelaute*, Engelaute (Fricativae, Spiranten), ruský **придувные (проточные)**.

[64]) Takový způsob artikulace, kde zvučný proud vzduchový prochází vlastně bez překážky, upomíná na samohlásky, ke kterým také Sievers [l] čítá. Ale vzhledem k existenci [l̥] nepřidáváme se k tomuto pojetí.

Digitized by Google

V češtině ujal se název **„třené“** (zřídka „třivé“) pro tyto souhlásky: ɦ, ɡx, j, ʒʃ, zs, v̄f. Také r̥̆r̥̆ počítá se sem vedle zařazování do 4. třídy. (Viz blíže při jeho popisu.)

Menšího významu je *dělení souhlásek podle jich trvání*. Tu obdržíme přirozeně dvě třídy:

1. souhl., které lze volně prodloužiti — t. zv. Dauerlaute, rusky **длительные** — č. **trvací**.
2. souhl., kterých nelze prodloužiti (akusticky) — t. zv. Momentanlaute, rusky **мгновенные** — č. **okamžité**.

Jindy se genetické *třídění zjednodušuje* tak, že se princip místa podřídí principu způsobu artikulace a zároveň se do jedné skupiny zahrne 1. a 2. třída Passy-ho, do druhé pak zbývající tři. První skupině odpovídá pak stupeň zavření, druhé stupeň zúžení v dutině ústní. To je systém Vietorův, kterého se v dalším přidržíme. Máme pak podle toho v češtině (obrátíme-li pořádek skupin, abychom navázali na samohlásky):

1. souhl. třené v širším slova smyslu a zároveň trvací: ɦ, ɡx, j, ʒʃ, zs, r, r̥̆r̥̆, l, v̄f
2. souhl. ražené (ve smyslu však nikoli vždy doslovném) a to
   a) okamžité (ústní): gk, ɟc, dt, v, bp
   b) trvací (nosové): ŋ, ɲ, n, m.

Důležité je dále *dělení souhlásek podle činnosti vazů hlasových*. Tu rozeznávají se v češtině přesně dva druhy:

1. Souhlásky, při jichž artikulaci vlastní šum je doprovázen ještě tónem (accompagnement) — při nichž totiž proud vzduchový prochází hlasivkou chvějící se pravidelně (ε l — ε R). Francouzsky se nazývají: consonnes *vocaliques*, faibles, douces, sonores (sons mixtes), latinsky: *mediae*, lenes, německy: *stimmhafte*, tönende, sonore, weiche a j., rusky: **звонкіе, голосные, голосовые**, polsky: dźwięczne. Česky užívají se násl. termíny: souhl. zvučné, zvučící, hlasité, hlasné, znivé, znělé, tónové, tupé, jasné; posledního označení užívá se poměrně nejčastěji, ač je nejméně vhodné, ježto zakládá se na přirovnání optickém a je tudíž akustického významu pochybného. Volíme proto důsledně výraz: **znělá** souhláska.[65]) Pro české souhl. znělé (výčet jich viz dále) jest poznamenati, že *tón vzniká hned na počátku jich artikulace*, nepřistupuje teprve během jich tvorby a trvá až do konce souhlásky. Jedná-li se specificky o vlastní raženou souhl., zní tedy tón již před explosí na okamžik, za závěru a trvání okkluse. [Na to upozorňuje Brücke a praví (Grundzüge 47): Také Purkyně mluví o této hlásce, která povstává při pronikání vzduchu skrze hlasivku,

[65]) Od neznělé rozezná se nejpohodlněji tím, že ji můžeme zpívati a to buď probíhati stupnici tónů spojitě (legato — při trvacích souhl.: m, z . . .) nebo trhaně (staccato — při okamžitých souhl.: d . . .), ovšem bez jakékoli samohl. „průvodné“.

Digitized by Google

ke znění (vydávání tónu) zúženou, do uzavřené dutiny ústní a nazývá ji „*Blähhaut*", poněvadž se tváře nadmou, když ji při vyslovení [b] vytvoříme". Srv. co praví o téže věci J. Chlumský (v uvedené práci na str. 59—61): „Každá počáteční ražená souhláska (occlusive) znělá je složena ze skupiny souhláskové, ze souhlásky nosové a ražené. Mé ucho mně nikdy nic podobného nezjevilo. Když jsem však byl upozorněn, zpozoroval jsem skutečně, že vyslovuji „malé" *m* před počátečním *b* a „malé" *n* před *d*, *ď*, *g*. Tato výslovnost není mou zvláštností. Objevil jsem ji rovněž při pokusech, učiněných se dvěma mými spolukrajany." — O těchto podružných, ale pro správnou výslovnost českých (a vůbec slovanských) souhlásek znělých důležitých zjevech může se každý sebepozorováním lehce přesvědčiti.] Konečně podotýkáme jednou pro vždy, že *proud výdechový při souhl. znělých je o něco mírnější, slabší, nežli při souhl. neznělých*, poněvadž jeho energie se spotřebuje částečně na rozechvění hlasivky.[66]) Proto jazyky, ve kterých vlastní znělost t. j. tónovost souhlásek těchto není tak rozhodná (zvláště jazyky germánské), pokládají tento rozdíl v prudkosti proudu za hlavní a odtud pojmenování: fortis — lenis, hart — weich. V češtině naopak lze tuto okolnost pominouti.

2. Souhlásky, které jsou v podstatě pouhé šumy, při nichž tedy hlasivka jest v klidu (a to při vlastních ražených — ε 0, při třených — ε 3), zovou se franc. consonnes *soufflées*, fortes, dures, sourdes; lat. *tenues*, něm. *stimmlose*, tonlose, reine Geräuschlaute, harte a j.; rusky: глухие, безголосные, polsky: bezdźwięczne, głuche. V češtině máme opět mnoho termínův: temné, bezezvuké, nezvučné, netónové, nehlasné nebo bezhlasé, ostré, šumivé. Rozhodujeme se opět pro název: n e z n ě l á souhláska. České (a vůbec slov.) neznělé ražené souhlásky jsou tedy vlastně dvojnásobné, dokonalé, neboť semknuté vazy hlasové se rozevrou současně s protržením nastrojeného závěru (sevření rtů a j.). Srv. již str. 47. [To poznamenává též Brücke o románských a slov., Jespersen jenom o franc. neznělých ražených souhl. (ústních) — oproti německým (kdež je od počátku hned ε 3).]

V theorii se každá „souhláska" může vysloviti v této dvojí podobě, t. j. jako znělá nebo jako neznělá. Vznikají tedy dvojice intimně spojené, ku př. zs, bp atp. (Z té příčiny pojednáváme vždy o obou tvárnostech skoro stejně artikulované souhlásky zároveň.) Ale v málokterém jazyku je taková úplná soustava souhlásek; často se některá souhláska vyskytá výhradně v jedné podobě, nebo se jedna podoba vyskytá

[66]) Tento moment působí též (vedle hlavního zjevu, totiž nastoupení ε I za ε 1, v. str. 30), že rozeznáme dosti bezpečně znělé souhlásky od neznělých i při šeptání.

Digitized by Google

jen zřídka a podmíněně vedle druhé obvyklé. Ruští autoři (ku př. **Бахтин: Основы русскаго правописанія**, РФВ. XXIII. 253) označují souhlásky, vyskytující se pravidelně v obou podobách slovem **парные** — česky párové; proti nim staví „**одиночные согласные**“: m, n, r, l, j, které bývají v ruštině velmi zřídka neznělými. Připojíme-li k nim samozřejně ještě ɲ a ŋ, dostaneme i v češtině skupinu souhlásek „jedinečných“, které se vyznačují osobitými vlastnostmi. Ku př. stojí i tam, kde z párových souhlásek mohou státi jenom neznělé (viz dále při jich popisech), mohou býti slabikotvornými (srv. již str. 29); konečně i fysiologicky mají mnoho společných znaků se samohláskami (stupeň otevření atp., str. 70, 79 a j.).

Tak dostáváme další roztřídění českých souhlásek:

Párové { **Znělé**: ɦ ɡ ʒ z v̄ v ř̥ g ɟ d b
Neznělé: x ʃ s f ř̥ k c t p (o chybícím zde h viz str. 48).

Jedinečné (jen znělé): r l m n ɲ ŋ j. (Proč neklademe sem též ɦ a v, o tom při jich popisu.)

Existuje také dělení souhlásek vzhledem ke sluchovému dojmu, kterým význačně působí. Ku př.:

Souhlásky sykavé: *sz*, ʃʒ (t͡s, t͡ʃ), ř̥ř̥ (též „vřískavé“)
„ vanuté (dyšné): f, x
„ plynné: r, l.

Ale pojmenování taková nemají zásadní důležitosti pro fonetiku. Ještě prázdnější a na historických předsudcích postavené jest oblíbené u nás dělení souhlásek podle „měkkosti“. [V Krátké mluvnici Gebaurově (str. 4) praví se: „Konečně jest pro mluvnici důležito roztřídění souhlásek č. podle měkkosti; tu rozeznávají se souhlásky

1. měkké: j, ď, ť, ň, ž, š, č, c (ve slovích dom.), ř
2. tvrdé: h, ch, g, k, d, t, n, r
3. obojetné: b, p, v, f, m, l, z, s.

Nejpatrnějším měřítkem pro souhl. tvrdé a měkké je v pravopise č. i a y; po souhl. měkkých nemůže býti y, po tvrdých nemůže býti i. Po obojetných bývá v určitých případech i, jindy pak y“. Poněvadž je zřejmo, že jde vlastně jen o pravopisné pravidlo, ne o fonetický popis, nerozbíráme ani dále toto třídění *písmen*. Srv. podobné dělení samohl., str. 51.]

Nyní pojednáme ještě o některých všeobecných zjevech při souhláskách českých vzhledem k jich seskupování a měnění ve spojité řeči.

Všimněme si nejprve souhlásek koncových, t. j. souhlásek vyskytujících se na konci fonetické skupiny (groupe de souffle) před pausou nebo před ʔ. Tu můžeme stanoviti *zákon, že ve výslovnosti ob. i spis. koncové souhl. párové jsou vždy jen neznělé.* [Stejně platí to i pro ostatní slov. jazyky, pro němč. a j., ale neplatí pro angličtinu a francouzštinu; proto nesrozumí se Čech s Francouzem, neodvykne-li si vyslovovati po svém způsobu ku př. vì:f (což upomíná hned na vif), ru:ʃ (= la rouche), b*a*:k (= le bac), kut

Digitized by Google

(= il coûte) atp. místo ví:v (= vive), ru:ʒ (= rouge), bag (= bague), kud (= le coude) atd.][67]) Zjev se vysvětluje tím, že „na konci slov a řeči přechází hlasová štěrbina do své obyčejné polohy; končí-li pak slovo souhláskou, tedy již při této je na tomto pochodu a nebývá nastrojena na znění: vychází z ní pouhý šum . ." (Kovář Uv. 26). Je-li koncová slabika zavřena několika souhláskami párovými, je celá ta skupina koncová vždy jen bez tónového „accompagnementu" vyslovena. — *Výjimku* ze zákona činí přirozeně t. zv. souhl. jedinečné: „**одиночные согласные, стоящіе хотя и въ концѣ слова, но рядомъ съ гласнымъ, остаются голосовыми, напр. даръ, далъ, дамъ, данъ, дай**" (Н. Бахтинъ: Основы русскаго правописанія, РФВ. XXV. 22). *V nové češtině vyskytují se souhl. jedinečné (ale neslabičné) na konci slov jen po samohláskách a jsou tu také znělé.* (Zachování chvění hlasivkového ještě po dobu jejich trvání nepůsobí takové námahy vzhledem ke zvláštnímu způsobu jejich artikulace, kterýmž se podobají i po této stránce samohláskám.) [68])

Příklady: padá sníh = . . sɲí:x (jako . . . z nich = . . zɲi·x)
nevím již = . . . jíʃ (jako: proč nejíš = . . . nɛji:ʃ)
. . pevná hráz . = . . ɦra:s (jako: prosím vás . = . . va:s)
poteče krev = . . krɛf. Turnov atp. = —ɔf
nevěř! = nɛvjɛ̯ř̥, pepř = pɛpř̥ (1 slab.), vl. jm. Debř = dɛpř̥,
modř = mɔtř̥ . .
zahaleni do svých tog = . . . tɔ:k
přijela loď = . . lɔc, pojď = ob. pɔc

---

[67]) Odmítavě chová se k tomuto fonetickému zákonu našemu prof. Gebauer. Ve své školské Ml. I. 26 praví doslovně: „Někdy a místy mění se souhl. jasná v' temnou také na konci, když následuje přestávka; na př. padá sních. Bývá to zvláště při —h. Z pravidla rozeznává se tu však zřetelně souhl. jasná a temná, na př. ve slovích věž a těš, vez a nes, veď a pleť atd." Taktéž v Hist. ml. I. 325 zdůrazňuje, že měnění souhl. znělých v neznělé na konci slov nastává jen v nářečích novoč., nejčastěji při koncovém —*h* a —*z*, —*ž*. — Skutečný stav jest ovšem právě opačný: neznělá výslovnost je právě pro češtinu normální a příznačná (srov. přehojné rýmy toho druhu), kdežto znělá výslovnost vyskytuje se toliko místy v nářečích a je nám hned nápadná svojí „hrubostí" (Mezi Hradcem Kr. a Hořicemi vyslovuje někde lid skoro 2 slab. sukə a taktéž i dubə, viɟə za běžné dup, vic). Srv. konečně i ten zvláštní zjev, že mocný zákon o neznělosti „koncové" souhlásky uplatňuje se i když následující a týmž proudem výdechovým pronesené slovo začíná souhláskou jedinečnou, ku př. vúz má, dub leží atp. (O tom šíře na str. 89. a násl.)

[68]) Ve staré č. stávaly však některé souhl. jedinečné na konci slov i po souhláskách a byly pak nutně neznělé, ku př. ve slovech: osm (= ɔsm̥ 1 slab.), vietr—vítr (= ví:tr̥ 1 sl.), mysl (= mɪ̈s|̥ 1 sl.) a nesl (= nɛs|̥ 1 sl.); výslovnost byla zde asi táž, jako dosud v polštině a též ve fr. slovech: socialisme, quatre, peuple atp.). Ale zjev ten historickým vývojem výslovnosti odstraněn: jednak stala se taková koncová souhl. slabikotvornou (nynější spis. ˀɔsm̥, spis. i ob. vi:tr̥, mis|̥, spis. nɛs|̥ atp. participia), jednak přestala se vůbec artikulovati, poněvadž akusticky je málo znatelná (ob. part. resp. ʒ. os. sg. pf. nɛs, psaná často nes' — srv. pařížskou výslovnost: ɛgzɑ̈:p = exemple). Sem patří též případy: jablъko > stč. jabl̥kɔ > ob. japkɔ spis. však jab|̥kɔ atp.

Digitized by Google

hlad a zima = ɦlatʔa . . . (jako: běhat *a* . . .)
vražda = vraʒda, gen. pl. vražd = vraʃt
pravda = pravda, gen. pl. (mnoho) nepravd = . . nɛpraft
hrob u zdi = ɦrɔpʔu . . (jako sloup u . .).

Ale: přijmi ten dar = . . dar̥
zemřel na úpal = u:pal̥
nechoď tam! = . . tam̥
. . daň = . . daɲ̥
jdi ven = . . vɛn̥ atp. (Pozn. ŋ se nevyskytá na konci slov v č. a místo — j máme vždy — ĭ.)

Dále jest poznamenati o všech českých koncových souhláskách bez výjimky, že *jsou chaběji a úsečněji artikulovány*, ač přece zcela slyšitelně a jasně. (Opak jest ve výslovnosti franc., kde na př. ve slově civil napětí svalové udržuje se dlouho při —l, jež jest následkem toho delší a pevné: sívíl̓ — proti č. (on se) divil: — ɟivil̓ resp. — ɟivil. Fr. souhl. koncové jsou napjaté (tendues), kdežto české „popuštěné" (relâchées); srv. ještě campagne = —aɲ̓ — dlaň = dlaɲ̓, kdež ɲ je málo výrazné.)

Musíme promluviti i o *kvantitě souhlásek*. Prodloužiti ve vlastním slova smyslu mohou se přirozeně jen souhl. trvací (kpř. m::, ps::t, ml:t͡ʃ, pr:: atd.). Chceme-li déle setrvati na některé souhl. okamžité, tedy vlastně zadržujeme a oddalujeme jen explosi, takže mezi exkursí a explosí souhl. té povstává časová mezera, pausa, vyplněná zvukem jen při znělé ražené souhl.; za to explose bývá pak prudší, ježto vzduch se před přehradou více nahromadí a napětí svalů je též větší (ku př. —*a*p*a*—, —*a*b*a*— : —*a*p:*a*—, —*a*b:*a*— a j.).

Často mluví se tu neprávem o „*zdvojené souhlásce*"; děje se tak pod vlivem písma, ve kterém se dlouhá souhl. (ať trvací či okamžitá) označuje dvojím i trojím opakováním litery.[69]) Někteří užívají termínu „zdvojená souhl." jen o souhl. na rozhraní dvou slabik, jimž oběma potom patří, kdežto termínu „prodloužená souhl." užívají o souhl. na počátku slov (Sievers, Sweet i Passy). Ale vpravdě zdvojená souhl. byla by tehdy, kdyby se táž souhl. dvakráte po sobě opakovala (srovnej zdvojené samohlásky proti dlouhým — str. 53.) a to s rekursí a novou exkursí (ku př. —*a*t(h)t*a*—). To však jest namáhavé mrhání energií, pročež jazyk se tomu vyhýbá a uchyluje právě k „prodloužení" souhl. té (—*a*t:*a*).[70])

Možno tedy říci, že *opravdu zdvojených souhlásek v přirozeně vyslovované řeči č. není* (až na úmyslné případy). Za to *prodloužené souhlásky* se v češtině vyskytají a to:

---

[69]) Tentýž způsob panuje v některých (zvl. starých) soustavách pravopisných i při označování dlouhých samohlásek. Zde dvojité kladení písmene je úmyslné pro fonetický výraz délky, kdežto při souhláskách má obyč. příčinu etymologickou.

[70]) Srv. mou polemiku o věci v MPh. XXIII. 74—75 a XXIV. 54—55.

Digitized by Google

a) *Na počátku slov* při pohnutí mysli, rozčilení a pro zdůraznění myšlenky. Ku př. j:ɛʒ:ìʃm*a*rj*a*:, j:ɛdɛʃ (= táhni, pryč), ɲ:ígdì, m: (= hm, výraz nerozhodnosti atp.), j*a*:n:ɛʃc*a*snɛ̌, n:ɔ nebo m::nɔ (= třeba, buďsi — proti nɔ: s intonací klesavou, což = co je to? přestaň! a j.)!

b) *Uvnitř jednoho slova* nastává prodlužování souhl. velmi zřídka, obyčejně jen v literární řeči affektované a při čtení. [Dvakráte vyskytuje se v napsaném domácím slově souhl. táž (nebo „znělá" a „neznělá" téhož druhu), kde byl původně mezi nimi ъ nebo ь.] Ku př. slova: panna, vyšší a j., složeniny jako: poddaný, rozsypati, odtud, oddělení, oddavky, bezstarostně, rozzlobený atp. vyslovuje se v běžné mluvě: p*a*n*a*, viʃi· . . pɔd*a*ni:, rɔsip*a*ci, ᵖɔtut, ᵖɔɟɛlɛɲi:, ᵖɔd*a*fki, (ob. vɔ—), bɛst*a*rɔscɲɛ, rɔzlɔbɛni: atp. Prodlužování umělé děje se jen vlivem písma; etymologického povědomí dvojí souhl. tu většinou již není. (Srv. časté chyby pravopisné v takových případech. Místo podtají dovoluje se teď psáti i potají a j.) Ve slovech cizích neprodlužuje se tudíž souhláska (značená zdvojenou literou) téměř nikdy ani v lit. výslovnosti, ba ani při čtení, ku př. grammatika, professor, territorium, alliance, monotonní atp., vysl. grama — atd. Dlouze vyslovuje se ovšem [*s*] v interjekci psané psst = ps:t atp.

c) *Na konci slova* vyskytá se zdloužená souhl. velmi zřídka; ku př. v interjekci br::, psané též: brrr!

Za to setká-li se táž souhl. (resp. znělá s neznělou) ***na rozhraní dvou slov*** (t. j. na konci jednoho a na počátku následujícího slova), ***prodloužení jest obvyklé***, poněvadž usnadňuje porozumění. Ku př.:

to vám musím . . . = . .v*a*:m:usi·m (proti znova musím . .)
tím možno vysvětliti . . = ci:m:ɔʒnɔ . .
hned tam přijdu = finɛt·*a*m . .
jsem dnes sám = —dnɛs:*a*:m
vezmeš šátek = vɛzmɛʃ:*a*:tɛk
každý tvor rád . . = —tvɔr:*a*:t . .
zvonek k lékaři = zvɔnɛk·lɛ:—
vypil láhev . . = vipil:*a*:fhɛf . . (proti ob. imp. vypi' láhev . . .)
hoch chodí = fhɔx:ɔɟi:
vůz sena = vu:s:ɛn*a* atp.

Prodloužení je tu někdy jen poloviční, někdy (ku př. v individuální prudké řeči) může i zmizeti, ale obyčejně je znatelné. Ve spojení předložka + jméno se souhláska na rozhraní téměř neprodlužuje, ku př.:

je bez sebe = —bɛsɛbɛ ob.
pod tím (papírem) = pɔci(:)m
ale: nad ten dům = n*a*t:ɛn vždycky, aby se lišilo od výrazu: na ten —.

Co se dále **styku různých souhlásek** uvnitř slov a vůbec skupin akustických týče, tedy čeština vyniká nad jiné (rom. i některé slov.) jazyky právě vlastností, že jsou v ní *časté skupiny dvou, tří, ano i více souhlásek*

Digitized by Google

po samohlásce nebo před samohláskou (resp. mezi samohláskami). Vzhledem ke slovům samostatným lze konstatovati, že skupina souhl. bývá spíše na počátku a uvnitř slov než na konci (Srv. přídavek.) Ku př. chramst, smṛt atp. 1 slab. slova; spis. scvrkl se, zvlhl . . . zemský, zaskvěl (i zastkvěl = —stkvj—), křtím, podobenství (= —nstvi: nebo obyč. —nt͡stvi:), mdloba, mstivost (obé 2 slab.), čtvrtek (= ob. ʃtvṛtɛk) atp. Na rozhraní dvou slov přichází přirozeně často do styku mnoho souhlásek, ku př. morem skláti, jenž z hrobů —, znalost práva a j. (pozorujme jen každou řádku této str.!). Toto nahromadění souhlásek (pokud jest v obyčeji v živé řeči) neškodí přece nijak zvučnosti a ohebnosti češtiny, jak dosvědčí i cizinci, jimž ovšem není tak snadno napodobiti naši výslovnost.

Pozn. Někdy však vlastně souhlásky nesplynou, neboť vyslovení netržité bylo by obtížné a tvrdé. Zvláště nezasahují do sebe závěry dvou ražených souhlásek (opak v angličtině i v němčině), nýbrž prvá má nejprvé svou explosi a teprve po rekursi se připojuje následující. Ku př. ve slovech: pták, bdíti, k tomu, kdo . . . = pʞta:k atd. Mimo to i ku př.: propast vzdychla = prɔpast‿vzdixla) atp. V řeči básnické vyskytují se někdy případy neobvyklých skupin souhl., nevokalisují-li se předložky, aby nebylo slabik přes počet; ku př.: nad mnou — ob. nade mnou, z tmy — ob. ze tmy a j. Takových tvrdostí nutno se varovati a libozvuku si hleděti právě ve tvorbě esthetické ceny. (Srv. Durdík, Kallilogie 24 . .)

Digitized by Google

Kombinace souhlásek mezi sebou.

(Assimilace.)

Jak bylo již výše všeobecně podotknuto, artikulace dvou bezprostředně po sobě vyslovovaných zvuků mají snahu po částečném sblížení a vyrovnání. Přihlédneme-li po této stránce ke kombinaci souhlásek mezi sebou, můžeme mluviti o několika druzích assimilace, která se nyní v řeči mluvené provádí. (Neprobíráme tedy již změny historicky vykonané v určitých slovech, třeba někdy pravopisem zakrývané.)

a) Pokud se týče ***artikulace jazyka***, t. j. místa hlavního styku tohoto činného orgánu s některou částí pevnou v dutině ústní, tedy táž souhl. může se ve svých mezích artikulovati vždy poněkud jinde, podle toho, jaká (kde tvořená) souhl. je v sousedství. *Assimilace* je v této příčině většinou ***progressivní*** (postupná, následná) nebo ***i oboustranná***. Ale nesmí jíti tak daleko, aby akustický dojem se nekryl s tím, který chceme přivoditi, na který je naše prostředí navyklé. Má tedy vlastně skoro každá souhl. dvojí artikulaci *α*) vlastní, specifickou (je-li isolována nebo po samohl.), *β*) podružnou, kombinatorní. Pozorujme ku př. místo artikulace téže souhl. ve spojení: *ana*, *ɛntɛ*, *utnɛ*; *ala*, *atla*; *ata* — *at͡sa* — *at͡ʃa* — *atla* (= *adla*. Blíže o tom též u jednotlivých souhl.)

Assimilace jen ***regressivní*** objevuje se toliko u souhl. n, místo které se artikuluje *ŋ* před raženou velární souhl. Ale tu jedná se již také vlastně o změnu historicky dokonanou.

b) ***Při uzavírání a otevírání dutiny nosní*** funguje velum zcela přesně, parallelně a v čas s ostatní artikulací; ***není*** zde tedy pozorovati ***assimilací*** (leda při vysl. n—ʃ = n*t͡ʃ*, n—s = n*t͡s* — viz blíže při *d͡z* *t͡ʃ*.) [n])

c) Nejdůležitější a nejvýznačnější jest ***assimilace co do funkce hlasivky*** a vydávání tónového „accompagnementu". Spodoba je

---

[n]) Assimilací ***postupnou*** (t. j. předržením svislé polohy vela) změnilo se ovšem v historickém vývoji staré češtiny j v *ɲ* po m, ku př. měsíc = pův. *mješi:t͡s* nyní ob. *mɲesi:t͡s* — atp.

Digitized by Google

zde převážně *zpětná* [72]) (= regressivní, rückschreitende, vorgreifende Assimilation, kteráž panuje taktéž v román. jazycích, částečně oproti germ.) a výsledkem jejím jest tento *fonetický zákon: Před znělou souhláskou může předcházeti zase jen znělá souhláska,*
„ *neznělou* „ „ „ „ „ *neznělá* „
Výjimku tvoří t. zv. *jedinečné souhl.*, které nemají v češtině podoby neznělé a znělé a *umožňují* tak *smíšené skupiny* souhlásek. Ale jinak vyskytují se v češtině *skupiny souhl. párových vždy buď celé znělé nebo celé neznělé.*

Pozn. Souhl. párové znělé a neznělé dostaly se do sousedství většinou po vymizení jerů, které je původně oddělovaly. A i pak se vyslovovaly každá ve své podobě nějaký čas, neboť tato assimilace hlasivková absolutně nutná není. Zvláště souhl. třené znělé a neznělé či naopak lze bez námahy jedním proudem vysloviti (viz stč. *s zámyslem, z samého* atp.; i nyní lze slyšeti ku př.: dɔvɔszbɔʒi·, mlu*fva*:ʒɲɛ . . .); ale i raženou souhl. neznělou můžeme vysloviti se znělou, užijeme-li jen řádné rekurse při prvé (viz stč. tbáti, kde atp.) a j. Novočesky však jest assimilace uzákoněna a nápadné by bylo, kdyby někdo chtěl se jí vyhýbati a vyslovovati podle písma. K dokladům assimilace uvnitř slov hleděti tudíž nebudeme, neb je to vlastně již záležitostí našeho etymologického pravopisu. (Ku př. obɹcê > obce = ᵖɔpt͡sɛ, ovɹca > ovce = ᵖɔft͡sɛ, lɛgɹk— > lehký = lɛxki: atp., ale o*b*ec, ov*e*c, le*h*ounký . . .) Ve slovích složených, v nichž po předložce *s* počíná vlastní slovo souhláskou fi (shoditi a odv., shon a odv. [sháněti], shořeti atp.) ujala se v Čechách zvláštním způsobem druhá, *následná assimilace* (sxɔ—), ale na Moravě nikoli. (zfiɔ—). Srv. ještě při popisu souhl. [x].

Příklady assimilace (v užším slova smyslu) na rozhraní slov:

a) Spojení: předložka + jméno:

(od baby = ᵖɔdb*a*bi, od hor = vɔdfiɔr ob.) — ale
od chůze = ᵖɔtxu:zɛ, od posla = ᵖɔtpɔsl*a* [73])
(k tobě = ktɔbjɛ, k šití = kʃici:) —
k dobru = gdɔbru, k řezníkovi = gr̥̆ɛz—
(v domě = v̄dɔmɲɛ) — v tom = ftɔm
(s tím = sci:m, s pánem = sp*a*:nɛm) —
s bohem = zbɔfiɛm, s žádostí = zʒ*a*:—
(bez dítěte = bɛzɟi:—, bez bázně = bɛzb*a*:zɲɛ) —
bez tebe = bɛstɛbɛ, bez konce = bɛskɔnt͡sɛ atd. s ostatními předložkami: pod, nad, přes . ., které tedy existují foneticky ve dvojí podobě.

---

[72]) T. j. vazy hlasové dají se do chvění dříve než mají (resp. setrvávají v něm, předchází-li před skupinou samohláska) anebo „opomíjejí" se chvěti vzhledem na povahu souhl., která bude následovati. O této *anticipační tendenci* viz též v dodatku.

[73]) Záměna zvuků jest úplná i co do místa tvoření, takže to není snad ᵖɔd̥pɔsl*a* atp. Srv. při popisu souhlásek dt.

Digitized by Google

b) Spojení jiných dvou slov, ku př.:

lidé tříd bohatých = —tř̥i:dbɔ— (nikoli —ʈb—) —
lidé tříd chudých = —tř̥i:txu— (nikoli —ɖ̥x—)
ale: spát budeš! = spa:ʈbudɛʃ (ne —db—)
vodivost záleží . . = vɔɟivɔzd͡za:lɛʒi:
větší než byl= —nɛʒbil—
větší než ty = —nɛʃti
po přečtení tvých řádek = —tvi:gř̥a:dɛk
čtvrt hodiny = při čtení: ʧtvr̥tɦɔ— ob.: ʃtvr̥dɦɔ—
u téhož zaměstnání = —te:ɦɔʒza—
už se . . . = ʔuʃsɛ
pak jsem = ob. paksɛm
pak zas = pagzas
tak zvaný = tagzvani: atd. atd.

Souhlásky jedinečné zůstávají přirozeně vždy znělými, ale ***nepřipodobňují si předcházející souhlásky neznělé.*** Vzniká tedy také skupina:

a) ***neznělá souhláska párová*** + (*znělá*) ***souhláska jedinečná.***

Ku př. srazím = s̥r̥ɑ̯z̥i:m̥, srp
chrám, chromý
pramen, první
tráva, trvati
kráva, krvavý
sláma, oslňující
chlap, bouchl
šlehám, koš ledu
plot, plst
klíč, klnu
smůla, osm
chmel, v nich má . .
snášeti, kus nože
okno, člověk neví
sněhu = sɲ—
tvých několik = —xɲ—
kněz = kɲɛs
neb je = nɛpjɛ (nikdy nɛbjɛ), pět = pjɛt
už jen = ʔuʃjɛn (nikdy ʔuʒjɛn, leda dial.) atp.

Zkoumáme-li však po této stránce skupinu: *předložka* + *jméno*, začínající jedinečnou souhláskou, vidíme, že koncová souhl. předložky zůstává ve své etymologické podobě, kdežto vyskytá-li se táž souhl. na konci jiného slova, zůstane nebo mění se v neznělou. (Příčina zjevu toho je psychologická: předložka tvoří se svým jménem celek pojmový, kdežto jinde jsou mezi slovy „*pausy*" *myšlenkové*. Ale *akustické* [resp. fysiologické] pausy mezi slovy v tomto případě vůbec není a mimo

Digitized by Google

to by se vlivem následující souhl. jedinečné znělost uchovati mohla a měla.)

Předl. *v:* v rodišti = vr̥ɔ—
ale: krev roní se = krɛfrɔ— (vždy tak)
v lomech = vlɔ—
ale: Hronov leží = —nɔflɛ—
v moři = v̄mɔr̥i
ale: pozdrav mého = —*a*fmɛ:—
v naději = vn*a*—
ale: lov na = lɔfn*a*—
v Německu = vɲɛ—
ale: promluviv několik slov = —vifɲɛ—
v jednom = vjɛ—
ale: krev jeho = krɛfjɛ—

Předl. *od, pod, nad:*
od rodiny = ʔɔdrɔ—
ale národ roste = —ɔtrɔ—
pod mechem = pɔdmɛ—
ale: národ můj = —ɔtmu:ĭ
nad lesem = n*a*dlɛ—
ale: hrad leží = —*a*tlɛ—
od jiného = ʔɔdji— (ob. též vɔdiniɦɔ)
ale: hlad jest = —*a*tjɛ—

Předl. *s:* s radostí = sr*a*— nebo i zr*a*— (tedy přece assimilace?)
ale: pes rád = jen pɛsr*a*:t
s láskou = sl*a*:— i zl*a*:—
ale: já vás lituji = jen —v*a*:sli—
s matkou = sma— i zm*a*—
ale: kněz má . . . = jen kɲɛsm*a*:
s námi = jen s n*a*:— (však dial. též zn*a*:m*a*)
jako: kněz nemá = kɲɛsnɛ—
s někým = sɲɛ— i zɲɛ—
ale: pověz něco = jen —sɲɛ—
s Janem = sj*a*— i zj*a*—
ale: pověz jim = jen —sjim

Předl. *k:* k ránu = kr*a*:— (jako: člověk rád = —kr*a*:t)
k lodi = klɔ—
k mistrovi = kmi—
k největšímu = knɛĭ—
k něčemu = kɲɛ—
k Jaroměři = kj*a*—
(ale dial. mor. a slc. vyskytuje se assimilace: gr*a*:nu atd.)

Digitized by Google

Předl. *z, bez, skrz*:

z rozsedliny = zrɔsɛ—
ale: na ráz rozbil = —r*a*:srɔ—
bez lékaře = bɛzle:—
ale: vůz leží = vu:slɛ—
z moci = zmɔ—
ale: bez má . . . = bɛsm*a*:—
skrz nás = skr̥zn*a*:s
ale: málo koz ne— = —kɔsnɛ—
z ničeho = zɲi—
ale: úhoz ničí = —ɦɔsɲi—
bez jehly = bɛzjɛ—
ale: mez je . . = mɛsjɛ . .

Předl. *přes* (pův. však stč. přez, ač v písmě nedoloženo, prasl. prêzъ)

přes rok = vždycky pr̥̆ɛzrɔk
ale: přines rohlík = —ɛsrɔ—
přes louku = pr̥̆ɛzlɔŭ—
ale: zas leží = —slɛ—
přes most = pr̥̆ɛzmɔst
ale: kles' mu . . = —smu—
přes noc = pr̥̆ɛznɔt͡s
ale: u vás najde = —sn*a*ï—
přes ni = pr̥̆ɛzɲi·
ale: u nás nic = —sɲit͡s
přes Jihlavu = pr̥̆ɛzji—
ale: pás je . . = —sjɛ . . atp.

Výjimečně však nastává assimilace (uvnitř téhož slova) přece vlivem následující souhl. jedinečné při ř, takže *souhl. ř před jedinečnou souhl. uvnitř téhož slova je vždy znělá.*

Ku př. hořlavina = ɦɔr̥̆l*a*— vždycky
ale: hovoř laskavě, sběř lotrů = —r̥̆l—
jařmo = j*a*r̥̆mɔ
hřmí = ɦr̥̆mi: (ɪ slab., ob. r̥̆mi:)
ale: udeř mě, věř mi = —r̥̆m—
dveřní = dvɛr̥̆ɲi:
ale: lékař nikdy . . = —r̥̆ɲi—
tvářnost = tv*a*:r̥̆nɔst
ale: zář na východě = —r̥̆n*a*— atp.

Druhá možná skupina smíšená jest pak

b) Souhl. jedinečná (znělá) + neznělá souhl. párová.

Ku př. čerstvý, dar sám = —ɾs̥
rty, karty, sbor ten = —rt

Digitized by Google

čerpá, veverka
olše, oltář, lkáti (= l̥ka:ci — 2 slab.), holka
zámky, mám chalupu, msta (= m̥sta — 1 slab.)
ob. Franta, ten pán
František = fraɲci—, kaňka
housenka, maminka = —ŋka

Pozn. Všimnouti si jest takových slov jako: mstivý, lkal, zlhostejněl (3 slab.), lnu, rty, rmut atp., neboť m, l, r je tu znělé, ale nikoli slabikotvorné. Srv. i spojení: líbal rty . . (= 3 slab.: li:|bal|rti), ten mstivý (= 3 slab. tɛn|msci|vi:), on lkal (= 2 slab. ʔɔn|lkal) atp. Překvapuje nás proto odmítavé mínění Sieversovo, které je jenom podle němčiny a francouzštiny abstrakcí získáno (Phon. 271): „Möglich sind also einsilbige Folgen wie mla, mra oder alm, arm, aber nicht lma, rma oder aml, amr,[74]) weil hier die schallschwächeren *m* zwischen den schallvolleren Nachbarlauten *l*, *r* und *a* wieder den Eindruck der Diskontinuität der Schallstärke hervorrufen."

Kdežto souhl. jedinečné tvořily výjimku ze zákona o assimilaci „hlasivkové" (aspoň všeobecně) tím, že ani se nepřipodobňovaly následujícím souhláskám neznělým, ani si nepřipodobňovaly předcházejících souhlásek neznělých, vymyká se souhl. [v] témuž zákonu jen jednostranně: *může* totiž *před* [v] *vyslovena býti souhl. neznělá, ale před souhl. neznělou mění se* [v] *v příslušné neznělé* [*f*] (Ač v dial. dalo zde ʊ—ŭ. Viz str. 85.).

Ku př. tvůj, kotva . . . (srv. dva)
svůj, svatý (srv. z vaty)
květ, k vám
švec, než vám = —ʃv—
kup vejce
chvat, pochva
teď vám = —cv—
tvář vaše = tva:ř̥vaʃɛ
ale: řváti atp. = ř̥vaci . . .
Kdežto kavka = — fka, ovsa = — fsa atd.

Zvláštní zmínky zasluhují ještě *kombinatorní zjevy při styku dvou ražených souhlásek* (*ústních*). V němčině platí tu věta: „Závěr pro druhou souhlásku upravuje se v době trvání závěru prvé souhlásky." (Sievers, Grundzüge 178.) Ve francouzštině naopak je artikulace obou souhl. důkladná a samostatná; odtud pochází odpor ke skupinám souhl. Čeština je po této stránce asi uprostřed mezi těmito jazyky. Že existuje (zvl. v ob. řeči nepříliš úzkostlivé) způsob výslovnosti, při kterém se obě plose mísí, resp. prvá (rekurse) zanedbává, dokazují „odsutí" nebo „vypadnutí" souhl. ku př. ve slovech: tkadlec = kadlɛ̆c, kdyby = dibi, jak pak by ne

[74]) V tomto druhém případě ovšem by znělé l, r mělo silnou náklonnost k vytvoření nové slabiky a proto se stává zde neznělým: *a*m̥, *a*m̥ (srv. pozn. [68]) na str. 83.)

Digitized by Google

= j*a*p*a*bin*ɛ*: a j. Spis. výslovnost však nesmí si dovolovati takového zjednodušení artikulace a *příkazem orthoepickým je vyslovovati prvou raženou souhl. řádně se zvláštní plosí* (resp. úplnou rekursí), jak se to všeobecně činí ku př. ve slovech: pták (= p‿t*a*:k — ne (p)t*a*:k) k tomu, k nám, kmotr, potkal, bdíti, akt (= *a*k‿t — 1 sl.), vykokt' atp. Sievers myslí, že zde vzniká vlastně „vedlejší slabika", kterou však vzhledem k hlavní, samohláskou tvořené slabice nepociťujeme. (Grundzüge 205—6: „. . . wir ignoriren einfach die Existenz der hier von den anlautenden oder auslautenden Consonantenverbindungen gebildeten kleinen „Nebensilben", wegen der geringeren Schallfülle der hier auftretenden stimmlosen [ne výhradně — viz *b*díti atp. Geräuschlaute, denen gegenüber die Hauptsilbe mit ihrem klangvollen Sonanten durchaus dominirt. Exspiratorisch können diese Gruppen von Schallsilben natürlich sehr wohl einheitlich sein.") Srv. co o téže věci pověděno na str. 32 a 86.

Konečně nutno promluviti *o výslovnosti skupin homorgánních souhlásek* (t. j. tvořených na témže místě). Je tu předně důležito spojení:

a) ražená souhl. + nosová souhl.

O tom praví Sievers (Phon. 283): „Při všech souhláskách závěrových nastupuje před homorgánní souhlásku nosovou (pm, tn atp.) nosová explose, t. j. substituce zadopatrovou souhláskou raženou" a vysvětluje to ještě blíže (Grundzüge 180) takto: „Zde se nahražuje obvyklá explose explosí pomocí převislé části zadního patra (Gaumenklappe), t. j. obvyklá ústní hláska ražená zastoupena je příslušnou „faukální" hláskou raženou."

Taková společná *nosová explose* (budeme ji značiti jako „rekursi" nosovou pomocí ı) je v češtině pravidlem při skupinách:

t‿n ku př. u|tne, pu|tna,[75]) snad ne . . .
d‿n „ „ sedne, dovedný
p‿m „ „ kupme, sup má . . ., dub měl
b‿m „ „ obmyslný, obměna
c‿ɲ „ „ světnice, pololetní
ɟ‿ɲ „ „ (dva) dni, polední

[Srv. však skupiny jiné, nikoli homorgánní: tma, dme, pne, velebný atp. — první souhl. ražená má tu vždy svou vlastní, ústní plosi (rekursi): t*m*a atd. Vyslovovati tímto, zajisté původnějším způsobem také hořejší, homorgánní skupiny by bylo nápadné, ač se to při individuální affektaci vyskytá, ku př. ᵖɔd‿nɛsʃ atp. Při zpěvu jest ovšem restituovaná výslovnost žádoucí, tedy i: d‿ɲi atp.]

b) ražená souhláska + l.

Tu má ražená souhl. místo své vlastní explose *explosi laterální* (bokovou) t. j. jazyk přitiskne se k patru, pak se okraje jeho odchlípí od hořejších

[75]) Slabika před takto vyslovenou skupinou souhlásek homorgánních jest otevřená.

Digitized by Google

stoliček, ale špička zůstane přitlačena k dásni, resp. k hořejším řezákům a hned artikuluje se l, bez přerušení proudu a bez pausy. (Označíme to jako rekursi pomocí .̣ (tak i v násl. skupinách t̪l, d̪l, n̪l) Ku př.:

t̪l: me|tla, tlak
d̪l: se|dla, kne|dlík
n̪l: ob. tɛnlɛ (i tɛndlɛ)

(ale c̪l: aťleží, atp. s explosí původní).

Dále poznamenejme taktéž zde předem, že m, n, ɲ, ŋ *nemá vůbec ústní explose (rekurse) před následující souhláskou raženou*; zde nastupuje pouhé uzavření dutiny nosní. Ku př.

ob. zamk', vymk' (podobně: lampa, tamten . . . .)
(simul)-ant, ob. špunt (podobně: on to, anti-)
kuňk, ob. truňk (podobně: muňka . . .)
bank (2 pl.), ob. rynk.

Souhl. td (a též cɟ) mohou míti *„explosi sykavkovou"*, t. j. jazyk neodtrhne se hned dolů, nýbrž utvoří na okamžik průlinu, kterou se proud prodírá a tvoří třenou souhl. sykavou velmi krátkého trvání.[76]) Tak povstávají zvuky, které nazýváme „splynulinami": t͡s, t͡ʃ . . . (O těch viz na konci popisné části.)

Po těchto úhrnných výkladech můžeme konečně přistoupiti k fonetickému rozboru jednotlivých souhlásek českých, t. j. hlavně popsati, kde a jak se která z nich tvoří. K tomu připojíme vždy jen pouhý výčet okolností, za kterých se souhl. ta v češtině vyskytá. Při tom vysvitne samo sebou s dostatek, do jaké míry je označování souhlásek v č. pravopise fonetické a které jsou tu zvláštnosti nebo zbytečnosti. Že nebylo možno uvésti všechny skupiny souhlásek v jazyce živém existující, rozumí se samo sebou; shledávání a spořádání jich (nesměli bychom se omezovati pouze na jednotlivá slova!) vyžadovalo by samo nesmírně mnoho času a praktické důležitosti ani vědecké ceny nemá.

---

[76]) Tak vysvětluje se (jak Gebauer správně ukázal v Hist. ml. I. 310) historická změna: plɛtťi > plɛt͡ʃci > plɛsci atp. Nebo i pochod: *płakje > *płaťe > płace > pla:c͡še > pla:t͡ʃɛ atp.

Digitized by Google

a) Souhlásky třené (a trvací).

O hrdelním [ɦ] viz na str. 48.

1) Zadopatrové (velární).

g̊ x

České souhl. g̊, x vznikají tím, že zadní část jazyka pozvedne se silně (jakoby z postavení při samohl. *u*) ke středu měkkého patra, takže proud výdechový musí se touto úžinou prodírati. Při tom však není pozorovati chvění čípku. [Analfabeticky tedy udáme artikulaci tuto: $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 46 β f' — e' γ 2^{i-j} δ 0; při [x] vychází pouhý šum — tedy ε 3, při [g̊] spolu i tón hlasivkový — tedy ε 1.]

U nás se staví vždycky k sobě ɦ x (psáno podobnými písmeny: h—ch) jako příslušná znělá k neznělé. Tato juxtaposice je mylná s hlediska fonetického, neboť k ɦ je příslušná neznělá souhl. h (viz o tom str. 48). Zakořeněný a pro svou běžnost bezmyšlenkovitě přejímaný názor ten vysvětluje se historickým vývojem, který způsobil, že nyní vnitřnímu ɦ (t. j. mezi samohl.) odpovídá (ve výslovnosti, ne ovšem v písmě) před souhl. neznělou nebo na konci jiného tvaru téhož slova skutečně souhl. [x]; obě hlásky jsou v takovém případě střídnicemi etymologického [g]. [Pochod zde byl asi následující:

Pol. XIII. st.

Ku př. dorga	> dr*a*:g*a* > dr*a*:g̊*a*	> dr*a*:ɦ*a* — psáno dráha, ale
gen. pl. dorgъ	> dr*a*gъ > dr*a*g̊(ъ)	> dr*a*g̊ = dr*a*x (ob. dr*a*:x) ps. drah.
Nebo: snêgъ	> sɲʲe:gъ > sɲʲe:g̊(ъ)	> sɲʲe:g̊ > sɲi:x — psáno sníh, ale
gen. sg. snêgu	> sɲʲegu > sɲʲeg̊u	> sɲɛɦu — ps. sněhu atp.
		(negъtъ > nehet = nɛɦɛt / negъty > nehty = nɛxti)

Pozn. g̊ změnilo se tedy jen před násl. samohl. v ɦ posunutím artikulace do zadu a hloub — tedy assimilací k prostým tónům.]

Zvuk g̊ (tento znak mezinárodní transkripce byl upraven z g, poněvadž obě souhl. jsou tvořeny na témže místě) je skoro týž jako

Digitized by Google

v sevněm. výslovnosti slov.: Tage, Bogen a jako novořec. *γ*.[77]) Sievers značí je ʒ¹ a příslušné k němu *x*¹ (při tom však se v němč. čípek poněkud chvěje). Srovnávaje pak německý „ach-Laut" s ruským a polským [x] (které se rovná českému) praví (Grundzüge 134): „Ruské x, polské ch náleží snad spíše k zadním souhláskám velárním (x², ʒ²). Liší se . . od německé hlásky . . . nápadnou slabostí šumu při tření povstávajícího. Počáteční ruské x zní často přímo jako hodně energické *h*." Srovnání to je čistě subjektivní a nemá pro nás významu praktického; ale se švýcarským *x*² se naše x rozhodně nekryje.

[g] *vyskytá se v češtině jen spodobou za* [x] *před znělými souhláskami párovými. Jinak nemá samostatné existence.* Ku př.:

abych byl = ʔ*a*bìgbìl (nebo i ʔ*a*bìɦbìl)
nech ho! = nɛgɦɔ, prudce také nɛgɔ nebo i nɛɦɔ.
ach bože! = ʔ*a*gbɔ:ʒɛ
do mých hodinek = ob. dɔmɛĭgɦɔ—
ve tmách září = vɛtm*a*:g*za*:r̥i: (nebo spíše —x.'*za*:—)
v krajích dalekých = fkr*a*ji:gd*a*— atp.
Ale: těch lánů = cɛxl*a*:—
nech mne = nɛxmnɛ atp.

[x] vyskytá se v češtině velmi zhusta a za různých okolností:

a) stojí-li před samohláskou nebo po samohlásce, tvoří se za podobného postavení jazyka jako příslušná samohláska a podle toho úžina povstává více směrem k tvrdému patru, podle stupnice:

xu — xɔ — x*a* — xɛ — xì — (— xí:)[78])

Ale v obvyklé výslovnosti je tato palatalisace nepatrná (Viz dále při [ç].). Mimo to vyskytá se x *b*) před souhláskami neznělými a jedinečnými *c*) i po těchto souhláskách, jakož i před *v*.

Píše se *ch*[79]) ku př.:

a) chápavý, moucha; chechtati se; chytrý; choditi; chudý ach, rybách; lidech; tich, mých, hoch, duch
b) chmel, lechtati, chtíti, chlapec, chrastí, chřípě, chvála . . .
c) vetchý, nadchnouti (= n*a*tx—), střemcha, schody, zchytralý (= sxi—), vliv chudoby (= —fxu—), k chuti.

---

[77]) Tohoto posledního znaku užívají také mnozí autoři ruští pro ojedinělou výslovnost ku př. slov: Господь, благо . . герой atp. Böhtlingk vymyslil si k témuž účelu značku ɦ, Srezněvskij pak г'.

[78]) Při šeptání samotné souhl. x—ç, tvořené za pošinování místa největší úžiny, objeví se nám stupnice, připomínající tlumené pískání. (Srv. hist. záměny souhl. s—ch, f—ch nebo ch—f.)

[79]) Je to vlastně spřežková značka latinská pro aspirované c = k^h, resp. symbol, že místo artikulace je jako při k, ale způsob třený, trvací, jako při h. Mezinárodní značka x vzata je z azbuky (a tam z řecké abecedy) a užívá se jí též hojně v dílech slov. filologie (Meillet, Baudouin a j.).

Digitized by Google

V cizích slovech: *a*) chaos, cherub, chimaera, Jáchym
b) chlor, chromatický . . .

Píše se *h*:

a) na konci slov (před pausou), ku př.: pluh, sníh, snah (gen. pl.), hloh, nocleh atp. . . .

b) lehký, nehty [Odtud lidová etymologie, že prý název nehtů pochází ze zákazu prarodičům daného: nech to!] atp. Zvláštní je, že spis. „hmatati" se vysl. ob. xm*a*t*a*t.

c) sháněti atd. (srv. zde str. 88 a Pravidla str. 145—6.). Výjimkou opět vysl. se i v Čechách zɦ— ve slovech: shasiti (psáno teď již zhasiti), shlídnouti, shluknouti se, shora, shůry a v cizích slovech: sharmonisovati atp.

V cizích slovech: *a*) Allah, Džamileh a j.

Zvláštní psaní: Mexiko mělo by se vyslovovati [mɛxikɔ], ale zavládla výslovnost franc. mɛksikɔ.

Digitized by Google

2) Předopatrové (palatální) souhlásky třené.

(ç)

Hláska tato (v němč. t. zv. *ich-Laut*, Brücke-ho χ^1) artikuluje se, jestliže přeneseme pro vyslovení *x* úžinu až na samou hranici tvrdého patra (kde se článkuje samohl. í). [Analf. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 46 $\beta\, \varepsilon'\, \gamma\, 23^{\varepsilon-k}\, \delta\, 0\, \varepsilon\, 3$.][80] *Češtině obecné je tento zvuk cizí* a myslím vůbec ryzí výslovnosti. Je to zřejmo již z té okolnosti, že málokterý Čech ho užívá mluvě německy. Ale *individuálně* vyskytá se přece u osob, které mají ve zvyku vyslovovati *i* hodně úzce, anebo na které měla něm. výslovnost značnější vliv. Vyskytuje se pak výhradně před a hlavně po *i*, zvláště dlouhém. Ku př.:

hříchi, sníh, tvých, dobrých atp. = —i:ç (ob. —ɛĭx)
chýliti se, chýše (psáno teď chyše) = çi
chytrý, chyba . . .

Také je možno u týchž individuí slyšeti výslovnost: těch = cɛç atp.

j

Obyčejně se staví j (Brücke-ovo y^1) k ç jako příslušná znělá; v češtině počítáme raději souhl. tuto k t. zv. souhl. jedinečným (jako vůbec ve slov. jazycích). Článkuje se tím způsobem, že přejdeme od úzkého *i*: ještě k většímu stupni zúžení vyvýšením střední plochy jazyka k tvrdému patru; špička jeho opírá se při tom o dolní zuby a okraje dotýkají se hořejších stoliček (vlastně i praemolár). Tření je nejslyšitelnější před *i*, jinde jest menší (ji — jɛ — j*a* — jɔ — ju). [Analf. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 46 $\beta\, \varepsilon'\, \gamma\, 2^{\varepsilon}$ nebo $\gamma\, 23^{\varepsilon}\, \delta\, 0\, \varepsilon\, 1$.] O poměru ĭ—j viz na str. 71. Zdůrazniti zde musíme, že trvání úžiny potřebné pro [j] je v č. daleko kratší nežli v němč., takže *činí* [*j*] *dojem hlásky netrvací, ražené*. Proto také pravopis náš užívá téže písmeny pro [j] jako

[80]) Tato souhláska liší se ještě znatelně od palatalisovaného polského ś, které se tvoří střední částí plochy jazyka poněkud více ku předu. [Mezinárodní znak ç volen velmi nevhodně. Případné by bylo písmeno χ s ohledem na n—ɲ, ɟ.]

Digitized by Google

pro [ĭ] a mnozí fonetikové stěží obě hlásky rozlišují (B r o c h). Souhl. *j* jest v češtině častá a vyskytuje se jak *a*) přede všemi samohláskami, tak *b*) před některými souhl. a *c*) po všech souhláskách.

Píše se obyčejně *j*[81]). Ku př.:

a) spis. i ob. já, jak, jest—je, ji, jísti, lojový, ob. potakací částice jɔ. Interjekce juch, spis. jonák, junák atp.

b) jen spis. jdu, jho, jméno, jsem . . .

c) objetí, odjezd; neb je to (= nɛpjɛ—) již jest . . (= —ʃj—), nás je (—sj—), klobouk jí sluší = —ɔůkji:— atp.

V cizích slovech: *a*) Jan, Jeroným, Jiljí, jod, Josef, Julius, jurista . .
b) objektivní (lat. obiectivus), fjord, Hjalmar, Burjat . . .

Pozn. V ob. češtině je často j na poč. slova odsuto ku př.

a) ʾɛʃcɛ, ʾuʃ (dial. ʾinɛĭ atd.)

b) du (ale nɛĭdu), sɛm (ale nɛĭsɛm), mɛnɔ

c) . . klɔbɔůkì sluʃi, uʃim*a*:m = už ji mám (nebo: uši mám) atp.

Dlouhé [j:] máme ku př. v superlativu: nejjasnější, což je dobře rozeznatelné od: nejasný, neboť tření jest zde značné a šum slyšitelný.

Skupina —jɛ— *píše se „ě" po p b v f*, ku př.:

c) pět, hloupě
oběd, v hrobě
věnec, vdově
oběra, fěrtoch, Josefě.

Zřídka se [j] píše *i*: napial, rozepiat; mariáš, mariánský (ale Marie — v. dále)

nebo *y*: rayon (= r*a*jɔ:n ob. za fr. rɛjɔ̃)

Spis. generál a odvozeniny vyslovují se všeobecně jɛ—.

Nepíše se ve skupině: i + samohl. (v jednom slově, hlavně cizího původu). Přechod z jedné samohl. do druhé měl by se díti vždy nejkratší, nejúspornější cestou, ale zde tomu tak býti nemusí. Ku př. spojení i—ɛ, i—*a* vyslovuje se v č. s oblibou —ijɛ—, —ij*a*—, t. j. jazyk se z *i* nejprve povypne, či spíše vykmitne ještě vzhůru a pak pomocí tohoto odrazu teprve zaujme patřičnou nižší posici pro ɛ, *a*, nebo znovu [i].[82]) Někdy jest nám opravdu těžko rozeznati, o jaký způsob výslovnosti běží, neboť illuse sluchová může zde snadno povstati. Výklad Jespersenův (Lehrbuch 195) pro češtinu nestačí, neboť artikulování *j* zde nalezáme naopak většinou v případech, kde následující samohl. není přízvučna. Ku př.:

fiala, hiat = ɦij*a*:t, piano, Ovidia . . . = obyč. —ij*a*

[81]) Písmeno vzniklé prodloužením značky i.

[82]) Srv. methodický návod J. Berana (OSlN. 380): „Hluchoněmý, umí-li dobře vyslovovati *i*, snadno naučí se vysloviti hlásku *j*, jestliže *i* spojuje s počátku s jinými samohláskami: ia, iu, ie, io, při čemž žák brzo vysloví ja, ju, je, jo".

Digitized by Google

koncovka —ie = obyč. —ijɛ: Fenicie, historie, Marie . . .
Rovněž tak ve slovech: dieta, siesta . . .
koncovka —ii = vždy —iji: ve Francii, poesii . .
Dionysos, fysiolog, Lyon = lijɔ:n místo fr. ljɔ̃, Octavio . . .
Demiurg, gymnasium, diurnista . . . [83])

Je to tedy pravé *j hiatové*, jež se tvoří i v ostatních slov. jazycích. V ruštině se toto *j* + samohl. značí zvláštními spřežkami, ku př. **обвинение** atp. subst. verb. na —ie (nikoli —iə), **Франція** atp. subst. na —ія (nikoli —ia) dat. sg. **обвиненію** . . . acc. sg. **Францію** . . . (nikoli iy). Podobně i v srbštině, ku př. **Штампарија (краљевине) Србије** atp.

[V polštině nastala zde v koncovkách synizese a ku př. obwinienie vyslovuje se ˀɔbvi'ɲeɲɛ, Francya = 'frantsja, fizyologia = fizjɔ'lɔgja atp. Viz o tom článek Baudouina de Courtenay: „Jedna z kwestji spornych pisowni polskiej" (Prace fil. III. 787..) Ale jinde objevuje se týž zjev i v písmě, ku př. fijołka a j.]

---

[83]) I v písmě projevila se tato artikulace ku př. stč. Marigye atp., pak v nedávných ještě tiscích (ku př. Havlíček): privilegijemi, policije atp. Konečně dosud v subst. rafije (z lat. graphium) a adj. zářijový (= září + ový) a častých pravopisných „chybách".

Digitized by Google

3) Dásňové (alveolární) souhlásky třené.

ʒ ʃ

České sykavky ʒ ʃ tvoří se tím způsobem, že (vycházíme-li z polohy mluvidel při j) špička jazyka vztýčí se ku vnitřní straně alveolů;[84]) okraje jazyka dotýkají se těsně hořejších stoliček, ale místo úžiny mezi plochou jazyka a patrem utvoří se v této prohlubinka, žlábek jakýsi, který je příčinou tak charakteristického šumu, vznikajícího při procházení do šíře rozlitého proudu výdechového. Při tom řady předních zubů jsou k sobě sblíženy, ale ještě se nedotýkají. Rty se vypínají poněkud ku předu; ale jejich tvar není nijak rozhodujícím činitelem při českém ʒ ʃ, neboť obyčejně se podržuje tvar potřebný při hlásce sousední. Při ʒ vychází plný zvuk hlasivkový. [Analfab. tedy: $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 6—7 β 12/ γ „ δ 0 ε 1—ε 3.]

Pozn. Novoč. ʒ ʃ[85]) není tedy souhl. „měkká", palatální (srv. též, že po něm vyslovuje se vždy [i], str. 65 a 66); pův. stč. „ž, š" jím však bylo (jako jím je pol. ź ś). Názor Brücke-ův o složenosti artikulace ʃ (něm., jež transkribuje $s^1\chi^2$) je zastaralý a mylný. Zvláštní je dále, co praví Vondrák (Vergl. sl. Gr. 370): „. . při nynějším š, ž není ve slovanštině špička jazyka obyčejně zúčastněna, tak ku př. při českém š, nýbrž jen přední část plochy jazyka (der vordere Zungenrücken)". — Srovnej však homorgánnost hlásek ve skup. ʃl*a*, k*a*ʃn*a*, v*a*:ʒni: atp.

[ʒ] je v češtině častý zvuk a vyskytá se *a*) před a mezi všemi samohl. *b*) před souhl. znělými i *c*) po souhláskách znělých (ovšem nikdy na konci „slova" t. j. před pausou).

Píše se obyč. *ž*, ku př.:

a) žába, žena, život, žold, župa . . .
kůže, kůži; spis. káži atp. — ob. kážu.

b) žblunk!, vražda, ždímati, žhář; žlutý, žmoliti, žnec, žravý; žvýkati atp.; můj žalář (= mu:ïz*a*—), až by, běž domů atp.
(ale: věž má = —ʃm, než láska = —ʃl— tp.)

[84]) T. j. konvexně klenuté lůžko hořejších zubů.

[85]) Mezinár. značky upraveny z písmen z s ve snaze vyhnouti se znaménkům diakritickým (ačkoli české, originální značky ž š jsou běžny v indoevrop. filologii).

Digitized by Google

c) obžalovati, od žáků (výslovnost umělá, hlavně při čtení), k ženichovi (= gʒɛ—), tenžal . . věř, že . . (= —ʧʒɛ . .), krev žíly . . (= vʒ), spis. rozžvýkati (ob. rɔʒ·vɛīk*a*t), z žuly, z těch žádný (= —gʒ*a*:—) . ., lžeš, Mže, (kůň) rže . . .

V cizích slovech: žaluzie, gáže, Evžen, Žofie, žirafa a j.

Píše se š ku př.: můžeš být (= —ʒb—), chceš dostati (= ʒd), máš ho (= —ʒfiɔ) atp. Dále ve slově: kašmír (spodobou k ɱ).

Zvláštní případy: věštba vysl. se obyč. vjɛgb*a* (vedle spis. vjɛʒdb*a*); rozžhavený = ob. rɔʒ*a*—.

Píše se *j* v cizích slovech: joviální, jockey (= ʒɔkɛī vedle správnějšího ʤɔ—).

Píše se *g* v cizích slovech: genre (= ʒ*a*:nr̩, za fr. ʒ*ā*:r).

Píše se *z*: rzáti (o koni) vyslovuje se všeobecně rʒ*a*:ci.

[ʃ] je taktéž velmi častý zvuk v češtině, vyskytující se *a*) přede všemi samohl. i po všech samohl., *b*) před souhl. neznělými, jedinečnými i před *v* a *c*) po souhl. neznělých a jedinečných (a to na kterémkoli místě slova).

Píše se obyčejně š ku př.:

a) šátek, šest, naše, široký, naši, šotek, šoupati, šuměti . . . spis. píši, píší — ob. píšu, píšou, nejšťastnější atp. = nɛīʃ—

b) škádliti, štika, štváti, špatný, švarný, švec; šlapati, šmahem, šňůra, šramot atp.
neseš chrastí (= ʃx), obecné sɛʃftɔm za spis. jsi v tom . . .

c) vzduch šeptal (xʃ), s šavlí, v šití (= fʃ—), voják šel, když jsem šel — ob. dìʃsɛm—, on šel,[86]) byl šílený atd.

V cizích slovech: šál, šarže (ob. však ʃ*a*rʃɛ), šenkovati, Švéd, Remeš.

Píše se šš: vyšší atp.

Píše se ž:

a) na konci slov: již — ob. ᵊuʃ, Kroměříž, lež, Paříž, až, polož, nůž, muž atp. . . než míti . . (= ʃm) . .

b) knížka, Anežka, mužský (jen spis. —ʃs—, ob. muskɛī), hlemýžď, objížďka . . . už vás . . . (—ʃv—).

Píše se *s*, *z*. Skupina etymologická: —sč—, —zč— v témž slově nebo i na hranici předložky a jména vyslovuje se obecně vždy ʃʧ (za spis. sʧ), ku př. rozčilovati se, z čista . ., zčervenal; s číslem, sčítati atp. (Ale: přines čepici = i ob. jen —sʧ—.)

Obecně vyslovuje se —ʃt— za spis. —st— v cizích slovech: kompost, stát a odv., stipendium, strych, student atp.
Taktéž vyslovuje se často ʃp za spis. sp v cizích slovech: speciální, speditér (vždy ʃp—), spekulace a j.

[86]) Ale konšel = kɔnʧɛl — viz při popisu splynuliny ʧ.

Digitized by Google

Píše se *č*: čtvrtý a odv. = ob. ʃtvr̥t—.

Píše se *ch* v cizích slovech: chef (= ʃɛ:f), nonchalance a j.

Píše se *sch* ve slově: schematismus (ale schema vysl. se jen sxɛ:—).

Pozn. V pl. adj. na -stský se píše -stští, ale výslovnost je (asi haplologií) zjednodušena na —ʃci, ku př.: městský — městští = mɲɛʃci:, nebo nanejvýše mɲɛʃ:ci:, (ob. je za to mɲɛskì).

Slabikotvorné ʃ̩ máme v interjekcích: ʃ̩::t (= ticho!) a kʃ̩:t͡s (1 slab.).

Digitized by Google

z s

České sykavky [z s] tvoří se (u srovnání s artikulací ʒ ʃ) tak, že jazyk posune se ku předu: okraje jeho dotýkají se stále hořejších stoliček, ale špička může zaujímati dvojí postavení. Při isolovaném *z s* nebo před samohláskou leží špička u dolejších řezáků a úžina tvoří se přední plochou proti dásni; po [t d n] je však špička zvednuta proti hořejším zubům (srv. i tvorbu t͡s d͡z . . .) a před [tdn] konečně je možno užíti obojího postavení (taktéž vlastně i před samohl.). Žlábek v ploše jazyka je delší a mělčejší. Mimo to jest pozorovati (vzhledem k ʒ ʃ), že se celá dolejší čelist posune o něco ku předu, takže řady předních zubů stojí nad sebou skoro v jedné kolmici a téměř se dotýkají. Koutky rtů se spíše odtahují (štěrbina se úží), ale tvar rtů jest opět docela podružný při českém z s. [Analf. tedy: $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 6 β e'—f' γ 1^{e-f} nebo β 1^{e-f} γ „ δ 0 ε 1—ε 3]. [*z*] je doprovázeno tónem hlasivkovým; šum, vznikající nárazy tenkého, stísněného proudu výdechového na hořejší řezáky a unikáním jeho okolo jich dolního okraje, jest při [z s] velmi ostrý a pronikavý (při šeptání vyniká ze všech nejvíce). Proto se užívá zvuku toho k volání, ku př.: ps:t.

Pozn. Vondrák (Vergl. sl. Gr. 369) upozorňuje docela správně, že vyluzování zvuků ʒ—z, ʃ—s podobá se pískání; podstatou šumu je zde chvění různě rychlé, takže můžeme vysloviti celou stupnici od „nejhlubšího" ʃ k „nejvyššímu" s.

[*z*] je v češtině velmi obvyklý zvuk, vyskytající se *a*) před a mezi všemi samohl., *b*) před souhl. znělými i *c*) po nich (ovšem ne na konci „slov" t. j. před pausou).

Píše se obyčejně *z* ku př.:

a) za, zákon, země, zima, zobati, zuřiti, zůstati . .
koza, kozy, koze, kozu, kozo, kozou atp.

b) hrozba, zboží, zhasnu, zdravý, zděsiti, zvon, zženštilý, zříditi, zříti . . . zráti, zlý, zmije, znamení, zničiti, zjev . . .
lez dolů, z bytu, bez hluku atp. (ale: bez roste = —sr—)

c) kobza, hrob za (zdí), našich zájmů (= gz), led záhy . . ., choď za mnou, vzal, již zaplatil . .

Digitized by Google

rzáti, dvůr za . ., slzy (= l̩z), nelze, já vám zahraji, on za [87]) (to nemůže) atp.

V cizích slovech: Zachariáš, Zikmund, alizarin, horizont, muzika (vedle musika) a j.

Píše se *zz*: rozlobiti se atp.

mezzanin (= mɛz*a*nin ob., mɛz*a*nin běžné v Praze).

Zvláštní případy: skupina gz psána *x* — viz o tom při splynulinách. Sloveso požříti vysl. se všeob. jen pɔzr̩i:t. Za předponu vz — je ob. z, počíná-li základní slovo souhláskou, ku př. vzbuditi, vzhůru, vzmoci se a j. — ale ve slovech nelidových, jako: vzduch, vzdělávati a odvozených a pak před samohláskou vyslovuje se i ob. [vz]: vzácný, vzal atp.

Píše se *s* ku př.:

a) spis. i ob. přese . . ., ob. též zɛ— m. se (svým). Slovesa: sesíliti, seslábnouti atp. dovoleno psáti též ze—.

b) sbor, prosba (vlivem tohoto subst. vyslovuje se též všeobecně prosebník = prɔzɛb—), . . nos do . . ., sdružení, sdílný, ob. s gustem, sříti (ale dovoleno psáti: zřícenina), s řepou, s žádostí, shluk, shora; Kosmák . . s radostí atp. vyslovuje se ob. sr*a*— i zr*a*—. Zde to je snad změna fonetická. Ale vyslovuje-li se ku př.: s vozu, se střechy, se stromu atp. všeobecně zvɔ—, zɛ— nemáme zde již změnu fonetickou, nýbrž zánik předl. „s(e)" ve smyslu shůry dolů (= zhu:ri) a nahrazení jí běžnou předl. „z". (Srv. i str. 90, 97.) Jinak se mnoho složenin liší foneticky i významem podle toho, mají-li předponu s či z, ku př. svolati — zvolati, svrhnouti — zvrhnouti, svedli — zvedli, srůsti — zrůsti atp.

V *cizích slovech* ku př.:

a) Josef, gen. sg. Aloise, Jerusalem; poesie, jesuita, desertér, vokalisovati, fysika, asyl, sakristie, risiko, oasa a mnoho j.

b) kosmos, konc. —asmus, —ismus = —(i)zmus nebo —(i)zm̩.

c) po souhl. *r*: Persie, universita, korso, verse,[88]) bursa (též se vyslovuje burs*a*)a j.; po souhl. *n*: konservativní = kɔnz— nebo spíše kɔn͡dz— (Viz při d͡z.) Také po *l*: balsamovati.

Psáno —*ss*— v cizích slovech: bassin (= b*a*zɛ:n ob.), dressura atp. (vedle s). *ç* — façona = ob. f*a*zɔ:n*a*.

[*s*] je rovněž hojná hláska v češtině a vyskytá se *a*) před a mezi všemi samohl., *b*) před souhl. neznělými a jedinečnými i před *v* a *c*) po souhl. neznělých a jedinečných — a to na kterémkoli místě slova (i na konci t. j. před pausou).

[87]) Ale Honza = ɦɔn͡dz*a* — viz dále při d͡z.

[88]) Vyslovovati zde —rs— bylo by směšné pro nezvyklost. Změna s v z nastala zde vlivem našeho silného r, nebo přejata již z němč. (Francouzsky nutno přísně vyslovovati: yniversite, kɔ̃serve . . .)

Digitized by Google

Píše se obyčejně *s*, ku př.:

a) s, sádlo, seč, síla, sobě, soused, suchý . . husa, huse, husu . . . husy atp.

b) schod, s šedivým . . ., s Fialou, skála, stíhati, vésti, stávati, spal . . . svatý, svět . . . sláva, sraziti, smál se, snažně, s ním, s jeho atp.

c) tvaroh se . . (= xs), můžeš se . . v seně (= fs), vstáti, k smrti, neuhoď se (= —csɛ spis.), led sám, (= ts spis.), psáti, chop se atp. seber se, obul se, dám si, on si,[89]) povoň si . . .

V cizích slovech: satan, Smyrna, Sokrates . . .

Píše se *ss*, ku př.:

a) ssáti a odv., ssutina (vedle sutina), ssedlina; s sebou.

V cizích slovech: fossilní, glossa, demisse, professor (i profesor), transscendentální atp. (ačkoli již v latině se píše transc—, jakož i ve francouz. pravopise).

Píše se *z* ku př.:

a) na konci slov: svaz, mez, impt. voz, ob. pf. vez', hmyz; zúžiti = sˀu:— atp. (viz str. 45 a 46).

b) zchátralý, zšedivěti, vozka, mozku, roztal, vézti (= vésti = ob. vi:st), roztáti, způsob, zpět . . hmyz veškerý (—sv—).

Píše se *zs* ku př.:

a) rozsypati, rozsouditi, rozsaditi atp. = ob. rɔs— (při čtení též rɔs:—); bezstarostný, zsinalý; francouzský atp. vždy —ski:.

Píše se *c* v cizích slovech (fr.), ku př. cercle (= sɛrkl̩, též t͡sɛrkl̩).

Píše se *ç* v cizích slovech (fr.), ku př.: façada (i fasáda — ob. výslovnost též f*aza:da*), raça (vedle rasa), pieça (fr. race, pièce).

Pozn. Za předponu vz- vysl. se ob. s, ku př.: vzkázati, vzteklý, vzpomenouti (spis. fs-); adj. švižný vyslovuje se (spis.) jen svizni:. — Haplologie způsobuje, že se vyslovuje místo městský — mɲɛski:, nebo: (všechna) čest stranou = t͡ʃɛs:tranɔ̆u. Spojení ks píše se x — viz při splynulinách. Slabikotvorné [s] je v interjekci pṣt, s:t (srv. str. 104.).

---

[89]) Ale panský = pan t͡ski: — viz při t͡s.

Digitized by Google

r

České *r* tvoří se tím způsobem, že špička jazyka, vztýčená k zadní straně alveolů, je tam zvučným proudem vzduchovým uváděna ve kmitání. Jeho artikulace je koronální: okraje jazyka jsou přiblíženy dosti značně k hořejším stoličkám, takže proud nemůže unikati vedle. Rty jsou úplně passivní. [Analf. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 4 β $R^{l}\gamma$ „ δ 0 ε 1.] — Máme zde tedy zvláštní způsob artikulace, t. j. „*chvění*, což jest vlastně řada rychle se opakujících explosí, které nám splývají v souvislý rachot.[90]) Počet nárazů při *r* u téhož člověka mění se dle toho, jaké postavení má hláska ta ve slově: mezi samohláskami stačí 2—3 nárazy, na konci slova nezřídka jen jeden, na počátku 3, při zvláště zřetelném vyslovování 4—5. Jak Donders vyšetřil, trvá doba nárazu $^1/_{25}$—$^1/_{39}$ sekundy." (VČP. VIII. 245.) — Vondrák praví (Vergl. sl. Gr. 290): „Počet nárazů jazyka jest ve slovanštině všeobecně větší, než ku př. v němčině a to platí obzvláště o českém *r*." Hláska *r* je v češtině velmi častá a vyskytuje se jak *a*) před i mezi všemi samohl., tak *b*) přede všemi souhl. i *c*) po všech souhláskách a to na kterémkoli místě „slova" (i na konci).

Zvláštní důležitost má *r* v češtině i proto, že *může býti slabikotvorným* a to *jen mezi dvěma souhl. nebo na konci slova po souhlásce*: *r* vyslovuje se pak bez jakéhokoliv samohláskového živlu (příhlasu) před nebo po svém trvání vlastním. [O tom bývají názory často nesprávné u cizích autorů. Srv. ku př., co praví V. J. Grigorovič ve svém čtení o českém jazyku РФВ. X.: „Звуки *r* и *l* (ръ, лъ) у Чехов произносятся еще до сих пор совершенно вокальио: mrtw (sic!), krk, chlm (!), mlt (?); одним словом при звуках *r* и *l* Чех ясно дает замѣтить, что ъ и ь удержались".] Jedině při zpěvu, kde činí r̥ obtíže, zvláště připadne-li na dlouhou notu, vyhneme se mu vyslovením ku př. místo sr̥:t͡sɛ buď sn:řt͡sɛ nebo i sɛrt͡sɛ.

Píše se obyčejně *r*:

a) rána, reptati, ryba, rodina, ruka; dcera . .; stará, staré, starý . .; dar, ber . . mír, tvor . .

---

[90]) Je to tedy při [r] jako řada krátkých, ale důrazných *d*. Je zajímavo, že se pařížští zpěváci učí jazyčnému r pomocí rychlého odříkávání slov jako: t(ɛ)-da-va:j = travail!

Digitized by Google

b) tvar houslí, dar žádaný, rzivý, rváti se, rdíti se, rdousiti, verbovati; perla, kormidlo, hornatý, rmoutiti, horník . .
rty, urputný, rtíky atp.

c) hráti, žravý, zralý, vrána, drahá . . . chrám, šramot, srub, krev roní se (= fr), trám . . .
velryba, mrak, ponrava, pan radní, píseň radosti . . .

Slabičné ṛ: smrt, tvrdý, tvrz, umrlec, otrlý . . . bratr. (Posměšná věta: strč prst skrz krk.)

V cizích slovech: archanděl, rabín, radius, respekt, rigorosum, ruina, gram, guirlanda, terasa, rum, Ferdinand, fraktura atd.;

též ṛ: pudr, ob. fɔtṛ (z Vater), vl. jm. Mádr; psáno -er: Pollert = pɔlṛt, Mayer = buď m*a*jɛr nebo m*a*|jṛ (ne m*aï*|ṛ); Alexander, bagger = jen —dṛ, —gṛ.

Píše se *rr* v některých cizích slovech, ku př.. territoriální, korrektor, korrespondence (ač se tiskne jen „korespondenční lístek"), interregnum, irreální (obé spis. někdy i r:, t. j. s větším počtem zákmitů než obvykle) atp.

Píše se *rh* v některých cizích slovech: Rhon, rhetor, rhytmus (též rytmus dovoleno psáti) a j.

Píše se *rrh* ve slově katarrh.

(Srv. však: myrrha, což se vyslovuje obyčejně mirh*a*.)

Zde pojednáme též o *individuální zvláštnosti*, kterou jest **R** t. zv. „hrdelné", které povstává „chvěním čípku vpřed vypiatého, při čemž zadní hřbet jazykový k zadnímu patru jest povýšen jako při hlásce *ch*" (VČP. VIII. 245.) Jisto jest, že tvoření tohoto *čípkového* R není prajazykové, nýbrž pro jazyky indoevropské nutno předpokládati všude *r* jazyčné. Proto citujeme zde o původu artikulace R výklad Trautmannův (ačkoli jej Jespersen pokládá za falešný) tak, jak jej formuluje Passy (Sfr. 105): „Zdá se, že R (čípkové) přivedly do módy „précieusky" sedmnáctého století a to za tím účelem, aby se odlišovaly od prostého lidu. Nezdá se však, že by hlásku tu byly vynalezly; je to spíše nedostatek výslovnosti, k jehož vzniku se jeví ve městech jistá tendence a který ony „précieusky" affektovaně napodobily. Ať tomu je jakkoli, tato móda se rozšířila takovou měrou, že dnes je *r* (jazyčné) téměř neznámo ve velkých městech, zvláště v Paříži . ." Z Francie rozšířil se zvyk ten do Německa: „Čípkové *r* místo jazyčného užívá se v Německu hojně a sice převážně ve městech a výslovnost tato se stále více rozšiřuje . . ." (Vietor 164.) Z německé výslovnosti dostal se napodobením tento zvuk také do úst nepatrného celkem procenta Čechů. Na venkově lze jej, tuším, jen velmi zřídka konstatovati; ve městech vyskytá se u lidí, jichž rodina byla národnostně smíšena, nebo kteří v něm našli zalíbení za svého mládí, chtíce ve své ješitnosti na svůj „jemný

Digitized by Google

způsob mluvy" upozorniti.[91]) Všeobecně však se výslovnost tato u nás považuje za vadu; každý si jí hned všimne a poznamenává o takovém člověku, že „má R" nebo že „ráčluje". Značnějšího rozšíření však R u nás nedojde, již asi pro odpor chovaný většinou proti němu, jako zvláštnosti německé (resp. i židovské).

Jiná odrůda, *r bilabiální* (kmitáním obou rtů tvořené $= \frac{\alpha}{\alpha'} R$) nevyskytá se v české výslovnosti vůbec, až na citoslovce brr! (vyjadřující pocit chladu, zimy). Neznělé hlásky této užívá se někdy za výraz únavy, vyčerpání horkem, napětím duševním. [Na Rusi a jinde zastavují koně tímto (znělým) zvukem, ve spojení ještě s předraženým p; u nás však děje se to interjekcí pr: s *r* jazyčným.]

---

[91]) Je zajímavo, jak se vřele vyslovuje Jespersen (Phon. 133) pro R, které prý se spíše hodí „für die gedämpfte Zimmersprache des modernen zivilisierten Menschen", nežli „hrmotné", venkovské *r*. Zde lze právě pozorovati, jak též *moda* a záliba subjektivní působí při výslovnosti.

Digitized by Google

ř ř

O ryze českém zvuku *ř* najdeme různé názory: není popisován dobře ani u mnohých č. autorů, což teprve u cizích, kteří jej vysloviti nedovedou! Bude proto zajímavé i poučné uvésti některé ty *mylné nebo nedokonalé výklady*. N. Bachtin (Основы русскаго правописанія РФВ. XXV. 19) nazývá ř „слитный согласный р+ж или р+ш, гдѣ первый звукъ не есть мгновенный" (staví tedy ř po bok c, č). T. Florinskij (Лекціи по слав. языкознанію II. 58) praví jen: „ř произносится съ шипящимъ призвукомъ, какъ въ польскомъ (и серболужицк. языкахъ: рж, t. 83.). Miklosich (Vergl. Gr. der sl. Spr. I. 502) praví daleko přesněji: „Das weiche r ist eine verbindung des r mit dem aus j entstandenen ž, eine veränderung, die auch in mežda aus medža, medja eintritt: rž (ř) geht vor und nach tonlosen consonanten in das tonlose rš über . . das letztere steht auch im anlaute Brücke 89." — Brücke pak neví si zřejmě rady. Uváděje Ellisův system souhláskový, praví, že tento popisuje i české ř: „Hier wird auch die tonlose und tönende Verbindung von r und sch angeführt, welche dadurch entstehen soll, dass bei der Hervorbringung des sch oder französisch je die Zungenspitze vibrirt. Es ist aber unmöglich, dass ein r linguale und ein (sχ) oder (zy) wirklich gleichzeitig hervorgebracht werden können, gerade wie es unmöglich ist, ein r ling. gleichzeitig mit einem harten oder weichen s hervorzubringen — denn der vordere Theil der Zunge kann nicht zu gleicher Zeit als Klappe vibriren und die Enge für das s bilden. (Grundzüge 163.) A dále dokládá: „. . ich habe mich überzeugt,[92]), dass beim ř der Zitterlaut und das Reibungsgeräusch nicht gleichzeitig sind, sondern dass ersterer dem letzteren vorangeht. Das ř ist in einzelnen Wörtern tönend, wie in Obřistvi, in anderen tonlos, wie in Přibram. Im ersteren Falle ist es also nach unserer Bezeichnungsweise zu schreiben r(zy) im letzteren ψ(sχ). Auch die Aussprache r(sχ) kann vorkommen, da Zitterlaut und Reibungsgeräusch zwar sehr rasch auf einander folgen, aber nicht gleichzeitig sind, so dass das erstere den Ton haben kann, während derselbe dem letzteren fehlt. Purkiňe führt bereits an, dass das Ersch in přes und patř tonlos, dagegen in řeka und dři tönend sei. Die Eigenthümlichkeit des Lautes besteht aber nicht allein

[92]) Jak došel k tomuto klamnému přesvědčení, Brücke nevysvětluje.

Digitized by Google

in der raschen Aufeinanderfolge des r und (sx), sondern auch in der Kürze des *r*. Von drei jungen Czechen, mit welchen ich mich über die Natur des Lautes unterhielt, wurde einer wegen seiner harten Aussprache von den anderen getadelt. Er gab dem *r* drei bis vier Vibrationen, während bei seinen beiden Landsleuten die Zungenspitze nur zweimal gegen den Gaumen schlug. Noch schwächer wird das r in dem entsprechenden polnischen Laute rz gehört". (Grundzüge 89.) — Nebo zkusme artikulovati podle návodu pro hluchoněmé (OSlN XI. 380): „Souhl. ř povstává, když špička jazyka se rozšíří, k lůžku hořejších zubů předních rychle se vymrští, při čemž zuby k sobě se přiblíží a rty poněkud v před vypnou. Proud dechový vyhání se z plic dosti mocně, aby jazyk k dásním silně přitlačený mohl se odtrhnouti a ve kmitání uvésti." — Také definice Gebauerova (Roztřídění hlásek č. podlé jich učlánkování LF II.) nevyhovuje plně: „Nč. *ř* je sykavé, při němž počíná se článkovati *r* a do jeho nastrojení vpadne se hláskou sykavou".

Kdežto dosavadní hlasy přiznávaly (aspoň všeobecně) novočeskému *ř* dvojí povahu: znělou a neznělou,[93]) překvapí nás, co praví Gebauer v článku: O stč. dvojím ř, jasném a temném (LF. IV., 239): „Nč. *ř* je souhl. plynná a indifferentní, neboť neznamenáme, že by byl rozdíl, když ji vyslovíme za proudu mírného a za proudu prudkého. Ale jinak bylo ve výslovnosti staročeské . . ." Ve své Hist. ml. (I. 330) opravil poněkud své zarážející tvrzení a vykládá takto: „Hláska *ř* může se vysloviti za proudu zvučného (a při tom mírného) anebo bezezvukého (a při tom prudkého); ř vyslovené za proudu bezezvukého je temné, za proudu zvučného je jasné. Ve výslovnosti novočeské jeví se tento rozdíl, když před *ř* jde souhl. jiná temná nebo jasná; tu můžeme ho postihovati, když bedlivě pozorujeme znění ř na př. v odříti a otříti: ř v odříti (ve skupení s jasným *d*) je jasné, v otříti (ve skupení s temným *t*) je temné; rozdílné znění temné a jasné znamená se zvláště na sykavém příhlase: temné ř zní jako *rs*, jasné ř jako *rz*. Zjevnější a zřetelnější než v nč. bylo rozdílné temné ř a jasné ř v době staré. Důkazem jsou nám staré rukopisy, které často a dílem velmi přísně dvojí tuto hlásku způsobem velmi vhodným liší, píšíce temné ř spřežkou rʃ (nebo rʃʃ, rʃz, rzʃ) a jasné ř spřežkou rz . . ." Ve školních mluvnicích pak Gebauer neuvádí ř výslovně ani mezi temnými ani mezi jasnými souhl. (říká mu jen sykavé). — Ještě s větším podivem jest však, pokládá-li experimentální fonetik J. Chlumský č. ř jen za znělé, jako r a doznává-li toliko: „Můžeme tedy za to míti, že koncové ř v mém jazyku směřuje právě k neznělosti (est en train de s'assourdir), což se již stalo v polštině při zvuku psaném *rz*". (Citovaná rozprava na str. 59.)

---

[93]) Také Kovář praví v Uv. str. 20: „Hlásky r a ř mohou býti jasné i temné." a dále na str. 30: „Jestliže při propouštění proudu (r-ového) nechá se článkovati *s*, *z*, vzniká *ř* (časovou spodobou . . .)". V mluvnici M. Blažka (Díl I. 5. vyd. v Brně 1889 str. 6.) čteme pouze: ř (= rs nebo rz).

Digitized by Google

Máme však již o výslovnosti souhl. ř zvláštní pojednání L. Dolanského (*O výslovnosti hlásky r* VČP. VIII., 243—251), které věc dobře vystihuje. Správně poukazuje na to, že *ř je od svého nasazení až k vyznění zvuk stejný, prodloužitelný* beze změny a že tedy není to nějaké mechanické složení zvuků rž (ale pak jest pochybené srovnávati *ř* s *c*, jak to činí i Dolanský).

„*ř* vzniká chvěním jazyka jako *r*; ale části jazyka za chvějící se špičkou, tedy střední a zadní jazyk, zaujmou k dásním a tvrdému patru postavení takové, jaké zaujímají při sykavkách, takže proud dechový prodírá se napřed úžinou sestrojenou na tření, a pak teprve způsobuje chvění jazyku. Proto je při *ř* třeba ještě silnějšího proudu dechového nežli při *r*. Chvění při *ř* nedosahuje takové intensity jako při *r*." [94]) Zkrátka mohli bychom tedy říci, dajíce za pravdu Ellisovi, že ř *povstává současným zněním* r *a* ʒ *nebo* ʃ. [Tak popisuje i Vymazal ve svých učebnicích češtiny správně č. ř jako „eine innige Verschmelzung der Lautgruppe rš oder rž zu *einem* zischenden r". Srv. též MPh. XXIII., 77—78.] Mohlo by se znázorniti v písmě $\overset{ž}{r}$, $\overset{š}{r}$, nikdy však rž, rš. Proto nemožno srovnávati *ř* s *c* (= t͡s) nebo č (= t͡ʃ — viz v oddíle o splynulinách); spíše bychom mohli srovnati artikulaci *ř* s t. zv. samohl. anormálními, při nichž je též dvojí nastrojení mluvidel, na dvě samohl. — ale výsledkem toho je samohl. jediná (y, œ.., srv. str. 51).

Existuje pak takovéto ř *jen v češtině* (a snad i kašubštině), kdežto polské rz jest jen pravopisné, neboť znění jeho splynulo úplně se zněním souhl. ż, t. j. našeho ž. [Odtud rýmy: morze — może atp. Jenom v několika nářečích se udrželo dosud naše ř. Viz o věci blíže v Materyałach I., 37, 66, 240.]

Pozn. Nynější pravopis český nemá zvláštní značky pro ř znělé a neznělé, nýbrž píše obojí písmenem ř [95]) (ač liší ž—š, z—s atd., viz str. 38). V transkripci fonetické musíme však obé lišiti: nejlépe by bylo označovati znělé [ř] značkou širokou, upomínající na ž, kdežto neznělé úzkou, podobnou š, ale tohoto rozdílu lze užíti jen při psaní, nikoli v tisku a proto spokojujeme se zde označením $\overset{ř}{r}$—$\overset{ř}{r}$.

Sluší dále podotknouti, že český cit jazykový by sám od sebe nikdy neanalysoval $\overset{ř}{r}$ jako $\overset{ž}{r}$, $\overset{ř}{r}$ jako $\overset{š}{r}$ — pro nás je to hláskový prvek, abych tak řekl. [V tom jsme posilováni ještě písmem: ř je jako š znak pro zvláštní zvuk — ne s+ něco nebo r+ něco.] Rozdíl mezi $\overset{ř}{r}$ a $\overset{ř}{r}$ je tak přesný jako u ostatních souhl., takže nelze je ve výslovnosti libovolně zaměňovati;

[94]) Zajisté, je jemnější a méně rachotivé, tření podobnější! Vůbec „změkčením" (palatalisací) přestalo býti r > ŕ > ř souhl. jedinečnou. (Viz na str. 77 a při popisu.)

[95]) Hus zavedl jednotné ŕ, nejspíše z příčiny etymologické a technické, nebo nepovšimnutím. — Zajímavo je, že ve slovnících nalézáme ř tu společně mezi r, tu zvláště za r. Officielně věc dosud není ustálena; se stanoviska fonetického mělo by býti zvláště. (Rozhodujícím činitelem je zde ovšem účelnost v praksi.)

Digitized by Google

po souhl. a před souhl. to nepřipouští všeobecný zákon fonetický, ale ani před samohl. se to nesmí státi. Vyslovovati ku př. r̝eka je možné, ale zaráželo by a bylo by směšné.

[r̝] jest v češtině charakteristická a velmi hojná souhl., vyskytující se výhradně *a*) před a mezi všemi samohl., *b*) přede všemi souhl. znělými a *c*) po všech souhl. znělých.

Píše se vždy ř; ku př.:

a) řada, řezati, řídký,[96]) Hořovice, kovářovi, rybářův, Máru atp.

b) zář hrozná, věř, že .. (= r̝z), naměř za .., řváti, svěř děti, hůř dáti .., zvěř bázlivá;
hořlavý, jařmo, dveřní ...
(ale: věř mi = —r̝mi, viz str. 91).

c) hřiště, na Ohři, těch řečí (= gř—), požřel (jen umělé, spis. — ob. pozr̝ɛl), náš řezník (= zř), zřetel, vřelý, k říši (= gr̝—), dřevo, břitva; viděl řady, umříti, jen ředkev, vyžeň řádně ... atp.

V cizích slovech: Paříž, Řím, Jindřich ...

Pozn. Ve slově řebřík (koř. rebr—) vysl. se místo počátečního r̝ většinou z (které povstalo dekomposicí z $\overset{z}{\underset{r}{}}$, zánikem kmitání) a tak se dovoluje i psáti. Slovo základní zní již vůbec jen žebro. (Se slovem bažina se věc má opáčně: tu přiděláno znění bařina v jisté době kolísavého vývoje as analogií podle žebřík — řebřík.)

[r̝] vyskytá se taktéž hojně a to *a*) po samohl. na konci „slov" (t. j. před pausou), *b*) před souhl. neznělými i jedinečnými (a před v), i *c*) po všech souhl. neznělých.

Píše se rovněž vždy ř ku př.:

a) zář, zvěř, miř, tvoř, kuř (impt.), tchoř, kouř atp.

b) tvář chorého, zvěř šílená ..., tvař se, miř v tento ... (= r̝f—), dvířka, řku, věřte, lékař poručil .., tvář milá, zář velká ...

c) chřadnouti, kufřík, křídlo, tři, šetř, opatřte, při, přání ...

V cizích slovech (smíšením z —rs resp. rʃ—!) kurfiřt, fořt — ob. buř̝t, viř̝tlɛ ..

Zde pojednáme opět o *individuální zvláštnosti*, o t. zv.

1. **Ř** „hrdelním", jež povstává silným chvěním čípku a celého vela; proud takto rozvlněný prodírá se potom úžinou na patru měkkém až tvrdém. Špička jazyka spočívá u dolejších zubů. — Je to náhradný pazvuk, vzniklý špatným napodobením obtížného jazyčného ř. Užívá ho opět jen přeskrovné procento Čechů; původ jeho není však v nějaké modě, nikdo ho nepokládá za jemnější zvuk než [ř], nýbrž za zkaženinu tohoto. Ř vzniklo jen z nesnáze výslovnosti správného ř, na něž si děti doma nenavykly.

[96]) Ve slově je tedy vždy na počátku: r̝ + samohl. a assimilace zde není progressivní, nýbrž regressivní, jako jinde.

Digitized by Google

Často táž osoba, jež vyslovuje R, vyslovuje i Ř — ale nutné to není: znám p. B., jenž vyslovuje jazyčné r, ale čípkové Ř a naopak sl. Sch., která vyslovuje čípkové R, ale jazyčné ř.

Jiný způsob nahrazovati zvuk našeho ř (právě podle povrchního akustického dojmu) jest

2. *ř retozubné*, jakési [v̄f] se silnějším třením, resp. chvěním. (Dolejší ret při tom přesahuje skoro přes celé řezáky.)

Velmi řídce se vyskytá konečně

3. *ř retoretné*, jež jest našemu citu nejodpornější.

Pozn. Nikdy však neužívá Čech za r̝ skup. rʒ nebo jen ʒ, za r̝̊ pak rʃ nebo ʃ, jak to činí pravidelně Němci. Tento způsob jest nejvíce předmětem posměchu. Je zajímavo dále, že *děti* nahrazují r̝̊r̝̊ z počátku hláskami zs (ku př. psisɛl, bzi:skɔ atp. m. přišel, břiško), které se jim spíše trpí a jsou snadnější než ʒʃ.

Digitized by Google

České l tvoří se na témž místě jako r a ř; ale špička jazyka zůstane přitlačena k alveolům, takže zvučný proud dechový nemůže projíti přes plochu jazyka, nýbrž uniká po obou jeho stranách, které jsou od stoliček oddáleny. (Tak artikuluje l aspoň pisatel; jiní posunují špičku jazyka s alveolů až na hořejší řezáky — akustický dojem při obou způsobech se valně neliší.) [Analf. tedy: $\frac{\alpha}{\alpha'}$ „$\beta\ I^{(\epsilon-)l}\gamma$„$\delta\ 0\ \varepsilon\ 1$.]

Souhl. tato přizpůsobuje se přirozeně poněkud artikulaci předcházející a hlavně následující souhlásky nebo samohlásky; v posledním případě nejvíce je to znatelné při skupině li, li: (kde také střední část jazyka jesí něco vyvýšena k tvrdému patru). Ale palatalisace není nikdy úplná a patrná. Zcela palatální odrůda *ƛ* (t. j. ruské ль, srb. љ) je stejněcizí našt výslovnosti jako t. zv. tvrdé *ł* (ruské, částečně i polské).[97]) Nejlépe je to patrno z toho, jak nedokonale Čech ruštinu po této stránce vyslovuje. Naše l, na rozdíl od *ƛ* a *ł*, bývá nazýváno „střední"; je to Brücke-ovo l^1. [Dr. H. Pedersen pozoroval však, že prý vyslovujeme l palatalisované (jako ruské) před *n* (viz LF. XXX., 233). Také Baudouin de Courtenay (Нѣкоторыя отдѣлы . . РФВ. V., 289) praví: „l произносится в томже положеніи, что š, ž, č (?)[98]) т. е. оно близко нѣмецкому l. Разом с l имѣется l'." Obé je patrně nedorozumění.]

Zvláštní důležitosti nabývá v češtině *l* tím, že *bývá též slabikotvorné*; funkci tu může míti však jen *a*) mezi dvěma souhl. (nejčastěji) a *b*) na konci slova po souhlásce (hlavně ve spis. výslovnosti).

l vyskytuje se jak *a*) před i mezi všemi samohl., tak *b*) přede všemi souhl. i *c*) po všech souhl. a to na kterémkoli místě slova (i na konci).

Píše se obyčejně l. ku př.:

a) láska, lenoch, lépe, lid, líbiti se, loket, luk; jelen, poleno; byl, úval . . . skála, skály, skálu, skále . . .

---

[97]) V dial. č. se ovšem obě tyto hl. vyskytají: slovácké (spis.) l', zlinské, lašské, slc. ł a j. K tomu zde ovšem nehledíme!

[98]) Otazník je v textu citovaném a to bezdůvodně položen. Je tomu tak! (Srv skupiny: šla, žluč, člověk, při nichž místo dotyku resp. úžiny je jedno — alveoly.)

Digitized by Google

b) byl churav, olše, zvol si, lkáti, byl tu, lpěti; lháti, lžeš, dal za (to), chtěl říci, měl děkovati, stavěl dům, malba; přetrval roky, velmi, lnouti, silně (= lɲ), objevil jej . . .

c) chlapec, šli, slíbiti, coufla, uvnitř lesa (= ɭl), kláda, leť, luňáku! plot, tlustý; hlad, žlab, zlatý, vlasy, dláto, bláto, orla, mlat, on letěl, proň lásky (nemá) atd.

Slabičné ļ: slza, Vltava, Plzeň, úplně, plsť . . .; spis. pf. vedl. pletl . . . (= ob. vɛt, plɛt . . .), mļt͡ʃ (= přísně), kdežto mļːt͡ʃ (= varovně a mírně).

V cizích slovech: flétna, globus, oltář, láva, plenum . . . Místo franc. koncovky -able (= ablə) vyslovuje se ku př. (diskut)*a*ːbļ atp., nebo mɛːbļ (z něm. Möbel) a j. Srv. dále vlastní jména: Šnábl, Hýbl a j.

Píše se — *ll* — v cizích slovech: allegro, alliterace, akvarella, illustrace, intelligence, nulla (vedle nula — ob. nuːl*a*), million; brillantní (za fr. brij*ã*), feuilleton (= ob. f*a*ĭlɛtɔːn, spis. fɛj(ɛ)tɔ·n za fr. fœjətɔ̃) a j. [ː (dlouhé skutečně) máme ku př. ve složenině: půlloketní atp.]

Digitized by Google

4) Retozubné souhlásky třené.

v̄f, v̄

Obyčejně klade se jen [f] k [v] jako příslušná neznělá ke znělé a blíže se k výslovnosti vlastní nepřihlíží. Ale mnozí jsou si přece, byť nejasně, vědomi zvláštní povahy souhl. v, u které zaráží zejména to, že může se před ní vysloviti také souhl. neznělá. (Viz str. 92.) Na věc naráží i prof. Gebauer v polemice proti Prusíkovi (o Hist. ml. — LF. IV., 288 —), připomínaje, že „*v* vyslovuje se způsobem několikerým: ve valiti, staviti, vlas a p. (vůbec vedlé samohlásek a vedle souhlásek plynných) má zajisté znění své vlastní (*v* spirans); ve pravda, stavba (a vůbec před souhláskami jasnými) slyší se dílem totéž *v* (spir.), dílem ostřejší jasné *v*; v kavka, stovka (a vůbec před souhl. temnými) bývá *v* spodobeno ve svou střídnici temnou a slyší se kafka, stofka . ." Také Em. Kovář (Uv. 30) se o tom zmiňuje (rovněž však jen povrchně): „Zdá se mi, že u nás po souhláskách (bitva, svatý) nezní pravé *v* (na př. vázati), ale u, že tedy hlasová štěrbina vydává při *v* již zvuk na samohlásku . ." — Přidržíme se v té příčině dobrého výkladu, podaného O. Kunstovným (M. Ph. XXI., 46—7): „*máme dva druhy souhl.* v — v *ražené, okamžité a* v̄[99]) *třené, trvací*, které je vlastním zvukem korrespondujícím s *f*". [Měli bychom tedy pojednávati o *v* až v následujícím oddíle, ale položíme příslušný výklad již sem, aby rozdíl právě dobře vynikl a látka se netrhala.]

Pozn. Názor svůj, že se nč. v̄ i v vyvinulo z původního, ještě stč. ʊ (retoretného) nalézáme nyní vyslovený také u Vondráka (Vergl. sl. Gr. 258) — srv. zde str. 73.

1. v̄f tvoří se tím způsobem, že dolní ret přitiskne se svou vnitřní plochou na okraje hořejších zubů; proud dechový (znělý při v̄) prodírá se pak těsnou úžinou, uprostřed mezi okrajem řezáků a rtem, který se též něco chvěje při v̄. Jazyk tedy jest úplně passivní. [Analfab. $\frac{\alpha}{\alpha' 2^d}\beta$ „ γ „ δ 0 ε 1—ε 3.]

[99]) Místo této značky zavádíme zde v̄, poněvadž v̄ potřebujeme pro palatalisované *v* (dial. jihoč. nebo ruské).

Digitized by Google

[v̄] *vyskytá se jen před souhl. znělými a to hlavně ražených.*

Píše se *v*:

α) před b d ɟ g slyší se v̄ vždycky — ku př.: plavba, stavba, lov bažantů . ., pravda, zavdati, chov dobytka, pravdě, pravdivý, v díře . . Novgorod, v gremiu atp.

β) před m n ɲ ɦ z ʒ ʑ užívá se častěji v̄ než v, ku př.: v městě, v něčem, rovný, vháněti, v noci, vzácný,[100]) vřelý, vřídlo, zavřel, v zahradě, v žalu, vžíti se atp.

Před ostatními znělými — jedinečnými užívá se spíše v než v̄: vrána, vlézti, věřiti . . .

Píše se *f*: Afghanistan (= ˀ*a*v̄*g*a*n*ist*a*n), Olaf byl . . ., Josef Ganz, Adolf Heyduk a j. spojení podobná.

[*f*] jest v češtině hojnější zvuk než by se zdálo podle pravopisu — vyskytuje se *a*) před i mezi všemi samohl. a zvláště po samohl. na konci „slov", *b*) přede všemi souhláskami neznělými a jedinečnými i *c*) po nich.

Píše se f jen ve slovech cizího původu nebo onomatopojických, ku př.:

a) fara, faktum, fenomen, Felix, figura, fysika, fonetický, fůra . . . fičeti, fučet . . .
na konci slova: Josef, Olaf, kalif; citoslovce: uf!

b) flegma, Francouz, kufřík, oběra (= fj—); fňukati, frčeti . . .

c) alfa, harfa . . . náš farář atp. . . .

Píše se —*ff*— v cizích slovech:

a) effekt, officiální, offerta (i oferta) . . .

Jinak píše se — *v* —:

a) na konci slov, ku př.: Václav, brav, krev, láhev, div, piv (gen. pl. nebo part.), lov, Bezděk*ov*, mluv (impt.), dále spis. bratrův (gen. pl. nebo adj. posses. — avšak umělé). Subst. vousy vyslovuje se všeobecně fɔ̆ũsi

b) vchod, všechen, vstáti, vztyčiti se (= fsti—), dívka, v těle (= fc), vtip, vtloukati, vpád, v poháru . . . dav, lidí (= fl), krev rudá atp.

c) s vousy . . . = ob. sfɔ̆ũs*ama*

2. [v] tvoří se za téhož nastrojení mluvidel jako v̄, ale tření není při něm žádného: ret se jen dotkne zubů a hned se vzdaluje. Také chvění vazů svalových není pravidelné, takže souhl. tato jest někdy jen částečně jasná.[101]) [Analf. $\frac{\alpha}{\alpha' 0\, 2^{d}}$ . . .]

[100]) Ale jinak se při předponě vz— užívalo [v] a toto bylo tak slabé, až zmizelo ve výslovnosti obecné, následovala-li ještě nějaká souhl. po předponě — srv. str. 105.

[101]) Jespersen nazývá tuto souhl. druhem [p] a podotýká, že něco vzduchu unikne mezi zuby; v č. však závěr není energický, stisknutí chabé.

Digitized by Google

Vyskytá se *a*) před i mezi všemi samohláskami, *b*) před znělými trvacími a jedinečnými souhláskami a *c*) po všech souhl. znělých i neznělých. (Nikdy ovšem před pausou.)

Píše se obyčejně *v*, ku př.:

a) vada, večeře, viděti, voda, vůdce . . . kráva, krávy, krávu . . . křivý, sleva, sousedovo

b) v městě, vrána, v lese, věnec (= vj—) a j. srv. výše pod *β*).

c) hvězda, žvaniti, zváti, rváti, dvoje, nad vámi, obvyklý; rváti, lva, hrom vyvrátil, ven vás . ., kůň vítězův . . .
chvála, švarný, svatý, kvete, grog vařil se (= kv), pleť vaše, troje, hned vám . . . (= tv), kup vejce atp.

Pozn. Po souhl. neznělé zdá se býti *v* znělým teprve v druhé polovici svého trvání, ku př. tvoje = skoro tʻvɔjɛ nebo tʰvɔjɛ atp. — neboť vyslovování tvɔjɛ je trochu umělé. Dialekticky (jako v polštině pravidelně) nastává zde úplná spodoba následná: tfɔjɛ, sf*a*t*a*: atp. Spodoba zpětná, obvyklá jindy, nevyskytá se však, tuším, v žádném nářečí (t. j. dvɔjɛ, zv*a*t*a*: . . .). Ob. i spis. čeština neassimiluje zde a liší ku př.: tvoje — dvoje, svatý — z vaty . . . Obecně předsuto je [v] před začáteční ɔ: vɔknɔ místo spis. ᵛɔknɔ — viz str. 43, 53 a j.

Píše se *w* v cizích slovech: tramway (= tram‿v*a*ï), Weber (= vɛ:bɽ)· Słowacki . . .

Píše se *u* v lat. slovech: linguistika, sanguinik (proti kvalita a j.)

Pozn. Slovo jako „konve" vyslovuje se buď kɔn‿vɛ nebo kɔ̃ṽɛ nebo ještě rychleji s „v nasalisovaným" (Jespersenovo M̥): kɔṽɛ atp. Podobně máme „nasalisované f" (značka: M̥) ve slově: zfanfrněti se (též sf*a*mfr— sf*ā*fr— ale nikdy sf*a*n‿frɲɛt). Srv. str. 54 a násl.

Digitized by Google

b) **Souhlásky ražené** (lépe: **závěrové**).

O hlasivkovém ʔ viz již na str. 41 a násl.

a) **pravé, ústní (a okamžité).**

1) Zadopatrové (velární).

g k

České g k artikuluje se na témž místě jako ɡ x; ale zadní část jazyka přitiskne se docela k měkkému patru a pak se přehrada protrhne návalem vzduchu (při g proudem znělým). O assimilaci těchto souhl. k předcházející a zvláště k následující samohl. platí totéž, co bylo řečeno o x (Str. 96. Srv. též 32.). Nejpatrnější jest věc před [i], kde jest [k] artikulováno skoro na kraji tvrdého patra; ale „palatalisace" jeho není tak silná jako ku př. v ruštině a francouzštině, takže toto [ḱ] má k [c] ještě velmi daleko — je to stále ještě Brücke-ho k². (To souvisí s charakterem našeho i, srv. str. 64 a 67.) Artikulační místo při g je dále vždy posunuto o něco dozadu, hlouběji než při k. Špička jazyka spočívá při obou souhl. u dolejších zubů (těsněji na nich při slabice ki — odtaženěji při slab. ku). [Analf. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ „$\beta\, e'$—$f'\, \gamma\, 0^{i-k}\, \delta\, 0\, \varepsilon\, 1$—$\varepsilon\, 0$.]

[*g*] (nehledě k cizím slovům) vyskytá se v češtině jen před znělými párovými souhláskami (spodobou za k). *Není* tedy *zvukem příliš hojným*, ale hojnějším, než by se zdálo podle písma.

Píše se — *g* — *jen v cizích slovech*, ku př.: galerie, genitiv, gotický, guma, gymnasium . . . Gdánsko, globus, gnomický, granát, flegma; ghetto (= gɦ— i gɛ—).

Psáno — *gu* — (podle franc. pravopisu) ku př. guillotina (= fr. gijɔtin— č. gilɔtin*a* i gilɔcin*a*) , guirlanda a j.

Píše se — *gg* — v cizích slovech, ku př.: baggrovati, aggressivní atp.

Píše se — *k* — v domácích slovech: ku př.: k hodům, takže, k zemi, k řece (= gǯ—), k díře, kde (stč. psáno často gde . . .), nikdo, kdyby, kbelík, ob. utek' bys (= spíše ķb podle místa artik.). v cizích slovech: anekdota a j.

Digitized by Google

Ale před [v] zůstává [k] (viz str. 117 — jen v cizích slovech nastává někdy assimilace, ku př. frekvence a odv. = ob. fregv—).

Zvláštní případy: krejcar vyslovuje se všeobecně greɪʃar, inkoust = vždy jen iŋgɔʊst; cikorie = ob. ʧigɔːrka, fiakr = ob. fijaːgr; akát, brokát, plakát = ob. —gaːt; švékruše (ale švagrovství).

[*k*] jest velmi hojná souhl. v češtině, vyskytující se *a*) před i mezi všemi samohl., *b*) přede všemi souhláskami neznělými a jedinečnými a mimo to i před [v] a *c*) po všech souhl. neznělých a jedinečných.

Píše se obyč. k, ku př.:

a) kámen, keř, kytice, kývati, koleno, ku —, kůň . . .
straka, straky, straka, straku . . .

b) k chudým, kštice, k samým . . ., k faráři, křídlo, k tisku, koktati, k panu; květ, k vám . . .
krásti, klásti, kmen, k nám, kniha, pták je . . .

c) lehký (= xk), pěšky, skoro, v koutě (= fk), řku (= ʃk), plat kupci, zátka, Kupka; zástěrka, velký, dýmka, venku (= ŋk) . .

V cizích slovech: kandidát, kiosk, klassický, knoflík, kodex, kon—, krater, kulminace, kvalita, Kypros atp.

Píše se — *kk* — ve slově měkký (nikdy nevysl. se *mɲɛkːiː) a v cizích slovech: akklimat(is)ovati se, Mekka, akkusativ, akkord (nebo i akord) a j.

Píše se *g* v cizích slovech na konci, ku př.: theolog, grog, (zahaleni do svých) tog atp. Guláš vysl. se obyčejně ku—.

Píše se *c* v cizích slovech: comtessa (vedle ob. komtesa),
— *ck* —: jockey.

Skupina ks píše se v cizích slovech obyč. *x* (viz při splynulinách).

Skupina kv píše se výjimečně Qu ve slově Quirinal a odvozeninách, jindy (v cizích slovech) vždy kv(itance . . .).

Pozn. Místo spis. „který" vysl. se obecně kɛrɛɪ; „charakter" vysl. se ob. většinou ka—. V cizích slovech nepřejímá se (z němčiny) k aspirované, ježto je cizí naší výslovnosti. Jen u některých osob lze pozorovati, že něm. k^h nahrazují skupinu kx, ku př. (výchč. často)

kxilɔ = kilo
kxɔlɛːga = kollega
kxɔmitɛː (neutrum) = komitét
kxɔvɛrt = kuvert (obálka) a j.

Všeob. vysl. se Kxinʃkiː = Kinský (i v Praze). [Tu je počáteční [k] resp. [kx] německou náhradou za původní historické [x]: Chynský a vlastně nejstarší tvar Vchynský.]

Digitized by Google

2) Předopatrové (palatální) souhl. ražené a ústní.

ɟ c

České [ɟ c] artikuluje se, jestliže celá střední plocha jazyka přitlačí se k tvrdému patru[102]) a pak (s oddálením dolní čelisti) odtrhne rázem (při ɟ proudem znělým). Špička jazyka opírá se o dolní řezáky; tuto vlastní polohu její pozorujeme při [ɟc] isolovaném, před samohl. a po samohl. na konci „slova". Ale kombinatorní poloha: přitlačení špičky jazyka k alveolům nebo i zubům hořejším nastupuje, když předcházející souhl. té polohy vyžaduje. Tak ku př. ve slovech: ʃcɛsci, sci:n; zɟibɛ͡ʃs, zɟɛni: atp. bylo by zdlouhavé měniti postavení jazyka a proto špička setrvává nahoře, jen se přitlačí. [Tedy analf. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ „ $\beta\, e'$ nebo někdy též $\beta\, 0^{l\,e}\ \gamma\, 0^{\varepsilon}\ \delta\, 0\ \varepsilon\, 1 — \varepsilon\, 0$.]

[ɟ] jest hojná a charakteristická souhl. v češtině, vyskytující se *a*) před i mezi všemi samohl. (nejčastěji e, i), *b*) před některými souhl. znělými a *c*) po všech souhl. znělých (ne ovšem před pausou).

Píše se *ď* (*d'*) ku př.:

a) ďábel, mladďátka, ob. ďobati, ďubka, Láďol, Láďu . . .

b) hoď ho, viď že, loď zmizela, po(j)ď řezat, seď, kde chceš (= ɟg), odpověď dal, zeď bílá atp.

c) co zmoh' ďábel (= gɟ), ob. ᵖuzɟa:l) (= již dělal), tìzɟa:l (= tys dělal).

Píše se *d* ku př.:

a) *dě*kuji (ɟɛ), *di*voký (ɟi) atp.[103])

b) dní, posledně (= ɟɲ) atp.[104])

---

[102]) A sice místo styku hlavního zdá se býti při ɟ více vzadu než při c. Nejlepší methodický návod k docílení [ɟ] ku př. pro Němce je ten, když vycházíme ze článkování [j] a změníme úžinu v úplný závěr: jɛ — ɟɛ. Značka naší transkripce je takto methodicky vytvořena. Značka [c] volena z etymologických důvodů historické mluvnice jazyků románských, kde se k (psané *c*) mění v c (= ḱ nebo ť) a pak v sykavky (stejně i ve slovanštině).

[103]) Oč fonetičtější byl pravopis Husův, jenž psal zde též ku př. ďiedictvie!

[104]) ɟ nemá zde vlastní rekurse (viz str. 93) a proto akusticky nepůsobí rozhodně jako ɟ v příp. *a*) — ale geneticky je to [ɟ] nepochybné; vyslovovati [*d*] by bylo affektované a nezvyklé. Srv. Pravidla 181, kde Gebauer part. pf. slovesa zaneprázdniti píše: zaneprážďněn, subst. verb. zaneprážďnění.

Digitized by Google

c) tvých dítek (= gɟ), ždímati, zdi, zděsiti se, pravdě, pravdivý (= v̄ɟ), tvář dítěte (= r̥̄ɟ), k divadlu (= gɟ), bdíti, bdělý; rdíti se, zardělý, byl divý, jsem dělal, pondělí (= ɲɟ— ne však ɲ̥ɟ!).

Píše se —*dd*—, ku př.:

a) oddíl, oddělati atp. složeniny (srv. 85) (= ob. vɔɟ—, spis. někdy ʔɔɟ:—).

Píše se *tʼ* (*t'*) — ku př.:

b) Piťha, chyť ho (= ɟɦ), leť za (hory), choť byla, trať dlouhá atp. (vždy spodobou).

[*c*] jest rovněž tak častá souhl. v češtině a vyskytuje se

a) po všech samohl., jakož i před a mezi všemi samohl. (nejčastěji ɛ, i), *b*) před souhl. neznělými a jedinečnými, dále před [v], jakož i *c*) po všech souhl. neznělých a jedinečných (i na konci „slov").

Píše se *tʼ*, (*t'*) ku př.:

a) nať, neť, síť, byť, choť . . ., uťal, ťopka, ťuknouti, ťuhýk . . .

b) ať chodí, ať si (ob. též ʔat͡si), laťka, ať ta . ., ať pes . ., ať nám . ., chuť lézti, byť mi; pleť vaše . . .

c) nechť, poušť, sťal . . ., bylť, tenť . . .

Píše se *t*, ku př.:

a) chut (= všeob. xuc), obět (= oběd!), pamět, závět . . ., *tě* (= cɛ), natě, sítí, inf. —ti, *ti*chý (= cí—) atp.[105])

b) světnice, utni, sobotní (= cɲ) (srv. pozn.[104]) o ɟɲ).

c) chtěl, štěkati, stín, v tísni (= fc), nevěř těm (= r̥̄c), k těm, obtížný (= pc); rtíky, viděl tě, sám ti . .; puntík (= ɲc, ne však ɲ̥c), kůň tě . . .

Píše se —*dt*—, ku př.:

a) odtínati, podtínati (spis. též —ɔc:—).

Píše se *ď*, ku př.:

a) na konci slov (před pausou nebo ʔ) zeď, loď, impt. buď, hleď, hoď a . . .

b) nechoď přes . . ., loď kolébá se, odpověď vaše (= cv—) atp. na rozhraní dvou slov. Impt. veďme, hleďme, buďme atp. též = —cm—, ale to je analogií podle veď, veďte . . [Dial. je však očekávané zde —ɟm— přece!]

---

[105]) Ale Husovým pravopisem ku př. ṫelestný, chṫe, býṫi . . . Nyní musí se ku př. výraz tɔcɛ kr*a*:s*a*, vzniklý patrně z „to ti je . . ." stažením, psáti: to tě . . ., což není fonetické, ale ani etymologické! Zajímavo je také srovnati zde výslovnost a grafiku těchto etymologicky totožných slov: la*t*ina (= c), la*t*inismus (= t), La*t*ium (= t͡s)!

Digitized by Google

3) Dásňové a zubní (dentální) souhlásky ražené.

d t

České d netvoří se na témž místě jako t, nýbrž povstává, přitiskneme-li špičku jazyka k alveolům, okraje jeho pak k hořejším stoličkám, a pak odtrhneme proudem znělým. Je to tedy Brücke-ho d^1 [Analfab. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ „ $\beta\, 0^f\, \gamma$ „ $\delta\, 0\, \varepsilon\, 1$.] Za to č. *t jest vlastní zubnice*, neboť špička jazyka dotkne se při něm celé zadní stěny hořejších zubů; stisknutí je silnější než při d. Je to Brücke-ho t^4 [Analf. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ „ $\beta\, 0^e\, \gamma$ „ $\delta\, 0\, \varepsilon\, 0$.] Tak jeví se všeobecně věc ve výslovnosti pisatelově; snad u jiných je menší odchylka, ale u každého platí, že *t* (isolované nebo před i mezi samohl.: ta, ata) artikuluje se více v předu než d (da, ada . . .). Artikulace t vždy alveolární vyskytuje se jako individuální zvláštnost a je nápadná, ježto akustický dojem se značně různí. Ale za to ve skupinách souhl. následkem assimilace vyskytují se přirozeně jednak ṭ, ku př. pět budov atp. případy, pak ve splynulině d͡z, jednak ḍ ku př. *t*lustý. (Srv. str. 94.)

Pozn. Souhlásky ve skupinách: dl, dr,[106]) dʒ resp. d͡ʒ (dř̥ však se mění raději v ṭř̥) a rovněž ld, rd,[106]) ʒd — jsou artikulovány na témž místě. Naopak lze znamenati pohyb jazyka ku předu ve skup. (ld*a* —) lt*a*, do zadu ve skup. zd*a* a j.

[*d*] je souhl. velmi hojná v češtině, vyskytujíc se *a*) před i mezi všemi samohl., *b*) přede všemi souhláskami znělými i *c*) po nich (nikdy ovšem na konci „slova").

Píše se *d* ku př.:

a) dáti, deset, dýchati, do, duše . . ., pravda, pravdy, pravdu . . .
b) pod horou, před žebrákem (spis.), plod života (= d.ʒ), nad zemí (spis.), hlad zachvátil . ., (= d.z) dva, dřevo, pod dubem (= d:), dbáti, drahý, dlouho, dmu, dno (viz str. 93).

---

[106]) Že se d tvoří na témž místě jako r, mohlo by se usuzovati již theoreticky z časté záměny obou těch souhl. v č. dialektech, ku př. sv*a*rb*a*, k*a*dlɛ atp. místo svatba (= db), Karle! (Přičítati zjev ten vlivu německých nářečí, jak činí Vondrák, je úplně zbytečné.) Srv. výše o *r* str. 107.

Digitized by Google

c) zbůhdarma (= ɦd, ne ɡd), za mých dob (= ɡd), vražda, zdáti se, pravda (= v̄d), zář dále . ., kdyby (= ɡd), loď daleko, obdélník . ., z hor dalekých, Kolda, Přimda, ob. Anda, proň dal . . .

V cizích slovech: dáma, demokrat, diplomat, dieta, divan, dynastie, doktor, duetto . ., dragoun, drastický atp.

Píše se *dd* v č. slovech složených, ku př.: oddalovati, oddavky, oddechnouti si, poddanství atp. (spis. někdy — d: srv. str. 85).;

v cizích slovech: addice, Sadducej . . . (nikdy d:).

Píše se *t* jen

b) před někt. znělými souhl. párovými, ku př. svatba (= d̥b—; říká se i svadební, dial. svarɛbɲi), modlitba (taktéž [d] pravé) . .

plat hanebný, hrot žahadla atp. na hranici dvou slov = t̥ɦ. t̥ʒ . . .

Za spis. archaistické formy slovesa otevříti vyslovuje se ob. vɔdɛvři·t, otvírá = vɔdvi:ra:

[*t*] vyskytá se též hojně a to *a*) před i mezi všemi samohl., *b*) přede všemi souhl. neznělými a jedinečnými, mimo to i před *v* a *c*) po všech souhl. neznělých a jedinečných. (Vyskytá se přirozeně i před pausou.)

Píše se *t* ku př.:

a) ta, také, tebe, ty, tobě, tu; let, plot . . . bota, boty, botu . . . bot . .

b) tchán, plot se . . (spis.), třísti, třeba, tkáti, potkal, hrot pronikl, otvírati, tvůj; mít se . . (= ts), pět šlépějí (= tʃ) trojí, trn, tlustý, tma, putna (viz str. 93).

c) buchta, štváti, již tam . . . (= ʃt), starý, v tom (= ft), zvěř ta (= ř̥t), koktati, ptáti se . . .

rty, zhurta, chval tu . ., tamten, ob. Franta, on to . ., dlaň tvou . .

Pozn. Infinitivy, zakončené spis. na [-ci], vysl. se všeobecně — *t*.

V cizích slovech: tabák, telefon, tortura, tunel, tygr, typograf, tinktura, titul . . ., alt, tragedie, trikolora.

Píše se — *tt* — v cizích slovech: attrakce, attentát, Otto, dilettant (ale litteratura) . . .

tt: spis. pustte = ob. pustɛ.

Píše se *d* ku př.:

a) na konci slov: had, med, led, národ . . . (= —t, nikoli snad —d̥). Part. (resp. pf.) spis. na —dl vysl. se všeobecně —t, ku př. přivedl, sedl, upadl . . . = —ɛt, —at. Zvláštní případ: kadidelnice vyslovuje se většinou kajitɛlɲitsɛ

b) nadchnouti, nadšený (spis.), hádka, nadpráví; hned vám (= tv) atp.; pod tebou = pɔt:— (ne pɔd̥t—).

dt ve složeninách: odtud, odtékati . . . (spis. též —t: —).

Je dále zajímavo, že *ve slovech z řečtiny přejatých* vyskytá se i v češtině *aspirované t* t. j. t^h. Ve školách (zvláště na gymnasiích) dbá se na to,

Digitized by Google

aby se tak vyslovovalo všude za pův. Θθ; do živé řeči dostal se tento usus asi také podle německé výslovnosti.

Psané *th* vyslovuje se t^h jen *před samohl.*, ku př.: theolog, theorie, these, theatralní, atheista, Athény, authentický, ether, orthodoxní atp.

Ale někteří vyslovují i zde po česku: teorije, ortodoksji: atp. a i tištěno nacházíme: ateista, teatrální. Myslím však, že většinou je v tomto výjimečném případě aspirace užívána (až na slovo: mathematika a odvozeniny, vyslovované všeobecně matematika—). Za to *před souhl.* je nám aspirace nepohodlná, takže slova, jako: athleta, arithmetika, ethnografický atp. vyslovuje se *vždy s t.*[107])

Pozn. Vulgární výslovnost některých takových slov je dokonce se skup. tx (srv. podob. kx na str. 121.) ku př. výchč. txe: (= čaj), txeo:rije a j.

---

[107]) Že tato aspirovaná výslovnost *t* je data nového a rázu „učeného", o tom svědčí i ta okolnost, že nevyskytá se ve slovech, která v dávných dobách z řečtiny (ovšem prostřednictvím němčiny) do jazyka lidu vnikla, ku př. Tomáš (z pův. Thomas — srv. ruské Θома=Фома, kde se naopak uplatnil vliv novořecké výslovnosti)

Digitized by Google

4) Retozubné (labiodentální) souhlásky ražené.

v

O něm viz již na str. 118 a 119.

5) Retné (labiolabiální) souhlásky ražené.

b p

Souhl. b p vyslovíme, jestliže oba rty pevně sevřeme, pak dolní čelist snížíme a dolní ret odtrhneme. [Hlavním činitelem je tu právě onen závěr a uzavření dutiny nosní; vlastní explose může chyběti (viz str. 93) jako též exkurse, ježto při klidném dýchání rty jsou již semknuty a počáteční b p již vychází z této polohy.] Při b jest explose provázena zněním hlasivek a stisknutí i odtržení rtů je poněkud slabší než při p. [Analfab. $\frac{\alpha}{\alpha'} 0^{b-c} \beta \,,, \gamma \,,, \delta\, 0\, \varepsilon\, 1 - \varepsilon\, 0.$]

Jazyk tedy není jinak účasten při artikulaci b p. Ovšem, máme-li vysloviti ku př. slabiku bi, pi:, tu jazyk zdvihá se k tvrdému patru částečně již za „trvání" souhlásky, takže zvuk její není absolutně stejný jako zvuk ve slabice bu, pu. Ale zde můžeme k tomu nehleděti, protože nějakého úplně palatalisovaného bp v české výslovnosti obecné ani spisovné není. (b̓p̓ jest ovšem v nářečích, ku př. v doudlebském.) Podivné a nepřesné je tedy, že prof. Baudouin de Courtenay uvádí vedle b p i b̓ p̓ v tabulce českých souhlásek. (PΦB. V., 289.)

[*b*] je častý zvuk v češtině a vyskytá se

a) před i mezi všemi samohláskami, *b*) přede všemi souhl. znělými i *c*) po všech souhláskách znělých (ovšem nikdy na konci „slova", před pausou).

Píše se obyčejně *b* ku př.:

a) bába, beran, bílý, spis. býti, bolest, budu . . ., doba, doby, dobu . . .

b) z dob hladu, z dob žalu, bzučeti, obvázati, břich, bdíti, obdoba; brázda, bláto, obmýti, chvalitebný, svatební, bělidlo, sobě (= bj) . .

Digitized by Google

c) ohbí (= ɦb), tvých bratrů (= g̱b), služba, zbraň, s Bohem (= zb), plavba, v besídce (= v̄b), k bídě (= gb), dbalý . ., hrbatý, přílba, sám byl, ob. ɦa*m*b*a*, tɛmbil (místo ten byl), kůň byl . . .

V cizích slovech: baron, belletrie, bilance, byrokracie, bóra, bulla. . . blanket, bravura . . .

Píše se *p* ku př.:

b) otep žita, kup za . . . (= bz), hop! dolů (= bd) atp.

[*p*] je rovněž tak časté a vyskytá se jak

a) před i mezi všemi samohl., tak *b*) přede všemi souhl. neznělými a jedinečnými i *c*) po nich (a to i na konci „slova").

Píše se obyčejně *p* ku př.:

a) pán, pes, písek, pytel, spis. pýcha, po, půda, pustý . . . řepa, řepy, řepu . . ., otep, snop, chlap . . .

b) kup chomout, lepší, psáti, při, přáti si, lepkavý, soptiti, pták, praní, prsa, plamen, plný, snop má . ., kup nám, napni, pět, opěradlo (pj) . . .

c) mých peněz, špatný, spáti, v posteli (fp), talíř polévky (= p̱p), k panu, loď pluje (= cp), bolest pálí; urputný, lpěti, na tom poli, ob. p*a*mp*a*:tɛr, ten pán, žeň pást . . .

V cizích slovech: parabola, pyramida, perioda, podium, publikum . . planeta, prae-, pseudonym . . .

Píše se *pp* v cizích slovech: apparát, opposice, supplent a j.

Píše se *b*

a) na konci „slov": bab, dob, hub (gen. pl. nebo imperativ), krab, leb, hřib . . .

b) před neznělou souhláskou: obchod (= px), hrubší, lebka, neb se . ., drobty, obtížný (= pc) atp.

V cizích slovech počínajících: abs—, ku př. absolutní, abstraktní atp.

Digitized by Google

β) Nepravé, nosové a trvací souhlásky „ražené".

1) Zadopatrové (velární).

ŋ

Tato souhláska článkuje se na témž místě jako gk; ale zadní část jazyka zůstane přitisknuta k měkkému patru, zatím co vzduchový proud znělý unikne dutinou nosní. Je to tedy zkrátka nasalisované g (Brücke-ho α^2; Analf. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ „ β „ γ 0^{i-j} δ 2 ε 1).

V češtině vyskytuje se ŋ *jen ve spojení s následujícím gk*,[108]) nikoli však s homorgánním [x](cizí slovo jako Anchises vyslovuje se obyčejně ˀanˌxiːzɛːs). Tohoto zvuku nedbá se u nás mnoho a dosud vlastně se při vypočítávání českých souhlásek neuvádí. Že v češtině ŋ existuje, nalezl jsem připomenuto jen v Schellově „Artikulaci hlásek" (42), v OSlN. („N") a v článku prof. Gebauera „Roztřídění hlásek č. podlé jich učlánkování" (LF II.). [Poslední označuje ŋ písmenem ṅ a praví o hlásce té: „při ṅ čípek a kořen jazyka průlinu ústní zavrou a proud ujíti musí nosem" a dále: „hrdelné ṅ do tohoto roztřídění také pojato jest, ježto v č. skutečně přichází; na př. tenký, tenkráte atp. i se zubným n i s hrdelným ṅ se vyslovuje (jako v něm. denken) . . ."] Nebude proto nevhodné předeslati zde krátkou úvahu theoretickou a historickou, zvláště vzhledem k tomu, že v Gebauerově Ml. i Hist. ml. není ani zmínky o ŋ, ač toho výklad jazykový vyžaduje a změny různé jsou pak lehce vysvětlitelny.

Dostane-li se jakýmkoli pochodem k sobě uvnitř slova *n* a *k*, možno jest provésti spojitou artikulaci trojím způsobem:

I. —*nk*—: t. j. *n* zůstane dásňové, „normální" a *k* velární, ku př. posunʞkъ > posunek, ale posunʞku > posunku. Tak bylo artikulováno původně všude a vždycky; dnes však je tento způsob velmi řídký. Pisateli jest úplně cizí.

II. —ɲk—: t. j. *n* přiblíží se k místu artikulace pro *k* na polovic: od zubů na tvrdé patro. Tento způsob (tedy ku př. posuňku) byl velmi

[108]) Je zajímavo, že vysloviti po ŋ samohlásku činí Čechovi obtíže; proto vyslovuje ku př. něm. Dinge —diŋgɛ místo diŋɛ atp.

Digitized by Google

oblíben v jisté fasi staročeštiny (viz Geb. Hist. ml. I. 375 —). Tak artikulovala se dotyčná skupina i ve slovích z němč. přejatých, ku př. Duryňk, Kaňk (= gang), fedruňk (—ung) a napodobením jich vznikala i slova z č. kořenů, ku př. stavuňk atp. Dnes tento způsob skoro vymizel a je nám trochu komický; většinou byly tyto germanismy z jazyka spis. vyloučeny. V ob. řeči zachovaly se ještě stopy tohoto způsobu, ku př. výchč. ʃraŋk, truŋk, forfiaŋk (nebo firfiaŋk = Vorhang — záclona) atp.

III. — ŋk —: t. j. *n* artikuluje se na témž místě jako k, tedy assimilace úplná. Tento způsob je běžný v novočeštině (aspoň ve výslovnosti pisatelově bez výjimky). Ale netýká se to případu, setká-li se *n* na konci jednoho s *k* na počátku druhého slova: tu se pravidelněji vyslovuje *n* dásňové, ku př. on káže, ten kněz atp. = nk, ač ŋk není ani zde vyloučeno.

Pozn. U nás bere se obyčejně spojení — V ŋk — za základ k „vysvětlování" znění nosových samohlásek franc. a polských, což jest ovšem úplně pochybené; viz ku př. — ɛ̃ŋk*a* (sklenka), což není — ɛ̃ŋk*a* (pol. ręka) a tím méně — ɛ̃k — (fr. cinquante).

Píše se pak ŋ *vždy n*:

před k

α) v č. slovech, v nichž jsou koncovky: —ɛŋk*a*, —*a*ŋk*a*, iŋk*a*, —iŋki atp., ku př. sklenka, housenka, panenka; tenký (proti tence = tɛnt͡sɛ), kaménky . . . pohanka, občanka, Římanka, ob. Anka, Fanka . . . maminka, žínka . . . vínko, plamínky, malinký, bělounký . . . atp. z d r o b n ě l i n y; sponka . . ., tenkrát, venku . . ., (Janek) — Janku! (synek) — synka. Následuje tedy po -ŋk pravidlem ještě samohláska v českých slovech sem patřících (tedy VŋkV nebo $\frac{V}{C}$ ŋ k V).

β) v cizích slovech, ku př. šunka, anketa, banket, banka, enklava, enklitický, inkassovati, inkunabule, lankrabě, nankinky, sankce, šenkýř, tinktura . . . Tonking; bank (gen. pl.), Lang = — ŋk.

před g jen v cizích slovech: anglický, angrešt, inkoust = všeob. ˀiŋgɔŭst, bengál, fingovaný, fungovati, Kongo, Longobard, Mongol, Langer = l*a*ŋgɐ atp.

Digitized by Google

2) předopatrové (palatální) souhlásky nosové.

ɲ

Místo i způsob artikulace souhlásky ɲ odpovídá souhlásce ɟ: hřbet jazyka přitlačí se k tvrdému patru — ale proud vzduchový (znělý) unikne jen nosem; pak teprve se jazyk odtrhne dolů. [Analf. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ „ $\beta\, e'$ nebo $\beta\, f$—$e\, \gamma\, 0^{g-h}\, \delta\, 2\, \varepsilon\, 1$.][109])

Je to tedy jednoduchý zvuk a nikoli sebe rychlejší skupení n + j (jak tvrdí Brücke — Grundzüge 93—). Nepřesný je také výklad Vondrákův (Vergl. sl. gr. 256): „Beginne ich mit einem ň, so bleibt einen Moment der Verschluss bestehen und erst dann kommt es auch hier zu einer Engenbildung. Daher kann man sich noch sehr bemühen, man wird streng genommen nicht mit einem ň ansetzen können (wenn man z. B. das b. němý . . ausspricht), sondern es erklingt immer zuerst ein wenn noch so leises n. (Pozn. spis. snad jen počátek jednotné nosové resonance, ale nikoli *n*). Dagegen nach einem Vokal, wenn ich z. B. kůň ausspreche, hört man sofort das ň und dann scheint es in ein *n* zu verklingen. Es scheint also, dass es in diesem Falle noch vor dem Verschlusse zu einer Engebildung kommt (?). So folgt daraus, dass sich das ň nicht beliebig lange aushalten lässt: es geht dann eigentlich in ein *n* über. Es wäre noch zu bemerken, dass der Exspirationsstrom bei der Aussprache dieses Lautes während der Engebildung noch durch die Mundhöhlen(?), beim Verschlusse natürlich durch den Nasenraum entweicht.“ Ze všeho toho je nepochybně pravda jen, že isolované ɲ: jakož i ɲ bez rekurse je neurčité a neliší se téměř *akusticky* od n (geneticky ovšem úplně). Ostatek je subjektivní pojímání nebo snad individuelní výslovnost (srv. ku př. pol. pāi̯ɲsḱi nebo i pai̯ⁿsḱi = pański).

[ɲ] je častý a výrazný pro češtinu zvuk, vyskytující se:

a) před i mezi všemi samohl. (hlavně e, i), *b*) přede všemi souhláskami a *c*) po všech souhl. znělých i neznělých (také na konci „slov“, kde má obyčejně úplnou rekursi, k vůli zřetelnosti).

---

[109]) Co se týče polohy špičky jazyka, srv. co řečeno na str. 122 a pozoruj ku př. výslovnost: ɲɛt͡sɔ, si:ɲ . . . proti dnɛʃɲi:, sɲi: atp.

Digitized by Google

Píše se ň ku př.:

a) dlaň, peň, síň, oň, hoň! kůň . . ., ňadra, paňáca, koňovi, koňům . . ., Stáňa, Stáňu, Stáňo! . . .

b) kaňka, baňka, laňka, spis. koňský (= ɲs), plzeňský (srv. ještě při popisu [n] a [t͡s]), kůň padl; kůň zaržál, saň byla . . .; koňmi, zhyň, lotře!. . .

c) chňapati, šňupati, sňatek, fňukati, kňučeti; hňup, Libňoves; mňouká . . .

Píše se — n —, ku př.

a) *nèco*, koně, Němec, *nic*, dlaní, Nizozemí.[110])

b) puntík, fintí se (= ɲc), pondělí, anděl (= ɲɟ), markantní atp. (= — aɲcɲi:). Pan děkan = nɟ nebo též — ɲɟ.

c) utichni, dnešní, sněhový, coufni, nevěř nic (= ɲ̆ɲ), kníže, kněžna, utni (= cɲ), v putně (= cɲ), napni, pně . . ., zdvihni, zdvihněte, žně, zníti, zněl, v ní, zevně, dveřní (= ɟ̆ɲ), poslední (= ɟɲ), ohledně, malebně, rybník . ., dvorní, dvorně, lněný, dolní, mnich, domněly, on nikdy . .

Píše se — *nn* — v koncovce -enní (denní, bahenní atp.). Ale odvozená subst. dovolují Pravidla již psáti jen -eník (deník atp.)!

Píše se gn v cizích (franc.) slovech, ku př.: vigneta, lorgnet . . .

Nepíše se v pravopisné skupině „mě", vyslovované všeobecně mɲɛ. [Je to tedy pravé ɲ „epenthetické" (jako jinoslov. ѧ t. j. ě), které se vyvinulo z *j*; dialekticky, ku př. v již. Čechách, je však zachována výslovnost mjɛ nebo mʲɛ.] Ku př. mɲɛ = akk. mě i dat. mně (odtud časté chyby pravopisné), známější atp. komparativy, tamější (proti tamní), město, země, měřiti, v jámě, mělký, měl jsem, kromě atp. Srv. hojné rýmy příslušné: země — temně . . .

---

[110]) Hus psal však lépe: ńekdy, nabodeńícko atp.

Digitized by Google

3) Dásňové a zubní souhlásky nosové.

n

České n artikuluje se na různých místech, odpovídajících artikulaci souhl. d — t. Špička jazyka zůstane totiž přitlačena buď na alveolech nebo i na zadní stěně horních zubů, zatím co proud (znělý) unikne nosem. Místo artikulace řídí se podle předcházející a ještě více podle následující souhl.; akustický dojem je stále týž. (Ku př.: ve výslovnosti pisatelově jest *n* čistě zubní v „procitne", na svahu k zubům článkované v „tento", alveolární v „nás, černý, sedne" atp.) Koncové -n (před pausou) nemá vůbec „explose", rekurse nenastává až za delší dobu (kdežto při ɲ jazyk přestane tvořiti závěr a klesne do indifferentní polohy). Ku př. srovnej artikulaci: (to je) on! — proti (to je) kůň; nebo: který pán? atp. [Analfab. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ „ $\beta\,0^{\leftarrow\prime}\gamma$ „ $\delta\,2\,\varepsilon\,1$.] Souhl. [n] může býti též slabikotvornou. [*n*] vyskytá se v č. jak *a*) před i mezi všemi samohl., tak *b*) přede všemi souhl. i *c*) po všech souhláskách, na každém místě slova.

Píše se obyč. *n*, ku př.

a) pán, ten, matčin, on, běhoun, kun (gen. pl.) . ., na, ne, nebe, *n*yní, noha, nouze, nůž . ., pěna, pěny, pěnu . .

b) ten chatrný . ., on sedí, hůř než (= n̯), on káže, on tě (spis.), on praví; ten ho . ., konve (srv. 119 Pozn.), on řekl (= nʲ), ob. Tonda, spis. honba, ten má . .

c) všechno, kašna, až na . . (= ʃn), snad, coufnouti, sukno, putna, vápno; hnůj, žnec, znáti, rovný, dno, obnoviti; perný, valný, plný, mnouti si . . .

V cizích slovech: nafta, negativní, nihilista, nimbus, noblessa, numismatika, nymfa; inter—, invase, sonáta, proviant . .

Píše se — *nn* — ku př.

a) v domácích slovech: panna, cenný, soukenný, prkenný, úhrnný, vonný, stinný, vinný . . .

b) v cizích slovech: Anna, annály, annexe, manna (spíše však — n:*a*). raisonnovati (= rɛ·zɔnɔv*a*t).

Digitized by Google

Píše se *ň* ku př. plzeňský atp. = — n̠ski nebo ob. — nt͡ški, (viz ještě při t͡s).

Slabičné ṇ vyskytá se jen v cizích slovech a píše se obyčejně — *en* —, ku př. Eisenstein = ˈ*aɪ*zṇʃ*taɪ*n atp. (Dial. ɔsṇ za spis. ɔsm̥.) [Mluvě německy Čech vyslovuje kde možno = ṇ za psané -en (diesen atd.) místo ən; v některých nářečích něm. jest ovšem týž způsob výslovnosti běžný.]

Digitized by Google

4) Retné (bilabialní) souhlásky nosové.

m

Souhl. *m* artikuluje se zcela tak jako b p, jenže proud výdechový (znělý) unikne za tohoto uzavření nosem. [Krátké a slabé m̀ povstane vlastně pokaždé, začínáme-li mluviti, zvláště vycházíme-li z klidného dýchání (nosem) k vyslovení souhlásky nějaké, ku př. „ne, jo, vy . . .] Jazyk spočívá klidně v svém lůžku, takže při tvoření *m* fungují aktivně vlastně jen vazy hlasové. Povstávají pak při *m* dvě resonanční dutiny, formy co největší: nosní a ústní, kterážto je přehrazena až na samém konci. Zvuk tento jest nejsnadnější ze všech (a proto vyskytá se nejdříve v dětské řeči ve spojení s *a*: m*a*m*a*!) [Analfab. $\frac{\alpha}{\alpha'}$ 0^{b-c} β „ γ „ δ 2 ε 1.]

Při koncovém —m jest rekurse (vzhledem ke rtům) nezvyklá — viz ku př. (jsem) sám! běž tam! nebo srovnej výslovnost slov dub — dům = dup\ — dum atp.[111]) O „palatalisaci" *m* platí totéž, co řečeno o b p: *m* v českých slabikách mi, mɛ se liší akusticky pranepatrně od *m* v m*a*, mɔ. (Dial. existuje však m̀.) V české výslovnosti může býti *m* též slabikotvorným.

m vyskytá se jak *a*) před i mezi všemi samohl., tak *b*) přede všemi souhl. i *c*) po všech souhláskách bez rozdílu, na každém místě slova.

Píše se obyč. *m* ku př.

a) mám, tam, sem, jim, vím, (o) tom, ob. nohoum, dům, bum! atp., malý, med, mi, míra, myš, mol, muž, můra . . .
zima, zimy, zimu

b) jsem churav, mšice, mstivý, zámky, rozum ti . ., tamten, na tom poli; ob. mha, okamžik, tam za . ., o svatém Václavě, umříti (= mř), na Přimdě, nevím dál, ob. fl*a*mb*a*; mrak, mlátiti, s tím mužem (= m:), mnou, zapomněl, měl (= mɲ) . . .

c) ob. x*m*a*t*a*t*, chmurný, ob. ʃmitɛ͡ʦ, už má (= ʃm), smáti se, krev má (= fm), zář měsíce (= ʃm), kmitati, ať míjí, tma, z dob mé . . .

---

[111]) Proto je výslovnost ku př. gen. pl. reform = —rm̥ (nikdy —rm̥ ani —rm̥) poněkud nepohodlná a užíváme raději tvaru se vkladným e: reforem atp.

Digitized by Google

(= p.m), spis. hmat, interjekce (ɦ)m̩:, žmoliti, pižmo, zmodrati, v mém . .. spis. hřmí, nadmu; rmoutiti, velmi, on má, koňmi atp.

V cizích slovech: madonna, major, mecenáš, melodie, migréna, myrta, mystický, móda, mono—, mumie . .

Píše se —*mm*— jen v cizích slovech, ku př. kommunikace, kommentář, ammoniak, dilemma . . .

Slabičné m̩ : spis. osm, sedm (ob. vɔsum . . .).

kapitalism atp. cizí slova na —ism = —izm̩ (vedle obvyklejší lat. formy na —ismus = —izmus), Ryzmburk (= Riesenburg).

Digitized by Google

II. Souhlásky složené čili splynuliny.

Pojednáme zde konečně o některých velmi intimních skupinách souhláskových, které tvoří jednotku historicko-morfologickou a jsou brány naším jazykovým citem za hlásky jednoduché. Je známo také, že v různých pravopisných soustavách shledáváme jednu zvláštní značku pro tyto po lat. výstižně zvané ***assibiláty***, ku př. řec. **ψ ξ**, lat. x, něm. **ʒ**, ital. c, g; stslov. **ѕ, ц, ѱ**, rus. **ц, ч** (dokonce i **щ**), srb. **ц, ч, ћ, ђ, џ** a české, slovin. a chrvat. c, č.

Uvedeme nejprve některé hlasy polských a ruských autorů, kteří pojednávají o věci mnohem příbuzněji s našimi názory, než ku př. autoři němečtí a zvláště francouzští. J. Rozwadowski (Szkic wymowy polskiej v „Materyałach" str. 112) praví o „afrykatach": „Abecední značky c, dz; ć, dź, cz, dż představují těsná spojení závěrových souhlásek t, d s třenými s, z; ś, ź; š, ž, vyslovovaná tím způsobem, že artikulace souhlásek td není úplná, ježto není tu náhlé odtržení jazyka nebo úplné zrušení závěru; jazyk se jen odchýlí (ale neodtrhuje úplně) a vytvoří ihned úžinu, potřebnou k artikulaci homorgánní souhlásky třené . . ." — N. Bachtin (**Основы русскаго правописанія** РФВ. XXV., 19) vykládá takto vznik a charakter assibilát: „Okamžitý „šum" (t. j. souhl. neznělá), přidaný před trvací souhlásku vyslovuje se v některých skupinách rychleji nežli obyčejně a stává se „momentálním" (užijeme-li tohoto termínu k označení největší rychlosti vyslovení); tak je tomu v ruštině ku př. s okamžitým t (d) ve skupině t (d) + s a t̑ (d̑) + š (V origin.: т‿ [д‿] + ш‿.)" a dále praví: „**Эти сочетанія называются *слитными согласными* и изображаются многда отдѣльными буквами: т + с = ц, т‿ + ш‿ = ч**". Bachtin ukazuje dále, že se liší akusticky od takového „slití" obyčejné skupení ts atp., ale chybuje, zařazuje-li k ц, ч také české ř. Neboť společným znakem všech „slitnych soglasnych" jest, že ***nelze jich zvuk prodloužiti***, nýbrž že při prodlužování zní pak jen druhá, třená jich součást, ku př. c̄ = t͡s:atp.[112]) Ale naše ř prodloužiti můžeme, aniž se nám rozloží — viz str. 112. (Sku-

[112]) Něco jiného jest ovšem prodloužení „trvání" toho smyslu, že se oddaluje explose, tedy t:s. Srv. ku př. zvolání udivené: cože? = t͡s::ɔ·ʒɛ? proti: dost citu = dɔst:situ atp.

Digitized by Google

pinu щ [= ш‿ + (т‿ + щ‿) = šć v dial. ješče, ob. rɔʃt͡ʃilɛɲi] nazývá Bachtin „složnym soglasnym" na rozdíl od „slitnych". Činí tak pod vlivem pravopisu, neboť jinak by musil všechny ostatní skupiny: сц, шк.. nazvati podobné, což by bylo absurdní.) — N. V. Kruševskij (Очерки по языковѣдѣнію II. Антропофоника — РФВ. XXVIII., 289—290), podobně vykládá o rychlosti, s jakou tu jedna souhl. za druhou následuje: „ale rychleji než všechny ostatní souhlásky následují „předojazyčné" třené „žlábkové" souhlásky za předojazyčnými raženými. To se vysvětluje tím, že můžeme vytvořiti tyto ražené souhlásky jazykem již úplně připraveným k vytvoření souhlásek třených, které za nimi mají následovati. Tak obdržíme: „слитные со спирантами узкаго углубленія" — c, d͡z, „слитные со спирантами широкаго углубленія — č, d͡ž." Připomíná dále, že „zubní" element t d přibližuje se při tom k cerebrálnímu ṭ ḍ. (? Je to prostě *td* při č, dž alveolární, kdežto při c, dz zubní.) Pro jiné autory jsou tyto zvuky (c, č..) „согласные дифтонги", „Konsonantendiphthonge"; ale název tento je nejméně vhodný, ježto se zde o pojem slabiky vůbec nejedná (srv. str. 68 a násl.)

Myslím proto, že bude nejlépe užívati v češtině[113]) názvu „souhláskové splynuliny" a označovati je v transkripci fonetické obloučkem nad oběma písmeny příslušnými. [Srv. str. 25.] (Přesnější by bylo užívati též nějaké symbolické splynuliny značkové, ale značky takové jsou nepraktické, nehodíce se pro tisk.[114]) Rozhodně však musí se splynulina odlišiti nějak od prosté skupiny, ježto i akustický dojem obou je velmi různý (viz dále). [Dosavad „mezinárodní fonetická abeceda" k této různosti nehleděla a proto navrhujeme sami toto označení diakritické. Viz MPh XXIII., 75—77, 93—94 a XXIV. 55—56, 75.]

V češtině vyskytují se tyto charakteristické splynuliny souhláskové:

t͡s t͡ʃ — neznělé.
d͡z d͡ʒ — znělé.

---

[113]) Dosud jsou v české mluvnici obvyklé názvy „složené souhlásky" (Hattala, Gebauer, Bartoš, Kovář, Loriš) nebo „smíšené souhlásky" (Blažek, Kunz).

[114]) Lepsius (Das allgemeine linguistische Alphabet, Berlin 1855, str. 37) dodává zvláštního rázu těmto „Dopellaute", když navrhuje pro ně eventuálně značky: t̬ d̬ pro tš, dž,
t̬ d̬ pro ts, ds (sic!). [Srov. rumunské ţ.] Týž autor navrhuje pro „slovanské assibilované r" podobnou značku r̬, ačkoli výslovně praví, že tato hláska musí býti pokládána za jednoduchou. Této nedůslednosti se naše transkripce vyhnula. — Gebauer užívá značky z, pro dz, ž, pro dž a Baudouin de Courtenay ʒ, ǯ.

Digitized by Google

d͡ʒ t͡ʃ

Tyto splynuliny souhláskové vzniknou artikulací podobnou jako při ʒʃ, ale s předběžným připojením závěru tím, že špička jazyka přitlačí se k alveolům a pak se jen málo oddálí a utvoří hned úžinu potřebnou pro ʒʃ. Jinak bychom mohli říci, že *je to* d ḍ (nikoli t, srv. str. 124) *s rekursí sykavkovou*, bez vlastní explose. Splynulina d͡ʒ t͡ʃ (resp. přesněji ḍ͡ʃ) liší se akusticky velmi přesně od pouhé skupiny d‚ʒ, t‚ʃ, nebo ɟ‚ʒ, c‚ʃ, ku př. ve spojení: jsem rád, že vás vidím, hned šel . ., viď, že . . ., ve výslovnosti zvláště spisovné a při čtení. Vedle částečného modifikování obou elementů artikulačních je tu rozhodující moment časový. Při experimentálním pozorování zjistilo by se zajisté, co každý cítí, že totiž d͡ʒ, t͡ʃ trvá právě stejnou dobu jako d, t (ḍ), že tedy je rozhodně kratší než d‚ʒ, t‚ʃ atp. To dodává těmto splynulinám *rázu jednoduché explosivy*; tak ji pociťuje náš jazykový instinkt, posilovaný v tom i způsobem psaní: t͡ʃ = č. — Co se týče určení pr‚ní, ražené součásti splynuliny, je třeba o tom šíře pojednati vzhledem k tomu, co bylo o věci u nás napsáno. V dosti správném popisu prof. Gebauera (Roztřídění hlásek č. LF. II., 157) praví se: „při dž, č je zatarasení asi jako při ď ť (nebo při d, t) a protrhuje se proudem žetovým a ešovým, t. j., jakmile se zatarasení protrhne, ihned nastrojí se jazyk proti podnebí tak, aby proud skrze průlinu jdoucí zazněl v ž nebo v š (dž a č jsou tedy smíšeniny z d + ž, t + š)." — V OSlN. čteme však: „č je se stanoviska fysiologického affrikata hlásky ť. Článkujeme-li ť, ale při explosi odtrhneme jazyk od patra tak málo, že s explosí souhl. hned se pojí frikatura, vzniká ťš = č." Tento poslední rozbor platí jen o staroč., původním „č" (resp. ć), které se změnilo v ť ve skupině šč = śćś > ʃc͡ʃ, kde dissimilací druhé ʃ zmizelo a zbylo pak ʃc a nikoli ʃt, ku př. ješče — ještě, púščěti — pouštěti atp. (viz Hist. ml. I. 521). Ale během času nastala „depalatalisace" a ɟc ve splynulině nahrazeno ḍ͡ʒ (srv. pod čarou na str. 94); že v nč. *č* není první element ť, je zřejmo hned, srovnáváme-li artikulaci obou zvuků (viz str. 122, 101) a pohyby jazyka ku př. ve slově: *čti* . .[118])

[118]) Oba případy existují v polštině: splynuliny ć dź značí správně Rozwadowski (Materyały . . . 112) — ᵗś ᵈź, kdežto č dž (psané obvyklým pravopisem cz dż) označuje ᵗš ᵈž (s t d „predorzalno-alveolarnym").

Digitized by Google

[dʒ] vyskytuje se v češtině *zřídka* (ale přece daleko častěji než pravopis ukazuje) a to *a*) před samohláskami, *b*) před znělými souhláskami párovými.

Píše se *dž*; ku př.

a) v běžné výslovnosti konversační užíváme d͡ʒ místo pečlivého a umělejšího d‚ʒ na hranici dvou slov (obyč. předložky + jména), jestliže to smyslu na úkor není, ku př. od žádného, nad ženou pod žákem atp.,

b) spis. džbán, džber (= ob. ʒb —).

V cizích slovech: *a*) handžár, džungle, Džamileh . .

Píše se *č* ku př.: *b*) lučba, proč by . ., Skočdopole, uteč za . ., zač dáte . ., proč říkáte, meč ho . . .

j v cizích slovech: raja (indické slovo v angl. transkripci)

g v cizích slovech: adagio (= ᵓada:d͡ʒiɔ nebo ᵓada:ʒiɔ).

ž ve spojení — nž —, které vyslovuje se všeobecně (až na pečlivou výslovnost lit., nebo při četbě pomalé) —nd͡ʒ, ku př. jenže, manžel . . . V cizích slovech (kde psává se i nš, nch): inženýr (= ob. ᵓìnd͡ʒìnì:r), manšeta, branche (= brandʒɛ místo fr. brɑ̃:ʃ) atp.

[Tento zajímavý zjev, analogický „vsouvání" d do skupiny nr, vysvětluje se následovně: máme-li přejíti ve výslovnosti, která nezná nosových samohl., od n (= čistě nosová souhl. „ražená") do ʒ (= čistě ústní třená), zazní na přechodu, po předčasném o něco uzavření dutiny nosní, přirozeně a mimovolně d, jež se tvoří závěrem na témž místě jako n. Vyhnouti se můžeme této artikulaci tím, že provedeme úplnou rekursi *n* při otevřené dutině nosní: n‚ʒ. To nastává právě někdy při čtení a pak všude tam, kde se setká n — ʒ na rozhraní dvou slov, ku př.: je on ženat?, pan Žáček, ten žebrák atp. = vždy n‚ʒ, nikoli — nd͡ʒ —: (Srv. také výklad na str. 54.) Jak je svrchu zmíněná výslovnost u nás vžita, dokazuje také okolnost, že Čech vyslovuje obyčejně místo fr. nosové samohl. + ʒ obyčejně V + nd͡ʒ, ku př. bon jour — bɔnd͡ʒu:r místo bɔ̃ʒu:r atd.]

[t͡ʃ] jest naopak zvuk v češtině velmi hojný a charakteristický; vyskytuje se *a*) před i mezi všemi samohl., *b*) přede všemi souhláskami neznělými a jedinečnými i *c*) po nich (i na konci „slova" před pausou).

Píše se obyčejně *č*, ku př.:

a) čas, Čech, či, číslo, oráčovi, čubka . . ., pláč, meč, bič, impt. skoč, ob. tluč . . .

b) proč chodíš, uč se, počkej, čti, čtenář, čpavek . . .
meč rozťal, člověk, čmelák, začnu, vyčnívati . . .

c) těch čísel, rozčilovati (= ob. ʃt͡ʃ), s časem, včera (= ft͡ʃ), k čemu, chlapče, občan (= pt͡ʃ) . . .
určiti, válčiti, tím časem, ob. Emča, punčocha, zeleň čistá . . .

Digitized by Google

V cizích slovech *a*) čokoláda, Čudsko . . .

Píše se —*čč*— ku př. v adj. babiččin (spis. umělé —t͡ʃ.t͡ʃ—).

„ „ *tč*: *a*) ob. otče (náš . . .), dobytče . . . (Ale spis. ku př. dotčený, zatčený = —t͡ːʃ—).

„ „ *dč*: *a*) osvědčiti, osvědčený, Hradčany . . . (Ale slož. od-činiti, -čarovati, -čítati . . = vždy i ob. ᵊɔt͡ːʃ—).

„ „ *dž*: *a*) poněvadž; Bydžov (dříve psáno Bidčov) vyslovuje se ob. bit͡ʃɔf

„ „ *tš*: *a*) větší, kratší atp.

„ „ *dš*: *a*) radši, ob. chudší, nadšení

b) odštípnouti atp. (Ale spis. part. padše, vedše, odšedše atp. vždy s tʃ.) V běžné výslovnosti mění se i —tʃ— na hranici dvou slov v „sekundární" t͡ʃ, ku př. pět šestáků; od šití, pod šátek = počátek; před školou . . .

Píše se *š* ve spojení — nš —, které se vysl. všeobecně —nt͡ʃ— (až na úmyslně pečlivou výslovnost lit.) [Na to upozornil cizinec, Dr. H. Pedersen (viz LF. XXX., 223—7), jenž přičítá zjev silnějšímu závěru při č. *n*. Referent Dr. Kraus připomíná však tamtéž, že prý vyslovovati nt͡ʃ není tak obecné, spíše výjimečné.] Zjev tedy týž, jako při nž = nd͡ʒ, ku př. menší a odv. (srv. vl. jm. Menčík), ob. jint͡ʃi, vint͡ʃɔvat (z něm. wünschen vysl. u nás = vint͡ʃn̩). Ale: on šel, ten šedivý atp. = nʃ.

V cizích slovech máme týž zjev, vyslovíme-li běžně ku př. anšovička, konšel, ob. inštrument, inštrukce; Lanškroun, punš . . . Ale pomoranč psáno —nč (ježto i gen. je —*a*nt͡ʃɛ), ač slovo povstalo z fr. pomme orange = —*ā*ːʒ > *a*nʒ > *a*nʃ > *a*nt͡ʃ.

Ojedinělé případy, kde se t͡ʃ píše š: pošta = všeobecně pɔt͡ʃt*a* (jako rusky), spis. lepší = ob. lɛpt͡ʃi atp.

Píše se *ž*: jenž atp.

Píše se *c* v cizích (ital.) slovech: cello, Civitavecchia . . .

Píše se *ch* v cizích slovech: lynchovati, (kanál) la Manche (= l*a* m*a*nt͡ʃ místo fr. la m*ā*ːʃ).

Digitized by Google

d͡z t͡s

Splynuliny tyto vysloví se tím způsobem, že špička jazyka přitlačí se k zadní stěně hořejších zubů (nebo na hranici zubního masa) a pak se jen málo oddálí, utvořivši úžinu potřebnou pro vznik krátkého [z s]. Jinak řečeno, je to t̨ (*nikoli d*) *t s rekursí sykavkovou*, bez vlastní explose. Sykavka [z s] má zde tedy artikulaci kombinatorní (srv. str. 104) a úhel čelistní je malý, takže se zuby skoro dotýkají. Ostatní povaha splynuliny je táž, jako jsme vyložili při d͡ʒ t͡ʃ [OSlN. nazývá t͡s správně dentální affrikátou (resp. assibilátou). Za to úplně pochybený je popis v Kottově Slovníku č-n.: „*c* článkuje se za proudu nepřetržitého, a proto je souhláskou trvací; je hláskou jednoduchou, ač je smíšenou (ts, ale ne složenou) a je souhláskou měkkou".]

[d͡z] vyskytá se v češtině sice *zřídka*, ale přece častěji, než by se podle pravopisu zdálo a to *a*) před a mezi samohláskami, *b*) před znělými souhl. párovými.

Píše se *dz*, ku př.

a) podzámčí, podzim (dz je zde umělé), nadzemský, podzemní, odzváněti . . *b*) ob. pɔd͡zvi:finɔut, vi—, n*a*— místo spis. po zdvihnouti . . .

V běžné výslovnosti konversační vyslovujeme d͡z místo dz i na hranici dvou slov, ku př. od zimy, pod zemí, nad zemí, nad zámkem, ten život za (nic nestojí) = —ʒivɔd͡ʒ*a*— atp.

Píše se *c*:

b) leckdy (= —d͡zgdi), nic ho, strýc babu . ., Vincenc Brandl, klec železná . . .

V cizích slovech: koncert = ob. kɔnd͡zɛrt

Píše se *z* ve spojení —nz—, vyslovovaném všeobecně —nd͡z (až na úmyslně pečlivou výslovnost lit.). Zjev docela analogický jako nd͡ʒ, nt͡ʃ : na přechodu od n zazní, po uzavření dutiny nosní, na témž místě artikulované d. Ku př. Honza, brynza . .; benzín. Ale: on zapomněl, ten závistivý. . . Jiný případ označování d͡z písmenem z je v cizích slovech: zoologie, protozoe (vedle výsl. zɔ—).

Digitized by Google

Píše se *zz*: intermezzo, mezzosoprán atp. (také mɛt͡sɔ—).

Píše se *s* ve spojení —ns— v cizích slovech, ku př.: hansa, pensum, Alfonsa, kondensovaný, inserát . . .

[t͡s] jest naopak velmi častý a výrazný zvuk v č., vyskytující se jak *a*) před i mezi všemi samohl., tak *b*) přede všemi souhláskami neznělými a jedinečnými i *c*) po nich (i na konci „slova").

Píše se obyčejně *c*: ku př.

a) cár, celý, cit, co, cukr . . bác!, nic, věnec, moc, spis. tluc.

b) noc chladná, mládenec šel, nic v tom (= t͡sft), pecka, úcta, cpáti; moc rád, Václav, věcmi, ponocný, obecní . . .

c) chci, měšce, stezce (= st͡s), plavci (= ft͡s), rybářce (= ʒt͡s); denník celý, chlapce, obci (= pt͡s); v dírce, po délce, v jamce, pohance, laňce . . .

V cizích slovech: caesura, centimetr, citron, cylindr; cvilink . . .

Píše se *tc* ku př.: otcovský, matce . . (jen spis. někdy —t:t͡s).
„ „ *dc* „ „ dcera, sr'ce (vždy jen t͡s).
vládce, v hádce (spis. též t:t͡s).
„ „ *ts* „ „ dětský (ale děcko), světský, bohatství, knížetství.
„ „ *ct* „ „ ctnost a odvozeniny
„ „ *ds* „ „ lidský, poděbradský, podstarší, podstata; pod sebe, nad sebou . . .
„ „ *ďs* „ „ pojď sem = ob. pɔt͡sɛm . . .
„ „ *dz* „ „ předzpěv a j.
„ „ *čs* „ „ ob. přeloučský (spis. však —t͡ʃs) atp.
„ „ *s* ve spojení —ns—, vyslovovaném všeobecně —nt͡s (až na úmyslně pečlivou výslovnost lit.). Zjev opět analogický jako při nt͡ʃ, nd͡z . . a běžný také na výslovnosti středoital., zvláště římské, kde ku př. non sono = nont͡so:no atp. (Viz MPh. XXIV. 104)

psáno —ns—: panský, ženský, Kaminský, bourbonský atp. jména na -nský; Kunstovný . . ., *in*spektor (ač ob. ᵊint͡ʃpɛktɔr)

psáno —ňs—: plzeňský, loňský, koňský, báňský . . . (spis. též —ɲ.ski:).

Zajímavo je, že slyšíme všeob. modliti se: Otče náš, jenž jsi na nebesích = ˈᵊɔtʃɛn*a*:ʃ'jɛnt͡si'n*a*nɛbɛsi . . . Dále subst. kapsa a odv. vysl. se ob. k*a*pt͡s*a* (i k*a*pɛt͡sɲi).

Píše se *z* v cizích slovech (zřídka): synizese = sìnit͡se:zɛ, scherzando = skɛrt͡s*a*ndɔ

„ „ *zz* v cizích slovech (ital.) skizza, intermezzo atp.

Digitized by Google

Pozn. Takové jednoduché „splynuliny souhláskové" nejsou však [ks, ps], poněvadž [k, p] má svou vlastní explosi (rekursi) a [s] se pak přidá zvláště; souhl. ty nejsou také homorgánní. Skupiny ty (k‿s g‿z, p‿s b‿z) se vyskytají v domácích a hlavně v cizích slovech, kde se označují někdy jediným písmenem, ku př.:

[k‿s] psáno *ks*: Doksany; k sobě, krok s ní (držel), ob. zvyk' sem, lek' se. V cizích slovech: aksamit, ekstase, taksa (i taxa), tekst (i text), ob. viks . . .

[ksáno: *cs*: facsimile
x: axiom, Alexander, Max(i)milián, boxer, ex—, paradoxní . ., praxe (vedle prakse však se vyslovuje ob. prakt͡se).
xs: exsudát.

[g‿z] psáno *x*: exaktní, existence, exotický atp. slova cizí, počínající ex + V

(ps psáno *ps*: psa, kapsa, psáti; ypsilon, Upsala
bs: obsaditi, obsedla., . .; absinth

bz psáno *bz*: bzučeti, kobza . . .)

Digitized by Google

Tabulka souhlásek českých.

Pozn. Týká se jen průměrné, normální výslovnosti. Souhlásky v závorkách nejsou příliš časté.

Souhlásky jednoduché										Splynuliny	
Artikulace / Způsob		Místo a orgán	Hrtanové	Jazyčné: Zadopatrové	Jazyčné: Předopatrové	Jazyčné: Alveolární a zubné	Retozubné	Retné		Alveolární	Zubné
Okamžité	Ražené (Závěrové)	znělé		g	ɟ	d	v	b		d͡ʒ	d͡z
		nezn.	ʔ	k	c	t		p		t͡ʃ	t͡s
Trvací	Třené	znělé	ɦ	(ɠ)	j	ʒ ǯ z	v̄				
		nezn.		x		ʃ ʃ̌ s	f				
	Nosové	znělé		ŋ	ɲ	n		m			
	Bokové	znělé				l					
	Kmitavé	znělé				r					

ɾ̥ l̥ (m̥ n̥)

Pro srovnání stůjž zde také

Tabulka souhlásek německých.

(Srv. str. 77.)

Souhlásky jednoduché									Splynuliny		
Artikulace / Způsob		Místo a orgán	Hrtanové	Jazyčné: Zadopatrové	Jazyčné: Předopatrové	Jazyčné: Alveolární a zubné	Retozubné	Retné	Alveolární	Zubné	Retné
Okamžité	Ražené (Závěrové)	znělé		g		d	v	b			
		nezn.	ʔ	k–k^{h}		t–t^{h}		p–p^{h}	t͡ʃ	t͡s	p͡^{F}
Trvací	Třené	znělé		(ɠ)	j	(ʒ) z		(v)			
		nezn.	h	x	ç	ʃ s	f				
	Nosové	znělé		ŋ		n		m			
	Bokové	znělé				l					
	Kmitavé	znělé				r					

ɾ̥ l̥ n̥ (m̥) fakultativně (vedle vzornějšího ər atd.)

Místo r rovnoprávně R; ɠ jen sevněm. (jinde g).

Digitized by Google

K srovnání slouží konečně i

Tabulka souhlásek polských.

Souhlásky jednoduché										Splynuliny		
Artikulace: Způsob		Místo a orgán	Hrtanové	Jazyčné: Zadopatrové	Jazyčné: Předopatrové	Jazyčné: Alveolární a zubné	Retozubné	Rtné		Předopatrové	Alveolární	Zubné
Okamžité	Ražené	znělé		g ǵ		d	v v′	b b̌		ʒ́ ʑ	d͡ʒ	d͡z
		nezn.	ʔ	k ḱ		t	(v̥)	p ṕ		c͡ś	t͡ʃ	t͡s
Trvací	Třené	znělé		(ɣ)	j ź	ʒ z	v̄					
		nezn.	h	x	(j̊) ś	ʃ s	f f′					
	Nosové	znělé		ŋ	ɲ	n		m ḿ				
		nezn.			(ɲ̊)	n̥		m̥ (ḿ̥)				
	Bokové	znělé				ɫ l						
		nezn.				ɫ̥ l̥						
	Kmitavé	znělé				r						
		nezn.				r̥						

Místo ɫ rovnoprávně w!

Digitized by Google

Závěrečné poznámky.

Přízvuk.

Český *přízvuk slovný*[116]) je t. zv. exspiratorní či dynamický (fr. accent de force) a co do síly své jest rozhodně slabší německého a taktéž ruského. Stupně síly jsou ovšem dosti subjektivní a relativní, měníce se podle okolností; objektivní měření při dosavadních přístrojích zde nelze provésti. Můžeme tu zajisté přestati na rozeznávání *slabik* (resp. sonantů, srv. str. 29.)

a) s přízvukem hlavním (silné) — ″ (fortissimo),

b) s přízvukem vedlejším (polosilné, střední) — ′ (forte).

c) bez přízvuku (nepřízvučné, slabé) — bez označení (piano).

Zákon novočeského přízvukování je velmi prostý a mechanický: ***každé sebe delší české slovo*** (isolované) ***má jen jeden hlavní přízvuk a to na první slabice***; vedlejší přízvuk mají slabiky počtem liché nebo jindy až čtvrtá od počátku. Ostatní slabiky, a tedy i koncové, jsou vesměs nepřízvučné. *Za jedno slovo jest při tom bráti také předložku* (vyjma předložky: dle, kol, krom, skrz, stran) *s jejím jménem.*[117]) (Již dříve jsme viděli, jak tvoří předložka + jméno intimní celek i fonetický — srv. str. 42 a násl., 89 a násl.)

Ku př. ″t͡sɔpak? ″naʃɛ . . . ″natɔm, ″pɔɲɛm
″pr̝i:t͡ʃina, ″ɲikɔhɔ, ″vɛsvjɛcɛ, ″uvɔdi . . .
″slɔgɛ′ɲina, ″visvjɛ′tluje, ″ᵊɔdna′ʃɛhɔ, ″bɛzɛ′ʃɛhɔ, ′skrzɛ ″scɛnu,
′skrs tɛn ″lɛs — ale: ″ʃɛlskrz″lɛs . . .
(krɔm″tɔhɔ — ale: ″krɔmtɛ:″draheː″duʃɛ
stran″tɔhɔ — ale: ″strantɛ:″vjɛt͡si)
″visɔkɔ′misl̩ni:, ″zavɛli′kɛ:hɔ . . ., ″milɔsr′dnɛ:mu . . ., ″nɛpr̝ɛd-
′vi:dani: (složenina).

---

[116]) Mimochodem řečeno, slovo toto je málo vhodné pro označení věci, je to patrně překlad lat. accentus (= ad-cantus), kterého se užívá v němč. a fr. s různými významy. Ruský termín „ударение" je daleko výstižnější. Kdyby bylo naděje na přijetí nového názvu, navrhoval bych slovo „*důraz*".

[117]) Při čtení lze však pozorovati, že se přízvuk často přenáší s předložky na počátek jména (vlivem mezery, které však žáci v písmě těžce navykají, píšíce předložku se slovem dohromady). Pak také ztrácí předložka někdy přízvuk ve prospěch následujícího slova pro jeho zdůraznění, ku př. prɛs″tr̝i milijɔ:ni, dɔ ″takɔvɛ: spɔlet͡ʃnɔsci, na″vaʃɛ slɔvɔ . . .

Digitized by Google

Pozn. Týž zákon stálého a jednomístného přízvuku jeví se i na slovech původu cizího, ku př. ˈʒurnaːl (fr. ʒurˈnal), ˈkapiˈtaliˈzat͡sɛ, ˈmilitaˈrizmus, ˈsɔt͡siˈjaːlɲi atd.

V proudu řeči souvislé sesiluje se ještě některý hlavní přízvuk v t. zv. ***přízvuk větný***, podle obsahu myšlénkového a důležitosti slova (moment čistě ***logický***).[118]) Při tom však se ostatní hlavní a vedlejší přízvuky slabik nestírají a nemizejí (jen se někdy přemístí), takže ucho pozorovati může jednotlivé ***takty***, v nichž se střídají arse a these. ***Čeština jest*** opravdu ***řeč rhytmická*** par excellence, zvláště oproti francouzštině, ale i oproti ruštině a mnohem více než němčina i polština. Nepřízvučnou slabikou začíná se ku př. „výdechová skupina": Kam pospícháte = ⏑ˈˈ⏑ˊ⏑, Co děláte = ⏑ˈˈ⏑⏑ atp. Ale celkem je málo slov nepřízvučných (tedy nutně jednoslabičných), která by mohla státi na počátku věty. (Srv. ještě anapaesty v krátkých větách: Co to je? [ustrašeně] nebo Kde pak s' byl? [přísně] = ⏑⏑ˈˈ vedle ˊ⏑ˊ.) *Obyčejně* tedy ***počínáme mluviti slabikou přízvučnou*** (silnou arsí) ***a v dalším proudu řeči znamenáme rhytmus trochejský a daktylský.***

Ku př. Seděl jsem vedle něho a přece mě neviděl!
– ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑‖⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑

Ale nevídáno! To nic nedělá! Vy se zlobíte?
–⏑ –⏑– ⏑ – ⏑ – ⏑⏑ – ⏑ – ⏑⏑

Dnes tam bylo velmi mnoho lidí. To se divím!
– ⏑ –⏑ – ⏑ – ⏑ –⏑ – ⏑ – ⏑

Velmi zřídka se vyskytne jamb, ku př. v isolovaných, krátkých rčeních: Ty ne? = ⏑– Co to? = ⏑–

Taktéž málo častý je případ, že jdou tři nepřízvučné slabiky po sobě, ku př.:

Museli tam udělat velikánskou díru.
– ⏑⏑ ⏑ –⏑ ⏑ –⏑ ⏑ ⏑ –⏑

(Viz také bližší výklady v Gebauerově Hist. ml. I., 576—583.)

---

[118]) Durdík užívá pro tento zjev termínu „přízvuk vztahu čili důraz" (Nachdruck) a praví: „Důrazem vytknouti může se každý člen věty podle potřeby, jakmile se k němu hrot jiného smyslu vztahuje." (Kallilogie str. 12). — Je zajímavo, že přízvuk větný má vůbec tendenci klásti se na první slabiku i když přízvuk slovný je na poslední slabice (ve franc.) nebo na předposlední (v polštině a sousedních nářečích československých). Myslím, že i tím se dá vysvětliti historicky vznik nč. přízvuku (vedle ostatních příčin Gebauerem uváděných).

Digitized by Google

Tón.

Tím rozumíme zde jen hudební *výšku hlasu* (znělého přirozeně), která se musí přísně rozeznávati od vlastního přízvuku. Často se oba elementy kombinují nebo prostupují, zvláště tak, že *čím je slabika silněji, důrazněji vyslovena, tím vyšší tón mívá a naopak.* Ale tím není řečeno, že by slabika vyššího tónu byla nutně vždy přízvučná — obrátiti úsudek nelze. V naší řeči, jež nezná vlastního „musikálního (melodického) přízvuku", je tón určován vedle právě uvedeného „zákona", jedině momenty psychologickými. Tónem zabarvuje se řeč, určuje se pravý význam slov a vyjadřují city mluvčího (t. zv. emfase). Viz ku př. v jednom slově interjekčním intonaci stoupavou: t͡sɔ:, ta:k (s nevolí a podivem), vi:, nɛ:,

„ klesavou: ʔa: (údiv neočekávaný), nɛ: (se strachem),

„ průtažnou (t. j. klesavou a ihned zase stoupavou) t͡sɔ: (nedů věřivě) atp.

Ke konci věty (skupiny výdechové) *netázacího významu se tón vždy níží.* Poslední slabiky (jedna nebo dvě) jsou tu nepřízvučné (srv. 147) a tudíž také nízkého tónu, který klesá tu náhleji, tu pomaleji. Ku př. Nic jsem neviděl. Podívejte se! Již bych byl rád hotov! atp.

Ke konci přímé věty tázací (nebo tázacího výrazu) *tón se*

a) *níží též,* ku př. Co se tam stalo? = ⁘ nebo ⁘ Co je tam? = ⁘ atp.

b) *zvýší náhle,* ku př. Že ne? = ⁘ Není? = ⁘ (ale přízv. = –◡) Vy jste tam byl? = ⁘ Nestalo se nic? = ⁘ atp.[119]) Při nedokončených větách zůstává před pausou tón ve stejné výšce, ku př.: Nu, a když to udělám —, jestli to ještě jednou řeknete — atp.

V tomto ohledu jest ještě vykonati mnoho speciálních (i experimentálních) pozorování, zvláště vzhledem k intervallům v různých spojeních atp. Nám zatím nemůže zde běžeti než o pouhé upozornění a objasnění pojmů.[120])

---

[119]) Tyto rozličné, osobité odstíny, působící t. zv. modulaci živé mluvy, nemohou ovšem býti písmem nijak zachyceny. (Po ruce jsou tu vlastně jen dvě znaménka: otazník a vykřičník.)

[120]) Nesmí se totiž zaměňovati *intonace,* t. j. změna výšky tónu *poměrná* (když *celá* slabika se vysloví nižším nebo vyšším tónem než jiná slabika — což je zjev vlastní *všem* jazykům, poněvadž nezbytný k vyjádření celkového smyslu) a *intonace absolutní uvnitř téže slabiky* (když se tón zvýší nebo sníží při vyslovení jedné slabiky, bez ohledu na okolí — jako v „interjekcích" nahoře uvedených, pak ve „zpívavém" pronášení posledních slabik mluvy pražské a v nerozlučném spojení s přízvukem srbochrvatským). Srv. též MPh. XXIII. 78—79.

Digitized by Google

Kvantita.

Co se týče *kvantity samohlásek*, vyznačuje se čeština tím, že všecky samohlásky vyskytají se krátké i dlouhé. Stupňů trvání samohlásky je theoreticky mnoho, ale pro průměrnou výslovnost č. vystačíme s těmito relativními údaji: *krátká—dlouhá* (resp. polodlouhá) samohláska. Uvedeme zde zajímavé výsledky experimentálního pozorování prof. Krále a Mareše o „trvání hlásek a slabik dle objektivné míry" (LF. XX., 269): „V češtině vokály krátké, vyslovované i touž osobou, mají délky různé; vokály dlouhé nejsou při vyslovování normálním o příliš mnoho delší než krátké. I když je vyslovujeme déle, než se děje v obyčejné řeči, nestávají se nikdy dvakrát delšími vokálů krátkých. Rozdíl mezi naším vokálem dlouhým a krátkým nespočívá tedy ani tak v rozdílu délky (maximum o $^7/_{10}$) jako spíše v různém způsobu jich vyslovení. Při vokálu krátkém proud dechový zarážíme náhle, při dlouhém ponenáhlu; mohli bychom říci, že vokál krátký vyslovuje se staccato, dlouhý legato . . ." — Nehledě ke vlivu duševní nálady (ku př. emfatické protahování při údivu atp.), jsou poměry č. kvantity všeobecně neustáleny: různí se zde často usus ob. od spis. a zvláště dialekty od sebe. (Str. 37.) Ale v mezích svého vlastního idiomu nemůže nikdo vyslovovati jednou krátce a podruhé dlouze samohlásku téhož slova. *Samohlásek krátkých je v živé řeči české velká většina*; celkový poměr výslovnosti ob. a spis. zůstává asi týž, ježto případy dloužení a krácení se celkem vyvažují. (Srv. údaje při pravopisném označování jednotlivých samohlásek.)

Kvantita č. samohlásek v jednotlivých slovech je určena etymologicky resp. historicky; neřídí se podle následující souhlásky (jak tomu je ve franc.), ani podle počtu slabik, ani důsledně podle přízvuku, nýbrž jest jaksi vnitřní vlastností samohlásky jakožto části určitého slova.

Samohlásky dlouhé vyskytují se zrovna tak po přízvuku (hlavním nebo vedlejším), jako pod ním a naopak je mnoho slov, jejichž samohlásky jsou vesměs krátké. Ku př.:

a) dlouhá samohl. přízv. (hlav.): sáh, sáhu, sáhový; míra; výsledky . . .
b) „ „ „ (vedl.): pozorování, vyslovování, zarážíme . . .
c) „ „ nepřízv.: objektivné, pod ním, dlouhá . . .

Digitized by Google

d) krátká samohl. přízv. (hlav.): český, rozdíl, dvanáctý . . .
e) „ „ „ (vedl.): vyslovujeme, zajímavý . . .
f) „ „ nepřízv.: čeština, mnoho atp.[121])

Přece však je pozorovati *vliv přízvuku na kvantitu* a sice již od dob nejstarších až po naše dny. Čeština spis. pro svoji konservativnost nejeví takový pozdější vliv i když se uplatnil všeobecně (dialektální dloužení nebo krácení ovšem respektovati nemůže); ba nejnověji hledí se často zbytečnými historickými analogiemi poměry kvantitativní aspoň v pravopise změniti proti vývoji vykonanému. (Srv. co o tom řečeno na str. 37 a při jednotlivých samohláskách.)

Český *přízvuk*, stav se jednomístným, nabýval zajisté stále síly a důležitosti, takže možno konstatovati působení jeho na kvantitu samohlásek a to ve dvojím směru:

a) *zkrátil často samohlásku následující*;
b) *zdloužil ještě častěji samohlásku, na níž spočíval* (a to zvláště ve slabice otevřené).[122])

Obojí ten vliv se uplatnil někdy v témž slově. Ku př.:

Ad *a*) *ob.* ˈpaɲi, paːmbu; spaɲi, ˈklɛkaːɲi (= spis. —ní subst. verb.) ˈdɔbri, ˈdɔbrimu, ˈdɔbrihɔ atd. (= spis. —é—) ˈumɲɛĭ, vɔlaĭ atp. (= 3 pl. spis. —ějí, —ejí, —ají . .).

Mohlo by se též říci, že se projevuje tendence krátiti nepřízvučné samohlásky, zvláště v slabice otevřené a na konci slova. Tomuto vlivu vzdoruje nejvíce —á, za to —í podléhá mu hromadně (viz též na str. 66, a 68); é, ó, ú (ů) se v ob. mluvě téměř vůbec nevyskytují po přízvuku, jen pod ním.

Ad *b*) *ob.* prápor, rádnice, pívo, nítě, móře, póle, bóže, kníha atp. Je to tedy táž působnost přízvuku počátečního jako v ruštině: **море, батюшка, думаю** atd.[123]) Z doby stč. je snad též dosvědčen tento vliv změnami do spis. jazyka: můžeš, může . . . (proti mohu = pův. moˈˈgu), dvůr (ale dvora = pův. dvoˈˈra) atp.

a) i *b*) *dial.* (výchč.) lɛːʒi (= leží spis.), bjɛːʒi (= běží), nɛːɲi (= není), zɛːli (= zelí), ciːxɛĭ (= tichý) atp. (Srv. 58, 62 a j.)

---

[121]) Takovýto princip volnosti a nezávislosti kvantity samohlásek nalézáme z evropských jazyků snad ještě jen v maďarštině.

[122]) Ba i *krátící vliv na samohlásku předcházející* dal by se konstatovati. Dala by se tak totiž dobře vyložiti dvojice: pan (forma proklitická) — pán (postavení samostatné a přízvučné), ku př. pan ˈˈfaːjɛk jɛ ˈˈfɔdni· ˈpaːn nebo ˈˈtsɔʃ pan ˈˈzɛlɛni:„ ˈˈtɔ uʃ jɛ ˈstari· ˈˈpan atp.

[123]) Prodlužovací moc jeví také přízvuk vedlejší a to zvláště ve slabice otevřené (garderoba, fysiognomie atp. — proti radikalismus, resistence . . .). Stejně pozorujeme zdloužení na konci slova zvláště ve slabice zavřené (glycerin, filolog, humor . . .) a vůbec i jinde, zdánlivě mimo přízvuk (gymnasium, reálka . . .); ale tu máme vliv němčiny, jež samohl. ony přízvukuje. [Volíme za příklad cizí slova, na nichž se projevuje náklonnost bez ohledů historických.] Podobně spojuje Čech sám od sebe přízvuk s kvantitou (hlavně v otevřených slabikách) čta nahlas ku př. italštinu nebo esperanto.

Digitized by Google

Pozn. Tyto tendence mohly by vésti v budoucnu až k takovému principu (zákonu fonetickému), jaký panuje ve slovinštině, že totiž dlouhé samohlásky mohou býti toliko pod přízvukem (vedle krátkých), za to samohláska nepřízvučná nemůže býti dlouhá (ku př. sln. "je:lɛn — jɛ"lɛn*a* atp.) Dosud ovšem liší se některá slova nč. od sebe právě jen odlišnou kvantitou svých samohlásek přízvučných a nepřízvučných, ku př. spis. i ob. dráha — drahá (spis. i ob. dráhy — ob. dr*a*ñi, za spis. drahé), pata — pátá (paty — ob. p*a*:ti, za spis. páté), práva — pravá atp.

Dvojhlásky mají relativní kvantitu delší než příslušná samohláska krátká, ale o něco kratší než samohláska dlouhá, tedy ku př. *aĭ* > *a*, *aĭ* < *a:* atd. Dlouhými nazývají se dvojhlásky, jichž samohláskový element je dlouhý [*a:*ĭ]; dvojhlásky, jichž první element je krátký, jsou bez rozdílu stejné kvantity (t. j. krátké). Srv. též, co pověděno již výše (str. 74.)

Souhlásky č. nemají zvláštní kvantity: potřebují právě jen tolik času, kolik ho vyžaduje úplné jich artikulování. Koncové trvací (i nosové) jsou úsečnější než vnitroslovné; též *r* má kvantitu poněkud měnlivou (srv. 84, 107 a j.). Prodloužené trvání mají souhlásky v ob. výslovnosti jen tam, kde by se setkala táž souhláska na konci jednoho a na začátku druhého slova; spisovně vyskytá se dloužení toto přísněji a to i uvnitř téhož slova cizího. (Dial. vyskytují se ovšem i jiné případy dlouhých samohl., ku př. slc. zfiŗ:ɲac, dopl:ɲac, mr:tvi, ml:ʧki — psáno shŕňať, dopĺňať atp.).

O relativní kvantitě slabiky rozhoduje v č. délka sonantu, t. j. podle toho, co bylo řečeno, hlavně kvantita samohlásek jednotlivých. (Slabikotvorné souhlásky jsou v č. spis. i ob. krátké; dial. výjimky viz výše.) Tu je však zajímavo ukázati na důležitou okolnost, že *již od nejstarších dob se na kvantitu v č. poesii ohled nebéře* a tedy rýmuje se koncovka s dlouhou samohláskou a koncovka s krátkou samohláskou, ku př.: stále—malé, svůdné—rudne, svíjí—fantasii, ráz—zas atp. Oproti poměrům přízvukovým není v češtině stopy po nějakém stálém rhytmu kvantitativním. Samohlásky dlouhé a krátké nestřídají se v řeči pravidelně, nýbrž náhodně, jaká kde je kvantita etymologicky (historicky) oprávněna. V tom je hlavní obtíž a nepřirozenost naší časoměrné prosodie (opuštěné proto definitivně).[124])

Tempo č. řeči zdá se rozhodně volnější než ruské i německé. Jsou zde ovšem rozdíly podle nářečí, zaměstnání, temperamentu atp. Delší slova se vyslovují, tuším, rychleji než krátká.

---

[124]) *Bibliografické poznámky.* Poměry české kvantity a přízvuku vzhledem ke stavbě veršů v minulosti i přítomnosti líčí studie prof. Jos. Krále „Česká prosodie" (Praha 1909 v Ottově Světové knihovně), výtah to z epochálních kapitol téhož autora, uveřejňovaných v letech devadesátých v *LF.* Vztah přízvuku a kvantity v novočeštině experimentálně vyšetřovali franc. jazykozpytci R. Gauthiot a J. Vendryes — viz o tom referát v LF XXXI., 422—4. Historicko-filologického rázu jsou pojednání V. Flajšhanse „Č. kvantita" v LF XXII., 66—90 a Fr. Černého „Studie o č. kvantitě" v LF XXIV., 343—354, 421—431 a XXVII., 17—22.

Digitized by Google

Charakteristika české výslovnosti.

V této závěrečné kapitole (Jespersen užívá zde termínu: „Nationale Systematik") chceme ještě všeobecně přehlédnouti znaky, které by vytkl na naší nč. výslovnosti ku př. cizinec, česky nerozumějící, a pak učiniti z tohoto fonetickébo charakterisování některé dedukce estetické resp. filosofické.

O přízvukových a kvantitativních poměrech promluveno právě v předcházejících poznámkách. Zmíníme se tedy hned o stavu a rázu hlásek samých (neberouce ohledu k individuálním zvláštnostem).

A. Samohlásky: kvalita (t. j. zavřenost či otevřenost) nehraje ani zdaleka takové úlohy, jako ku př. ve franc., ba ještě méně nežli v němčině. Případ, že by slovo nějaké lišilo se od druhého jen právě kvalitou samohlásky, není v češtině možný, ježto náš jazyk jeví zálibu ve střední, obojetné poloze artikulace, nikoli v krajní. Účast dutiny nosní při tvoření č. samohlásek není téměř žádná (na rozdíl ku př. od polštiny a franc.). Pohyby rtů (špulení, roztahování) a celkové napětí svalstva ústního jsou celkem chabé a o nic ráznější nad nutnou potřebu. Dlouhé samohlásky (zvl. í, é, ú) jsou zavřenější (užší) než krátké (srv. str. 50 a j.). Pokud se akustického účinku týče, jsou č. samohlásky zřetelné a to *stejné jasnosti pod přízvukem jako kdekoli mimo něj*. [Tím liší se naše výslovnost diametrálně od ruské, kde se nepřízvučné samohlásky všelijak zatemňují a mění.][125]) Vytknouti sluší zvláště, že isolované samohlásky (resp. vůbec po pause i v „hiatu") mají „nasazení pevné" t. j. uvádí je ʔ. Proti ostatním slov. jazykům (až na maloruštinu) vyznačuje se č. řeč hojnějším vyskytováním se samohlásek i, iː, ɛ (spis. též ɛː častěji než ob.).

B. Dvojhlásky. Taktéž význačné jsou pro č. řeč obvyklé dvojhlásky, z nichž nejčastěji se vyskytá: ɔ̯ŭ, *a*ĭ, ɛĭ, ɔĭ.

C. Souhlásky. Rozeznávají se přesně znělé od neznělých, takže celá řada slov liší se pouze povahou některé souhlásky (ku př. koza — kosa, tvoje —

[125]) Ovšem, sám sebou má *přízvuk vždy vliv na vyslovení samohlásky*, a to v tom směru, že samohlásky ve slabice přízvučné jsou pevněji tvořeny, t. j. za většího napětí svalů a určitějších posic jazyka. Srv., co pověděno o vztahu přízvuku na kvalitu samohlásky i po týchž souhláskách (na str. 65, 66 a 68).

Digitized by Google

dvoje, tři — dři atd.). Na konci slov (lépe: před pausou) existují jenom neznělé souhlásky (až na t. zv. jedinečné m n ɲ r l). Assimilace (spodoba) dvou souhlásek co do elementu hlasivkového je běžná a vždy skoro zpětná, regressivní (str. 87 a násl.). Aspirace je zjev docela cizí č. výslovnosti (srv. str. 33, 80 a násl.). Slabikotvorná funkce ɾ̩ l̩ upozorňuje na sebe sama (ale případy ty jsou poměrně řídké v proudu řeči, v mizivé menšině proti obvyklým slabikám samohláskovým). Konečně vyniká čeština velikou rozmanitostí možných skupin souhláskových, jež obsahují někdy až 5 souhl. Hledíme-li jen k jednotlivým slovům, setkávají se většinou toliko 2 souhlásky a to nejčastěji na počátku nebo uvnitř slova. Na konci slov stojí obyčejně samohláska nebo jedna souhláska.

Pokus o vědecké poněkud *ocenění výslovnosti po stránce estetické* setkává se vždy s velkými obtížemi: příslušník onoho jazyka vidí (resp. slyší) na něm málokdy co nelibého, protivného — a cizinec je zase nakloněn každému zjevu, který působí nesnáze jeho mluvidlům, přičítati hrubost, tvrdost, směšnost atp. O výslovnosti české řeči platí to měrou vrchovatou; lze říci aspoň tolik: nepopíratelná *zpěvnost* našeho jazyka má příčinu hlavně v jeho přízvukové rythmičnosti, převážné otevřenosti slabik a jasnosti všech samohlásek (úzké a anormální neexistují). Barvitosti a libosti dodávají češtině zvuky palatální: ɟ c, ɲ, j . ., pak zajisté i splynuliny t͡s t͡ʃ. Ostatně je zde mnoho subjektivního a pak málo se odborně pracovalo dosud o stanovení fonetické krásy a libosti české výslovnosti. Dosti objemný spis našeho staršího odborníka esthetického nepodává plně výkladů, které se zdá jeho nadpis slibovati — míním knihu Dr. Jos. Durdíka „*Kallilogie* čili o výslovnosti" (Praha 1873). Obsah a poslání její naznačuje sám autor v předmluvě takto: „Je-li mnohá věc, jíž v těchto listech se dotýkám, na pohled malichernou, mám jedinou omluvu v okolnosti té, že jsem právě v takých malichernostech zastal všelijaká nedorozumění . . . (můj) hlavní záměr (byl . . .): upozorniti na některé stránky „výslovnosti", pokud se týká našich potřeb a *libozvuku*. V tom záleží jaksi právní důvod knihy — ona povstala ze života, chce býti *praktickou* a *chce* působit, nechť by se zdála jedněm příliš volnou, druhým příliš úzkostlivou". O povaze hlásek českých a zvláštnostech jich kombinace pojednávají však jen první dvě kapitoly a nepřinášejí nic nového, přidržujíce se přirozeně tehdejšího stavu grammatických výzkumů. Z orthoepických pokynů a výtek, jež jsou tu obsaženy, uvádím toto: autor schvaluje „směšování sykavek" (ku př. rošířený, přeloucký atp.) a praví dosti správně: „Nemáme se nikdy zpouzeti proti těmto výsledným zvukům a nikdy namáhati se pronésti obě souhlásky zřetelně . . Mnozí drží se . . zásady, že ve správné, vysoké, spisovné češtině musí všecko vysloveno býti . . ., což jest patrné nedorozumění. Pravidlo to sice jest, ale jakožto pravidlo má právě své vynímky, jako ono, že se musí psáti, jak se slyší. A co vzniká z toho nedorozumění? Neustálenost u vyslovování" (6). Autor brojí dále proti [ç] a [R], proti násilné výslovnosti: *j*du, *j*sem, *j*méno, *j*mění, sed*m*, os*m*, part. vlád*l*, vrh*l*

Digitized by Google

atp. a doporoučí výslovnost du . . ., sedum, vla:t . . . ze mnoha důvodů: „Za prvé mluví tak náš lid, u nás to dosud nejvážnější instance, právě co se týče krásy jazyka". (7). Dobře také zdůrazňuje: „Básník hlavně je šlechtitelem jazyka . . . Dobrý stylista je spolu mistrem zvuku . . . Řeč hledí ku krátkosti, jasnosti a kráse (27) . . . Více než na čemkoli jiném nechť záleží herci na mluvě; . . . mluva „činohru" drží, jen dokonalou, krásnou mluvou[126]) může drama obstáti v závodění s operou" (97) a podobné výroky najdeme tu vedle širokých výkladů o přednášení, verších, divadle a j. — Pro zajímavost položme zde ještě několik citátů z analogického spisku Al. Hlavinky: „O zvučnosti jazyka českého. Padesát kapitolek o jeho vlastnostech a potřebách" (V Brně 1902)[127]): „Jazyk jest výronem a odtud obrazem duchovní a tělesné povahy národu (21) . . . Jazyk č. jest . . prostředníkem mezi žhavým jihem a chladným, chmurným severem. Samohláskovou zvučností vyrovná se čeština každému jazyku, ale v souhláskové kostrbatosti také nemá sobě rovné . . Jazyk č. jest proti sousednímu německému barvitější (24) . . Ze všech slov. jazykův jest český už nejméně zvučný, zejména od západu. Na východních stranách zůstalo všelico ještě po způsobě starším. V Čechách jazyk zvětrává rychleji (29) . . Č. výslovnost jest proti moravské vyprahlá, drsná, ostrá . . (41) . . České *ř* jest unikum i ve slov. jazycích, a vyznáváme hned, že malum necessarium . . (42)" a j. Zdůrazniti dlužno, že při takovémto posuzování musíme míti na mysli živou řeč a nikoli napsanou; neboť jednak český pravopis nepodává fonetický obraz jazyka a pak nastupují různé assimilace, které rozhodují o lehkosti i zvučnosti skutečné výslovnosti.

Chceme-li z rázu a útvaru jazyka souditi na charakter a vlastnosti národa, který jím mluví, musí se náš výklad pohybovati nutně alespoň z části na poli historickém, a to je naší práci cizí. Uvésti dlužno, že o podobný úkol pokusil se poslední dobou dosti zdařile (ne-filolog) Dr. E. Chalupný studií „Národní povaha česká". (Otisk z „Přehledu" roč. V. 1907.) Sami konstatujeme zde jen následující:

V češtině zřejmě proniká *všeobecná tendence anticipační*, která se uplatnila ve fonetickém vývoji jazyka hlavně trojím způsobem:

1. Zavedením stálého přízvuku na první slabice slova; přízvuk ten posunul se i na předložku, opustiv samo jméno a taktéž důsledně na negaci (která se dokonce píše dohromady s příslušným slovem, ku př. neznám, nepřítel, neutíkej . . .). Je to zajisté úmyslné zdůrazňování počátku smyslového výrazu (nikoli kořene slova, jako v germánštině). (Srv. výklady na str. 148.)

---

[126]) Srv. uzákonění německé „Bühnenaussprache" a kult slova jakožto zvuku, tradovaný ve Francii (od Plejady přes Boileau-a, zvláště pak v poesii romantiků a symboliků).

[127]) Nemohouce zde podávati recensi tohoto zapadlého spisku, podotýkáme jen, že vedle chvályhodné snahy brusičsko-estetické je zde mnoho nevědeckých „výkladů" a různých dilettantských předsudků i fantasie.

Digitized by Google

2. T. zv. spodobou souhlásek zpětnou (viz str. 88 a j.). Jespersen nazývá ji lépe „vorgreifende Assimilation" a vysvětluje ji takto (Lehrbuch 164): „sie besteht darin, dass eine Elementstellung eingenommen wird, ehe sie es eigentlich sollte, also in einem gewissen raschen Vorwärtsjagen, einem Vorwegnehmen dessen, was eigentlich der Zukunft vorbehalten bleiben sollte." — Celá palatalisace souhlásek patří vlastně sem.

3. Nakupením souhlásek na počátku slova. To se týká hlavně vzorců:

tert > trêt, telt > tlêt (proti rus. teret . . .)
tort > trat, tolt > tlat („ „ torot . . .)

[Chalupný praví o tom: „Jazyk chce nejnesnadnější věci mít co nejdřív „s krku" a výsledek je: největší překážky se přemohou napřed, pak dopadne hlavní důraz a prostředku i zakončení se již věnuje menší pozornost . . ."]

To vše nejsou však zjevy výhradně pro češtinu charakteristické (tak 1. platí stejně pro luž. srbštinu a nářečí slovácké; 2. rovněž pro všechny ostatní slovanské jazyky a 3. v zásadě též pro polštinu a jihoslov. jazyky), takže z hláskového vývoje češtiny se nejméně dá usuzovati na význačné vlastnosti našeho národa, jako svérázného proti sousedům, individuálního celku.

Digitized by Google

Přídavek.

České texty transkribované foneticky.

Pozn. K tomu, co bylo již řečeno o přijaté námi mezinárodní transkripci (str. 14 a 20), dlužno podotknouti ještě následující: jsou dva druhy této transkripce, lišící se od sebe stupněm přesnosti a úplnosti. ***Transkripce vědecká*** nebere ohledu na významovou stránku, na logický obsah; zaznamenává tedy celou „výdechovou skupinu" (čili t. zv. „Sprechtakt") dohromady, hledí pak vystihnouti co možná všechny momenty výslovnosti. Je částečně analogická znázorňování hudby notami a užívá se jí ve zvláště důležitých případech (texty dialektické, učení deklamaci atp.), běží-li o něco individuelního, co se nedá předpokládati u každého čtoucího. Ale pro oko je tato transkripce namáhavá, těžko jest vyznati se v takovém textu a proto přestává se obyčejně na ***transkripci školské***, praktické, upravené k účelům didaktickým. Tato je všeobecnější, ne tak detailní a zvyklostem obyčejného psaní se příčící: jednotlivá slova se oddělují od sebe, přízvuk se neznačí (je-li stálý a pravidelný), intonace taktéž nikoli atd. Vůbec se pak tolika pomocných značek neužívá, ježto se mnohé čtenáři s jazykem oním obeznámenému rozumí samo sebou. Zásada ekonomie uplatňuje se zde proti zásadě úplnosti. — Podáme zde ukázky obou transkripcí, hojnější ovšem druhu posledního. Při tom upozorňujeme znovu, že jedná se ve všech případech o ***výslovnost pisatelovu***.

Digitized by Google

A) **Ukázka vědecké transkripce.**

(Recitace výslovnosti literární.)

″ᵓɔrìgì′n*a*:lnɔst\ ,,,

[″ᵓɛpìgr*a*m″k*a*rl*a*″ɦ*a*vlí:t͡ʃk*a*″bɔrɔf′skɛ:ɦɔ\ ,,,]

⌜″nɛɲí:\ ″n*a*t ᵓɔ′rìgì′n*a*lnɔst\ ,,
″k*a*ʒdì:″pɔɲí:″tɔŭʒì:\ ,,
″líde:″⌞xɔɟí:⌜″pr̥̆ɛzmɔst,,,
⌜″tɔj*a*:″pu:ĭdu\″′lɔŭʒì:\ ,,,, ...

(Rozhovor denního života.)

Vesele a rychle { ⌜″′m*a*:ut͡st*a*″p*a*nɛ″vr̥bɔ\ ,″j*a*ksɛ⌜″m*a*:tɛ\ , t͡sɔ⌜″ɟɛl*a*:tɛ\ ,,,
⌞″uʃsɛmv*a*:z⌜″dlɔŭɦɔ\″nɛvì′ɟɛl\ ,,,
Jasně, mírně rychle: ⌜″n*a*zd*a*r\″kɔlɛ·gɔ\ ,, ⌞k*a*m⌜″dɛʃ ,,″pɔt͡sɛmnɔŭ\ ,,,
Zlostně a velmi rychle: ″dɛĭɲɛ″pɔkɔĭ\ , ″nɛm*a*·m″t͡ʃ*a*s ,,,
Chlácholivě a pomalu: ″n:ɔ′n:ɔ,, ″jɛn·ɛt*a*g″zɦurt*a* ,,,
Úzkostně: ⌞t͡sɔ⌜″jɛ/v*a*:m\ ,,, ″vì·stɛ⌜″blɛdɛĭ\ ,,,
Smutně a pomalu: ″bɔ:lìmɲɛ\″ɦl*a*v*a*\ ,,,
Soustrastně: ⌞ᵓuʒ″dlɔŭɦɔ/ ,,, ᵓ*a*mɔ:t͡s/ ,,,
S povzdechem: ″j:ɔjɔ\ , ″t*a*kjɛtɔ″n*a*tɔm″svjɛcɛ\ ,,, atp.

Pozn. Při tom značí: ⌜ vysoký tón ⌞ nízký tón násl. slabiky
\ intonaci klesavou } předch. slabiky
/ ,, stoupavou }
, přestávku krátkou
,, přestávku delší atd.

Ostatní značky viz na str. 24—26.

Digitized by Google

B) **Ukázky běžné transkripce** (školské).

a) **Výslovnost spisovná.**

α) poesie.

s „kɔzmit͡ski:x pi:sɲi:“

″pɔ nɛbi ″ɦvjɛzɟit͡s jɛst ″rɔs:ɛtɔ
″lɛsɛm jak̰ ″zvɔnt͡su: ″vř̰ɛsni:x,
dɛx ″t͡ʃasu jɛ ″mɲɛrɲɛ ″prɔva:ɟi:
v ja:savi:x kruzi:x plɛsni:x.
viɟi:mɛ plɛsu jɛnɔm t͡si:p —
skɔŭmɛĭ ʔa t͡ʃi:tɛĭ sɛbɛ li:p,
mistř̰ɛ f pɔt͡ʃɛtnɛ:m t͡sviku,
¡nɛspɔt͡ʃtɛʃ tanɛt͡ʃɲi:ku·![128])

vɛsɛlɛ sɛ zɛmi: mɲɛsi:t͡s jdɛ,
zɛmɲɛ zas v̄ mɔt͡snɛ:m kruɦu
sɛ(ʔ)ɔkɔlɔ slunt͡sɛ(ʔ)ɔta:t͡ʃi:
v̄ za:ř̰ivɛ:m planɛt pruɦu.
ʔa(ʔ)i tɔ vɛlkɛ: slunt͡sɛ zas
kɔlɛm vjɛt͡ʃi:ɦɔ vɛdɛ na:s,
ʔa tɔtɔ slunt͡sɛ jɛɦɔ
¿gdɛĭdɛ? — ¿ʔa kɔlɛm t͡ʃɛɦɔ?[128])

misli sɛ nɛĭvi:ʃ — ʔa nat:ɛbɔŭ
ɦvjɛst jakɔ vř̰ɛsni:x zvɔnt͡su:,
ʔa gdibiz bil jakɔ slunt͡sɛ sta:r,
¡nɛdɔmisli:ʃ sɛ kɔnt͡su:!
klɛt͡ʃi:m ʔa ɦlɛɟi:m v̄ nɛbɛ li:t͡s,
miʃlɛŋka lɛci: svjɛtu:m fstř̰i:t͡s
visɔkɔ — př̰ɛvisɔkɔ —
ʔa sl̩za vɦr̩kla fʔɔkɔ.

jan:ɛruda.

---

[128]) Pokládáme dvojí kladení znaménka zvolacího a tázacího (obvyklé ve španělštině) ve shodě s Baudouinem de Courtenay a Durdíkem za praktické pro čtení, neboť se tak předem upozorňuje na žádoucí modulaci tónu. (Tím nahrazují se částečně též značky ⌜ ⌞ v ukázce A!)

Digitized by Google

z „vɛt͡ʃɛrɲi:x pi:sɲi:“

″ʔumḷklɔ ″strɔmu: ″ʃumɲɛ′ɲi:
ʔ*a* ″li:stɛk ″sɔtv*a* ″di:ʃɛ.
ʔ*a* pt*a*:t͡ʃɛḳ dr̥̆i:m*a*: kr*a*:sni: sɛn
t*a*k cixɔŭnt͡sɛ, t*a*k ciʃɛ.

n*a* nɛbi vzɛʃlɔ mnɔɦɔ ɦvjɛst
ʔ*a* kɔlɛm jɛ t*a*k vɔlnɔ,
jɛnɔm f cɛx ɲ*a*(:)drɛx tɛsknɔ t*a*k
ʔ*a* (ʔ)u sr̥̂t:sɛ t*a*g bɔlnɔ.

vɛ kvi:tku: pjɛkni: k*a*li:ʃɛk
sɛ bi:l*a*: rɔs*a* skl*a*:d*a*: —
mu:ĭ bɔʒɛ, ʔ*a* t*a* rɔs*a* tɛ:ʃ
sɛ v mɔjɛ ʔɔt͡ʃi fkr*a*:d*a*:.

vi:cɛs·l*a*v ɦ*a*:lɛk.

β) prosa.

z „nɔvɛ:ɦɔ z*a*:kɔn*a*.“

ʔ*a* f tɛn dɛn viʃɛt jɛʒi·ʒ z dɔmu, sɛdḷ pɔdlɛ mɔr̥̆ɛ. ʔi sɛʃli sɛ k ɲɛmu z*a*:stupɔvɛ: mnɔzi:. t*a*g ʒɛ fstɔŭpif n*a* lɔɟi, sɛɟɛl, fʃɛt͡skɛn p*a*g z*a*:stup st*a*:l n*a* br̥̆ɛɦu. ʔi mluvil jim:nɔɦɔ f pɔdɔbɛnt͡stvi:x, r̥̆k*a*:

„ʔ*a*ĭ, viʃɛl rɔs:ɛ·vat͡ʃ, ʔ*a*bi rɔs:i:v*a*l. ʔ*a* gdiʃ ʔɔn rɔs:i:v*a*l, ɲɛktɛr*a*: zr̥n*a* p*a*dl*a* pɔdlɛ t͡sɛsti, ʔ*a* pr̥̆ilɛcɛli pt*a*:t͡si, ʔi s(ɛ)zɔb*a*li jɛ. jin*a*: p*a*k p*a*dl*a* n*a* mi:st*a* sk*a*ln*a*t*a*:, gdɛʃ nɛmɲɛl*a* mnɔɦɔ zɛmɲɛ; ʔ*a* rixlɛ vzɛʃl*a*, prɔtɔʒɛ nɛmɲɛla ɦlubɔkɔsci zɛmɲɛ. ʔ*a*lɛ gdiʃ slunt͡sɛ vzɛʃlɔ, viɦɔr̥̆ɛl*a*, ʔ*a* prɔtɔ ʒɛ nɛmɲɛl*a* kɔřɛnɛ, ʔusxl*a*. jin*a*: p*a*k p*a*dl*a* dɔ tr̥ɲi:; ʔi (spɔlu) (v)zrɔstlɔ trɲi:, ʔ*a*(ʔ)udusilɔ jɛ. ʔ*a* jin*a*: p*a*dl*a* v zɛmi dɔbrɔŭ; ʔi vid*a*lɔ ʔuʒitɛk, ɲɛktɛrɛ: sti:, jinɛ: ʃɛdɛs*a*:ti:, ʔ*a* jinɛ: tr̥̆it͡s*a*:ti:. gdɔ m*a*:ʔuʃi k sliʃɛɲi:, ¡sliʃ!“

ʔɛv*a*ŋgɛ:li(j)um pɔdlɛ m*a*tɔŭʃɛ XIII 1—9.

Digitized by Google

z „naːrɔɲɲiːx nɔvin".

naʃe politika.

nastala naːm niɲiː ʃcastnaː dɔba samɔvlaːdi, muːʒɛmɛ niɲiː sami ˀɔsudi svɛː zaɟiːɟici, sami sɛ ˀɔ sɛbɛ pɔstaraci. dɔĭdɛmɛ-li k mɔʧsi(ˀ)a slaːvjɛ, budɛ zaːslufia naʃɛ, zuːstanɛmɛ-li ˀɔpjɛt f pɔɲiːʒɛɲiː ˀanɛp f pɔloviʧatɔsci, budɛ fianba naʃɛ. niɲiː sɛ jiʃ nɛsmiːmɛ vimlɔŭvaci na vlaːdu, nɛsmiːmɛ jiʃ ʧsɔ ɟɛci nɛp nɛdɔspjɛlʧsi ˀɔd vlaːdi ʧɛkaci, ˀabi sɛ(ˀ)ɔ naːsːtarala. maːmɛ svɔbɔdnɛː slɔvɔ, svɔbɔdniː cisk, maːmɛ parlament nɛĭlibɛraːlɲɛĭʃiːm spuːsɔbɛm sɛstavɛniː: staɾɛĭmɛ sɛ tɛdi sami ˀɔ sɛbɛ. prɔtɔ tɛdi musiːmɛ pɟɛdɛfʃiːm znaːci ˀɔuʧɛl[129]) svuːĭ, musiːmɛ vjɛɟɛci, ʧsɔ xʧsɛmɛ, kam smɲɛɟujɛmɛ, ˀabixɔm sɛˀuxɔpici mɔfili naːlɛʒitiːx prɔstɟɛtkuː g dɔsaʒɛɲiː svɛːfiɔ ʧsiːlɛ.

mnɔfiɔ naːm xibiː, nɛviːmɛ skutɛʧɲɛ, ʧɛfiɔ sɛ dɟiːvɛ (ˀ)uxɔpici, prɔtɔ zapɔtɟɛbiː jɛst jɛdnaci sɛ strani krɔkuː naʃix, jakiːm pɔřaːtkɛm přistɔŭpici fiɔdlaːmɛ k nɔvɔzrɔzɛɲiː svɛːmu.

pɾvɲiː ˀa nɛĭfilavɲɛĭʃiː pɛːʧɛ naʃɛ musiː biːt ˀɔ naːrɔdnɔst, ˀɔ jazik. ¡bratɟiː miliːː nɛdɛĭtɛ sɛ svɛːsci nɛupɟi(ː)mniːmi filasi, ktɛɟiː ɟiːkaji: ʒɛ tɔ jɛn fɔrma jɛst, vjɛʧs pɔstraɲiː, ʒɛ prɔ jazik(ˀ)a naːrɔdnɔst nɛsmiːmɛ zapɔmɛnɔŭt na duːlɛʒiceĭʃiː vjɛʧsi. tɔc (j)sɔŭ filasɔvɛː nɛupɟi(ː)mniːx skritiːx nɛpɟaːtɛl naːrɔdu naʃɛfiɔ. nɛĭvjɛʧiː svɔbɔda bɛz naːrɔdnɔsci nɛɲiˑ ɲiʧs, prɔtɔʒɛ jɛsːtɔ svɔbɔda jɛn prɔ ʧsizɛː,[130]) prɔ utlaʧɔvatɛlɛ ˀa paːni naʃɛ, nɛˑpak prɔ naːs. ¿ʧsɔʃ pɔmɔfila pɔsut ˀirʧanuːm svɔbɔda ˀaŋgliʧska:; ¿tsɔʃ pɔmɔfila naʃim slɔvaːkuːm svɔbɔda(ˀ)ufiɛrskaː? ¡ˀɔtpɔvjɛstɛ na tutɔˀɔtaːsku viˑfʃiʧskɲi zlɔmisɲiː mlufkɔvɛː, ktɛɟi bistɛ naːs niɲiː raːɟi na nɛpravɔŭ ʧsɛstu svɛdli! ¿ʧsɔʃ prɔspiːvaː ʧɛrnɔxuːm, ˀɔtrɔkuːm v jiʒɲiːɋ zɛmiːx sɛvɛrɔamɛriʧskɛːfiɔ sɔŭstaːciː. nɛĭsvɔbɔɲɲɛĭʃiː zɟiːzɛɲiː cɛxtɔ zɛmiːː tɔlik jim prɔspiːvaː, ʒɛĭsɔŭ pɔ dɔbitku pɾvɲiː pɟɛxɔt kɛ kɔɲiːm, nɛbɔcˀi kɔɲɛ snad za viʃiː tvɔr sɛ tam pɔklaːdajiː. gdɛkɔli nɛpanuje vaʃɛ ɟɛʧ, vaʃɛ naːrɔdnɔst, jstɛ ˀutlaʧɛnʧsi ˀi v nɛĭsvɔbɔɲɲɛĭʃiːx zɛmiːx. vʒdic pak jɛst svɔbɔda slɔva, svɔbɔda cisku pɾvɲiː zaːklat vɛʃkɛrɛː svɔbɔdi. gdɛ(ˀ)alɛ vaːʃ jazik sˀɔŭ-

[129]) Proniklá výslovnost ob. — spis. je výhradně ˀuːʧɛl.

[130]) Forma analogická — spis. výhradně ʧsizi: (ob. ʧsizi).

Digitized by Google

ř̥adu:[131]) *a* ʃkɔl jɛst vilɔŭt͡ʃɛn, *tam*ᵓɔɟɲ*ata* jɛst v*a*:m, tɔ jɛst n*a*:rɔdu v*a*ʃɛmu. vi:t͡sɛ svɔbɔd*a* *tat*ɔ, nɛʃ skr̥zɛ pɔlit͡siji ᵓ*a* t͡sɛnzu:ru. t͡sɛnzu:ř̥ɛ(ᵓ)*a* pɔlit͡siji viɦnɛtɛ sɛ přɛt͡sɛ, vicisknɛtɛ spisi *za* ɦr*a*ɲit͡sɛmi, mluvi:tɛ *tak*, ᵓ*a*bi dlɔŭɦɛ:(ᵓ)uxɔ pɔlit͡sijɛ k(ᵓ)u:stu:m v*a*ʃim nɛz*a*s*a*:ɦlɔ: ᵓ*a*lɛ gdɛ ř̥ɛt͡ʃ v*a*ʃɛ n*a*:rɔɟɲi: vimɛzɛn*a* jɛst sᵓɔuř̥*a*du:[131]) ᵓ*a* zɛ ʃkɔl, *tam* z*a*vř̥ɛn jɛst tuɦi:m *za*:mkɛm j*a*zik lidu, *tam* p*a*nujɛ ɲɛkɔlik privilɛgɔv*a*ni:x t͡sizi:m j*a*zikɛm ᵓ*a* prɔd*a*:v*a*: lit vɛ vl*a*scɲi zɛmi jɛɦɔ. pɔfst*a*nɛ v*a*:s ɲɛkɔlik př̥*a*:tɛl n*a*:rɔdu, pɔɟivnɔŭ n*a*:ɦɔdɔŭ sp*a*m*a*tɔv*a*li (ĭ)stɛ sɛ, vit͡svit͡ʃɛɲi bifʃɛ t͡sɔ sluʒɛbɲi:t͡si jinɛ:ɦɔ n*a*:rɔdu, ʒɛ m*a*:tɛ pɔvinɔst pɛt͡ʃɔv*a*ci ɔ lit svu:ĭ, xt͡sɛtɛ k ɲɛmu mluvici. ᵓ*a*bistɛ jɛĭ pɔv̄znɛsliᵓ*a* pɔv̄zbuɟili. ᵓ*a*lɛ lit v*a*:ʃ nɛrɔzumi: v*a*:m, prɔtɔʒɛ jɛɦɔ j*a*zik js*a* ᵓust*a*vit͡ʃɲɛ jɛn f kuxiɲi(ᵓ)*a* xlɛ:vjɛ, nɛm*a*:(ᵓ)*a*ɲi slɔf prɔ vjɛt͡si viʃi:, ᵓɔst*a*cɲi: nɛrɔzumɲi:(ᵓ) *a* zlɔmislɲi: pɔsmi:v*a*ji: sɛ v*a*:m, s*a*mi ci, ᵓɔ ktɛrɛ: sɛ st*a*r*a*:tɛ, nɛviɟi: tɔɦɔ pɔtř̥ɛbu ᵓ*a* nɛuzn*a*:v*a*ji: v*a*ʃiɡ *za*:slux.

*tak*ɔvi: bil st*a*f n*a*:ʃ ᵓ*a*ʒ dɔ nɛĭnɔvjɛĭʃi:ɡ dnu:, ¿xt͡sɛtɛ v ɲɛm zu:st*a*ci pɔ tɛ:tɔ rɛvɔlut͡si? ¿xt͡sɛtɛ, ᵓ*a*bi př̥i zruʃɛɲi: ʃkɔdlivi:x privilɛ:giji:, ktɛri:x ɲɛktɛř̥i: n*a* ʃkɔdu(ᵓ)ɔst*a*cɲi:xᵓuʒi:v*a*li, jɛnɔm nɛĭʃkɔdlivjɛĭʃi:, nɛĭstr*a*ʃlivjɛĭʃi: privilɛ:gijum j*a*zik*a* zu:st*a*lɔ? xt͡sɛtɛ, (ᵓ)*a*bi n*a* v*a*ʃɛɦɔ st*a*rɛ:ɦɔ ᵓɔt͡:sɛ, ktɛri: ɲɛmɛt͡ski nɛumi:, k*a*ʒdi: pɔtluk*a*t͡ʃ jiʃ t͡sɔ n*a* ɲiʃ:i:ɦɔ tvɔr*a* dɔlu· ɦlɛɟɛl sᵓɔpɔvr̥ʒɛɲi:m ᵓ*a*nɛp sn*a*t sᵓɔŭtr̥pnɔsci:? ¡t͡scɛtɛ sɛ s*a*mi ᵓ*a* budɔŭ v*a*:s(ᵓ) ɔst*a*cɲi: t͡sci:ci!

k*a*rɛl ɦ*a*vli:t͡ʃɛk̥ bɔrɔfski:

r. 1848.

---

[131]) Proniklá výslovnost ob. — spis. výhradně ᵓu:ř*a*t.

Digitized by Google

b) Výslovnost obecná.

Pozn. Lidové výtvory veršované vázány jsou většinou na určitý nápěv a mimo to jsou buď zcela dialektické nebo spisovnými formami pozměněné. Z té příčiny omezíme se zde na ukázky průměrné výslovnosti prosaické, jak se nám naskytají v hovorech nebo i vypravováních naší belletrie. Při tom je připomenouti, že bylo potřebí úryvky takové teprve do výslovnosti obecné „transponovati", neboť skutečná mluva nedochází přesného zobrazení ani ve většině povídek a románů z venkovského života: lid mluví zde (ke čtenáři) buď jazykem úplně spisovným nebo jakousi kompromissní řečí, která by nezněla ani příliš učeně, ani příliš vulgárně. To se týká jak stránky lexikální a morfologické tak i fonetické. Jenom nářečí odlehlejší musila býti respektována a věrněji reprodukována, ježto ignorování jich zvláštností bylo by na úkor illusi životnosti a uměleckému dojmu. (Tak ku př. nářečí chodské a zvláště slovácké u B. Němcové, která jinak si počíná způsobem shora uvedeným a právě v „Babičce" mluvu sev.-východních Čech stírá atp.) Teprve v novější době vyhovuje se požadavku realismu i v tom směru, že se hledí v „přímé řeči" uplatniti lidovou mluvu i po stránce fonetické. Je to ovšem věc vkusu a záliby dotyčného autora i požadavků čtenářstva a dalo by se o ní šíře diskutovati. [Připomínám jen různé drobnější povídky z Podkrkonoší, dále zejména romány T. Novákové a j., které věrně — pokud možno — zachycují způsob mluvy jednajících osob.]

Digitized by Google

Z „Babičky" B. Němcové.

(Kap. IX. — Vypravování Kristlino.)

tak si pomislete, von ten vobeïda, ten talija:n xoɟil k na:m kaʒdeï den na pi:vo, — to bi nebilo zli, fiospoda je pro kaʒdifio ʧlovjeka, — ʔale ne: abi jako poɟa:dneï ʧlovjeķ za stolem seɟel, vismeïʧil jako pometlo ʃeleï dvorek, ʔi do kravi:na vles, skra:tka, kam sem se vrtla, tam bil f pata:x. tacik se na to mraʧil, ʔale zna:te fio, je dobreï ʧlovjek, nerat ʔubli:zi kuřeci a nerat si taki fiosci vodrazi, zla:zɟ za:meʃski. spolex se teda na mɲe; ja: fio pa:rkra:ţ zfiruba vodbila; ʔale von, jako bix mu neïpjekɲeïdz ɟekla, ʔa vi:m, ʒe rozumi ʧeski, třeba ʒe mluvit neumɲel. vet ustaviʧɲe jen svoŭ: „ʔeski olka mam ra:t", ʔa ruʃe přede mnoŭ spi:nal, ba i klek.

„¡to je ku:ʒe!" (povi:dala babiʧka.)

„ʔi to ma:te taķ, babiʧko, ti pa:ɲi, ti va:m tofio nafiamoɲeï, ʔaʃ va:s ʔuʃi brɲeï; kam bi ʧlovjek přiʃel, ʔabi jim to vje·řil, takovi řeʧi se mɲe v filavje aɲi nevomzeï. ʔale ten talija:n mɲe dopa:lil. přeʧi:rem bilj smě na loŭʃe firabat, tu se tam nama:t mi:la — mluvili sme fʃelifsos, řekla sem taki, jakeï to ma:me s cim talija:nem kři:ʃ. — „no:, jen to nex, ʃak ja: se postara:m, (ʔ)abi k va:m neʃel." — „ʔale abiste tacika nerozlobili" povida:m, protoʒe zna:m ʒernofski fiofi, to soŭ prof i:vani poʧifki. — veʧi:r přide mileï talija:n zas; ʔale za maloŭ xvi:lku přifirnuli se fiofi, bili ʃtiri, mezi ɲi·ma mi:la ʔa jefio kamara:t:omeʃ — zna:te tomʃe, ¿ne:? dobra: kopa — bude si bra:t ʔanʧu cixa:ŋkovifs, moji kamara:tku. ja: mɲela radozd·iʃ přiʃli, jako bi mɲe na novi ʃati ɲegdo dal. bje·ʒim s xuci nalevat ʔa kaʒdimu sem připila. talija:n se zamraʧil zle; jemu ja: ɲigdi nepřipiju, ʃlak mu vjeɟ, ʔabi ʧlovjeku ɲeʧefio nedal. fiofi sedli za stul, a zaʧali fira:t karti, ʔale to jen:a voko, při tom se pora:t:alija:novi poʃklebovali. vi:tkovifs povida:: „¡koŭkeïte se na ɲeï, vifili:ʒi jako su:va z nudli!" tomeʒ zas nato: „ja: se pora:t na ɲeï ɟi:va:m, brzo-li si neukoŭsne zlosci·nos. mnofio pra:fse bi mu to nedalo, safia: mu bestofio aʃ na bradu." — tak va:m to ʃlo; — talija:n fʃefski barvi přemɲenoval zlosci·, ʔaleʔaɲi nefsek. konefʧɲe přefsi fiojil peɲi:ze na stul, nexal pi:vo sta:t ʔa bes pozdraveɲi vodeʃel. ja: uɟa:la za ɲi·m kři:ʃ, fiofi ale povidali: „(g)dibi na:ʒ

Digitized by Google

bil mɔx pɔfiledɛm prɔtɔdnɔŭţ, bilɔ bi pɔ na:s." diʃ vɔdɛʃɛl, ʃla sɛm pɔ svɛĭx; tɔ vi:tɛ, t͡sɔ ma:ma pɔstɔna:va:, na mɲɛ sɛ fʃɛt͡skɔ zavi:ra: ʔi vɔtvi:ra:. fiɔʃi taki vɔdɛʃli. — bilɔ uʃ snat pɔ dɛsa:ti, diʃ sɛm ʃla dɔ kɔmɔri spat. zat͡ʃnu sɛ slikat, tu na vɔki·ŋkɔ: cuk, cuk, cu:k. mislim si, tɔ je ji·scɛ mi:la, snat si ɲɛt͡sɔ zapɔmɲɛl; vɔn dit͡ski ɲɛt͡sɔ zapɔmɛnɛ, ja: mu řika:m, ʒɛ jednɔŭ filavu u na:s nɛxa:."

„ʔuʃ sɛ stalɔ" (přiki:ʋla babit͡ʃka na dɔsvjɛt:͡ʃɛnɔŭ).

„přɛfiɔʒim si ʃa:tɛk" (pɔkrat͡ʃɔvala kristla s pɔusma:ɲi:m) „ʔa du fiɔnɛm vɔknɔ vɔtɛvřit ʔa ¿fia:dɛĭtɛ gdɔ tɔ bil? — ¡talija:n! bɔŭxnu vɔknɛm a lɛknucim sɛm si vɔtplivla. vɔn mɲɛ ʋa:m zat͡ʃnɛ prɔsit ʔa mluvit, ʔa ʋi:, ʒɛ mu ɲit͡s nɛrɔzumim, pak mɲɛ pɔda:val zlati prsteni s prstu. ja: sɛ va:m dɔpa:lila, vɛmu ʒba:n s vɔdɔŭ, du k vɔknu ʔa pɔvi·da:m: „¡ji vɔtut:i pɔzitu:rɔ, ʔa filɛdɛĭ si frɛju tam u ʋa:s, nɛ: tadi, sit͡s tu vɔdu na tɛbɛ vixrstnu!"

trɔxu ut͡sɔŭf vɔd vɔkna, ʔalɛ f tɔm viskɔt͡ʃili s křɔvi· fiɔʃi, pɔpadli fiɔ dɔ firsci ʔa u:sta mu zat͡spali, ʔabi nɛmɔx křit͡ʃɛt. „pɔt͡ʃkɛĭ, talija:nɛ talija:nt͡skɛĭ, tɛc:i da:m t͡sɔ prɔtɔ" vɔzval sɛ mi:la. ja: alɛ prɔsila mi:lu, ʔabi fiɔ nɛbili, ʔa zavɣela sɛm vɔknɔ — vlas(c)ɲɛ jɛn pɣivɣela, nɛdalɔ mɲɛ tɔ, abix sɛ nɛpɔʒivala, t͡sɔ s ɲi:m budɔŭ ʒɛlat. „nɔ mi:lɔ, ¿t͡sɔ s ɲi:m? xlapi·ka jɛ gdɛ ɲit͡s tu ɲit͡s, ʔa srt͡sɛ zajɛt͡ʃi·, třɛsɛ tɔ s ɲi:m, jakɔbi mɲɛl klɛpafku." — „viʃlɛfiɛĭmɛ mu ʒafiafkama" naʋrx jɛdɛn. — „namaʃmɛ fiɔ kɔlɔmazi·" raʒil drufiɛĭ. — „ɲit͡s tɔ" rɔzfiɔt mi:la, „¡tɔmʃi, ti fiɔ drʃ ʔa vi: fiɔʃi pɔctɛ sɛ mnɔŭ!" — vɔdtjɛfili.

za malɔŭ xvi:lku sɛ vra:cili, přinɛsli ti·t͡ʃku a kɔlɔmazɲit͡si. „fiɔʃi, zuĭtɛ mu bɔtki ʔa vikaɛĭtɛ nɔfiavit͡sɛ" pɔrɔŭt͡ʃɛl mi:la. fiɔʃi finɛt pɔslɛxli; diʃ je zat͡ʃal kɔpat, xla:xɔlili fiɔ jakɔ zli·fiɔ kɔɲi·ka: „¡fia'fiɔŭ, malɛĭ, fia'fiɔŭ! — nɛdɔstanɛʃ pɔtku·fki, nɛbɔĭ sɛ." pɔvidal mu mi:la; „jɛn ci nɔʃki namaʒɛm, ʔabi sɛ ci bje·ʒɛlɔ lɛpʃi dɔmu." — „ʔalɛspɔɲ nat͡ʃixnɛʒ zdravɔŭ vu·ɲi·," sma:l sɛ tɔmɛʃ; „bɛstɔfiɔ smrɣiʃ tɔŭ vɔɲinɔŭ jakɔ bi fat͡ski da:val." — diʃ mu namazali nɔfii, jakɔbi bɔtki mɲɛl, pɔlɔʒili mu tit͡ʃku na plɛt͡sɛ, rut͡sɛ mu rɔsta:fili a přiva:zali fiɔ na ɲi· jakɔ na kři:ʃ. talija:n xcɛl křit͡ʃɛt, ʔalɛ tɔmɛʃ pɔlɔʒil mu dlaɲ na u:sta ʔa drʒɛl fiɔ jakɔ f skřipt͡si. „takɔ·vɛĭm lɛnɔxum jakɔ sɛʃ ti" pɔvidal, „nɛʃkɔɣi fina:ti trɔxu nata:finɔŭt, bɛstɔfiɔ sɛ ci ʒi:li skra:cɛĭ." — „fiɔʃi", pɔrɔŭt͡ʃɛl zas mi:la, „svaʃtɛ mu bɔtki, fiɔctɛ mu jɛ přɛz ramɛnɔ ʔa vivɛdɛm fiɔ na silɲit͡si; ʔac jɛxa:, vɔtkut přiʃɛl." — pɔt͡ʃkɛĭtɛ, da:mɛ mu kitku za knɔflik, ʔabi přɛt͡si viɣɛli, ʒɛ dɛ vɔd fiɔlki", řɛk vi:tkɔvit͡s, ʔutrx kɔpřivu a bɔdla:k ʔa zastrt͡ʃil mu tɔ na frak. — „tak, tɛc tɔ ma:ʃ. sɛʃ t͡sɛlɛĭ pjɛknɛĭ, ¡mu:ʒɛʃ (j)iţ z dari!" sma:l sɛ mi:la; vzali fiɔ s tɔmʃɛm pɔt pa:ʒɣi a ʃɔŭrɛm fiɔ ci·ʃɛ vivɛdli zɛ sadu.

za xvi:lku přiʃɛl mi:la ɛʃcɛ k vɔki:ŋku, pɔvidal, jakɔŭ mɲɛl xlapiķ zlɔst ʔa jag z bidlɛm ucikal. „ʔalɛ ¿jak stɛ fiɔ vit͡ʃi:fiali?" pta:m sɛ mi:li. — „ʔinu", pɔvida:, „ja: ci xcɛl da:ţ:ɔbrɔŭ nɔt͡s, řɛk sɛm tɛda fiɔxum, abi na mɲɛ pɔt͡ʃkali vɛ mlɛĭɲɛ, sa:m sɛm sta:l f saɲɛ. tu viɣim přɛs:tra:ɲ dɔ:lu

Digitized by Google

ɲɛkɔfiɔ sɛ pli:ʒit jakɔ zlɔɟeje ʔa kra:st sɛ k tvi:mu vɔki:ŋku. jak sem fiɔ pɔznal, cixɔŭnt͡sɛ viĭdu zɛ sadu, ʔa prɔ fiɔʃi. tak sɛ na:m tɔ dɔbřɛ pɔdařilɔ. mɲɛ sɛ zda:, ʒɛ sɛ budɛ ba:t vi·t͡skra:t sem při:t."

1 ft͡ʃera: sem sɛ ti pɔzitu:řɛ t͡seleĭ den sma:la, ʔalɛ vɛt͡ʃi:r bil u na:s
2 pɔnɔt͡snɛĭ kɔfiɔŭtɛk, vɔn jɛ u na:s kazdeĭ den, ra:t si zavda:, ʔa pak t͡sɔ
3 vi:, tɔ vikɔkrfia:. ten:a:m zat͡ʃal vipravɔvat, jak přiɟɛl talija:n v nɔt͡si
4 dɔmu. „tɔ bili ɲa:ki ʃɛlmi, ti fiɔ zɟɛlali", pɔvida:, ʔa zat͡ʃal fiɔ pɔpisɔvat
5 ʔaʒ firu:za; tɔ vi:tɛ, ʒɛ uɟa:l s kɔma:ra vɛlblɔŭda. psi sɛ preĭ na ɲɛĭ sa:pali,
6 jakɛĭ bil firɔzneĭ — ʔa ʒɛna mɲɛla preĭ dɔ ra:na t͡sɔ drfinɔŭt, ʔabi
7 mu kɔlɔmas:mila. dal jim stři:brneĭ tɔlar, ʔabi ɲit͡s nɛřikali v za:mku,
8 ʔa zařikal preĭ sɛ straʃɲɛ, ʒɛ sɛ tem xlapum pɔmsci·. ja: sɛ tɛɟ bɔjim
9 vɔ mi:lu; pɔvida: sɛ, ʒɛ sɔŭ ti talija:ɲi zli: liɟi. ʔa ɛʃcɛ 'tɔ pɔvidal
10 kɔfiɔŭtɛk ta:tɔvi, ʒɛ xɔɟi talija:n k marja:nt͡sɛ spra:ft͡sɔvit͡s, ʔa ʒɛ si
11 misleĭ stari, dizfiɔ ma: paɲi kɲɛʒna ra:da, ʒɛ mu da: dɔbrɔŭ sluʒbu na
12 pant͡stvi, ʔa pag ʒɛ bi si mɔx t͡sɛ:ru vzi·t. nɔ, a viɟitɛ, babit͡ʃkɔ, mi:la
13 xt͡sɛ dɔ dvɔra sɛ da:ţ za paxɔlka na rɔk, ʔabi nemusel beĭt vɔja:kem; tɔ
14 vi:tɛ, jak tɔ xɔɟi, diʒ bi talija:n ʔalɛ na ɲeĭ přiʃci:val, spra:ft͡sɛ fiɔ nɛvɛmɛ,
15 a budɛ v̄ briɲɟɛ. tɔ sem si fʃɛt͡skɔ rɔzmislela, ʔa uʃ (m)ɲɛ tɔ ɲit͡s nɛcɛʃi.
16 t͡sɔ ti fiɔʃi vivɛdli; — dnɛʃɲi sɛn mɲɛ zasɛ pɔcɛʃil, ʔalɛ t͡sɔ jɛ tɔ platnɔ!
17 ¿t͡sɔ vi· tɔmu řika:tɛ, babit͡ʃkɔ?"

„mɔŭdri tɔ nɛbilɔ vɔt·ɛq fiɔxu, ʔalɛ deĭmɛ xasɛ rɔzum, dɔkɔnt͡sɛ diʃ sɛ dɔ tɔfiɔ la:ska fplɛtɛ. muji:iři taki vivɛt·akɔvɛĭ kɔŭsek a trpjɛl za tɔ."

„¿t͡sɔ pa(g) babit͡ʃkɔ?"

„ʔinu, snad bis nɛxcɛla, ʔabix sɛ puscila dɔ rɔspra:fki; ʔaʃ při přiležitɔsci pɔvi:m ci tɔ· bɛstɔfiɔ smɛ sɛ zapɔmɲɛli, ʔa zda: sɛ mɲɛ, ʒɛ sliʃim dusɔt kɔɲu; tɔ sɔŭʔuʃ (nebo: tɔsɔuʃ) naʃi. ¡pɔcmɛ! ja: si tɔ musim ʃɛfskɔ rɔzmislɛt, t͡sɔs (m)ɲɛ řɛkla, snad budu vjeɟɛt pak ɲa:kɔŭ radu" (dɔlɔʒila babit͡ʃka fxa:zeji:t͡s přɛs pra:x.) — — — —

Digitized by Google

Z románu Ot. Červinky „1848“ (str. 23 a násl.).

— — — „ɟɛkuju ci, va:t͡slavɛ, ʒɛs (m)ɲɛ uɟa:l tu radɔst. t͡sɔ sɛ nautʃiʃ, ʔut͡ʃiʃ sɛ prɔ sɛbɛ. ¡pa:mbu ci tɔ vɔplac! vi:ʒ:ɛci nɛmu:ʒu vi:d͡z da:t, nɛʃ tɔ; ʔalɛ da:m ci ra:t·ɔ pɔslɛɟɲi.“

„¡va:m:usim, taciŋku, ɟɛkɔvat, ʔa ″nɛ: ′vi: ″mɲɛ!“ — — — — — — —

„¿nɛĭstɛ xuravɛĭ, taciŋku?“ — — —

„trɔxu mɲɛ tɔ xitlɔ v lɛsɛ; ʔalɛ tɔ přɛĭdɛ, da: pa:mbu. tɛcka sɛ t͡sɛĭcim dɔt͡sɛla zdravɛĭ. nɛɟɛlɛĭ si starɔsci.“ — — — „¿ʔa kɔlipak lɛt musiʃ ʔɛʃcɛ ʃtudɔvat, nɛʒ budɛʃ mit viʃtudɔva:nɔ?“ — —

„ʔɛʃcɛ lɔgiku a fiziku na gimna:zijum ʔa pɔtɔm tɛpr̥va budu mɔt͡s(t j)it na univɛrzitu.“

„¿tɔ, jakɔ xt͡sɛʒ bɛĭ dɔktɔrɛm?“

„jɔ. xt͡si ʃtudɔvat pra:va. jɛ tɔ v ni·ɲɛĭʃi dɔbjɛ nɛĭlɛpʃi; dlɔŭɦɔ sɛm sɛ rɔzmɛĭʃlɛl ʔa raɟil, nɛʃ sɛm sɛ k tɔmu vɔdɦɔdlal. stɔ:ji tɔ mnɔɦɔ —.“

„tɔ nɛx, tɔ nɛx,“ — — „¿ʔa japa(k̥)dlɔŭɦɔ musiʃ na tiʔunivɛrzicɛ ʃtudɔvat, nɛʃ sɛ stanɛʒ dɔktɔrɛm?“

„ʃtiri lɛta.“

„¡ʃtiri lɛta!“ — — — „tɔ ci budɛ pak třijadvat͡sɛt lɛt!“

„tɔ s tɛbɛ budɛ mladɛĭ dɔktɔr.“

„tɔ ɛʃcɛ nɛbudu dɔktɔrɛm. dři·v̄ budu musɛt͡slɔʒit͡ʃtiri při:sni skɔŭʃki, kɛrɛĭm sɛ řika: rigɔrɔ:za ʔa pɔtɔm tɛpr̥va dɔsa:hnu tɛĭ ɦɔdnɔsci. ʔalɛ prɔmɔt͡sɛ stɔ:ji mɔt͡s pɛɲɛs.“

„¿tɔ jakɔ tɛn dɔktɔra:t?“

„jɔ.“

„n:ɔ, s pɔmɔt͡si bɔ:ʒi tɔ taki sɛʒɛnu. ¡jɛnt͡sɛ pilɲɛ ut͡ʃ!“ — — — —

„tak s pa:nɛ(m) bɔɦɛm.“ — — — —

Digitized by Google

c) Pokus o rekonstrukci staročeské výslovnosti okolo r. 1300.

(Výňatek z Alexandreidy — srv. Pelikánův „Výbor z lit. č. doby staré“ str. 72, v. 534—572.)

— — — — — — — — —

jĭuʃ pak̥ bĭe:xu pɔḿinuʎí,
jakɔʒ na mɔř̥ɛ fspłĭnuʎí,
c͡ʃaśí jɛd̩nɔɦɔ mješĭe:t͡śɛ
nɛbɔ k tɔmu ma:ʎɛm ʋĭe:t͡śɛ,
(ʔ)aʃ tɛn, jɛn̩ʃ kɔra:b ɔpra:ʋĭe:,
zbĭɛʒɛ. tu řĭec͡ʃ kra:ʎí praʋĭe,
ʒɛ jiʒ axske: żɛmjɛ zna:ci
tu, gdɛʒ bĭłɔ jim přistaci.
bĭ kra:ʎəʋa radɔst ʋɛʎe:,
spadɛ u ʋɔĭ tɔ ʋɛśɛʎe:,
(ʔ)aʒ ʋĭpraʋ́ici nɛmɔɦu
kakù: ʋzdaxu xʋa:łu bɔɦu.
tɛɦdĭʃ kra:ʎ f kɔra:bĭ ʋɛsła,
ka:za fʃĭɛm přijĭe:ci ʋɛsła;
t͡sɔʒ ɦna:ci ʋĭe:tr̥ nɛmɔʒĭe:ʃɛ,
ʋɛsłĭ dɔpɔmɔt͡śí xcĭe:ʃɛ.
nɛ tak̥ br̥zɔ ʋɛsł̥ dɔśĭɛɦu,
(ʔ)aʒ bĭe:xu jĭuʒ bʎís při břĭɛɦu.
bĭ ɔt̥ břĭɛɦa pła:ɲĭɛ taka:,
jagʒ bĭ mɔɦł̥ dɔʋr̥(:)t͡śí s praka.
kra:ʎ śĭɛ f sʋe:ĭ radɔsci fsxɔpĭe,
fsxïci pɔdʎe: śɛbɛ kɔpĭe:,
mɔt͡śí: take:ɦɔ ʋ́i:cĭɛżĭɛ
ʋr̥ʒɛ, (ʔ)aʒ ustr̥nu ʋ břĭɛżĭɛ.
f tu dɔbu staxu na mjɛʎɛ
dʋĭɛ scĭɛ kɔra:bo:ʋ dɔspĭɛʎɛ,
jɛʃ fʃí napł̥ɲĭɛɲi ɦɔĭɲĭɛ,
t͡sɔʃ ktɛra: pɔtřĭɛba ʋɔĭɲĭɛ.

Digitized by Google

tu śĭɛ n*a* bř̆ĭɛx pɔłɔʒíxu,
st*a*nɔʊ́ĭʃcĭɛ sʊ*a*: rɔzb̆ixu,
pɔkɻmĭe:t͡ɕɛ dɔsci sɛbɛ;
(ʔ)*a* j*a*kʃ śĭɛ smr*a*c͡ʃí nɛbɛ,
sɔtɻnĭɛ mɔfiu: dɔc͡ʃĭɛk*a*ci,
gdĭ bĭ bĭłɔ ɬe:t͡śí sp*a*:ci.
t*a*ķ bĭe:xu trudɛm fiĭnu*a*í,
ʒɛ bĭe:xu dɬù:fiɔ ʊ mɔřĭ płu*a*í;
nɛbɔ gdĭʃ c͡ʃłɔʊ̆ĭɛk ust*a*nɛ
(ʔ)*a* pɔst*a*:ci śĭɛ dɔst*a*nɛ,
ɻĭɛci: ɲi dɔmu spɔḿɛnɛ (za ɻ ův. spɔḿanɛ)
— — — — — — — — — — — — —

Pozn. c͡ʃ — mezi pol. ć a nč. č
ś, ż, t͡ś = ostré, napolo palatalisované sykavky, jako v rus.
сила, зимній, цѣна.
ʊ přechází ve v, v̄ (resp. -ŭ v některém nářečí)
d, n spíše zubní než alveolární (jako t).
a blíží se více znění a, zvláště v okolí palatálních souhlásek.

Digitized by Google

Výsledky fonetických pozorování

téhož textu (str. 166, odstavec 1.: fʧɛra: — babiʧko?")

a) vzhledem k přízvuku.

Pozn. ⌞ = slabika s přízvukem hlavním
– = „ „ vedlejším
⏑ = „ nepřízvučná.

Obrazec (podle řádků)

1 ⌞⏑|–⏑⏑|⌞⏑|–⏑|⌞⏑|⌞‖–⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑| (nebo ⌞⏑⏑ na konci!)
2 ⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|–⏑|⌞⏑|⌞‖⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|
3 ⌞⏑|⌞⏑|–⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑|–⏑|⌞‖⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|
4 ⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑|–‖⌞⏑⏑‖⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|– (nebo –⏑|⌞⏑⏑ uprostřed!)
5 ⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|
6 ⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|–⏑|⌞⏑|⌞⏑
7 ⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑|–‖⌞⏑|–⏑|⌞⏑
8 ⏑|⌞⏑⏑|–⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|
9 ⌞⏑⏑|⌞⏑|–⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|–⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑⏑|
10 ⌞⏑⏑|⌞⏑|⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑⏑|⌞⏑|
11 ⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑|–
12 ⏑⏑⏑|⌞⏑⏑|–⏑|⌞⏑|⌞‖⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑
13 ⏑|⌞⏑⏑|–⏑|⌞⏑|–⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑|–⏑|⌞⏑⏑|
14 ⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|–⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑
15 ⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑|–⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|–⏑|
16 ⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑|–‖⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑
17 ⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑|⌞⏑⏑‖

Rythmus větný lze rozděliti na 153 taktů (či stop), z nichž 88 je trochejských, 52 daktylských a 13 nepravidelných. (Srv. též str. 147—148.)

Digitized by Google

b) Vzhledem ke kvantitě (relat.) slabik.

Pozn. – = samohl. dlouhá nebo polodlouhá (: i ·)
˘ = „ krátká
˘̄ = dvojhláska

Obrazec.

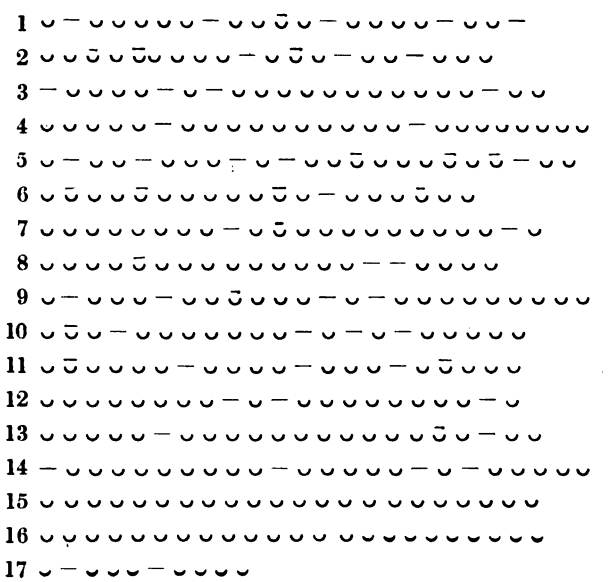

Je tedy poměr délek a krátkostí (počítáme-li ˘̄ ke ˘) jako 46 : 314, t. j. slabik dlouhých (samohláskou svou, nikoli „posicí") je v živé řeči české průměrně skoro sedmkrát méně než krátkých; tím jest ovšem jakýkoli přirozený rythmus znemožněn. (Srv. též str. 150—152.)

Digitized by Google

c) Vzhledem k zastoupení samohl., dvojhl. a souhlásek.

Pozn. | = souhláska
|| = souhlásková splynulina,
+ = souhláska slabikotvorná [ˈ*a* = ʔ*a*].

Obrazec.

1 ||||ɛ|*a* |ɛ||ɛ|i|ɔ|i|u|ɛ ||ɛ|ɛĭ|ɛ|||*a* ˈ*a*|ɛ|ɛ||i||i|u|*a*|
2 |ɔ|ɔ||||ɛĭ |ɔ|ɔŭ|ɛ||ɔ||ɛ u|*a*||*a*||ɛĭ|ɛ||*a*||i|*a*||*a* ˈ*a* |*a*|||ɔ
3 |i|ɔ|i|ɔ|+|*a* |ɛ|*a*||*a*||*a*||i||*a*|ɔ|*a*||*a* |||i|ɛ||*a*|i|*a*|||ɔ||i
4 |ɔ|u|ɔ|i|i *a*|i|ɛ||i|i|ɔ|ɛ||*a*|i|ɔ|i|i*a* ˈ*a*|*a*||*a*||ɔ||iɔ|ɔ|*a*|
5 ˈ*a*|||u|*a*|ɔ|i|ɛ||ɛu ˈ*a*|||ɔ|*a*|*a*|ɛ|||ɔŭ|*a* ||i |ɛ||ɛĭ|*a*||ɛĭ|*a*|*a*|i
6 |*a*|ɛĭ|i|||ɔ||ɛĭ ˈ*a* |ɛ|*a* ||ɛ|*a* ||ɛĭ |ɔ|*a*|*a*||ɔ|+||ɔŭ| ˈ*a*|i
7 |u |ɔ|ɔ|*a*||i|*a* |*a*||i||||i|+|ɛĭ |ɔ|*a*| ˈ*a*|i |i||||ɛ|i|*a*|i||*a*||u
8 ˈ*a* |*a*|i|*a*|||ɛĭ|ɛ|||*a*||ɛ|ɛ|ɛ|ɛ|||*a*|u||ɔ|||i|*a*|ɛ|ɛ||ɔ|i|
9 |ɔ|i|u |ɔ|i|*a*|ɛ|ɛ|ɔŭ|i|*a*|i|*a*|i||i|i|i ˈ*a* ɛ||ɛ |ɔ|ɔ|i|*a*|
10 |ɔ|ɔŭ|ɛ||*a*|ɔ|i |ɛ|ɔ|i |*a*|i|*a*|||*a*||*a*|||ɛ |||*a*|||ɔ|i|| ˈ*a* |ɛ|i
11 |i||ɛĭ ||*a*|i |i||ɔ|*a*|*a*|i ||ɛ||*a* |*a*|*a* |ɛ|u|*a* |ɔ||ɔŭ||u||u |*a*
12 |*a*|||||i ˈ*a* |*a*||ɛ|i|i|ɔ|||ɛ|u||i||ɔ*a* |i|i|ɛ |*a* i||ɔ |i|*a*
13 |||ɛ |ɔ||ɔ|*a* |ɛ |*a*||*a*|*a*|ɔ|| |*a*|ɔ| ˈ*a*|i |ɛ|u|ɛ||ɛĭ||ɔ|*a*|ɛ||ɔ
14 |i|ɛ |*a*||ɔ|ɔ|i|i||i |*a*|i|*a*| ˈ*a*|ɛ |*a* |ɛĭ ||i||i|*a*| |||*a*|||ɛ|ɔɛ|ɛ|ɛ|ɛ
15 *a*|u|ɛ |||i||ɛ |ɔ |ɛ||i ||ɛ|||ɔ |ɔ||i||ɛ|*a* ˈ*a* u| ||ɛ|ɔ|i|||ɛ|ɛ|i
16 ||ɔ |i |ɔ|i |i|ɛ||i ||ɛ||i |ɛi|| |*a*|ɛ |ɔ|ɛ|i| ˈ*a*|ɛ ||ɔ|ɛ |ɔ ||*a*||ɔ
17 ||ɔ|i|ɔ|u |i|*a*|ɛ |*a*|i|||ɔ

Samohlásek vyskytá se tu *337* (z toho *a* — 106, i — 82, ɛ — 70, ɔ — 61, u — 18), *dvojhlásek 19* (ɛĭ — 13, ɔŭ — 6). *Souhlásek* úhrnem *471* (z toho je souhl. splynulin 24, samohl. r̥ — 3, r̥̆ — 4 a r̥̆ — 3); *skupin souhl.* je celkem *102* (a to — počítáme-li || za | — dvoučlenných 80, trojčlenných 18 [z čehož 2 s r̥], čtyřčlenné 4 [z čehož 1 s r̥]; ve skupinách vyskytuje se tedy úhrnem 230 souhl., kdežto 241 jich stojí vždy mezi dvěma samohláskami. (Srv. i str. 32, 53, 85, 153—154.)

Digitized by Google

d) Vzhledem k otevřenosti či zavřenosti slabik.

Pozn. — = slabika otevř. (poloha samohl. nebo dvojhl. volná)
\+ = „ zavř. „ „ „ „ krytá)

Obrazec.

1 — — + — — — — — — — — + — — — — — + + — +
2 — + — — — + + — — + + — + + — + — — + —
3 — — — — — — + + — + — — — + + — + — — + — —
4 — — — — — — — + — — — — — — — — — — + — — — — +
5 + — — — — — — — — + — — — + — — — — — — — — — — —
6 — — + + — — — — — — — — — — — + — —
7 — — — + — — + + — — — — + — — + — — — — + —
8 — — — + — — + — — — + — + + — — — + — +
9 — — — — — — — — — — — — — — — — — — + — — — — +
10 — — + — — — — — — — — + + + — + — + — — —
11 — — — — + — — — — + — — — — — — — — + — —
12 + — — + — — — + — — + — — — — — — + — — —
13 — — — — — + — — + — — + — — — — + + — — + —
14 — — + — — — + — — — + — — — — + — + + — — — — —
15 — — — + — — + — + — + — — — — + — — + — — —
16 — — — — — — — + — + — — — — — + — — — — — — —
17 — — — — — — — — + —

Ze všech 360 slabik je *otevřených 279* a *zavřených 81*, tedy skoro $3^1/_2$krát méně. [Pozorovati jest, že skupiny souhl. dn, dl, dr i sl uvnitř téhož slova nekryjí předcházející samohl., ježto se [d, s] bere k slabice následující. Chování všech rozličných skupin souhl. v této příčině zbývá ještě vyšetřiti pro češtinu, aby se daly zákony zde platné pak stanoviti!] Srv. i str. 28—29, 53.

Digitized by Google

e) Vzhledem k tónovému znění a cestě proudu vzduchového.

Pozn. – = hlasové vazy se chvějí (při samohl. a znělých souhl.)
⌟ = dvojhláska
o = hlasové vazy se nechvějí (při souhl. neznělých)
ɸ = souhlásková splynulina **neznělá**
ˀ = ʔ
~ = proud vychází jen nosem (jindy všude jen ústy.)

Obrazec.

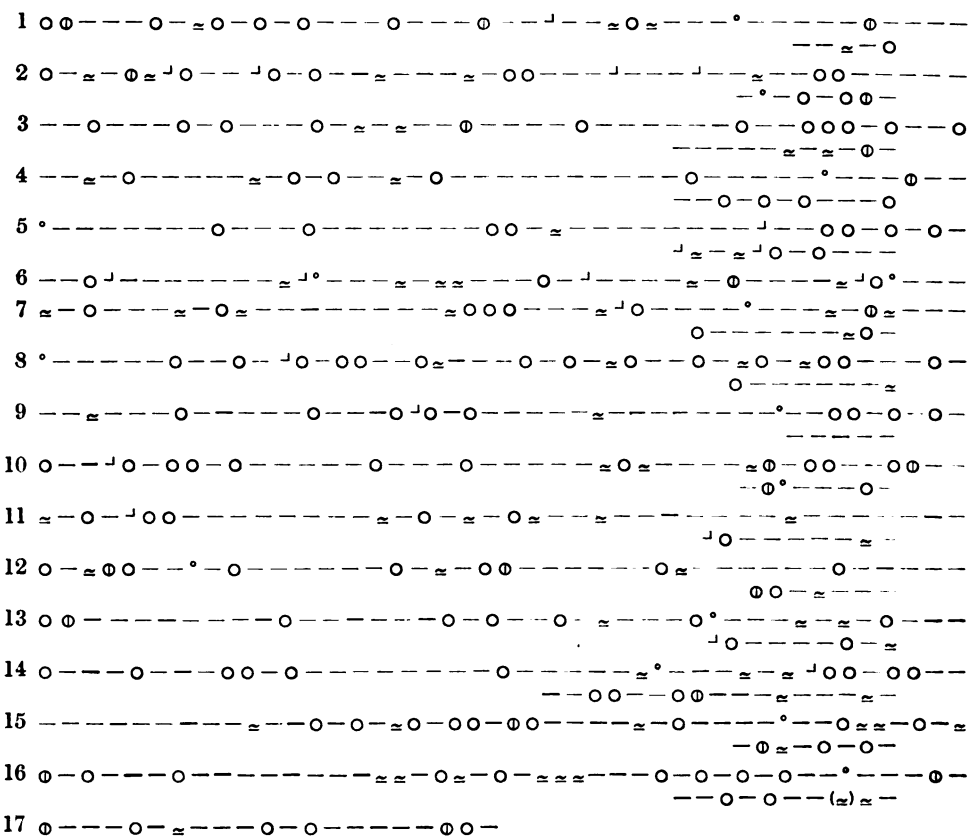

Na tomto schématě lze dobře pozorovati různé změny, assimilace atp. Proud je tedy většinou znělý, jen přerušovaný na okamžik.

Digitized by Google

OBSAH.

	Stránka
Literatura *a*) všeobecná, *b*) speciální	3— 4
ÚVOD	5— 26
O fonetice	5— 11
Fonetická transkripce	12— 15
Fonetická práce v oboru češtiny	15— 18
Poznámky k této práci	18— 21
Přehled fonetických znaků	22— 26
A. Označování artikulace (Schéma dutiny ústní).	22— 23
B. Označování hlásek	24— 25
C. Značky pomocné	26
Všeobecné poznámky	27— 40
Věta—slovo	27— 28
Slabika	28— 29
Hláska	29— 31
Kombinace hlásek	31— 33
Třídění hlásek	33— 36
Pravopis	36— 40
POPIS ČESKÝCH HLÁSEK	41—146
I. Článkování v hrtanu	41— 48
ʔ	41— 47
ɦ	48
II. Článkování v dutině ústní	49—146
A. *Při otevření ústním*	49— 77
α) Tóny čili samohlásky	49— 69
Schéma tvoření samohlásek	52
Všeob. poznámky o č. samohláskách	53— 55
České samohlásky	56— 69
a) zadopatrové	56— 60
u	56— 57
ɔ	58
a	59— 60
b) předopatrové	61— 69
E	61— 63
I	64— 69
β) Polosamohlásky a dvojhlásky	70— 76

Digitized by Google

Stránka

Tabulky samohlásek č., pol. a něm. 77

B. *Článkování při zúžení a zavření ústním* ..... 78—146

I. Souhlásky jednoduché ..... 78—136

Úhrnný výklad ..... 78— 86

Kombinace souhlásek mezi sebou (assimilace) ..... 87— 94

a) Souhlásky *třené* (a trvací) ..... 95—119

1. zadopatrové

g x ..... 95— 97

2. předopatrové ..... 98—100

(ç) 98

j ..... 98—100

3. dásňové (alveolární) a zubní ..... 101—116

ʒ ʃ ..... 101—103

z s ..... 104—106

r ..... 107—109

ř̬ ř̥ ..... 110—114

l̥ ..... 115—116

4. retozubné

v̄f, v ..... 117—119

b) Souhlásky *ražené* (lépe: *závěrové*) ..... 120—136

α) pravé, ústní (a okamžité) ..... 120—128

1. zadopatrové

g k ..... 120—121

2. předopatrové

ɟ c ..... 122—123

3. dásňové a zubní

d t ..... 124—126

4. retozubné

v 127 (118)

5. retné

b p ..... 127—128

β) nepravé, nosové (a trvací) ..... 129—136

1. zadopatrové

ŋ ..... 129—130

2. předopatrové

ɲ ..... 131—132

3. dásňové a zubní

n ..... 133—134

4. retné

m ..... 135—136

II. Souhlásky složené čili *splynuliny* ..... 137—144

d͡ʒ t͡ʃ ..... 139—141

d͡z t͡s ..... 142—144

Tabulky souhlásek č., něm. a polských ..... 145—146

Závěrečné poznámky ..... 147—156

Přízvuk ..... 147—148

Digitized by Google

Stránka

Tón 149
Kvantita ..... 150—152
Charakteristika č. výslovnosti ..... 153—156

PŘÍDAVEK. (České texty transkribované foneticky.) ..... 157—174

A. *Ukázka vědecké transkripce* 158
B. *Ukázky běžné transkripce* (školské) ..... 159—169
a) výslovnost spisovná ..... 159—162
α) poesie ..... 159—160
β) prosa ..... 160—162
b) výslovnost obecná ..... 163—167
c) Pokus o rekonstrukci staročeské výslovnosti ok. r. 1300 ..... 168—169

Výsledky fonetických pozorování téhož textu

a) vzhledem k přízvuku 170
b) vzhledem ke kvantitě (relat.) slabik 171
c) vzhledem k zastoupení samohl., dvojhl. a souhlásek 172
d) vzhledem k otevřenosti či zavřenosti slabik 173
e) vzhledem k tónovému znění a cestě proudu vzduchového 174

Digitized by Google

Digitized by Google

Dr. *Jan V. Novák.* Staročeská gesta Romanorum. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 2. Číslo 2.) . . . . . Cena 4 K 60 h

Čeněk Zíbrt. Bibliografický přehled českých národních písní. Sbírka pramenův etc. (Skupina III. Číslo 1.) . . . . . „ 5 „ 80 „

Dr. *Václav Vondrák.* Frisinské památky . . . . . „ 3 „ 60 „

František Št. Kott. Příspěvky k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému. Archiv pro lexikografii a dialektologii. Číslo 1. „ 11 „ 60 „

Dr. *J. Hanuš.* Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského . . . . . „ 1 „ 20 „

Josef Truhlář. Dva listáře humanistické. I. Dra. Racka-Doubravského. II. M. Václava Píseckého. S doplňkem listáře Jana Šlechty ze Všehrd. Sbírka pramenův etc. (Skup. II. Číslo 3.) . . . . . „ 2 „ — „

Martin Hattala. Besední řeči Tomáše ze Štítného. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada I. Číslo 1.) . . . . . „ 2 „ 40 „

Dr. *V. Flajšhans.* Podrobný seznam slov rukopisu Královdvorského. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. Číslo 2.) . . . . . „ 1 „ 80 „

Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. (Listy Komenského a vrstevníků jeho.) Nová sbírka. — Svazek I. [Spisy Jana Amosa Komenského. Číslo 1.] . . . . . „ 3 „ — „

Adolf Petr Zátureckỳ. Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví. . . . . „ 6 „ 80 „

Dr. *Jan V. Novák* a *Adolf Patera.* J. A. Komenského Theatrum universitatis rerum. [Spisy J. A. Komenského. Číslo 2.] . . . . . „ 1 „ 20 „

Dr. *V. Flajšhans.* Knihy české v knihovnách švédských a ruských. Sbírka pramenův etc. (Skupina III. Číslo 2.) . . . . . „ 1 „ 20 „

Dr. *Jos. Müller.* J. A. Komenského na spis proti Jednotě Bratrské od Sam. Martinia z Dražova sepsaný Ohlášení. Připojen spis Samuele Martinia z Dražova Třicet pět důvodův. [Spisy J. A. Komenského. Číslo 3.] „ 3 „ — „

Dr. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. I. Autobiografie a zápisky do r. 1863. (Sbírka pramenův. Skupina II. Číslo 4.) „ 2 „ 80 „

Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. — Svazek II. (Spisy J. A. Komenského. Číslo 1.) . . . . . „ 3 „ 60 „

Adolf Patera. Žaltář Poděbradský. (Sbírka pramenův etc. Skupina I. Řada I. Číslo 2.) . . . . . „ 4 „ 60 „

Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. (Díl I.) . . . . „ 7 „ 30 „

Dr. *V. Flajšhans.* Literární činnost M. Jana Husi. (Sbírka pramenův. Skupina III. Číslo 3.) . . . . . „ 2 „ 50 „

Ant. Truhlář. Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky. (Sbírka pramenův. Skupina I. Řada 2. Číslo 3.) . . . . . „ 5 „ 50 „

Jan V. Novák. Jana Amosa Komenského: Moudrost starých Čechů, za zrcadlo vystavená potomkům. (Spisy J. A. Komenského. Číslo 4.) . . „ 1 „ 70 „

Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. Díl II. . . . . „ 14 „ 80 „

František Št. Kott. Druhý příspěvek k česko-německému slovníku. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 3.) . . . . . „ 6 „ 20 „

Dr. *Justin V. Prášek.* Mařka Pavlova z Benátek Million. (Sbírka pramenův. Skupina I. Řada I. Čís. 3.) . . . . . „ 4 „ 20 „

Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho. II. — Svazek 3. — (Spisy J. A. Komenského. Číslo 5.) . . . . . „ 5 „ — „

Ferdinand Strejček. Jana Hasištejnského z Lobkovic putování k svatému hrobu. (Sbírka pram. etc. Skup. I. Řada II. Čís. 4.) . . . . . „ 1 „ 60 „

Dr. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. II. Korrespondence z let 1812—1826. (Sbírka pramenův. Skupina II. Čís. 5.) . „ 3 „ 10 „

František Černý. Evangeliář Olomoucký. (Sbírka pramenův etc. Skupina I. Řada I. Číslo 4.) . . . . . „ 3 „ 50 „

Dr. *Josef Th. Müller.* Jana Felina Rozebrání obrany Sam. Martinia. — Jana Amosa Komenského Cesta pokoje. — Induciae Martinianae. . . . . „ 3 „ 80 „

Homerova Odysseia. Přeložil *Antonín Škoda.* Díl první. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 5. . . . . „ 2 „ — „

G. Suetonia Tranquilla Životopisy XII císařů římských. Přeložil *O. Kubelka.* Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 6. . . . . „ 4 „ — „

Gaja Velleja Paterkula Dějiny římské až ku konsulátu M. Vinicia. Přeložil *Frant. Št. Kott.* Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 7. . . „ 2 „ — „

Dr. *Čeněk Zíbrt.* Staročeský lucidář. Text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada II. Číslo 5.) „ 1 „ — „

Adolf Patera. O sv. Jeronymovi knihy troje. (Sbírka pramenů. Skup. I. Řada I. Číslo 5.) . . . . . „ 2 „ 30 „

Václav Otak. Slavík. Karla Aloisa Vinařického korrespondence a spisy pamětní, I. Korrespondence od roku 1820—1833. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 6.) . . . . . „ 4 „ — „

Digitized by Google

Dr *Josef Karásek*. Kollárova dobrozdání a nástin životopisný z roku 1849. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 7.) . . . . . Cena 1 K 80 h.

Dr. *Zdeněk V. Tobolka*. Česká bibliografie. Svazek I. Za rok 1902 . . . „ 4 „ 20 „

Jan Loriš. Sborník hraběte Baworowského. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada 1. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „ 60 „

T. Maccia Plauta Mostellaria. Přeložil *Jan Lad. Čapek*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 8. . . . . „ 1 „ 80 „

Dr. *Čeněk Zíbrt*. Frantova práva. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada II. Číslo 6.) . . . . . „ 2 „ — „

Homerova Ilias. Přeložil *Antonín Škoda*. Díl I. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 9. . . . . „ 1 „ 80 „

Xenofontovy Drobné spisy. Přeložil Dr. *Karel Müller*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 10 . . . . . „ 3 „ 40 „

Dr. *Isidor Theod. Zahradník*. Slovník latinsko-německo-český pro Ladislava Pohrobka (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 5.) . „ 2 „ 20 „

Dr. *Zdeněk Tobolka*. Česká bibliografie. Svazek II. Za rok 1903. . . . . „ 5 „ 50 „

Adolf Patera. Čtenie zimního času. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada I. Číslo 7.) . . . . . „ 2 „ 32 „

Frant. Bartoš. Dialektický slovník moravský. I. Část I. (Archiv pro lexikografii. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „ 50 „

M. Juniana Justina Výtah z dějin filippských Pompeja Troga. Přeložil *František Št. Kott*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 11. . . „ 3 „ 80 „

Dr. *Maxmilian Křepinský*. O poměru předlohy Hartmannova Gregoria k staro-francouzským legendám o sv. Řehoři. . . . . „ 2 „ 20 „

Homerova Ilias. Díl II. Přeložil *Antonín Škoda*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 12. . . . . „ 2 „ 50 „

Frant. Bartoš. Dialektický slovník moravský. II. (Archiv pro lexikografii. Číslo 6.) . . . . . „ 5 „ 80 „

František Št. Kott. Třetí příspěvek k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-frasseologickému. (Archiv pro lexikografii a dialektologii Číslo 4.) . . . . . „ 13 „ 70 „

Thukydidovy Dějiny války Peloponneské. (Díl I.) Přeložil *Jan Konůpek*. Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 13. . . . . „ 2 „ — „

Dr. *Zdeněk V. Tobolka*. Česká bibliografie. Svazek III. Za rok 1904. . „ 5 „ — „

Vl. Francev. Korrespondence Josefa Dobrovského. Díl II. (Skupina II. Číslo 8.) . . . . . „ 4 „ — „

Josef Truhlář. Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské . . . . . „ 2 „ 50 „

Jan L. Čapek. T. Maccia Plauta komoedie „Pseudolus“. (Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 14.) . . . . . „ 1 „ 50 „

Jan František Hruška. Dialektický slovník chodský. (Archiv pro lexikografii. Číslo 7.) . . . . . „ 3 „ 10 „

František Bílý. Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. I. Seš. 1. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 10.) . . . . . „ 2 „ 20 „

J. V. Novák a *V. Flajšhans*. Daniele Sinapiuse Neoforum Latinoslovenicum. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 11.) . . . . . „ — „ — „

Dr. Richard Schmertosch v. Riesenthal. Ioannis Cocini a Cocineto opuscula I. Isagoge ad tres sermones Ciceronis de oratore. (Sbírka pramenů. Skupina II. Čís. 12.) . . . . . „ — „ 56 „

Ant. Truhlář. Rukověť k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému v Čechách a na Moravě ve století XVI. (Svazek 1.) . . . . . „ 3 „ — „

Jan Konůpek. Thukydidovy Dějiny války Peloponneské. (Díl II.) — [Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 15.] . . . . . „ 1 „ 50 „

Adolf Patera. Korrespondence Josefa Dobrovského. (Díl III. — Sbírka pramenů. Skupina II. Čís 9.) . . . . . „ 3 „ 30 „

Ant. Škoda. Homerova Odysseia. (Díl II.) Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 16. . . . . „ 1 „ 50 „

František Bílý: Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. I. Seš. 2. (Sbírka pramenů. Skupina II. 10.) . . . . . „ 2 „ 20 „

Jan Konůpek. Thukydidovy Dějiny války Peloponneské. (Díl III.) Bibliotéka klassiků řeckých a římských. Číslo 17. . . . . „ 1 „ 50 „

Václav Oak. Slavík Karla Aloisa Vinařického Korrespondence a spisy pamětní, II. Korrespondence od roku 1833—1849. Seš. 1. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 13.) . . . . . „ 4 „ — „

Fr. Groh. Topografie starých Athen. Část I. . . . . „ 2 „ 10 „

Mil. Svoboda. Mistra Jakoubka ze Stříbra překlad Viklefova Dialogu. (Sbírka pramenů. Skupina I. Řada II. Číslo 7.) . . . . . „ 4 „ 30 „

František Bílý. Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. I. Seš. 3. (Sbírka pramenů. Skupina II. Číslo 10. . . . . „ 1 „ 80 „

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY
BERKELEY

Return to desk from which borrowed.
This book is DUE on the last date stamped below.

2APR51HE
Jun16'51LU
2Feb52KU
JUN 19 1952 LU
7Oct52PJ
JAN 7 1953 LU
23Jan'53bw
JUN 12 1953 LU
4Dec'53JB
FEB 11 1954 LU
27Feb'54SS
JUN 15 1954 LU

LD 21-100m-11,'49(B7146s16)476

Digitized by Google

797621 AS142
C444
V. 26-29

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google